M. GASTER ~>

LITERATURA POPULARĂ ROMÂNĂ

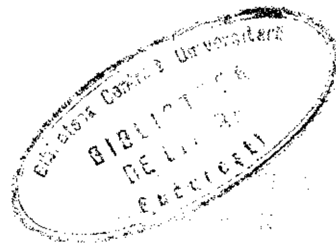
Ediție, prefață şi note
de
MIRCEA ANGHELESCU

HO

EDITURA MINERVA
Bucureşti, 1983

PREFAŢĂ

* *Folcloristica românească se constituie ca disciplină ştiinţifică, în linii mari, prin eforturile unei singure generaţii, în cuprinsul ultimului pătrar al secolului trecut. Precedată de intuiţiile unor istorici ca Bălcescu şi Kogălniceanu, de interesul unor scriitori ca Alecsandri şi Alecu Russo, activitatea folcloriştilor din generaţia lui G.Dem. Teodor eseu, S.Fl. Marian, Lambrior, Tocilescu şi Şăineanu transformă preocuparea sporadică şi necritică a amatorilor de pînă atunci într-o acţiune statornică, guvernată de principii mai mult sau măi puţin riguroase. îndrumată, sfătuită sau stimulată de către Hasdeu, „cel care a făurit matca cercetării şi i-a jalonat căile"*[1]*, această generaţie umple, parcă dintr-o dată, raftul rămas gol pînă atunci cu primele culegeri masive de folclor, realizate după criterii apropiate de cerinţele disciplinei, cu studii monografice, cu cercetări istorice, comparatiste şi chiar cu încercări teoretice.* i *Cele mai bune,* ***Cele*** *care se citesc şi astăzi cu folos, stau sub* \ *semnul tutelar al lui Hasdeu, fie prin orizontul comparatist'* *Jqarte larg pe care îl îmbrăţişează, fie prin perspectiva istorică* I *trans-romană, pe care el o inaugurează, prin cantitatea materialului investigat, prin îndrăzneala generalizărilor; este vorba, evident, mai mult de nivelul spre care împinseseră disciplina* **i** *studiile lui Hasdeu, de atmosfera de emulaţie şi profesionalism pe care cercetările sale o determinaseră, decît de influenţa* • *directă a teoriilor şi ideilor sale, care nu erau, toate, accesibile elevilor şi apropiaţilor săi. Dintre toţi însă, cel mai indicat* *$ă-l continue în domeniul cărţilor populare cel puţin şi al*

[1] Ov. B'tlea, *Istoria folcloristicii româneşti,* Bucureşti, 1974, p. 17 *U*

studiilor comparative părea a fi M. Gaster care, fără a-i fi fost student sau elev, intrase de la începutul activităţii sale k, orbita de preocupări şi chiar în cercul apropiaţilor lui Hasdeul La revista acestuia, Columna lui Traian, debutează ca lingvisi tînărul de douăzeci de ani, cu o serie de corectări la etimologiili propuse de Rossler, cu el întreţine, o asiduă corespondenţi ştiinţifică de la Breslau, unde se afla pentru studii, lui îi ii apărarea, ca un elev devotat maestrului său, împotriva atacului lui Cihac, în Zeitschrift fur romanische Philologie, dufti cum şi Hasdeu îi împrumută manuscrise, îi încurajează sty diile, îi sprijină cererea de naturalizare din 1880 care, din. păcate, a rămas fără urmări, după ce încă din 1879 îl pro\ pusese membru corespondent al Academiei *

Viaţa şi activitatea lui Gaster ne sînt astăzi relativ bin{ cunoscute, datorită atît unor publicaţii biografice şi aniversari mai vechi [2], cît şi studiului, complet şi temeinic, pe care I.Q Chiţimia l-a consacrat activităţii sale folcloristice[3]. Moses Gaster s-a născut la 17 septembrie 1856 la Bucureşti, dintre familie evreiască stabilită mai de mult în ţară, unde bunicul său se afla în orice caz. înclinat spre studiu, tînărul Gastei urmează la liceul „Matei Basarab", unde-l va avea profesor pe celebrul I.C. Massim care i-ar fi „aprins flacăra pasiunii, pentru studii de filologie' [4], după ce absolvise gimnaziu^ la „Lazăr" ; de atunci datează începutul pasiunii sale pentru\ mchile cărţi şi manuscrise româneşti, ca şi începutul colecţiei sale probabil. Facultatea o urmează la Breslau, fiind elev al celebrului Grober, făcînd totodată studii rabinice care îi deschid orizonturi orientaliste şi contribuie să-i sporească ink-' resul pentru folcloristică şi cărţile populare. Revenit în ţari în 1880, începe să desfăşoare o activitate intensă în domeniul folclorului şi mai ales al literaturii populare scrise, despre can publică mai multe articole. în această perioadă începe sl lucreze intens, după toate aparenţele, la cartea sa despre literatura populară, începe, să frecventeze miercurile literare ale lui Maioreseu şi îl. cunoaşte pe Eminescu, pe Ungă toţi ceilalţi obişnuiţi ai Junimii bucureştene. în această perioadă trebuie plasate, probabil, şi amintirile publicate mult mai tîrziu despre Eminescu şi lecturile, lor din vechi manuscrise: „Eu veneam des pe la dînsul cînd şedea în casa de peste drum de grădina Episcopiei, unde este acum Ateneul român. Veneam pe la 11 de dimineaţă şi foarte des îl mai găseam în pat, iar apoi se scula, îşi.făcea cafeaua îmbrăcat în halat şi papuci şi apoi scotea cîte unul din manuscriptele vechi pe care le poseda şi citeam împreună. Lui îi plăcea mai ales manuscriptul cărţii pe care am numit-o eu «hronograf» şi şedeam acolo cîteva ceasuri şi citeam din una şi din alta..."[5] în orice caz, cartea era redactată cel puţin parţial în toamna anului 1882, cînd Gaster începe să citească fragmente în şedinţele junimii bucureştene, avînd printre ascultători pe Creangă, Eminescu, Slavici şi alţi scriitori, iar dintre folcloriştii care frecventau cercul lui Maioreseu pe Jipescu, Baican, Ispirescu. Miercuri 4 octombrie stil nou, 1882, Maioreseu nota în jurnalul său: „Asţă-seară întrunire literară la mine, vreo 16 persoane. Jipescu ne-a amuzat iarăşi în cel mai înalt grad cu imitările lui... Gaster ne-a citit începutul de la a sa Literatură populară. Cărţile religioase"[6]. Săptămîna următoare lectura continuă: „Seara, literatură cu Gaster (continuare a interesantei lecturi despre cărţile poporane româneşti de legende religioase)'\ Lectura continuă, cu intermitenţe, la 25 oct., la 31 ian. 1883 etc. Nu ştim dacă Maiorescu a notat întotdeauna exact numele, participanţilor la fiecare şedinţă pentru a putea preciza cine i-a cunoscut lucrarea încă din această fază. Este necesar însă să menţionăm că iarna anilor 1882—1883 este una din cele mai fructuoase perioade ale Junimii bucureştene, care era frecventată acum, în afară de obişnuiţi ca Eminescu, Creangă (venea în Bucureşti la şedinţele Consiliului general al instrucţiunii), Caragiale, Slavici, şi de neofiţi ca Hasdeu, Mace-

* Cf. scrisoarea lui Hasdeu din 11 iulie 1879 în Virgil Florea, *B.P.Hasdeu: şi M. Gaster,* în *Steaua,* XXXIII (1982), nr. 4, p. 38.

[2] Elisabeta Mănescu, *Dr. M. Gaster. Viata si opera sa,* Bucureşti, 1940; *Orient and Occident. Gaster Anniversary Volume,* Londra, 1936; *Qaster Centenary Publication,* edited by B. Schindler, Londra, 1958 ş.a.

[3] I. C. Chiţimia, *Contribuţia lui M. Gaster în domeniul folclornlui,* ?n voi. *Folclorişti şi folcloristică româneasca,* Bucureşti, 1968, p. 273 — 326.

[4] N. Cartojan, *Amintiri despre. Gaster,* în voi. Anton Pann, *Poveste* vorbei,* ed. a doua, cu introducere de dr. M. Gaster, Craiova, f.a., p. 17.

[5] M. Gaster; *Poveste foarte de folos a lui Theofil,* în *Arhiva,* XXXVII (1930), nr. 1, p. 36.

[6] T. Maiorescu, *însemnări zilnice,* publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, voi. II, Bucureşti, 1939, p. 123, apoi 124— 125, 130 ş.a. Textul, scris in germană, e tradus de editor.

dohski, episcopul Melchisedec Ştejânescu, de actuali şi viitori miniştri, de academicieni, persoane influente în general; în această perioadă vor fi citite şi Luceafărul lui Eminescu, Fîntîna Blanduziei a lui Alecsandri şi Noaptea de noiemvrie a lui Macedonski. în afară de faptul că lectura în acest cerc însemna în sine un început de notorietate, ea îi deschidea cărţii care încă nu apăruse drumul spre o carieră strălucită. De fapt însă, spre surprinderea istoricului, nu va fi aşa. Apariţia cărţii va da lovitura decisivă relaţiilor lui Gaster cu Hasdeu, şubrezite dinainte de susceptibilităţile amîndurora, cercul Junimii nu-l va sprijini în nici un fel pe cel lansat în salonul său şi cartea va fi întîmpinată în general cu o indiferenţă şi o lipsă de înţelegere care ne uimeşte astăzi.

în primăvara anului 1883, cînd apare Literatura populară română, Gaster avea nici douăzeci şi şapte de ani ; publicase cîteva articole în Columna lui Traian şi în recent apăruta Revistă pentru istorie, arheologie şi filologie, pe Ungă cele — nici acestea prea numeroase — din străinătate, între care şi teza sa de doctorat din 1878, despre o problemă de fonetică românească. Figura autorului nu căpătase individualitate suficientă în ochii puţinilor specialişti de atunci, iar ezitarea între domenii, filologic, folcloristic, literar, care se îngăduia maeştrilor, era privită cit suspiciune la un debutant, cum totuşi era el considerat. în plus, debutul cu o lucrare de asemenea amploare şi de o asemenea ambiţie nu era făcut să-i atragă simpatia specialiştilor.

Autorul, aflat la prima sa lucrare importantă, îşi dădea seama foarte bine atît de întinderea temei pe care şi-o alesese, cît şi de faptul că metoda pe care încerca să o aplice nu se mai folosise în astfel de cercetări, şi o afirmă fără falsă modestie: „Modul nostru de a o considera şi de a studia literatura populară se deosibeşte într-un mod fundamental de toate încercările ănaloage făcute în alte limbi; şi, pe cît ştim, nu s-a încercat încă nimene a grupa şi studia întreaga literatură a unui popor, mai cu seamă după izvoarele ei şi în legătură cu literatura altor popoare" precizează el în Precuvîntarea cărţii. într-adevăr, Gbrres în 1807 şi Nisard în 1854 studiaseră doar cărţile populare în literatura germană, respectiv franceză, Simrock sie referise doar la mitologia populară şi la reflexele ei în literatură, Galahov cercetase numai productele scrise ale vechii

literaturi ruse etc. Gaster adoptă un plan mult mai vast şi mai ambiţios, extinzînd investigaţia asupra tuturor textelor care circulă în popor, pe cale orală sau în scris, indiferent de finalitatea lor ; el supune cercetării atît folclorul propriu-zis, in înţelesul modern al termenului, cît şi literatura „populară scrisă", textele sapienţiale, taumaturgice, reţete sufleteşti si trupeşti, cărţile populare, amulete, cărţi de prevestiri, de vise ş.a., într-un cuvînt tot corpusul de texte oare modelează şi determină profilul spiritual al unui popor în spaţiul culturii sale tradiţionale. Operaţiunea, deloc simplă, era esenţială pentru a se putea trage graniţele şi trece la analiza culturii noastre moderne. în spiritul şcolii germane de etnopsihologie care îl influenţase şi pe Hasdeu, dar cu intuiţia şi îndrăzneală pe care o dă tinereţea, Gaster trece la lărgirea cîmpului de cercetare pînă la dimensiunile întregii culturi populare ; el vede că este necesară în primul rînd stabilirea unui inventar cît mai complet al universului de credinţe şi de cunoştinţe ale poporului pentru a putea oferi temeiuri sigure oricărei încercări de generalizare, în această vastă anchetă, ideea originalităţii sau neoriginalităţii textelor — reminiscenţă a unei viziuni romantice asupra •folclorului — nu se pune, cel puţin din punctul de vedere al autorului, căci nu originalitatea determină adoptarea de către mediul folcloric a unei creaţii, de orice fel, fie ea compusă de un „anonim", fie tradusă, adaptată sau localizată, ci adecvarea ei la situaţia în legătură cu care a fost invocată, la obişnuinţele şi la registrul sensibilităţii acestei colectivităţi. Toate acestea presupun, dimpotrivă, existenţa cel puţin parţială a unor trăsături acceptate anterior, a unor elemente în care noul •mediu să se poată recunoaşte. Chestiunea originalităţii nu-l preocupă pe Gaster în nici un fel pentru că în perspectiva sa (caji la BenfeyJ nu există motive originale, ci doar motive a căror origine n-a fost încă găsită; el vede în literatura popoarelor o continuă migraţie a motivelor^din care rezultă un lanţ de selectau şi de adaptări, oferind vederii noastre înfăţişări locale, particulare, ale unui sîmbure epic etern, care se poate regăsi în orice timfi. <ţ>e oricare meridian. T)p, aici şi JAPPH ^posibilităţii de a separa un număr redus de conflicte ireductibile, de personaje cu caracter tipic, sintetic, care, prin combinaţii nesfîrşite, ^tmme^ folclorului şi, în general, literaturii din toată lumeăTorîce ktuaţie şt- orice tip uman imagi-

nobil. Nu cu mult înainte, cercetînd folclorul grec şi albanez, Hahn găsise că numărul acestora este de aproximativ patruzeci: Scopul direct al cercetării lui Gaster nu era însă izolarea tipurilor româneşti reprezentative, ci acela de a demonstra, deocamdată, că mare parte din literatura populară română,, scrisă sau nescrisă, este înrudită — genetic şi deci, implicit), tipologic — cu restul literaturilor populare, cu literatura universală în întregul său, plasîndu-ne astfel „pe aceeaşi înălţime a culturei pe care stau cele alte popoare ale Occidentului"" sau, cu alte cuvinte, că „poporul român a şezut la aceeaşi masa deopotrivă cu cele alte popoare moderne, s-a hrănit cu acelaşi nutriment, s-a adăpat dintr-acelaşi izvor şi literatura populară: română formează o verigă în lanţul de aur ce leagă popoarele' între dînsele". La sfîrşitul secolului trecut, într-un momenU în care inferioritatea literaturii noastre faţă de cele occidewtale era teoretizată mai mult sau mai puţin făţiş în unele cercuri,, încercarea lui Gaster de a demonstra contrariul prin evidenţierea fondului comun al tuturor culturilor, prin discuţia tipurilor literare româneşti în ansamblul marilor curente şi al marilor modele ale literaturii universale, era nu numai o *necesară readucere a faptelor pe terenul ştiinţei, dar şi o acţiune* patriotică. Discuţia neîncrederii în aparenţe ca temă a unei snoave româneşti prin raportări la Botcaccio,, Ti/moneda şi Shakespeare, analiza legendei apocrife a lui Cain prin* Divina. Commedia *a lui Dante, a atîtor altora comparate sau legate de motive care apar şi la marii scriitori ai lumii, de la Herodot, Ovidiu şi Petroniu la Voltaire, Herder şi Lessing este de fapt şi singurul mod rezonabil de a servi teza enunţată, căci nu valoarea literară în sine a acestor producţii trebuie exaltată — valoarea literară este întotdeauna discutabilă şi o proiecţie a subiectivităţii în definitiv — ci compatibilitatea termenilor, posibilitatea de-a-i pune în relaţie şi în serii universal recunoscute. Este ceea ce a şi făcut Gaster, aşa cumva face peste decenii — păstrînd toate proporţiile — şi Călinescu în* Istoria *sa. Sigur că, cel mai adesea, termenii de comparaţie sînt invocaţi de Gaster în intenţia de a demonstra o relaţie genetică-, liniară,, univocă, în tradiţia ştiinţific-pozitivistă a vremii sale, dar odată infirmate multe din filiaţiile pe care le propune el, cadrul tipologic înrudit rămîne demonstrat. în ultimă instanţă, cartea sa ar putea fi-considerată chiar ca o încercare de descriere şi clasificare genetică **a** literaturii noastre populare, scrise **şi** nescrise (**greii** de găsit **alte** definiţii **şi alţi** termeni decît **cei** lansaţi de Hasdeu acum **mai** bine **de** un **veac), care** tindea să culmineze **cu** o morfologie, rămasă nerealizată însă, între altele din cauza grabei evidente **cu** care a fost scrisă cartea ; elemente ale acesteia sînt totuşi vizibile pretutindeni în carte **şi** imaginea piramidei răsturnate, **cu** basmul ca sinteză epică a întregii literaturi populare, în care literatura estetică, etică, şi iniţiatică ar reprezenta şi cele trei straturi **de** pătrundere succesivă şi integrare în specificul naţional, e o dovadă.*

*Influenţat de teoriile lui Benfey şi Max Milller, dominante în arena ştiinţifică internaţională în a doua jumătate a secolului trecut, care vedeau în India originea basmelor europene, ingeniindu-se să le reconstituie traseul şi metamorfozele călătoriei lor pînă la întruparea lor sub care ni s-au făcut cunoscute; în folclor, Gaster lărgeşte totuşi acest cadru paradigmatic prin observarea altor zone care au furnizat teme şi izvoare folclorului european, cea a Orientului mijlociu în primul rînd. Desigur, astăzi ştim că multe dintre sursele şi Paralelele ebraice Propusede Gaste? cu un secol în urma au în spate, la rînduh lor- alte ori- *gini mat îndepărtate, babiioniano-**accacLiene** şi probabil încă mai vechi; dar nu Gaster ne învătar-câmciMnămotmnu este „origmăT, ci doar cu o origine încă necCescoperită? El însuşi lărgeşte apoi cadrul stereotip al teoriei lui Benfey, arătînd că unele specii folclorice, cum sînt proverbele, se nasc spontan din experienţa practică a poporului, fără a fi împrumutate de undeva: „Muma proverbelor este* esperienţa *şi proverbele, în aplicarea lor zilnică, ne aduc iară la esperienţa. Proverbele se nasc la toate popoarele ; sînt, în ceea ce priveşte ideea generală, lesne înţelese şi se aseamănă între dînsele, avînd toate unul şi acelaşi izvor general — viaţa". Observînd aceste „universalii folclorice' în **ceea** ce priveşte proverbele, Gaster nu le aplică şi asupra altor capitole, în care rădăcinile interne ale speciei puteau apărea destul de uşor, cîntecul liric de pildă. Cauza este între altele, că Gaster pleca de la o altă teorie a şcolii germane a vremii sale, care considera că folclorul (folclorul epic în special) colportează multe produse ale literaturii culte medievale, pe care circulaţia orală le-a preluat şi le-a conservat pînă în zilele noastre. îh parte, spune Gaster'subminîndu-si teoria anterioară, şi proverbele îşi au originea în aceste texte,*

*pentru că o fabulă sau o poveste cu tîlc moral este condensata cu timpul pînă la forma unei sentințe morale sau a unui proverb „care, astfel, adesea își a luat naștere de la o poveste sau:, de la o fabulă". Căutînd să identifice temele și motivele culte existente în materia amorfă a literaturii populare, scrise sam orale, autorul va urmări îndeosebi acele direcții care îi oferă, confirmări implicite ale tezei de la care pornea. Așa se explică de ce el stăruie îndelung asupra ghicitorilor și proverbelor dezvoltate din literatura didactică (și secundară) a „întrebărilor și răspunsurilor", neglijînd nu numai partea mult mai întinsă a speciei care nu poate fi pusă în legătură cu aceste produse elementar catihetice, dar și capitole întregi ale folclorului autentic cum este doina, cîntecul liric în gefieral, cum spuneam, abia menționat în cartea lui Gaster pentru că „la o înălțime oarecare de simțire, întreaga omenire este una și aceeași" și că deci originea lor n-ar putea fi urmărită și studiată pe plan comparativ. Teza lui Gaster după care folclorul este, în întregime.sau în mare parte,, rezultat direct al asimilării unor texte, motive, teme din alte zone, cu o origine „cultă" (auclorială) precisă care, în majoritatea cazurilor, poate fi determinată» face parte dintre acele construcții ipotetice care nu pot fi nici. demonstrate definitiv; nici infirmate definitiv) svau oferit numeroase exemple care i-au infirmat teza în formase categorică^ ărătînd că motive crezute, culte sînt, de fapt, folclorice intrate^ din literatura populară în opera urnii autor, dar și destule altele care i-au confirmat, măcar parțial, deducțiile (unele au fost oferite de Cartofan). După toate aparențele,, ambele căi sînt posibile și ambele au fost practicate, existînd nu puține cazuri în care chiar unul și același motiv,a trecut, pe rînd; din literatura ciMtă în folclor*și ."de aici înapoi într-o operă de autor, încît 'chestiunea, devenind- irezolvabilă, își ••pierde interesul.*

<v> Ceea ce este important, ceea ce a însemnat un pas însemnat înăMte în discuția pe care a provocat-o .cartea lui-Gaster este •că^aticnci-a fost pentru întîia oară în chip programatic și pe lWfg ee^oetatălti legătura cu creația aâc± 'toriaiă românească. Opera iui Heliade, Asaehi, Eminescu și Macedonski, pentru a nu mai vorbi de autori recunoscuți cm îndatorați creației populare precum Creangă, țspireseu.,. FilimoM, -a fost pentru,prima dată investigată, și aâ^sa 'în-discuție.în,legătură cu- temele, care.circulau în folclor, m prelucrări ale unor motive folclorice, fără nici o implicație de valoare, ci pur tipologic ; dar faptul că autorii invocați sînt, chiar în cazul celor aflați abia la începutul carierei lor, ca Macedonski, sau doar în fața consacrării publice, care n-a venit din primul moment,^ cam este cazul chiar al lui Eminescu și Creangă, oferă cărții lui Gaster încă de la început un ascendent care n-a putut să nu influențeze asupra atitudinii istoricului literar. Revendicîndu-se de la literatura lui Eminescu și Creangă, de la cea a lui Heliade și Filimon și nu de la cea a atîtor obscuri autori folclorizanți care umpleau epoca, teza studierii literaturii populare în strînsă legătură cu cea a scriitorilor noștri, care n-a făcut decît să crească în importanță de un secol încoace pînă la a deveni o caracteristică importantă a cercetării noastre literare, era cîștigată de la început.

Remarcabilă (și remarcată chiar de la început) sub raportul informației noi pe care o utilizează, extrasă în special din excepționalul fond pe care îl constituia colecția sa de manuscrise vechi romanești, cartea lui Gaster nu cădea totuși pe un teren nepregătit. Cu numai cîțiva ani înainte, în 1879, apăruse al doilea volum al monumentalelor Cuvinte din bătrîni, *una din operele de căpetenie ale lui Hasdeu, în care erau prezentate cititorilor, pentru prima dată în chip sintetic, cîteva din problemele majore ale literaturii române vechi și în același timp ale literaturii numite, cu un termen impropriu, dar care a rezistat vremii, a ..cărților populare' : între* **acestea chp.sHuw.pa hnonw.i-** *Usmului, a raportului dintre literatura poporană scrisă și „literatura poporană nescrisă", filiația cărților populare, transformările suferite în decursul peregrinărilor ș.c.l. Studiul lui Hasdeu era însă mai degrabă un excurs necesar cercetărilor .sale filologice, de istorie a limbii, pentru care investigarea literaturii populare era o cale de acces („limba română și literatura noastră populară ne preocupă aci d-o potrivă" zice el în prefață) ; aici nu vor fi studiate, de altfel, decît cărțile populare cuprinse în cele mai vechi manuscrise cunoscute pe atunci: textele măhăcene și cele considerate bogomilice, cu priviri generale asupra restului chestiunii. Cercetările lui Gaster mai fuseseră precedate de cele ale lui Cipariu, care așezase în schița sa istorică asupra filologiei și literaturii române* Analecte, *1858, și* Principia de limbă, *1864) și cele cîteva cărți populare care-i erau cunoscute:* Floarea darurilor, Alexandria, *un*

gromovnic ş.a., oferindu-i un început de cronologizare a problemelor, apoi de cele istoric-comparatiste asupra unor specii folclorice, ale lui G. Dem. Teodor eseu despre colinde, deseîntece şi. proverbe, ale lui Marienescu, S. Mangiuca ş.a.

Exista deci nu numai o bază documentară şi un începui de sistematizare de care a beneficiat, indiscutabil, studiul lui Gaster, dar şi un mediu, un cerc de specialişti care putea înţelege şi discuta, măcar pe grupuri de probleme, direcţii, cartea lui, neaşteptată în atîtea privinţe. Cu toate acestea şi spre surpriza cercetătorului, cum spuneam, Literatura populară română *nu numai că n-a dat contemporanilor ideea că se află în faţa unei cărţi deosebite, dar nici măcar nu s-a bucurat de o primire călduroasă; de o discuţie cît de cît aprofundată. în primul rînd*- specialiştii nu şi-au spus cuvîntul. Nici unul dintre folclorişti menţionaţi n-a discutat-o, nici una din revistele mai importante ale vremii n-a recenzat-o: nici* Columna lui Traian *sau* Convorbiri literare, *la care autorul colaborase mai de mult,, nici* Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, *la care acesta colaborase mai de curînd, nici* Transilvania, *la care va colabora peste puţin. Ea va fi mai întîi semnalată într-o notiţă din obscura revistă* Educatorul *(an. I, 1883, nr. 13, p. 104) ; nesemnată, notiţa aparţine probabil chiar redactorului revistei, pedagogul Barbu Constantinescu, căruia ştim că autorul îi trimisese cartea. Recenzia recomandă cititorilor volumul-,, observînd faptul că era prima cercetare mai amplă în acest domeniu, precum şi orientarea sa comparatistă („coprinde singurele cercetări mai întinse făcute asupra literaturii noastre populare, adică asupra producerilor literare străine care s-au râspîndit la poporul nostru cum sunt* Alexandria, Isopia *şi altele") ; elogiind întreprinderea autorului, recenzentul simte însă nevoia să se delimiteze de la începui de eventualele sale erori,, recunoseîndu-i ca sigur doar meritul trudei („ne descoperă în cartea sa comorile noastre literare, pe care noi înşine nu te cunoaştem, şi oricare ar fi scăderile ce se vor fi strecurat în cartea d-sale, un merit nu i se poate tăgădui autorului: că a muncit..."). Notiţa se încheie cu promisiunea unei reveniri mai ample, care nu s-a mai produs.*

Propusă chiar de autor la un premiu al Academiei în primăvara anului 1883, cartea va avea de întîmpinat şi aici o soartă puţin prielnică. în primul rînd, la premiul respectiv concura şi Hasdeu şi e de presupus că unii colegi ar fi dorit să-i faciliteze metoria [7], *în al doilea rînd, preşedinte al Comisiei academice de premiere va fi Alecsandri, pe care Gaster îl criticase, deşi cu menajamente, pentru metoda neştiinţifică de a culege folclorul si iarăşi este de presupus, fără a-l acuza în vreun fel pe poetul de la Mirceşti, că membrii comisiei au ţinut seama de acest lucru, fie şi mimai în subsidiar. în al treilea rînd, raportor pentru cartea lui Gaster a fost desemnat episcopul Melchisedec Ştefănescu, istoric puţin pregătit în domeniul literaturii vechi, deşi este autor al unor culegeri de folclor citate în* Literatura populară romåna. *Raportul său, reprodus în Analele Academiei, făcînd concesia de a recunoaşte sporul documentar, dovedeşte evident că scopurile lucrării şi parametrii cercetării fixaţi cu destulă claritate de autor în* Introducerea *cărţii i-au rămas necunoscuţi: „Nu se poate tăgădui meritul d-lui Gaster de a fi adunat şi cercetat în opera sa un număr mai mare de bucăţi de literatură populară din cele cunoscute pînă acum literaţilor, însă între ele se găsesc şi de acele care nu se pot numi strict populare române, fiind nu de mult traduse... " zice el, referindu-se la* Halima, Ghenoveva *ş.a. Mai mult, raportul răstălmăceşte — cu reavoinţă sau numai din uşurătate — chiar cuvintele de modestie ale autorului din* Precuvîntare *(„Ceea ce am dori noi mai presus de toate este ca această carte să dea un nou impuls spre cercetarea şi lucrarea ogorului înţelenit al literaturei române în care am tras noi, acuma, o singură brazdă"), atribuind autorului în acest pasaj foarte clar intenţia de a-şi aroga merite de întîietate: „Afirmările d-lui Gaster că opera sa ar fi « singura brazdă » trasă pe cîmpul literaturei române şi că modul său de a studia literatura populară română se deosibeşte de toate încercările făcute pînă acum, în alte limbi, trebuie să le înţelegem cu restricţiune mimai la întinderea materialului adunai..."* [8] *Mai mult, această idee falsă, împreună cu observaţia că limba autorului este plină de greşeli, este reţinută şi în raportul general al secretarului comisiei de premiere care justifică respingerea cărţii atribuindu-i lui Gaster ignorarea*

[7] Cf. scrisoarea lui Hasdeu către Iulia din 26 mart. 1883 în *Documente si manuscrise literare,* voi. III, publicate de Paul Cornea, Elena Piru şi Roxana Sorescu, Bucureşti, 1976, p. 109.

[8] Raportul lui Melchisedec în *Analele Academiei Române,* seria II, Dezbateri, tom V, 1883, p. 163- 170.

predecesorilor în materie, în speță a lui Hasdeu, pe care îl citase de fapt de zeci de ori : „Comisiunea, în unanimitate și în unire cu opiniunea raportorului, nu a putut premia această operă căci, deși autorul merită laudă pentru munca ce și-a dat de a aduna un mare număr de scrieri poporane, dar nu este cel dintîi scriitor care a tratat despre literatura populară cum o afirmă, în necunoștință de cauză, în opera sa ..." [9] *în necunoștință de cauză era, din nefericire, chiar raportorul comisiei, geologul Gr. Ștefănescu, dar cartea lui Gaster a rămas îngropată sub această sentință uluitoare, și abia în ianuarie 1885 mai putem semnala o altă recenzie a sa, sub semnătura lui Ionescu-Gion, în foiletonul ziarului* Românul. *Superficială ca tot ce scria Gion, recenzia exaltă în stilul grandilocvent al autorului meritele cărții, în general, fără să o pătrundă și fără să o înțeleagă de fapt: „A ceasta pînă acum neprețuită bogăție a muzelor române, zestrea indigenă a spiritului român, precum și cea adusă de la streini dar făcută și adînc preschimbată aci în țară, erau să se piardă, să se strice cu timpul de toate mîncător dacă un lucrător, un cercetător neobosit ca d. Gaster n-ar fi pus piedică acestei neînlăturabile corupțiuni, strîngînd cu sînțenie, după vechi terfeloage, adică prețioase manuscripte, cît mai multe din aceste producțiuni"* [10] *etc, etc. Mai la obiect sînt două notițe, din* Contemporanul *și din* Anuar pentru israeliți, *care anunță cititorilor apariția cărții și marele său interes» fără a intra în amănunte.* [11]

Deși nici acestea numeroase, recenziile apărute în străinătate au cel puțin meritul de a discuta lucrurile în cunoștință de cauză. Ambii recenzenți care ne sînt cunoscuți, romaniști cu oarecare suprafață, au remarcat de la început meritul noutății pe care raportorul academic român îl contesta cu brutalitate: „Nici o altă literatură nu posedă încă o așa publicațiune completă și rezumată" zice Gustav Meyer, profesor la Graz [12], *iar danezul Kristoffer Nyrop îl confirmă: „Cest un livre d'un grand interet et d'une haute nouveaute, execute avec le plus grand*

[9] *Idem,* p. 149.

[10] în *Românul,* XXIX (1885), nr. din 7/9 ian., p. 22-23.

[11] In *Contemporanul,* III (1884), nr. 14, p. 542 si *Anuar pentru israeliți,* VII (1884), p. 122- 124.

[12] Recenzia lui G. Meyer, apărută în suplimentul literar al ziarului munchenez *Allgemeine Zeitung* din 24 ian. 1884, ne este cunoscută numai din extrasele publicate în *Anuar pentru israeliți,* citat mai sus.

soin" [13]. *Făcînd foarte multe completări și rectificări de amănunt (unele din lucrările indicate de Nyrop nici nu-i puteau fi cunoscute lui Gaster, apărînd în același timp cu cartea sa), profesorul danez acceptă cîteva din tezele sale principale, atît cea privitoare la originea basmelor în nuvele și povestiri, care i se pare „foarte probabilă", deși îndrăzneață, cît și clasificarea adoptată; aceasta, care — zice el — „nu e nici mai bună, nici mai rea decît atîtea altele", are cel puțin un avantaj: „avantajul de a fi clară și practică și asta a tot ce se poate cere unei clasificări artificiale". Se pare că autorul a mai primit și scrisori particulare de apreciere din partea unor specialiști străini, dar ele se află în arhiva sa personală, și ne vor fi accesibile doar odată cu publicarea acesteia* [14].

O creștere a prestigiului științific al autorului este însă foarte vizibilă după apariția cărții, cu toată inexplicabila răceală cu care a fost aceasta primită de specialiști. Gaster este invitat să conferențieze la Ateneul român (de două ori: despre originile alfabetului și despre apocrife), la Societatea geografică, publică la Transilvania, *la* Românul, *la* Bukarester Salon, *la* Revista literară, *prefațează culegerea de basme a lui D. Stăncescu etc. De la această extindere a activității sale publicistice i se vor trage, se pare, și necazurile care urmează curînd. Ele sînt, în parte, consecința conferinței sale la Societatea geografică română, unde, în fața unei asistențe foarte simandicoase (inclusiv regele), va reduce la ridicol unele teorii etimologice ale lui D. A. Sturdza, istoric diletant și fantezist, dar politician liberal de mare influență și mai ales un om care nu iartă niciodată o ofensă. Gaster va mai publica apoi în toamna anului 1885 un articol în ziarul* Românul, *sub titlul* Revolta de la Brusturoasa, *în care va protesta împotriva încercării de incitare a sătenilor din acea localitate la manifestări antisemite care n-aveau nici o bază reală, spune autorul, căci „niciodată nu s-a plîns și nu s-a putut plînge vreun evreu în contra poporului român, blîndși naiv din fire[...] Dimpotrivă, am putut constata pretutindenea traiul pacinic și prietenos între evreu și țăran"* [15] *; el denunță însă, în acest fel, mașinațiile guvernului, implicat*

[13] în *România,* XIV (1885), nr. *55-56,* p. 149- 155.

[14] Cf. notița din *Calendarul ziarului „Vocea dreptății",* 1886, p. 17.

[15] în *Românul* din 6 sept. 1885, p. 791.

printr-un administrator local în neregulile care trebuiau acoperite prin aceste tulburări. Folosind prilejul expulzării unor gazetari de la Independance roumaine *care supărasem ^autoritatea habsburgică (proaspăt aliat prin aderarea României Ia tripla alianță) prin răspîndirea unor manifeste incendiare m Transilvania aflată sub ocupație străină, guvernul liberal — la insistențele repetate ale lui Sturdza, cum își amintea mai Mrziu unul din gazetarii expulzați — îl includ și pe Gaster într-un gr ap de publiciști, supuși aceleiași sancțiuni ; întrucît .legea privind expulzarea nu prevedea obligația guvernului de a justifica actul său, răzbunarea lui Sturdza nu avea nevoie de nici o acoperire și, cu toate protestele ziarelor și ale diferitelor personalități, tînărul savant este nevoit să pășească pe drumul exilului, fără să bănuie, pentru totdeauna. între cei indignați de expulzarea lui Gaster era și Hasdeu care, lăsînd vechile neînțelegeri dintre ei la o parte (Gaster îl acuzase în mai multe rînduri că a monopolizat manuscrise din fondurile publice, folosind situația sa proeminentă, pe care astfel el nu le-a putut studia* [16]*), regreta gestul necugetat al guvernului scriindu-i soției, la Paris, în oct. 1885; „a goni din țară pe cei mai buni pentru a lăsa numai nește lepre, iată o tactică foarte curioasă, pe care n-o înțeleg"* [17]*. într-un articol omagial publicat peste o jumătate de secol, M. Eliade va relua, fără să știe, observația lui Hasdeu: „Nu știu dacă vreun bancher sau arendaș evreu ,a fost expulzat în epoca dintre 1870 și 1916. Au fost însă siliți .să plece trei mari savanți evrei: Gaster, Șăineanu și Tiktin. Toți trei și-au cucerit un renume european"* [18]*.*

[16] Acuzații de acest fel apar nu numai în cartea despre literatura populară, ci și mai înainte. E posibil să fi survenit și un conflict deschis, într-o ședință a Junimii de care își amintește Gaster peste ani. Citind un fragment din lucrarea sa, el ar fi menționat unele texte inaccesibile lui pentru că se aflau la Arhivele statului. „Hasdeu era acolo director și toți au rîs de această aluzie, care 1-a făcut furios, și a spus « Am să vin data viitoare să vă citesc un studiu despre dr. Gaster, lucrările și metodele sale ». N-a mai venit însă și nu 1-a citit niciodată" (textul, aflat în carnetele sale cu amintiri, *Things ihat Were,* se află în arhiva Gaster depusă la biblioteca lui University College din Londra și mi-a fost procurat prin amabilitatea colegului Virgil Florea, fost lector român la Londra). Ruptura intervenise însă mai devreme și un articol consonant cu amenințarea formulată mai sus apăruse încă din 1881: *Ceva pentru d. dr. M. Gaster,* în *Românul* din 15 nov. 1881.

[17] In *Documente și manuscrise literare,* ed. cit., p. 233.

[18] M. Eliade, *Doctorul Gaster, in Vremea,* IX (1936), nr. 442, p.9.

Stabilit la Londra, ajuns curînd la o situație materială și socială importantă, ca rabin al comunității evreești de rit spaniol, Gaster își continuă studiile științifice, revenind mereu la vechile sale preocupări de literatură română. După o foarte scurtă perioadă de resentimente explicabile, el începe să publice studii de folclor și literatură română veche în publicații străine de mare prestigiu fFolk-lore, *organul societății engleze de folclor, al cărei președinte va fi ales în 1907 și 1908,* Journal of the Royal Asiatic Society, Search, Byzantinisch-neugriechische Jahrbucher *ș.a.), care răspîndesc în lume cunoștințe și date despre fenomenul cultural românesc ; el va relua și colaborarea la revistele din țară după primul război mondial, publicînd aici nu numai articole de strictă specialitate, dar și note culturale, de istorie sau istorie a filologiei. Continuarea cercetărilor sale de literatură română veche a fost posibilă în primul rînd datorită excepționalei sale colecții de manuscrise vechi românești, care l-a însoțit în anii exilului și care reprezenta pentru el mult mai mult decît valoarea materială în sine, era o parte din țara pe care nu încetase să o iubească: „Pentru mine, aceste manuscripte reprezintă mai mult decît numai cuprinsul lor. Ele au fost tovarășii mei de pribegie! în cursul acestor cincizeci de ani în care au stat cu mine aci, erau pentru mine un izvor de alinare sufletească ; le-am citit și răscitit și de cîte ori le citeam sau mi se citeau, spuneam prietenului meu: acum suntem acasă!"* [19]

Tîrziu, dar nu prea tîrziu, în 1929, la propunerea lui Sextil Pușcariu, Academia română a reparat în parte nedreptatea suferită cu cinci decenii în urmă și l-a ales membru de onoare al său ca o recunoaștere „pentru o activitate de o viață întreagă dedicată cu deosebită tragere de inimă literaturii noastre populare și pentru sentimentele de sinceră priitenie pe care le-a arătat față de poporul român" [20]*. în propunerea sa, citită în plenul Academiei la 30 mai 1929, susținută de specialiști ca I. Bianu și St. Ciobanu, de istoricii I. Nistor, S. Drago-*

[19] Scrisoarea, către N. D. Ciotori, în articolul lui Dan Simonescu, *Colecția de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei române,* în *Viața românească,* XXXII (1940), nr. 5, p. 26 — 32. în 1936, deși avea o ofertă mult mai avantajoasă din partea unei biblioteci americane, cedează colecția sa pentru O sumă simbolică Bibliotecii Academiei române.

[20] *Analele Academiei Române,* tom XLIX, seria II, *Dezbateri,* 1929, p. 228.

mir, de Octavian Goga ş.a., între alte lucrări importante ale sale sînt citate şi „cele două opere fundamentale; Literatura populară română, si Crestomaţia română../' în scrisoarea de mulţumire către preşedintele Academiei şi vechiul său coleg, I. Bianu, el însuşi îşi caracterizează viaţa ca „plină de dor şi dragoste pentru limba şi literatura română"[21]. în 1921, Gaster a revenit în ţară pentru un turneu de conferinţe — la solicitarea lui Octavian Goga, pe atunci ministru al Artelor — care s-a bucurat de un mire succes ; el a fost primit cu mari manifestaţii de simpatie în toate centrele universitare pe care le-a vizitat şi a stabilit o serie de noi relaţii cu specialişti din generaţiile mai tinere. A păstrat raporturi prieteneşti cu mulţi dintre ei, continuînd să le solicite cârtişi reviste dinţară, cu orice prilej[22]; l a răspuns prieteneşte omagiului pe care urmaşul său N. Cartojan i l-a adresat şi l-a încurajat în cercetarea domeniului comun de activitate[23]. Era bucuros întotdeauna de vizita românilor, oaspeţi privilegiaţi între numeroşii săi vizitatori, iar fiul lui Gaster, Theodore H. Gaster, ajuns el însuşi un orientalist celebru, îşi aminteşte din zilele copilăriei „succesiunea de studenţi români care erau protejaţii speciali ai tatălui meu şi care păreau să facă întotdeauna parte din familie"[24]. Lua poziţie, de asemenea, în presă de cîte ori ţara sa de origine era calomniată în presa engleză, fapt care s-a întîmplat după primul război mondial[25].

în pofida aspectului uneori neglijent al textului, a stilului grăbit, oral, cit repetiţii şi neclarităţi, stufos prin aglomerări de informaţie, lucrările lui Gaster nu s-au învechit cu totul; ingeniozitatea unor ipoteze, lărgimea cîmpului în care autorul ştie să plaseze avantajos subiectul aparent mărunt, erudiţia reală care îi permite să distingă chestiunile esenţiale de cele neglijabile au făcut ca mai multe dintre vechile sale cercetări să fie încă utilizate şi, mai mult, unele din ele să fie reeditate în anii din urmă, cele de ebraistică[26], dar şi cele comparate, între care numeroase exclusiv de literatură română veche culese; în cele trei volume de Studies and Texts in Folklore, din 1925—1928, reeditate cu prefaţa citată a fiului savantului, Theodore H. Gaster, care i-a urmat preocupările orientaliste. Gaster însuşi se gîndise în repetate rînduri să reia şi să reediteze, cu adăugirile cerute de noile descoperiri, cartea care îl consacrase r Literatura populară română. N-a apucat să o facă, dar secolul care a trecut de la prima sa apariţie nu i-a şters principalele ei calităţi şi nu i-a ştirbit interesul, nici pentru cititorul obişnuit, nici pentru specialist. Pentru primul, cartea continuă să fie & introducere generală în universul culturii populare din trecut, în special de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi de la începutul sec. al XlX-lea, corectă în linii mari şi pasionantă prin relaţiile neaşteptate stabilite cu teme din marea literatură a lumii, prin dinamismul cu care cititorul este implicat în chiar procesul deducţiei şi investigaţiei ca atare, prin trimiterile implicite la spaţiul literaturii nu numai dinainte, dar şi de după el (vechea fabulă orientală cu Planul simigiului aminteşte Vama de la Eyub a lui Sadoveanu, Dracul şi femeia trimite la Caragiale, legenda lui Melchisedec explică metafora unui roman al lui fules Verne ş.c.l.J. Pentru specialist, cartea lui Gaster continua să fie necesară prin domeniul mai vast decît cel adîncit în cercetarea ulterioară a lui N. Cartojan, prin contactul mai direct cu domeniul oriental şi chiar prin implicaţiile mai moderne pe care le are, sau le capătă textul în lumina noilor orientări ale cercetării de după război. Cuprinderea întregii literaturi care a circulat în medii populare, de pildă, indiferent de originea ei sau de vechime, este o premisă a cercetării sociologice, care îşi fixează reperele în funcţie de destinatarii unui fenomen» de cei care îl recepteazâ, nu de cei care l-au creat. Investigarea, unor credinţe răspîndite în anumite medii, a unor superstiţii

[21] Scrisoarea de răspuns la vestea alegerii sale în idem, tom L, 1930, I

[22] Scrisoarea către S. Puşcariu din 9 dec. 1929, în păstrarea familiei Vulpe; scrisoarea către prof. C. Maririescu, tot din Cluj, din 1930 (copia în arhiva Gaster citată; toate textele citate din această arhivă sînt copiate de colegul V. Florea) etc.

[23] Cf. de pildă scrisoarea către N. Cartojan din 31 dec. 1922: „este o satisfacţie sufletească să văz învăţaţi tineri reluînd firul cercetărilor mele şi întregindu-le pe o scară mult mai întinsă, folosindu-se şi de un material mult mai bogat declt mi-era cu putinţă" (în arhiva Gaster citată).

[24] Theodore H. Gaster, *Prolegomena* la M. Gaster, *Studies and Texts in Fojklore,* ed. a doua, New York, 1971, voi. I, p. XXXVII.

[25] D. Protopopescu, *Pagini engleze,* Bucureşti, 1925, p. 234 şi urm.

[26] *The Chronicle of Jerahmeel,* din 1899, s-a reeditat în 1972, iar *The Exempla of the Rabbis,* din 1924, în 1968, ambele de Ktav Publishing House din New York.

sauobiceiuri obişnuite pentru anumite categorii, pentru membrii unei anumite comunităţi, cu caracteristici culturale asemănătoare, creează iarăşi premisele unei cercetări de istorie a mentalităţilor, demers toi de tip sociologic ş.a. m.d. Cititorul singur wa găsi alte şi alte motive pentru care această reeditare se impunea, nu doar ca o reparaţie tîrzie, ci şi ca im act necesar culturii noastre de azi.

MIRCEA ANGHELESCU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI.

Ediţia de faţă are un caracter special. Ea urmăreşte să repună fra circulaţie, cu ocazia aniversară a centenarului primei sale apariţii, o operă, importantă, care a marcat dezvoltarea ulterioară a disciplinei:*Eiteraturw populară română* a lui Moses Gaster, prima sinteză românească asupra acestui atît de vast subiect. Pe de altă parte, ediţia noastră încearcă să ofere cititorului o carte încă vie, încă utilă si interesantă prin perspectiva^ amplă înecare discută chestiunile de literatură română (populară şi nu numai populară), prin îndrăzneala unor generalizări, prin căile pe care 'Te descHide încă, după atîta vreme. Din această dublă intenţie a reeditării noastre decurg şi principalele ei trăsături.

Scrisă într-o limbă prea puţin pretenţioasă, folosind bucuros expresii orale sau familiare alături de arhaisme savuroase, desprinse din padinile 'iriariu^cTiptelor sale îndrăgite, pierzînd uneori pe drum vreun acord sau vreun cuvînt sub presiunea atitor alte cuvinte care se îmbulzeau sub pana. ace£ţ^L^rjidi^^ o topică în care se resimte uneori influenţa germană, limba studiilor sale la Breslau, cartea lui Gaster captîvelazl^ prin spectacolul aproape epic al demonstrafaei. Aflarea adevărului — a istoriei şi drumurilor unui text — este pentru autor o avenŢufă~^~mmic inferioară celor pe care le povestea *Alexandria,* şi cititorul participă imediat la acest joc serios, pentru ca autorul iTjuca serios lăTrindul sau, tacmd din cititor un tovarăş de drum şi de descoperiri. Am căutat de aceea să păstrăm toată savoarea textului, respectînd cele mai multe dintre particularităţile limbii autorului, inclusiv acele forme care se abat de la normele acceptate astăzi ale limbii literare, dar care nu erau toate, pe atunci, greşeli propriu-zise. Am păstrat, de asemenea, forma aberantă uneori a sintaxei sale, dezacordurile sau scăpările sale, corectîndu-le cînd era absolut necesar dar marcînd intervenţia noastră in subsolul paginii, din aceeaşi dorinţă de a oferi cititorului de astăzi ima-

ginea reală a textului inițial, conștient fiind că în acest fel păstrăm probabil *și* un număr din greșelile de tipar ale unei cărți neglijent imprimate, în «care cele șase pagini de erată nu ajung nici pe departe să le semnaleze pe «cele mai importante. Ni s-a părut însă că e un risc mai mic decît cel de a unifica în mod arbitrar textul.

în virtutea principiului enunțat, au fost respectate toate fonetismele arhaice sau regionale, de tipul *cqprins, deo.sibire, sâhastru,* precum și formele •desuete ale unor neologisme ca *manuscript, clasificațiune, romantic* (pentru „romanesc"), *tractat* ș.a. Au fost respectate grafiile cu 5 pentru *x*, considerînd că e vorba de o pronunție reală, în cuvinte ca *esemplu, esperiența, espedițiune,* es/rac/(păstrînd însă formele cu x în rarele cazuri cînd ele apar), ca și formele abandonate astăzi cu *z* pentru 5 intervocalic în neologisme ca, de pildă, *epizod.* Din aceleași motive, considerînd că este vorba de o posibilă pronunție, am păstrat grafiile cu *e* etimologic sau pseudoețimologic în cuvinte ca *recoare, rezbune, pasere* etc, precum și alte fonetisme caracteristice precum *dîntîi, vro/vrun, mănține,* grafii reconstruite care puteau fi pronunțate astfel, ca *cele alte* (transcris însă de noi *cele[l]alte)* ș.c.l.

Au fost conservate și particularitățile morfologice ale limbii autorului, de pildă forma de genitiv-dativ feminin în *-ei (literaturei, școalei),* sau forma variabilă a adjectivului relativ *care/cari*; s-au respectat întocmai •toate cazurile în care autorul folosește forma articulată a substantivului în locul celei nearticulate, după model străin („ne oprim la coprinsul", „în manuscriptele nu se află decît..." ș.a.), sau cea nearticulată în locul celei articulate („Din texte slavice pomenește Safarik..."). Aceste ultime cazuri sînt de altfel destul de rare.

Am considerat apoi că trebuie respectate nu numai alternanțele și inconsecvențele fonetice ale autorului, care produc dublete și triplete obișnuite, de tipul *pej pre, deosebire/ deosibire, punt] punct, origine/ origină, suptj subt] sub, sîntfsunt* ș.a.l., ci și forme hipercorecte de tipul „care lucru îi a plăcut", precum și acordurile greșite în frază, ca rezultat probabil al influenței limbii germane, de felul: „Este o ființă femeiască ce poartă copiii în sîn. *Acestea,* cu toate că-s *mute...*" (adică copiii!). La fel am procedat în cazul acordului aberant al pronumelor personale de întărire, foarte frecvent („însuși biserica proprie"), al adjectivului de relație („epizod a cărei original"), și al articolului genitival, ilustrat în chiar exemplul anterior. în cazul în care ne-a fost posibil, cum este exemplul citat, am completat între croșete cuvîntul în cauză: „a[l] cărei originar.

Au mai fost păstrate toate formele ezitante ale numelor de popoare, sau etnice în general, de tipul: *serbj sîrb, slavon\ slovenesc/ slavonescj slavic,* precum și numele proprii care aveau deja o tradiție în limba română sub

forma respectivă: *Ghenoveva, sf. Vinere,* preluate de altfel, cele mai multe, din textele vechi care sînt comentate în pasajul respectiv.

In fine, dintre obișnuințele condamnate de normele ortografice în vigoare, am mai păstrat forma *complect* (pentru *complet)* scrisă de Gaster consecvent în acest fel, și acordul feminin al numeralului ordinal *întîi* cînd urmează după substantiv (ediția *întîia,* jumătatea *întîia* etc), fiind vorba, și în acest caz, de o particularitate caracteristică a limbii autorului.

Pe de altă parte, tot ceea ce ni s-a părut că ține doar de grafie în •textul autorului, a fost înlăturat, transcriindu-se textul său conform ortografiei curente. Intră în această categorie toate cazurile în care *e* este preiotat, indiferent de poziția sa în cuvînt *(epure, eri,* dar și *pere, oae,* transcrise consecvent *iepure, ieri, piere, oaie),* precum și *-u* final, care n-a iost notat niciodată, cu excepția cuvîntului *ceriu,* unde este mai mult decît probabil că era pronunțat. De asemenea, s-au unificat grafiile ezitante de timp *m/n,* cînd ele redau în chip neîndoielnic o singură pronunțare *{împărat! înpărat),* transcrise toate conform ortografiei curente.

Grupul *eal ia a,* fost și el transcris după normele actuale, considerînd că nu avem face cu diferențe de pronunțare; am transcris deci *cheamă,* nu *chiamă, aceasta,* nu *aciasta, leac,* nu *Hac* ș.a. Am mai interpretat apoi pe *â* ca *î,* conform grafiei chirilice, în toate cazurile cînd valoarea sa era evidentă *(câine, pâine,* transcrise *cîine, pîine)* și am considerat ca o simplă grafie etimologică scrierea cu *ă* final în cuvinte ca *Biblia, tăia, propria,* de care le-am redat ca *Biblie, tăie, proprie.*

Am completat tacit lipsa articolului masculin singular hotărît în unele cazuri, considerînd că e vorba de o greșeală de tipar *(capul,* unde an text apare *capu),* precum și al treilea *-i* în finalul cuvintelor care la forma articulată a pluralului cer trei *i,* scrise adesea de autor doar cu doi *i (fiii, copiii* etc.)

In cazul prescurtărilor, am căutat să introducem o anumită uniformizare și chiar o modernizare a lor, ținînd seama de faptul că ele trebuie să fie inteligibile cititorului de azi. Prescurtările ieșite din uz au fost astfel înlocuite cu cele curente; aceste cazuri sînt puține și modificările aproape neobservate: *no.* înlocuit cu *nr.* (pentru *numărul), s.a.* cu *J.a. (fără an,* la indicațiile bibliografice), *pag.* cu *p.* (pentru *pagina), fol.* cu /. (pentru *folio,* sau *fila)* ș.a. Alteori am unificat diferitele tipuri de prescurtări întrebuințate *(sf., st., sfta.,* redate unitar prin *sf.),* cu excepția prescurtărilor pentru *domnul,* pe care le-am păstrat în cele două forme utilizate de autor *(d.* și *d-nul).* în fine, cuvintele scrise cînd prescurtat, cînd întreg, au fost completate tacit, fără a mai marca intervenția noastră *(d.e.* și *de esemplu,* redate peste tot ca *de esemplu,* cu excepția cazurilor cînd în text

apare forma *de exemplu,* păstrată ca atare, *Dumnezeu* şi *D-zeu* transcris; întotdeauna *Dumnezeu* ş.a.), în cazul secolelor, pe care autorul le scrie- de regulă sub forma de numeral cardinal, am completat tacit forma orto- grafic corectă: sec. *al XlV-lea,* secolul *al XIX4ea* etc, cu excepţia cazurilor- în care erau puşi în relaţie doi secoli, unde am fost nevoiţi să păstrăm forma, originală: *sec. XIII-XIV.*

Am restituit în text cîteva cuvinte care ni s-a părut că apar greşit dim cauza tipografului; cazurile lespective au fost însă semnalate ca atare şi am oferit în subsol grafia dubioasă din prima ediţie, marcînd cu *(n.ed.)* nota, care semnala intervenţia noastră, pentru a lăsa pe cititor să judece: *popreli* pentru *propeli, paremiologie* pentru *paroemiologie, coate-goale* pentru *cote-goale* etc. A m mai semnalat în acest fel, pentru a nu lăsa pe cititor derutat de mersul lecturii, toate cazurile cînd autorul notează „secolul nostru" sau „secolul trecut", referindu-se la secolul al XIX-lea şi, respectiv, al XVIII-lea.

Aşa cum se obişnuieşte, am înlocuit peste tot în text numele proprii străine scrise greşit sau cu altă ortografie decît cea de origine, cu excepţia cazurilor cînd este vorba de nume care au căpătat prin tradiţie o forma românească, mai ales toponime (Londra, Viena), sau cînd Gaster foloseşte numele germane pentru localităţi româneşti din Transilvania (Hermannstadt pentru Sibiu); am transcris deci Veselovski, nu Vesselovsky, Roger,. nu Rojer, al-Mas'udi, nu al-Massudi ş.c.l. Am redat, de asemenea, numele în ortografia modernă, abandonînd-o pe cea veche: Griinbaum, nu Gruenbaum, Biirger, nu Buerger ş.a.

în notele de subsol, ca şi pretutindeni în text unde a fost cazul, am introdus normele general uzitate în astfel de lucrări şi am unificat procedeele convenţionale; am dat astfel toate titlurile — de articole, cărţi sau, reviste — cu cursive, lăsînd între ghilimele numai citatele sau titlurile acelor opere străine folosite de autor în traducere românească *(Der Pffaf Amis,* dar „Popa Amis"), atunci cînd nu era vorba de lucrări apărute şi în traducere românească şi cunoscute în general cu titlul românesc. Am mai lăsat între ghilimele traducerea cuvintelor sau citatelor în limbi străine.. Am întregit în numeroase cazuri titlurile cărţilor sau studiilor citate de autor, al revistelor în care au apărut, al autorilor, verificîndu-le şi corectîndu-le cînd a fost cazul; cînd aceste completări au fost mai substanţiale,, depăşind cîteva cuvinte, le-am dat între croşete. Cînd unele titluri apar cu o frecvenţă mai mare la scurt interval, am lăsat forma prescurtată după. a doua citare a lor. Am mai coborît în subsol unele note pe care Gaster le dă între paranteze şi am renumerotat notele în cuprinsul fiecărui capitol de la 1 la sfîrşit, înlocuind notarea originală care reîncepe de la 1 pe fiecare

pagină nouă. Am căutat apoi să unificăm modul de împărţire al lucrării €n capitole şi subcapitole, în primul rînd prin stabilirea unei tehnoredactări corespunzătoare (titlurile subcapitolelor cu acelaşi corp de literă şi în .aceeaşi poziţie). în fine, am integrat în text, în locul indicat, completările si corecturile adunate de autor în paginile finale de *Adăugiri şi îndreptări,* iar acolo unde locul nu era clar indicat, le-am plasat în locul care ni s-a părut cel mai potrivit, de obicei în subsol. Există o singură excepţie: erata indicată pentru pagina 573 a cărţii ni s-a părut ea însăşi eronată, prilejuită probabil de o lectură grăbită a textului, şi am lăsat frazei forma sa iniţială.

Cartea lui Gaster utilizează un mare număr de citate, unele foarte ample, din textele vechi româneşti, mar^ parte manuscrise^^^ din diferite zone lingvistice, de la. copişti diferiţi, cu caracteristici"HîIeHtg,. în unele cazuri, textele citate s-au pierdut sau cel puţin li s-a pierdut urma. Ni s-a părut de aceea important să le păstrăm cu cît mai mare exactitate forma, fără să procedăm la unificările — foarte puţine de altfel — pe care ni le-am permis în textul propriu al autorului, de pildă adăugarea articolului hotărît masculin -/, a celui de al treilea *-i,* după cum am conservat ca atare marca de durificare a unor consoane *(îm, îţ)* ca şi orice altă formă particulară, cu excepţia celor în care grafia chirilică a originalului permite interpretări, de tipul citat *njm* după *î* (semnul chirilic ^), sau *ăjî,* în cazul literei "k *(pîrîrâ,* nu *părîră* etc). De cîte ori ne-a fost posibil, am colaţionat citatele eu textele originale, din volume sau din manuscrise, şi am corectat transcrierea autorului în mod tacit; intervenţia a fost necesară de altfel în puţine cazuri, între care probabil mai multe greşeli ale culegătorului. Există însă unele împrejurări în care am menţinut forma citată de Gaster, mu cea a originalului, sau chiar în care am propus noi o a treia. Cazurile sînt însă foarte rare şi, ni se pare, justificate. Primul caz, de pildă, survine cînd un culegător citează un text folcloric cu intervenţii evidente în sens latinist (At. M. Marienescu: *sânta* pentru *sînta, sunt* pentru *sînt* etc), readuse de Gaster la pronunţia probabilă. Fiind o intervenţie deliberată a autorului, am respectat-o. Al doilea caz, mai mult formal, survine de pildă cînd manuscrisul citat foloseşte anumite prescurtări, Gaster altele, nouă rămînîndu-ne sarcina de a le unifica; un text de *întrebări şi răspunsuri* din des citatul ms. Giurescu prescurtează pe cei doi interlocutori cînd *Dasc.* şi *învăţ.,* cînd îi numeşte complet *(Dascălul* şi *învăţăcelul),* iar Gaster prescurtează drastic*: D şi î.* Ni s-a părut mai indicat să completăm între croşete cuvîntul întreg *D[ascălul]* etc. Nu toate aceste texte vechi folosite de autor sînt citate în sensul strict al cuvîntului; adesea, mai ales în cazul textelor ample, ele sînt rezumate sau parafrazate, deşi autorul foloseşte consecvent semnele citării pentru a le pune în evidenţă. Pentru a rezolva

ambiguitatea, am dat toate aceste texte cu rol de exemplificare, fie ele citate sau parafraze, eu un corp mai mic de literă.

Cartea lui Gaster mai cuprindea în anexă, la p. 559—570, un fragment din *Ceasornicul domnilor* al lui Nicolae Costin, intitulat *Voroava a prea' înțeleptului garamanților către marele Alexandru,* pe care el o considera, o „dezvoltare a unei părţi din *Alexandria*" şi o lega deci de istoria acestei cărţi populare în literatura română. Aşa cum astăzi se ştie de mult, capitolul respectiv— ca toată cartea de altfel — nu este decît o traducere fidelă a originalului spaniol al lui Antonio de Guevara. Reproducerea, fragmentului respectiv, mai ales după recenta ediţie a lui G. Ştrempel, n-ar ii avut nici o justificare, şi am renunţat la el.

Gaster însuşi voia de mult să-şi reediteze cartea şi ştim că îşi completa, cu regularitate informaţia în acest scop. în 1912 îi scria prietenului Artur Gorovei: „Eu tot mai fac note la exemplarul meu de *Literatură populară* şi adaug note bibliografice nu numai din literatura română, dar şi din cea. universală"[1]. Deşi în 1929 apăruse primul tom al cunoscutei sinteze a lui Cartojan, Gaster nu renunţase la ideea de a-şi reedita cartea încă în 1936' şi în *Precuvîntarea* la cunoscuta sa ediţie din *Povestea vorbei* a lui Anton Pann, scria: „în cursul celor cincizeci de ani de cînd am publicat cartea-mea, n-am încetat a mă tot ocupa de dînsa şi de a aduna tot felul de material pentru o altă ediţiune, dar încă nu s-a ivit prilejul".[2] Exemplarul cu notele şi însemnările sale nu s-a mai găsit, dar am încercat să suplinim îm măsura posibilului pierderea sa prin notele editorului care caută să-aducă la zi, foarte pe scurt, informaţia principală şi să corecteze afirmaţiile — surprinzător de puţine totuşi — care au fost infirmate in cursul celor o sută de ani care au trecut de la prima apariţie a cărţii. Notele respective,, puse între paranteze, trimit la scurtele comentarii plasate la sfîrşitul volumului, sub titlurile fiecărui capitol şi în ordinea sumarului. Ele au doar-o Valoare orientativă, încercînd să indice cititorului principalele lucrări; ale bibliografiei şi stadiul problemei.

Un concurs preţios în realizarea ediţiei de faţă ne-a dat vechea» noastră colegă, dr. Irmgard Lackner, docent la Universitatea din Salzburg,. cu sprijinul căreia am putut completa documentarea necesară. îi mulţumesc aici încă o dată.

M.A..

[1] Artur Gorovei, *Literatura populară,* ediţie, studiu şi note de Iordans: Datcu, Bucureşti, 1976, p. 288.
[2] Anton Pann, *Povestea vorbei,* Craiova, 1936, p.III.

LITERATURA POPULARĂ ROMÂNĂ

PRECUVÎNTARE

Cartea aceasta, la care am lucrat în curs de mai mulți ani, atît aci, cît şi în străinătate, are ca scop principal modificarea opiniunei generale în favoarea noastră despre starea culturală a poporului român, adică de a arăta că poporul nostru stă pe aceeaşi înălțime a culturei pe care stau celelalte popoare ale Occidentului.

Poporul român nu s-a izolat de orice contact cu cele[l]alte popoare şi nu s-a hrănit, în cursul secolilor, cu fărămituri căzute de pe masa anticităței clasice. Dimpotrivă, vedem pe poporul român într-o vecinică mişcare, dezvoltînd o energie intelectuală cum e proprie tuturor popoarelor pline de viață şi de viitor. Poporul român a şezut la aceeaşi masă, deopotrivă cu toate cele[l]alte popoare moderne, s-a hrănit cu acelaşi nutriment, s-a adăpat dintr-acelaşi izvor şi „literaturajx)pulară română" formează o verigă fc Ifipțnl HP anr

Noi, din parte-ne, ne simțim fericiți că ne-a fost dat a descoperi, cel dîntîi într-o astfel de întindere, această comoară în literatura şi în inima românului. Dar multe şi mari greutăți am avut a întîmpina pînă a ajunge la scopul dorit. Am trebuit să strîng singur aceste cărți şi cărticele, am trebuit să descoper, unul cîte unul, numeroasele manuscripte de cari ne-am folosit aci şi al căror număr este foarte considerabil, căci mai pentru fiecare carte tipărită am descoperit manuscripte anterioare, ba uneori avem numai manuscripte; în sfîrşit, am trebuit să-mi procur singur întregul material literar străin, care lipseşte cu desăvîrşire în bibliotecele noastre. Noi pomenim toate aceste aci pentru a da o măsură adevă-

rată aceluia ce ar voi să judece această carte. La imensitatea materialului pe care-1 tractăm aci se poate lesne întîmpla că ne-a scăpat din vedere o carte sau alta, cu toate că am căutat a fi pe cît se poate de complect. Dar, de altă parte, nu se va putea tăgădui cărţii de faţă valoarea ce o are, printraceea că am cercetat şi comunicat aci o sumă de manuscripte, *toate* necunoscute pînă acuma, afară de unul sau doua.

Modul nostru de a considera şi de a studia literatura popuIară se deosibeşte într-un mod fundamental de toate cercetările analoage făcute în alte limbi; şi, pe cît ştim, nu s-a încercat încă nimene a grupa şi a studia *întreaga* literatură populară a unui popor, mai cu seamă după izvoarele ei şi în legătură cu literatura altor popoare.

Pe lîngă aceasta, poate servi cartea noastră ca un manual de literatură română din secolul al XVIII-lea, din epoca „decadenţei literare" cum se numeşte acel secol de către acei ce nu s-au ocupat cu cercetarea lui şi au identificat starea politică cu starea literară. Din cercetările noastre de aci, cari îmbrăţişează numai o mică parte din mişcarea literară din acea epocă, reiese tocmai contraiiul. Poporul român n-a amorţit pe vremea aceea, cum se crede în general, ci activitatea şi energia sa firească s-a retras pe cîmpul pacinic al muzelor.

în dezvoltările noastre generale, noi dinadins am lăsat loc la cercetări ulterioare speciale, căci ceea ce am dori noi mai presus de toate este ca această carte să dea un nou impuls spre cercetarea şi lucrarea ogorului înţelenit al literaturei române, în care am tras noi acuma o singură brazdă.

Dr. M. GASTER

Bucureşti, decemvrie 1882.

INTRODUCERE

Abia pe la începutul secolului nostru* s-a născut un interes din ce în ce crescînd pentru acea literatură, odinioară dispreţuită şi adeseaori batjocorită şi anatemizată. Literatura populară, luată în sensul cel mai întins, se poate defini ca manifestarea sufletului în cercul restrîns în care poporul stă în contact cu fenomenele vieţei. Studiul acestor manifestări era un ce necunoscut în vremile cînd se contesta poporului dreptul individualităţii; din momentul, însă, cînd poporul îşi veni în fire, consecinţa naturală a fost şi este studiul mai de aproape al vieţei sale intelectuale; şi farmecul acestei literaturi nu constă în altceva decît în a urmări modul cum poporul încearcă a dezlega eternele probleme ale ^efil

Această renaştere se datoreşte în mare parte mişcării romantice din Germania care, cea dintîia, a făcut ca să se studieze mai d-aproape literatura medievală, tot aşa de puţin considerată ca literatura populară. Aceste cercetări au avut de rezultat recunoaşterea legătuiei ce există între literatura scrisă medievală şi literatura nescrisă modernă, care a păstrat

* Adică sec. XIX (n. ed.)

uneori cu o sfinţenie admirabilă producţiunile timpurilor trecute. Aşa face Herder, cel dîntîi, colecţiunea de cîntece populare din toate literaturele; Brentano a celor germane, Gorres studiază cărţile populare şi fraţii Grimm compun prima colecţiune de basme, care a rămas ca model pînă în ziua de astăzi. Aşa, studiindu-se acea literatură mai de aproape, s-a recunoscut necunoştinţă ei ca una din cauzele neconsiderării ei. Pe de altă parte, istoricul acestei literaturi mai prezintă şi o altă cauză a goanei ce a suferit în cursul evului mediu. Fiind comoara tuturor ştiinţelor poporului, dobîndite atît prin propria abstracţiune, cît şi prin moştenire din tata în fiu, această literatură a păstrat şi toate elementele vieţei intelectuale a seculelor trecute şi stetea printr-aceasta în contrast cu biserica domnitoare şi cu dogmele ei. De aceea, în genere, cărţile aşa-numite eretice erau, în adevăratul înţeles al cuvîntului, cărţi populare răspîndite chiar însuşi de popor, care regăsea în acele cărţi, sau credea a regăsi în ele, ceea ce ştia deja mai înainte sau închipuiri potrivite cu simţimîntul său şi cu inteligenţa sa.

Precum dar interesează a observa la dezvoltarea copilului, asimilarea elementelor străine pînă cînd ajunge la o individualitate pronunţată, tot aşa de interesant este dar a observa şi viaţa poporului, care se oglindeşte curat numai în aceea ce e produsul lui, provenind adesea de la izvoare streine, multiple, absorbite şi asimilate. Luînd de aci o trăsură luminoasă, de acolo a doua şi aşa mai departe, ajungem a ne forma un centru luminos asupra oiiginei şi dezvoltărei literaturei populare, care răvarsă apoi lumina sa şi asupra altor părţi întunecoase, dezvelindu-ne, ca să zic aşa, tot mecanismul fantaziei poporului: ne arată cum şi pentru ce se bucură şi pentru ce plînge poporul, cum el îşi zugrăveşte eroii rezboaielor, eroii credinţei, eroii înţelepciune!.

Orice popor este supus la înrîuriri multiple din toate părţile, cari toate las o urmă mai mult sau mai puţin de recunoscut în starea dezvoltată în care ajunge odată. Este dar de un interes deosebit a urmări aceste înrîuriri, a arăta canalurile prin cari au ajuns concepţiuni şi idei străine la cutare şi cutare popor, a vedea cum şi-a asimilat acel popor noul material aşa încît a devenit proprietatea sa. Aceste consideraţiuni au un caracter cosmopolit, căci ne duc de la un popoi la altul, colindînd de la Anglia pînă la India şi Arabia, prin China şi Siberia şi, ce e mai curios, ne dezvelesc o sărăcie neaşteptată a fantaziei omeneşti în născocirea de idei şi de situaţiuni noi. în genere, sînt numai puţine elemente cari, combinate în diferite moduri, constituie literatura populară şi, prin urmare, şi cercul vieţei intelectuale a poporului este foarte restrîns.

în cercetarea de faţă care, în forma ei, este cea dîntîia lucrare română îmbrăţişînd toată literatura populară, vom încerca a o clasifica după vederea noastră individuală şi a urmări fiecare carte pînă la cele din urmă izvoare arătînd, pe de o parte, înrudirea în care stă cu alte literaturi sau izvorul probabil de unde a fost luată, pe de alta cum şi întrucît s-a asimilat, întrucît a influenţat asupra poporului.

Primul pas deja, *clasificarea,* ne oferă greutăţi. Noi împărţim materialul, aşa de variat şi totdeodată aşa strîns legat în diferitele elemente ale sale, în: *literatura religioasă, literatura etică* şi *literatura estetică (romantică).*[2] Sub literatura religioasă, luînd cuvîntul religios în sensul cel mai întins, înţelegem orice product popular scris care se ocupă de obiectele transcendentale: de toate obiectele biseiicei şi ale credinţei, şi adică: legende, apocrife, poveşti, colinde, cîntece de stea, descîntece şi basme, fiind acestea tot aşa de crezute ca şi legendele sfinţilor; apoi cărţi de visuri, de noroc, gromovnice, zodiare, călindare, doftorii, trepetnici, cărţi ghicitoare etc. Literatura

etică, care ne arată ideile poporului asupra binelui şi răului/ se rezumă în: proverbe, zicale şi fabule. în fine, clasa a treia, literatura estetică sau romantică, care nu este mai puţin; importantă şi mâi puţin bogată decît celelalte două, cuprinde cărţi ca: *Alexandria, Varlaam şi loasaf, Sindipa filosoful, Bertoldo* şi *Bertoldino, Ghenoveva, Dracul şi femeia, Filerot* ii *Antusa, Erotocrit, Iliodor, Halima, Leonat şi Dorofata, Piran şi Tisbe, Sofronim şi Hariti, Vicleniile meşterului Perdaf* etc. Tot în aceeaşi clasă mai punem şi „joco-seria" ca *TU Buh oglindă, Păcală, Cilibi-Moise, Cornicea satelor, Românul glumeț* etc.

Ca orice clasificaţiune, are şi aceasta defectul că face să^ crează într-un scop anume, ce-1 arată numele dat unei clase, pe cînd caracterul general al literaturei populare este lipsa de orice scop pronunţat, sau măcar preconceput; ci, *a posTeri* ori,* pentru orientarea mai lesne, am căutat o trăsură carac-? teristică după care am putut grupa sumele de cărţi din care; se compune.

Dacă însă această clasificaţiune are defectul ei, cu toate acestea, dintr-un alt punt de vedere, aş mănţine-o, căci ea' reprezintă cele trei straturi ce se pot observa în fiecare litera-, tură populară. Grupul întîi reprezintă ideile cele vechi, din timpii primordiali ai omenirei şi închipuirile naturei, încă vii; de o vecinică frăgezime; pe lîngă aceasta, mai reprezintă şi: literatura adusă prin mijlocirea creştinismului, cîteodatăi. chiar necreştină, dar toate, mai mult sau mai puţin, *-atnal-ga-, mate* (numai în ceea ce priveşte basmele problema nu este pe; deplin dezlegată). Această literatură a modificat, adeseaorij în mod foarte adînc, *credinţa* poporului, schimbînd obiectul credinţei şi substituindu-1 prin altul. Necontestabila proprietate a poporului, prin asimilare perfectă, pare a fi grupul al doilea, care cuprinde proverbele, dar ele sînt rezultatele • observaţiunilor *seculare,* cu toate că par că se nasc pe fiecare: zi ca produsele „minţii sănătoase", influenţînd astfel asupra *judecăţii.* !

Necontestată proprietate străină este grupul al treilea, care nici nu pretinde a fi românesc, dar încetul cu încetul a devenit o parte din avuţia literară a românilor, influenţînd asupra *fantaziei* şi ajungînd adesea din carte în viul grai', ca poveste sau snoavă. Cercetarea acestui grup este mult mai uşoară fiindcă mai adesea putem da originalul din care s-a scos „pe rumânie", precum este termenul tehnic, sau cel puţin dăm de o carte în totul analoagă din literatura nerumânească, pe cînd, la celelalte grupuri, cu încetul-cu încetul s-au şters urmele literare. De aceea şi noi, în cercetarea de faţă, unde voim să urmărim izvoarele acestei literaturi şi influenţa multiplă ce a exercitat asupra poporului, vom pleca de ia acest din urmă grup pozitiv pentru a ajunge la cel din urmă, mai obscur în oiiginea sa şi mai problematic în rezultatele găsite. Tot aşa vom urma cu fiecare grup.

LITERATURA ESTETICĂ SAU ROMANTICĂ

ALEXANDRIA &

Cartea cea dîntîia şi cea mai importantă din literatura romantică este, fără îndoială, *Alexandria.*

Istoria lui Alexandru Machedon a exercitat un farmec nespus asupra paginilor, evreilor, creştinilor şi musulmanilor din Asia, Africa şi Europa în curs de aproape 1 500 de ani. Alexandru sfărâmă în mod practic stavilele dintre barbar şi elin pe care Aristotel, în geniul său universal, n-a putut să le sfărâme în mod teoretic şi, astfel, a cieat Alexandru cultulei şi literaturei eline posibilitatea de ase întinde nemărginit, în toate părţile, şi de a exercita o influenţă roditoare, de o importanţă vecinie universală. Tot astfel s-a răspîndit povestea despre persoana, faptele şi întîmpiăiile sale peste stavilele naţionalităţii, limbei şi religiunei, în toate ţările unde a ajuns o rază a spiritului elin. De la Egipt pînă la Islanda, de la Persia pană la Spania, au adoptat toate popoarele această poveste, au potrivit-o modului lor de a se gîndi şi de a simţi, au transformat-o pururea, urmînd gustul schimbător al vremurilor pînă ce, încetul cu încetul, începe a dispare înaintea istoriei critice şi adeverite a lui Alexandru, după o stăpînire atît de lungă şi atît de întărită.

Astfel s-a născut o sumă de prelucrări şi variante ale povestei lui Alexandru la toate popoarele, şi multe fragmente şi epizoade ale acestei istorii au intrat, mai mult sau mai puţin schimbate, în opere istorice şi alte scrieri, încît se încruţişează, se confundă, se amestecă şi devine greu a despleti firul aşa des împletit.

Cu toate că istoria lui Alexandru nu este în întregul ei *numai legendă* populară, cu toate acestea studiul ei este foarte

interesant căci, născută în mijlocul unei literature bogate) ea a fost în urmă des interpolată şi schimbată anume din; punctul de vedere al unui scop sau din dorinţa de a-şi arăta t fiecare erudiţiunea sa. Dar s-a mănţinut în formă scrisă de la originea ei pînă în zilele noastre, cu variantele şi schimbările de la fiecare popor; o putem deci urmări prin toate! fazele dezvoltării ei şi a cerceta cauzele acelor schimbări' Pe lîngă aceasta, compusă din elemente legendare, ea ne arata cum se dezvoltă, se schimbă, se transmite şi se prelucrează! legendele în cursul secolilor şi în urma influenţelor diferite.! Cam aşa rezumează Zacher vederile sale asupra *Alexandri*^ în introducerea la cercetările sale asupra ei[1]. [

Tocmai de aceea nu se poate tăgădui că o cercetare comj plectă este una din încercările cele mai grele. Noi dar ne vomj mulţumi de a arăta pe scurt, întrucît se poate, istoricul! acestei legende, de la originea ei pînă la forma ce a căpătat-ajungînd la noi.

îndată după moartea lui Alexandru circulau poveştii despre expediţiunile sale, pe cari să le fi întins chiar pînă la[rai. Mai cu seamă se fălea Alexandria, oraşul fundat de Alexanj dru, de această origine ilustră şi acolo trebuie căutat leagănul *Alexandriei.* Pentru a da mai mult crezămînt poveştilor; spuse, s-a pus Callisthenes, soţul lui Alexandru în toate expediţiunile sale, ca autorul ei. Originea egipteană se recunoaşte^ chiar din primul capitol şi din legenda cum că Alexandru* [nu] ar fi fiul lui Filip, ci* fiul lui Netinav, regele Egiptului!

De timpuriu s-a prelucrat *Alexandria* după vederi diferite: când s-a accentuat Bizanţul, când s-a căutat a aduce pe Alexandru în legătură cu papa, ba chiar cu arhiereul din' Ierusalim şi cu proorocul Ieremia. Intra în vederea unui: copist evreu sau creştin de a pune pe Alexandru să mărturisească credinţa într-un singur Dumnezeu, să se lepede de idoli şi să arză capiştele lor. Sub această formă s-a păstrat, în diferite manuscripte greceşti, unele mai vechi, altele mai! noi, după cari a fost publicată *Alexandria* grecească de către; Muller[2]. Manuscriptul cel mai vechi e din sec. al XI-lea; se înţelege că este o copie tîrzie şi cam schimbată a originalului din sec. II-III.

Cercetările lui Zacher, mai cu seamă, au dovedit că deja în sec. al IV-lea s-a făcut o traducţiune latină a *Alexandriei,* atribuită lui Iulius Valerius, care conţine puţine legende şi fabule şi care, prin accentuarea deosebită a oraşului Alexandria, dovedeşte originea alexandrină a povestei lui Alexandru Machedon. Această recenziune veche se oglindeşte şi într-o traducere armenească, care a fost editată de către mehitariştii din St. Lazar, lîngă Veneţia, după douăsprezece manuscripte. Cu toate că copia cea mai veche e din sec. al XH-lea, totuşi originea traducerei este din sec. al V-lea şi este atribuită vestitului cronicar armenesc Moise din Chorene.

Cinci sute de ani după Iulius Valerius, care a făcut întîia traducere latină, cînd se pierduse aproape şi urma acestei traducţiuni, pe vremea aceea se născu o nouă prelucrare din textul grecesc, după recenziunea cea mai amplificată de basme şi care arăta urmele unei prelucrări făcute din partea unui evreu sau unui creştin. Arhipresbiterul Leo, trimes la Constantinopole de către ducii Iohanes şi Marinus din Campania (pe la 492), aduce copia grecească de acolo şi o traduce latineşte. Această traducere, care poartă titlul de *Historia Alexandri Magni de proeliis* a devenit baza tuturor prelucrărilor şi traducerilor, poetice şi prozaice, la toate popoarele occidentale. Cît de iubit era iroul Alexandru în acea epocă cavalerească, cînd cavalerii recunoşteau pe Alexandru ca cel mai ilustru reprezentant al lor, ne-o dovedeşte suma acelor prelucrări la francezi, englezi, germani etc. Texte şi estracte din texte a publicat Weismann[3], care a adăugat şi estracte din recenziunile orientale, foarte răspîndite şi foarte vestite în Orient. Căci întocmai precum îl iubeau europeii,

[1] *Pseudocallisthenes. [Forschungen zur Kriiik und Geschichte der ältesitn^ Aufzeichnung der Alexandersage,* von Julius Zacher], Halle, 1867, p. 1–5j

* în original: şi (n. ed.).

[2] *[Reliqua Arriani et scriptores de rebus Alexandri M. fragmenta collegit. Pseudo-Callisthenes Historiam fabulosam ex tribus codicibus nune primum eâidit...]* Carolus Muller, tipărit la un loc cu *Arriani Anabasis et Indice. Ex optimo codice Parisinii emendavit...* Fr. Diibner, Paris, 1846.

[3] *[Alexander, Gedicht des zwolften Jahrhunderts. Urtextund Uebersetzung nebst geschichtlichen und sprachlichen Erläuterungen, sowie der voUständigen Uebersetzung des Pseudo-Kallisthenes und umfassenden Auszuegen aus den lateinischen, franzozischen, englischen, persischen und tiirkischen Alexanderliedern,* von] Heinrich Weismann, Bd. I–II, Frankfurt a.M., 1850.

îl considerau, perşii mai cu seamă, ca unul din neamul lor, dîndu-i asemenea o origine persană. Nu mai puţin gustată fu istoria lui Alexandru Machedon de către arabi şi evrei, Ne-ar duce prea departe dacă am voi să urmărim această carte populară prin toate literaturile. Pe noi ne interesează izvorul *Alexandriei* numai într-atîta întru cît priveşte pe reprezentantul ei român. Afară de redacţiunea grecească, care a fost tradusă latineşte de către presbiterul Leo, trebuie să mai fi existat şi alta deosebită, care de timpuriu deja s-a tradus în sloveneşte. La 1871 a publicat Jagic[4] *Alexandria* slovenească după şase manuscripte. Unul dintre aceste manuscripte, pe care-1 citează şi Miklosich în dicţionarul său paleoslavic, este din sec. al XlV-lea, şi se apropie mai mult.de redacţiunea română. Un alt manuscript, mai identic cu acel din urmă, a fost publicat la 1878 de Novakovic[5], care a însoţit ediţiunea sa cu o introducere interesantă, în care arată — între altele — şi urmele *Alexandriei* în poveştile şi cîntecele populare sîrbeşti (p. XXVII-XXXII), Novakovic citează, între cele 16 manuscripte slavone pe cari le descrie[6], şi un manuscript (nr. 14) scris la mănăstirea Neamţului, în anul 1562, din porunca lui Grigorie, mitropolitul Sucevei.

Cît priveşte acuma *Alexandria* română, putem susţine că ea a fost cunoscută românilor încă din sec. ai XVIPlea, căci hronografele române manuscripte pe cari le-am descoperit o pomenesc, şi copia cea mai veche, făcută cel mult la 1650, zice (fol. 77): „Precum spune la istorie unde scrie de viaţa lui, adică a lui Alexandru, şi de izbîndă nărocită asupra a toţi împăraţii. Că numele lui era sabia tăiuse (!) în toate părţile; care istorie să chiamă *Alexandrie (însă nu Alexandrie de ceale pline de basme, ce Alexandrie adevărată)*".

Această din urmă notiţă, care se vede că e adăugată de copistul sau traducătorul român, pe care singur a pus-o în parentez, dovedeşte că-i era foarte bine cunoscută istoria

[4] V. Jagic, *Ogledi stare hrvatske proze.* IV. *Zivot Aleksandra Velikoga.* Po tekstu rudnickom, poredjenom s vise drugih rukopisa, în] *Starine,* III (1871), p. 203-331.

[5] St. Novakovic, **IIpHnoBeTKa o AneKcaHxtpy BejiHKOM y crapoj cpno KOJ** MeaîBHOCTH. **KpHTHHecKH** TCKCT **H** pacTpaBa 0£... Beograd, 1878.

[6] *Op. cit.,* p. VI-XI.

iui Alexandru Machedon, chiar cu numele ei tehnic de „Alexandrie". De aceea el face observaţiunea ca cititorul, căruia *Alexandria* trebuia să-i fie asemenea cunoscută, să nu o confunde cu istoria lui Alexandru cea adevărată.

Altă probă, ceva mai nouă dar tot din sec. al XVII-lea, aduce d. Hasdeu[7] şi adică din cronica lui Miron Costin, care vorbeşte în termenii următori: „Scrie Plutarh, vestit istoric la viaţa lui Alexandru Makedon, *carele au scris Alexandriea cea adevărată, nu basne cum scrie o Alexandrie, din grecie ori dintr-alte limbi scoase pe limba românească, pline de basne şi scorniturî*"[8].

Mult mai numeroase sînt apoi probele din sec. alXVIII-lea. Aşa, vorbind Nic. Costin de Alexandru, adaugă asemenea: „însă nu acea *Alexandrie* mincinoasă, ce-i pre limba *românească,* plină de basne". într-alt loc în letopiseţul Costineştilor, manuscript din 1713[9], adică scris doi-trei ani după moartea lui N. Costin, se află un capitol intitulat „Graiul solului tătăresc cătră Alixandru Machidon, după ce au sosit de la Bahteri la apa Donului, mergînd cu oaste asupra tătarilor. Scoasă din Cvistus (!) Curţius, *carele au scos Alexandria cea adevărată*" (3). Ceea ce va să zică că mai esista şi *una mincinoasă.* Pe cît am căutat, lipseşte acest capitol în letopiseţele editate de d. Kogălniceanu. Şi Cantemir vorbeşte într-un loc din *Hronicul moldo-vlahilor* de *Alexandria* română, dar n-am putut regăsi acel loc. (4)

De alte citaţiuni putem să ne lipsim acuma, căci de la începutul secolului al XVIII-lea avem date pozitive de tipărirea *Alexandriei.* Del Chiaro o spune clar[10], iar d-nul Hasdeu posedă un manuscript al *Alexandriei* din 1704, care a fost oţiată posesiunea episcopului Dionisie de la Buzău. Sulzer[11] pomeneşte asemenea *Alexandria* noastră, tipărită înainte de 1782; desigur, este aceeaşi cunoscută şi lui Del Chiaro.

[7] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni,* voi. II (*Cărţile poporane ale românelor în sec. al XVI-lea ...),* Bucureşti, 1879, p. XXXV.

[8] M. Kogălniceanu, *Letopisiţele Ţării Moldovii,* voi. I, Iaşi, 1852, p.256.

[9] Ms. în Biblioteca Centrală a Statului, nr. 11, f. 20.

[10] Cf. T. Cipariu, *Crestomaţia seau analecte literarie,* Blaj, 1858, p. XXVIII şi B./P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni,* voi. II, Bucureşti, 1879, p. XXXI.

[11] F. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens,* voi. III, Viena, 1782, p. 39, nota 27.

în Transilvania s-a tipărit, pre cît ştim noi, pentru întîiaşi ? dată, la 1794 în Sibiu, de Dimitrie lorgovici, la Petru Barth [12], j sub titlul *Alexandria, sau istoria lui Alexandru Machedon şi a lui Darie din Persida împăraţilor.* Mai vechi decît acest tipar este un manuscript al nostru, care e scris în Bucovina, la 1784. Afară de aceste două manuscripte, mai cunoaştem încă | patru, toate din sec. al XVIII-lea, şi adică: două în posesiunea* d-lui Creţu, profesor la liceul „Matei Basarab" în Bucureşti, [de pe la 1793—1798, al treilea se află în sbornicul logofătului| Giurescu, posesiunea Academiei Române, scris în Muntenia; la 1799 şi, în fine, o *Alexandrie* moldovenească de pe la 1800,1 în Biblioteca Centrală din Bucureşti. Pe lîngă acestea, mai • posedă d. Hasdeu un mic fragment de la 1794. Avem deci un material însemnat manuscript pentru a putea întreprinde o ediţiune critică a *A lexandriei,* şi nu ne îndoim că cercetări; continue vor aduce la lumină încă alte manuscripte. Căci noi cunoaştem deja *şase,* pe cînd d. Hasdeu nu cunoşteaf decît *un singur manuscript,* cel de la 1799, cînd tipărea în; 1879 volumul al doilea al *Cuventelor den bătrîni.*

i

Din ediţiuni tipărite cunoaşte Iarcu [13] una din Movilău, \ în Rusia, de la 1797(5). Foarte numeroase sînt apoi ediţiunile din sec. al XIX-lea, cari se urcă de la 12—15 începînd cu cea de la 1810, şi reprezentînd toate o singură redacţiune,; avînd toate şi adausul despre corăbierii din Spitzberg. Toate * acestea au mai păstrat urmele originalului slav, cînd în vorbe,: cînd în forme sintactice. Una singură, tipărită la Iaşi la 1868, n-are acest adaus, şi este înzestrată cu ilustraţiuni. \ Aceeaşi redacţiune, tipărită la Sibiu în 1852 şi răspîndită dincolo de Carpaţi, e citată de Schuller [14], iară Schmidt [15] citează unele credinţe populare de dincolo ce stau în strînsă legătură cu *Alexandria* noastră.

[12] [Cf. nota redacţională la Teodor Roşu, *Vasile Aron şi operele sale,* în] *Transilvania,* X (1877) n. 24, 15 decembrie, p. 277 (nota).

[13] D. Iarcu, *[Bibliografia chronologică română sau catalog general de cărţile române imprimate ...* , ed. a II-a, Bucureşti, 1873], p. XVI.

[14] Johann Cari Schuller, *Uber einige merkwiirdige Volkssagen der \ Romănen,* Sibiu, 1857, p. 17, nota 19. \

[15] Wilhelm Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romănen Siebenbiirgens,* Sibiu, 1866, p. 25, 28, nota 156.

Iată acuma, în scurt, coprinsul *Alexandriei:*

în Egipt domnea odată un împărat, anume Netinav. Acest Netinav era vrăjitor mare şi lua bunătăţile a patru ţări. împăraţii acestor ţări trimiseră carte la Darie împărat de la Persida, rugîndu-1 ca să la dea sila lui într-ajutor. Toţi împreună ridicîndu-şi ostile, porniră asupra lui Netinav, ca să-1 scoată din împărăţie. Boierul Verveliş, care ţinea hotarele, alergă de vesti lui Netinav venirea lui Darie. Iară Netinav făcu nişte vrăjitorii, că topi ceară de o vărsă într-o tipsie de aur şi făcu oşti de ceară şi văzu ostile lui sparte. Atunci scrise Netinav carte egiptenilor: scriu vouă egiptenilor, nu puteam răbda să văz răul vostru, ci mă dusei de la voi bătrîn şi voi veni tînăr de treizeci de ani şi scoate-vă-voi din mîna lui Darie împărat. Şi puse stema în pat şi cartea pre masă şi cheamă pre bărbierul lui şi-i rasă barba, mustăţile şi capul şi se îmbrăcă în haine proaste şi ieşi noaptea din Egipt şi să dusă la Filipus, cetate la Machedonia şi să făcu vrăjitoriu, doftor, şi şedea într-un loc în cetate. Egiptenii, găsind stema şi cartea lui Netinav, zidiră un stîlp şi-1 vărsară în chipul lui Netinav, şi-i puseră stema în cap şi cartea în mînă.

Filip, craiul Machedoniei, înainte de a purcede la oaste, zise femeei sale Olimpiada că de nu va face fecior pînă cînd nu se va întoarce de la război, ea, nu va mai fi cu el. Iară o roabă a împărătesei ştia pre Netinav vraciul şi-1 chemă la împărăteasa, ca să-i dea nişte ierburi pentru copil. Netinav, cum o văzu, zise: văz că va să fie cu tine Amon Dumnezeu. Seara veni Netinav la Olimpiada şi se făcu cu capul de leu şi cu picioarele de vultur şi cu coada de aspidă şi cu două aripi, una era neagră, alta era de aur.

Cînd veni ceasul naşterei, chemă Olimpiada pe Netinav, iar acesta, căutînd pre stele, zise: să ţii puţinei să nu naşti, că este ceasul rău şi planetele nu s-au tocmit pre stare şi crugul stă pre lună şi zodiile n-au purces şi stelele stau pre loc şi, de vei naşte acum, tu vei naşte om prost.

Şi ţinu puţinei şi născu copil pe care-1 duseră în biserica lui Amon şi popii îi puseră numele Alexandru greceşte, iar sîrbeşte Izbran, iar rumâneste mare ales.

^ . . . .

Iară Filip craiul veni de la oaste şi, într-o noapte, văzu in vis cum a venit la dînsul Amon Dumnezeu şi i-a zis că a dobîndit fecior Olimpiada. Cum spunea el acestea, veni un vultur mare şi trecu peste Filip şi-şi lăsă oul jos, şi căzu oul în poala lui Filip. Filip se sculă speriat şi căzu oul pe pămînt şi se crăpă şi ieşi un şarpe mic din ou şi încunjură oul şi, cînd vru să intre în ou, muri la gura oului. Aristotel tîlcui visul zicînd: acel ou era pămîntul, iar acel şarpe mic este fiul tău, care va lua lumea toată, iar la imoşia lui nu se va mai întoarce.

După ce ajunseră cu toţi acasă, chemă Filip pe Aristotel şi-i zise să fiei dascălul lui Alexandru. Şi-1 învăţă carte, într-un an psaltirea şi psalmiij Iară Netinav zise Olimpiadei să zică lui Alexandru să vie seara la minei-să-1 învăţ cursul planetelor, starea crugului, umbletul zodiilor, numerilel temeliile şi cetirea stelelor. Astfel învăţă Alexandru la Aristotel şi Netinav,

Intr-o seară, voind Alexandru să încerce ştiinţa lui Netinav, îl întrebă! din cine-i va fi moartea, dacă ştie cum va muri. Netinav zise: ştiu, de la! un fecior al meu voi muri. Alexandru gîndi: fecior n-are, cum se va împlini' vorba lui? Şi-1 împinse jos de pe foişor unde sta. Atuncea îi zise Netinav" despre naşterea lui şi adaugă: deci eu mor şi sufletul meu va merge la iad,, unde au mers toţi dumnezeii elineşti. Şi Netinav muri.

Intr-o noapte, după aceea, născu o iapă un rnînz minunat, roş, cu un corn în frunte de un cot şi se ivi într-o coapsă un cap de bou cu coarnele': de aur şi iar s-a ascuns. Acest cal, Ducipal (Deciupal), era foarte răutăcios şi nimene nu se apropia de el că-1 sfîşia, afaiă de comisul său. într-o zi se duse Alexandru şi scoase pre Ducipal din grajd, îi puse şeaua şi frîuî şi încalecă pe el. Luîndu-se boierii după dînsul, el îi întrecu pe toţi, ba sări chiar peste un pîrîu lat de cincisprezece coţi. Atunci i se închinară toţi ca la un împărat.

In vremea aceea era în ostrovul Olimbiei două roate făcute cu măiestrie elinească; şi venea acolo vitejii să-şi ispitească norocul vitejiei. Acolo f" s-a dus şi Alexandru şi, cu toate că era încă tînăr, birui pe vitejii cei mai' vestiţi de colo. Cînd se întoarse acasă, găsi pe Filip însurat cu altă femeie, căci nişte boieri-1 făcuseră de-şi lăsase pe Olimpiada. Alexandru, scîrbit, i răcni ca un leu şi lovi pe acel boieriu de-1 omorî şi aşa şi pe un altul, încît se speriară cu toţi, iar Filip luă îndărăt pe Olimpiada; dar se bolnăvi greu şi zăcu în pat. Cum auziră tătarii că Filip zace în pat, se sculară cu împăratul lor Altamiş asupra Machedoniei. Alexandru strînge ostile şi-i baie de-i topeşte, irnpunîndu-li chiar pe vărul său Franţes ca împărat. Iară Anarhus, împăratul de la Pelagonit, se prefăcea că vine într-ajutorul lai Filip, iaj într-adevăr veni să răpească pe Olimpiada. Filip, bucu*os de venirea lui, îi ieşi înainte la cîmp; acolo lovi Anarhas pe Filip rău şi s-a dus cu muma lui Alexandru. Tocmai atuncea se întoarse Alexandru de la razboi şi se luă după Anarhas şi, prinzîndu-1, îl duse înaintea lui Filip, care-se sculă şi-1 junghie; apoi mu i şi Filip.

Alexandru se sui pe tronul Machedoniei în vîrsta de şaptesprezece ani; dar totuşi se închinară lui toţi voievozii şi împăraţii. Cînd auzi Darie că a murit Filip, trimese sol la Machedonie să se închine lui, iară pe fini lui Filip să-1 trimeaţă la curtea împărătească pînă ce va creşte, şi pînă atuncea să-i ţie locul Candarcus, trimesul lui Darie. Alexandru îl trimese îndărăt, bătîndu-şi joc de Darie. Acesta atuncea, îi trimise jucării de copii: o căruţă de aur, două racle şi un sac cu mac. Iar Alexandru îi răspunse: macul l-am mîncat şi e dulce, iar eu-ţi trimet o traistă de piper să-1 rozi,, că aşa sînt de iuţi şi machedonenii. Iar roatele căruţei, aceste roate sînt pămîntul, şi precum se învîrteşte pămîntul, aşa te vei învîrti şi tu înaintea, mea.

Cu acestea încep războaiele lui Alexandru. Mai întîi coprinse cetatea. Solon, a cărei împărat era Arhidon; apoi ajunse la Atina, pe care o judeca doisprezece filosofi, şi dacă nu voia să se supună, bătu cetatea din trei părţi, apoi se piefăcu că fuge. Luîndu-se atinenii după dînsul, se întoarse el iute împotriva lor şi-i zdrobi şi intră în cetate, şi soldaţii o arseră. De acolo purcese Alexandru la Râm şi-i ieşiră înainte 2000 de popi cu cădelniţe şi intrară în cetate şi merseră la biserica lui Solomon, ce o făcuse Savela împărăteasa, sora lui Solomon, ce să zice sfînta sfintelor. Şi începură a scoate daruri şi scoaseră plaşca şi emurlucul lui. Solomon, tot cu ochi de şarpe, şi era într-însul trei pietri de avea douăsprezece tocmele şi toate-boalele vindeca şi alte multe poclonuri. De acolo ajunse în pustie, unde erau oameni cu obraze ca de om şi cu trupurile de şarpe. Apoi nişte paseri: cu obraze de muieri. De acolo, ajunseră la Troacla şi-i spuseră troademi de Anşelus, craiul, cît era de viteaz şi Menelau craiul şi de Alexandru Paris,, cum grăise cu Elenuşa; şi cum se rădicase Menelau cu alţi şapte crai elineşti şi bătuseră Troada, care era făcută de Nevrod, şi acolo periră frîncih. Iar de acolo merseră frîncii la Râm, cu voia lui Dumnezeu, şi de acolo au venit românii în Ardeal, în Moldova şi în Ţara Românească.

De acolo s-au dus la Ierusalim, unde era pe vremea aceea Ieremia proorocul. Iar Alexandru văzu pe proorocul Ieremia în vis şi-i zise: „pasă, în Ierusalim şi te închină lui Savaot Dumnezeu şi vei bate pe Darie".. Cînd veni la Ierusalim, îi ieşi proorocul Ieremia înainte; cum îl văzu, Alexandru descăleca şi sărută sfita lui Aron. Apoi se lepădă de idoli şi se închină lui Savaot Dumnezeu. Din Ierusalim purcese la Egipt. Egiptenii voiră să-î învenineze prin Filip, vraciul său, dar nu-şi ajunseră scopul. Cînd intră, în oraş, se duse să vază stîlpul lui Netinav; iară stema de pe acel stîlp căzu în capul lui Alexandru.

Atunci strînse Darie ostile şi purcese în contra lui Alexandru; ostile se loviră şi oastea lui Darie fu spartă. Pentru a doua oară se loviră şi iarăşi, fu bătut Darie. Alexandru ocupă imediat Vavilonul, unde scoaseră daruri scumpe: coarne de inorog ferecate în aur, plaşca lui Selevchie împăratul,.

stema lui Sirian împăratul şi alte lucruri scumpe. Atunci se duse Alexandru însuşi sol la Darie. Cînd şezură la masă, puse Alexandru trei pahare, unul •după altul în buzunar, zicînd că aşa e legea solului la împăratul său. Cînd şedea la masă veni Candarcus şi recunoscu pe Alexandru şi o spuse la Darie. Alexandru văzu că se sfătuiră între dînşii, se sculă de la masă şi, arat irul portarilor păhărele împărăteşti, ieşi din toate porţile şi scăpă. Darie plînse •cu jale că i-a scăpat Alexandru şi scrise lui Por, împăratul Indiei, să-i vie într-ajutor. Dar tot îl bătu Alexandru. Doi boieri ai lui Darie, Răzvan şi Candarcus, îl străpunseră cu suliţele. Alexandru îl găsi în acest hai şi-1 4use la Persida. Acolo îi dete pe Ruxanda, fata lui, de soţie şi muri.

După trecere de un an, se sculă Alexandru iar cu ostile lui şi merse :spre Cris împărat. De acolo ajunse la pustii, unde erau muieri salba**TPIT,** şi furnici ce apuca pe om şi-1 trăgea în găurile lor. De acolo ajunse la piticilor ce aveau război cu cocorii, ce veneau şi mîncau poamele lor ; Alexandru îi învăţă să-şi facă arcuri şi săgeţi. Apoi ajunse la stîlpul lui Sahnos împărat care, ducîndu-se la Rai, ajunse pînă aci. Apoi veni la stîlpurile Iui Eraclie împărat şi al Semiramidei împărătesei. De acolo ajunse la Macaron, unde trecură cu luntrea; acolo văzură pomi înalţi cu poame dulci ca zahărul, şi era fîntîni reci şi cînta paseri frumoase şi erau flori de tot felul. întîmpinînd pe un om gol, zise Alexandru: „mir tebea braţe !", adecă „pace ţie, frate", şi acela răspunse: „o vsevom radosti", adică „pentru toate lucrurile". Acesta-i îndreaptă la Ivant, regele lor, care şedea într-un scaun ele aur, cu cunună de aur în cap şi supt picioarele lui era apă ca aurul şi fierbea în fîntînă. Şi luă Ivant şi umplu un clondir cu apă de supt picioarele Iui şi-1 dede lui Alexandru şi zise: „ţine Alexandre, poclon de la mine!" Alexandru zise: „De ce treabă este aceasta?" Ivant zise: „Cînd îmbătrîneşte omul, să se scalde cu această apă şi se va întineri, de va fi ca de 30 de ani". Alexandru pecetlui clondirul bine şi-1 dede lui Aprod, şi aşa cugeta Alexandru: „că de voi îmbătrîni, eu mă voi scălda şi voi întineri şi nu voi mai muri". Şi Ivant îi zise că ei se trag de la Sith, fiul lui Adam, şi se închină lui Dumnezeu şi nu locuiesc cu muierile lor, cari şed într-un ostrov îngrădit <cu zid de aramă şi vin o dată pe an numai pe 30 de zile. Apoi mai zise că raiul este ocolit cu apă şi este zidit cu aramă şi acoperit cu foc, şi pre poartă :stau herovimii şi îi vor ieşi îngerii înainte că va ajunge aproape de rai.

Plecînd de acolo, Alexandru merse înainte, spre răsărit, şi văzu porţile raiului şi, pre porţi, văpaie de foc şi raiul sta sus, ca un munte. îngerii veniră înaintea lui Alexandru şi-1 întoarseră îndărăt. Pe drum, ajunse Alexandru la un iazer şi luă un bucătar un peşte şi-1 băgă în iazer să-1 spele, Iar peştele fugi în apă; şi merse bucătarul de-o spuse lui Alexandru, şi zise Alexandru oştilor: „să-şi scalde toţi caii, ca să fie toţi sănătoşi şi tari". Şi mai merseră şapte zile şi ajunseră la o peşteră mare şi întunecată; şi zise Alexandru să încalece toţi voinicii pre iepe şi să lege mînzii la gura peşterii, şi aşa făcură. Intrînd ei, strigă pristavul peşterii să ia ce vor găsi, şi cine va scoate mult, căi-se-va, şi cine va scoate puţin, iarăşi căi-se-va. Ei scoaseră tot pietri scumpe şi Alexandru porunci să împartă cu tovarăşii rămaşi afară, şi astfel se căiră amîndoi.

De acolo ajunse la biserica ce să chema Hramul soarelui, şi acolo ceti Alexandru slovele ce zicea: „Să ştii, Alexandre, că vei lua lumea toată şi de moarte nu vei scăpa, că te vor otrăvi cei ce slujesc ţie". Apoi ajunse într-o ţară cu nişte oameni cu un picior şi cu o mînă şi cu un ochi şi cu coada de oaie. Carnea acestor oameni era mai dulce decît toate cărnurile, pieile lor nu le tăia sabia şi maţele lor erau pline de mărgăritari şi în inimă avea piatra nestimată ca un ou de gîscă.

în sfîrşit, ajunse la hotarul lui Por împărat şi se bătu cu dînsul, şi-î bătu, cu toate că Por aduse şi elefanţi la război. Por apoi se luptă singur cu Alexandru şi fu omorît.

Alexandru purcese cu ostile sale de la India spre ţara Amazoanelor. Talistrada, împărăteasa lor, scrise carte lui Alexandru: „de mă vei bate, nici o cinste nu-ţi va fi, iar de te voi bate, cu mai mare ruşine nu vei fi petrecut nicăirea"; şi Alexandru se milostivi de ele.

De acolo, merse Alexandru în ţara Mersilor şi bătu pre Evimitrie, împăratul lor. Iară limbile cele păgîne fugiră la munţi înalţi, pînă la o peşteră mare. La gura muntelui se opri Alexandru şi se rugă lui Dumnezeu să zică acestor munţi să vie unul către altul, să închiză aceste limbi păgîne,. să nu mai iasă în lume; şi aşa se făcu, numai de 12 coţi nu se împreunară, şi zise Alexandru oştilor să facă zid de piatră din munte pînă în munte, şi-1 spoiră cu acioaie şi cu amestet, căci amestetul nici fierul nu-l taie *şî* nici focul nu-l arde. Şi puse Alexandru un clopot mare, cu meşteşug, în vîrful zidului şi cînd bate vîntul, el se trage singur, limbile păgîne îl aud şi, crezînd că e Alexandru, fug de acolo. Şi se spune că vor ieşi în veacul de apoi, pe vremea lui Antihrist, şi vor munci pe creştini şi vor mînca copiii oamenilor; aşa vor ţine trei ani de zile.

De acolo porni spre ţara Mastridului, unde împărăţea o împărăteasă anume Cleofila, şi avea doi feciori, Dorit şi Candusal. Pe acesta din urmă ajută Alexandru în contra lui Evagrid împăratul. Străjile, cari prinseră mai întiî pe Candusal fugind de Evagrid, duseră pe acela înaintea lui Alexandru ; el puse pe Antioh în scaunul lui şi singur sta cu voievozii de vorbă.. Candusal se închină lui Antioh, crezînd că e Alexandru, şi zise: „Alexandre împărate! Eu sunt ca omul acela care fugea de un leu şi se sui într-un co-

paci, ca să scape de moarte; iară cînd căută pre copaci în sus, deasupia lui, văzu un şarpe pogorîndu-se la el, să-1 mănînce, şi căută ca să fugă în jos, şi leul sta la rădăcina copaciului. Iară copaciul era pe malul unei ape, şi vru să saie în apă şi văzu în apă pre un crocodil căscînd gura, ca cum va sări, să-1 înghită".

Aşa i s-a întîmplat şi lui căci, fugind de frica lui Adexandru, a fost bătut de Evagrid şi acuma a căzut chiar în mîinile lui Alexandru. Antioh zise : „Iţi dau pre Antioh să te ajute", şi trimise pe Alexandru cu dînsul. In scurtă vreme se întoarseră biruitori. Apoi îl trimise Antioh la Cleofila cu porunca ca ea să se închine lui Alexandru. Pe drum, trecură înaintea unei peşteri şi Candusal zise lui Alexandru că acolo se muncesc dumnezeii clineşti şi împăraţii. Alexandru se pogorî în iad; acolo văzu pe Sahnos împărat, şi pre Darie şi pre Por, muncindu-se, şi alţi împăraţi şi oameni trufaşi şi mîndri. Ieşind, plecă şi ajunse la Cleofila. Ea-1 recunoscu că e Alexandru, şi nu Antioh cum se numea, şi-1 certă că se duce singur ca sol. Atunci sosi şi Dorit, bătut de ostile lui Alexandru; auzind că este aici un sol al lui, voi să-1 omoare, dar muma lui îl opri. Apoi află că e însuşi Alexandru şi se spăimîntă, dar Alexandru îl iertă.

De acolo se întoarse la Ruxanda împărăteasa, la Persida, şi a împărţit lumea la voievozii săi. Noaptea i se arătă proorocul Ieremia în vis şi-i prevesti moartea şi judecata cea de pre urmă şi învierea morţilor la a doua | venire a lui Dumnezeu. Atunci sosi Aristotel la Vavilon şi-i spuse Alexandru toate ţările ce trecuse şi ciim că a ajuns la negomîndrii, la Maca.ron, şi că a vorbit cu Ivant împăratul. Alexandru mai zise: „Avut-am patru ajutori cu mine: unul, cuvîntul dulce, altul mîna întinsă, altul judecata dreaptă, altul iertarea la greşiţi; cu acestea am luat toată lumea, aşa trebuie să fie tot omul împărat".

Atunci veni un popă şi spuse lui Alexandru că a murit Ieremia proorocul; şi zise Alexandru să ia oasele lui şi să le îngroape în Alexandria, că va izbăvi oraşul. In vremea aceea era doi fraţi, Vreonus şi Levcadus, şi cerea unul din ei de la Alexandru să-i dea lui Machedonia; şi dacă nu voi Alexandru, îl otrăvi Levcadus. Filip, vraciul lui Alexandru, spintecă un cal şi-1 puse Înăuntru, dar în zadar. Alexandru vorbi mamei sale şi Ruxandrii, şi la "toţi voievozii; chemă şi pre Ducipal, care plîngea cu amar, şi zărind pe Levcadus, sări pe dînsul şi-1 omorî, şi singur s-a făcut nevăzut.

Alexandru muri în ţara Ierusalimului, aproape de Egipt. Ruxanda împărăteasa luă hangerul lui Alexandru şi se omorî; şi-i puseră pe amîn<doi într-un sicriu de aur şi-i îngropară în Alexandria, într-un turn înalt.

Acesta este coprinsul *Alexandriei* în general, neţinînd seamă de micile deosebiri între manuscriptele *Alexandriei*.

Cercetarea. cu deamănuntul a tuturor variantelor şi deosebirilor, precum şi un studiu mai vast, se poate face numai într-o monografie specială asupra *Alexandriei* române, în comparaţiune cu *Alexandriile* celorlalte popoare, colaţionînd şi manuscriptele române, şi tiparele între dînsele, ceea ce iese din cadrul acestei cărţi.

Noi totuşi am dat un estract mai mare dintr-această carte căci, pe lîngă aceea că este cea mai veche din cărţile romantice în literatura română populară, pentru care a intrat mai mult în popor, s-a şi asimilat mai mult cu graiul şi spiritul român. Ca să relevăm numai una, regăsim aci o sumă de proverbe române, bunioară: „Capul plecat nu-l taie sabia", „toată paserea prin limba ei piere", „unde este minte multă şi nebunie este multă", „pînă nu spargi capul, nu curge sîngele", „nu e bucurie să nu se schimbe cu jale, şi ce va lua de la altul cu bucurie, alţii vor lua de la el cu jale" şi altele de felul acesta. Interesante sînt apoi reminiscenţele din credinţele populare, dintre cari unele poate că se trag chiar de aci: împreună cu cartea, au venit şi credinţele. Aşa, îndată la început vedem pe Netinav vrăjitorul că topeşte ceară şi o varsă în tipsie de aur, şi astfel cunoaşte dinainte soarta războiului. Destul de cunoscută este acum topirea cerei la descîntece şi alte obiceiuri superstiţioase. La naşterea lui Alexandru caută acelaşi Netinav crugul lunei şi starea zodiilor şi a stelelor. Ca o teorie dezvoltată a stăpînit astrologia veacuri întregi şi urmele ei le posedăm în zodiarele române, tipărite şi manuscripte; de aci şi credinţa populară cum că viaţa omului e legată de o stea, o credinţă pe care o cunoaştem, şi în cîntecele populare, unde sună:

Şi la nunta mea
A căzut o stea [16]

Dacă n-a dat naştere, cel puţin a întărit *Alexandria* această credinţă în popor. Cît de citită a fost şi este *Alexandria*

[16] V. Alecsandri, *Poesii populare ale românilor, adunate şi întocmite de...* , Bucureşti, 1866, p.2 şi nota 5 de pe p.4: „El (adică românul — n.G.) crede că tot omul are cîte o stea în ceriuri ce este tainic legată de soarta lui. Aşa, steaua omului se întunecă cînd el este ameninţat de vreo cursă şî cade în văzduh cînd el se apropie de finitul vieţii".

t

o dovedeşte espresiunea română: „n-a citit măcar *Alexandria*' T pentru a zice că e un om necărturar şi lipsit de orice cultură.

Tot din *Alexandria* a luat poporul, pe lîngă alte fiinţe fantastice, şi pre „căpcăunii" sau „cătcăunii" coprinşi în descrierea fiinţelor de cari a dat Alexandru în pustii(6). Cîntecul popular *Radu Calomjirescu* zice:

Dar mă doare şi mai tare
De măicuţa ce mă are,
Că-i creştină şi bătrînă,
Ş-a s-ajungă-a fi cadînă
De rîsul căpcînilor
Pin casa paginilor.[17]

Trecem peste alte amănunturi mai mici, cari au intrat în credinţele poporului, şi ne oprim numai la un epizod al *Alexandriei,* foarte important pentru originea elementelor din cari se compun basmele şi adică epizodul cu Ivant, ce l-am dat cuvînt din cuvînt. Aci credem că este izvorul vestitei „apei vie", > pe care o întîlnim aşa des prin basme, apa cea minunată care face pe omul nemuritor(7). Apa aceasta se mai pomeneşte^ încă | o dată în *Alexandria* într-un mod izolat, care se vede că este [un ecou al legendei primitive, desfigurată asemenea în epi- | zodul cu Ivant. Legendele orientale ne esplică că această apă curge din rai şi de aceea are putere învietoare. Aici, în *Alexandria* noastră destul de modificată şi schimonosită, s-a bifurcat în „eau de jouvency" a lui Ivant şi în apa iazerului care face să învie peştele cel mort. Dar ceea ce dă o deosebită impor- j tanţă acestui epizod este credinţa populară răspîndită în J Transilvania, care îşi are izvorul aci. Manuscriptul Bibliotecii Centrale de pe la 1800 are adausul următor, care lipseşte atît în celelalte manuscripte, cît şi în textele tipărite: Dintr-această apă zic unii că au băut roabele lui Alexandru şi sînt j pîna în zio de astăzi vii, şi nu vor muri pînă la zioa judecăţii"[18] [

[17] V. Alecsandri, *loc. cit.,* p. 197 şi p.202, nota 2; d. Alecsandri citează | *Alexandria* noastră ce zice: „şi trecu ţara lor în zece zile şi mai merse înainte j şi agiunse la o ţară cu oameni cîtcăuni (căpcăuni), dinainte cu obraz de om, j iar dindărăpt cap de cîine ce latră cîineşte".

[18] Fol. 80v-81r.

Iată acuma credinţa populară din districtul Făgăraşului^ precum o comunică Schmidt[19]: „Cînd ajunse Alexandru pînă la rai, dede de un împărat anume Ivan, şezînd pe tronul său, şi avînd picioarele într-o fintînă cu apă fierbinte. Alexandru îl întrebă de ce sade cu picioarele în apă. Şi Ivan îi răspunse că apa are darul de a întineri. Atunci îl rugă Alexandru să-i dea şi lui puţină apă dintr-acea fîntînă şi el o puse bine. Slujnicele lui Alexandru însă furară acea apă şi o băură; aşa dobîndiră viaţa de veci şi cunoştinţa viitorului, şi ele sînt « ursitoarele» ce vin la omul îndată după naştere şi-I dau « ursita »".

După o altă credinţă mai populară[20], au devenit acele slujnice ale lui Alexandru „măiestrele" cari şed în genere pe streaşină caselor. în basmul bănăţean[21] întîlnim o poveste „din vremea romanilor", care ne aminteşte mijlocul întrebuinţat de Alexandru cînd a intrat în peştera adîncă ca să scoată de acolo pietre scumpe şi altele: ca să nu rătăcească, porunci voinicilor săi să încalice pe iepe şi să lege mînzii la gura peşterii. Tot aşa sfătuieşte un tată bătrîn pe fiul său^ care-1 hrănea în ascuns, căci era o lege ca fiii să omoare pe părinţii lor bătrîni, şi numai acesta se îndurase de tatăl său, Urmînd sfatului dat, a adus un mare ajutor tuturor şi de atuncea s-a stricat acea lege barbară. Curios este că aceasta era un obicei scitic, getic etc. şi de asemenea răspîndit la multe popoare[22].

Din legende vestite întîlnim pe Antihrist şi limbile păgîne închise între munţi. Este legenda mai cunoscută sub numele de Gog şi Magog, luîndu-şi originea de la cuvintele proorocului Ezechiel, conţinute în cap. 39[23]. A doua parte a legendei despre limbile închise este acea despre clopotul făcut în vîrful

[19] Wilhelm Schmidt, *op. cit.,* p. 25.

[20] *Ibidem,* p. 28.

[21] Arthur Schott, *Wallachische Mährchen. [Herausgegeben mit einem Einleitung uber das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklărung der Mărchen],* Stuttgart und Tiibingen, 1845, nota 12, p. 152— 153.

[22] Pe larg, vezi [nota lui] F. Liebrecht la Gervasius, *Otia imperialia,* Hannover, 1856, nota 18, p. 84-86.

[23] Materialul întreg despre Gog şi Magog în Georg Benedict Winer, *Biblisches Realwoerterbuch zum Handgebrauch fur Studirende, Candidaten* etc., sub voce *Magog,* şi Liebrecht, *op. cit.,* p. 83, nota 17, unde se citează şi *Pseudocallisthenes,* izvorul grecesc al *Alexandriei.*

zidului care, prin bătaia vîntului, se mişca singur. Povestea aceasta are paralela, poate şi originea ei, în ciclul legendar ce s-a făcut în Evul mediu în jurul lui Virgiliu care, din poet, a ajuns vrăjitor şi făcător de minuni. între lucrurile minunate făcute de dînsul se povesteşte de un bucium de felul acesta. Ruşii din sudul Rusiei, localizînd acea poveste a *Alexandriei* în Gaucaz, spun de asemenea că a pus 12 buciume pe vîrful zidului[24]. în fine, mai pomenim parabola lui Candusal, care a intrat în *Alexandria* dintr-o carte nu mai puţin vestită şi răspîndită decît *Alexandria,* şi adică din *Varlaam şi loasaj,* cu care ne vom ocupa imediat.

înainte însă de a termina cu analiza *Alexandriei,* ne rămîne a mai releva că, afară *de Alexandria* propriu-zisă, mai circulau în Evul mediu şi părţi dintr-însa, un fel de cărticele mai mici, între cari se află: scrisoarea lui Alexandru către muma sa Olimpiada şi către dascălul său Aristotel[25] în care descrie minunile Indiei, adică lucrurile minunate conţinute în *Alexandria* şi tractate îndeosebi, căci interesau îndeosebi pe cetitorii medievali. Altă carte este întrevorbirea ce a avut Alexandru cu capul brahmanilor despre deşertăciunea falei lumeşti[26]. Din brahmani, cum observam în treacăt, s-a făcut la noi *negomîndri,* şi capul lor, Ivant în ţara Macaron, adică în tara fericiţilor. Această din urmă dezvoltare a unei părţi din *Alexandrie* o posedăm şi noi în literatura română şi o datorim nu mai puţin decît cronicarului nostru Nicolae Costin, care a intercalat-o în opul său *Ceasornicul Domnilor*[25]. Această carte voluminoasă a rămas pînă azi inedită şi de aceea noi publicăm, în *Apendice, Voroava a prea înţeleptului Garamanţilor către marele Alexandru,* întocmai dupa originalul mansciipt de la 1710 scris, precum ni se pare, de către Axente Uricariul, care a fost casnic la Nicolae Costin precum afirmă d. Kogălniceanu[27]. Manuscriptul se află în Biblioteca din Iaşi[28].

[24] F. Liebrecht, *op. cit.,* p. 107 şi p. 262.

[25] *Epistola Alexandri Magni Macedonis ad Aristotelem magistrum suum de itinere et de situ Indiae.* Cf. Zacher, *Pseudocallisthenes,* Halle, 1867, p. 106.

[26] Alexandri regis Macedonnm et Dindimi regis Bragmanorum de philosophia per litteras facta collatio. Cf. Zacher, *op. cit.,* p. 107.

[27] M. Kogălniceanu, *Op. cit.,* vol.I, 1852, p. XVIII.

[28] Acest manuscript merită o deosebită atenţiune atît din punct de vedere al limbei, cît şi al cuprinsului; noi dăm estracte întinse în *Chrestomatia română.*

VARLAAM ŞI IOASAF[1]

Pe cînd Alexandru se slăveşte în *Alexandria* ca eroul luptelor şi viteazul cel nebiruit, care a ajuns cu firea omenească chiar pînă la porţile raiului, are dimpotrivă loasaf în cartea de faţă slava eroului credinţei, care părăseşte împărăţia pămînteană şi deşertăciunile lumii acesteia pentru a dobîndi împărăţia cerească şi viaţa de veci. Romanul *Varlaam şi loasaj* reprezintă biruinţa creştinismului asupra păgînătăţii şi slăveşte chiar săhăstria şi viaţa călugărească. Din această cauză au fost primiţi Vailaam şi loasaf între sfinţi, atît în biserica pravoslavnică cît şi în cea catolică. Nu însă această parte dogmatico-ascetică, care este de un interes special bisericesc, a contribuit într-atîta la răspîndirea universală a lui *Varlaam şi loasaj,* ci parabolele minunate ce conţine. Poporului îi place adevărul învelit înti-o pildă, aşa încît să devie plastic şi să se apropie astfel de inteligenţa lui; dar niciodată nu se simte atras de speculaţiuni filosofice sau de demonstraţiuni abstracte. într-adevăr putem zice că nu există mai nici un popor din Europa la care nu vom regăsi acele parabole, cînd sub forma originală, mai de loc sau puţin schimbate, cînd ca baze pentru producţiuni poetice de o valoare universală, precum sînt bunioară unele nuvele ale lui Boccaccio sau unele piese teatrale de Shakespeare.

Varlaam şi loasaf se atribuie în genere sfîntului Ioan Damascen (sec. VIII e.n.) care, născut în Siria, ar fi scris-o în limba siriacă şi, în scurtă vreme, ar fi fost tradusă în limba grecească. Dar atît textul grecesc, cît şi traducţiunea cea veche slavonă, făcută imediat după cel grecesc, ne spun numai de un „Ioan monahul"[1]; abia traducători posteriori latineşti şi alţii l-au schimbat în Ioan Damascenul. în orice caz, chestiunea cine este autorul romanului *Varlaam şi loasaj* nu este încă deplin rezolvată. Novakovic, publicînd textul slavon, s-a încercat a dezvolta mai pe larg această chestiune în introducerea sa, dar totuşi nu se pronunţă pozitiv asupra autorului,

[1] *Axă* **oodvvoi) Movd%ou** TIJLUOU, slavoneşte **HBaHOMt** MHHXOMB **MO**-yaceMb HCTHOMB, v.St. Novakovic, **BapnaaM H Moaca*}),** Belgrad, 1881, p. 4.

ci ne arată numai că coprinsul se potriveşte cu spiritul vremei) în care trăia sf. Damaschin[2<2)]. |

Deja în secolul al treisprezecelea exista o traducere sau,! mai bine, o prelucrare latină şi una franceză; cea dintîi făcînd| parte din *Legenda aurea* a lui Iacobus a Voragine, cap. 175.| Din traducerile latine, mai cu seamă din acea a abatelui Guido, a intrat în cartea lui Vincentius din Beauvais[3], înj *Vieţile sfinţilor* tipărite la Roma, 1556, şi în cele ale lui Rosweydius din 1628, precum şi în multe alte ediţiuni. La francezi' şi germani se bucură asemenea de o mare reputaţiune[4]; mai cu seamă parabolele au fost copiate şi tipărite. în *Gesta, romanorum* se regăsesc mai toate şi de aci au fost luate de. către scriitorii şi nuveliştii medievali. Tot aşa de timpuriu s-a prelucrat *Varlaam şi loasaj m* limba arabă şi, dintr-această \ limbă, în cea ebraică; se înţelege că în locul creştinismului a venit muhamedanismul şi iudaismul[5]. Chiar în limba etiopică s-a tradus şi d'Abbadie poseda un manuscript din 1690 intitulat *Barlaam şi Ioasij.*

Din textul grecesc *imediat* s-a tradus în slavoneşte şi sa răspîndit prin Serbia, Bulgaria şi Rusia. Manuscriptul cel mai vechi, din 1518, a fost publicat acuma de St. Novakovic şi însoţit de o introducere interesantă. Dintr-această carte posedăm noi, în literatura noastră, mai multe redacţiunl; Cea mai veche, dar nu cea mai complectă, se află în *înmii„ turile* atribuite lui Neagoe vodă. Nu intrăm aci în cercetarea \ asupra autenticităţii acestor învăţături, deoarece nu intră în cadrul cărţii de faţă; ceea ce este însă pentru noi mai presus, de orice îndoială este originalul slavon ai părţii ce coprinde pe *Varlaam şi loasaj.* Poate chiar că întreaga carte a fost: scrisă sloveneşte şi a fost apoi tradusă în limba româna, \ împreună cu *Viaţa lui Nijon,* cu care se află împreunată într-un manuscript din 1816. Manuscriptul român, acuma pierdut[(3>], a fost din anul 1654, de unde a publicat d. Hasdeu[6] o parte însemnată. în întregul lui, a fost publicat la 1843, „îndreptat de sfinţia sa părintele Ioan, eclisiarhul curţii"[7]. în întregul lui, a fost tradus *Varlaam şi loasaj* la 1648 de Udrişte Năsturel din Fiereşti, după un manuscript slavon. O copie, din 1814 după această traducere o posedă d. Eminescu[(4)] şi cine ştie dacă nu se află încă manuscripte din *Varlaam şi loasaj* răspîndite prin ţară şi ascunse prin mănăstiri şi biblioteci private. Această redacţiune este cea mai lungă şi cea mai complectă, căci conţine atît partea acea prrvitoare la slăvirea săhăstriei, cît şi acea cu parabolele. O redacţiune mai scurtă, care e scrisă mai mult din punctul de vedere estetic, conţinînd numai povestea biografică, se află în Biblioteca imperială din Viena şi este o traducţiune făcută din italieneşte, la 1764, de un Boţulescu, pe cînd se afla în închisoare la Milan.[(5>]. Din *învăţăturile lui Neagoe-vodă* am mai căpătat noi încă un manuscript din 1817, întocmai cu manuscriptul Bibliotecii Centrale, chiar scris de aceeaşi mînă. Acest manuscript se află acuma în posesiunea noastră. Redacţiunea cea mai nouă, despoiată însă de toate parabolele, se află în *Vieţile sjinţilor* făcute după cele ruseşti şi tipărite la mănăstirea Neamţului, 1812, „în 19 zile ale lunii noiemvrie"[8], precum zice la margine: prescurtat din Ioan Damaschin. Tot asa s-a reprodus în editiunea *Vieţilor* din Bucureşti, 1836.

Coprinsul acestui roman cu tendinţă creştină-ascetică fîste cel următor:

Cînd se răspîndise religiunea creştină în Egipt, şi vestea sfinţeniei ei pătrunse pînă în India, împărăţea acolo un împărat anume Avenir. El se închina la idoli şi, cum auzea să se lăţeşte religiunea cea nouă în ţara lui şi că mulţi îşi părăsesc casa lor şi avuţia lor şi se duc în sihăstrie, se mînie foarte rău şi porunci să se gonească călugării şi creştinii. Mulţi dintr-înşii muriră ca mucenici.

Acest Avenir n-avea copii şi se ruga la idolii săi; în fine, i se împlini rugăciunea lui şi i se născu un copil de o frumuseţe minunată. Plirfde bucurie, chemă împăratul pe toţi cetitorii de stele şi filosofi şi îi întrebă

[2] Loc. cit., p. 1— 13.
[3] Vincentius Bellovacensis, *Speculum historiale LXV,* c. 1 — 65.
[4] Bibliografia întreagă la *Ebers Bibliographisches Lexicon,* I, p. 138.
[5] M. Steinschneider, *Hebraische Bibliographie,* voi. III, p. 120.
[6] B. P. Hasdeu, *Tractat despre purtarea ce trebuie să ţină un domn,* în *Arhiva istorică a României,* tom I, partea a H-a, Bucureşti, 1865, p. 111-116.

[7] *învăţăturile bunului şi credinciosului domn al Ţării Româneşti Neagoe Basarab vvd către fiul său, Teodosie vvd.,* îngrijite de Ioan Eclisiarhul, Bucureşti, 1843.
[8] F. 156— 182.

de soarta copilului. Ei căutară ursita lui şi spuseră împăratului că se va, face creştin. împăratul, scîrbit de această veste, puse de zidiră un palat minunat şi înăuntru aşeză pe fiul său, dîndu-i numai slugi frumoase şi sănătoase. Apoi dede poruncă straşnică ca să nu se apropie de dînsul şi să nu se arate vro slăbiciune omenească, nici boală, nici moarte. Aşa crescu fiul împăratului în acel palat; dar totuşi nu-l putură opri să nu iasă din palat, şi atunci văzu într-o zi pe un om bătrîn încovoiat şi zbîrcit de greutatea anilor. Fiul de împărat, cum îl văzu, întrebă: „ce este acesta ?" Oamenii săi îi răspunseră: „E un om bătrîn, aşa ajung oamenii cînd înaintează în vîrstă". Altădată văzu un mort şi-i spuseră: „acesta e sfîrşitul omului". Iar altădată văzu pe un rîios, şi cunoscu astfel ce va să zică boala. întristat de soarta nenorocită a omenirei, se tot întorcea scîrbit acasă.

în vremea aceea, veni un glas la Varlaam, un pustnic ce petrecea în pustia Senaarului, să se ducă la loasaf, să-i propovăduiască cuvîntul lui Dumnezeu şi să-1 aducă la credinţa cea adevărată. Cum sosi în India, se făcu cunoscut cu o slugă a lui loasaf şi-i spuse că are o piatră nestemată pentru dînsul; cînd îl introduse sluga, dezveli Varlaam lui loasaf toate tainele credinţei creştine şi cu încetul îl învăţă toată istoria biblică şi-î pregăti pentru botez. După ce îl boteză, îi dede haina sa de păr ce o purta, si loasaf si-o îmbrăcă. După aceea plecă Varlaam iar la pustie.

în vremea aceea, află Zerdan, o slugă a lui loasaf, de venirea deasa a lui Varlaam şi încunoştiinţă pe Avenir de aceasta. Cum auzi Avenir, se mînie şi se întrista foarte rău şi se duse la Arahie, un vrăjitor vestit. Acesta îl sfătuieşte să-1 prinză pe Varlaam şi să-1 constrângă să mărturisească singur că credinţa lui e mincinoasă. Iar de nu-l va putea prinde, să puie pe Nahor, un filosof bătrîn ce se asemăna cu Varlaam, să se vorbească in public cu dînsul despre credinţă şi să se lase să fie biruit de Arahie, care va ţine partea păgînească; loasaf, de sigur, se va lepăda atuncea de creştinism. Căutarea lui Varlaam este zadarnică, împăratul nu poate să-1 găsească; atuncea convoacă un sobor în care să dispute Nahor cu Arahie şi acesta trebuia să iasă biruitor. Dar, spre marea mirare a tuturor, apără Nahor, locţiitorul lui Varlaam, credinţa creştinească cu atîta căldură, încît ieşi el biruitor. împăratul, mînios, rîdică soborul; în noaptea aceea aduse loasaf pe Nahor pe deplin la creştinism şi Nahor plecă în pustie, la Varlaam.

împăratul încercă apoi să-1 readucă la închinarea idolilor, trimiţîndu-i o fată de împărat foarte frumoasă ca să-1 adimenească; dar scapă şi de această ispită. Atunci se decide Avenir să nu-l mai supere şi îi dă o parte din împărăţie; loasaf zideşte îndată biserici şi împarte toată avuţia sa la săraci, însuşi Avenir se botează şi se retrage din domnie, ducîndu-se asemenea să petreacă zilele sale în singurătate, în post şi în pocăinţă. loasaf singur se lasă de domnie şi se duce în pustie, lăsînd toate bogăţiile lumeşti ca să petreacă în săhăstrie, împreună cu Varlaam. După multă rătăcire prin pustie, reuşeşte în fine a-1 găsi; dar nu trăiră mult împreună, ci Varlaam muri după scurtă trecere de vreme. loasaf petrece în pustie 35 de ani şi moare. Cum se răspîndi vestea de moartea lui, veniră toţi oamenii din India şi luară trupul lui şi al lui Varlaam, care erau neschimbate şi aveau un miros bun, şi le duseră în ţara lor; aci le îngropară într-o biserică frumoasă.

Acesta este, pe scurt, coprinsul biografic al acestei cărţi; şi în urma acestei biografii au devenit amîndoi sfinţi, adică sf. Varlaam şi sf. loasaf, prăznuiţi la 19 noiemvrie. Mulţi s-au încercat în trecut şi chiar în secolul nostru a cerceta adevărul despre existenţa acestor personaje, dar încercările n-au fost încununate de succes şi nici n-au putut fi, căci, precum a dovedit-o acuma Liebrecht [9], biografia lui loasaf este identică cu acea a lui Buddha, coprinsă în *Lalita-Vistara şi* publicată în franţuzeşte de B. Saint-Hilaire [10]. Alte dovezi pentru identitatea lui loasaf cu Buddha au fost aduse, după aceea, de Veselovski din cărţi chinezeşti de origine buddhistică, cari conţin legenda despre naşterea şi tinereţea lui Buddha şi povestea cum a ajuns el să devie fundatorul unei xeligiuni nouă. Textele chinezeşti, cari datează cel mult din secolul dîntîi al erei vulgare, au fost publicate de S. Beai [11]. Mai pre larg despre toate aceste a tractat Novakovic în introducerea deja pomenită [12]. Dar nici această parte biografică n-a interesat într-atîta pe cititori, cît parabolele intercalate an învăţăturile ce dă Varlaam lui loasaf, şi tocmai aceste parabole s-au reprodus şi în *învăţăturile lui Neagoe-Vodă.* Noi împărtăşim aci unele dintr-aceste, întocmai precum se află în ediţiunea tipărită, făcută după manuscriptul din 1654, acuma dispărut, căci reprezintă o redacţiune scurtată şi prelucrată anume. Aşa, de exemplu, povestea cu cutiile [13]:

[9] [F. Liebrecht, *Die Quellen des „Barlaam und Josaphat"*, în] *Jahrbuch fur romanische und englische Literatur,* II (1860), fasc.3, p. 313 — 334.

[10] J. Barthelemy Saint-Hilaire, *Le Budha et sa religion,* Paris, 1860, 441 p.

[11] Samuel Beai, *The Romantic Legend of Sâkya Buddha, from the Chinese* ,Londra, 1875.

[12] *Op. cit.,* p. 23-24.

[13] P. 119-121. Manuscriptul d-lui Eminescu, cap.VI, *i.U*v - 16r.

Deci porunci (împăratul — n.a.) de făcu patru coşciuge[14] de lemn, din care două le ferecă preste tot cu aur şi băgă într-însele oase împuţite şi scîrnave, şi pleopele deasupra le bătu şi le ţintui tot cu cuie de aur, iar celelalte două le unse numai cu smoală pre dinafară şi le umplu de pietre scumpe şi de mărgăritare şi de alte miroase bune, şi le înfăşură cîte cu o tîrsînă. Deci chemă împăratul pre boierii şi prietinii aceia ce-i imputase pentru întîmpinarea acelor săraci (împăratul întîmpinase cu smerenie cîţiva săraci ofiliţi de post şi ajun, şi boierii ziceau întru sine: „nu se cuvine aceasta împăratului" — n.a.), şi puse înaintea lor acele coşciuge cîtepatru şi zise să se preţuiască ce vor plăti cele ferecate cu aur şi ce vor plăti cele unse cu smoală dar ei puseră preţ mare şi mult celor ferecate şi ziseră că într-acelea să cade să fie coroane şi lucruri scumpe şi brîne împărăteşti, iar celor smolite le puseră preţ puţin. Atuncea zise împăratul către dînşii: „bine ştiam că veţi zice aşa, ci nu se cade aşa, ci se cade cu ochii cei dinlăuntru să vedeţi cele dinlăuntru ce sînt într-însele, sau de vor fi de cinste sau de necinste" ; şi zise împăratul să deschiză sicriele cele ferecate cu aur, şi dacă le deschiseră şi ieşi dintr-însele o împuţiciune rea şi văzură într-însele lucruri grozave. Deci zise împăratul: „acesta este chipul cel îmbrăcat în haine scumpe şi frumoase, şi ceia ce se trufesc cu slava cea multă, iar înlăuntru ei sînt plini de lucruri rele şi morţi şi împuţiţi". Apoi zise împăratul de deschiseră şi coşciugele cele unse cu smoală, şi cum le deschiseră, ieşi dintr-însele miros frumos şi se văzură lucruri minunate şi scumpe şi frumoase. Deci zise împăratul către dînşii: „aceste coşciugurii ştiţi cui se asemenează; asemenează-ne celor doi oameni care era îmbrăcaţi în haine sparte şi cu ferfeniţe întinate şi împăijinaţi la obraz şi mînjiţi şi negri şi nădusiţi şi osteniţi, cărora le căutaţi voi numai chipurile cele dinafară şi mi-aţi imputat căci m-am închinat eu lor pîn-la pămînt,iar eu pricepînd şi cunoscînd cu ochii cei dinlăuntru ai înţelegerii mele curăţirea sufletelor lor şi a lor strălucire; iată acestea toate însă şi caftanele cele împărăteşti pentru mărirea acelora, nimic nu am băgat seamă,ci le-am călcat toate pre pămînt, jos înaintea lor.

Această poveste care, precum observăm în treacăt, se potriveşte de minune cu textul slavon publicat de Novakovic[15], a intrat în *Gesta Romanorum*[16], a trecut prin pana cea măiastră a lui Boccacio[17], a fost obiectul unei nuvele spaniole a lui Timoneda[18] şi, ca să scurtăm cu citatele, a ajuns nemuritoare prin *Negustorul de Veneţia* a lui Shakespeare[19]. A doua poveste, ce am găsit-o deja oareşicum schimbată în *Alexandria,* sună astfel în originalul din *învăţături*[20]:

Aceia ce petrec tot în voia şi în poftele trupului lor, părăsind pre ticălosul lor suflet. Aceştia se aseamănă unui om ce fugea de un inorog şi nu putea nicicum să rabde şi să tîrpească strigarea şi zbieretul glasului lui cel groaznic şi înfricoşat, ci fugea tare ca nu cumva să-1 ajungă şi să-1 mănînce. Aşa fugind el, căzu într-o groapă mare şi daca căzu într-însa, a'fla acolo un copaciu şi se apucă de se urcă într-însul şi stătu cu picioarele pe nişte ramuri şi gîndea că va fi în pace şi făr' de nici o grijă. Iar daca se urcă el, căută la rădăcina acelui copaciu şi văzu doi şoareci, unul alb şi altul negru, care rodea totdauna acel copaci în care sta el. Şi atîta-1 rosese, cît puţintel era să cază jos. Deci căută în fundul aceii gropi şi văzu un şarpe mare şi groaznic, ce sufla şi ieşea din gura lui pară de foc, şi venea cu gura căscată şi cu dinţii rînjiţi numai să-1 înghită. Deci iar căută spre partea încotro sta el cu picioarele şi văzu patru capete de aspidă, unde se ivea din malul acela ce era aproape. Şi căută în sus şi văzu unde pica dintr-o ramură cîte o picătură de miere, şi daca văzu acea puţinea miere, uită de a-şi mai aduce aminte de acele răutăţi multe ce-1 încungiurase. Adică dinafară de acea groapă sta inorogul gata să-1 mănînce, iar în fundul gropii tinjea acel şarpe groaznic ca să-1 înghită, iar copaciul în care se urcase era puţinei numai să cază, iar picioarele şi le pusese pre nişte ramuri uscate şi putrede, şi uită aceste răutăţi şi greutăţi toate şi se porni spre acea ramură ce pica puţinea miere. Aceasta este închipuirea celor ce se înşeală cu înşălăciunea lumii aceştia. Adică inorogul însemnează moartea care goneşte să ajungă pre tot neamul lui Adam, acea groapă mare este lumea aceasta care plină de cursele morţii, copaciul acela pre carele rodea acei doi şoareci totdeuna, de carele se apucase a se ţinea acel om, este viaţa fieştecăruia om, ce se scurtează trecînd zioa şi noaptea, şi se apropie de sfîrşit, iar acele patru capete de aspidă însemnează patru stihii din care se tocmeşte trupul

[14] Aci avem una din probele pentru originalul slavon, căci în textul slavon stă: *covceg,* ceea ce însemnează slavoneşte *cutie, raclă;* traducătorul român s-a gîndit la cuvîntul românesc ce suna identic, cu toate că are la noi un înţeles cu totul diferit.

[15] St. Novakovic, *op. cit.,* p. 75 — 77.

[16] Hermann Oesterley, *Gesta Romanorum,* Berlin, 1872, cap. 251, p. 747.

[17] •// *Decamerone,* giornata X, novella 1.

[18] *Alivio de Caminantes,* partea I, nr. 47; Dunlop-Liebrecht, nota 72 la p. 462.

[19] Actul II, scena 7 şi urm. în basme, vezi basmul nr. 31 în Ispirescu, *{[Legende sau basmele românilor,* Bucureşti, 1882 (Fata moşului cea cu minte)]

[20] P. 131-132; manuscriptul d-lui Eminescu, cap. 12, f. 39v-4(F. Pilda cu inorogul am reprodus-o întocmai în *Chrestomatia* noastră, voi. I, 3P. 165.

omului. Carele, de le va purta cineva rău şi cum nu se cade, i se va răsipu tocmirea sufletului; ia' focul acela ce ieşea din suflarea acelui şarpe însemnează groaznicele şi cumplitele maţe ale iadului, care aşteaptă să înghită; şi să mistuiască pre cei ce iubesc mai vîrtos frumuseţile şi cinstea lumii aceştia decît bunătăţile veacului ce va să fie. Iar acea picătură de miere [însemnează dulceţile lumii aceştia cu care amăgeşte şi înşeală pre prietenii săi, şi nu-i lasă să se grijească de spăsenia şi mîntuirea sufletelor lor.

Parabola aceasta cu inorogul, pentru frumuseţea ei, a devenit una din cele mai răspîndite şi este chiar mult mai: veche decît compunerea lui *Varlaam şi Ioasaj,* ceea ce se L poate demonstra şi la toate celelalte parabole conţinute; într-însul. Se înţelege că îndată ce a trecut prin mai multe literaturi, răspîndită cînd prin scris, cînd prin viul grai, ea a fost mai mult sau mai puţin modificată şi aşa se esplica forma în care a ajuns în *Alexandria.* în India trăieşte aceasta parabolă în gura poporului, sub aceeaşi formă ca *in Alexandru* noastră. Mai aproape de *Varlaam* este recenziunea conţinută în *Kalila wa Dimna,* prelucrarea arabă a vestitei *Panciatantra*[21]. Cu totul identică, putem zice, şi mult mai veche este redacţiunea chinezească ce s-a conservat în două variante, în traducerile făcute de timpuriu din cărţile buddhistice indiene. Stanislas Julien a publicat o colecţiune de astfel de parabole şi poveşti sub titlul de *Avadanas,* şi acolo se află acele două variante[22]. în Europa găsim parabola în *Gesta Romanorum* şi într-o sumă de cărţi arătate de Oesterley[23].

în sfîrşit, mai pomenim pe scurt parabola „despre cei trei prieteni", dezvoltată foarte pe larg în *învăţăturile,* imediat după parabola de mai sus[24]:

Un om avea trei prieteni, deci doi dintr-înşii îi cinstea şi-i socotea cu toată inima, iar pe Cvl de al treilea nu-l băga nici într-o seamă. Iară cînd fu o dată, veniră slujitorii împărăteşti şi vrea să-1 ia degrabă şi să-1 ducă la împăratul să-şi dea seamă de mulţimea de galbeni ce era dator. Iar el căzu întru nedumerire şi nu ştia ce să facă şi începu a căuta soţii ca să meargă cu dînsul la împăratul, să-i fie într-ajutor. Venind la prietenul cel mai drag, îi răspunse acel prieten: „nu-ţi sînt eu prieten, nici ştiu cine eşti tu, iar ţie iată că-ţi dau două ţoluri, ca să-ţi fie pre calea care vrei să mergi". Deci el, daca auzi aşa, se părăsi de nădejdea care avu cătră dînsul şi se duse la al doilea prieten şi-1 rugă să-i fie într-ajutor. Şi acesta răspunse: „nu poci să-ţi ajut ceva şi nici să-ţi folosesc ceva; ci numai atîta îţi voi ajuta, cît voi merge cu tine puţină cale de te voi petrece", Deci omul acela mîhnit şi plin de osteneală şi grijă merse şi la al treilea prieten, pre care niciodată nu-l cinstise cu toată inima. Iar el cu bucurie şi cu blîndeţe răspunse şi zise: „Acea puţină prietenie şi dragoste ce ai arătat către mine nu o voi uita, de aceea voi merge chiar înaintea ta la împăratul şi-1 voi ruga pentru tine". Prietenul cel dintîi este avuţia şi bogăţia omului, aurul şi argintul pentru care omul pate multe greutăţi; dar la moartea lui nu ia omul nimic cu sine, fără numai puţine obiele de îngropare. Al doilea prieten este familia omului, care-1 petrece pînă la groapă, iar al treilea, pe care nu-l bagă în seamă omul, este credinţa, dragostea, nădejdea, milostenia, dreptatea, iubirea de oameni, curăţia, ruga şi alte bunătăţi multe; dacă murim noi, ele se urcă mai nainte şi merg la Dumnezeu de-1 roagă pentru noi şi dau seama către vameşii cei groaznici şi înfricoşaţi şi se luptă pentru noi.

Această parabolă se găseşte în literatura ebraică deja în secolul IV-V[25] şi a intrat de timpuriu ca o variantă în literatura muhamedană[26] şi apoi în literaturile europene, pe de o parte din *Varlaam,* pe de alta din *Disciplina clericalis* a lui Petrus Alfonsi[27] care, ca evreu botezat, a luat din literatura ebraică mai toate parabolele conţinute în *Disciplina clericalis;* de aici apoi în *Gesta Romanorum*[28] etc. Ceea ce este interesant în povestea de faţă e că ea esistă în limba română în formă prozaică, ca o traducţiune făcută după Herder. Traducătorul, A. Zâne, credea că Herder este însuşi autorul acestei parabole[29] şi nu ştia că esista deja de cîteva secole în literatura română şi chiar în *trei* variante.

[21] Th. Benfey, *Pantschatantra,* voi. I, Leipzig, 1859, § 17. p. 80-83.
[22] *Les Avadanas,* contes et apologueş indiens traduits par St.. Julien, vol.I, Paris, 1859, p. 132 şi urm., p. 191 şi urm.
[23] *Gesta Romanorum,* cap. 168 şi anotaţiunile lui Oesterley, p. 739.
[24] P. 133- 136. Cf. manuscriptul d-lui Eminescu, cap. XIII, *iAO* - 42'»

[25] Pirke de R. Eliezer, cap.XXXIV, Genesis rabba, sect. 49.
[26] M. Steinschneider, Manna p. 1—7 şi p.94; Leopold Zunz, *Diegottesdienstlichen Vorträge der Juden, Mstorisch entwickelt,* Berlin, 1832, p. 131, nota a; J.v. Hammer-Purgstall, *Rosenol,* Stuttgart und Tubingen, 1813, p. 175.
[27] *Disciplina clericalis,* ed. Val. Schmidt, Berlin, 1827, cap. II, p.36 şi 95.
[28] Ed.cit., cap. 238; v. şi p. 745-746.
[29] *Cei trei prieteni, apolog de Herder,* în *Foaie pentru minte,* VII (1844), nr. 26, p. 206—207.

Impresiunea ce a făcut personalitatea lui loasaf asupra spiritului duios al poporului ne dezveleşte faptul că poporul a creat un cînte'c de stea, care are de obiect plecarea lui loasaf în pustie ca să îmbrăţişeze viaţa de săhastru. Acest cîntec de stea s-a schimbat'în cursul vremilor analog cu cîntecele populare personale, adică şi-a pierdut *personalitatea* şi a devenit un cîntec general: *Cîntecul pustiei. Noi* posedam acest cîntec în ambele variante, în manuscript, şi le comunicăm pe amîndouă întocmai după originalele cari ne arată şi modul cum schimbă şi preface poporul ceea ce-i place[6].

Variantul cel mai vechi este impersonal şi se află în manuscriptul nostru moldovenesc din 1734 în care e şi *Alexandria*[30]:

O, prea frumoasă pustia!
Priimeşti-mă întru a ta desime,
O, prea frumoasă pustia!
Ca pre pruncul la maică,
Cînd la ţîţă îl apleacă,
O, prea frumoasă pustia!
Pre la miez de miază-noapti,
Nu mă înfricoşa cu rnoarti,
O, prea frumoasă pustia!
Nici cu a ta îngrozire
Ca să nu fiea prefuiri,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste palate,'
Ce sînt cu aur suflate,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste visteria, -
Ce-este plină de-avuţia,
O, prea frumoasă pustia! -
Merge-voi pi dumbrăvi odrăslite,
Ca pre nişte vii rodite,
O, prea frumoasă pustia!
Firvoi sălbatică fiară,
Lăsînd lumea cea amară,
O, prea frumoasă pustia!
Şi păzînd a ta rădăcină
Ca să stau fără pricină., . . -

30 R I4i*>_142'.

O, prea frumoasă pustia! •
Ramurile tale îmi plac
Ca ruga să mi se triacă,
O, prea frumoasă pustia!
Şi le placă cît de gios
Ca să dobîndesc folos,
O, prea frumoasă pustia!
Şi le placă cît de multe,
Ca ruga să mi să-asculte,
O, prea frumoasă pustia!
Că lume am părăsit
Şi la tine-am năzuit,
O, prea frumoasă pustia!
Că doresc di al meu prietin
Şi aduc lacrămi fierbinte,
O, prea frumoasă pustia!
Carele m-au îndemnat
De înşelăciuni m-am lăsat,
O, prea frumoasă pustia!
Cumitrenie lui Hristos
De la care am folos,
O, prea frumoasă pustia!
Care m-au răscumpărat
De strămoşescul păcat,
O, prea frumoasă pustia!
Carele s-au pironit pie cruce
Şi şi-au vărsat sfîntul sînge,
O, prea frumoasă pustia!

Recenziunea a doua, care urmează, e mai complectă şi se află într-un manuscript de pe la începutul secolului nostru, în posesiunea d-lui Aron Densusianu[31] şi este intitulată *Versul pustiii:*

O, prea frumoasă pustie,
Primeşte-mă într-a ta desie, of!
Ca pre pruncul a,sa maică
Cînd la ţîţă îl apleacă, of!

31 P. 24-25.

Şi în **leagăn** îl odineşte,
De tot răul îl fereşte, of!
Păzeşte-mă fără frică,
Să nu mă tem de nimica, of!
Pe la miez de miazănoapte,
Nu mă înfricoşa de moarte,
Nice căuta îngrozire
Să mă faci fără de fire;
Te-am iubit peste poiată,
Tot cu aur fericată;
Te-am iubit pre visterie
Ce sînt plină de avere;
Impărăţiia am părăsit
Şi la pustiire am venit;
Fiind sălbatică fiară
Părăsind lumea cia amară;
Cît în lume am trăit,
Multe valuri am păţît.
Voi să scap fără vină
Şi prin a tale verzi lamuri
Voi să trăiesc fără valuri;
Ramurile tale îţ pleacă
Ca ruga să mi se treacă;
Şi le pleacă cît de jos,
Ca să dobîndesc folos;
Că doresc de-al meu părinte
Plîngînd cu lacrăm fierbinte:
De părintele Varlaam
Care povăţuitori eram,
Carile m-au îndemnat
De **eu** lumea am lăsat,
Şi în cale am povăţuit,
La pustie am venit,
Ca să urmez lui Hristos
Care-i lumii de folos,
Care **ş-au vărsat** sfîntul **sînge,**
Pironindu-să pe cruce,
Care m-au răscumpărat
Din strămoşescul meu păcat,

Oh! Hristoase împărate!
Mă rog să-mi faci şi mie parte
Cu îngerii să mă odihnesc,
în veci să mă veselesc,
O, pre frumoasă pustie!

Pentru a completa aci şirul colindeloi născute din *Varlaam şi loasaj* în toate variantele române, mai dăm în sfîrşit încă redacţiunea din cîntecele de stea ale lui Anton Pann [32]. Iată şi această redacţiune, care a păstrat asemenea unele trăsături ce dovedesc originea acestui cîntec, căci se spune de-a dreptul că este un *jiu de împărat* care cîntă acest cîntec:

Acel fiu de-mpărat mare,
O, prea frumoasă pustie!
Domnul dîndu-i luminare,
O, prea frumoasă pustie!
A lăsat împărăţie ş.c.l.
Şi a plecat în pustie
Cu dor şi cu multă jale,
Cîntînd în astfel pre cale:
O, prea frumoasă pustie!

Mă rog din inimă ţie,
Primeşte-mă pre mine
Ca să vieţuiesc în tine;
A ta desime să-mi fie
Schiptrul de împărăţie;
Pre tine te voi d-acuma
Ca să-mi fii tata şi muma;
Ş-ale tale rămurele
A-mi fi surorile mele;
Şi din tine brăzişorii
Voi să-mi fie fraţiorii;
Şi toate lemnele crude
Să-mi fie în loc de rude;
Ş-ale tale floricele
Ca nepoţi şi nepoţele.

[32] Cîntarea a cinsprezecea în ediţiunea a V-a a *Cîntecelor de stea,* Bucureşti, 1852, p. 33 — 35.

Ma rog iar pustie ție,
Milă de mine să-ți [fie],
Şi să mă fereşti de toate
Păzindu-mă-n zi şi-n noapte
De năluciri, de ispite,
Şi de fiarele cumplite.
Şi să mă-ntăreşti în răbdare,
Dîndu-mi bună cugetare;
Să sufer vara căldura
Şi iarna degeratura;
De mă-i vedea-n vro durere,
Să-mi dai a ta mîngîiere,
Stînd doftor boalelor grele
Şi balsam ramelor mele,
Ca din lume cînd m-oi duce,
Să-mi poci da sufletul dulce
Intru aceluia mînă,
Ce m-a zidit din tărînă.

Este învederat, şi nu credem că mai trebuie demonstrat, cum că toate aceste variante — probele activităţii poetice a poporului — se trag dintr-un singur prototip, născut din. jalnica înfăţişare a lui loasaf, care-şi părăseşte palaUlo. ferecate în aur ca să petreacă în pustie cu părintele său Varia- am. Acesta se şi pomeneşte anume în varianta a doua. Nu putem nici chiar bănui cum s-ar putea întîmpla cuiva că acest cîntec a esistat odată deja în forma impersonală şi numai mai tîrziu s-a introdus „fiul de împărat", căci esistă şi la ruşi întf-o sumă însemnată de vaiiante culese de Bezsonov[33] din toate unghiurile Rusiei, atît din gura poporului, cît şi din manuscripte; adică atît colindele nescrise, lesne schimbătoare, cît şi cele scrise, mai mult sau mai puţin fixate şi de origine literară, şi în toate 29 de variante se numeşte loasaf acela care pleacă în pustie şi cîntă acel cîntec,

[33] P. Bezsonov, **KajieKH nepexcwwe.** CSOPHHK CTHXOB, I, Moscova, 1861, p. 205 – 268 (nr. 45 – 74: **IţapeBHHb Moaca(|),** nyCTHHKy).

SINDIPA^

Numai puţin importantă şi răspîndită este cartea aceea de care ne vine acuma rîndul de a vorbi, adică *Istoria Sindipii filosofului.* Pe cînd *Alexandria* trata un personagiu renumit al izbîndelor războinice şi *Varlaam şi loasaf* canoniza viaţa sfîntă a doi oameni muritori, ne prezintă această carte un înţelept cari i-a şi dat numele său ca titlu. Dar ceea ce voim să'observăm din capul locului este că nu dînsul joacă rolul principal, cum s-ar putea crede. Literatura populară are pe un alt erou al înţelepciunei omeneşti, pe Solomon împăratul; dară înţelepciunea celui dintîi, precum, şi toată cartea, are numai *un singur* centru în jurul cărui se învîiteste; vicleşugurile femeilor şi învăţătura prin pilde de a ne feri de dînsele şi a asculta sfatul oamenilor înţelepţi. *Sindipa* este un product indic.

înainte însă de a intra în cercetarea mai de aproape a acestei cărţi, să aruncăm o privire asupra literaturei indice respective,' a cărei importanţă pentru cultura literară şi pentru literatura populară a celor din urmă nouă-zece secole este aproape covîrşitoare. Această importanţă a fost dovedită în mod strălucit prin vestita „Introducere" a lui Benfey la traducerea germană a cărţii indice *Panciatantra*[1]. în urma espediţiunilor lui Alexandru Machedon, de care am vorbit mai sus, au stat grecii un timp oarecare în relaţiuni directe cu indienii. Pentru două secole au domnit domni de origine grecească peste districtele nord-vestice ale Indiei, stăpînind ţara Pendjabului, ba împărăţia lor se întindea chiar pînă departe, în India apuseană; negustori greceşti, artă şi ştiinţă grecească au intrat chiar şi în viaţa indică, atît din Pendjab, cît şi din Alexandria. Influenţa ce au esercitat deci grecii nu poate să fie mică, şi se poate chiar că a fost mai mare decît ne-o închipuim. Aşa, pe tărîmul vieţii practice, de exemplu la baterea monedelor, la arhitectură, poate chiar la dramă; afară de acestea, şi o sumă de fabule, legende şi mite se par importate prin greci.

[1] Th. Benfey, *Pantschatantra: Fiinf Bucher indiscker Fabeln,* I – II, Leipzig, 1859.

Din contra, India a plătit Europei cu dobîndă însutită \ această împrumutare. Sute de basme şi legende şi povestişi \ snoave încep deja pe la secolul al VUI-lea a se întinde de la f India peste Asia apuseană şi Europa întreagă; între cele mai vechi colecţiuni de poveşti şi fabule putem numi *Panck- î tantra* şi *Sindipa*[2]. Din sec. al X-lea încep espediţiunile f popoarelor islamitice în India şi o cunoştinţă mai de-aproape a indienilor, şi literatura *scrisă* începe a predomina. Cărţile \ de poveşti indiene se traduc mai întîi în limba pehlevi (irano-, semitică), apoi în limba persană şi arabă, şi astfel se lăţesc 1 peste toate ţările semitice şi, de aci, în Europa; punctele de *l* trecere erau Imperiul bizantin, Italia şi Spania.

în măsură mai mare s-au lăţit aceste poveşti şi peste ţările din nordul Indiei: China şi Tibet. Cercetările lui Benfey au demonstrat că atît născocirea cît şi lăţirea a celor mai multe poveşti se datoresc buddhismului şi literaturei buddhistice care deja din secolul I după Christos a fost cunoscută chinejilor. Aceştia au stat în relaţiunile cele mai intime cu buddhiştii indieni şi Stanislas Julien, renumitul sinolog, a reuşit a descoperi în enciclopediile vechi chinezeşti o sumă de legende, parabole şi basme de origine indo-buddhistă, şi se vede cil chinejii au considerat îndestul această literatură pentru ao: strînge şi a o publica. Noi ne-am folosit deja., la parabolele ; lui Varlaam, de aceste traduceri chinezeşti[3]. în acelaşi mod ; ca la chineji au ajuns poveştile, împreună cu buddhismul, la tibetani şi, de la dînşii, la mongoli, cari au stăpînit Rusia mai bine de două sute de ani şi în a căror limbă s-au mai păstrat trei din colecţiunile cele mai importante de această natură. Şi aşa, din literatură a intrat în popor şi din popor în literatură, căpătînd cu încetul, la fiecare caracterul individual şi naţional şi, printr-aceasta, cîteodată, o transformare poetică interesantă.

Cartea cea mai de frunte a literaturei aceştia este *Panciatantra* (Penta-teuh). Neavînd atîta importanţă pentru istoria literaturei populare române, ne vom mulţumi a o aminti în scurt, căci pînă acuma n-am reuşit a găsi vro traducere în limba română[(2)]. *Panciatantra* este o colecţiune de poveştii

[2] Th. Benfey, loc. cit., vol.I, p. XXIII.

[3] Mai sus, p. 33 şi 36.

intercalateunaJn^
P/ij^^°veştile înseşi^ precum^a, aranjat, de esemplu,. Anton Pann *SezătgMeaJ[a3jzm* ; dar aci nu esistă o legătură^aşa de intimă între diferiţ^e^weşti- precum este în *Panciatantra*, unde toate-s legate unele de altele. Toate sînt închise într-o poveste mai generală, ca într-o cercevea. Acesta este caracterul tuturor poveştilor indiene şi se esplică prin scopul pentru care au fost compuse: acela de a arăta o învăţătură („niti") supt forma unei fabule. Ele erau destinate pentru „beizadele", feciori de domni şi domnii înşişi, şi am putea numi scopul lor prin cuvîntul „oglinda domnilor". Prin forma ei de compilaţiune a înlesnit adăugarea şi scurtarea de fabule şi poveşti; şi într-adevăr, *Panciatantra*, în forma ei modernă, este mult mai bogată şi dezvoltată decît a fost în vechime. Partea cea mai veche se pare că este din secolele II-III după Christos, căci o sumă de fabule dintr-însa se află în literatura chinezească.

Tradusă din limba sanscrită în pehlevi de către Barzuie şi, dintr-aceasta, în cea arabă de către Abdallah(ibn)al-Moqaffa, a fost tradusă *Panciatantra* deja în 762 în limba siriacă[3]; această traducţiune s-a descoperit mai deunăzi de Bickell într-un mod foarte minunat, şi Bickell a editat-o şi a însoţit textul siriac cu o traducţiune germană[4]. Descoperirea ei foarte interesantă a fost descrisă de Liebrecht, apendice la *Mythologie comparee* de M. Muller. Traducerea arabă a fost baza traducerei ebraice din sec. al XlII-lea, din care Johan de Capua a tradus în latineşte ca *Directorium humanae vitae.* De aci s-a tradus apoi nemţeşte şi, dintr-asta, în toate celelalte limbi europene sub titlul *Kalila şi Dimna,* sau *Bidpai.*

Trecem peste toate celelalte versiuni orientale (armene, malaice, hindustane, maharate etc, despre cari a tratat Benfey în vestita-i introducere la traducţiunea germană[5]) şi ne oprim iar la traducţiunea arabă. Aceasta a fost tradusă în limba grecească de evreul Simeon Sethla 1080, din porunca împăratului Alex. Comnenos, sub titlul de *Ştefanii şi Ihnilat.* Din neînţelegere, a tradus şi numele proprie din titlu, de-

[4] *Kalilag und Damnag.* Alte syrische Uebersetzung des indischen Fiirstenspiegels, ed. G. Bickell; mit einer Einleitung von Th. Benfey, Leipzig, 1876.

[5] *Pantschatantra,* ed. cit., voi. I, p. 2— 18.

ducînd Kalila din arăbeşte *kalila,* care însemnează *coroana* de aci *Ştefanii.* în adevăr însă sînt Kalila şi Dimna numiri schimonosite din Carataca şi Damanaca, cum se numesc şacalii-, personajele principale din *Panciatantra* indică. în limba siriacă se numesc deja Calilag şi Damnag,' şi de aci : arăbeşte: Kalila şi Dimna. De timpuriu a fost apoi tradusă din greceşte în limba slavonă, tot cu titlul *Ştefanii si Ihnilat®.*

O parte dintr-însa se vede că a intrat în literatura noastră română şi este identică cu *Cele 12 vise ale lui Mamer* ^ pe care le posedă d. Cipariu într-un manuscript din sec. al XVII-lea[6]. Noi nu putem judeca decît după titlul indicat, dar totuşi ne vom ocupa puţin de aceste visuri, studiate cu deamănuntul de Veselovski[7]. Ceea ce dă acestei poveşti o însemnătate deosebită este probabilitatea că a venit la slavi şi la noi într-un-mod izolat, independent de cartea întreaga, şi că mai cu seamă la această poveste se arată mai clar originea buddhistică a acestui fel de apologuri şi fabule. La noi însă a venit de la slavi; şi deoarece traducţiunile române din limba slavonă s-au ţinut, în genere, strîns de textul original, noi dăm aci, în lipsa traducerei române, un estract după textul slavon. Judecind după numele Mamer, se ţine recenziunea noastră de acea veche slavonă din sec. al XV-lea, publicată de Veselovski[8]:

într-o ţară numită Iriin era un împărat anume Şahaişa. Acesta văzu într-o noapte 12 visuri; nefiind nimenea să i le tîlcuiască, se roagă de filosoful Mamer şi acesta îi zice să sînt visuri profetice şi arată oamenilor de rău şi oraşului de pacoste.

în visul cel dîntîi, în care împăratul a văzut un stîlp de aur stînd pe pămînt şi ajungînd pînă la cer, însemnează: răutate mare pre lume şi vrajbă unuia contra celuilalt. într-un alt vis a văzut un burduf de brînză atîrnînd de la cer pînă la pămînt. Visul acesta însemnează că oamenii se vor lepăda de închinăciunea la Dumnezeu şi că nici unul nu va face nici un lucru bun. în visul al treilea văzu trei cazane ce fierbea, unul plin de unt, altul plin de olei şi al treilea plin de apă; din două fugea coprinsul, numai din al treilea, din mijloc, nu fugea coprinsul; şi Mamer tîlcuieşte că va fi o vreme unde între o mie de femei, una nu va fi cinstită.

[6] T, Cipariu, *Principia de limbaşi scriptură,* Blaj, 1864, p. 114, manuscriptul *Ss, f.* 31 – 36. . . .

[7] A N . Veselovski, **CJIOBO O ABenaftiţaTH** CHaxB **IQaxaHmTH IIo** pyKO-fiHCH XV BMKa St. Petersburg, 1879.

[8] Loc. cit., p. 4-10.

Aşa urmează un şir întreg de visuri curioase şi de tîlcuiri nu mai puţin curioase. Prototipul acestor visuri se află în recenziunea siriacă[9] şi în cea arabă[10], cu deosebirea, însă, că visurile sînt cu totul altfel şi tîlcuirea lor e mai raţională. Acolo urmează chiar împlinirea lor imediată, întocmai cu tîlcul dat de înţeleptul Kibariun şi nu cum îl tîlcuiau brahmanii visurile, în folosul lor propriu. Afară de recenziunea din *Panciatantra* se află o poveste cu cerceveaua cu totul analoagă şi aproape de cea precedentă în *Kandjur,* ciclul tibetic de poveşti buddhistice, unde e vorba în genere de împăratul Cianda-Pradiota şi în locul iui Kibariun înţeleptul este Mahacatiaiana.

Aceste visuri şi tîlcul lor au căpătat cu încetul forma de întrebări şi răspunsuri, ca ghicitoare; iar pe de altă parte-şi regăsesc analogii în basme, unde eroul vede lucruri curioase, precum împăratul vede visuri curioase, şi la un loc anume, de la o persoană anume, capătă eroul desluşirea acelor lucruri precum capătă aci împăratul desluşirea visurilor. Veselovski, care a urmărit această temă mai de aproape, a adus-o pe de o parte în legătură cu Moroif, pe care-1 vom întîlni mai departe sub numele de Bertoldo, pe de alta a arătat esemple din basmele ruseşti, unde regăsim astfel de vedenii curioase[11]. Noi ne mărginim a aduce un basm cules de noi din gura unui ţigan din Bucureşti, pe care l~am publicat în limba germană[12]:

Feciorul de împărat încalecă pe un cocoş fermecat şi, însoţit de cumnatul său, care călăreşte asemenea pe un cocoş, pleacă la iad. Pe drum vede vaci ce păştea pe o livede grasă lîngă apă şi totuşi erau aşa de slabe încît n-aveau atîta carne pe oase cît e pe vîrful unui ac. Ficiorul de împărat întreabă pe cumnatul său: « ce este asta? » Cumnatul îi răspunde: «taci, cînd ne-om întoarce ţi-oi zice ». Mergînd mai departe vede nişte vaci păscînd pe nisip şi totuşi erau aşa de grase, încît plesneau de grăsime dacă le atingeai cu degetul. Ficiorul de împărat întrebă iarăşi: « ce este asta?» şi cumnatul său îi răspunse: «taci, cînd ne-om întoarce ţi-oi spune ». Cînd se întoarseră, îi spuse: « vacile grase sînt acei oameni cari au lucrat cu toată inima pentru copiii lor, iar cele slabe sînt oamenii nebotezaţi şi pizmătareţi».

[9] *Kalilag und Damnag, ed. cit.,* cap. IX.

[10] Capitolul XIV.

[11] A. Veselovski, *loc. cit.,* p. 38 – 44.

[12] M. Gaster, *Zigeunerische Mărchen aus Rumănien,* în *Ausland,* LII (1880), p. 257-259.

Acesta este numai un epizod din mulţimea ce se află în basmele corespunzătoare ruseşti[13]. Alte paralele occidentale, afară de cele pomenite de Veselovski, se aflu de esemplu în basmele siciliane a doamnei Gonzenbach şi literatura comparată în notaţiunile lui R. Kohler[14]. In mod indirect a intrat în literatura română o mulţime de poveşti care, la urma urmelor, se trag toate din *Panciatantra.* Aşa unele poveşti şi basme, ba chiar şi fabule şi de aceea, adeseaori, vom reveni asupra *Panciatantrei* în cursul cercetărilor de faţă. Caracterul acestei cărţi este, în formă, cu totul altfel decît forma *Panciatantrei,* dar în fond are asemenea scopul didactic, ca şi aceea.

Acum însă să ne reîntoarcem la cartea de la care am plecat, la *Sindipa.* Iată cum se esprimă Gorres, vorbind de această carte: „Apropiindu-ne de «cei şapte înţelepţi» ajungem la o carte care ne insuflă respect prin anticitatea ei cea mare. Ieşită din munţii Indiei, a fost acolo un izvor mic în vremile trecute şi s-a revărsat către Occident prin cîmpiile întinse ale Asiei în curs de mii de ani, tot crescînd cu cît înainta în vreme şi în spaţiu şi din care s-au adăpat neamuri şi popoare întregi, pînă cînd a venit în Europa cu migraţiunea cea mare a popoarelor şi şi-a cîştigat şi în generaţiunea şi în vremea noastră un public atît de însemnat, încît a ajuns aproape celebritatea şi sfera de activitate a cărţilor sfinte, şi a întrecut aceea a cărţilor clasice". Apoi urmează: „Curios şi caracteristic în istoria acestei cărţi este mai cu seamă propăşirea culturei ce se arată în fenomenonul că, pe cînd această carte, la apariţiunea ei şi mai pe urmă încă, ca traducţiune grecească, era cartea regilor şi o considerau ca un *vademecum,* acuma a ajuns carte populară şi a găsi refugiu în contra uitării la clasele mai de jos ale societăţei".

Această carte merită dar o analiză mai desluşită, fiind totdeodată un esemplu din literatura indică aşa bogată în

[13] A. Veselovski, *loc. cit.,* p. 40.

14 *Sizilianische Märchen,* aus dem Volksrrmnd gesammelt von Laura Gonzelbaeh. Mit Anmerkungen Reinhold Kohler's und emer Emleitung nr. 88, Leipzig, 1870; ibidem, voi. **II, p.** 257-259. **O** paralela **din literata** a tătară din Siberia, v. W. Radloff, *Die Sprachen der Turhischen Stamme sud-Sibiriens und des Dsungarischen Steppe,* voi. IV, St. Petersburg, 1872, p. 378-381.

felul acesta. Originalul indic nu s-a descoperit însă pînă astăzi. Forma principală, adică cea mai scurtă, este descoperită de Brockhaus în noaptea a opta din *Tuti-Nameh.* După numele celui mai mare înţelept, care joacă rolul cel mai mare (Sindabar, Syntipas, Sintipa), a căpătat această carte numele de *Sindabar, Syntipas* şi *Sintipa/* în transformările şi traducţiunile occidentale se numeşte *Cei şapte înţelepţi, Roman des sept sages,* după numărul înţelepţilor. Cea mai veche formă, după cea persană, este acea descoperită şi publicată în limba siriacă de Baethgen[15]. Această versiune nu este altceva decît o traducere dintr-un text arab. Din cea siriacă a făcut Mihail Andreopulos, în secolul al Xl-lea, o traducţiune în limba grecească[16]. Baza tuturor reproducţiunilor europee însă este traducţiunea cea evreiască de pe la 1250. Din aceasta a făcut un monah, Dom Jehan, una latinească şi Hebers o traducţiune franceză sub titlul *Dolopathos* (secolul al XlV-lea). Din o altă traducţiune franceză s-au făcut celelalte reproducţiuni, aşa de esemplu cea englezească etc. Această recenziune franceză a fost editată de Keller, care a scris o introducţiune de peste 246 pagini[17], în care urmăreşte toate paralelele şi ramificaţiunile acestei cărţi, mult citite şi foarte influente. Căci afară de aceste traducţiuni pomenite, mai posedă fiecare popor cîte o odraslă ieşită din viţa comună, cîte o prelucrare mai mult sau mai puţin amplificată a lui *Sintipa.* Forma acestei cărţi, adică o înşirare de poveşti, înlesnea îmbogăţirea şi amplificarea ei, întocmai precum se amplifica şi se îmbogăţea *Panciatantra* şi întocmai precum se îmbogăţea *Halimaua.* Aşa, dintr-o carte cu şapte înţelepţi ce spun cîte o poveste şi unul sau şapte răspunsuri ale mumei vitrege, s-au făcut cu încetul zece, de exemplu în *1001 nopţi* arăbeşti[18], şi s-au sporit în literatura turcească pînă la 40 de poveşti ale vezirilor şi 40 de răspunsuri[19].

[15] **F. Baethgen,** ***Sindban oder die sieben weisen Meister,*** **Leipzig, 1879.**

[16] **Tipărită de Boissonade,** ***De Syntipa et Cyrifilio, Andreopoul narratio, m Anecdota graeca,*** **Paris, 1828.**

[17] ***Le roman des sept sages,*** **Tiibingen, 1836.**

[18] ***Tausend und eine Nacht,*** **ed. Habicht, voi. X, noaptea 440—452.**

[19] **Literatura întreagă a tratat-o pe larg, afară de Keller, Comparetti,** ***Osservazioni intorno al libro dei sette savii di Roma,*** **Pisa, 1865, si** ***Ricerche intorno al libro di Sindibad,*** **Milano, 1869.**

Din traducțiunea grecească a lui Andriopuios s-a făcut, pe de o parte,' o traducțiune slovenească, care însă nu ne interesează pre noi acuma într-atîta, şi pe de alta o traducțiune neogrecească, tipărită în Veneția la 1744 [20]. De aci s-a tradus în limba română şi a intrat în literatura populară română [6]. Textul cel mai vechi îl posedăm noi într-un manuscript mixt din 1779, dar este numai un fragment de trei foi, coprinzînd povestea introducătoare. Iată titlul pe deplin care ne spune curat că s-a tradus din limba grecească, cu care se şi potriveşte, cuvînt din cuvînt:

Istoria lui Kir, împărat al perşilor, şi pentru dascălul Sandipa. Cuvîntul întîi al Sandipii filosofului, tălmăcit de pre limba sirienească pre limba elenească, iar acum mai pre urmă pre limba românească. Această istorie au scris-o mai întîi Mossus filosoful pentru Kir, împăratul perşilor, şi pentru naşterea fiului său şi pentru dascălul Sandipa filosoful şi pentru şapte filosofi ai împăratului şi pentru ţiitoarea împăratului şi pentru meşteşugurile ei cele reale şi vicleni ci le-au făcut şi le-au gătit acea vitrigă să li facă fiului împăratului, încă şi asupra împăratului.

A doua traducere, tot din elineste în limba româneasca, s-a făcut de către unul anume Simeon Pantea, la 1802,[7] care a şi tipărit-o în acelaşi an în Sibiu, sub titlul *Istoria Sindipii filosofului.* A doua edițiune s-a făcut tot acolo, la 1834. Iată acum coprinsul *Istoriei Sindipei,* care a avut o influență directă şi indirectă asupra literaturei populare:

Fost-au un împărat la Persia, numele lui Kira, care avea şapte muieri, dară copii n-a avut; şi a rugat pre Dumnezeu să-i dea copii. După multă rugăciune l-a ascultat Dumnezeu şi a născut femeia un fecior pre care-1 creştea împăratul şi-1 învăța; şi i-au găsit un dascăl să-1 facă întru învățătura înțelepciunei vrednic; dar în zadar.se nevoi dascălul trei ani, căci nimic nu s-a folosit. Văzînd acestea împăratul, chemă pre Sindipa, filosof vestit, şi-i zise că vrea să-i dea pe fiul său spre învățătură. Sindipa făgădui a-1 da în şase luni gata, cu toată învățătura pe deplin şi desăvîrşit învățat, iar de nu, să-i se taie capul, şi-i dede o astfel de scrisoare. Deci luă Sindipa pre fiul împăratului şi4 băgă într-o casă mare şi largă şi cele dinlăuntrul casii le-a luminat şi le-a albit şi a scris şi a zugrăvit pe păreți cîte învățături vrea să-i arate; acolo şedea filosoful cu fiul împăratului şi-1 învăța. După ce trecură cele şase luni şi coconul era desăvîrşit învățat, zise Sindipa; „voi să-ți fac cercarea norocului tău şi precum voi vedea folosul tău, aşa te voi trimite la tatăl tău". Făcînd cercare, văzu filosoful că coconul se afla într-o primejdie mare dacă nu va tăcea şapte zile de-a rîndul şi să nu vorbească nici un cuvînt; cu această povață îl trimise la tatăl său.

Deci a mers fiul împăratului dimineața şi s-a închinat împăratului. Dar cît îi vorbi împăratul, el sta şi se uita în ochii lui şi nu-i răspundea, împăratul, mîhnit, zise boierilor săi să vorbească ei cu dînsul, poate se teme şi nu grăieşte cu dînsul ca împărat; şi încercarea boierilor fu zadarnică, Tot aşa fără de folos era şi încercarea mumei sale. împăratul avea între femeile lui una vicleană şi i-a zis să ia pre fiul împăratului şi cît poate să vorbească cu momele, doară-1 va face să-şi rupă tăcerea şi să vorbească. Deci-1 luă muma sa cea vitregă şi-1 duce în casa ei; acolo începu să-i vorbească de dragoste şi-i zise că va cugeta oareşicare meşterşug asupra tatălui său,, adică îi va da moarte, iară el, luînd împărăția, să o ia pe dînsa de muiere. Aceste cuvinte întărîtară într-atîta pe fiul împăratului încît uită de sfatul Sindipii, şi zise: « Să ştii că-ți voi da răspuns peste şapte zile»; iară muierea, auzind aceasta, s-a nevoit să facă pierzarea lui. Deci îndată ş-a rupt hainele ei şi şi-au zgîfiat fața şi a strigat tare. împăratul, auzind strigătul ei, alergă iute să vază ce este, iară ea i-a zis: « Eu, împărate, cu multă osteneală mă străduiam şi cu dragoste vorbeam şi-1 îndemnam să vorbească; iară el, de năpraznă a căzut peste mine şi să nevoia să mă ruşineze, aşa încît mi-a rupt haina şi podoabele şi fața mi-a zgîriat-o precum vezi. » împăratul, tulburat şi spăimîntat, hotărî să osîndească pre fiul său la moarte.

împăratul avea şapte filosofi, după obicei, pre cari-i ţinea împăratul spre cîte lucruri vrea să facă. Deci aceşti şapte filosofi şi sfetnici, auzind de hotărîrea împăratului asupra fiului său fără sfătuirea lor, au socotit mintea lor şi au cunoscut că. din mare mînie şi din turburare covîrşitoare s-a turburat împăratul, de a crezut pîra muierii şi a osîndit pre fiiul său la moarte. Deci se sfătuiră între dînşii ca fieştecare să meargă la împăratul, cîte unul într-o zi, să vorbească cu dînsul să nu omoare pre fiiul său pînă vor trece cîte-şapte filosofi. Aşa, veni cel dintîi filosof şi spuse împăratului o pildă şi încă una, cum că nu se cade să crează uşor vorbele pîrîtoare. Cum simți muierea aceea de vorbele filosofului, veni şi ea şi spuse împăratului o pildă, cum că să nu se încrează în sfetnici, că sînt vicleni şi răi. A doua zi vine al doilea filosof şi spune o pildă, şi iar vine muierea şi spune altă pildă, şi aşa tot hotăra împăratul că omoară pre fiul său, şi-şi retrăgea hotărîrea, după cum venea muierea sau umil din cei şapte filosofi, sfetnici ai lui; astfel trecură cele şapte zile primejdioase. în ziua-a opta se arătă

[20] **Mi**)0o?ioyiK6v **Suv5i7TOU** xoî) **(pihococpbi),** Veneția, 1744 (in octavo, 96p).

Sindipa şi fiul împăratului, dezlegîndu-i-se legătura tăcerii, spuse viclenia muierii; apoi spuse mai multe pilde cari dovedeau înalta sa înţelepciune, împăratul dede atunci poruncă să se omoare muierea aceea; însă fiul de împărat o scăpă de moarte şi zise numai aceasta să i se facă ei: să-i rază capul şi să-i mînjască obrazul şi, puind-o pre un măgariu, să încungiure cu dînsa toacă cetatea ca să o ruşineze. împăratul, mirîndu-se de înţelepciunea fiului său, întreabă pre Sindipa dacă este din naştere sau din învătare; şi cartea se sfîrşeşte cu pilda filosofului, menită de a arăta că fiecare om îşi are ursita lui.

Acesta este coprinsul istoriei lui Sindipa filosoful care, precum se recunoaşte la prima vedere, nu este altceva decît străvechea poveste a lui Iosif cu femeia iui Potifar, sau a lui Hyppolit cu Phaedra, femeia lui Theseus, care se repetă prin toate veacurile şi în toate literaturile. Mult mai importante din punctul de vedere al influenţei au devenit acele *pilde,* care în recenziunea noastră se urcă la numărul de 22. Acest număr, precum am observat, nu este pretutindenea identic, precum nu e identic nici numele împăratului, nici numele filosofului. La noi se cheamă Kir, adică Cyrus, şi Sindipa, în Occident se cheamă împăratul cînd Diocletian, cînd Vespasian etc, şi filosoful e cînd Virgil, cînd un altul etc.

Noi aci ne vom ocupa numai cu una sau două din aceste pilde, cari se potrivesc mai mult cu vederile noastre estetice moderne, căci o mare parte dintr-însele au un caracter cam prea liber, potrivit cu tonul vremurilor trecute. Pilda ce o comunicăm aci în estract este întîia pildă a filosofului al şaptelea, şi o putem intitula *Studierea vicleşugurilor muierelor.*

A fost un om care s-au jurat să nu şază la un loc, nici muiere să nu-şi ia, pînă nu va afla toate vicleşugurile şi meşteşugurile muierelor; şi s-a înstreinat şi a umblat din loc în loc, nevoindu-se să afle ceea ce poftea. Deci acolo pre unde umbla, l-a întîlnit un om şi l-a întrebat la ce umblă; şi, dacă i-a spus tot adevărul, îi spuse cellalt: « omule, du-te şi şezi singuratic pe cenuşă, şi aşa vei afla meşteşugurile muierilor ». Tînărul făcu aşa şi şezu patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi şi scria vicleşugurile muierilor. După aceea zicea că n-a rămas nescris nici un vicleşug şi s-a întors să meargă spre casa sa. Pe drum a ajuns la un sat şi a rămas acolo. A doua zi a făcut acolo un om o masă mare şi a chemat şi pe acel strein. Iară el venind, a şezut cu ceilalţi la masă, dar nu mînca asemenea cu ceilalţi. Atuncea i-a zis stăpînul casii: « De unde eşti? şi de unde vii? » Tînărul răspunse: «viu de departe, căci am ieşit să aflu vicleşugurile muierilor». Acestea le spuse bărbatul muierii sale, zicînd: « Ia-1 înăuntru şi rînduieşte lui bucate ». Muierea făcuse precum îi poruncise bărbatul şi, puind masa, a şezut cu dînsul la masă.

După aceea, îl întrebă dacă a scris toate meşteşugurile muierilor, iară el a zis: « Nici un meşteşug sau mozavirie n-am lăsat nescris ». Iară muierea îi zise: « Şi eu sînt muiere, şi voi meşteşugi ceva cu tine, să văz de-1 vei fi scris şi acela. înainte însă, să-ţi spui lucrul unei alte femei. A fost un om şi a avut muiere de cinste şi înţeleaptă; şi el totdeauna blăstema pre alte muieri, şi muierea lui îi zicea: omule, nu ocărî pre toate muierile, ci numai pre cele rele. Iară el zise: pre toate le ocărăsc, că toate sînt rele. într-o zi, zise muierea lui către dînsul: ce vrei să lucrezi astăzi? Şi el a zis: voi să mă duc cu plugul la ţarină. Şi ea, ducîndu-se la tîrg, a găsit peşte şi a cumpărat; a făcut şi fiertură şi a adus-o bărbatului ei, să o mănînce. Şi întorcîndu-se muierea acasă, a aruncat peştii vii pe brazdele plugului. Bărbatul ei s-a sculat să are şi, găsind peştii, i-a cules şi i-a adus acasă şi i-a zis să-i fiarbă. Iară ea zise: dar de unde i-au adus? Şi bărbatul răspunse: i-am găsit pe brazdele plugului. Ea atuncea a mers de i-a ascuns. Seara, cînd ceru bărbatul peştii ce i-a adus, muierea îndată ş-au apucat obrazul cu unghiile şi a strigat cu glas mare de s-au strîns vecinii de prin prejur, şi striga că omul acela are drac în sine, că tot vorbeşte de peşti găsiţi pe brazde, ci să-1 lege, că va să o omoare pre dînsa. Iară vecinii i-au legat lui mîinele şi picioarele cu lanţ de fer, şi toată noaptea strigă el: dară n-am găsit eu peştii şi i-am dat ei, şi i-am zis să-i frigă? Dimineaţa au venit vecinii şi l-au întrebat ce a făcut, iar el spunea tot adevărul şi muierea striga: omul acesta e îndrăcit! Aşa îl ţinu trei zile, după aceea îl întrebă dacă vrea să mănînce peşte prăjit, şi el îndată a strigat: aceştia sînt peştii care i-am găsit pre brazde! Muierea a zis: boiari creştini! încă tot îl ţine pe el dracul I Iară el a gîndit în sine să nu mai zică acel cuvînt, şi cînd îi întrebă muierea de peşti, el zise că nu ştiu ce peşte este acela. Atuncea îi dezlegă muierea lui şi îi zise să nu mai suduie pre toate muierile şi să nu se mai laude că va birui pre toate muierile. »

După ce isprăvi cu această poveste, încercă muierea aceea să adimenească pe tînărul, zicîndu-i că ea e tînără şi frumoasă şi bărbatul ei bătrîn,. şi alte vorbe de felul acesta; dar abia voi tînărul să asculte de vorbele ei, cînd începu a striga: vai mie! ce este aceasta, ce păţii? şi îndată alergă bărbatul ei şi cei chemaţi şi vecini. Tînărul şedea la masă şi era cu mare frică şi **nu** avea ce să facă. Deci o întrebă bărbatul de ce a strigat, şi ea îi răspunse zicînd: acest străin, pe care-1 ospătez, s-a întîmplat de i s-a pus un os de peşte în gît şi-mi era frică să **nu** moară, de aceea am strigat,

dar acum s-a mîntuit. După ce plecară toţi, întrebă muierea pe tînărul: oare cîte ţi-am spus şi cîte ţi-am făcut, ai-le scrise? Iară el zise: de acestea n-am nimica scris. Iar ea i-a zis: în deşert te osteneşti şi nimic n-ai isprăvit, nici ai aflat vicleşugurile muierilor. Deci streinul îndată s-a sculat şi. cîte le avea scrise a ars, şi mirîndu-se, a zis că nimeni din oameni nu poate să cunoască răutăţile şi vicleşugurile muierilor.

Această pildă despre vicleşugurile muierilor s-a mai publicat puţin schimbată în *Curierul de ambe-sexe* al lui Heliade [21], sub titlul *0 nuvelă arabă*[8], adică povestea noastră cea principală, fără cea intercalată; şi astfel a influenţat pe d. Macedonski, dînd naştere la *Iadeşul,* piesa teatrală a acestui din urmă. Autorul singur mărturiseşte această influenţă, publicînd şi „nuvela" alăturea cu *Iadeşul*[22] Epizodul intercalat, despre peştii găsiţi pe brazdele cîmpului, îşi are asemenea istoria schimbărilor şi transformărilor sale, pînă cînd a ajuns povestea lui Anton Pann *De cînd ploua cu cîrnaţi*[23]. Deosebirea fundamentală între aceasta din urmă şi prototipul ei este că rolurile s-au schimbat: nu femeia păcăleşte pe bărbatul ei, ci bărbatul pe femeia sa cam neroadă. Măi aceeaşi poveste se afla în India, în Danemarca, în Italia, Franţa etc.^C^
Lotaiingia şi l-a însoţit cu toate paralelele [24], se înţelege, afară de cea română.

Tot *Sindipa,* dar în mod indirect, a dat naştere şi la povestea lui I. Barac *Cei trei fraţi gheboşi, sau trei bărbaţi şi o muiere, istorie comică în versuri,* a căror origine nu e lipsită de interes din punctul de vedere .al migraţiunei poveştilor, Cînd am espus istoricul lui *Sindipa,* am pomenit că esistă diferenţe între deosebitele prelucrări şi traduceri ale acestei cărţi la diferite popoare. Una din diferenţele între recenziunea ebraică (din secolul al XH-lea) şi cea grecească, care este prototipul recenziunei române, este că aceea posedă între altele şi o poveste pe care o putem considera ca sîmburele, din care s-au dezvoltat variantele ulterioare, pînă cînd a ajuns la noi ca o poveste a lui Barac. După cea ebraică, respectiv după traducerea latină, ea a fost prelucrată apoi de truverul francez Durând. Straparoia, din partea lui, a primit această poveste în colecţiunea lui cea italiană [25]. Un colorit oriental a dobîndit mai pe urmă prin dibăcia lui Guelette [26] care, după cum o mărturiseşte el însuşi, a luat acea poveste de la Straparoia. Von der Hagen, în fine, a publicat traducerea germană în *1001 de zile*[27].

Această din urmă variantă este originea povestei lui Barac, care a luat-o sau din traducerea germană, sau din cartea franceză a lui Guelette. Cuprinsul ei este, pe scurt, cel următor:

Un fabricant de săbii din Damasc avea trei feciori gheboşi, care se asemănau aşa între dînşii, încît nu se putea distinge unul de altui. Pe patul morţii, lăsă tatăl lor diată să nu se despartă înire dînşii. După moartea mumei lor însă, ei se despărţiră şi unul din ei ajunse la Bagdad. Acolo intră la un fabricant de săbii, se însura cu nevasta meşterului după moartea acestuia şi ajunse a-şi face oarecare stare. Atunci sosiră şi ceilalţi doi fraţi ai lui la dînsul. El îi priimi rău, le dede ceva bani şi le porunci să părăsească oraşul; nevestei sale porunci să nu-i primească. Ieşind el la treabă, se făcu nevestei sale milă de dînşii şi ea priimi pe fraţii bărbatului ei, îi ospăta şi îi îmbrăcă. In ceasul acela se întoarse şi bărbatul ei acasă. Atunci femeia, de frică ca el să nu vază acolo pe fraţii lui, îi ascunse într-un butoi. Dar cît de mare fu spaima ei cînd, căutînd după oarecare vreme să vază ce fac, îi găsi morţi; ea chemă pe un hamal şi îi făgădui o sumă oarecare să ia şi să arunce pe acel ghebos — căci ea-i arătase numai unul — în apa Tigrului. Cînd se întoarse el acasă, îi arătă femeia că s-a întors mortul şi prin urmare nu poate să-i plătească înainte de a scăpa de el. Hamalul ia deci pe al doilea mort şi-1 aruncă în Tigru; dar cît de mare fu turbarea lui cînd, ajungînd aproape de casa femeii, vede pe ghebos că intră în curte. Fără a mai zice un cuvînt, îl apucă, îl bagă într-un sac şi-1 aruncă şi pe

[21] Periodul al IV-lea (1842-1844), nr. 1.

[22] A. Macedonski, *Poesii,* Bucureşti, 1882, p. 398 — 401;

[23] Anton Pann, *Fabule şi istorioarei* voi. I, Bucureşti; 1841, p. 117—127,

[24] E. *Cosqtnu, 'Contes p'opulaires lorrains,* în *România;* IX (1880), n'r.,35, p. 392 ş.u/

[25] G. Straparoia, *Le piacevole notti,* IV, nr. 3.

[26] Thomas Simon Guelette, *Les miile et un quart d'heure, contes tartares,* Utrecht, 1737, al XIH-lea — al XIX-lea sfert de ceas: *Les trois bossus de Damas;* cf. John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen oder Geschichte der Romane, Novellen, Mărchen* u.s.w. Aus dem Englischen iibertragen ... von Felix Liebrecht, Berlin, 1851, p. 209-210 şi p.489, nota 278.

[27] F.H. von der Hagen, *Tausend und ein Tag.* Morgenlândische Erzânlungeh. Aus dem Persischen, Turkischeh u. Arabischen mach Petis de la, Croix, Galland ubersetzt, Prenzlau, Bd. X, 1829, ziua 625 — 632.

ăsta în Tigru. Venind apoi să-şi ia plata, hamalul povesteşte femeii cum că ghebosul s-ar fi întors pentru a treia oară şi că l-ar fi aruncat iar în apă. Cum auzi femeia de aceasta, îndată înţelese că era vorba de bărbatul ei şi, văitîndu-se de moartea lui, nu vrea să plătească hamalului. Acesta, după ce se ceartă cu ca, fugi în fine; pe drum îl întîlneşte califul, care meigea tiptil prin oraş, şi îi porunceşte să ia el sacul ce ducea califul în spinare şi să-1 ducă. Cînd ajunse la palat, văzu hamalul că în acel sac şi în celelalte două sacuri ce se aduseră împreună cu acela se aflau cei trei gheboşi, caie nu erau însă morţi, ci numai amorţiţi. Califul, aflînd toate de la hamal, chemă pe femeia care însăşi nu poate să deosibească pe bărbatul ei dintre cei trei fraţi ce steteau unul lîngă altul, într-atîta se asemănau; pînă cînd acela singur se arătă. Pe ceilalţi doi i-ajută califul şi acuma abia ei împlinesc diata tatălui lor, de a nu se mai despărţi unul de la altul.

Această poveste, versificată de I. Barac, a apărut mai întîi la 1843, apoi s-a retipărit la 1844 şi 1878. Ce e mai interesant însă este că posedăm în literatura română încă o a doua redacţiune dintr-această poveste, însă mai dezvoltată şi mai împodobită, şi adică în *Şezătoarea la ţara* de A. Pann[28]. Aci, cei doi cocoşaţi nu sînt fraţii, jd_jiiiinai p^ţemij^^aţului cocoşat; apoi, după ce hamalul a aruncat pe cei doi dintîi gheboşi în apă, începe un şir de înjSy plări cu ghebosul al treilea mort, prin care se deosibeşte recenziunea lui A. Pann de cea a lui Barac. Hamalul anina *I* mortul de uşa unui cîrciumar, cîrciumarul, supărat că bate [cineva aşa tîrziu noaptea la uşa lui, iese şi loveşte mortul \ — hamalul fugise — cîrciumarul speriat, căci el crede ca; l-a *omorît, duce mortul* la un *măcelar, care crede că* e un f hoţ şi-1 bate, îl pune apoi unui pescar în car, acesta de ase- L menea îl aşează lîngă merindele unor plugari cari, lovindu-i, \ îl pun pe mînzul unui călăreţ, acesta îl aruncă într-o luntre; [un vînător de raţe dă în el cu puşca şi, ca să scape, dă drumul Iuntrei; pescarii se iau după el azvîrlind cu pietri; de; teamă că l-au omorît, lasă luntrea cu omul, care ajunge lai scocul unei mori şi strică roatele ei, morarul crede că roata l-a strivit şi-1 aşează lîngă coteţul unui sătean. Acesta crede că l-a omorît cu lemnul ce aruncase în el, socotind că e un; hoţ, şi îl aruncă în eleşteu; de acolo îl scot pescarii carii,: văzînd sacul în care se afla el că e aşa greu, crezură că au găsit o comoară şi se duc la zapciu, ca să o împartă între ei, dar în loc de comoară găsesc pe ghebosul mort. Cu încetul cu încetul se ivesc toţi acei caii se simţiră vinovaţi de moartea lui, afară de hamalul. Zapciul, văzînd atîţia vinovaţi şi nevinovaţi totdeodată, zăpăcit, dă drumul la toţi şi găseşte pe mortul singur vinovat „că, dup-atîtea omoruri, de rău tot nu s-a lăsat".

Izvorul din care a scos A. Pann această poveste este, probabil, *Halimaua* sau mai bine zis 7007 *de nopţi,* unde se găseşte o poveste mai mult sau mai puţin analoagă[29]. în recenziunea lui Gorjan lipseşte această poveste, dar se află în acea de Barac (Galland), de care vom vorbi mai departe. Un şir de poveşti paralele din literatura franceză (fabliaux) şi germană a fost analizat de von der Hagen[30], cu diferenţa că, în loc de gheboşi, mai cu seamă în loc de cel din urmă ghebos din povestea lui A. Pann, este *un popă,* cărui i se întîmplă să fie omorît de atîtea ori. Cît de populară a ajuns această poveste o dovedeşte faptul că vărul meu mi-a povestit-o ca o întîmplare reală, localizată în Galaţi: Un grec ghebos dar bogat se însoară, văzînd ce soartă rea au banii rămaşi de la un holtei. După ce s-a însurat nu iese nicăieri cu nevasta lui de frica zuliei; femeia lui se plictiseşte şezînd tot mereu acasă. Ca să-i treacă de urît, se duce grecul nostru şi adună zece gheboşi, cari se năzăreau tocmai ca dînsul. Ea îi pofteşte cîte unul să se întoarcă apoi la dînsa şi, cînd venea cel dintîi, iată că sosi şi al doilea şi aşa toţi zece gheboşi pe cari-i ascunde de-a rîndul într-o cămară strimtă; acolo muriră năbuşiţi. Cum văzu femeia nenorocirea ce i s-a întîmplat, îi ascunse sub divan, dar a doua zi se simţea un miros greu. Deci cheamă pe un hamal şi, arătîndu-i un ghebos mort, se învoieşte cu hamalul să ia pe acel mort şi să-1 arunce în Dunărea. Dar de cîte ori se întoarce, îi arată femeia un alt mort, zicîndu-i: „iată că s-a întors", şi astfel a fost nevoit să-i ducă pe toţi. Cînd se întoarce hamalul de la al zecelea

[28] Anton Pann, ***O şezătoare la ţară,*** Bucureşti, 1880, voi. I p. 73-$, şi voi. **II,** p. 3—16. ' '- ^

Tausend und eine Nacht, ed. Habicht, noaptea 127— 129.

F. H. von der Hagen, *Gesamm benteuer.* 100 altdeutsche Erzählungen: Ritter- und Pfaffen-Mâren, Stadt- und Dorfgeschichte, Schwänke, Wundersagen und Legenden von Jakob Appet [u.a.], Bd. III, Stuttgart u. Tubingen, p. LI — LXI.

mort, zăreşte pe bărbatul venind spre casă; înfuriat cum era, se aruncă pe el, îl apucă, îl bagă în sac şi îl aruncă şi pe dînsul în Dunărea.

BERTOLDO (1)

Toate poveştile cu cari ne-am ocupat pînă acum au fost de origine indo-germanică, dar au suferit o înrîurire semitica prin sirieni, arabi şi evrei, de către cari au fost traduse, prelucrate şi lăspîndite. Acuma însă ne vine rîndul a vorbi de o carte a cărei legendă este de origine curat semitică, special, talmudică, dar care în cursul seculilor a fost într-atîta transformată încît abia se recunoaşte adevărata origine. Această carte este *Bertoldo.*

în Talmud se spune următoarea poveste:

Regele Salomon, vrînd să zidească templu din Ierusalim, a fost silit să trimeaţă pe generalul său Benaia să prinză pe Aşmedai, regele demonilor, ca prin mijlocirea lui să găsească pe acel Şamir, « Sfărîmă-piatră». Căci altfel n-ar fi putut să spintece şi să cioplească bolovanii de piatră din care zidea templul, deoarece Biblia opreşte întrebuinţarea fierului. Şamirul însă avea proprietatea de a spinteca piatra pe care a fost pus, şi numai Aşmedai ştia unde se găseşte. Cu multă dibăcie ajunge, în fine, Benaia să puie mina pe Aşmedai şi să-1 ducă la Ierusalim. Pe drum îl vede cum plîngea, cînd trecu o nuntă, că rîdea cînd auzi pe unul poruncindu-şi o pereche de ciobote care să ţie şapte ani; apoi apucă Aşmedai pe un orb care era să cază într-o groapă şi-1 îndreptă pe calea mare, şi aşa iar rîdea de un vrăjitor care spunea norocul la oamenii ce stăteau împrejurul lui. Ajuns înaintea lui Salomon, el aruncă o trestie pe pămînt. întrebat de către Salomon de ce a plîns şi de ce a rîs şi, c-un cuvînt, de faptele lui curioase, desluşi el toată purtarea sa şi zise: că a plîns fiindcă mirele are sa moară peste puţină vreme, şi a rîs de acela care şi-a poruncit ciobote ce să ţie şapte ani, pe cînd el nu o să mai trăiască şapte zile; pe orbul l-a îndreptat fiindcă a auzit în cer că acela care va face un bine acelui orb va căpăta o mare răsplată, a rîs de vrăjitorul ce spunea norocul la toţi oamenii şi singur nu ştia că era o comoară îngropată chiar subt picioarele lui, iar trestia aceea este măsura de pămînt ce ocupă omul după moarte, pe cînd el este nesăţios cîtă vreme trăieşte.

Restul acestei legende o trecem aci, fiind depărtată de scopul'nostru; .mai pe larg vom reveni atît asupra acestei legende în întregul ei, cît şi asupra tuturor legendelor solomonice, în descrierea literaturei religioase. Acolo vorbim de rolul ce a jucat figura lui Salomon împărat în legendele şi poveştile universale; aci, unde figura primitivă s-a desfigurat cu totul şi numai cercetări îndelungate ne aduc la prototipul depărtat, ne mărginim a indica aceste schimbări în trăsături generale. Căci, ca micul grăunte de muştar ce creşte şi devine copaci mare, aşa a crescut şi s-a dezvoltat această mică poveste în cursul secolilor şi în mijlocul a multor literaturi. în Franţa a dat ea naştere, sau cel puţin a schimbat caracterul întreg al unei legende vechi şi a produs povestea despre *Merlin l'enchanteur,* care ia locul lui Aşmedai; în Rusia se face dintr-însa povestea despre Salomon şi Chitovras (Kentauros), unde Aşmedai e considerat ca un centaur, o dihanie năzdrăvană. în Englitera este Solomon şi Saturn, unde întrevorbirea acestora capătă forma unui dialog cu întrebări şi răspunsuri. La 1488 apăru latineşte şi englezeşte sub titlul *Sayings and Proverbs of Solomon, with the Answers of Marculphus* [1]. De aci este numai un singur pas la transformarea germană, cunoscută sub numele de *Salomon und Morolf* (Salman und Morolt) şi în fine, cartea populară *Salomon und Markolf.*

De aci, desigur prin mijlocirea unei prelucrări franceze, tipărită la Paris la 1509, a ajuns în Italia unde Giulio Cesare Croce, cu supranumele della Lira, pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea o transformă în *Vita di Bertoldo* [2]. însuşi numele Bertoldo nu este altceva decît o corupţiune din numele german Markolf, Morolt. Localizată în Italia de către Croce, a ajuns acolo la o mare reputaţiune şi era cartea cea mai populară în Italia peste două secole. Cartea lui Croce a fost

[1] John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen ...* Aus dem Englischen iibertragen [...] von F. Liebrecht [citat în continuare ca Dunlop-Liebrecht], p. 328-331.

[2] ***Le*** *sottilissime astuzie di Bertoldo.* Despre biografia lui, cf. O. Guerrini, *La vita* ***e le*** *opere di Giulio Cesare Croce,* Bologna, 1879.

asemenea tradusă în limba neogrecească ?. Pe lîngă *Ber- toldo* a mai scris Croce şi o urmare, sub numele de *Bertoldino,* adică istoria fiului lui Bertoldo, care de asemenea s-a tradus în limba neogrecească[4]. Această parte din ciclul legendelor, solomonice a fost pe larg tractată de către Veselovski în importanta sa operă asupra legendelor solomonice[5], pe care o datorim amabilităţii autorului.

Veselovski a urmărit pas cu pas căderea îngerului Aşmedai, căzînd din rangul său de cap al demonilor şi ajungînd, în sfîrşit, măscărici la curtea unui împărat. Din secolul al XH-lea deja, poate şi mai devreme, ne întîmpină loctiitorul lui Aşmedai în forma unui om isteţ, puţin familiarizat cu cerinţele estetice, care stă de vorbă cu împăratul Solomon şi caută să-1 biruiască prin întrebări isteţe sau prin răspunsuri la întrebări făcute de către împăratul. Se înţelege că de la astfel de întrebări a putut să ajungă uşor la parodiarea sentenţelor şi proverbelor ce se pun în gura împăratului Solomon şi aşa, din „întrebări şi răspunsuri" serioase, ajungem la comică şi parodie. Evul Mediu iubea în genere forma aceasta de dialog, de aceea multe cărţi cu scopuri didactice s-au conservat sub această forma, şi chiar în literatura română, Noi vom vorbi despre acele *întrebări şi răspunsuri* abia cînd va fi vorba de literatura religioasă şi de modul cum a intrat literatura scrisă în popor şi a influenţat asupra lui, căci manuscriptele noastre de *întrebări şi răspunsuri* au toate, în cea mai mare parte, un coprins religios, tratînd persoanele biblice şi întîmpiări din istoria sfîntă. Noi totuşi pomenim aci de acele *întrebări şi răspunsuri* căci, prin forma lor, stau în legătură ideală cu întrebările lui Solomon şi Morolf. Ba chiar unele din vechile întrebări, cari erau de un caracter religios, se regăsesc şi în întrebările noastre. Dar să ne întoarcem la *Bertoldo.* Pe lîngă acele întrebări şi răspunsuri, s-au mai adăugat epizoade în formă de poveşti sau, mai bine, un şir de snoave legate între dînsele şi din aceste elemente s-a combinat *Vita di Bertoldo* şi traducţiunea grecească corespunzătoare. Dar în dezvoltarea ulterioară ce a suferit cartea lui Croce în Italia s-a pierdut cu încetul partea acea cu întrebări şi răspunsuri şi a rămas o recenziune scurtă, care cuprinde numai isprăvile viclene ale meşterului Bertoldo.^

în literatura română posedăm noi amîndouă recenziunifle], adică atît cea dezvoltată cît şi cea prescurtată, amîndouă încă din secolul trecut *. Textul cel mai vechi din *Viaţa lui Bertoldo* îl posedăm noi într-un *sbornic* manuscript din 1779[6] (posesiunea noastră), intitulat *începutul vieţii şi a faptelor lui Bertold, de ce au făcut şi lucrat în vieaţa lui* [3]. După stil se vede că este o traducţiune făcută din greceşte, sau o copie după o astfel de traducere. Aproape o sută de ani după acest manuscript, a reîmprospătat d. Nebunelii din Galaţi viaţa lui Bertoldo, localizînd-o în Ţara Românească. *Vicleniile meşterului Perdaf* nu sînt altceva decît *Vicleniile meşterului Bertoldo.* După cum ni se comunică, a tradus d. Nebunelii pe meşterul Perdaf nu din greceşte, ci din italieneşte. Aceste două texte reprezintă recenziunea cea complectă, a[l] cărei coprins este cel următor:

In zilele lui Albon, împăratul Logobatului, carele a stăpînit toată Italia, era scaunul împăratului la Verona. Aflatu-s-au în curţile lui un mojic pe carile îl chema Bertold, om grozav şi urît la chipul lui, cît nu era altul ca dînsul, dar minte avea supţire şi ascuţită. Acest Bertold era mic la obraz, cu fruntea zbîrcită, cu ochii roşi ca focul, sprîncenile ca părul de porc, urechile lungi ca de măgar, gura mare şi strîmbă, buzele lăsate jos ca de cal, barba de supt bărbia ca de ţap, nasul strîmb, dinţii afară, ca de rîmători sălbatici, şi cînd vorbea, se părea că fierb cîteva oale la foc; picioarele avea ca un ţap şi tot trupul flocos.

El veni la împăratul şi atuncea începu împăratul a se întreba cu dînsul. Din aceste întrebări şi răspunsuri dăm aci cîteva exemple:

– Ce lucru este mai iute?

– Gîndul.

– Ce vin este mai bun?

– Cel ce să bea în casa altuia.

– Care este acea mare care niciodată nu să satură?

– Saţul scumpului, şi iubire de argint.

[3] Ilavoupyiai YVCOjatKd Kai 8ia#fiKT| BspioX8ou, Veneţia 1813. (>

[4] BIOQ TOD M7t8pToX8ivoo ed. a IV-a, Veneţia 1818.

[5] A. Veselovski, CjiaBHHCKia CKa3aHm o COJIOMOHB H KHTOBpacb H 3anaAHE>i5i jiereHjoţH o Mopoji^* H MepjiHH, St. Petersburg 1872

[6] Fol. 40 - 76.

* Adică din sec. al XVIII-lea (n.e.).

— Care.'este mai mare foc şi vrajbă în casă?

— Muierea rea şi gura cea mare a slugilor.

— Cum ai fi făcut să prinzi un iepure nealergînd după dînsul?

— Aştept pînă cînd l-aş fi fiert, şi apoi l-aş prinde.

Deoarece Bertold începe a răspunde mojiceşte, voieşte împăratul să-1 gonească de la curte, şi Bertoldo răspunde:

— Eu mă duc dar tu trebuie să ştii ca muştele, măcar de le şi goneşte cineva, ele iarăşi se întorc, aşa şi eu iarăşi mă voi întoarce.

împăratul îl ia de vorbă, să se întoarcă cu muscile. Iară Bertoldo avea un măgar bătrîn, jupuit şi acoperit de muşti; atunci încalică Bertoldo pe acel asin şi vine la împăratul cu cîrdul de muşti ce se ţineau după dînsul.

In vremea aceea vin două muieri cu o oglindă la împăratul şi fiecare zice că oglinda e a ei. împăratul decide în modul cunoscut, cum a decis Solomon cererea celor două muieri ce pretindeau copilul cel viu. Aşa zice împăratul aci, să se spargă oglinda şi fiecare din muierile acele să ia o jumătate din fărămituri; una dintr-însele se îndură de oglindă şi renunţă numai ca oglinda să rămîie întreagă. Aceştia dă împăratul oglinda. Bertoldo, care era de faţă la această judecată, îşi bate joc de uşoara credinţă a împăratului, care crede iute lacrămile muiereşti. Dar împăratul începu să laude foarte tare pe femeile. Bartoldo, auzind aceasta, zise împăratului că în scurtă vreme îşi va schimba părerea. Ce să facă, ce să dreagă ca să se ţie de vorbă? Bertold, ca să iese cu faţa curată, se duce la femeia aceea ce a rămas cu oglinda şi-i spune că împăratul a făcut o lege nouă cum că fiecare bărbat să ia cîte şapte muieri. Abia află acea femeie de noua lege a împăratului, cînd degrab o spune la celelalte şi toate deodată se strîng la palat şi încep a zbiera şi a răcni, ca împăratul să-şi schimbe legea cea nouă. împăratul, auzind acestea, toate, se mînie foc asupra femeilor şi astfel îşi schimbă în curînd părerea cea bună ce avusese mai înainte despre dînsele.

Pe cînd mai vorbea Bertold cu împăratul, sosi o slugă de la împărăteasa şi chema pre Bertold să vie la dînsa, căci ea auzise de vicleşugurile lui şi vrea să-1 pedepsească. Spre acest scop gătise împărăteasa mai multe muieri cari să vie să-1 bată cînd ea le va chema. Cum veniră muierile acele, zise Bertold: aceea, ce a gîndit să otrăvească pe împăratul, aceea mă va bate cel dintîi. Atuncea zise una către cealaltă:

— Eu nu m-am gîndit la una ca aceasta,

pînă cînd au ajuns la împărăteasa, şi astfel a scăpat Bertold prin vicleşugul lui. Tot prin vicleşugul lui scapă Bertold şi de alte bătăi ce voia împărăteasa să-i dea prin străjerii ei.

în casa împăratului era atuncea un măscărici anume Glomoz şi acesta s-a apucat de ceartă cu Bertold, dar îl rămase Bertold cu vorba, căci era

mai isteţ şi mai înţelept. înainte de a pleca însă, chemă împăratul pe Bertold şi-i zise:

— Mîine să vii, dar să nu fii nici gol, nici îmbrăcat.

A doua zi de dimineaţă veni Bertold învelit numai într-o mreje, fiind astfel nici gol, nici îmbrăcat,

împăratul îl întrebă:

— Ce face tatăl tău, mumă-ta, fratele tău, soru-ta?

— Tatăl meu dintr-o pagubă face două. Muma mea face unei vecine a sale aceea care altă dată nu i-o va mai face. Frate-meu, cîţi găseşte, atîţia ucide. Soru-mea plînge ceea ce au rîs tot anul acesta.

— Descurcă-mi acest tîlc!

— Tatăl meu, voind să închiză o cale la cîmp, a pus mărăcini şi aşa, acei ce aveau obiceiul să treacă pe acea cale, vor merge în dreapta şi în stînga mărăcinelor şi astfel, dintr-un drum a făcut două. Mumă-mea închide ochii unei mahalagiţe ce murise, lucru ce nu i-1 va mai face altă dată. Frate-mieu, şezînd la soare, ucide pe toţi păduchii cîţi găseşte în cămaşă; iar soru-mea anul acesta a petrecut cu un ibovnic al ei şi acuma plînge durerile naşterii.

Apoi mai urmează un şir de întrebări şi răspunsuri.

în vremea aceea veniră toate femeile la împărat, împreună cu împărăteasa, şi cerură să li se dea lor dreptul de a lua parte la viaţa politică a bărbaţilor. împăratul nu ştia ce să le răspunză; atunci veni Bertoldo şi făgădui împăratului că-1 va scăpa de acea năpaste. Se duse Bertold la piaţă şi cumpără o vrabie vie şi o puse într-o cutie pe ca,re o aduse împăratului şi-i zise să trimeaţa acea cutie închisă la împărăteasa, şi la femeile, şi să le zică să aducă mîine cutia nedeschisă, după care le va îndeplini cererea lor. Femeile însă n-au putut răbda pînă a doua zi să vază ce e în acea cutie, ci o deschiseră îndată. Dar abia o deschiseră şi păsărică ce era într-insa zbură şi într-o clipă se făcu nevăzută, aşa încît femeile nici nu putură să cunoască ce pasăre era. A doua zi, cînd veniră la împărat, el le arătă că nici o zi n-au putut răbda, şi cum pot ele cere să fie sfetnici şi judecători?

împărăteasa află că şi aceasta era o năzdrăvănie a lui Bertold şi căuta cu orice chip ca să-1 omoare; dar el scăpă prin vicleşugurile sale. Aşa, întraltele: băgat într-un sac ca să fie aruncat în apă, înşelă pe păzitorul său spuindu-i că a fost pus în sac pentru că nu voia să se însoare cu o fată bogată; atunci se băgă păzitorul lui în sac, şi el scăpă. Alta: daca porunceşte împăratul să spînzure pe Bertold, îl roagă Bertold să-1 lase pe dînsul să-şi aleagă copacul care-i va fi pe plac. împăratul îi împlineşte dorinţa, dar în zadar colindează prin toată ţara cu oamenii împăratului, Bertold nu

găseşte un copaci să-i fie pe plac. Atuncea îl ia împăratul la curtea lui, să şază acolo. Dar nu poate să mănînce bucatele de la masa împărătească îşi strică stomacul şi moare.

Manuscriptul nostru mai posedă învăţături date de dînsul cînd era bolnav[7] şi o diiată ce au găsit după moartea sa, la căpătîiul lui, care'era scrisă de Ţirfelio logofătul, cu învăţătura lui Bertold[8]. Afară de această redacţiune lungă, mai posedăm şi una scurtă care, precum se vede, e tradusă din italieneşte şi tipărită pentru întîiaşi dată la 1799[9]; ediţiunea a doua, pe care o avem noi, este din 1836, tipărită în Transilvania (Sibiu?), intitulată *Viaţa lui Bertoldo şi a lui Bertoldino, feciorul lui, dinpreună şi a lui Cacassino, nepotul lui.* Coprinsul este întocmai acelaşi ca şi în redacţiunea precedentă, cu singura deosebire că e lipsită de orice dialog; numai o mică urmă s-a păstrat în discuţia între Bertoldo şi măscăriciul care se cheamă aci Fagotti[10]. De aceea nu estragem nimica dintr-această recenziune, fiind aproape identică cu cea dezvoltată. Din *Bertoldino* nu se află mai nimica într-această redacţiune, cu toate că se pomeneşte pe titlul, şi Cacasino nu se află decît numai pe titlul. Dar Bertoldino', fiul cel prost al lui Bertoldo, a fost asemenea localizat de d. Nebunelii, care l-a numit Guguţel[11]. îi lipseşte însă orice importanţă.

Mult mai mare este influenţa lui Bertoldo asupra proverbelor şi, în unele puncte, asupra basmelor şi poveştilor; cît priveşte proverbele, vom reveni asupra lui Bertoldo cu ocaziunea literaturei etice, iar în ceea ce priveşte basmele, relevăm povestea *Fata săracului cea isteaţă*[12]. Boierul întreabă pe săracul: ce este mai gras în lume? Ce este mai bun? Ce aleargă mai iute? Fata lui îl învaţă să răspunză: mai gras în lume e pămîntul, că ne dă toate bunătăţile; mai iute decît toate e gîndul; mai bun decît toate e Dumnezeu, care ne suferă pe lume, cu toate răutăţile noastre. Apoi regăsim

[7] Fol. 73-74.
[8] Fol. 74-76.
[9] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română,* Bucureşti, 1873, p. 19.
[10] P. 19-21.
[11] *Guguţel, fiul vicleanului meşter Perdaf,* de * * *, Galaţi, f.a.
[12] P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor,* Bucureşti, 1882, p. 164—182 (nr. XV).

cererea întocmai ca în *Bertoldo.* Boierul porunceşte fetei săracului să vie la curtea boierească. *Ea să fie nici îmbrăcată, nici dezbrăcată, nici călare, nici pe jos, nici pe drum, nici lîngă drum.* Cum se făcu dimineaţă, fata aruncă pe dînsa un volog (plasă), luă mîţele la subţiori şi încălică pe un ţap. Mergînd astfel pe drum, ea nu era nici călare, nici pe jos, căci îi da de pămînt cînd un picior, cînd altul, ţapul fiind pitic; umbla nici pe drum, nici pe lîngă drum, căci ţapul nu ţinea drumul drept (vezi anotaţiunile şi paralelele bogate cu cari a însoţit R. Kohler un basm sîrbesc, *Archiv fur slavische Philologie,* V, 1880, p. 47 — 60). Grimm[13] a cules o sumă de paralele din literatura basmelor şi chiar din legende vechi germane. Noi am cules un basm ţigănesc, aci în Bucureşti, unde fata cea înţeleaptă vine asemenea, învelită într-o mreajă, călare pe un ţap, aşa încît picioarele ating pămîntul, şi vine prin şanţul ce este alăturea cu drumul cel mare. Literatura întreagă a cules-o Oesterley, deoarece a intrat şi în *Gesta Romanorum*[14], ba chiar în Siberia se află o paralelă[15]. Celalt pasagiu, care urmează imediat şi pe care l-am citat in extenso, se găseşte întocmai aşa în textul cel vechi latin al lui *Salomon şi Marcolphus*[16]. în basme franceze şi în altele se regăseşte mai cu aceleaşi cuvinte[17].

Un alt esemplu din literatura populară jieşcrisă, unde a intrat puţin schimbat acest episod din *BertoM,* regăsim la AntoaJBani^^
e şi nebunie multă'':

Au plecat odată unii să peţească
Ş-au mers la o fată ca să o privească, ^

[13] J.L.C. Grimm und W.C. Grimm, *Kinder- und Hausmärchen,* voi. III, p. 170— 172, relativ la basmul nr. 94.
[14] Cap. 124 şi p. 732, vezi Dunlop-Liebrecht, p. 214.
[15] W. Radloff, *Die Sprache der Turkischen Stămme Sud-Sibiriens,* voi. IV,St. Petersburg, 1872, p. 201-209.
[16] A. Veselovski, *op. cit.,* p. 279-280.
[17] H. Carnoy, *Contes, petites legendes, croyances populaires, coutumes, formulettes, jeux d'enfants recuiellis ă Warloy-Baillon (Somme),* în *România,* VIII (1879), nr. 30, p. 253 (nr. 15, *VEnfant et le cure).* Pentru paralele vezi Reinhold Kohler, *Observations sur le conte precedent,* în *Melusine,* I (1878), fasc. 21, p. 475.
[18] Anton Pann, *Culegere de proverburi sau povestea vorbii,* partea a doua, Bucureşti, 1853, p. 139-141.

Dacă se uitară ei m bătătură
Şi pe fata-n spate dacă o văzură,
Fără să vorbească cu toţi împreună.
Năvălind d-odată i-au dat zioa bună.
Fata, fără veste văzîndu-i grămadă
Cu necaz în sine zise-n vînt cu sfadă:
O, fir-ar pustie casă făxă toacă.

Ei o întrebară; maică-ta ce face?
Fata le răspunse: şade-n dos şi tace^
Şi din două rele face una bună.

Dar tată-tău, unde-i? — S-a dus ca să vie.
— Vine curînd oare ? — Eu nu ştiu, el ştie,.
De va da d-a dreptul, o să zăbovească,
De va da d-ocolul-n grab' o să sosească.
— Dar lelea-ta unde-i? Ea răspunse iară.:
îşi plînge-n cămară rîsul d-astă-vară.
Auzind acestea ceia ce venise,
Fără să-nţeleagă fata ce le zise,
Pe muma-i cătînd-o, de dînsa dădură,
Stînd, cîrpind supt umbră la o vechitură.
îi dau bună zioa, îi spun pentru fată,
Cum că la răspunsuri le păru ciudată,
Şi că nu putură vorba-i să-nţeleagă,
Ce răspuns le dete, nu pot să-i aleagă.
Muma ei răspunse: o ştiu, aşa face,
Ea tot cam în pilde să vorbească-i place.
Deci ei o rugară să le tălmăcească
Vorbele copilii ce-o să-nchipuiască?
Muma fetii zise: dacă v-ă mirare,
De a vi le spune nu e lucru mare.
Casă fără toacă, copila ce zise,
E că n-avem cîine, care trebuise
Să latre, să spuie din poartă, d-afară
Să ne dea de ştire că streini intrară.
De tatăl său iară v-a zis ea, pe semne,,
Fiindcă dus este xu carul la lemne
Şi d-o da d-a dreptul, e un noroi mare
Ş-o să zăbovească aci, prin urmare;
Iar ocolind drumul, atuncea să ştie
Că n-are zăbavă, curînd o să vie.
Ceea ce vă zise de soru-sa iară,
Că-şi plînge-n cămară rîsul d-astă-vară,
E că, ca mireasă, din rîs şi din glume,
Se pomeni groasă, ca toate din lume
Ş-acum vrînd să nască, că i-a sosit ceasul,
Plînge şi se vaită şi îşi suflă nasul.
De vorba iar care v-a zis pentru mine,
Mă căznesc aicea, precum vedeţi bine,
Din aceste două cămăşi rupte, rele,
Să fac una bună, d-oi putea, din ele.

Fondul e acelaşi, numai forma e puţin schimbată, dovadă că a intrat în literatura nescrisă, şi de aci a fost „de prin lume adunată şi iarăşi la lume dată".

HALIMA u>

Cartea cu care ne ocupăm noi acuma nu mai este o singură poveste, ci o colecţiune întreagă de poveşti populare, adunate într-un loc întocmai ca rîuri ce s-au revărsat într-o mare. Cea mai mare parte dintre aceste poveşti de origine indică este cunoscută în limba arabă deja din secolul al X-lea. Mas'udi, renumitul istoriograf din sec. al X-lea (m. în Cairo, anul 346 al Hegirei), scrie: „Ceea ce priveşte cărţile ce ni-au fost aduse şi carii au fost traduse din limba persană, indiană şi grecească, le-am pomenit deja, de exemplu cartea intitulată (în limba persană) *Heţar efsaneh,* « 1000 de poveşti», care în traducere arabă sună *Alf hirafa*" ; această carte poartă în genere titlul de *Alf laila wa laila,* „1001 de nopţi" <[2]. De atuncea deja căpătase acel colorit viu ce-i dedese fantazia orientală.

- Din secol în secol merge această colecţiune tot îmbogăţindu-se etf poveşti de alte izvoare, atît indice şi persane, cît şi arabe şi rabinice, vîrîte într-însa de către diferiţii scriitori şi copişti <[3]. Cel dintîi care; a. conrunicat Europei

poveştile din *1001 de nopți* este francezul Galland, care le-a tradus şi publicat la anul' 1704—1708 [4]. După aceea a mai adaus cîteva volume de poveşti din manuscripte arabe ce le căpătase în urmă. După moartea lui mai adăugară Chavis şi Cazotte o sumă de poveşti, scoase din alte manuscripte arabe [5]. Toate aceste fură revizuite şi de nou editate de Caussin de Perceval şi apoi de Gautier. Edițiunea cea mai complectă însă (15 volume) este aceea numită de Breslau, făcută de Habicht, von der Hagen şi Schall; această edițiune şi traducțiune s-a făcut pe baza unui manuscript arăbesc din Tunis [6]/ Cea mai răspîndită şi mai des tradusă însă este Jntîia edițiune a lui Galland [7]'. Nu este nici o limbă a Eu-Oopei culte în care să nu fi fost tradusă *1001 de nopți.* Este deci de prisos a mai vorbi aci despre coprinsul colecțiunei *1001 de nopți,* aşa de bine cunoscută de toată lumea. Se ştie foarte bine că un împărat oarecare avea obiceiul de omora pe fiecare dimineață femeia ce o luase seara trecută, fiindcă femeia dîntîia ce avusese n-a fost credincioasă. Una din acele femei însă începe a spune o poveste şi împăratul o lasă să trăiască pînă cînd o isprăveşte, apoi alta şi iar alta, pînă cînd trec 1001 de nopți şi în aceste poveşti arată cum că sînt şi femei credincioase. împăratul se lasă de obiceiul său şi trăieşte fericit cu această femeie a lui.

"— Pe lîngă *1001 de nopți* şi ca o imitațiune a lor a scris renumitul derviş Mocles, capul sufilor din Persia, *1001 de zik* în limba persană [8]. Baza acestei colecțiuni sînt piese de teatru scrise în limba indică, pe carii el îi prelucra supt forma de poveşti. Petis de la Croix, care era prietin cu autorul în Ispahan la 1675, căpătă de la dînsul o copie a acelor *1001 de zile* şi el le traduse franțuzeşte. După această traducțiune s-a făcut o traducțiune în limba italiană (la 1720), tot ' aşa şi din *1001 de nopți.* Din aceste edițiuni italiane s-a făcut cartea grecească 'ApaPncdv |II)^OĂOYIK6V[1(9)], Pentru a forma acest *Aravicon Mythologicon* s-au contopit acele două colecțiuni într-una, *^k^j^u1001 de^jtmp^4 1f)M J*[e] *77le* sVffir.iit *Halimaua* grecească. Voi. I corespunde cu *1001 de nopți,* noaptea 1 — 86, iar celelalte doua volume ale traducțiunei greceşti coprind întreaga colecți-i

[1] **Veneția, 1757, trei volume.**

une de *1001 de zile.* Această contopire greceascăeste prototipxdj^a]^^ La 1782 pomeneşte deja Sulzer un manuscript *dmlTaltmaua* noastră [2]. Se vede că este identic cu manuscriptul acela din care posedă Biblioteca Centrală din Bucureşti numai volumul al treilea. Noi dăm aci titlul, căci ne arată şi originalul după care s-a făcut traducerea: *Aravicesc mitologicon care cuprinde povestiri şi întîmplări foarte iscoditoare şi frumoase, alcătuite întîi pe limba aravicească prin prea învățatul şi prea înțeleptul derviş Ampupekir, iar acum întîi din italieneşte tălmăcite pre limba grecească şi tipărite, care cu multă osîrdie s-au îndreptat precum celelalte tocmai aşa şi aceasta, nu după talieneşte ci după greceşte româneşte, precum celelalte două tomuri, aşa şi al treilea. La anul 1782, iuliu 27, în Scheiu Braşovului*[3]; pe pagina 504 este scris data cînd a isprăvit copistul: „1786, mart. 30, Braşov". Afară de acest manuscript defect, mai posedă Biblioteca țentrală şi un manuscript complect al *Halimalei*[4], de la „.re lipseşte numai titlul. Acest manuscript a fost „scris şi tălmăcit la 1783, cu cheltuiala lui Rafail, igumenul Hurezului" şi conține traducerea împărțită în trei părți, corespunzînd astfel originalului grecesc şi celeilalte traducțiuni româneşti din Braşov, făcută asemenea în trei volume [10].

în strînsă legătură cu aceste traducțiuni şi influențată de dînsele este *Halimaua* lui G. Gorjan, care se vede că s-a folosit de dînsele şi de originalul imediat grecesc. Corupțiunea numelor proprie, lipsa de împărțire în zile sau nopți, ce s-a mai conservat în traducțiunea italiană dar care a dispărut în cea grecească, ne dovedesc îndeajuns că aceasta din urmă a fost originalul lui Gorjan Această *Halima* s-a bucurat de o mare popularitate la noi. Edițiunea întîia s-a făcut la 1835—1837, a doua la 1857 şi a treia la 1877. Adevăratele *1001 de nopți,* adecă acele traduse pentru întîiaşi dată de Galland, au fost asemenea traduse în limba română, nu însă din franțuzeşte, ci din nemțeşte şi adică de Ioan Barac, tipărite în Braşov, în opt volume la 1835—1838 [12]>. Tot din Galland, şi acuma din cel francez, se traduc *1001 de*

[2] *Geschichte des transalpinischen Daciens,* voi. III, Viena, 1782, p. 40, nr. 10: „Callimach, Arabische Fabeln, aus dem Griechischen".

[3] Manuscript in quarto, paginate 504 pagini, 3 nepaginate (scara).

[4] Manuscriptul nr. 9.

nopți în *Calendarul Halimalei* 1879, 1880, 1881. Sub titlul *O mie şi una de zile* a apărut la 1881 o colecțiune de poveşti cari însă n-au deloc a face cu cele sus-pomenite. Cartea de față coprinde trei poveşti din cari cea dintîia nu este altceva decît romanul englez *Sir Bevis of Southampton;* dar pînă a ajunge la noi, a fost mai întîi prelucrat intalieneşte sub titlul *Bovo d'Antona.* De aci l-a tradus Elia Levita la 1501 în dialectul evreiesc modern[5] şi din acest dialect s-a tradus în limba română de către d. M. Aziel, care a luat şi celelalte două poveşti tot din literatura evreiască scrisă în dialect,

Ca şi în cele[l]alte țări, aşa şi la noi se bucurau unele poveşti'din *Halima* de'o popularitate mai mare şi au fost reproduse deosebit. Aşa posedăm noi în manuscriptul din 1779 mai multe poveşti din *Halima* cari nu se regăsesc în „Vulgata" noastră, adică *Halimaua* aceea lucrată după cea grecească. Tot în acel manuscript se află o notiță din anul 1803 în care se numesc acele poveşti de-a dreptul *Halima** cu care nume pomeneşte şi Sulzer colecțiunea noastt"? adică după numele femeii aceleia ce spune poveştile împa-rătului. Se vede deci că această colecțiune şi nu numai în redacțiunea grecească, a fost bine cunoscută cititorilor români de pe la finele secolului trecut *. încă o altă poveste, tot din 7007 *de nopți,* nu din „Halimaua vulgata", s-a tipa-rit în Bucureşti la'1839 sub titlul *Poveste arabică vrednici de băgare de seamă, găsită în manuscris şi îndreptată de Stanck Gheorghescu* [13]. în timpii din urmă se publică iar traduc-țiuni din 7007 *de nopți,* dar ele sînt scurtate şi schimonosite.

Daca am voi acuma să intrăm în observări asupra *Halimalei,* ar trebui să ne oprim la fiecare poveste pentru a da coprinsul ei, a arăta înrudirea cu alte din diferite literaturi, ceea ce ne-ar duce departe de scopul ce ni l-am propus aci. Se ştie destul de bine că multe din aceste povestiri nu sînt altceva decît basme curate şi conțin toate elementele ce le cunoaştem ca părți esențiale ale basmelor; le putem considera'chiar curat'ca basme în forme orientale, împodobite cu florile fantastice ale Orientului. în cursul acestei cercetări vom reveni destul de des asupra basmelor din *Halima.*

* Adică sec. al XVIII-lea (n.e.).

[5] Vezi **M.** Steinschneider, în ***Archiv fur Literaturgeschichte der Gosche,*** voi. II, p. 18, nr. **1;** Dunlop-Liebrecht, p. 483, nr. 256.

Noi aci ne vom mărgini ia una sau două din acele poveşti cari ne interesează din punctul de vedere al literaturei române şi al originei multiple ce are *Halimaua,* căci nu sînt numai legende, poveşti şi nuvele indice ce regăsim în *Halimaua,* ci regăsim chiar poveşti bizantine într-însa, cari ne-au venit de-a dreptul de aci şi apoi i-am căpătat pentru a doua oară prin *Halimaua* sau 7007 *de nopți.* Aşa, de exemplu, tocmai „povestirea" publicată de Gheorghescu, care e luată din *1001 de nopți*[6]. Coprinsul ei este cel următor:

In vremile de demult, cînd califul Arun Areşid împărățea peste Vavilon, multe minuni s-au făcut în Vavilon, dintre care una este cea următoare: Intr-o zi chemă califul pe vezirul său şi se plimbă cu el noaptea prin oraş, să vază cum trăiesc supuşii săi. Mai luară şi o slugă cu dînşii. Ei umblară destul şi, negăsind nimic, se întoarseră să se ducă acasă cînd, deodată, zăriră un bătrîn cu barba albă ce ducea un coş în brațe şi-şi plîngea soarta nenorocită. Ei îl întrebară de ce plînge, iar el nu voi să le spuie, cn zîndu-i că sînt o strajă. După ce-1 liniştiră, el le zise că e un pescar şi că de mult n-a mai prins nimica, aşa încît se află acum în nevoia cea mai mare, împreună cu nevasta şi cu copiii lui.

— Moşule, îi zise califul, întoarce-te încă o dată şi aruncă mreaja şi dacă vei prinde ceva sau nu, noi tot te vom mulțumi cu o sută de galbeni.

Intorcîndu-se la rîu şi aruncînd mreaja, simți deodată că era ceva foarte greu într-însa. O apucară toți şi traseră mreaja la uscat; înăuntru găsiră un sipet foarte greu aşa încît abia putea famenul să-1 ridice în spinare. Califul dede 100 de galbeni pescarului şi plecă.

Califul, vizirul şi famenul se întoarseră la palat şi deschizînd sipetul, găsiră într-însul o legătură sîngerată şi în legătură, trupul unei femei tăiate în patru bucăți. împăratul, văzînd aceasta, se întoarse crunt cătn vizirul şi-1 întrebă:

— Cine este ucigaşul acestei femei?

— Nu ştiu, puternice împărate, răspunse vizirul.

— Atuncea, zise împăratul, dacă nu va găsi pe ucigaşul pînă în trei zile, să se spînzure vizirul împreună cu patruzeci oameni din rudele lui.

In zadar au fost toate cercetările vizirului, ucigaşul n-a putut fi găsit; după trecerea sorocului dat, vizirul fu dus înaintea împăratului. împă-

Ediția Habicht *[Tausend und eine Nacht.* Arabische Erzâhlungen. Deutsch von Max Habicht, Fr. H. von der Hagen und Cari Schall, Breslau, 1840] voi, III, noaptea 94-97.

râtul îl întrebă dacă a făcut după porunca lui şi, îndată ce răspunse vizirul că n-a găsit pe ucigaşul, porunci califul gealaţilor să ia pe vizirul şi să-1 spînzure.

Cînd îl duseră la spînzurătoare, şi nevasta şi copiii plîngeau cu amar, deodată alergă un tînăr ce stătuse pe acolo şi auzise toate şi spuse că el este ucigaşul şi că dînsul trebuia să fie spînzurat. Pe cînd vizirul asculta cu mare mirare vorbele tînărului, îndată veni şi un unchiaş bătrîn, care începu a zice:

— Neadevărate sînt cele zise de tînărul, căci eu am ucis pe cucoana ce s-a găsit în sipet.

Atunci îi luă vizirul pe amîndoi şi îi duse la împăratul. Tînărul începu şi povesti:

— Mărite împărate, să ştii că acea femeie mi-a fost mie nevastă şi bătrînului acestuia fată. Tatăl meu m-a însurat cu acea tînără şi eu am trăit mai mulţi ani fericit cu dînsa. După naşterea celui de al treilea copil, rămăsese ea bolnavă şi zăcu în pat. Am întrebuinţat tot felul de doftorii, dar nu s-a tămăduit pe deplin. într-o zi mă pomenesc zicîndu-mi că are poftă să mănînce mere. Eu m-am sculat şi am căutat mere prin tot oraşul, dar n-am găsit şi mă întorsei acasă foarte mîhnit. Nevasta îmi zise: « Jertfeşte' orice pentru mine, şi-mi adu mere că nu mai poci răbda ». Eu căutai iar prin tot oraşul, făgăduind de măr cîte un galben şi nu putui găsi. Un grădinar bătrîn care mă întîlni, văzîndu-mă foarte mîhnit, află din ceea ce-i spusei eu toată istoria mîhnirii mele. « Prietene, îmi zise , mere numai la Balsora poţi găsi, la grădina împăratului, iar alt nicăiri ». Mă bucurai prea mult şi, încălecînd un cal, am mers la Balsora de unde abia după cincisprezece zile m-am întors cu trei mere ce am găsit la grădina împăratului. Viind acasă, am dat merile nevestii mele, care le priimi cu mare bucurie şi le puse în pat.

Eu, văzînd-o mai sănătoasă, plecai mai vesel la prăvălie. După cîteva ceasuri, aflîndu-mă înaintea prăvăliei, văzui trecînd un arap negru pe lîngă mine, care avea un măr în mînă, din cele trei de acasă. Eu îl întrebai de unde-1 are şi el îmi răspunse: „Mi l-a dăruit drăguţa mea; astăzi am fost pe la dînsa, am găsit-o cam bolnavă şi ea-mi spuse că se simte mai bine, Dar cînd eram să plec de la dînsa am văzut trei mere înpat, pentru care bărbatul ei s-a fost călătorit cincisprezece zile pînă le a găsit şi i le-a adus eu o rugai să-mi dea unul şi mi-a dat pe ăsta". Puteţi judeca, puternice împărate, urma tînărul cu povestirea, cîtă mîhnire m-a coprins; ca unul ieşit din minţi alergai acasă şi găsii pe nevasta mea scriind. Eu, văzînd numai două mere în pat, o întrebai unde este al treilea. Ea, întorcîndu-se spre mine, zise: „Nu ştiu nici eu!" Atunci scosei iataganul, o străpunsei şi apoi am tăiat-o în patru bucăţi, strigînd: Ia-ţi, nelegiuite, plata faptelor tale! Apoi am pus-o în sipet şi am aruncat-o pe gîrlă. Cînd mă întorsei acasă, întîlnii pe copiii mei şi cel mai mare veni cu lacrămi în ochi si-mi spuse: « Jucîndu-mă astăzi la poartă cu un măr din cele trei mere ce le-ai adus, a trecut un arap şi mi l-a luat; eu am alergat după dînsul şi i-am spus că mama e bolnavă şi că tu ai adus acele mere ». Ca un fier roşu îmi trecură aceste vorbe prin inimă. Am intrat în casă să plîng; acolo 3,m găsit scrisoarea ce scrisese şi acolo îmi scrisese mie, plină de dragoste şi de mulţumire pentru că i-am adus merele. Atunci veni la mine bătrînul acesta, tatăl nevestei mele; eu îi spusei toate dar el, văzînd durerea mea cea nemărginită, mă mîngîia el încă. Cînd am auzit că vizirul se duce la spînzurătoare, alergai să-mi primesc răsplata mea; dar bătrînul vrea să ia pedeapsa mea asupră-şi.

Cînd isprăvi tînărul povestea nenorocirei sale, se întoarse califul iarăşi la vizir şid porunci ca pînă în trei zile să-i găsească pe acel arap; dacă nu, va fi spînzurat. în zadar căută şi de astă dată. A treia zi, înainte de a pleca la împăratul, chemă vizirul lingă sine pe copila cea mică a lui, care nu era pînă atuncea acasă. Cînd o strîngea mai cu dragoste, simţi că are copila în sîn un ce gogoneţ; îl scoase şi era un măr. Ruşan, robul lor, îl adusese şi i-1 vînduse în doi galbeni. Vizirul chemă îndată pe acel rob, care nu era altul decît arapul care răpise mărul din mîna copilului.

Vizirul se înfăţişă la calif şi îi arătă atît mărul, cît şi robul şi îi spuse toată istoria. împăratul porunci să se omoare robul; dar pentru o poveste a vizirului îi dărui şi lui viaţa.

Fondul acestei istorii este povestea cu mărul care, din mîna bărbatului, ajunge în acea a femeii şi de aci, printr-o altă mînă, iar la bărbat. O paralelă la această poveste se află în *vetala panciavinsati,* adică în colecţiunea indică intitulată *Cele douăzeci şi cinci de poveşti ale unui Vetala sau vîrcolac.* Cu dînsa începe această colecţiune, care s-a compus în secolul VI-VII[7].

Mult mai des decît în literatura indică, unde este o paralelă izolată, se pomeneşte o poveste analoagă de către mai

[7] H. Oesterley, *Baital Pachisi, oder die filnfundzwanzig Erzählungen eines Daemon,* Leipzig, 1873, p. 12—14.

toţi cronicarii bizantini[8]. Femeia cărei [i] se întîmplă este Evdochia, soţia lui Theodosie cel mic, care a murit la 460 în Ierusalim. Din literatura aceasta bizantină a intrat în cronicele noastre şi adică atît în cronica lui Moxa din 1620 V cît şi în *Hronografele* noastre din secolul XVII—XVIII. Noi dăm aci textul după cronica lui Moxa[10]; el este mai laconic şi se potriveşte mai bine pentru reproducere decît recenziunea dezvoltată din hronografe, pe care o tipărim în *Chrestomatia română:*

Ce nice un bine pre lume nu iaste ca să nu se amestece cu scrabă şi cu mult amar: soarele acoperă miorii, aşa şi pre bine vrăjmaşii. Deci ce voim să spunem? Viia[11] bine Theodosie cu împărăteasa în toate zilele în dezmierdăciune; deci de năprasnă veni ca un vînt cu vivor urîciunea, că aduse oarecine împăratului un măr prea mare şi frumos. El se miră şi-1 tremise împărătesei, ea încă se miră şi-1 tremise la Pavlin, naşu-său. El nu ştiuse de măr, că au fost în mîna împăratului, ce i-1 duse dar; deaca-1 văzu, el îşi prepuse cu gînd rău şi tremease atunceş de o chemă şi o întrebă: unde e mărul? Iară ea se jură că l-au mîncat. El atunce i-arătă mărul şi-i scoase minciuna în faţă; deci pre bietul Pavlin îi tăie capul atunceş, iară pre împărăteasa o goni de la dînsul. Ea se duse la Ierosalim şi multă milostenie împărţi mănăstirilor şi mişeilor[12] şi se sfîrşi acolo.

ARCHIR ŞI ANADAM (*)

Noi preferim a trece acuma peste toate cele[l]alte poveşti din *Halimaua* noastră pentru a ne ocupa mai mult de o poveste care lipseşte în *Halima,* dar care se află în *1001 k nopţi,* şi care a venit la noi independent de dînsa, tot din cercul bizantin, prin intermedierea slavilor, şi adecă *ArcMr şi Anadam.*

[8] Aşa, de exemplu, *Chronicon paschale,* p. 316; M. Glycas, *Annale,* Veneţia, 1729, tom IV, p. 201; C. Mânase, Duvocpu; XpoviKrj v. 2640 —2701, Veneţia, 1729, p. 45; Oesterley, *Baital Pachisi,* p. 177. Acesta mai aduce acolo şi alte paralele din literaturele moderne.

[9] Publicată de d. Hasdeu în *Cuvente den bătrîni,* voi. I, Bucureşti, 1878, p. 346-406.

[10] *Loc. cit.,* p. 367.

[11] Adecă *trăia.*

[12] Adecă *săracilor.*

în adausul publicat de Chavis şi Cazotte la 1788 la *1001 de nopţi* ale lui Galland, de care adaus am pomenit mai sus, se află o poveste arabă intitulată *Sinkarib şi cei doi veziri ai lui.* Această poveste se află asemenea în ediţiunea lui Habicht[1], *Istoria înţeleptului Heykar.* Acest Heykar nu este altcineva decît al nostru Archir, şi Sinkarib sau Sencharib este Sinagrip, cum scrie Anton Pann în ediţia lui[2]. La noi însă n-a venit din acele colecţiuni orientale, ci mai întîi a venit din Orient la Bizanţ şi acolo a influenţat într-un mod foarte adînc pretinsa viaţă fabuloasă a lui Esop, ce se atribuie în general Iui Planudes. Povestea însăşi este chiar mai veche decît 700/ *de nopţi* şi o putem aduce în strînsă legătură cu legendele solomonice şi cu *Bertoldo,* de care era vorba mai sus. Archir are asemenea caracterul înţelepciunei aforistice şi vom întîlni în *Archir* răspunsuri ca în *Bertoldo* şi povestiri ca în legendele solomonice şi în *Viaţa lui Esop.* Aceasta din urmă o schiţăm în partea a doua a cărţii de faţă, cu ocaziunea literaturei etice sau didactice unde vorbim de viaţa şi de pildele lui Esop.

Prelucrarea grecească bizantină nu s-a descoperit pînă astăzi; avem, din contră, traducţiuni slavice, atît la slavii din peninsula Balcanică, cît şi la ruşi, unde a ajuns de timpuriu carte populară 3. Textul slav a fost publicat de Pîpin[4]. Jagic s-a ocupat cu dînsul[5] şi Jirecek[6] pomeneşte că această carte ar fi esistat la bulgari. Din sloveneşte s-a tradus deja în secolul al XVII-lea în limba română, căci noi recunoaştem în *Istoria lui Ar chirie* ce o posedă d. Cipariu într-un manuscript din sec. al XVII-lea[7], pe *Archir şi Anadam*.* Alt

[1] *Op. cit.,* voi. XIII, noaptea 516 şi urm.

[2] Anton Pann, *înţeleptul Archir cu nepotul său Anadam,* Bucureşti, 1850; ediţia a H-a, 1854; ediţia a IH-a, 1880.

[3] A. Galahov, HCTOpia pycCKOH cjiOBecHOCTH, voi. I, St. Petersburg, 1880, p. 415-418.

[4] A. N. Pîpin, naMHTHHK CTapHHOH pycCKOH jiHTepaTypBi, voi. II, St. Petersburg, 1881, p. 357-370.

[5] V. Jagic, Prilozi k histor.-knijevn. narod. prosv.; vezi '*Archiv fur slavische Philologie,* V (1880), p. 482.

[6] C. I. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren.*

[7] T. Cipariu, *Principia de limbă şi scriptură,* Blaj, 1864, p. 116, nr. Zz.

[8] D. Hasdeu a identificat pe Archirie cu Arhir (din *Arghir şi Elena* de I. Barac!) şi a tras de aci concluziuni despre basmul unguresc respectiv: *Cuvente den bătrîni,* voi. II, p. XXXVII urm.

manuscript din 1784 se află în posesiunea noastră şi ne dovedeşte învederat că *Archir* a esistat deja în secolii trecuţi în literatura română şi că Anton Pann n-a făcut altceva decît a tipări manuscripte mai vechi româneşti, schimbîndu-le mai mult sau mai puţin. Mai sus am comunicat deja un cîntec de stea, mai vechi decît Anton Pann, şi acuma o carte tipărită de dînsul, cum pretinde. în cursul acestei cărţi vom mai avea des ocaziunea a reduce activitatea literară a lui Anton Pann la adevărata ei măsură.

Să revenim la manuscriptul nostru, intitulat *Istoria lui Sanagrid împărat ci stăpînea tara Dorului* bis.

Fost-au în zilele vechi un împărat ce stăpînea ţara Dorului. Numele lui era Sanagrid şi avea lîngă dînsul un sfetnic isteţ; numele lui era Archir şi era foarte învăţat. Şi era bogat foarte şi, neavînd copii din trupul lui, a luat pe un nepot al lui ca fecior de suflet. Numele lui: Anadam. El îl învăţă cu toată înţelepciunea lui şi îl crescu mare.

Şi dacă-1 învăţă toate, îl luă şi-1 duse la împăratul, să slujească în locul lui. împăratul priimi deci pe Anadam în locul lui Archir. Anadam slujea pe împăratul şi era bun şi cinstit decît toţi boierii. Iar într-o zi puse gînd rău la inimă, cum ar face să piarză pe unchiul său, ca să-i rămîie casele lui şi averea lui întreagă. Şi scrise o carte cu pecete împărătească la unchiul său Archir, să se scoale cu toată oastea lui şi să vie la dînsul, că e încongiurat de oastea turcească. Archir, cum văzu scrisoarea, se sculă cu toată oastea şi purcese la Sanagrid. Iar dacă se apropiară Archirie cu oastea de cetate, merse Anadam la împăratul şi pîrî pe unchiul său cum că Archirie s-a răzvrătii asupra lui. Şi Anadam zise că va aduce pe unchiul său cu cuvinte bune, să vie la împăratul. Cum veni Archir, puse împăratul de-1 prinseră şi porunci să-1 ucigă. Iar armaşului i se făcu milă de Archir, care-i era prieten de multă vreme, şi-1 duse la casele lui; acolo tăie capul unui vinovat de moarte ce se asemăna cu Archir, şi~l duse împăratului. Iară în mijllocul casei făcu o groapă mare; acolo şedea Archir şi-1 hrănea jupîneasa lui, iară împăratul dede lui Anadam toată avuţia lui Archir, unchiul său.

Şi auzi Faraon împărat de la Eghipt că a pierii Archir, sfetnicul lui Sanagrid, şi trimise un sol cu o carte la ţara Dorului. în carte zicea: « Să-mi trimiţi nişte meşteri cari să-mi zidească o cetate nici în cer, nici pe jos, nici îmbrăcaţi, nici dezbrăcaţi, şi curînd să-mi răspunzi cuvintele acestea. Că dacă nu vei face aşa, să ştii că viu cu toată oastea Eghiptului şi-ţi sparg cetatea».

Sanagrid, cetind cartea, se sperie foarte rău şi-şi aduse aminte cu jale de sfetnicul său Archirie, pe care îl pusese la moarte. Cum se tot bocea de moartea lui Archirie, veni acel armaş şi spuse împăratului că nu l-a omorît, ci că trăieşte ascuns într-o groapă. împăratul, plin de bucurie, porunci să-1 aducă înaintea lui şi-i spuse toată pricina cu Faraon. Iar Archirie zise: « Pentru aceasta să fii făr' de grijă ». Şi ceru să-i dea doi vulturi de cei mari şi, luînd cu sine meşteri, porni la Eghipet; însă pe meşteri îi îmbrăcă în nişte voloace, şi-i arătă lui Faraon. Cum ajunse la Faraon. îl întrebă cum a venit. Şi Archirie răspunse: « Eu am venit nici călare, nici pedestru, şi meşterii mei nici îmbrăcaţi, nici dezbrăcaţi». Faraon zise: « Mîine să fii gata să-mi zideşti oraşul». Archirie zise: «Bine».

A doua zi dimineaţă, luă el o raclă, legă de dînsa cei doi vulturi şi puse în raclă un copil mic, şi zise: « Să ridici o frigare cu carne dreprîn sus, şi vulturii se vor repezi după dînsa. De sus să strigi să-ţi dea var şi cărămidă ». Aşa făcu şi birui pe Faraon. Atunci zise Faraon: « Să-mi faci o funie **de** nisip ». Iar Archirie găuri într-un perete din raclă în dreptul soarelui şi puseră nisip de curgea prin gaură şi se arăta ca o funie de nisip. Şi zise Archirie către împăratul să strîngă acea funie.

Apoi îl întrebă: « Ce este copaciul cu douăsprezece ramuri, şi într-un 'ram cîte patru cuiburi, şi într-un cuib cîte şase (!) oao, unul negru, altul alb?» Iar Archirie zise: «Copaciul esie anul, iar douăsprezece ramuri sînt douăsprezece luni într-un an; iar patru cuiburi sînt patru săptămîni într-o lună: iar şapte oao sînt şapte zile într-o săptămână, unul negru, altul alb: albă este zioa, neagră este noaptea».

Faraon cunoscu că este Archirie, îl blagoslovi şi-1 trimise cu daruri "îndărăt la Sanagrid împăratul. Şi Sanagrid îl încarcă cu daruri, pe care le vdete toate armaşului, fiindcă-i dăruise atuncea viaţa. Iar el rugă pe împăratul jsâ-i dea pe nepotul său, să-1 înveţe înţelepciune. Şi-1 bătea fără milă, învăţîndu-1.

Această poveste despre înţeleptul Archir şi nepotul său Anadam, pe care o comunicăm după manuscript —- textul lui A. Pann se deosibeşte în unele puncte de această redacţiune — privit din punct de vedere general se aseamănă întocmai cu *Viaţa lui Esop,* pe care o publicăm alăturea cu *fabulele* lui. Amîndoi, precum am observat mai sus, au o Isorginte comună: legendele solomonice (2), şi de aceea în unele puncte se potrivesc şi cu *Bertoldo.* înaintînd spre

bis F. 100 — 108 din manuscriptul mixt, în care se află şi *Alexandria.*

*

originea acestei poveşti, regăsim paralele mai cu seamă la epizoadele conţinute. Dialogul între Archirie şi Faraon ne reaminteşte dialogul lui Aşmedai cu împăratul Solomon, asupra căruia a influenţat oareşicum şi dialogul între acest din urmă şi regina Sava, de care vorbim mai la vale. Dialogul este mai dezvoltat la A. Pann, unde împăratul mai întreabă cîte ceva pe Archirie, mai mult decît în textul din manuscript. De remarcat în special este cimilitura comunicată mai sus, care a intrat în literatura populară română şi în literatura populară universală; ba se află chiar în *Şah-Nameh* sau în *Cartea regilor,* vestita epopee persană făcută de Firdusi.

Procedînd în ordin cronologic, regăsim cimilitura aceasta la noi mai întîi la Stamati[9], apoi în *Românul glumeţ*[10] şi, în sfîrşit, la Ispirescu[11], avînd la cei doi dintîi aceeaşi formă, adică: „Am un copaci, cu doisprezece craci, şi în tot cracul, cîte patru cuiburi, şi în tot cuibul, cîte şapte ouă (Anul, lunele, săptămînile şi zilele)". Iar la Ispirescu: *„Am* un copaci cu douăsprezece ramuri, în fiecare ramură cîte patru cuiburi, în fiecare cuib cîte şapte ouă (Anul, lunile, săptămînile şi zilele)".

Epizodul celalt, cum că meşterii să vie nici îmbrăcaţi nici dezbrăcaţi, care se află numai în manuscript, a fost tractat deja de către noi mai sus[12], unde împăratul porunceşte lui Bertold să vie tot aşa: nici gol, nici îmbrăcat. In fine, mai este *zidirea oraşului în aer* şi meşteşugul lui Archirie. Aceasta nu este decît o mică schimbare ce s-a făcut cu o legendă solomonică. în literatura sîrbească s-a păstrat într-un basm[13] supt o formă foarte aproape cu povestea noastră: „înţeleptul Solomon voia să ajungă pînă la slava cerului. Spre acest scop prinse doi vulturi şi nu le dede *it* mîncare trei zile; după aceea legă o raclă de picioarele lor, se puse în raclă şi ţinu în mînă, deasupra vulturilor, o

[9] Teodor Stamati, *Pepelea sau Trădiciuni nâciunare româneşti,* ed a II-a (tipărită la un loc cu *Alixăndria sau istoria* **lui** *Alisandru Macedonu]* Iaşi, 1868, p. 112.
[10] *Românul glumeţ,* partea I, Bucureşti, 1874, p. 65 (nr. 40).
[11] P. Ispirescu, *Pilde si ghicitori,* Bucureşti, *1880,* p. 31 (nr. 51).
[12] P. 63.
[13] Vuk St. Karadzi<5, *Volksmărchen der* ***Serben,*** Berlin, 1854, p. 237—238 (nr. 43).

frigare pe care era un miel fript. Vulturii, voind să apuce carnea, începură a se ridica după frigare şi aşa zburară în sus, pînă atinse frigarea bolta cerului; atuncea plecă Solomon frigarea şi vulturii zburară în jos, pînă cînd ajunseră iar la pămînt". Singura deosebire între basmul solomonic şi povestea lui Archirie este că acolo însuşi Solomon se pune în raclă şi se urcă pînă în slava cerului, pe cînd aci se urcă un copil.

Izvorul acestei legende, care a devenit foarte roditoare, este credinţa orientală cum că Solomon ar fi fost dus de către un vînt sau de un duh în scurta vreme peste spaţiuri nemăsurate. Aşa se spune chiar în Coran[14 (3)]. Dintr-un vînt s-a făcut apoi un covor minunat, care-l ducea, şi mai pe urmă o raclă zburătoare. Se înţelege că această legendă s-a aplicat şi la alte persoane, şi aşa se spune de Nemrod că ar fi avut o astfel de raclă[15]; de Nacravaş, un împărat egiptean, că tronul său[16] zbura sau că era dus de demoni, ba chiar Alexandru Machedon a făcut o astfel de espediţiune aeronautică[17]. Tot aşa şi Buddha însuşi, în legendele tibetane, dar el zboară numai pe paseri[18]. Aşa a intrat apoi în basme, sub diferite forme, cînd ca un covor zburător, cînd ca o raclă zburătoare, cînd ca un cal zburător făcut cu meşteşug, cînd ca o raclă trasă de paseri, ca aci.

Ne-ar duce foarte departe dacă am voi să urmărim dezvoltarea acestei legende şi să enumerăm paralele din literatura populară, căci ne-ar da singur o carte destul de voluminoasă. Iată numai un singur esemplu din literatura noastră populară, ca dovadă cum s-a schimbat forma primitivă, intrînd în literatura nescrisă:

Hoţ-împărat, înainte de a ajunge împărat, fu pus de tatăl său să înveţe toate meseriile de pe lume, ca să fie un împărat drept şi să oKinoască toate

[14] Sura 34, versetul 11, şi comentariul legendar în J. v. Hammer-Purgstall, *Rosenol,* voi. I, Stuttgart und Tubingen, 1813, p. 147: „şi vîntul de Orient îi era în loc de cal, şi-l aducea într-o clipă încotro voia".
[15] G. Weil, *Biblische Legenden der Muselmănner,* Frankfurt a.M., 1845, p. 77—78; *Rosenol,* op. cit., p. 53. D'Herbelot, *Bibliotheque orientale,* sub verbo *Nemrod.*
[16] H. Wustenfeld, *Arabische Sagen uber Ăgypten,* în *Orient und Occident,* ed. Th. Benfey, voi. I, p. 328 urm.
[17] J. Zacher, *Pseudo-Callisthenes,* Halle, 1867, cap. 41.
[18] *Dsanglun,* deutsch und tibetisch von J.J. Schmidt, p. 337.

pricinile oamenilor. în cele din urmă îl trimise să învețe hoția. Sculîndu-se de la masă (adică fiul de împărat), se duse unde se duse el şi se întoarsei numaidecît, peste aşteptarea tutulor, cu o slugă a lui credincioasă, aducînd nişte scînduri, stinghii, drugi, odgoane şi pînze; cu aceste se apucă, ajutat de sluga lui, de clădi un fel de foişor. Gătindu-se foişorul, se urcă într-insul şi învîrtind nişte şuruburi şi nişte vînejuri la nişte meşteşugiri ce avea acest foişor, începu a pluti în vînt[19].

Acest foişor plutind în vînt nu este altceva decît calul de lemn din *1001 de nopți* şi din basmul italian al lui Straparoia care, învîrtindu-i-se nişte şuruburi, pluteşte asemenea în aer. Tema aceasta a fost pe larg tractată de Griinbaum[20], W. Schmidt[21], Dunlop-Liebrecht[22], von der Hagen[23], Liebrecht[24] şi mai cu seamă Benfey[25], relativ la o paralelă indică, care face parte din *Panciatantra*[26].

GHENOVEVA a>

Povestea Ghenovevei, de origine francă, aparține cercului de povestiri asupra originei familiei lui Carol cel Mare în biserica catolică se consideră ca sfîntă şi se prăznuieşte în zioa de 3 aprilie. Legenda oficială, după cum se află astăzi în *Viețile sfinților* acelei biserici, a fost compusă latineşte de un monah din cinul carmeliților, anume M. Emmich (c. 1272). Această legendă a fost după aceea prelucrată franțuzeşte de un alt monah, Pater Cerisier, subt titlul *L'Innocencet*

[19] P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor,* Bucureşti, 1882, p. 367.

[20] M. Griinbaum, *Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus derHagaâa,* în *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft,* XXXI (1877), Heft 2, p. 214.

[21] W. v. Schmidt. *Märchen-Saal,* voi. I, Straparoia, Berlin, 1817 p. 269-280.

[22] John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen,* Berlin, 1851, p. 491, nr. 327.

[23] F. von, der Hagen, *Gesammtabenteuer*, voi. I, p. XXXVI.

[24] Felix Liebrecht, *Zum Pantaschatantra,* partea a doua, în *Jahrbuch jur romanische und englische Literatur,* III (1861), p. 147 urm.

[25] *Pantschatantra,* ed. cit., vol.I, p. 159— 163.

[26] *Ibidem,* voi. II, p. *48-56.*

reconnue[1], de aci a fost tradusă în limba olandeză şi germană, din germană în limba boemică etc. O variantă prescurtată germană, din secolul al XVII-lea, a publicat Grimm între legendele germane[2]. Din nou s-a prelucrat de Schmidt şi după această redacțiune s-a retradus din limba germană în limba franceză. Textul francez a fost tradus de G. Pleşoianu şi publicat pentru întîia dată la 1838 sub titlul *Istoria Ghenovevei de Brabant* (2). în scurtă vreme a ajuns *Ghenoveva* o carte populară română. *Ghenoveva* s-a retipărit la 1847, 1860, 1862, 1868, 1876 etc. O altă edițiune, schimonosită, a făcut Jenibace, Craiova, 1879.

Coprinsul *Ghenovevii* este cel următor:

Duca de Brabant avea o singură fară, foarte frumoasă, anume Ghenoveva. Ea era cucernică, drăgăstoasă, dulce, smerită şi muncitoare. Un oarecare cavaler tînăr, anume Sijefre, izbăvind într-un război viața ducăi **de** Brabant, acesta-l aduse cu sine la curtea sa şi, hotărît să-i facă o răsplătire părintească, îi dete de soție pe fie-sa una născută. După nuntă, plecară amîndoi la cetățuia lui Sijefre, ce se numea Sijefburg. într-o seară, după cină, şezînd amîndoi la lumina lampelor, se auzi deodată înfiorătorul sunet al trîmbiților ce preveghea războiul. Soldații şi cavalerii intrară în sală şi strigară: « Război! război! Maurienii din Spania au intrat fără veste în Franța şi chiar în astă noapte trebuie să plecăm la război ».

în revărsatul zorilor se adunară cavalerii şi Sijefre îşi luă ziua bună **de** la Ghenoveva. Ea rămase acuma acasă, trăind în cea mai adîncă singurătate. Vătaful de curte, pe care-1 însărcinase Sijefre cu îngrijirea tuturor lucrurilor, se chema Golo. Acesta era un om frumos, dar foarte viclenos, şi n-avea frică de Dumnezeu. După plecarea lui Sijefre, Golo luase o putere stăpînitoare peste toate şi trata foarte rău şi cu asprime pe toate slugile vechi şi credincioase ale comisului Sijefre. Dintru-ntîi, el se purta cu smerenie către Ghenoveva. Dar, fără zăbavă, obrăznicindu-se, făcu Ghenovevei nişte cereri foarte ruşinoase. Ea îl întîmpină cu grozăvie, amenințîndu-1 dacă nu se va lăsa de nişte cugete ce n-ar trebui să aibă. Dar Golo, turbîndu-se, se hotărî să-şi răsplătească şi să o prăpădească.

Mai marele peste slugi ai comisului se chema Dracon. Acesta era un om cinstit şi credincios stăpînului său. Ghenoveva îl chemase să-i dea o scrisoare pentru bărbatul ei; în minutul acela intră Golo şi străpunse pe

[1] Tipărită la Paris, în 1647.

[2] **J.L.C.** Grimm si **W.C.** Grimm, *Deutsche* *n,* ed. a **H-a,** voi. II, Berlin, 1865, p. 248-252 (nr, 538).

Dracon cu sabia. Ghenoveva, speriindu-se, strigă din răsputeri; toţi locuitorii satului alergară la acele strigăte. Atuncea începu Golo să le spuie nişte lucruri neruşinate şi porunci să se arunce Ghenoveva în temniţă, iară el scrise o scrisoare plină de minciuni lui Sijefre, bărbatul ei. După cîteva luni născu Ghenoveva un copil şi-i puse numele Benoni. Numai Golo venea la dînsa, cu obrăznicie şi neruşinare, iară ea îl respingea, cu toate că el o dojenea că o va omorî. Intr-o noapte, veni Berta, fata străjerului, şi-i spuse cum că a auzit că chiar în noaptea aceasta o vor omorî, căci a venit astfel de poruncă de la Sijefre. Ea atuncea o rugă să-i aducă cerneală şi-, hîrtie şi Ghenoveva scrise o scrisoare către bărbatul ei. Această scrisoare o dete în mîna Bertii ca să o ţie pînă cînd se va întoarce Sijefre, şi numai în mîna lui să dea acea scrisoare.

Pe la mezul nopţii veniră doi gelaţi, Conrad şi Rojer, şi o duseră afară, într-o pustie, împreună cu copilul ei, ca să o omoare acolo. Insă ea se ruga cu lacrămi fierbinţi de ei, să nu facă astfel de păcat şi să omoare pe o nevinovată. Ei se milostiviră de dînsa şi o lăsară în viaţă, însă o jurară sa nu iese niciodată din pustietatea aceea, căci altfel, aflînd Golo că ea trăieşte, vor pierde ei viaţa lor. După aceea tăie Rojer pe cîinele său, care era singurul prieten ce avea, şi îi scoase ochii ca să-i aducă la Golo drept dovadă că au împlinit porunca lui. Pe ea o duseră în cele mai stufoase păduri, pe unde niciodată nu călcase picior de om; acolo o lăsară cu copilul in braţe şi plecară.

Ghenoveva rătăcind prin pustietate, ajunse la o peşteră şi se aşeza acolo. Dar n-avea ce mînca. Cum şedea ea în peşteră, iată că veni o cerboaică la acea peşteră, care era culcuşul ei. Nefiind pînă atuncea niciodată vînată de oameni, ea era blîndă şi se apropie fără sfială de Ghenoveva, care o mîngîia. Iară uitîndu-se mai de aproape şi văzînd ugerile ei pline, luă Ghenoveva pe Benoni şi-1 puse să sugă laptele. Cerboaica îl lăsă, căci puţină vreme înainte răpise un lup puiul ei şi laptele în ugeri îi făcea dureii. Aşa se obicinui cerboaica cu ei şi ei trăiră din rădăcini şi din laptele cerboaicei.

După trecere de vreme se zdrenţuiră hainele Ghenovevei, iară ea, ieşind o dată din peşteră, întîmpină pe un lup ce ducea o oaie în gură. Lupul, cum o văzu, se apropie de dînsa; ea îl lovi peste cap cu ciomagul ce-1 avea în mînă şi lupul, speriat, lăsă oaia şi fugi. Cu pielea acestei oaie se îmbrăcă Ghenoveva. Iar Sijefre începuse deja în scurtă vreme a se căi de porunca ce o dedese să omoare pe Ghenoveva. Wolf, care-i era prieten, nu era tocmai atuncea în tabără, cînd venise solul cu scrisoarea lui Golo. îndată ce se întoarse, îl mustră pentru fapta lui necugetată. Mîhnit de mustrări de cuget şi rănit în bătaie se întoarse Sijefre, fără veste, la cetăţuia sa. Acolo găsi toarte în desfrînare şi neorînduială. Totdeodată îi predă Berta scrisoarea Ghenovevei. Cel dintîi lucru ce făcu Sijefre era de a arunca pe Golo chiar în temniţa aceea în care fusese Ghenoveva mai nainte.

Intr-o zi se duse Sijefre la vînătoare. Acolo urmări el o cerboaica cu mare stăruinţă şi alergă după dînsa pînă cînd ajunse la peşteră. Acolo îl recunoscu Ghenoveva îndată şi i se făcu şi lui cunoscută. Plin de bucurie, abia îşi credea ochilor. Ghenoveva îi povesti minunata lor hrănire prin cerboaica şi-i arătă şi pe fiul lor, Benoni. Atuncea sună Sijefre cu cornul său şi toţi cavalerii ce erau la vînătoare se strînseră la peşteră. Trimiseră acasă să-i aducă haine potrivite şi cu mare alai se întoarseră cu toţii la cetăţuia Sijefsburg. Toată lumea le ieşea înainte spre întîmpinare. împreună cu Ghenoveva şi cu Benoni veni şi cerboaica credincioasă. Iar pe Golo îi scăpă Ghenoveva de moarte şi îl osîndiră numai la temniţă pe viaţă. Cei doi gelaţi se călugăriseră.

Legenda Ghenovevei, ce am rezumat-o aci, este una dintr-un ciclu întins de legende paralele, în care numai o trăsătură sau alta e puţin schimbată. Aşa, de esemplu: în legenda Crescenţiei, care se potriveşte cu legenda Ghenovevii pînă la punctul cînd gealaţii îi dau drumul în pustie în loc să. o omoare, bărbatul şi pîrîtorul devin rîioşi. Crescenţia, care scapă, zideşte un spital unde tămăduieşte rîioşii. Acolo vine şi bărbatul ei, împreună cu clevetitorul; dorind să fie vindecaţi, trebuia fiecare să-şi mărturisească păcatele şi astfel află bărbatul nevinovăţia femeii sale. Atunci şi femeia lui i se face cunoscută. Altă paralelă este legenda lui Valentin şi Orson, legenda lui Octavian, istoria Elenei etc, toate tractate mai pe larg de Graesse[3]. Zacher[4] a cercetat legenda Ghenovevei şi legendele paralele din punctul de vedere al mitologiei germane şi a crezut să recunoască într-însele o figură dintr-această mitologie, întocmai precum a făcut-o şi Simrock[5].

Ceea ce ne interesează însă pe noi mai deaproape este că posedăm în literatura română o paralelă vestită la istoria Ghenovevei şi încă cu mult mai veche în literatura română decît acesta din urmă, căci este deja de pe la sfîrşitul seco-

[3] **J. Graesse,** ***Sagenkreise,*** **p. 277 — 287.**

[4] **J. Zacher,** ***Die Historie von der Pfalzgrăfin Genovefa,*** **Koenigsberg, 1869.**

[5] **K. Simrock,** ***Deutsche Mythologie,*** **ed. a H-a, Bonn, 1864, p. 322.**

lului al XVII-lea, adică *Povestea pentru împărăteasa tarei frînceşti ce i-au tăiat maştehă-sa mîinele.* Povestea aceasta ce o dăm mai la vale în estract face parte din *Minunile Maicii" Domnului,* unde este minunea a unsprezecea. Textul cel mai vechi se află într-un manuscript mixt al d-lui Eminescu din 1692[6] (3). Despre alte manuscripte şi texte tipărite, precum şi despre originalul după care s-au tradus *Minunile,* va fi vorba în literatura religioasă. Dovada însă că povestea de faţă se bucura de o răspîndire mai mare şi independentă de *Minunile...* este că o regăsim într-un alt manuscript mixt de pe la 1760[7], care coprinde diferite legende şi poveşti, Acest manuscript e în posesiunea d-lui Tocilescu. Aci poartă titlul *Poveste foarte minunată a cocoanii Măriei, rugătoare k precesta.* Comparînd aceste texte între dînsele, vedem că amîndouă au un izvor comun, dară sînt două traduceri independente una de alta. Iată ce ne spune această poveste:

în ţara frîncească era un împărat care rămăsese văduv de muierea dîntîi, cu care făcuse o fată foarte frumoasă, căreia-i puse numele Măria, Iară el se însura de luă a doua muiere, mai frumoasă încă decît cea dîntîi. Dar ea, cît era de frumoasă la trup, atît era de grozavă la suflet, şi mai lăcuia într-însa mozaviria dracului, că nu voia măcar să auză de alta mai frumoasă decît ea. Deci ea, văzînd pre Măria aşa de frumoasă, căuta să o piarză.

Odată se întîmplă împăratul să meargă la o cetate pentru treaba lui; atunci chemă ea o slugă a ei credincioasă şi, după ce-1 jură să facă după voia ei, îi zise: « Să ştii că muierea cea dîntîi n-a fost cinstită, de aceea şi fata aceasta face lucruri necuviincioase şi ruşini fără seamă şi, daca va trăi mult, ea va face casa de ruşine. Aşadară tu mîine să o iei şi să o duci la un loc pustiu şi să o omori acolo; iar semn în loc de mărturie să-mi aduci mîinile ei ». Iară sluga se făgădui să facă după voia ei. La miazănoapte, sculă femeia aceea pe Măria şi-i zise să se primble puţin cu acei oameni, că acuma va veni şi dînsa. Aşa o duseră departe, într-un loc pustiu; Măria însă înţelese vicleşugul, căci ea era din fire înţeleaptă. Atunci ridică ea ochii către ceriu şi se rugă la Maica Precista să o scape de acea nevoie, iară la oamenii acei zise: « Nu vi-e frică de Dumnezeu să vărsaţi sînge nevinovat ? » Şi mai zicînd şi alte cu lacrămi, li se făcu milă de dînsa şi o lăsară vie, dar mîinele ei trebuiră să i le taie, căci maşteha le ceruse spre

[6] F. 13-18.
[7] F. 57-63.

semn că au făcut după porunca ei. Deci puse mîinile pe o stîlpare de copaci şi i le tăiară cu măiestrie din încheieturi şi le duseră împărătesii. Iar sărmana Măria rămase acolo în pustie, cu boantele ei sîngerînde, şi altă mîngîiere n-avea decît numele Precistei.

în vremea aceea se întîmplă de ieşi la vînătoare un fiu de boier mare, bogat, şi nimeri în acele locuri. Auzind glasul ei se apropie de dînsa şi o găsi într-un hal aşa de jalnic. Mirîndu-se de tăierea mîinilor şi de frumuseţea ei, o întrebă de pricina lucrului, iară ea nu răspunse nimica. Tînărul o luă la dînsul acasă şi o îngrijiră bine şi o oblojiră cu ierbi în tot chipul ca să se vindece. Feciorul acelui bogat o îndrăgi şi se rugă de tatăl-său să-1 lase să se însoare cu dînsa. Iar tată-său răspunse: «Noi putem să luăm fata unui judecător mare şi bogat ». Dar dacă văzu că feciorul său se pierde de dragostea fetii, se învoi şi el, şi făcură nuntă.

Iar împăratul, tatăl ei, petrecea în scîrbă mare, neştiind ce s-a făcut cu fie-sa, că împărăteasa îi spuse cum că a fugit pe ascuns într-o noapte. Deci scrise împăratul la toţi domnii şi judecători şi boieri să vie să facă alergare de cai, ca să i se mai veselească inima, să nu-l omoare scîrba de tot. Aşa veni porunca şi la bărbatul fetei şi plecă el în locul tatălui său la curtea împărătească. Pe tatăl său însă îl ruga să-i dea de ştire îndată ce va naşte cocoana lui copil. Iar dacă sosi el la curtea împărătească, cu voia lui Dumnezeu făcu atîtea meşteşuguri şi vitejii la joacă, cît toţi boierii vorbeau de dînsul. Iară vicleana de împărăteasă îl îndrăgi şi chemă o slugă a lui şi-1 întrebă despre toate. Aşa află că este însurat şi că are de nevastă o fată cu mîinele tăiate. Cum auzide mîinile tăiate şi mai întrebîndu-1 de chipul ei, înţelese că este fata împăratului pe care o credea moartă. In vremea aceea veni carte de la tatăl cel bătrîn, că a făcut nevasta lui doi coconi. împărăteasa dărui pe slugă cu multe daruri să-i dea ei cartea aceea ce va răspunde fiul. Ea scrise altă carte şi o pecetlui cu inelul pe care-1 furase sluga cu meşteşug. în carte scria să omoare femeia şi cu cei doi copii născuţi, că nu sînt ai lui; dacă nu o va omorî, nu va mai veni acolo.

Iar dacă văzu bătrînul scrisoarea, se miră foarte mult cu jale şi nu ştia ce să facă şi se sfătui cu o slugă credincioasă ce avea; şi au aflat cu cale să o ducă acolo unde au găsit-o şi acolo să o lase, să o grijească Dumnezeu. Aşa făcură, şi ea rămase acolo nemîngîiată, cu multă jale şi cu multă scîrbă. Acolo văzu o cărare şi se luă pe dînsa pînă ajunse la o peşteră; în peşteră lăcuia un pustnic, care-i lăsă locul său şi se mută într-o altă peşteră, iar el o hrănea cu ierburi şi rădăcini ce strîngea. Şi trecu cîtăva vreme şi se întoarse bărbatul ei acasă; şi dacă îi spuseră, el plînse cu amar şi după aceea luă slugile să o caute unde au lăsat-o. în noaptea aceea se

arătă Maica Domnului în vis femeii acele[i] a şi-i zise: «Mîine vine bărbatul tău şi acuma se isprăvesc toate nevoile tale». Iară ea se rugă de Maica Domnului şi redobîndi şi mîinile tăiate.

A doua zi o regăsi bărbatul ei şi o duse acasă. Atunci ea îi spuse cine este şi cum a ajuns în pustietate. Iară începură să caute şi pricina cu scrisorile şi aflară tot vicleşugul maştehăi. Apoi trimiseră carte la tatăl, împăratul, şi purceseră şi ei în ţara frîncească. Sosind la ţara lor, le ieşi înainte însuşi împăratul; iar spurcata de muiere a împăratului se ascunse, dar o aflară, o scoaseră afară şi o arseră în mijlocul cetăţii. După aceea încorona împăratul pe *ginerile* său de *împărat. Iar ziua scăpării fetei* de împărat făcură *praznic* mare Maicăi Preciste.

Această poveste e una din multiplele variante reprezintate printr-o sumă de poveşti şi chiar de basme în multe literaturi. Cit ne priveşte pe noi, posedăm în literatura română cîteva basme cari' se apropie mai mult sau mai puţin de legenda de faţă. Se înţelege că unele trăsături sînt schimbate şi astfel se aseamănă un basm cu două sau trei variante ale legendei originale. Aşa de esemplu un basm inedit, comunicat nouă de d. Ispirescu, al cărui cuprins e cel următor:

Un împărat, rămîind văduv, vrea să ia pe însăşi fata lui de nevastă. Fata nu voi să asculte de vorbele lui şi fugi; împăratul puse de o prinseră şi-i tăie mîinele, crezînd că astfel nu va mai putea fugi. Dar fata de împărat totuşi fugi, îmbrăcată într-o piele de urs. Străjerii altui împărat o prinseră cînd fura fructe din grădina împărătească. Feciorul de împărat o îndrăgeşte şi o ia de nevastă. Atuncea e chemat la război şi pleacă. In vremea aceea născu femeia lui un copil şi un sol vine cu o carte să o vestească bărbăţului. împăratul află că fata lui e nevasta tînărului, schimbă scrisoarea, că a născut un căţel; de asemenea, schimbă răspunsul bun într-unui rău, ca femeia cu copilul să fie arşi. în loc de a o arde, îi dau drumul, ca în legendă. Pe drum ajunge la o apă şi voieşt~ să spele pe copilul ei; cînd îl spală, cade copilul în apă. Atuncea stătea de altă parte un om bătrîn - pasămite că era Dumnezeu — şi el îi zise să bage boantele în apă. In minutul axela îi crescură mîinile şi scoase şi copilul. Pe copilul îl dărui Dumnezeu cu darul ca tot ce o voi să i se împlinească. Plecînd de acolo mai departe, ajunse la o casă mare; acolo îi iese înainte o femeie mare şi frumoasă şi-i zice că palatul şi tot ce e înlăuntru e pentru dînsa. Acolo sade pînă cînd o găseşte bărbatul. Abia atuncea află că e fata împăratului şi-1 pedepseşte pentru nelegiuirea sa.

Restul basmului care vorbeşte de modul cum s-a folosit copilul de darul ce i-a dat Dumnezeu nu ne interesează aci, şi-1 trecem. Precum se vede, a luat tatăl fetei locul mumei vitrege, altfel basmul este aproape identic cu legenda. Prin înlocuirea mumei vitrege cu tatăl se apropie basmul de povestea *Elena, fata împăratului din Ţarigrad*[8]. în basmul bănăţean din colecţiunea fraţilor Schott (nr. 16) se găseşte o altă variantă [a]acele[i]aşi legende. Fata fuge de un peţitor, care e fiul unui vrăjitor mare, şi acest vrăjitor îi face mari nevoi, schimbînd scrisorile şi cauzîndu-i şi alte nenorociri. 0 paralelă întocmai cu basmul cel dîntîi este basmul german *Fata fără mîini*[9]. Grimm mai compară basme italiane, germane, serbeşti[10] etc. La aceste mai adăogăm basmul rusesc din colecţiunea lui Afanasiev[11], intitulat asemenea: *Cosorucica,* „Fata cu mîinele tăiate".

ILIODOR

Primul roman din anticitate ce s-a mănţinut pînă în zilele noastre e acela scris de Heliodor, episcopul de Tricca în Thesalia, care poartă numele de *Aetkiopica.* în realitate au precedat mai multe romane opului lui Heliodor, aşa povestirile milesice ale lui Aristides (cea 90 înainte de Chr.), „povestirile curioase de dincolo de Thule" de Antonias Digenes în care se tratează de Dinias cu amorul lui Derkyllis, *Babylonica* sau povestirile din Babilon de Iamblichus etc. însă aceste romane s-au pierdut în întregul lor, numai un estract foarte scurt s-a păstrat de către Photius în *Bibliotheca* sa. Aproape două sute de ani după Iamblichus şi, desigur, mai mult sau mai puţin influenţat de dînsul şi de

8 Paralele v. Dunlop-Liebrecht, p. 265 — 266. Alte paralele, mult mai dezvoltate, împreună cu comparaţiunea poveştilor şi legendelor între dînsele, v. F. von der Hagen, *Gesamtabenteuer,* voi. III, p. CLIV – CLXII.

9 Grimm, *op. cit.,* nr. 31.

10 Grimm, *op.cit.,* voi. III, p. 57-60.

11 A.N. Afanasiev, **HapoxrHtie pyccKHe cicasKH,** voi. III, Moscova, 1873, p. 31 — 41 (nr. 159), trei variante; paralele vezi voi.IV, p. 368 — 377.

predecesorii săi, compune Heliodor romanul intitulat *Aethiopica,* a cărui coprins este cel următor:

Regina Etiopiei naşte o fată albă şi o espune într-un loc deşert, legînd un inel pe braţul ei şi o legătură ce conţinea originea ei. Găsită de Sisimithres, acel copil sade la dînsul şapte ani, după care îl ia cu sine la Egipt Acolo, el predă fata aceea lui Charicles, un preot delfic, care îi dă şi numele său: Charicleea şi o destinează nepotului său, anume Alkamenes. Charicleea însă se întîlneşte în templul de la Delfi cu Theagenes şi se amurezează de dînsul. Calasiris, un preot egiptean şi prietin lui Charicles, care se afla atuncea la Delfi, capătă porunca lui Apollo prin vis de a se întoarce în Egipt, împreună cu Charicleea şi Theagenes. Corabia e prinsă de corsari şi căpitanul lor vrea să ia pe Charicleea de soţie. Ajunşi la ţărmul egiptean, Calasiris aţîţă vrajbă între corsari şi ei se omoară între dînşii; atunci Charicleea împreună cu Theagenes sînt prinşi de nişte bandiţi egipteni şi duşi într-un ostrov. De acolo ei scapă, căci unul Nausicles ocupă acel ostrov şi omoară pe bandiţii care îi furaseră iubita lui. Theagenes însă cade în mîinile egiptenilor, cari îl trimet la Persia, şi Nausicles predă Charicleea lui Calasiris, care o recunoscuse. în fine, după multe întîmplări, sînt prinşi amîndoi de către Hydaspes, regele etiopilor, care vrea să jertfească pe Theagenes soarelui şi pe Charicleea lunei; atunci se aflã legătura ce legase muma Charicleei pe braţul ei şi se recunoaşte că ea este însăşi fata lui Hydaspes. Sisimithres şi Charicles, cari ajung acolo după ce o căutaseră prin toată lumea, dovedesc faptul în acel moment, cum s-a petrecut şi că ei o au crescut, şi astfel Theagenes şi Charicleea scapă din toate primejdiile şi ajung la unirea dorită.

Romanul lui Heliodor a avut o influenţă imensă asupra romanului modern, în special asupra romanului eroic. Modul cum se descoperă originea eroinei s-a imitat de Guarini în *Pastor fido,* Dorat l-a dramatizat (1762). Ediţia cea dintîi grecească s-a făcut în anul 1535, la Basel, după un manuscript furat de către un soldat din biblioteca lui Mathias Corvin din Pesta. A fost apoi încă des tipărit şi tradus în limba franceză, engleză, germană etc. [1].

În limba română a fost tradus încă de pe la mijlocul secolului trecut * şi cam des citit. Dar totuşi nu s-a bucurat de atîta popularitate ca toate celelalte cărţi ce am pomenit

[1] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.,* **p.8** şi urm.

* Adică sec. al XVIII-lea (n.e.).

pînă aci. D. Eminescu posedă două manuscripte de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, învederat copii după originale mai vechi; tot aşa posedă şi Biblioteca Centrală un manuscript din 1773 şi d. Tocilescu un altul de la 1785 ⁽\ dar toate incomplecte, ceea ce ne demonstra că era o carte mai răspîndită. Influenţa acestui roman vast, care coprinde zece cărţi, este foarte mică; volumul lui oprea o răspîndire mai mare pe cîtă vreme nu circula decît prin scris.

Ce e curios de a observa este că romanul a căpătat la români titlul autorului său, *Iliodor,* pe cînd s-a pierdut cu totul adevăratul titlu *Ethiopica,* sau „povestiri etiopice". Judecind după transformarea ce a păţit şi după mulţimea relativă de manuscripte ce se găsesc, se pare că a fost mai populară *Istoria lui Filerot şi a Antusei.*

FILEROT ŞI ANTUSA a>

Din acest romanţ avem două ediţiuni, sau mai bine două estracte schimonosite, fiecare din aceşti doi editori-îndreptători pretind şi dreptul şi onoarea de autor adică: Câmpiniu [1] şi Ecaterina Jantil [2]; amîndoi (cea din urmă este o damă) spun că au văzut şi ei un manuscript vechi, dar ei l-au prefăcut, şi într-adevăr l-au *prefăcut.*

Originar, ni se pare, identic cu *Erolocrit,* compus greceşte în versuli de Vincenzo Cornaro între 1630—1650, de unde *Noul Erolocrit* al lui Dionisie Fotino, prelucrat româneşte de Anton Pann. Aci persoanele principale port nume de Eracle, împăratul Atenii, Artemis împărăteasa, Areti fiica lor, Pezostrat, ministrul politic al împăratului, Erotocrit, fiul lui Pezostrat şi amurezul Aretii. Tot aşa şi în *Erotocritul* lui Cornaro. D. Eminescu posedă un fragment manuscript dintr-o traducţiune română de la 1812 intitulată *Istoria Aretusii şi a împăratului Iraclie, tatăl său, a lui Erotocrit şi-a lui Pezostrat, tatălui său, vizirului.* Alte două

[1] ***Doui amantzi,*** *Filerotu shi Antusa. Estragere hi compunere de* R. S. Campiniu, **Brăila,** 1857.

[2] ***Filerot şi*** *Antusa,* prelucrare de Ecaterina Jantil, Buzău, 1878.

manuscripte din *Erotocrit,* de pe la 1800 şi 1818, poseda (Biblioteca Centrală din Bucureşti; singura diferenţă între Anton Pann şi aceste manuscripte este că Areti sună la aceste din urmă mai corect: Aretusa.

în povestea noastră se vede că s-a făcut Filerot din Erotocrit şi din Aretusa, Antusa. Tatăl ei se chiamă Periandru, muma Eftali (Efali), iar tatăl lui Filerot Agaton. Coprinsul romanţului *Filerot şi Antusa,* pe scurt, este cel următor:

Filerot se amorezează de Antusa (cu care însă se poate vorbi numai prin gratiele ce despart casa lui de palatul împărătesc). La vînătoare, urmărind o ciută, ajunge în fine într-o ţară depărtată. Spălîndu-S" cu o apă se transformă într-un harap şi supt forma aceasta revine la Antusa, Aceasta se îmbolnăvise de dragostea lui FhV rot şi zicînd el că e vraci, îi comunică că s-a întîlnit cu dînsul în ţările depărtate, şi cu mijlocul acesta o însănătoşează. Apoi pleacă necunoscut în ţara perşilor, acolo devine generalul armatei însă, comandat în contra grecilor, trece el în partea lor şi scapă pe Periandru. După aceea este trimes însuşi în contra perşilor. Pe vremea aceea trimite regele Periandru la regele Agesilas, propunîndu-i fata lui pentru Andracus. Cum află Filerot de aceasta, crezu că este cu consimţămîntul Antusii şi, furişîndu-se de vederea armatei, dispăru. Aretusa, auzind aceasta, fugi asemenea şi se ascunse într-o mănăstire, }

Aceasta este recenziunea cea mai nouă, cea de Jantil.
Ediţiunea lui Câmpiniu[3] are un alt sfîrşit şi adică: Filerot trimese pe un prieten al lui să peţească pe Antusa de la tatăl ei. Acesta, înfuriat, îl surghiuneşte şi pe Antusa o închide în temniţă. După o vreme oarecare vin mai mulţi fii de împăraţi şi o peţesc pe ea; Filerot, care află că regele îl rechemase, vine tot în forma de harap, se luptă cu inimicii regelui, apoi cu peţitorii şi îi biruieşte pe toţi şi capătă pe Antusa.

Afară de aceste ediţiuni tipărite, noi mai cunoaştem două manuscripte despre *Istoria lui Filerot şi Antusei,* unul al nostru de la 1826 şi altul al d-lui Ispirescu, de pe la 1837. Deosebirea între aceste manuscripte şi tiparul este că manuscriptele sînt mult mai dezvoltate şi că alternează proza şi poezia. Acţiunea e descrisă în proză, iar simţămintele,

[3] Brăila, 1857.

dialogurile şi scrisorile sînt în formă poetică. în *Erotocritul* lui Anton Pann şi acţiunea a fost prelucrată în versuri; coprinsul este asemenea cu *Filerot*[4].

DRACUL ŞI FEMEIA

în cercul cercetărilor de faţă intră şi cartea intitulată *Dracul şi femeia, sau roman găsit sub peruca unui holtei bătrîn,* ediţia întîi, 1851, ediţia a doua, Iaşi, 1857. Noi avem aci o traducţiune sau mai bine o prelucrare a vestitei opere a lui Machiavelli *Belphagor,* tipărită la 1543, adică optsprezece ani după moartea autorului. Se pare însă că el însuşi n-a făcut altceva decît a scoate această poveste dintr-un manuscript latinesc, pierdut acum[1]. Rezumatul, în scurt, este cel următor:

Multe suflete bărbăteşti se pogoară în iad cu tînguire amară că femeile lor i-au silit să părăsească lumea fără vreme şi să se pogoare în iad.Minos şi Radamant, împreună cu Pluto, vrînd să hotărască cu toată dreptatea această pricină, au aflat cu cale să trimită pe una din slugile tartorului să meargă în lume şi să ia cea mai deplină şi negreşită ştiinţă. Sorţii au căzut pe Belfegor şi el a cerut să i se dea o sumă însemnată cu care, viind în lume în chip bărbătesc, să se însoare şi, după trecere de zece ani, să moară şi să se întoarcă în iad; dar cîtă vreme va sta în lume, să fie supus la toate patimele omeneşti. Belfegor se însoară şi o păţeşte rău, încît nu mai poate să aştepte cei zece ani hotărîţi şi se întoarce înainte de soroc în iad, unde încredinţează pe sfetnicii cei mari, prin viu grai, că mare dreptate au acele suflete ce ţipă şi strigă.

Pînă aci, povestea românească e mai mult sau mai puţin o satiră în contra femeilor. Originalele mai au o continuare hazlie, căci dracul, scăpat printr-un ţăran de nevasta lui, spre răsplată îi făgăduieşte dracul că va intra în fata unui boier şi nu va ieşi decît în urma poruncei date de ţăran, pentru care va fi bine plătit de tatăl fetei. Aşa şi făcu. Dracul, ieşind de la acea fată, intră în fata împăratului şi împă-

[4] A. Pann. *Erotocritul,* Sibiu, 1837; ed. a H-a, ibidem, 1867.
[1] Vezi Dunlop-Liebrecht, *op.cit.,* p. 273 şi urm.

râtul porunceşte ţăranului să scoată pe dracu' din fată; dacă nu, îl va pedepsi rău. Ţăranul se puse întîi pe rugat, dar dracul nu voia să ştie nimica de aceasta. Atunci se prefăcu ţăranul şi veni în fuga mare, strigînd speriat către dracul: „Fugi, că te caută femeia ta!" Cum auzi dracul de femeie, ieşi ca fulgerul din fată şi într-o clipă se făcu nevăzut. Prototipul acestei poveşti este indic. Benfey, care l-a regăsit în *Cucasaptati,* adică în „povestirile unui papagal", a urmărit această temă prin toate literaturile, arătînd cum s-a transformat încetul cu încetul pînă cînd a devenit basm [2].

Iată acum şi un basm român, cules din districtul Prahova, care s-a născut din această poveste. Ciudat este că arhanghelul Mihail a luat locul diavolului, se vede din cauza rolului ce i se atribuie, adică de a lua sufletele oamenilor, ceea ce nu se potriveşte cu atribuţiunile diavolului după închipuirea poporului:

Se zice că sf. arhanghel Mihail trăia odată *ipe* pămînt. P-atuncea era şi el ca toţi oamenii, cu slăbiciunile lor. Cînd ajunse flăcăiandru, simţi că-i tîcăie inima după o fetiţă tînără, cu faţa albă ca zăpada, cu obrajii rumeni ca cireaşă, cu cosiţa neagră ca peana corbului şi cu ochişorii ca mura cîmpului. Frumoasa fetiţă nu se arătă nesimţitoare la ochii dulci ce-i făcea Mihai (aşa se numea sf. arhanghel p-atuncea, pentru că nu era încă sfînt) şi, ori de cîte ori îl vedea trecînd la vale, se făcea că nu-i apă în cofă şi da fuga la fîntînă, unde Mihai mînca la faguri după guriţa ei. Azi aşa, mîine aşa, o duseră ei cît o duseră, pînă ce dragostea lor începu să zbîrnîie pe la urechile sătenilor şi de! gurele rele, cînd n-au de lucru, scot fel de fel de vorbe.

Mihai, ca să iasă din gura lumii, făcu ce făcu, că fata era mai bogată decît el, şi o luă de nevastă pe Stăncuţa, că aşa, se chema drăguţa lui. Acuma el credea că are să fie cel mai fericit om din lume, dar omul una se gîndeşte şi alta nemereşte; mierea Stăncuţei de denaintea nunţei, după cununie se prefăcu în fiere otrăvită: din viţă blîndă, ajunse scorpie afurisită. Bietul Mihai nu mai putea să-i intre în voie: zice el hăis, ea zicea cea; zise el cea, ea zicea hăis; zicea el tunsă, ea zicea rasă; zicea el rasă, ea tunsă; ba raţă, ba răţoi, şi aşa mai încolo. Cu toate astea, el suferea tot fără să zică o singură vorbă. Tăcea şi-şi vedea de treabă. Dumnezeu, văzînd marea lui răbdare, îl făcu sfînt şi îl însărcina ca să ia sufletele oamenilor. Cu toată sfinţenia lui, tot n-a putut să scape de răutatea nevestei, Ar fi vrut să-i ia sufletul, dar nu-i da voie cel de sus.

O duse el cît o duse; dar dacă văzu şi văzu, se sculă într-o zi de dimineaţă, luă zeghea în spinare, puse mămăligă în traistă şi-şi luă lumea în cap. Merse, merse zi de vară pînă în seară şi ajunse dinaintea unui bordei unde bătu la uşă.

— Cine-i? întrebă un glas dinăuntru.

— Om bun, răspunse el d-afară. N-avu să aştepte mult, că uşa bordeiului se deschise şi un biet muncitor îl pofti înăuntru şi-1 ospăta şi-1 găzdui. Omul era, vesel că nevasta îi făcus un copilaş frumos ca un bujoraş.

La masă, din una în alta, ajunse vorba şi la naş. Atunci sf. arhanghel ceru să-i boteze el copilul. Omul primi cu bucurie, mai cu seamă după ce află că naşul e sfînt, pentru că sf. arhanghel îi spuse tot ce păţise şi cum se făcuse sfînt. A doua zi, merseră la biserică de bot(zară copilul şi îi puseră numele Ionică. După ce se întoarseră acasă, întinseră masa mare, se puseră roată împrejur, băură şi se ospătară pînă seara, pînă ce ieşiră stelele pe cer, cînd se duseră să se culce.

Ca dar de botez, după obicei, sf. arhanghel Mihail îl făcu doftor şi-i dete o sticluţă, zicîndu-i: « Cînd te-o chema la vreun bolnav, să ştii că eu sînt acolo mai dinainte. Cum vei intra în casă, să te uiţi la mine; şi dacă me-i vedea la capul bolnavului, să ştii că nu-i scăpare, iar dacă me-i vedea la picioare, să-i dai trei picături din sticluţă şi se face bine într-o clipeală. » Cu meşteşugul ăsta de doftor, Ionică se vesti peste nouă ţări şi peste nouă mări, aşa că vestea lui ajunse pînă la Crai-împărat, care zăcea de nouă ani şi care chemase pe toţi vracii şi toate babele din lume, fără nici un folos. Auzind Crai-împărat de ăst doftor năzdrăvan, care spunea curat de la început de-i scăpare ori nu, îl chemă şi pe el.

Cum ajunse acolo, împăratul îi zise:

— Iacă, dacă me-i scăpa, îţi dau jumătate din împărăţia mea; iar de nu, unde-ţi stă tălpile picioarelor, ţi-o sta capul.

Sărmanul Ionică o sfecli, pentru că văzuse pe naşu-său stînd greceşte la capul împăratului. Dar în primejdia în care se afla, îi veni ceva în minte. S-apropie de sf. arhanghel şi îi zise:

— Sfinte nasule, te caută nevasta, e la poartă...

Sfîntul arhanghel, cum auzi de nevastă, o luă la sănătoasa, lăsînd în pace pe împărat, care se şi făcu sănătos, numaidecît; şi Ionică se întoarse acasă încărcat de daruri.

Incălecai pe o şea şi vă spusăi aşa.

[2] Th. Benfey, *Pantschatantra. Filnf Bilcher indischer Fabeln,* voi. I, Leipzig, 1859, p. 519-534.

[3] Th. I. Gesticone, *Păţaniile arhanghelului Mihail. Istorioară poporană culeasă în districtul Prahova,* în *Columna lui Traian,* III (1882), nr. 7 — 9, p. 522-524.

Un basm analog, intitulat *Cum a înâlbit femeia pe dracii* a publicat d. Baican, dacă nu ne înşelăm, în *Timpul* p anul 1882 <[2]. între proverbele române avem: „Femeia 2 îmbătrmit pe dracu' cu descreţirea unui fir de păr"; basmul care a dat naştere la acest proverb si care stă în oarecare legătură cu povestea de faţă a fost cules asemenea de d. Baij can, dar e inedit pînă acuma. în toate aceste basme joadj dracul un rol pasiv faţă cu femeile. I

FLOAREA DARURILOR <[1],

Tipărită în Snagov, la 1700, cu **îndemînarea** şi cheltuialj **dumnealui Constantin Paharnicul, Sarachin Sin** Gheorghiţ **dohtorul Criteanul.**

Precum spune traducătorul, el s-a slujit de un manuscript grecesc, găsit în muntele Athos. De o fi aşa nu ştim, *M* atîta ştim, că este o traducere directă din 'Avxot; tcov *Xapml* tipărit la Veneţia, 1675, care carte singură, precum se vei e scoasă dintr-o carte italiană: *Fior di virlu.* Cartea, tipării \ pentru a doua oară la 1703, ediţia a treia 1834 [1] [(2)], copiind-35 de capitole asupra patimelor omeneşti împărţite astfi f că după o virtute urmează viţiul corespunzător; aşa, capiti Iul 1, *Despre dragoste,* capitolul 2, *Păcatul pizmii,* cai iasta împrotiva dragostei etc, şi coprinde vorbe şi pil scoase din autorii vechi, greci şi romani, precum şi din Bibi *1* şi din operile părinţilor bisericei. Pe lîngă aceasta, aduceai torul mai la fiecare capitol cîte un exemplu din istoria ai malelor, care arată învederat că a fost scos din *Physioloţi* Acest *Physiologus* este mai vechi în literatura român căci se întrebuinţează şi de Neagoe-Vodă, fără însă a-1 nun *• ceea ce vorbeşte pentru răspîndirea lui şi pe aci în (ai

1 D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română,* Bucureşti, 1873,

Pînă acuma n-am reuşit de a găsi un manuscript relativ la aceasta. [(3)] *Physiologus,* cartea cea mai favorizată de biserică, este desigur de origine egipteană şi elenistică. Deja în secolul al V-lea a fost tradus în limba etiopică [2]. Tot aşa de timpuriu îl găsim în celelalte limbi orientale [3] şi apoi răspîndit peste toată Europa. *Physiologus* nu este altceva decît o descriere mitică despre viaţa animalelor; basmele acestea privitoare la viaţa animalelor au fost după aceea comentate în mod mistico-alegoric şi aşa întîlnim în cartea lui Neagoe-Vodă. [4] o pildă asupra şarpelui, care se roagă la Dumnezeu să vază chip de om, iar cînd îl vede, îşi ascunde capul să nu fie zdrobit, căci numai aceasta îi produce moartea, a doua pildă, asupra porumbului care, înainte de a înghiţi grăunţul, priveşte dacă nu cumva se lasă uliul pe dînsul şi astfel se străjuieşte bine. Pilda a treia este pentru strutocamil, care cloceşte ouăle numai prin privire neîncetată din ochi, după ce le-a băgat mai-nainte în apă, iar dacă-şi dezlipeşte ochii, vine aspida şi suflă spre dînsele şi strică astfel ouăle cu duhul ei. Aşa trebuie să fie şi omul, privighetor şi cu bună pază împotriva suflării satanei. Se poate ca în *învăţăturile lui Neagoe-Vodă* să fi intrat aceste basme din *Physiologus,* prelucrat de sf. Crisostom (pildele din *Physiologus* care fac parte din *învăţăturile lui Neagoe-Vodă* sînt reproduse de noi întocmai după original în *Chrestomatie,* I, p. 165 urm.).

De altă parte este *Floarea darurilor,* foarte interesantă prin poveştile ce conţine. Ca izvor, autorul însemnează Biblia, *otecinic* (adică *pateric,* vieţile sfinţilor pustnici) şi „istoriile Ramului", adică *Gesta Romanorum* pe cari le-am pomenit destul de des pînă acuma. Din maximele şi sentenţele coprinse în *Floarea darurilor* dăm estracte cu ocaziunea proverbelor. Aci însă ne vom mărgini la cîteva esemple ca specimene din *Physiologus* şi din poveştile coprinse în această carte. Aşa de esemplu citatul cel dîntîi [5]: „Deci dragostea aceasta poate să o aseamene neştine unii păsări ce-i zic calandrinon, carea are această fire întru sine că, deacă o aduc înaintea bolnavului şi este ca să moară de acea

[2] Editat de Hommel, Leipzig, 1877.
[3] Land, *Anecdota syriaca,* voi. V.
[4] *învăţăturile lui Neagoe-Vvd.,* Bucureşti, 1843 p 193—196
5 *-p2-.*

boală, întoarce capul ei şi nu-l veade, iar deacă iaste ca să se scoale bolnavul, îl veade şi toată boala iase dintr-însul".

Alt esemplu este[6]: „Şi poţi să aseameni nemilostivirea vasiliscului, care junghe pre om şi-1 omoară numai cu vederea lui; şi nu-i iaste nici odinioară milă, pentru că deaca nu află pre cineva să-1 poată otrăvi, numai cu suflarea lui face pre copaci de să usucă şi frunzele carele sînt împrejur se usucă, atîta iaste de otrăvit". Această credinţă o regăsim deja în Plinius[7].Sfîrşim estractele din *Physiologus* cu vestita legendă despre finix[8]:

Şi poţi ca să aseameni darul întărirei pre o pasăre caria îi zic finix,carea trăieşte 300 şi 15 ani. Şi deaca vede că au îmbătrînit şi au slăbit, adună nişte lemnişoare mirositoare şi-ş zideşte cuib şi intră într-însul şi sta denaintea soarelui şi-o bate atîta într-aripele lui cît face foc din arderea soarelui şi din baterea aripilor lui. Iară acea pasăre iaste atîta de întărit, cît nici o dată nu se clăteşte, ce mai vîrtos se lasă de arde, pentru că ştie din fire că va să întinerească. Şi plinindu-se nouă zile, să naşte dintr-acea materie a trupului lui un viearme şi creaşte pre-ncet pre-ncet, şi atunce face aripi şi să face pasăre. Şi nu mai iaste în lume altul fără numai unul.

Legenda „finixului" este din cea mai adîncă vechime, întocmai aşa se găseşte în *Physiologus* etiopic din secolul al V-lea[9] şi în cel corespunzător siriac şi arab[10]. Dar cu nouă secole mai înainte, adică în secolul al IV-ea înaintea erei noastre, se pomeneşte fenixul de către Antiphanes din Rhodos (cea 340 î.e.n.). De aci apoi în scrierile lui Aelian[11] şi Aristoteles[12], ba chiar Herodot[13] şi Horapollon[14] o pomenesc de-a dreptul ca o credinţă egipteană. Din această literatură a ajuns la romani, la Tacitus,^ Pomponius Mela etc, şi apoi la toate popoarele europene. în special e de observat că această legendă a fost foarte frumos potrivită de

[6] F. 24r.
[7] *Historia naturalis,* VIII, c.33, 1.
[8] F. 59v urm.
[9] Ed. Hommel, cap. VII, p. 62, *Introducerea,* p. XXXIX, n.19.
[10] Land, loc. cit., c.29, v. anotaţiunile pe p. 154.
[11] Nat. Anim., VI, 58.
[12] **Ilepî Coxpov îcrcopiai, IX, 13.**
[13] Cartea II, cap. 73.
[14] **npa7to?JaQvo<; NetX-oO îepoyXriqHKa, II, 57.**

către chir Grigorie, episcopul Argeşului, cu renaşterea poporului român[15].

Ne ajung aceste esemple din *Physiologus*; acuma cîteva poveşti, mărginindu-ne la una sau două mai importante:

Pentru darul direptăţii[16]. Spun la otăcinic că era un lăcuitoriu în pustie carele făcu multă vreme în săhăstria lui şi, avînd o boală foarte mare, carea nu putea nicicum să o tămăduiască, începu a să jălui cătră Dumnezeu şi un înger al Domnului veni în chip de călugăr şi zise săhastrului: vino cu mine pentru că Dumnezeu va să-ţi arăt din judecăţile lui ceale ascunse. Şi luo pre sihastru într-o casă întru carea era mulţime de bani şi îngerul îi fură şi-i duse într-altă casă, şi-i lăsă deasupra porţii unui om sărac, carele pierduse în mare tot, orice avusese în lume. Atunce-1 duse într-altă casă şi junghe un copil mic, carele era în leagăn; şi văzînd săhastrul aceasta vru să se ducă de la dînsul, socotind că îngerul au fost diavol. Atunce îndată îi zise lui îngerul: aşteaptă şi eu îţi voi spune lucru carele am făcut. Pentru furatul banilor iaste aceasta: acela ai cui au fost banii ş-au vîndut tot ce au avut în lume ca să le dea unui ucigătoriu, ca să facă răsplătire acelor ce au ucis pre tată-său; şi de l-aş fi lăsat să fie făcut, ar fi fost în tot satul amestecătură şi mare rău şi ar fi murit mulţi; ce, pentru ca să tai răul şi pentru ca să întorc pre acesta să facă bine, i-am luat banii pentru că deaca va vedea că rămîne aşa sărac, va întră într-o mănăstire şi-şi va spăşi sufletul lui. Iară pricina pentru carea am lăsat banii la acea poartă, iaste aceasta: acela carele sădea în casa aceea ş-au pierdut în mare tot ce au avut în lume şi el, din oceinţa lui, au vrut să meargă să se spînzure. Dirept aciasta i-am lăsat banii ca să-i afle, să nu să spînzure. Iară pricina pentru care am junghiat copilul iaste aceasta: tatăl acestui copil făcea milostenie pentru dragostea lui Dumnezău; iară de cînd au făcut pre acest copil, au lăsat milostenia şi s-au dat în iubirea de argint, şi în năpăstuiri şi întru toate răutăţile lumii; dirept aceasta i-am junghiat copilul lui pentru ca să se întoarcă să facă iarăşi bine.

Dirept aceasta nimic să nu te miri de boala ta; că de n-aş fi făcut aceasta, nu te-ai fi întors în milostenia lui Dumnezeu, căci Dumnezeu

[15] *Loghică, carea acum întîi s-au tîlmăcit în limba patriei ...cu chelHiiala.., chir Grigorie, de care iaste şi tîlmăcită,* Bucureşti, 1826, p. 16— 17.

[16] F. 41v — 42v. Pilda despre săhastrul şi îngerul se află deja cu nouă ani înainte în literatura română, căci face parte din ,,Margarit[arele]" al[e]lui Zlatoust, tradus româneşte de R. Greceanu, tipărit Bucureşti, 1691, fol. 164v— 165v şi e scos, cum zice, „dintr-ale stareţului, capul 2". Această poveste a intrat cu totul în popor şi o regăsim sub formă rimată în *Şezătoarea,* ed. I. Vulcan, an. III (1877), p. 2—4: *Dumnezeu şi cerşitorul,* unde Dumnezeu ia locul îngerului, şi cerşetorul al săhastrului.

nu lăsă nici un lucru fără vreo pricină, că oamenii nu pot să o priceapă pentru că judecata lui Dumnezeu aşa lasă. Iar Dumnezeu, pentru mila lui, din doauă răutăţi lasă cea mai mare şi-1 schimbă întru bine. Şi cum zise îngerul aceastea, fu nevăzut denaintea lui.

Originalul acestei legende se află mai *întîi* în Talmud şi în poveştile lui R. Nissim din Kairuan. în locul săhastru-lui este R. Josua ben Levi şi îngerul este proorocul Elia. Intrînd în literatura muhamedană, călătoreşte Moise cu Hidir[17]. A ajuns apoi în Europa în multe cărţi, aşa în *Gesta Romanorum*[18], *Vitae Patrum* (V, 39), *Scala coeli,* Pauli, *Schimpf und Ernst*[19]. Oesterley a cules la Pauli toate paralelele, la cari mai adăugăm *Etienne de Bourbon*[20]. Altă poveste o amintim numai, fiind că a fost culeasă în zilele noastre din gura poporului de către d. Jipescu[21]. Este povestea cu fetele dracului pe care le mărită după gineri, ca să-i aducă în împărăţia lui. Aşa, una este trufiia şi o mărită după oamenii cei mari, alta e înşelăciunea şi o mărită după ţărani, a treia, pizma, şi o mărită după meşteri, a patra, făţăria, şi o mărită după cei bisericeşti şi aşa mai departe[22].

în sfîrşit, voi mai aminti de povestea fiului lui Theodosie (fol. 87 urm.), care a fost crescut paisprezece ani într-un turn retras de toată lumea. Cînd veni la palat, îi arătară toate lucrurile; într-altele, văzînd o muiere, întrebă de numele ei. Unul îi răspunse de glumă: „Numele ei este diavolul, care trage pe oameni la muncă". întrebat apoi care lucru îi a plăcut mai mult, răspunse: „diavolii, care trag pe oameni la muncă". Am amintit aci această poveste dinadins, fiind că ea se trage din *Varlaam şi loasaf.* Boccaccio a prelucrat această poveste în *Decamerone,* introducere la ziua a patra; în *Cento novelle antiche* se repetă asemenea, cu puţine schimbări[23].

[17] Coran, sursa 18, verset 59 — 81; Hammer, *Rosenol,* voi. I, p. 12 1 urm.; Weil, *Biblische Legende,* p. 176—181.

[18] Cap. L X X X ; v. si Oesterley, p. 724-725.

[19] Cap. 682.

[20] Nr. 396, p. 346-349 şi nota 1.

[21] Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum ieste şi cum trebuie să Mie săteanu,* Bucureşti, 1881, p. 115-116.

22 p 44_45.

[23] Dunlop-Liebrecht, p. 230. Ni se spune că Asachi are o povestire analoagă; noi n-am găsit-o încă.

O altă carte de felul acesta este *Zadic* de Voltaire, tradusă în româneşte de S. Căpăţineanu *(Sadic sau ursitoarea,* istorie asiaticească de M. Volter, 1831). Această carte, deşi însăşi în forma în care se află astăzi nu este deloc populară, totuşi are toate elementele pentru a deveni populară, căci se compune din poveşti şi istorii foarte cunoscute şi foarte răspîndite. Aşa de esemplu capitolul doi, *Nasul,* este istoria *Matronei din Efes* a lui Petronius[24]; se află şi în sus-numitul *Sindipa* şi a fost tradusă mai deunăzi de d-nul Maiorescu după o redacţiune chinezească. (4) Capitolul trei, *Clinele şi calul,* e o poveste orientală din *Midraş eca,* apoi în Nighiaristan etc. Capitolul XVII, *Luptele,* din Ariosto[25] (capitolul XVII, v. 17 urm.), capitolul XIX, *Enigmele,* sînt luate din *Şah-nameh.* în literatura română se găsesc paralele în *Halima* unde Calaf, pentru a căpăta pe prinţesa Chinei, trebuie să dezlege asemenea cimilituri. Cap. XVIII, *Pustnicul,* în sfîrşit, coprinde o poveste foarte vestită, care nu este alta decît povestea citată în *Floarea darurilor.*

Alte cărţi de felul acesta mai sînt, de esemplu, acele din *Adunare de istorii morale alese, traduse de un prieten al literaturei române,* Sibiu, 1848 (5), şi adică *Capela din pădure* (din nou tradusă româneşte de Rîureanu), *Giuvaerele furate, Bancherotul, Ugero Danezul* (din cercul carolingian) şi *Guillaume Tell,* destul de cunoscut. Nu puţine au fost traduse din franţuzeşte după autori renumiţi ca *Guillaume Tell sau Elveţia slobodă* tradusă de Gr. Negrea, 1839, Buzău, după Florian, *Belisarie,* scriere morală, trad. S. Marcovici, 1843, Bucureşti, după Marmontel, *Numa Pompiliu* după Florian, trad. de A. Beldiman, 1820. Dar ce e mai curios e că unele din aceste cărţi au trecut mai întîi în literatura grecească şi de acolo au fost traduse pentru a doua oară în limba română. N-au intrat însă în popor, ceea ce se esplică foarte uşor, deoarece mai toate aceste cărţi sînt curat productele autorilor şi poporul n-a putut să regăsească partea sa, pe care lesne o recunoaşte în cărţile şi romanţurile acele cari şi-au luat naştere în mijlocul său, prin contribuţiunea tuturor. Acele cărţi au un caracter artificial şi nu se pot decît *simplu traduce,* pe cînd cărţile cari constituie literatura populară

[24] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.,* p. 40 urm. (literatura compar,

[25] *Ibid.,* p. 401.

nu sînt numai traduse, dar, cu încetul, sînt mai mult sau mai puțin prelucrate şi potrivite cu mediul cel nou în care intră. Aşa de esemplu *Harito şi Polidor,* traducțiune din greceşte de Mihail Stoianovici, 1849, Bucureşti; originalul este franțuzesc şi autorul este renumitul J. J. Barthelemy, care a scris şi *Călătoria tânărului Anacharsis.* Altele iar, ca cele de sus, de-a dreptul din franțuzeşte, precum *întâmplările lui Lazarilă Torma,* tălmăcită din franțuzeşte de serdarui S. Barbu Tîmpeanu [6], Bucureşti, 1839; *Aneta şi Luben* de Marmontel, traducție asemenea de G. Pleşoianu, 1820, Bucureşti. Din cărțile lui Marmontel s-au mai tradus, afară de *Aneta* şi *Belisarie,* şi *Tripodul Elenei,* traducere de Mavrodin, 1838, Iaşi, *Bărbatul bun şi femeia bună,* traducere de I. Heliade, 1832, Bucureşti şi *Adelaida,* 1836, Bucureşti, *Papagalul,* traducțiune din franțuzeşte de T. Bilciurescu, 1840, Bucureşti, etc. etc. Ne mărginim la aceste puține esemple sau, mai bine, la această înşirare de titluri care, pentru a fi completă, ar cere un studiu deosebit asupra traducerilor române, care însă nu intră în cercul cercetărilor noastre; de altă parte, n-am crezut că putem trece cu tăcere faptul cum că, pe lîngă acele cărți cari au devenit populare ; din cauzele deja sus dezvoltate, s-au mai tradus şi alte cărți, tot de aceiaşi autori şi traducători, şi cari cu toate acestea au rămas cu ediția întîi. Interesul cititorilor nu era prea mare şi de poporul au rămas depărtați pînă astăzi.

în locul lor s-a născut de curînd la noi un alt soi de literatură estetică, adică literatura haiducească. Literatura haiducească este literatura adevărat romantică, însă în sensul modern, căci eroul este un haiduc. Din momentul cînd poporul nu se mai emoționează într-atîta prin poveştile romantice anterioare, se naşte această literatură care agită spiritul şi în special simțimîntul prin fiorile unei cruzimi sau vitejii nemaipomenite. Aşa se poate observa în Italia, unde a luat naştere începînd cu Rinaldo Rinaldini, apoi la germani, unde se mai adaugă şi povestiri din spaime vrăjitoreşti, povestiri de stafii şi năluciri; în fine, şi la noi. Scriitorii principali la noi sînt: Leon Wolff, care a scris *Fetele morarului, Tîlharul Grozea, Roşcan haiducul,* apoi d.N.D. Popescu, prelucrător de basme populare, cărui literatura haiducească îi datoreşte pe *Tunsul haiducul, Corbea haiducul, Codreanu, Miu haiducul* şi *lancu Jianu,* acest din urmă este eroul cîntecului popular „al lui Jianu". Mai este apoi şi *Fulger tâlharul.* Aceste romanțuri haiduceşti au fost pomenite de noi numai pentru constatarea momentului psihologic, cum că şi la noi literatura populară are o dezvoltare analoagă, ca la celelalte popoare. Coprinsul romanțurilor haiduceşti este însă lipsit de orice interes cultural, fiind producte subiective ale scriitorilor.

Cărțile cu cari ne-am ocupat pînă acuma sînt toate prozaice; numai una singură în versuri a putut să-şi cîştige o imensă popularitate, adică *Piram şi Tisbe* sau *Ferirea a doi iubiți, adecă jalnica întâmplare a lui Piram şi Tisbe,* versificată de V. Aaron. Toți cunoaştem această străveche poveste orientală care ni s-a păstrat de către Ovid [26]. Se spune că Tisbe, care se îndrăgise după Piram, se vorbise cu dînsul să se întîlnească seara, în turnul lui Nin, afară din oraş. Tisbe ajunge mai întîi acolo şi, pe cînd ea sta şi aştepta pe Piram, deodată vede o leoaică ce îi iese înainte cu gura plină de sînge. Tisbe, speriată, fugi şi în fuga ei lăsă să cază haina de pe deasupra. Leoaica o sfîşie şi o umplu de sînge. în minutul acela soseşte şi Piram care vede leoaica ce fuge şi haina Tisbei, sfîşiată şi încruntată cu sînge. încredințat că leoaica a sfîşiat pe Tisbe, se străpunge; atuncea soseşte Tisbe şi se omoară şi ea, pe trupul iubitului ei. *Piram şi Tisbe* s-a tipărit, pe cît am putut afla, la 1805, 1828, 1834', 1835, 1858, 1863 şi 1867 [27] [7]. Totodată cu *Piram şi Tisbe* s-a tipărit şi versificarea lui V. Aaron a mitului despre *Narțis şi Echo,* precum îl povesteşte Ovid [28]: Echo se îndrăgeşte după Narțis, iar el nu voieşte să ştie de ea şi o respinge. De mîhnire şi obidă, ea lîncezeşte atîta pînă cînd corpul ei se schimbă în piatră, numai glasul îi rămîne. Dar şi Narțis e pedepsit să se tot uite în apa rîului, privind mereu la chipul lui ce se oglideşte în apă; şi aşa el stă pînă cînd se preface în floarea narțisul [29]. Acolo întîmplarea jalnică, aci schimbarea minu-

[26] *Metamorphoseon,* liber IV, v. 55 — 166.

[27] Mai pe larg despre *Piram şi Tisbe,* în privința origineişi dezvoltărei, v.K. Simrock, *Quellen des Shakespeare in Noveîlen, Mărchen* voi. III, Berlin, 1831, p.H5 urm.

[28] *Metamorphoseon,* liber III, v. 341—510.

[29] Dunlop-Liebrecht, *op."cit.,* p. 231.

nată au fost desigur una din cauzele popularității ce au dobîndit aceste povestiri mai mici. Prin forma lor mai mică ne apropiem de o clasă din literatura estetică, care în mare parte a luat naștere din romanțurile mai întinse: ne apropiem de novelele, de unde, apoi, snoavele.

Un epizod izolat dintr-un roman mai dezvoltat sau poveste mai mică, în care eroul nu mai joacă rolul activ, ci devine pasiv față cu împrejurările în care se află, constituie a doua ramură a literaturei populare romantice: novelistica, luînd „novela" în înțelesul ei adevărat și nu în cel modern, schimbat deja. începînd cu *fabliaux* franțuzești din sec. XI și XII, și cu *Cento novelle antiche* italiane din sec. al XV-lea, novelistica ajunge la apogeu prin măiestria lui Boccaccio care, de aceea, se consideră ca creatorul acestei ramuri a literaturei. Novelele lui des traduse și mai des imitate se răspîndesc peste toată Europa. Reprezentanții cei mai renumiți ai novelisticii în patria lui Boccaccio sînt mai cu seamă Sachetti, ser Giovanni, Massuccio, Cinthio, Straparoia și Bandello, în Spania Juan Timoneda și Don Juan Manuel, în Franța regina Margareta etc.

Afară de acest interes cultural la care iau parte și romanțurile pe cari le-am tractat mai sus, novelistica mai are importanța că ne arată cum literatura *scrisă* trece în cea *nescrisă*. Se poate arăta cu evidență originea romantică a unei sume de aceste „novele" cari astăzi trăiesc în gura poporului ca „povestea ăluia" sau chiar ca „snoavă". într-adevăr, literatura populară română nu posedă mai nici o novelă de origine imediat scrisă, ci o sumă de novele „de prin lume adunate și iarăși la lume date". în primul rînd stă aci, ca opul cel mai complet, *Povestea vorbei* a lui Anton Păh'n^ pe care o putem numi cu drept cuvînt *Cento novelle rumanice* fiindcă conține tocmai o sută de povești și istorioare, între cari se află și cîteva fabule, destinate a esplica originea proverbelor respective. Hronoiogicește, precedă o altă carte a lui Anton Pann, acea intitulată *Fabule și istorioare*[31],

30 Ediția întîi, București, 1847; ed. a Il-a, 1852- 1853, trei volume, Ediția întîi e retipărită la 1880.

'si București, 1841, partea I – II.

care coprinde asemenea povești și fabule și cari, în mare parte, au intrat apoi, puțin prelucrate, în *Povestea vorbei.*

într-un studiu special asupra lui Anton Pann vom tracta mai pe larg fiecare din acele o sută de povești, precum și toate celelalte cuprinse în operele lui, arătînd izvoarele de cari s-a servit și, pre cît se poate, paralelele din alte literaturi. Aci ne ajunge a aduce cîte una sau două din fiecare din operele lui, urmînd șirul hronologic al compunerii lor; așadar, din *Fabule și istorioare, Povestea vorbei, Șezătoarea la țară* și din *Nastratin Hogea,* arătînd izvorul lor și filiațiunile pînă cînd au ajuns a deveni la noi „povestea ăluia", însuși Pann ne încredințează despre aceasta în introducerea la *Fobiile și istorioare,* cea dintîi carte a lui de felul acesta (1841), zicînd: „Aceste *Fabule și istorioare* nu sînt decît numai auzite. De vor fi vreunele tipărite în alte limbi, nu știu, că n-am învățat nici o limbă din cele poleite". Una din aceste istorii poartă titlul *Feciorul moștenitor*[32] și este una din cele mai răspîndite și mai vestite. Coprinsul acestei istorii este:

Unul, avînd opt feciori, murind zice că lasă toată moștenirea lui unui fecior, fără însă a spune curat pe care fecior lasă moștenitor. După moartea tatălui se naște vrajbă între feciorii lui; fiecare pretinde singur întreaga moștenire. în fine, se duela judecător. Acesta le zice: luați fiecare cîte un ciomag și dezgropînd pe mortul, să-1 bateți cu ciomegele ca să-1 întrebați în acest fel pe care fecior a lăsat moștenitor. Toți urmară poruncei date de judecător, afară de unul ce sta plîngînd și zicea: cum să dau eu în tatăl meu? Mai bine renunț la toată moștenirea. Pe acesta îl recunoaște judecătorul ca singurul moștenitor.

Originalul acestei povești se găsește sub forma cea mai veche în Talmud[33] și din Orient a intrat, prin mijlocirea literaturei bizantine, în literatura veche slovenească, unde face parte din *Palia* sau istoria biblică înfrumusețată cu povești **și** legende. Aci, judecata aceasta înțeleaptă se atribuie lui Solomon. De altă parte s-a răspîndit peste toată Europa, cu simpla variantă că judecătorul poruncește feciorilor să dea cu săgeata în trupul mort sau numai în chipul tatălui lor; toți dau cu săgeata, numai feciorul cel adevărat plînge **și** refuză a urma poruncei. în fabliaux franțuzești din

32 Voi. I, p. 95-97.

33 ***Baba bathra,*** f. 58.

sec. XII — XIII se şi numeşte asemenea de-a dreptul „jugement de Salomon"[34].

Recenziunea românească se apropie însă mai mult de cele orientale-sloveneşti decît de cele occidentale, ceea ce ne arată izvorul de unde a venit la noi. Noi am studiat aceasta poveste mai pe larg comparînd-o cu paralelele orientale şi occidentale[35].

Altă poveste din *Fabule şi istorioare* este *Planul simigiului:*

Un simigiu oarecînd
covrigi, simiţi încărcînd,
a umblat din sat în sat
şi schimbînd, pe oauă i-a dat.
Deci tabla-n cap dacă ia,
cu acele oauă pe ea,
să întorcea la oraş
ca şi un negustoraş.
Dar pe drum cînd să ducea,
să gîndea şi plan făcea:
cum sînt, zise, aste oauă
tot bune, proaspete, nouă,
care-s cinci sute, să zic,
de vor prisosi, nu stric,
de-oi sta la cloşti să le pui,
tot oul o să-mi dea pui.
Să zic acum c-a crescut
şi găini mari s-au făcut.
Aste-ntr-o zi, peste tot,
cinci sute de ouă îmi scot;
să le vînz, ca un sărac,
ceva părăluţe fac.
Cinci sute de găini dar,
clocind, o să-mi dea pui iar,
fiecare douăzeci.
Ho! ho! Stane, unde pleci?

[34] Literatura comparativă, v. A. Veselovski, CjiaBflHCidfl CKa3aHifl CojioMOHi. HKHTOBpaci, **H 3ana#Hbi# jiereRTibi,** St. Petersburg, 1872, p. 84 **urm.;** *Gesta Romanorum,* cap. 45, Oesterley, *op.cit.,* p. 719 etc.

[35] **M.** Gaster, *Legende talmudice şi legende române,* în *Anuar pentnl israeliţi,* V (1882), p. 29 — 31 *(Feciorul cel adevărat).*

Stăi să vedem cîte fac,
apoi cum o să mă-mbrac!
Socoteală prea nu au,
cinci sute de cloşti îmi dau
o sută de sute-n cap,
hait! de sărăcie scap!
Cînd zise hait! bucurat,
îşi uită că e-ncărcat.
Şi sărind sus ca un ţap,
dete tabla peste cap,
oule pe jos turti
şi planul îşi izbuti[36].

Noi comunicăm această poveste mai cu seamă pentru că la dînsa a demonstrat Max Muller migraţiunea fabulelor din Orient la Occident, urmărind această poveste prin toate paralelele pînă cînd ajunge la *Perette* a lui La Fontaine. Prototipul este în *Panciatantra* şi este, cum zice Benfey, una din părţile cele mai vechi ale acestei colecţiuni[37]. De acolo a ajuns în *Eitopadesa,* în *Tuti-nameh,* adică „Cartea papagalului", apoi în *Conde Lucanor* / de aci a venit la La Fontaine şi apoi în literatura nescrisă, în basme germane şi în povestea română. Literatura comparată se află la M. Muller şi Benfey[38]. *Planul simigiului* s-a reprodus de către Arsenie[39].

Să luăm acuma una din paralelele coprinse în *Povestea vorbei:*

A fost o însoţire ce trăia în iubire. Dracul însă se sili să le spargă casa, însă toate încercările i-au fost zadarnice. Atunci căută o babă bătrînă şi ea-i făgădui să-i facă după plac, dar să-i dea o pereche de papuci galbeni plata. Baba se duse pe la tînăra femeie şi, prin momelile ei, reuşi să capete întreaga-i încredere. Apoi îi predă un brici, ca să taie cruciş din părul bărbatului ei patru fire, căci vrea să le puie la stele şi bărbatul o va iubi totdeauna. Baba se duce apoi la bărbat, îi spune că nevasta are de gînd să-l omoare cu briciul şi dacă ar vrea să se încredinţeze de adevărul vorbelor ei, să se prefacă că doarme. Aşa şi făcu şi, cum văzu că femeia lui scoate

[36] Voi. I, p. 75-77.

[37] *Pantschatantra,* ed. cit., voi. II, p. *345 — 346*

[38] *Op. cit.,* voi. I, p. 499-501.

[39] T. M. Arsenie, *Noua colecţiune de basme,* voi. I, Bucureşti, 1874, p 75 — 76.

un brici din sin, el o urgiseşte rău. Astfel a reuşit baba şi cere plata de la . dracu. Acesta, văzînd săvîrşirea ei, s-a speriat de dînsa şi nici papucii nu-i dete în mînă, ci i le întinse pe o prăjină lungă.[40]

Această poveste, care arată că femeia întrece şi pe dracu în vicleşugurile ei, stă printr-aceasta în legătură cu *Dracul] şi femeia* şi cu basmele paralele citate mai sus. Cel dintîi ce: spune aceasta în Europa este infantele Juan Manuel (m. 1348) în *Conde Lucanor* nr. 48, desigur de origine maurică[41]. Hans Sachs a dramatizat această poveste. Se află apoi în istoriile latine ** din sec. al XlV-lea, editate de *i* Wright, în discursurile lui Luther, în literatura germana; medievală etc.[42]

O altă poveste nu mai puţin interesantă din punctul de vedere al literaturei comparative este aceea relativă la „osîndirea viţei"[43], despre care am tractat mai pe larg[44]. 0 variantă moldovenească după un manuscript de pe la mijlocul secolului trecut * vom publica în *Chrestomatia români}* Parabola cea mai veche despre viţă, care esplică puterea e) îmbătătoare, se află în literatura orientală, mai cu seamă în cea ebraică[45], şi adică: „Cînd voi Noe să sădească viţa, veni diavolul şi-1 întrebă dacă îl lasă să-1 ajute. Noe priimeşte şi diavolul aduce mai întîi un miel, îl junghie şi stropeşte rădăcina viţei cu sîngele mielului; după miel, stropeşte viţa cu sîngele unui porc după porc o stropeşte cu sîngele unui leu şi, în sfîrşit, cu sîngele maimuţei. Puterea acestor patru animale a intrat în viţă şi de aceea şi vinul are patru facultăţi, căci schimbă pe om mai întîi în miel, apoi în porc, după aceea în leu şi în sfîrşit ajunge omul maimuţă prin multă băutură." Aceeaşi parabolă se află apoi în Fabricius[46], în *Gesta Romanorum*[47] şi aşa în alte literaturi. Alte paralele a cules şi studiat Cassel[48]. De aci s-a prelucrat în Evul mediu şi a ajuns *Condemnatio Uvae,* adică o altă esplicare pentru facultăţile variate ale vinului. Redacţiunea lui A. Pann, precum am arătat în *Zeitschrift fur romanische Philologie,* se potriveşte cu cea slavonă din peninsula Balcanică, care se trage de la un prototip bizantin.

A treia carte populară a lui Anton Pann, *Şezătoarea la ţară sau călătgnMJd^* este mai puţin bogată în^^oveşti populare. Povestea care desleagă ghicitoarea „Nani, nani, pnhil rrmrnii, tqtal tău, tată si mie -^eusnr^ ţie, el mie soţie[50] este una din cele mai vestite, aparţinmd unui şir de^ poveşti care se^întjnde^de la mitele şi povestirile elinj^ Dezlegarea aceea se aseamănă cu legenda_lui Qedijpus si_a^Ioc^tei.^ în Evul mediu devine legenda lui „Sf. Gregorius de piatră", legenda lui Iuda, şi se transformă în fine într-o minune a Maicii Domnului (nr. 39); în *Gesta Romanomm* este capitolul 13 şi capitolul 81[51]. De altă parte, este centrul renumitului romanţ medieval *Apollonius din Tyra,* care conţine şi alte ghicitori foarte importante.

Mai pomenim, în sfîrşit, încă o poveste care, din novelă, S-a schimbat în snoavă, precum vom mai putea observa asemenea exemple şi în alte snoave şi poveşti populare. Novela mai întinsă a trecut adesea într-o snoavă mai scurtă care a păstrat, ca să zicem aşa, numai scheletul novelei şi nu conţine deci decît trăsurile principale. Aşa, de esemplu, povestea de faţă, *Tunsă-rasă*[52], despre care vorbeşte şi

[40] *Voi I, p. 53-59.*

[41] *Ediţia* Stuttgart, *1839, p. 213-219: „De lo* fque *contecio el* diablo con una muger pelegrina".

[42] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.,* p. *503 SL;* Kirchoff, *Wendunmuth,* ed. de Oesterley, cartea **I/p.** *366;* literatura, voi. V, p. *60.*

[43] Voi. II, p. 119- 127.

[44] M. Gaster, *Die rumdnische condemnatio uvae,* în *Zeitschrift jur romanische Philologie,* III (1879), p. 399-407.

[45] Midraş Tanhuma, sect. Noah, c. 13; o variantă, cf. Genes., rabba sect. 36 şi Ialkut, 1 f. 16, §61.

[46] *Codex pseudepigraphicus Veter. Test.,* vol.I, p. 275.

[47] Ed. cit. Oesterley, cap. 159 şi p. 738.

[48] In *Weimarisches Jahrbuch,* voi. I, p. 424.

[49] Voi. I, Bucureşti, 1851, voi. II, Bucureşti, 1852; ed. a Il-a, Bucureşti, 1853.

[50] Ed. a doua, p. 41-52.

[51] Dunlop-Liebrecht, *op. cit.,* p. 498 (nr. 368); Kirchoff, *Wendunmuth* ed. Oesterley, I, p. 329, şi anotaţiunile voi. V, p. 57; *Gesta Romanorum,* ed. Oesterley, p. 715 şi 725.

[52] Voi. II, p. 41-45.

* în text: istoriile din latine (n.ed.).

** Adică sec. al XVIII-lea (n.ed.).

d. G. D. Teodorescu[53], crezînd că a fost *născocită* de Anton Pann. Coprinsul este cel următor:

Un bărbat, după multe cercetări, îşi alege în fine o nevastă după înţelepciunea sa. A doua zi ea declară că lapte e negru, pe cînd el susţine că e galben. De aceea, bărbatul pleacă la drum cu ea ca să o aducă îndărăt, acasă la părinţii ei. Pe drum văzu o cloşcă, zice el că e o raţă, femeia, dimpotrivă, că e răţoi; într-o livede apoi, fiind un loc cosit, zice bărbatul că e ras, iar femeia că e tuns cu foarfece. „Ba e tunsă, ba e rasă" se certară ei tot mereu pînă cînd ajung la un rîu. Tocmai în mijloc de pod o ia bărbatul şi, legînd-o pe subsioare cu un brîu, o dojeneşte că o va arunca în apă dacă nu va zice rasă, iar ea, chiar fiind deja cu capul supt apă, rădică mîna « şi forfică cu deşti în sus ».

Pînă a ajunge o snoavă românească, a fost mai întîi un fabliau francez, *Le pre tondu*, des imitat şi prelucrat; prin mijlocirea lui Poggius a devenit basm italienesc, publicat de Basile[54]. În limba germană a fost prelucrat de Geiler[55] şi Pauli[56]; ca basm german a fost publicat de Simrock, nr. 61[57]. La vecinii noştri şerbi este începutul unui basm a cărui continuare se aseamănă cu povestea *Dracul şi femeia*, de care am tratat mai sus. Despre relaţiunele ce esistă între diferitele relaţiuni occidentale şi cele orientale, vezi introducerea lui Benfey la *Panciatantra*[58]. Nu mai puţin cunoscută este această poveste la ruşi, cu diferenţa însă că nu e vorba de o livede, ci de însuşi bărbatul care pretinde că e ras, pe cînd nevasta zice că e tuns[59]. Din toate aceste rezultă răspîndirea cea mare a acestei teme, cînd sub formă de poveste, cînd supt aceea de nuvelă, pînă cînd, în fine, devine snoavă.

[53] G. D. Teodorescu, *Cercetări asupra proverbelor române*, Bucureşti, 1877, p. 58-59.

[54] Liebrecht, la traducerea sa al lui *Pentamerone*, II, p. 264 (nr. 69) şi Dunlop-Liebrecht, *op.cit.*, p. 518, b, adaus la această traducere unde şi este o bogată literatură paralelă.

[55] Geiler von Kaiserberg, *Narrenschiff*, cartea 68.

[56] Johan. Pauli, *Schimpf und Emst*, ed. Oesterley, Stuttgart, 1866, c. 595.

[57] Despre care v. Liebrecht, în *Orient und Occident*, III, p. 376.

[58] *Pantschatantra*, ed. cit., vol.I, p. 423 şi urm.

[59] A. Afanasiev, Народные русские сказки, Moscova, 1873, nr. 237b şi anotaţiunile la voi. IV, p. 530.

Trecerea de la nuvelă şi poveste la snoavă a fost mijlocită în mare parte de literatura „joco-serie" sau literatura „glumeaţă". Afară de *Bertoldo*, de care era vorba mai sus, şi în înrudire cu dînsul stă una din cărţile cele mai răspîndite care a avut o înrîurire mare asupra snoavelor populare, şi adică *Til Buh-Oglindă.*

TIL BUH-OGLINDĂ

Numele eroului ne arată originea germană [a] acestei cărţi, căci *Buh-oglindă* nu este altceva decît o traducere sclavică a cuvîntului german *Eulenspiegel.* Pe la mijlocul secolului al XIII-lea esista în Germania un autor supt numele „der Stricker". Acesta, adunînd snoave populare, scrise cartea sa cea mai renumită, „Popa Amis". Mai mult sau mai puţin influenţat de dînsul compune Philip Frankfurter în Viena, în sec. al XV-lea, „Popa din Kahlenberg'', adunînd asemenea snoave şi istorii populare, germane şi străine[1]. Aşa se naşte *Buh-oglindă*, ca o carte populară pe la sfîrşitul secolului al XV-lea şi este apoi prelucrat de Thomas Murner, oponentul cel mai înverşunat al lui Luther. De atunci se repetă şi se traduce în toate limbile, pînă cînd se traduce şi româneşte, nu însă după o ediţiune completă, ci după una din acele ediţiuni ce se vînd pe la bîlciurile germane. S-a tipărit româneşte pentru a doua oară în Braşov la 1846[2]. Titlul complet, care s-a prescurtat la ediţiile ulterioare, arată într-adevăr originea germană, căci sună *Toată viata, isteţiile şi faptele minunatului Til Buh-oglindă, cele de rîs şi minunate la citire, spre trecerea de vreme, în zilele sau Masurile omului cele de odihnă, după limba nemţească tălmăcită şi acuma a doua oară tipărită. Braşov, s-au tipărit la Ioan Găti, 1846*, apoi 1856, Sibiu, 1858, în fine Bucureşti, 1876, împreună cu o parte din *Testamentul* lui Cilibi Moise;

[1] În treacăt amintim că francezul *calembour* nu este altceva decît popa din *Kahlenberg*, precum şi *espiegle* şi *espieglerie* s-a născut din *Eulenspiegel.*

[2] N-am putut afla cînd s-a tipărit pentru întîia oară.

toate snoavele însă se găsesc în ediţia completă germană, publicată la Lappenberg, la 1854.

Mai multe din aceste snoave ale lui Til se regăsesc şi în alte cărţi populare române. Aşa, de esemplu, *Til mânînci şi bea fără bani,* mai cu seamă şiretenia cu băutul[3], nu este altceva decît povestea versificată de Anton Paiin^[4];

Til se duce într-o circiumă şi bea; cînd vine rîndul să plătească, zice Til: « Bani n-am, dar îţi voi cmta două cîntece ». Iar cîrciumarul zice: « Poţi cînta mult pînă cînd îmi va plăcea un cîntec de-ale tale ». Atunci la întrebat Til: « Dar dacă-ţi va plăcea, ierta-mă-vei de plată ? » Şi cîrciumarul i-a răspuns că-1 va ierta, socotind să zică la toate că nu-i place. După ce cîntă Til cîteva cîntice, la cari cîrciumarul tot zicea că nu-i place, scoase Til punga şi cîntă:

Deşchide-te, punguliţă!
Scoate banii, prin guriţă,
că m-au pus la refenea,
şi cîrciumarul nu mă lasă.
Neputînd să ies din casă,
scoate banii, punga mea!

« Vezi, aceasta îmi place », zise cîrciumarul, gîndind că el [o] să-i plătească, Iar Til zise: «No, dacă-ţ place, acum sîntem plătiţi».

Interesant este apoi cum „să disputuluiaşte Til în şcoalele ceale mari în Vittemberg"[5]:

Un dascăl îl întreabă: cîte picături de apă sînt în mare? Til răspunse: mai întîi să opriţi toate izvoarele şi apele curgătoare care se bagă în mare, şi el îndată le va număra şi va da socoteala.

Alt dascăl l-a întrebat: cîte zile sînt de la Adam pînă astăzi?

Til răspunse: de la Adam şi pînă astăzi au trecut şapte zile, şi trecînd! acele se ridică alte şapte, şi tot aşa vor trece pînă la sfîrşitul lumii. \

Alt dascăl l-a întrebat: cîte ouă moi coapte au putut mînca uriaşul; Goliath pre nemîncate?

Numai unul, zise Til, că cine a mîncat un ou nu mai e pre nemîncate,

Altul l-au întrebat: în care lună mănîncă aici oamenii mai puţini

în luna lui fevruarie, zise Til, în care sînt numai 28 de zile.

3 Ed. a Il-a, cap.4, p. **14-** 15.
4 *Povestea vorbii,* voi. I, p. 16 şi urm.
& Capitolul X, p. 25 —27.

Altul l-au întrebat: care peşti au ochii mai aproape unul de altul? Cei mai mici, au răspuns Til.

L-au întrebat altul: cinci oameni cum pot împărţi cinci ouă ca să vie la unul cîte un ou întreg şi tot să rămîie unul în blid?

Şi au răspuns: la unul cîte un ou, însă cel de pre urmă să-şi ia blidul cu oul cu tot.

L-au mai întrebat un dascăl: unde este mijlocul pămîntului?

Răspunse Til: aici în tîrg; dacă nu credeţi, măsuraţi.

După aceea îi întrebă Til pre ei: Cît este luna de grea la cumpănă? Atuncea se ruşinară toţi, că nu ştia ce să răspunză. Iar Til, rîzînd, le-au spus lor: Luna are un punt, pentru că are patru fărtaluri (pătrari), ca şi puntul.

Noi am întîlnit pînă aci deja în mai multe rînduri întrebări de felul acesta, avînd asemănare cu ghicitori. De aceea am. citat şi acest capitol din *Til Buh-oglindă,* care ne arată că elementele cele vechi reapar des în aceeaşi literatură, avînd numai numele puţin schimbat. Cînd e Bertoldo, cînd e Archir, cînd Isop, cînd Til Buhoglindă şi cînd Cacavela. Sub numele acestui din urmă au intrat în literatura populară nescrisă română. Ocupîndu-ne mai departe de acesta din urmă, vom reveni şi asupra acestui epizod, indicînd şi literatura paralelă. Mai întîi precede un alt personagiu, care se bucură de o mai mare popularitate.

NASTRATIN HOGEA

Ca şi Til Buh-oglindă, tot aşa şi aci, Nastratin a fost o persoană reală care, departe de caracterul bufon ce a căpătat în gura poporului, era din contra, un om învăţat şi profund, care a trăit pe vremea lui Tamerlan, nepotul lui Genghis-han. Şi într-adevăr, acele snoave ce circulă pe numele lui Nasreddin, din care românii au făcut Nastratin, sînt de asemenea snoave aparţinînd lumei întregi, localizate acum în Turcia, Bulgaria şi România şi atribuite lui Nastratin, pe cînd în alte ţări se atribuie altor eroi comici ai literaturei populare. La noi au venit de la turci, precum demonstra şi numele: Nastratin Hogea. Anton Pann le-a cules din gura poporului şi le-a versificat; ediţia întîi a apărut la 1853 sub titlul *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea, - culese şi versificate de*

Anton Pann. Pentru a doua oară s-a tipărit la 1873, în Rîmnicul-Vîlcei, şi în fine pentru a treia oară în Bucureşti, f.a„

Numai unele esemple din aceste snoave urmărite în răspîndirea lor:

> Cînd se găteşte în lături, numai din miros te saturi[1].
> Nastratin Hogea, într-o seară la fereastră cum şedea,
> îşi lungea nasul aiurea, p-alfcii fără a-i vedea.
> Trecînd unul din prietini „ce miroşi" 1-a întrebat.
> „Vecinul meu — el răspunse — găteşte scumpe mîncări
> Şi d-al lor miros mă satur, trăgîndu-1 cu gust prin nări[1]'.

Această mică istorioară, pe care am citat-o chiar cu vorbele lui Anton Pann, nu este decît o jumătate, căci lipseşte continuarea cum că acel vecin îl trage la judecată, să-i plătească de aceea, că s-a săturat cu fumul bucatelor sale. Judecătorul decide ca Nastratin să plătească vecinului prin sunetul banilor, precum s-a săturat cu mirosul bucatelor. Prototipul indic, unde Guru Paramartha corespunde lui Nastratin, are într-adevăr această continuare. în literatura chinezească se află în *Avadanas*, publicate de St. Julien[2]. Variante [ale] acestei idei, adică a plăti lucruri închipuite prin valori închipuite, găsim de esemplu în literatura persană; *4* în *Bahar Danush*, unde o fată pîrăşte pe un tînăr că ar fi sărutat chipul ei în oglindă, judecătorul osîndeşte umbra lui să fie biciuită. Tot aşa şi paralela în literatura turcească[3]. Din anticitatea clasică avem povestea despre procesul abderiţilor pentru „umbra măgarului", povestită de Plutarh în *Viaţa lui Demosthene*[4]. Cu totul aproape de snoava lui Nastratin este versiunea italiană în *Cento novelle antiche*\ unde lucrul se petrece în Alexandria, adică în Orient. Paralele în Occident mai sînt: La Fontaine[6], Pauli[7] etc.

O altă poveste nu mai puţin răspîndită este aceea în care se spune că Nastratin, suindu-se pe o casă, aude cum cel

[1] Ediţia întîi, p.7; ed. a II.-a, p.5, ed. a Hl-a, p.7.
[2] Cap.25, p. 108.
[3] *Patruzeci de veziri*, traduse de Behrnauer, Leipzig, 1851, p. 322 — 323,
[4] V. Th. Benfey, *Pantschatantra*, vol.I, p. 127.
5 Ediţia 1877, cap. VII, p. 23.
[6] *Contes*, IV, p.5.
[7] *Schimpfund Ernst*, ed. Oesterley, cap. 48; Compară şi Liebrecht, *Zur Volkskunde*, Heilbronn, 1879, p. 33.

dinăuntru spune nevestei că el se lăsa în casele oamenilor încălecînd pe razele lunei şi astfel şi-a făcut avuţie. Nastratin, amăgit, încalecă şi el pe razele lunei ca să se lase în casa aceea, cade jos şi se loveşte rău[8]. Această poveste se află şi între *fabliaux* franceze[9], mai vechi încă în *Disciplina clericalis* din secolul al Xll-lea al lui Petrus Alfonsi[10]. De aci a intrat apoi în *Gesta Romanorum*, unde formează capitolul 136[11]; editorul a adunat aci literatură paralelă foarte bogată. Ne mulţumim cu aceste două esemple pentru a arăta caracterul comsopolit chiar al acelor snoave sau poveşti, cari sînt atribuite anume cutării sau cutării persoane. De altă parte, se poate observa relaţiunea de filiaţiuni între Nastratin Hogea, Til-Buh-oglindă şi *Povestea vorbei*, în care găsim una şi aceeaşi poveste, cîteodată puţin schimbată.

în literatura populară română mai esistă şi un alt personagiu mitic: Cacavela. Ce e drept, un Cacavela a esistat odinioară în Ţara Românească, dar el era editorul unui *Molitvelnic*, tipărit la 1697, şi al cărţii *Divanul lumei*, ce se atribuie lui Demetriu Cantemir[12]. Curios însă este că acel om învăţat a ajuns asemenea eroul literaturei „joco-seria". în *Cornicea satelor* ^ se atribuie lui Cacavela disputaţiuni cu un hogea turcesc, pe cînd se afla el diacon la patriarhia din Constantinopole. Aceste disputaţiuni se aseamănă pe de o parte cu disputaţiunile lui Til Buh-oglindă de la Wittenberg, citate mai sus şi carii, în formă mai veche se află deja în *Pfaff Amis*[14]; pe de altă parte[15], se aseamănă cu o temă foarte răspîndită şi în alte literaturi, ceea ce ne arată că „disputaţia lui Cacavela" e culeasă din gura poporului, adică a ajuns literatură nescrisă. Hogea întreabă: „1. Cîte stele sînt pe cer? 2. Cîtă e adîncimea mării? 3. Unde e buricul pămîntului?'' Cacavela răspunde, la nr. 1, că „sînt trei

[8] Ediţia întîi, p. 27, ed. a Hl-a, p.25
[9] V. Legrand, *Fabliaux*, III, p. 253.
[10] Cap. XXV, v. 1-6, ed. V. Schmidt Berlin, 1827, şi anotaţiunile la 156 si urm.
« Ed. Oesterley, p. 734-735.
[12] Tipărită la Iaşi, la 1698.
[13] Bucureşti, 1875, p. 43 şi urm v. mai jos, p. 170 şi urm.
[14] Versurile 93- 180.
[15] *Ibidem*, p. 49 şi urm.

milioane, trei sute de mii, trei sute treizeci şi trei de stele pe cer", la nr. 2 că adîncimea mării e de nouăsute nouăzeci şi nouă de stînjeni şi, în sfîrşit, buricul pămîntului e tocmai în mijlocul curţii aceştia împărăteşti, ca dovadă zice, „măsuraţi, număraţi, şi dacă nu va fi aşa, să-mi pui capul în mîinele cui-mi va dovedi că e altfel".

Punerea de astfel de trei întrebări şi răspunsurile isteţe date înaintea unei persoane înalte se găsesc foarte des; în genere sînt acele întrebări pretutindenea mai aceleaşi, sau numai una sau alta diferită. V. Schmidt[16], plecînd de la *Der Kaiser und der A bt,* prelucrarea poetică a acestui subiect de către Btirger(2), a strîns şi a comentat paralelele universale la aceste întrebări şi răspunsuri comice, arătînd esistenţa lor în Spania, Italia, Germania etc.; un adaus la aceste, v. Dunlop-Liebrecht[17], la care mai adăugăm acuma şi noi paralela română. Un şir întreg de întrebări şi răspunsuri de felul acesta conţin basmele ruseşti[18]. Dintr-un punct de vedere mai general a studiat Veselovski aceste disputaţiuni „joco-seria", aducîndu-le în legătură cu disputaţiunea lui Elefterie cu Tarasie, de care vorbim în literatura religioasă, cu ocaziunea *Legendei celor 12 vineri*[19].

Tot din literatura joco-seria face parte şi nu este mai puţin răspîndită *Vorbirea în versuri de glume între Leonat beţivul, om din Longobarda, şi între Dorofata, muierea sa,* scrisă de Vasile Aaron şi publicată pentru întîia dată la 1803. Pînă acum am căutat în zadar originalul acestei scrieri care, după numele persoanelor însuşi, se pare a fi italian. Cuprinsul acestei scrieri burleşti este încercarea Dorofatei de a îndrepta pe bărbatul ei de viţiul beţiei, dar în zadar. Vorbirea în versuri se isprăveşte cu cererea lui Leonat, care este cunoscută şi în alte literaturi. El zice:

Ah, iubita mea boreasă !
Dintr-un milion aleasă!
Gîndul tău mie-mi place

[16] *Balladen und Romanzen deutscher Dichter,* Berlin, 1827, **p.** 83 urm»
[17] *Op. cit.,* p. 491 (nr. 333).
[18] Afanasiev, *op. cit.,* nr. 185 urm; v. şi paralelele în voi. IV, Moscova, 1873, p. 472 urm.
[19] ^CvpHan MHHHCT. **HapoA. npocBemeHKe,** voi. XCIX (1878), partea all-a, p. 86-98.

de precum ziseşi vei face,
face-vei un lucru mare
şi vrednic de neuitare.
îngroapă-mă, puiul meu !
aproape de făgădău,
sau de mă iubeşti pe mine,
fă, rogu-te, atîta bine:
lasă ca să mă îngroape,
în crijmă, de cep aproape,
că auz vinu ciuruind,
făgădariu bubuind.
Şi văzînd mormântul meu,
să zică în gîndul său:
sărac voinic Leonat,
aicea e îngropat;
Dumnezeu să-1 odihnească
în desfătare cerească,
că de multe ori beură,
dintr-acest cep, pe cari cură.

S-a tipărit la 1815, 1832, 1856, 1872 etc. <>.

CORNICEA SATELOR

Astfel e intitulată o colecţiune de „mai multe anecdote inedite, glume scornite de poporul român în pofida altora", ed. I, Bucureşti, 1870, şi ed. a Il-a, neschimbată afară de titlu, unde din anecdote „inedite" s-a făcut cuvîntul hibrid „anedite", Bucureşti, 1875. La 1857 însă deja a publicat Dimitrie Iarcu, pe cît ştim, prima colecţiune de anecdote, sub titlul *Efimeride (anecdote) sau Românul glumeţ, culese şi tipărite de...,* Bucureşti, 1857. Această din urmă colecţiune coprinde 111 anecdote, din cari însă o bună seamă nu e de origine populară românească, bunioară nr. 10, „de Dante şi Ariost", nr. 54 despre „generalul Lătur", nr. 63, „un lord din Londra", nr. 64 „contele de Mirabo" etc. Cu toate acestea, unele dintr-însele sînt româneşti.

Româneşti cu totul sînt însă cele din *Comicea satelor.* Eroul principal e sau un ţigan, sau un sîrb. Figura aceasta din urmă este foarte interesantă deoarece a fost personificată prin Dedu-Ivan, eroul unui şir de năzdrăvănii în snoavele d-lui Ispirescu şi în snoavele publicate în *Calendarul basmelor* pe 1874 şi 1881. Păcăliturile ţigăneşti de asemenea se află şi în acele calendare, şi în acel de 1877, dar cu mult înainte deja în *Basmele* d-lui I. C. Fundescu din 1867 şi 1870. Dedu-Ivan de care am vorbit acuma nu este altcineva decît Guru Paramartha, năzdrăvanul de isteţ (adică de prostuţ) din literatura indică, pe care l-am pomenit mai sus. în Germania s-a născocit un şir de poveşti din soiul acelora â la Dedu-Ivan, atribuindu-le locuitorilor unui oraş anume. E vestita poveste despre „Lalenburger", publicată de von der Hagen. în anticitate erau vestiţi abderiţii etc. Maila fiecare popor se află închipuirea sau a unui oraş locuit de astfel de oameni năuci, sau năucia este personificată printr-o singură figură. Păcală [1]) şi Pepelea se deosibesc cu totul de ceilalţi eroi ai literaturii joco-seria căci isprăvile lor nu mai sînt glumeţe, ci răutăcioase în pofida altora. Păcală şi Pepelea reprezintă tocmai reversul caracterului hazliu al unui Nastratin, unui Til sau unui Bertoldo.

în fine, ne mai rămîne a vorbi despre snoavele d-lui Ispirescu. Sub pseudonimul „un culegător typograph" publică d-nul P. Ispirescu, la 1873, broşura întîi şi la 1874 broşura a doua de *Snoave sau poveşti populare adunate din celor ce ştiu multe.* La 1874 apăru ediţiunea a Il-a, foarte îmbogăţită. Intr-o dare de seamă ce am făcut despre această carte [1] şi apoi într-un adaus [2] am arătat izvorul şi filiaţiunea acestor poveşti. Aci numai un singur esemplu, *Bărbatul cu iabaşaoa* [3]:

Doi prieteni se întîlnesc; după ce-şi dară bună zioa, « ia spune-mi nenişorule — zise unul din ei — cum o duci tu cu femeia? » — « Foarte bine — răspunse el — în zioa cununiei chiar, cum am venit acasă, am luat un scaun care mi se părea că-mi stă în cale şi l-am trîntit aşa de tare, încît s-a făcut ţăndări. Femeia mea, crezînd că sînt un nătădăios, îmbla

1 *Magazin jur die Literatur des Auslandes,* .
2 *Literaturblatt fur germanische und romanische Philologie.*
3 P. 70.

pe lîngă mine ca pe lîngă o bubă coaptă, Eu, din parte-mi, nu i-am zis^ **pina** azi nici dă-te mai încolo. » « A mea m-a prostit de tot. N-am zi i'albă. din pricina ei. O să încerc să fac şi eu ca tine ». După ce ajunse acasă, se face J că-i supărat şi unde pune mîna pe un scaun care zicea să-i stă îu cale şi-1 trînteşte de nu se mai alege nimic de dînsul, apoi se răsti la femeia sa, zicmdu-i că nu îngrijeşte să fie lucrurile puse la locul lor « Tîrziu te-ai deşteptat, bărbăţele acum eşti ca iabaşaoa de nas» îi răspunse femeia.

Această snoavă este o paralelă interesantă la izvorul din care Shakespeare a scos tema piesei sale *The Tamtng of the Shrew,* „Imblînzirea îndîrjitei". Un *fabliau* francez conţine aceeaşi poveste \ In Spania este în colecţiunea de nuvele scrise în sec. ai XlV-lea de către infantei- Juan Manuel, desigur după izvoare orientale [5], italieneşte a fost prelucrată de Straparoia [6] de unde desigur a ajuns la Shakespeare^ In Orient se află în cărticica *Kisseh khun* [7]; mai cu seamă aci şi la Straparoia se află încercarea zadarnică ce face bărbatul celalt, ca şi în snoavă română, şi o păţeşte rău, căci^ şi-a adu prea tîrziu aminte [8].

înainte d a termina cu această literatură a poveştilor şi snoavelor, mai pomenim şi *Trei şireţi şi doi gheboşi,* poveşti populare şi amuzante, cea întîi tratînd şarlatanismul, cea a doua întîmplările cu dracii în moara părăsită, amîndouă comico-satirice, imitate din auz de Toma Vartic, ed. a H-a, Bucureşti, 1878 (ediţia întîi, 1858). *Trei şireţi,* p. *1 – 24,* nu este altceva decît o parodie a pov-£slri_Jui_A^Pann [9][la mij..^ *fabliau sÂttâ* a treia, *Doi gheboşi* e-o schimonosirejpretinsă „comico-satirică" - Musaeus, *Ulrich mit dem Buhel* [11] amestecînd la mijloc *Dracul şi femeia* sau povestea lui Belfegor.

4 E. Legrand, v. III, p. 204.
5 *Conde Lucanor,* cap. XLV.
6 *Piacevoli notte,* voi. VIII, favola 2.
7 Berlin-Stettin, 1829., p. 12-17.
8 Vezi Dunlop-Liebrecht, *o .cit.,* p 284.
9 *Povestea vorbei,* voi. I, p, 162 urm.
10 *Op. cit.,* 208: „des trois larrons de Jehan de Boves (Legrand,. III, p. 308).
11 J.K.A. Musaeus, *Volksmărchen der Deutschen,* Berlin, f. a. voi. IV, p. 5-34.

Afară de aceste cărţi tipărite, în care aflu snoave şi poveşti populare, mai sînt şi multe răspîndite prin manuscripte mixte [12]; o colecţiune însă destul de vestită este colecţiunea cea mare manuscrisă de pilde, snoave şi poveşti de [I.] Golescu, acuma în posesiunea Academiei. Datorim amabilităţii d-lui P. Ispirescu o copie de vro sută şi mai bine din acele snoave culese de către Golescu, unele reale, altele din cărţi, iar altele din auzite. Curios însă este că o parte dintr-însele are un caracter buriesc-frivol. în general nu sînt populare, ci de origine literară şi persoanele principale sînt împăraţi şi filosofi. Comunicăm aci numai vro două-trei dintr-acele care aparţin *clasei dintîi,* adică par a fi culese din gura poporului, şi una din cele literare, culese de prin cărţi. Aşa bunioară snoava următoare, care se află şi în *Cornicea satelor,* şi mai trăieşte şi pînă astăzi în gura poporului: „Un ţigan, ca să şază la masă cu stăpînu-său, se socoti să meargă tocmai asupra mesei şi să-i zică: « Bună masă, coane! », socotindu-se că stăpînu-său o să-i zică: « Şezi la masă, ţigane !» Aşa se duse asupra mesei şi-i zise: «Bună masă, coane!» Stăpînul îi zise: « Ieşi afară, ţigane ! »"

Alta: „Un boier umflat în blane întrebă pe un gol şi despuiat, în vreme de iarnă, de~i este frig la trup. Acela îi zise: « Dar ţie îţi este frig iarna la frunte? » « Ba nu,»zise boierul. «Aşa şi mie, răspunse despuiatul, că tot trupul meu ca o frunte-1 socotesc »". Varianta ce am cules-o noi din gura poporului sună: „Unul umblînd iarna mai gol, este întrebat dacă nu-i frig. Acel despuiat răspunse: «Dar Ia nas ţi-i frig? » «Ba nu!» «Ei bine, tot trupul meu e de came de nas!»"

Alta: „Unul se fălea că vede foarte departe şi zicea altuia: •« Vezi şoarecele acela în vîrful muntelui? » Acesta îi răspunse zicînd: « De văzut nu-l văz, dar îl auz ronţăind >>'. Aceeaşi snoavă se află şi la Anton Pann [13], unde are forma următoare:

Un mincinos, stînd o dată, zise altui mincinos:
Prietine, vezi tu turnul acel nalt şi luminos?
Da, acesta îi răspunse, şi iar îl întrebă el:
Dar vezi tu tocma în vîrfu-i cum umblă un şoricel?
Ce mai minciună cu coarne, zice prietinul său,
Că eu abia, zăresc turnul, necum şoricelul tău;
Insă îl auz prea bine cum umblă-n tropot, încît
Parc-ar bubui o tobă ş-ar avea clopot la gît.
Te crez, acel îi răspunse, văzîndu-se înfundat,
Fiindcă nu-şi găsi omul cu minciuni de înşelat.

în sfîrşit, şi cea următoare: „O muiere cam proastă, de cîte ori auzea pe cîntăreţ la biserică cîntînd, începea să plîngă.. Cîntăreţul, băgînd de seamă, întrebă pe muiere: «Ce ai de plîngi de cîte ori încep eu a cînta ? Nu cumva glasul meu te aduce la umilinţă? » « Nu domnule, zise ea, ci am avut un măgar, cu care mă hrăneam, şi s-a întîmplat d-a murit; şi fiindcă glasul dumitale foarte mult se aseamănă cu [alj acelui măgar, de cîte ori te aud cîntînd, îmi aduc aminte de măgarul meu »".

Din snoavele de origine literară pomenim *întâlnirea lui Alexandru cu Diogen,* care roagă pe Alexandru, pentru tot binele ce vrea să-i facă, mai bine să se ducă la o parte din potriva soarelui ca să nu-i piarză căldura. Alexandru răspunse: „De n-aş fi fost Alexandru, aş fi vrut să fiu Diogen". Această poveste se spune de Cicerone [14], Valerius Maximus [15] şi: alţii, se află şi în *Gesta Romanorum* [16] etc.

Cu acestea am terminat literatura populară *estetică* sau *romantică,* arătînd atît şirul romanţelor, cît şi coprinsul lor.. Am urmărit aceste romanţe pînă la izvorul lor şi am căutat

[12] Sîntem nevoiţi a ignora mai toate snoavele publicate în calendare şi pierdute în mare parte împreună cu calendarele. Adevărul este că aceste «calendare au contribuit mult la răspîndirea snoavelor, dar cercetarea lor se poate face numai în urma strîngerii de calendare, urmărită în curs de mulţi ani. Rezultatul totuşi nu răsplăteşte o muncă gigantică ca aceasta. Singurul interes ar avea calendarele publicate de Anton Pann, şi acestea numai pentru •*istoria internă* a operelor sale populare.

Th. D. Speranţia a publicat asemenea o sumă de snoave populare în ^*Contemporanul.*

[13] *Povestea vorbei,* voi I, p. 29.

[14] *Tusculan, 5, 32.*

[15] *Facta et dicta memorabilia,* cartea IV, cap.3, ext.4.

[16] Op. cit., ed. Oesterley, cap. 138, p. 742.

a demonstra influenţa ce au esercitat asupra fantaziei poporului român, dînd naştere cu încetul ia novele, poveşti, basme şi snoave. Pe lîngă aceasta ne-am convins de fluctuaţiunea vecinică ce esistă în literatura populară şi de aceea de multiplele legături ce leagă şi unesc un popor de altul, o închipuire de alta.

A doua clasă cu care ne ocupăm acuma este literatura etică, care, din partea ei, stă în legătură intimă atît cu cea estetica, cît şi cu cea religioasă.

II

LITERATURA ETICĂ

LITERATURA ETICĂ

A doua parte a literaturei populare cu care ne ocupăm acum este litemțuTa_je_țică, adică acea literatură populară care are un scop didactic pronunțat, care nu tinde a aduce omului o îmbogățire a științei în mod fantastic, romantic sau petrecățor,. ci care este mai mult severă şi de aceea mai mult concentrată. Pe cînd literatura estetică, în dezvoltarea şi răspîndirea ei, o vedem lărgindu-se, îmbogățindu-se din ce în ce mai mult, adoptînd şi adaptînd elementele cele mai diferite, la din contra, caracterizează lițeraty_ra_._.etică o scurtare şi o concentrare din ce în ce mai mare şi astfel o fabulă prea dezvoltată la început pierde cu încetul din aparatul retoric şi se ascute pînă la cea din urmă redacțiune,, adică la o sentință morală sau la un proverb care, astfel^ adesea şi-a luat naştere de la o poveste sau de la o fabulă. Nu făgăduim că o mulțime de fabule, din contra, s-au născut din ^proverbe.

înainte însă de a intra în dezvoltarea mai de aproape a materiei ce ne va preocupa, este necesar a esplica cauza care ne-a îndemnat de a subsuma supt titlul de literatura *etică* fabulele şi proverbele. Explicarea aceasta va fi coprinsă în definițiunea fabulei ce o vom da.

FABULA[1]

Cel dîntîi care a încercat a defini fabula a fost ritorul Aphtonius din Antiohia în Siria, anul 350 d. Chr. El zice că „fabula este o vorbire plănuită, destinată a arăta un

adevăr prin diferite chipuri". Este clar că această definițiune nu e deloc o definițiune satisfăcătoare, căci tocmai principalul nu este deloc explicat, adică rolul ce-1 joacă animalele în fabulă. Phaedrus zice, în introducerea sa la colecțiunea fabulelor latinești, că scopul lui este de a amuza și de a instrui totdeodată. Și tocmai fabula întîi, *Lupul și oaia,* este contra acestei definițiuni, căci ce amuzare este moartea nevinovatei oaie și ce instrucțiune ne dă această fabulă unde vedem că forța brutală sfărîmă nepedepsit pe cel slab? Așa încearcă apoi Batteux, La Motte-Houdar, Richer și alții a da o definițiune mai satisfăcătoare a fabulei, pînă cînd veni Lessing, marele critic și poet german, și aduse chestiunea la soluțiunea cea mai bună. Definițiunea lui este cea următoare: Dacă reducem un principiu etic general la un caz special și dăm acelui caz realitatea și compunem dintr-însul o poveste prin care se recunoaște principiul general, atunci se numește acea compozițiune *fabulă.* Scopul fabulei deci este: moralul sau adevărul ce coprinde epimitul pus în sfîrșitul fabulei. Iar pentru aceea ca fabula să fie mai convingătoare, trebuie să ne povestească un caz real și prin urmare trebuie să vedem, cît de scurt se poate, întreaga fabulă deodată. De aci se esplică întrebuințarea animalelor în fabulă: fiecare animal, prin trăsura caracteristică a naturalului său înlocuiește numai prin *numirea* lui deja un caracter întreg, izolat și specificat. Deci scopul este sentința morală, etică, oglindirea adevărului precum îl înțelege poporul și tot așa oglindește și proverbul acel adevăr al inteligenței populare. Nu este deci numai petrecerea ci, din contra, învățătura morală care face pe popor să citească și să repete acele fabule, adeseaori prescurtîndu-le pînă la proverb și zicătoare. Și noi deci am unit amîndouă sub titlul general; etica poporului.

Istoria fabulei nu este apoi mai puțin interesantă decît istoria celorlalte ramuri ale literaturei populare, unde adesea diferite povești se grupează în jurul unui singur centru, căci și aci se grupează suma întreagă a fabulelor în jurul unui personagiu mai mult sau mai puțin mitic: Aesop. Dar cu mult înainte deja avem alegorii biblice; așa, aceea a lui Iotham și a proorocului Nathan. în literatura grecească precedă Hesiod și Epimenides lui Aesop. Adevărate fabule,

originare ale lui Aesop, nu posedăm. Socrat a versificat unele în temniță. Demetrius Phalerus, cea 300 a. Chr., ar fi cules întîiul fabulele esopice. Babrius (Gabrius), înaintea lui August, le-a prelucrat în versuri grecești și așa merge literatura fabulistică răspîndindu-se peste toată Europa. Edițiunea cea mai completă de fabule grecești, unde se află adunate la un loc fabulele diferiților autori din cursul atîtor secoli, este aceea a doctorului Corais, Paris, 1802, care a adunat toate variantele.

Fabuliștii latini au fost Phaedrus și Romulus. Relațiunea ce esistă între dînșii nu e deslușită încă pînă astăzi. Poate că în sec. III-IV un monah, anume Romulus, descompuse in proză fabulile versificate ale lui Phaedrus și mai adaugă și altele, din alte izvoare. Precum a fost prelucrat apoi Aesop în literatura grecească, așa a fost prelucrat și Phaedrus și Romulus, cu atît mai ușor cît limba latină era singura limbă literară în curs de atîția secoli. Cei mai însemnați reprezentanți sînt apoi Galfredus, Vincentinus Bellovacensis, Paernius etc. De vreme deja au fost traduse aceste fabule in limbele vulgare și mai fiecare popor posedă o sumă de fabuliști cari s-au adăpat la izvorul literaturei clasice, adeseaori traducînd numai prototipul lor. Mai pe larg despre aceasta vezi escelenta introducere a lui Robert la ediția fabulelor lui La Fontaine [1].

Afară de aceasta, mai există în literatura universală o epopee întreagă ai cărei eroi sînt animalele. Numai un mic fragment dintr-aceasta este *Batrachomyomachia,* „lupta broaștelor cu șoarecii", adesea considerată ca o parodie a lui Homer. Mult mai impozantă este epopeea cunoscută în literaturele medievale ale Holandei (Flandrei), Franciei și Germaniei cunoscută subt numele *Renard contrefait,* „vulpea vicleană", *Reinke de Voss* sau *Reinecke der Fuchs,* prelucrată în fine de Goethe. Vulpea este aci eroul în jurul căruia se învîrtește toată acțiunea și multe din acele fabule se află împrăștiate și răspîndite peste Europa și Asia ca verigele rupte dintr-un lanț lung; mai cu seamă a conservat literatura populară rusească o sumă de acele fabule de animale,

[1] *Fables inedites des XIIe-XIIIe et XIVe siecles et fables de La Fontaine, precedees d'une notice sur les fabulistes...* par A. C. M Robert 2 voi., Paris, 1825, voi. I, p. XIII-CCXLVIII.

în special de fabule *vulpeşti,* cum le-am putea numi. J. Grimm, editînd recenziunea germană, a împodobit-o cu o introducere remarcabilă asupra fabulelor vulpeşti. Urme slabe de acele fabule vulpeşti se mai găsesc şi pe la noi.

în literatura populară română posedăm noi însă o carte specială de fabule intitulată *Viaţa şi pildele lui Esop.* Cînd am vorbit în partea întîi de *Archir şi Anadan* [2], am atins legătura ce esistă între *Viaţa lui Archir* şi *Viaţa lui Esop,* căci noi trebuie să separăm acea *Viaţă,* relativ modernă, de fabulele cu mult mai veche. *Viaţa lui Esop* este o ţesetură fantastică de poveşti orientale de tot soiul şi de diferite; origini cari, venind de la Orient la Occident, s-au grupat în jurul unui personagiu mitic, reprezentantul istecimei, precum am văzut acelaşi proces şi la alte cărţi din literatura romantică. Această *Viaţă* se atribuie cu nedreptate popei Maxim Planudes, care a fost trimes la Veneţia ca ambasador de către împăratul Andronic Palaeolog, pe la 1327. Deoarece o mare parte din acele snoave şi poveşti, pe care le găsim în *Viaţa lui Esop,* sînt atribuite deja lui Heykar (Archir) în *1001 de nopţi* arabice, cel puţin contimpurane şi chiar mai vechi, apoi nu mai încape îndoială despre prioritatea Orientului şi de vechimea mai mare a acelor poveşti decît însuşit Planudes. Unele dintr-însele, de esemplu aceea cu limbaj care este şi cel mai bun lucru, şi cel mai rău totdeodată, se află deja în Talmud [3]. Cealaltă parte pe care o regăsim în *Archir şi Anadam,* adică zidirea oraşului în aer şi întrebările ce s-a întrebat cu înţelepţii, este din cercul legendelor: solomonice, şi aşa mai departe. Pe .lîngă aceasta, însăşi) onoarea de fabulist îi este disputată lui Esop de către Loqmanj cel prea înţelept arab, tot atît de mitic ca şi însuşi Esop,; care după legendă se trăgea de la Job şi era din seminţia! patriarhului Abraham.

Cum este însă, acea *Viaţă a lui Esop* a desfătat şi desfătează pe poporul român aproape două secole, căci am descoperit un manuscript al *Vieţei lui Esop* în Biblioteca Centrală din Bucureşti, scris înainte de 1705 (2), deci pe la s& şitul secolului al XVII-lea. Un al doilea manuscript, de pe

[2] P. 77 si urm.

3 *Literatura comparativă universală* v. Kirchoff, *Wendunmuth,* ed Oesterley, voi. V, p. 34.

la mijlocul secolului al XVIII-lea, precum şi un al treilea, din 1779, sînt în posesiunea noastră. Afară de aceea, mai posede şi Biblioteca din Iaşi un manuscript al *Isopiei.* Fiind toate traducţiuni [ale] unei şi aceleiaşi redacţiuni, nu se deosebesc aceste *Vieţe* între dînsele decît printr-o formă mai mult sau mai puţin arhaică a stilului. Ceva mai mult se deosebesc manuscriptele de ediţiunile prin scurtări şi prelungiri, de esemplu la învăţăturile date lui Enn de către Esop şi altele. Şi mai mare deosebire este între fabulele sau „pildele" din manuscripte şi cele editate. Aci se vede că nu s-au întrebuinţat traducătorii de una şi aceeaşi recenziune.

înainte însă de a ajunge la „pildele", vom schiţa în scurt viaţa cea fabuloasă a lui Esop. Esop, de naştere sclav frigian, a fost mult şi de o urîciune înspăimîntătoare, dar cu firea prea deştept. în casa aceea unde era el sclav, se vorbiră alţi doi sclavi să mănînce nişte smochini ai stăpînului lor şi să învinovăţească pe Esop. Acesta însă, bînd apă caldă, o vărsă curată, cum a băut-o, apoi puse şi pe cei doi sclavi ce-1 pîrîră să imiteze esemplul lui; ei scoaseră smochinele şi astfel dovedi el pe adevăratul hoţ. Dezlegîndu-i norocul limba, Esop a fost vîndut la un neguţător. Plecînd în călătorie, se încarcă Esop cu un sac plin de pîini, cu toate că ceruse povara cea mai uşoară. Dar după ce se golise acel sac, mîncînd toţi dintr-însul, ie arătă Esop că într-adevăr a luat povara cea mai uşoară, căci se micşora din zi în zi, pe cînd povara celorlalţi rămînea statornică. în Samn e cumpărat de filosoful Xant, pe care însă adeseaori îl întrece Esop prin istecimea lui. O dată, luînd un vultur inelul împărătesc de la samnieni, l-a lăsat să cază în sînul unei slugi; samnienii se rugau de Esop să le tîlcuiască acel semn ceresc. El se învoi numai atuncea, după ce ei căpătară slobozirea lui de la Xant. Astfel, devenind slobod, s-a dus ca sol al samnienilor la Cris-împărat în Lidia şi a dobîndit împăcarea împăratului cu samienii. De acolo se duse la Lichir, împăratul Vavilonului. Esop luă pe Enn ca copil de suflet, însă acesta răsplăti rău fapta lui Esop, pîrîndu-1 la împărat ca cum ar trăda împărăţia. Osîndit la moarte, scăpă Esop prin mijlocirea lui Ermin, prietinul său, care-1 ascunse într-un mormînt, răspîndind vestea cum că Esop a murit. îndată ce auzi aceasta,, Nectenav, împăratul egiptenilor, trimise soli

la Lichir, zicînd: dacă nu va trimete pe cineva care să zidească un turn în văzduh şi să răspunză la întrebările făcute, îi va lua împărăţia. Jeluindu-se împăratul de moartea lui Esop, şi tînguindu-se de hotărîrea cea pripită, află prin Ertoiin că Esop trăieşte. îndată porunceşte împăratul să-1 aducă înaintea lui şi să osîndească pe Enn. Esop cere iertarea lui şi-1 mustră printr-o sumă de pilde şi povăţuiri frumoase: „puţine să vorbeşti şi cu măsură, şi multe să asculţi şi înţelepţeşte să urmezi"; „Celor ce fac bine nu-i pizmui, ci să-ţi pară bine de ei. Că de-i vei pizmui, mai mult pre tine însuţi te vei vătăma"; „Nu-ţi fie ruşine a învăţa să faci totdauna ce e mai bine"; „în toată ziua opreşte ceva pentru ziua de mîine, că mai bine este, cînd ăi muri, să laşi la vrăjmaşi decît cît vei trăi să aibi lipsă"; „Fă aceea ce nu te va întrista" etc. etc. De aceste cuvinte se răni Enn la inimă şi muri

Esop plecă la Eghipt şi biruieşte pe toţi înţelepţii de acolo şi împlineşte şi cererea împăratului, întocmai precum am văzut-o la Archir[4]. Călătorind apoi prin oraşele Greciei, ajunge şi la Delfi. Locuitorii din Delfi nu-l cinstiră după cum se cuvenea, de aceea Esop îi luă în rîs. Ca să-şi răzbune, delfienii au ascuns un vas din templul lui Apollo în hainele sale şi l-au osîndit apoi ca un fur de vase sfinte, să fie aruncat într-o prăpastie; ceea ce şi făcură, cu toate rugăciunile lui Esop şi pildele ce le spunea. O ciumă ce se lăţi între dînşii era pedeapsa pentru nedreptatea lor.

Ediţiunea cea mai veche de care am putut da este din 1812<3>, fără loc; titlul sună: *Viaţa şi pildele prea înţeleptului Esop, prin acest tipariu mai îndreptate,* 1812. Această ediţiune a servit de bază tuturor celorlalte ediţiuni, Iaşi, Sibii, 1816; Bucureşti, 1834, 1843, 1858, 1872, 1877 etc. Tiparul coprinde, pe lîngă „viaţa", şi 105 pilde sau fabule esopice[5]. Nu tot atîtea fabule şi nu aceleaşi coprind manuscriptele. Manuscriptul cel mai vechi coprinde 25 „tîlcuiri ale lui Isop"[6], Dintr-acest 26 fabule se regăsesc 19 în ediţia tipărită şi şapte lipsesc (adică nr. 3, 4, 13, 14, 22 [21], 23*[22], 24 [23]), între acestea se află şi fabula versificată de Anton Pann[7], adică comoara îngro£ată_pe care o caută în zadar copiii după moartea tatălui lor, săpîncT via în toate părţile şi în mai multe rînduri, fără a găsi ceva; văzînd însă îmbelşugarea rodului, înţeleg atuncea diata tatălui lor care le zicea că este îngropată o comoară în pămîntul viei sale. Greceşte se află această fabulă ca Corais[8], franţuzeşte a fost prelucrată de La Fontaine, cartea V, fabula IX.

Deja mai multe sînt fabulile conţinute în manuscrisul nostru din 1779, căci cuprinde 30 de fabule. Dintr-aceste treizeci, numai şapte se potrivesc cu cele din manuscriptul precedent; restul, afară de nr. 4, 6, 7, 9 şi 26, se regăseşte în ediţiunea tipărită. Nu e locul aci a intra în amănunturi mai despicate asupra raportului ce esistă între fiecare fabulă din manuscripte şi cele tipărite căci, precum am zis-o deja în mai multe rînduri, scopul nostru este de a da numai rezultatele cele din urmă, cari se bazează pe alte cercetări mai amănunţite, obiectul a monografii speciale. Deoarece publicăm în *Chrestomatie* unele din fabulile manuscriptului precedent, dăm aci cîteva esemple din acest manuscript întocmai după original, de esemplu *Pilda a cincea*[9]*:*

O mîţâ intrase într-o şatră ţigănească şi găsi o *chila* (adică o pila) $i începu a o linge, şi lingînd-o cu limba, şi s-a belit limba şi curgea sînge. Iară mîţăi tot îi părea că este carne şi tot păzie di lingea chila. Mai pe urmă văzu mîţa că nu-i carne şi este fier, iar limba ei să rosesă mai de tot. Pilda: Sînt unii oameni de să pricesc şi să sfădesc cu toţi şi nu socotesc pre nimene întru nimica, ce grăesc tuturor împrotivă; unii ca acei nu socotesc că toate •acele sînt asupra lor şi mai mult rău şi nevoi-şi fac lor însuşi.

Această fabulă se regăseşte întocmai aşa în ediţiunea tipărită[10], avînd şi trăsătura că a găsit pila într-o şatră ţigănească. în fabula grecească[11] şi în toate paralelele occi-

[4] Mai sus, p. 76-77.

^ *Fabulele lui Esop* s-au mai tipărit si în 1875 *m* „Mica biblioteca pentru copii".

[6] Nr. 20 fiind de două ori însemnat, sînt într-adevar 26 şi nu *ID* laouie, precum sînt însemnate.

[7] *Povestea vorbei,* voi. II, p. -91.

[8] Nr. 22, p. 16 si 291.

[9] F. *32*v.

[10] Nr. 38*, *Mîţa.*

[11] Corais, nr. ' 184.

J

dentale nu este o mîţa, ci un şarpe; aşa la Phaedrus, Romulus, La Fontaine etc. [12]. Altă fabulă este cea următoarea[13]:

O cioa,ră intră într-un pîlc de porumbi şi văzu pre porumbi cum sa hrănesc de bine; deci abătu şi ea de să înălbi la peni ca şi porumbii şi umbla cu porumbii, nu-i zicea nimica gîndind că-i porumb. Şi petrecînd multavreme cu porumbii la un loc, odată să prileji de cîrîi ca o cioară. Deci văzînd porumbii că-i cioară, o bătură şi o goniră dintre dînşii. Iară ea, neavînd ce face, să duse de să amestecă cu alte cioare. Iară cioarele, dacă o văzurăi că este albă, o bătură şi ele şi o goniră. Deci, de vreme ce ea, vrînd săşi schimbe viaţa, să scăpă de amîndouă cetile. Pildă: De multe ori cu lăcomia noastră perdem şi driaptă agonisita noastră, care vrem.

în ediţiunea noastră îi corespunde fabula 45, *Porumbii şi cioara;* dar aci este fabula mai prescurtată şi pilda cu totul altfel. Prototipul grecesc [14] se deosibeşte mai puţin de versiunea noastră română decît de esemplu La Fontaine şi alţii, care au alte paseri în locul porumbilor [15]. Mai pe larg a tratat Benfey [16] această fabulă în legătură cu alte analoage, europene şi asiatice.

Ceea ce priveşte manuscriptul nostru de pe la mijlocul sec. al XVIÎ-lea, el conţine numai *Viaţa,* şi notiţele luate privitoare la manuscriptul din Iaşi sînt prea scurte ca sa ne putem pronunţa aci asupra numărului fabulelor şi asupra relaţiunei ce esistă între dînsul şi celelalte manuscripte şi ediţiuni. Afară de aceste ediţiuni tipărite, sus-pomenite, şi des repeţite dar neschimbate, mai esistă şi o altă ediţiune mai bogată, dar stricată în ceea ce priveşte limba în care e scrisă. Această ediţiune e intitulată *Viaţa şi 183 fabuk ale lui Esop. precese de cîteva teorii ritoriceşti asupra serurilor aligorice şi urmate şi de alte cîteva fabule dintr-alli autori elini. . .,* Buzău, 1857, aprilie 22. N.I.D., „prelucrătorul şi traducătorul cărţii" a tradus, ceea ce nu indică anume, ediţiunea neogrecească tipărită ia Veneţia, 1799, şi care coprinde viaţa şi numai 149 fabule „esopice" [17]; ca nr. 150 a adăugat traducătorul român o fabulă coprinsă deja în „viaţa". La aceste a mai adăugat douăsprezece din ediţiunea românească ce o putem numi „vulgata", alte cincisprezece sînt scoase din „compilaţii" şi cinci fabule de la sfîrşit, cu cari se termină fabulile esopice, sînt de asemenea repeţiri din „viaţă". Aşa scoate autorul suma de 182 fabule esopice. Adause mai sînt fabule şi aligorii scoşi dintr-alţi autori şi fabulişti elini (Prodicus, Stesihorus, Gavrios şi Aphtonitus) şi parabolile biblice; pe lîngă aceasta, şi fabula mădularilor şi a stomahului (din La Fontaine), pe care a versificat-o asemenea Anton Pann cu cîţiva ani mai înainte [18]. Această fabulă vestită o găsim mai întîi la Titu Liviu [19], apoi răspîndită peste toată lumea; în colecţiunea lui Corais se află două variante (nr. 202 şi 322). Mai pe larg vezi Robert [20].

Pe lîngă acele colecţiuni anume de cari am vorbit pînă acuma, mai trăiesc şi o sumă de fabule în gura poporului român şi, din gura poporului român, au fost culese.de Anton Pann şi de Ispirescu şi publicate atît în *Fabule şi istorioare,* cît şi în *Povestea vorbei* celui dintîi, precum şi în *Snoavele* şi *Pilde şi ghicitori* [ale] celui din urmă. Afară de esemplele aduse în treacăt, vom mai pomeni încă unele din aceste colecţiuni. în *Fabule şi istorioare* [21] versifică Anton Pann o fabulă, interesantă din punctul de vedere al originei. Noi am evitat a vorbi de *originea^fabulei,* căci această problemă nu s-a rezolvat pînă acuma. în genere însă se caută originea fabulei în India, unde crejdinta__religio-asă--vede în animai locuinţa unui suflet omenesc şi, de aceea, înzestrează animalile. cu facultăţi omeneşti. Considerînd însă fabulele orientale mai de aproape şi comparîndu-le cu cele occidentale, nu se poate tăgădui o deosebire fundamentală: în Orient sînt animaîile oameni travestiţi, cari vorbesc şi raţionează ca oameni, au toate pasiunile omeneşti, cu un cuvînt, putem înlocui pe animalul cu un om care are un nume propriu de animal, de esemplu, Urs, Leu etc, pe cînd în Occident fiecare animal reprezintă un caracter, p singură pasiune corespunzînd cu firea sa înăscută: vulpea e totdeauna numai

12 Robert, loc. cit., vol.I, p. 337 — 338.
13 Fabula a XV-a, f. 34v.
14 Corais, nr. 101.
15 Robert, *loc. cit.,* voi. I, p. 247 — 248.
16 *Pantschatantra,* voi. I, p. 224 — 225.
17 Cf. p. 46-126.

18 *Povestea vorbei,* voi. III, Bucureşti, 1853, p. 93.
19 II, c. 20,§3.
20 *Loc. cit.,* p. 169 urm., La Fontaine, III, fabula II.
21 Voi II, p. 32-36.

reprezentantul vicleniei, ursul greoi etc. Ceea ce însă este un fapt constatat şi dovedit de noi pentru o mare parte din literatura romantică, adică migraţiunea productelor Orientului şi schimbul reciproc între popoare este un fapt şi pentru lumea fabulistică. Esemplul de faţă, fabula lui Anton Pann *Şoarecile,* este o dovadă nouă pentru acest adevăr. Fabula ne spune:

Un şoarece mare, anume Gherlan, peste toată gloata fiind căpitan, se mînclrise într-atîta încît, vrînd să se însoare, a căutat o fată de neam mai înalt. Aşa află el că soarele e lucrul cel mai mare şi slăvit pe pămînt şi se duce la dînsul să peţească pe fata lui. Soarele îi răspunse că, într-adevăr,\ e mare şi slăvit, dar norul cel mai mic îl acoperă şi-1 întunecă, deci îi este supus. Atunci pleacă Gherlan la petit după fata norului. Ajungînd la nor, află că nici norul nu e cel mai puternic, ci vîntul e mai puternic decît dînsul, deoarece-1 goneşte şi-1 risipeşte ca pe un fum. Gherlan se duce la vînt; nici vîntul nu e mai puternic, ci cetatea, care nici păs n-are de suflarea vîntului. Mai puternic însă decît cetatea, este neamul şoricesc care,! găurind temeliile ei, o surpă şi o prăpădeşte; şi atunci Gherlan recunoaşte că într-adevăr şoarecii sînt neamul cel mai puternic de pe acest pămînt.

Această fabulă este curat indică şi face parte din colecţiunea *Panciatantra*[22], sub titlul *Şoarecile schimbat îşi caui un mire.* Şoarecile prins de un corui cade în mîna unui brahmin, care-1 schimbă într-o fată. Căutînd apoi un bărbat pentru dînsa, vine mai întîi la soarele, apoi la norul, la vîntul, la muntele şi, în fine, la şoarecile care găureşte muntele şi, prin urmare, este cel mai puternic. Fata este iarăşi schimbată în şoarice. Celelalte forme orientale [ale] acei fabule se află la Benfey[23]. în Occident este fabula a VH-a, cartea a Vll-a, de La Fontaine, aproape identică cu fabula noastră[24]; Aceeaşi fabulă a mai fost tractată în limba română de o autoare care a tradus-o pentru copile; şi, de nu mă înşel, este unul din basmele publicate de Hinţescu. în legătura cu această fabulă mai stă şi cea esopică[25], unde Aphrodita schimbă o pisică într-un om, dar cînd vede un şoarice, renaşte firea ei de pisică.

[22] *Pantschatantra,* ed. Th. Benfey, voi. II, p. 252—266 (partea a III-a fabula 12).

[23] *Op. cit.,* voi. I, p. 373-378.

[24] V. Robert, *loc. cit.,* voi. II, p. 212-214. î

[25] Corais, ed. cit., nr. 169.

Altă fabulă din *Povestea vorbei* este[26] *Copacul bătrîn, lovit de vifor, se frînge şi cade, pe cînd trestia cea slabă stă pe loc fiindcă se pleacă la orice vînt.* Ce e drept, această fabulă se află deja într-un calendar tipărit la Buda pe anul 1825[27]. Dar la Pann se pare că a ajuns, ca şi alte poveşti şi fabule, numai prin popor. Şi această fabulă nu este puţin răspîndită. Greceşte se află la Corais[28]; Virgil face în două rînduri aluziune la această fabulă[29]; alte paralele, vezi la Robert[30] şi anotatiunile lui Oesterley la *Schimpf und Ernst* de Pauli[31]. '

Vulpea firoscoasă. Iată acuma un esemplu din *Snoavele* d-lui Ispirescu[32]: „Vulpea vede numai atuncea culcuşul său şi al copiilor săi în primejdie, cînd stăpînul viei vrea să dea foc acelei vii părăginite, pe cînd ea n-avea habar de dînsul cîtă vreme voia să sape bălăriile sau să le smulgă". Această fabulă culeasă din gura poporului se află deja între fabulele lui Ţichindeal (fabula 150), dar cu deosebirea că în locul vulpei e o pitpalacă, întocmai ca la La Fontaine[33]; paralele antice v. Robert[34].

Ne ajung aceste esemple de fabulistică română. Noi, aci, ocupîndu-ne numai de literatura populară, trecem peste fabuliştii români cari au luat fabulele lor din izvoare literare şi au rămas înşişi literatură „literară". Aşa, de esemplu, Ţichindeal, Asachi, Stamati — care s-a folosit mai cu seamă de fabulele ruseşti ale lui Krîlov — şi alţii.

în strînsă legătură cu fabulele, mai cu seamă cu acel *epitimiu,* acea *pildă* sau *povaţă* morală cu care se sfîrşesc, stau maximele şi proverbele.

[26] *Povestea vorbei,* voi. II, p. 53—54.

[27] *Carte de mînă pentru naţia românească,* Buda, 1825, p. 88.

[28] Nr. 143.

[29] întîia oară în *Georgice,* liber II, v. 290—291, si pentru a doua oară în *Eneida,* liber IV, v. 442-443.

[30] *Loc. cit.,* voi. I, p. 85.

[31] Cap. 174.

[32] P. Ispirescu, *Snoave sau povesti populare,* ed. a doua, Bucureşti, 1874, p. 48-50.

[33] La Fontaine, ed. cit., voi IV, fabula 22.

[34] *Loc. cit.,* voi. I, p.303.

Proverbele sînt înțelepciunea popoarelor, rodul inteligenței practice, specialitatea trasă din- generalitate. Pr£ verbele sînt, pentru reiațiunile morale ale omenirei, întocmai ca^ "moneda pentru reiațiunile sociale, căci proverbele....sînt acei mijlocitori cari aduc și înlesnesc, pe fiecare zi, spreJiiK trebuințarea practică a popoarelor, înțelepciunea la care au ajuns oamenii cei mai profunzi prin meditațiune maturi, și pătrunzătoare. Muma proverbelor este esperiența și proverbele, în aplicarea lor zilnică, ne aduc iarăși la esperiența, Proverbele se nasc la toate popoarele, sînt — în ceea of privește Ideea generală — lesne înțelese și se aseamănă între dînsele, avînd toate unul și același izvor general ijyiatâ^ Dar cu toate acestea se deosibesc, ca toate productele populare, prin costumul lor, naționalitatea lor și acela carele studiază în sine trebuie să cerceteze tocmai aceste deosebiri caracteristice. Coprinsul proverbelor, în sensul cel larg ce am dat noi acestui cuvînt, este multiplu. Sub proverb se coprinde mai întîi *pilda* sau închipuirea unei idei generale» într-o imagine restrînsă din care se naște o parte însemnaSl a limbei populare, adică *locuțiunea proverbiala/* cîteodata I confundată cu idiotismele, de esemplu: „a prinde cu ocaua; mică", „a o lua la sănătoasa", „a rămîne la sapă de lemn" etc. Coprinde apoi *maxima* sau *sentința* care, în genere de origine reflectoare, a luat naștere prin abstracțiune și pleatf de la general la special; așa sînt sentențele tuturor înțelepților și filosofilor. Și, în fine, *proverbul proprui-zis?* care se naște din închipuirea fiecăruia, care reprezintă un ce special și ajunge cu încetul a se lăți și a se generaliza. Putem zici că, cu cît o maximă e mai generală, cu atîta e mai bună; *zi* cît un proverb e mai special, cu atîta e mai bun. Trecerea dl la maximă la proverb o face fabula care, precum arh văzut, nu este" altceva "decît încadrarea unei maxime generale în figura unei povești speciale și moralizațiunea sau învățătura cu care sesfîrșește fabula a trecut adesea în gura poporului ca proverb sau locuțiune proverbială.

Maxima se mai deosibește de proverb printr-aceasta că maxima sau sentența spusă de un înțelept are un scop didactic și etic și arată omului alte scopuri și tendințe mai înalte la care să aspire decît folosul propriu. Abnegațiune, devotament, iată tendința și învățătura adevăraților înțelepți cari cu aceste învățături nutrea pe popoarele în zilele lor de tinerețe. Unele din aceste maxime au fost adoptate de către popor și schimbate în proverbe. Cu cît mai simplă și mai scurtă era acea maximă, cu atît mai lesne s-a schimbat.

Pe lîngă aceasta, mai este adesea specialitatea proverbelor lauda și defăimarea persoanelor, situațiunilor, evenimentelor, orașelor, țărilor etc.; și se continuă din neam în neam, așa de^esemplu proverbele privitoare la țigani, bulgari etc. Forma cea mai veche ni s-a păstrat în Biblie, în gnomele și pildele solomonice. Caracterul lor aci este acel al maximelor, forma — paralelism, sau teza și antiteza. în Biblia grecească numită *Septuaginta,* după povestea cum că șaptezeci de înțelepți ar fi tradus-o independenți unii de alții și cu toate acestea într-un mod așa de identic încît nu se deosibeau între dînsele nici printr-un cuvînt, în această Biblie mai sînt și pildele din *Cartea înțelepciunei* și pildele lui *Isus Sirah.* în Grecia sînt cunoscute principiele, maximele a celor șapte înțelepți; ieșind din gură, se părea că au căpătat „aripi" prin mijlocirea cărora zburau din gură în gură, și din popor în popor. *E7isa **7UT£po£VTa,** „cuvinte aripate", cum se numesc în epopeea lui Homer, au rămas titlu maximelor înțelepte. Devreme deja au fost culese astfel de maxime ale filosofilor de către Theodoret, Diogene Laertius etc. De timpuriu au fost traduse în limba siriacă, arabă și ebraică sub titlul de „pilde" sau „mustrări filosofești". Renumită a devenit apoi colecțiunea cea mare *Adagia,* a lui Erasmus din Rotterdam, în care sînt coprinse toate proverbele și zicalele din literatura clasică. Edițiunea cea mai completă este aceea elzeviriană, Amsterdam, 1683. Ne-ar duce prea departe dacă am voi să înșirăm toate colecțiunile moderne de maxime și de proverbe; ajunge a numi cele mai importante, adică cea franceză de Leroux de Lincy, cea italiană de Pittre, cea germană de Wander, colecțiunea proverbelor romanice în special de Duringsfeld, cele sîrbești de Vuk etc.

Să vedem acum și ceea ce posedăm noi de maxime și de proverbe în literatura română. Vom considera mai întîi ^ffiaximele, cari toate sînt de origine literară, și apoi, urmînd sistemului nostru, vom cerceta în trăsuri generale prover-

bele a căror origine o vom căuta. Nu vom intra în arătarea paralelelor căci, precum am observat la începutul acestui capitol, tocmai la proverbele este greu a deduce ceva din asemănarea ce esistă între acele [ale] unui popor cu proverbele unui alt popor, deoarece multe şi mai cu seamă cele mai răspîndite răsar din viaţa practică şi din firea omenească, care e pretutindenea aceeaşi în ceea ce priveşte patimile. Nu e nici un popor, nu e nici o literatură care să n-aibă (proverbe si zicătoare în pofida femeilor,, care să nu biciuj iasca scumpetea, care să nu facă haz de nerozia oamenilor, \ de îngîmfarea procopsiţilor, care să nu se plîngă sau să reflecI teze asupra împărţirei inegale a bunurilor lumeşti şi a însu/ şirilor sufleteşti. De altă parte, evenimentele ce se petrec în "~sînul societăţii, care nu se ridică peste nivelul poporului incult, se repetă cu atîta asemănare între dînsele, încît foarte uşor s-a putut naşte aceleaşi proverbe în diferite locuri, independente unele de altele. A ajunge dar prin astfel de raţionamente la concluziuni etnografice este învederat greşit. Se înţelege că şi aci constatăm, ca în toată literatura fluctuantă populară, migraţiune de la un popor la altul şi înrîurire reciprocă. La proverbele însă, fiind materialul prea vast, ne-am mărginit de a arăta în genere originea lor, cum s-au putut naşte şi cum au putut ajunge la români. Numai în monografii speciale ar putea să se dezvolte mai pe larg identitatea, altmintrelea mare, sau deosibirea ce esistă între proverbele române şi cele slave, sau între cele române şi între cele romanice şi latine. încercări de felul acesta s-au şi făcut de către d-nii Diiringsfeld şi G. D. Teodorescu[1]. Dar pe de o parte materialul de care s-au servit era mic, pe de altă parte cercetarea, mai cu seamă a celui din urmă, laborează prin prejudecata că proverbele române *trebuie* să se asemene; mai mult cu cele latine decît cu proverbele altor popoare,; dintre care tocmai slavii au avut o înrîurire destul de mare; asupra spiritului religios şi etic al poporului român. Noi ne lăsăm să fim conduşi numai *de fapte* şi la care concluziune vom ajunge, pe aceea o vom adopta.

Colecţiunea cea mai veche şi cea mai bogată este *Floard darurilor,* tipărită pentru întîiaşi dată la 1700 în Snagov; şi apoi 1703 şi 1814. Cît priveşte originea acestei cărţi şi partea istorisitoare, am pomenit-o deja mai sus[2]. Dară partea cea mai mare se compune din sentenţe şi maxime atît ale filosofilor, cît şi ale părţilor bisericei, începînd de la Socrat, Aristotel, Platon, pînă la Ovidie şi Juvenal, şi de la Isidor şi sf. Augustin pînă la Toma Achinatul (Tornadela Aquino), marele scolastic al Evului mediu. Un contingent însemnat de maxime dă sf. scriptură, în special înţeleptul Solomon, acel tip de înţelepciune a Orientului. Cartea se compune din 35 de capitole, din cari o jumătate vorbeşte de virtuţi şi cealaltă de păcatele opuse, înşirate astfel că după fiecare virtute urmează contrariul ei, păcatul respectiv; aşa, capitolul I, dragostea, capitolul II, pizma, care este păcatul împotriva dragostei; capitolul III, pentru bucurie, capitolul IV, întristarea, care este păcatul împotriva bucuriei etc. Relativ la fiecare sînt citate acele maxime, din cari dăm aci numai cîteva exemple: „SfîntuLJPavel a zis: înţelepţia lumii aceştia este nebunie la Dumnezeu>4eci cel ce ştie mai mult, acela ştie mai puţin"; „Aristotel au zis: gol m-am născut în lumea aceasta şi cu năpăşti; şi la sfîrşit văzui că nu sînt nimic"; „Platon au zis: dragostea ochi n-are"; „Zis-au un înţelept: trei lucruri gonesc pe om din casă: fumul, picătura şi muierea rea"; „Seneca au zis: pizma scoate din rău bine şi din bine rău"; „Omer au zis: mai mult se cade a se păzi neştine de pizma rudei şi a prietenului, decît de a vrăjmaşului", „Barbarig au zis: pacea este peste toate bogăţiile şi măririle lumii aceştia"; „Cassiodor au zis: mînia este mumă a toate răutăţile"; „Parisian[3] au zis: vrăjmaşul cel mai mare pre care l-ar putea dobîndi omul este mînia lui"; „Ermis au zis: mînia nebunului este pururea în cuvinte, iar a înţeleptului este în fapte"; „încă (Solomon zice): precum apa stinge focul, aşa şi milostenia stinge păcatul"; „încă: să nu zici fratelui tău, pasă de cere să-ţi dea"; „Ovidie au zis: vei să dai, curînd dă"; „Isus Sirah au zis: orice dar vei face, fă-1 cu faţa veaselă şi nu te scîrbi;

[1] G. D. Teodorescu, *Cercetări asupra proverbelor române,* Bucureşti, 1877.

[2] P. 94 şi urm.

[3] Adică Prişcian.

că mai mult plăteşte cuvintul cel bun decît dăruirea cea mare"; „Pămîntul mănîncă pre oameni, iară cel foarte eftin mănîncă pămînt"; „Solomon au zis: doao lucruri, dumnezăul mieu, rogu-te să nu-mi dai: nici sărăcia,nici bogăția, ce în viața mea îmi dă numai trebuința"; „Sfîntul Pavel au zis: scumpetea iaste rădăcina tuturor răutăților"; „Seneca au zis: cade-se oamenii să stăpînească pre bani, iară nu banii pre oameni"; „încă: mai bine iaste să cinsteşti pre omul fără de bani, decît pre bani fără de om"; „luvenal au zis; nu sînt banii ai scumpului, ce iaste scumpul al banilor"; „Platon au zis: trei lucruri jeleaşte inima mea mai mult decît cealealalte: pre bogatul cînd ajunge la sărăcie, pre; cel cinstit cînd îl ruşinează, pre cel înțelept cîndu-1 va rîde un nebun" ; „Caton au zis: aceea carea ți-au făgăduit cinevaşi ție, nu o făgădui tu altuia nicicum"; „Sfîntul Grigorie au zis: din gura mincinosului nici adevărul nu să creade"; „Sfîntul Avgustin au zis: leul nu să luptă cu furnicile, nice vulturul prinde muşte"; „Sfîntul Isidor au zis: găina pentru un ou face mare gîlceavă, de o aude vulpea". Aceste puțini exemple ne arată pe de o parte numărul însemnat de autori şi filosofi de unde s-au luat acele maxime, pe de altă parte putem vedea că au intrat mai mult sau mai puțin schimbate | în literatura nescrisă. Desigur, vreunul sau altul din citi-1 tori îşi aduce aminte de sentințe şi cuvinte ce le-a auzit rostindu-se ici-colea.

A doua carte, aproape contimporană cu cartea precedentă, este acea intitulată *Pilde filosofeşti,* tipărite la Tîrgovişte, 1713, de către vlădica Antim ediția a doua 1835: Originalul imediat după care s-a tradus este greceşte, tipH". asemenea la Tîrgovişte, în acelaşi an. Del Chiaro, în cartea sa asupra României, pomenind tipografia mitropoliei şi dînd lista cărților române tipărite acolo de către vlădica,] Antim, între cari se aflǎ şi *Alexandria,* ne dă şi o notiță pre; țioasă relativă la istoria acestei cărți. Ca cea din urmă carte ieşită din teascurile mitropoliei pomeneşte Del Chiaro şi *Maxime filosofiche,* adăogînd că el ar fi tradus acea carte din franțuzeşte în italieneşte, şi, din italieneşte traducîndu-se greceşte, a fost tradusă după aceea şi româneşte şi tipărită acolo. Acele *Maxime filosofiche* nu pot fi altceva! decît *Pildele filosofeşti.* Din nenorocire, atît esemplarul nostru, cît şi acel al Academiei, sînt defectuoase: la amîndouă le lipseşte titlul şi n-am putut da pînă astăzi de un esemplar complect. Tiparul fiind însă identic cu acel al Ceaslovului tipărit asemenea acolo la 1715 de către Antim Ivireanul, nu încape îndoială de data acestei cărți. Ce e drept, Iarcu o cunoaşte sub anul 1713[4], dar după esperiența dobîndită, n-avem prea multă încredere în datele lui Iarcu, cît priveşte cărțile române din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea. *Pildele filosofeşti* „după limba cea proastă grecească tîlmăcite românește" (adică din neogreceşte: *ănX<bq* £M/niHKf|) coprind după numerotarea noastră, 964 de pilde, înşirate unele după altele, fără numele autorilor şi fără numerotație. Stilul e cam concis şi sentințele sînt puse ca un fel de axiome etice generale, deoarece nefiind pomenit autorul, maxima pierde subiectivitatea ei şi devine mai obiectivă.

Unele exemple ne vor arăta caracterul acestei colecțiuni: „Nu iaste sărac cela ce n-are tată, ci cela ce n-are învățătură şi bună pedeapsă[5]"; „Cu vorbele ceale dulci să cîştigă mulți prieteni"; „Nebunul are inima lui în gură şi înțeleptul are limba lui în inimă"; „Zavistia nu are odihnă"; „Cînd iaste rana la inimă, nu ştie omul ce să mai facă"; „Nu da în datorie, pentru ca să trăieşti slobod"; „Lăcomia aduce sărăcia şi numai acela iaste bogat, care nu pofteşte nimic"; „Bucuriile ceale mai desăvîrşit[e] ale lumii sînt pururea amestecate cu oarecare întristăciuni"; „La toate trebile tale să iai sfat de la cei ce să tem de Dumnezeu"; „Mai bine iaste să aibi un meşteşug pentru ca să-ți cîştigi hrana ta decît să întinzi mîna să cei milostenie ca să trăieşti"; „Fă bine celui ce-ți face rău că-1 vei birui"; „Cu răbdarea ajunge cineva la sfîrşitul gîndului său"; „Doao fealuri de oameni nu să îndestulează niciodinioară: cei ce cearcă învățătura şi cei ce strîng avuție"; „Dulceața lumii iaste să aibi cît îți trebuiaşte, iară nu cît fără treabă prisoseaşte"; „Cinci lucruri sînt nefolositoare cînd nu sînt însoțite cu alte cinci: cuvîntul, fără de ispravă; bogățiile, fără chiverniseală; ştiința fără năravuri bune; milostenia fără gînd bun şi viața fără sănătate"; „De vei vrea să nu-ți afle vrăjmaşul tău taina, nu o arăta la prietenul tău" etc.

[4] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română,* Bucureşti, 1873, p. 9

[5] Creştere 0tai8euco).

Afară de aceste două colecţiuni mai esistă în literatura română şi alte colecţiuni de maxime etice, dar relativ moderne şi cari n-au intrat în popor, de esemplu *Filosoful indian sau mijlocul de a trăi mai fericit în soţietate. Culese de un vechi bramin şi rumânite de un şcolar de la Sf. Sava,* 1835, 1836, 1853, care nu este altceva decît o traducere a cărţii lui Chesterfield englezul; altă carte este acea a lui Darvar, tradusă din greceşte(2)>, şi în fine *Conductoriul pe căile vieţii în învăţături morale clasice* ... de Fr. Reiche, tradus din greceşte şi corectat după originalul german din a patra ediţiune de N. Daniilopol, Bucureşti, 1852.

Pe lîngă acele colecţiuni de origine literară, posedă literatura română şi o sumă de mici cărticele de maxnneji_ sentenţe curat populare, datorite spiritului şi isteţimei lui Cilibi Molse,^,ves£ituT din Ţara Românească"(3), care în curs de mulţi ani scoase pe fiecare an nou cîte una din aşa-numitele *practice* în 10 000 de esemplare şi pretutindenea se citea acea cărticică şi chiar în zioa anului nou, pe cînd se mînca plăcinta. Aceste cărticele au devenit acuma de o raritate însemnată şi d-nul M. Schwarzfeld va binemerita dacă ne va da în curînd o ediţiune completă [a] acestor *practice,* adunate şi sistematiceşte aranjate de d-sa. Cercetîndu-le mai deaproape, vedem că nu arareori se aseamănă cu maximele din cărţile sus-pomenite, dar şi o sumă se datoreşte literaturei paremiologice ebraice, începînd de la Biblie pînă la părţile etice din rugăciuni. Unele însă, mai cu seamă cele dintîi, sînt culese din gura poporului, unde au intrat din Biblie. E interesant a observa aci una din căile prin cari acele sentenţe etice ale filosofilor au pătruns în popor. Dascălii cei vechi, pentru a învăţa pe copii a scrie, le dedea aşa-numite *grapsime* *, cari nu erau altceva decît „pilde filosofeşti" şi copiii, scriindu-le şi repeţindu-le mereu, şi le întipăreau în minte şi astfel ajunseră acele *grapsime* a deveni proprietatea poporului. D-nul P. Ispirescu, vestitul nostru culegător de basme, ne-a spus-o că aşa a învăţat el însuşi din copilăria lui, ba chiar mai ţine minte vro două-trei din acele *grapsime,* cu toate că s-a scurs multă apă de atuncea pe Dîmboviţa. Tatăl meu de asemenea ţine minte maxima următoare ca un *grapsim,* după care a învăţat a scrie: „Acela care lesne se jură, se dovedeşte că este mincinos".

Mai aproape de proverbele propriu-zise decît de acele maxime stă o altă carte populară, cu care am. făcut deja cunoştinţă în partea întîi, adică Ci^„Jiil^iriPi^ care, precum am văzut, nu este altceva decît o legendă solomonică. Dialogurile între împăratul şi Bertoldo nu sînt în genere altceva decît o înşirare de proverburi. Manuscriptul nostru din 1779 conţine forma mai veche, care e cam schimbată în *Vicleniile meşterului Perdaf.* în orice caz, avem în amîndouă o^c^lectiuneLfoa3rte_bpgată de proverbe şi zicături populare, cu toate că sînt de origine străină. Ceea ce nu se poate tăgădui este că traducţiunea făcută din limba grecească este una din cele mai nemerite. Spiritul poporului român a fost pe deplin respectat şi numai aşa a şi putut influenţa asupra poporului. Deoarece avem aci a face cu unul din izvoarele proverbelor, vom da aci asemenea cîteva esemple după manuscriptul nostru; una însă nu trebuie să uităm: că, fiind proverbul în genere împărţit aci în două părţi ca să poată forma o întrebare şi un răspuns, după caracterul dialogului ce-1 are, şi noi luăm uneori amîndouă părţile ca să avem proverbul întreg. De esemplu „Ce vin este mai bun? — Cel ce se bea în casa altuia" ar corespunde unui proverb: „Vinul cel mai bun este acela ce se bea în casa altuia", o altă pereche: „Care esti acea marea care niciodată nu să satură? — Saţul scumpului şi iubirea de bani", corespunde oareşicum unei pilde sus-citate. Alte esemple sînt: „Cel ce sade pre scaun înalt, acela primejduieşte să cază gios, să se deşale"; „Muştile, măcar de le şi goneşte cineva, ele iarăşi să întorc"; „Cel ce nu-şi sfîrşeşte treaba, încă nu mănîncă; „Nu te pune cu mai marele tău, nici te prici cu cel mai mare decît tine, nici să nu te apropii la apa care curge răpede"; „Nici apă lină, nici omul tăcut nu-mi place"; „Vina pe omul nenorocit totdeauna îl întîmpină"; „Muiere mînioasă, focul aprins, tigaia găurită esti mare pagubă casii"; „Omului rău •i se întîmplă lucrul de care să teme"; „Racul de multe ori sare din tingire şi cade pre cărbuni şi să arde"; „Cine samănă răutăţi, iară răutăţi săciră"; „Supt haină de multe ori să ascunde molia"; „Cine a încurcat pînza trebuie să o şi descurce"; „Rău poate să se descurce cin' sînt capite multe

TO YP&IJ/IU.0 - scris, scriere, exerciţiu de scriere (n.ed.).

în plasă"; „Cine samănă ghimbi, nu îmbla făr' de încălţăminti"; „Greu este cineva să sai îm boldu"; „Muiere mînioasă este marea fără vad"; „Mojicului nu să cade să-i să dea toiag în mînă"; „Porcului şi broaştii nu-i rădica tina din spinare"; „Corbul niciodată nu aduce veste bună"; „Cine să laudă, se măscăreşte pre sine"; „Mojicul este un dobitoc rău"; „Muieri rea, apa şi focul pururea răzbat şi li să face loc"; „Cine sade pe urzică, adesi îl pişcă"; „Cine scuipă împotriva vîntului, îşi scuipă musteţile"; „Cine spală capul măgarului, în zadar pierdi osteneala şi soponul"; „Voi să-ţi mulţumesc într-acestaş chip, ca să stai pururea cu picioarele drepte. — însă şi cei spînzuraţi sînt cu picioarile drepte"; „Cine odată ş-au ars sufletul cu bucate fierbinţi suflă şi în cele reci" (proverbul nostru sună „cine se frige cu ciorba, suflă şi în iaurt"); „Vai de cela ce dă învăţătură altuia"; „Cel ce împinge corabie în mare, stă în vad"; „Cine să duci la moară, trebui să se înfăineze"; „Celui ce i să întîmplă bine, înţelept esti"; „După trăznet, vine şi piatră"; „Peştele cel mare înghite pe cel mic"; „Cel ce nu să credi, să inşală"; „*Limba,* nu are oasă şi sfarămă umerile" (vezi proverbul nostru „limba n-are oase şi sfărîmă oase"); „Adevăratul plăteşti pedeapsa pe de-asupra"; „Păcat vechi, pomană noao"; „Cine rîde vineri, plînge duminică"; Mai cu seamă diata sau învăţăturile lui Bertoldo, ce le-a dat înaintea morţii, îormează un şir de pilde şi proverbe, de esemplu*. „Cine este învăţat la sapă, să nu s-apuce de suliţa'; „Cine scarchină rîia altuia, răcoreşti a lui"; „Cine să temi de păsări nu samănă mălai"; „Cine-şi numără banii adesă, nu sărăceşti"; „Cine intră în danţ, trebui să ştie a giuca"; „Cine dă pîinea lui la alţi cuini, curînd îl latră cîinii lui"; „Cine mănîncă după pofta altuia, nimic nu să foloseşti"; „Cine este făr' de prietin, iaste ca un trup făr' de suflet" etc. etc.

Paralel cu *Bertoldo* este *Archir şi Anadani)* care, precum am văzut, este mai mult sau mai puţin de aceeaşi origine. Aşa coprinde şi *Archir o* sumă de: maxime anume didactice, prin care Archir învaţă pe nepotul său Anadam înţelepciune"/ în literatura rusească s-a dezvoltat o carte deosebită de maxime, îmbogăţindu-se numărul acelora ce se puneau în gura lui Archir[6]. în aceste maxime se deosibeşte ediţiunea lui Anton Pann de manuscriptul nostru. Anton Pann coprinde 37 de „pilde" cari, în fond, se aseamănă cu cele din manuscript, dar totuşi sînt prelucrate şi mai asemenea cu proverbe populare moderne, aşa bunioară nr. 8: „Pe mai marele tău şi pe care-1 vei sluji, nu-l defăima către alţii, măcar de ţi s-ar părea cît de aspru ori rău, după proverbul ce zice: Nu-ţi sumuţi cîinele/cui ai mîncat pîinile". în manuscript[7] sună astfel: „Fătul meu! Cînd vei sluji la un domn şi va fi domnul tău nebun, tu să nu zici că este domnul tău nebun, ci să faci cum îţi va porunci el, că-i va fi milă di tine". Nr. 12: „înaintea celor mari nu fii îndrăzneţ la vorbă şi grabnic la răspuns, ci te înfăţişează cu sfială şi răspunde cu socoteală, că toată graba strică treaba, iar vorba dulce mult aduce". Manuscriptul[8]: „Fătul meu! să nu fii vorbitoriu înainte împăratului rău, nici foarte glumaş, că vii greşi". Nr. 14: „Mînia ta iarăşi nu grăbi să o verşi asupra cuiva, ca să nu te căieşti, că după cum am mai zis: căinţa cea din urmă, cu paguba ta se curmă, şi bătaia şi ocara dată nu se-ntoarce niciodată". Manuscriptul[9]: „Fătul meu, Anadam!^ Mînie nu o vărsa curînd, că apoi pe urmă ţ-o păre rău". în fine, nr. 25: „Cînd vei vrea să vorbeşti cu cineva, să scoţi cuvîntul prin trei lacăte, adică: unul să-1 aibi la inimă, al doilea la gît şi al treilea la buze, că ieşind din gură-ţi cuvîntul, se ducce ca vîntul şi nu-l mai poţi ajunge, nici cu ogarul, nici cu armăsarul". Manuscriptul[10]: „Fătul meu! Cînd ai săgrăieşti cu domnul tău, să-ţi aibă gura trii popreli: una la inimă, alta la grumaz, alta la gură, dacă apuci di grăieşti cuvîntul, că ca vîntul[11] esti, nu-l mai poţi agiungi nici cu calu[l], nici cu ogariul, nici cu şoimu[l]". Aciputem urmări chiar asimilarea sentenţelor şi maximelor cu formele populare, devenind cu încetu[l] însuşi proverbe populare.

Un alt izvor din care au luat nu numai românii, dar mai toate~~p6pbărele moderne, este sfînta scriptură [a] ve-

[6] A. Galahov, **HcTopHfl pyccKOH CJIOBCCHOCTH**, voi. I, St. Pb., 1880, p. 415 – 418.
[7] F. 100 .
[8] Ibid.
[9] F. 101 .
[10] F. 101 .
[11] în manuscript stă „cuvîntul".

chiului şi noului Testament^ mai cu...seamă cărţile lui Solomon şi Isusjîjrahjiîai sus deja am adus mai multe esemple der orrginT biblică; aci să mai pomenim încă cîteva din Noul Testament: „Pomul după roade se cunoaşte" e luat din Ev. Mat., cap. 12, v. 33: „Că din rod se cunoaşte pomul". Prin variaţiunea aceluiaş motiv s-au mai dezvoltat de aci încă proverbele „După poamă se cunoaşte pomul şi după faptă omul", „Pomul se cunoaşte din roadă şi omul din mintea neroadă". „Ce face mîna dreaptă nu ştie mîna stîngă" zice proverbul care vine de la Ev. Mat., c. 6, v. 3: „Iară tu cînd faci milostenie, să nu ştie stînga ta ce face dreapta fa". Cu totul neschimbat a rămas ca proverb zisa Evangheliei (ibid., c. 7, v. 3): „Iară ce vezi ştercul în ochiul fratelui tău, iară bîrna din ochiul tău nu o simţi?" Derivat de aci e apoi „Vezi bîrna în ochiul tău şi nu vorbi pe altul de rău". între cele citate din *Bertoldo* avem asemenea un proverb de origine biblică, Luca c. 14, v. 11: „Că tot celcesejnalţăsmeri-să-va,şicel ce se smereşte, înălţa-se-va^^T'Axest'ei zise evân^eEcFTofe? puncte;de6parte, proverbul român cu totul identic, de altă parte şi o credinţă populară, sau mai bine o legendă populară după care Dumnezeu are două scări, pe una înalţă pe cel smerit şi pe cealaltă coboară pe cel înălţat. De aci proverbul român: „Dumnezeu două scări are, să suie şi să coboare". Despre această legendă am tratat mai pe larg în *Germania,* editată de profesorul Bartsch[12].

Proverbul aplicat deja „Pe ţigan de-1 vei spăla, tot negru va rămînea" nu este altceva decît o formă schimbată a întrebării retorice făcută din partea prorocului Ieremia, cap. 13, v. 23: „Ar putea oare un negru să-şi schimbe pielea"? Dar nu de acolo direct provine proverbul, ci de la fabula care se află deja la Loqman, cum că un negru sta şi se freca într-un rîu, crezînd că prin multă spălătură îşi va albi pielea. Aci avem un al treilea izvor al proverbelor, adică fabule şi poveşti aduse la cea mai simplă espresiune. Un alt esemplu, tras din natură dar dezvoltat prin poveşti şi prescurtat ca proverb, este „din sînge apă nu se poak~ face.", adică adevărata înrudire nu" se"poate tăgădui; ceea ce e demonstrat printr-o poveste, asemenea din cercul solomonic. „Corb la corb nu scoate ochii" e de asemenea o prescurtare [a] unei fabule. De aceeaşi origine este apoi proverbul „vulpea, cînd n-ajunge la struguri, zice că sînt acri", care mai are şi variantul „vulpea, cînd n-ajunge găinele, zice că sînt spînzurate". „Au mîncat aguride părinţii şi şi-au strepezit copiii dinţii". Acest proverb vine de la un cuvînt al proorocului Ieremia care, după aceea, a ajuns morala unei fabule orientale şi aşa s-a răspîndit ca proverb. Din fabula sus-tratată pe larg, despre şoaricele care este cel mai puternic animal, s-a născut următorul proverb: „Măgura cea gurguiată n-o doboară vînt vrodată, dar şoarecii o scobesc, pe dedesubt şi-o găuresc"[13]. Tot din fabule se trag proverbele: „Cămila, vrînd să dobîndească coarne, şi-a pierdut urechile "<[4]. „Cotoiul s-a călugărit şi s-a jurat că nu mai mănîncă şoareci", „Pune căciula jos şi, după ce te vei judeca la dînsa, fă ce ţi-ai pus în gînd" şi varianta „Pune-ţi căciula înainte şi te judecă singur". Izvorul acestui proverb este o poveste orientală din *40 [de] veziri* (mai pe larg vezi anotaţiunile lui R. Kohler la Gonzenbach[14]).

Nu mai puţină influenţă asupra spiritului poporului au esercitat superstiţiunile din cari unele sînt mult mai vechi decît însuşi creştinismul. E foarte greu ^înja^^„pxejc.ka~ cu. oarecare siguranţă originea aT^tofa7 căci tocmai metodul ce-1 urmărim noi în descrierea literaturei populare române este menit de a demonstra că pe de o parte literatura scrisă şi pe de altă parte imigraţiunea pe cale orală de la Orient la Occident au avut o înrîurire mult mai mare asupra spiritului popoarelor decît l-ar presupune cineva. De aci şi acea nivelare ce o putem observa la toate popoarele: toate stau pe acelaşi sau aproape pe acelaşi nivel în ceea ce priveşte literatura populară. Este de aceea datoria noastră de a fi cît se poate de sfiicios şi precaut în căutarea şi în determinarea urmelor mitologice în literatura populară. Cu ocaziunea basmelor vom reveni mai pe larg asupra acestui punct foarte important, care pînă acum n-a fost îndestul observat, şi care a dat naştere la ipotezele cele mai curioase şi la mitologii speciale, fantastice, la popoare unde s-a păstrat abia

[12] M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen und Sagen,* în *Germania^* XXV (1880), p. 288.

[13] Anton Pann, *Povestea vorbii,* voi. II, p. 51.

[14] L. Gonzenbach, *Sicilianische Volksmărchen,* voi. II, nr. 8, p. 208.

o mică urmă de mitologie autohtonă, iar restul este material împrumutat şi preschimbat. în orice caz, influenţa religioasă şi din acest punct de vedere, al superstiţiunîlof şi ereziilor medio-evale se poate urmări şi în proverbele noastre române: „Bun"e Dumnezeu, meşter e dracul" este curat dualismul oriental bogomilic[5] despre cele două puteri din lume din cari una e bună, Dumnezeu, şi alta este activă, dracu[l]. „Dracu" crapă cînd faci bine" e învederat de origine religioasă, ca„ e de bine să fii stîngaci, ca să împuşti pe dracul". Acest proverb se esplică numai prin credinţa populară cum că fiecare om poartă pe umere un înger şi un drac. Dracu[l] de pe umărul stîng învaţă pe om de rău, iar îngerul de pe umărul drept sfătuieşte pe om să facă bine[15]. Fiind stîngaci, loveşte omul în dracu', care şeade pe umărul sting! Această credinţă este de origine orientală şi [e] răspîndită peste întreaga Europă. De credinţe populare ţine asemenea proverbul „Corbul niciodată nu aduce veste bună". Tot aşa: „I-a cîntat cucul astăzi", „I-a bătut ceasul norocului", „Un Dumnezeu dă şi altul ia".

Alte proverbe, şi aceste sînt în mare parte autohtone, oglindesc starea socială şi ideile poporului asupra familiei, învăţăturei, dreptăţei, bogăţiei şi sărăciei, fericirei şi altele, Unele au luat naştere de la obiceiuri şi instituţiuni vecfnŢ alteleTsînt imitate după proverbe de origine literară care, din momentul cînd au intrat în gura poporului, dau naştefe" la o sumă infinită de paralele, iar alte proverbe s-au născut din modul cum poporul caută a caracteriza viaţa şi a esprima_ cu un cuvînt scurt şi precis esperienţa adesea amară a vieţii. Numai cîteva esemple din această „filosofie" a poporului român: Femeia, în genere, e tot aşa de puţin politicos tractată ca la toate popoarele: „Muierea — poale lungi şi minte scurtă", „Muierea a îmbătrînit pe dracu'", „Dintele minţii la muiere tocmai după moarte iese", „Două muieri şl o gîscă fac tîrgul cucului". Dar: „Cine caută nevastă fără *cusur*, neînsurat rămîne", „Dacă moare nevasta se duce jumătate lumea, dacă moare şi bărbatul, se ispräveşte lumea", „Nevasta nu e cîrpă să o descoşi şi să o lepezi", „Să-ţi iai nevastă de potriva ta", „Măritişul te leagă de mîini şi de

[15] V. Gligore M. Jipescu, *Opincaru. [Cum ieste şi cum trebuie să Mc sâteanu,* Bucureşti, 1881], p. 114—115.

picioare". Şi iar: „Omul o nevastă şi o pisică trebuie să aibă în casă". în adevăr, „Nevasta cu minte bună e bărbatului cunună", dar „rar la om aşa noroc", că precum „bărbat bun şi usturoi dulce nu să poate", aşa şi nu să poate „lînoasă şi lăptoasă şi grasă, să vie şi devreme acasă"; nu să poate iar „moartea fără bănuială şi nunta fără căială". Dar „cum ţi-o fi partea", că „ce e scrisă omului, trebuie să o pătimească", în privinţa copiilor, iată ce zice proverbul: „De copii, de barbă şi de coate-goale să nu te plîngi niciodată", „De copii, case sparte nu s-au văzut", „De la un copil şi de la un nebun afli adevărul", „Copilul cu leagănul se amăgeşte şi tace", dar „copilul nepedepsit rămîne nepricopsit[6]. învăţătura este unul * din lucrurile pe care pune preţ românul, îndeosebi în proverbe, arătînd pretutinde[ne]a folosurile cele multe ce le poate trage omul de la învăţătură: „ai carte, ai parte", „Şcoala face pe omul om, şi altoiul pe pomul pom", „Cine învaţă la tinereţe, se odihneşte la bătrîneţe", „Cine ştie carte are patru ochi", „Toată lumea este şcoală şi vremea învaţă pe aceia ce n-au dascăl", dar „nu cine trăieşte mult ştie multe, ci cine umblă mult, ştie multe". Cu toate acestea însă „Tot învăţăm cît trăim şi neînvăţaţi murim".

Nu tocmai bune sînt proverbele relative la dreptate: „Dreptul umblă totdeauna cu capul spart", „Pînă ajungi la Dumnezeu, te mănîncă sfinţii". Dar şi „dreptatea iese pe deasupra ca untdelemnul", „cele drepte sînt jumătate ale dracului, iar cele nedrepte cu stăpîn cu tot". Multe sînt proverbele relative la sărăcie şi bogăţie, ca şi cele relative la noroc şi nenorocire: „N-are în lume săracul unde să-şi plece nici capul", „Sărăcia învaţă pe om ca să fie econom"; dar „mai bine trăieşte un sărac decît un bogat zgîrcit", „Mai bine sărac şi curat decît bogat şi ruşinat", „Săracul de ce-i sărac? Că n-are minte în cap" sau „că nu crede ce e în carte, ci crede în lucruri deşarte". Dar „pe sărac în nevoi crude, numai Domnul îl aude". Ideea fundamentală însă care predomină în toate proverbele, ca şi în toată viaţa poporului, este „cui i se croieşte rău, rău îi mergeipJLtaaeii", un fel de fatalism şi, prin urmare, o supunei^oarbâ-desti--,,, nului: „aşa i-a fost norocu'", „aşa i-a fost ursita", cu asta îşi esplică poporul toate nenoroci[ri]le şi cu asta se mîngîie.

* în text: **una** (n.ed.).

Spiritul ironic se observă în biciurirea viţiurilor; în spe-*cidX prostul şiTnerodul* este figura cea mai deasăJjx-provefbev Vine apoi flecăria, beţia, scumpetea, desfrînarea, lenevia, lăcomia etc. Ar trece peste schiţa ce voim să dăm dacă am încerca să dăm esemple din fiecare. Antoi^j^nn^ culegînd. cel dintîi proverbele române, .fe-a^publicat • intr-o -înlănţuire dibace şi sub rubrice anume, sub titlul de *Culegere de__pro^ verburi sau Povestea vorbii, de prin lume adunate şi iarăşi la lume date,* ediţia întîia, îritr-uh volum, Bucureşti, 1847, reprodusă întocmai în ediţia de la 1880. Această culegere de proverburi, amestecată cu poveşti, s-a vîndut aşa de repede încît deja în 1852—1853 scoase Anton Pann o a doua ediţiune în trei volume, mult mai bogată decît cea dîntîia. Din punctul de vedere al formei originale a proverbelor trebuie observat că ediţiunea întîia are o sumă de proverbe române încă în forma lor prozaică, precum se mai află şi azi în gura poporului, dar pe cari i-a rimat Anton Pann în ediţia a doua, văzînd că cititorii gustă mai bine această formă. Originalitatea împărţirei şi ingeniozitatea^ kgatu^ej^. proverbelor între' dînsele ridică aceasta^bleZfiune de proverbe "mai presus decît colecţiunile făcutela alte popoare, chiar dacă aceste din urmă sînt mai erudite. Pe lîngă Anton Pann mai avem şi pe d. P. Ispirescu, care a pubUcatjnai^ multe proverbe ca adaus *ISTLegendele sau basmele românilor,* voi. I, Bucureşti, 1872, p. 164—180.

Sub titlu[l] *de Românul glumeţ* a apărut apoi la Bucureşti, 1874, o sumă de proverbe scoase toate din Anton Panii Mai mult zicătoare decît proverbe a publicat Baronzi în cartea sa *Limba română şi tradiţiunile ei,* Galaţi, 1872, p. 40—71. O colecţiune mai bogată, coprinzînd în sine toate proverbele autorilor sus-citaţi şi alte scoase din cărţi de citire, este aceea publicată de I. C. Hinţescu, *Proverbele românilor,* Sibiu, 1877, care conţine 3169 proverbe şi zicătoare, dar uneori schimbate de către editorul[7]. Toate aceste colecţiuni însă sînt cu mult întrecute prin colecţiunea manuscriptă a lui Golescu. Aci sînt înşirate proverbele şi maximele în ordin alfabetic, cîteodată şi cu variantele proverbelor şi cu esplicaţiunea lor în paranteză. Acest manuscript, care se află acum în posesiunea Academiei Române, a fost cercetat şi de d. Lambrior, care a dat un mic estract dintr-însul[16]. Academia ar aduce un serviciu imens literaturei paremiologice române dacă ar publica această colecţiune măreaţă. în fine, a început d-nul Ispirescu în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie;*[17] cu publicarea unei colecţiuni de proverbe, maxime şi zicătoare care coprinde nu numai tot œ~s~a" publicat pînă acuma, dar domnia-sa a şi făcut esc^rpte din cărţile autorilor români de frunte şi pe lîngă aceasta s-a folosit şi de manuscriptul lui Golescu. Ar fi de dorit ca această colecţiune, în orice caz cea mai complectă ce o putem avea, să iasă la lumină în întregul ei cît se poate de curînd. Numai atunci vom avea un temei solid pentru cercetări critice privitoare la proverbele române.

Pe lîngă proverbe şi subt acelaşi titlu mai conţin colecţiunile sus-citate şi o sumă de „zicătoare" care, prin scurtimea lor, se apropie de proverbe, dlîx~clirenîn fond se deosibesc cu totul de proverbe. Pe cînd proverbul constată sub q^ formă anume un adevăr găsit prin esperienţa, nu este zicătoarea altceva decît o espresiune figurată. Pe cînd proverbul se compune din două părţi, formînd un paralelism, teză şi antF-teH7 "mare"" zicătoarea decît forma unei espresiuni, unde-i lipseşte 6 parfe'^(suTiînţelească) ca a doua parte a comparaţiuneîTEste deci uri fel de caracterizare unde în loc de a se spune o calitate sau o activitate oarecare printr-un nume sau verb, se întrebuinţează un şir de cuvinte şi de idei care se au către ideea adevărată ca o pildă sau o transcripţiune poetică către un fapt real, neesprimat însă de-a dreptu[l]. Asta şi este ce constituie caracterul unei limbi şi asta este ceea ce dă farmecul nespus basmelor române şi graiului viu al poporului român. Precum orientalul împodobeşte oraţiunea sa cu flori ritorice, adeseaori fantastice, împodobeşte poporul român graiul său cu acele pilde care-i dau o plasticitate şi un colorit adevărat naţional. Aci e cheia caracterului limbei româneşti şi numai acela va pătrunde în spiritul ei, care se va fi ocupat îndeosebi cu zicătoarele române, întocmai ca şi proverbele, îmbrăţişează zicătoarele toată

[16] [A. Lambrior, *Literatura poporană. Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate şi poveşti adunate de d-nealui vornicul Iordache Golescul...* în] *Convorbiri literare^* VIII [(1874), nr. 2, p. 66-83].

[17] [P. Ispirescu, *Zicători populare,* în *Revista pentru arheologie, istorie şi filologie,* I (1883), fasc. 1, p. 224-235 şi 2, p. 450-460.]

sfera activităţii omeneşti dar, se înţelege, mult mai puţin decît acolo se resimte aci o înrîurire literară. Totul, ca să zic asa, a crescut în natură, prin natură.

Pînă acum s-a încercat numai I. U. Jarnik[18] a estrage din unele basme române zicătoare şi locuţiuni proverbiale. De asemenea conţine cartea lui Baronzi o sumă însemnata şi compilaţiunea lui Jipescu, în *Opincaru,* precum se şi află presărate ici-colea şi în *Povestea vorbei* lui Anton Pann, şi *Proverbele românilor* de Hinţescu. Mai cu seamă fac ele o parte însemnată din colecţiunea d-lui Ispirescu. Estragem ' numai cîteva esemple ca specimene: „A dat ortul popii" (a murit), sau „a adormit somnul cel vecinie"; pentru a esprima *frumoasă* zicem: „ruptă din soare", sau^ „are pe vino încoace", sau „la soare te puteai uita, dar la dînsa ba"; *a înşela:* „l-a boit", „l-a fript", „l-a potcovit bine"; *a fugi:* „a o lua la sănătoasa", „a o şterge", „a o rupe la fugă", „a luat-o la picior", „a luat lumea în cap" ; *sărăcie :* „a ajunge la sapă de lemn" etc. Alte zicătoare sînt: „a prinde cu ocaua mică", „îi lipseşte o doagă", „e bătut la cap". Pentru a esprima că cineva e beat zicem: „a suflat în fundul oalei", „s-a afumat cu luleaua", „mustăţile îi caută a oală", „l-a bătut cărbunii la cap", „picioarele nu-l mai ţin", „îi atîrnă într-o parte" sau „a pus mai mult deoparte". La toate acestea putem observa, precum am relevat-o mai sus, că se par a fi proverbe prescurtate, unde jumătatea explicativă e subînţeleasă, de esemplu: „aşa străluceşte, ca ruptă din soare", „de rău ce l-a înşelat, l-a lăsat ca fript", „îi lipseşte o doagă la cap ca să fie întreg" etc. [8].

GHICITORI

întocmai ca proverbele şi zicătoarele sînt şi ghicitorile o espresiune figurată sau, mai bine, o descriere perifrastică* a unui obiect de ghicit. Patria ghicitorilor este Orientul, căruia îi place espresiunea enigmatică tot atîta cît cea aforistică» Esemplele cele mai vechi de ghicitoare [le] găsim în Biblie, unde Samson întreabă pe filisteni o ghicitoare, nerezolvată pînă astăzi, căci dezlegarea ce se dă acolo nu esplică cu totul ghicitoarea pusă de Samson.

Din anticitatea grecească e cunoscută ghicitoarea ce o pune Sfinx la toţi trecătorii lîngă cula ei, pînă cînd vine Oedipus şi o dezleagă. Cu toate că au trecut atîtea zecimi de secole de atuncea, totuşi regăsim această ghicitoare în literatura populară română. Aci sună: „Ce vieţuitoare umblă dimineaţa în patru picioare, ia prînz în două şi seara în trei? Omul, cînd e mic, umblă d-a buşile, cînd e mare în două picioare şi cînd îmbătrîneşte mai ia şi un toiag" [1].

Ghicitoarea şi, mai mult, *gryphul,* jucării de cuvinte, se obicinuiau apoi mai cu seamă la aşa numitele *symposia* sau la mesele unde se întruneau filosofii şi învăţaţii cu alţi prieteni buni şi, într-altele, petreceau punînd ghicitoare şi dînd aceluia ce le ghicea cîte o porţiune de carne drept răsplată. Atheneus un compilator din sec. al IV-lea d. Chr., a compus o carte intitulată *Deipnosofistele,* adică o descriere [a] unei astfel de petreceri la masă, cu toate detaliile pe cari le-a cules din diferiţii autori. Aci pomeneşte el, în cartea a X-a, o sumă de ghicitori eline; izvorul principal de care s-a slujit a fost cartea asupra ghicitorilor, acuma pierdută, scrisă de Clearh, şcolarul lui Aristotel. Aceste ghicitori se deosibesc cu totul de ghicitorile române. Un singur esemplu vom aduce pentru a arăta cum acelaşi obiect, pe lîngă momente identice, cu toate acestea e altfel pus ca ghicitoare la elini şi altfel la români. Antiphanes pune pe Sappho să întrebe pe tatăl ei: „Este o fiinţă femeiască ce poartă copii în sîm Acestea cu toate că-s mute, strigă peste mări şi peste ţări, de îi aud cei ce vor. Iar toţi ceilalţi ce sînt de faţă, nu aud nimica; şi nu atinge nici un glas urechea acelora ce îi aud". Tatăl ei caută să răspunză, dar nu nimereşte întocmai şi Sappho îi esplică: „Fiinţa femeiască este scrisoarea, copiii sînt literile: sînt mute şi vorbesc dacă voiţi, şi toţi ceilalţi n-aud nimica cînd voi o citiţi". Iată acum ghicitorile române,

[18] J. U. Jarnik, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen,* Viena, 1877. . . . .

* în text: parafrastică (n. ed.).

[1] Anton Pann, *O şezătoare la ţară,* 1880, Bucureşti, voi. I, p. 30.

căci avem mai multe variante relative la *scrisoarea.* Cea mai aproape este:

Limbă dulce sau amară
grăiesc la răsărit şi se aude la apus[2].

Varianta este:

Am o găină pestriţă,
duce veste la Gheorghiţă[3],

si:

Am o găină cmipie,
dă de veste la domnie[4].

Cu totul deosebite sînt apoi ghicitorile:

Cîmpul alb,
Oile negre;
cin' le vede
nu le crede;
cin' le paşte
le cunoaşte[5],

prescurtată în Bucovina:

cîmpul alb,
săcara neagră[6].

Din literatura clasică latină nu s-a conservat mai nici o ghicitoare. Cea dintîi colecţiune de ghicitoare latine se atribuie lui Symphosius, contimporanul autorului *Antologiei latine,* prin urmare din sec. V – VI, care coprinde 100 de ghicitori. Altă colecţiune este apoi a lui Aldhelmus, care a murit la 708 ca episcop de Salisbury. Aceste colecţiuni sînt versificate.

[2] V Alecsandri, *Poezii populare ale românilor,* Bucureşti, 1866, p. 391
3 P. Ispirescu, *Pilde şi ghicitori,* Bucureşti, 188C>, p. ^ (nr. %
D. Iarcu, *Românul glumeţ,* partea întîi, Bucureşti, 18/4 (nr.i).
4 T. Stamati, *Pepelea,* Iaşi, 1851; *Calendar pentru basme,* 187/
D. Iarcu, *Românul glumeţ,* nr. 34.
[5] P. Ispirescu, *loc. cit.,* nr. 34.
[6] *Calendar pentru basme,* 1877.

Mai des întîlnim ghicitori în literatura germană, căci spiritului german îi plăcea mai mult meditarea asupra lucrurilor esprimate sub formă de cimilitură. De aceea găsim cimilituri deja în *Edda,* apoi în *Wartburgkrieg,* care, după multe schimbări, ajunge a fi „disputa lui Til la Vittenberg" citată mai sus[7]. Colecţiuni de ghicitori ruseşti s-au făcut de către Hudiacov, Sadovnicov şi Sementovski[8]. La şerbi a cules Novakovic toate ghicitorile într-un volum însemnat[9]. Ne-ar duce departe dacă am voi să urmărim literatura de ghicitori pe la toate popoarele, ceea ce ar fi şi de prisos, deoarece aceste ghicitori n-au avut mai nici o influenţă asupra celor române. Mai pe larg despre ghicitori vezi Friedreich[10] şi Hagen[11].

întocmai ca la proverbe, ne ferim a intra în comparaţiunea ghicitorilor cari, ca producte ale intuiţiunii metaforice ale poporului, se pot naşte în mod independente la fiecare popor, căci tocmai aceste ghicitori, pentru cari nu dăm de origina literară, au o aparenţă mitică şi ne arată cum personifică poporul elementele naturei. Pe o scară mai înaltă ne esplică aceste ghicitori activitatea „mito-făcătoare" a spiritului poporului. Aşa cum poporul personifică acuma, aşa a putut personifica în timpurile trecute şi aceste personificări s-au putut fixa ca embrioanele unei mitologii care s-a dezvoltat pe urma lor. Mai jos vom reveni asupra acestor ghicitori populare, dînd şi cîteva esemple. Ceea ce voim să observăm însă în mod general este că nu se poate tăgădui o asemănare foarte mare, şi adeseori chiar o identitate între ghicitorile române şi cele ale popoarelor din Peninsula Balcanică. Se vede că era un curent comun literar şi o dispoziţiune comună la toate aceste popoare.

Noi însă ne vom ocupa deocamdată, ca şi la cele[l]alte producte populare, a căuta izvorul literar pentru o sumă din ghicitorile române, precum am căutat şi am găsit pentru o parte din proverbe, fabule etc. O parte din ghicitori are drept obiect persoane şi întîmplări biblice. Izvorul acestora

[7] P. 110-111
[8] A. Galahov, HCTOPHH **pyccKOH** cjiOBecHOcra, voi. I, 1880, p. 159;
[9] St Novakovic, Conexe Hapo**/me** 3aroHeTxe, Pancevo, 1877.
[10] Friedreich, *Geschichte des Răthsels,* Dresden, 1860.
[11] H. Hagen, *Antike und Mittelalterliche Raethselpoesie,* Bern, 1877.

sînt *întrebările şi răspunsurile* de cari am pomenit mai sus[2]. Noi, în literatura română, nu posedăm nici un esemplar tipărit; din contră însă, posedăm mai multe manuscripte din diferiţi secoli. Textul cel mai vechi se află într-un *codex miscellaneus* sau într-un *sbornic* manuscript de pe la începutul sec. al XVII-lea. Acest manuscript, posesiunea Academiei Române, ne este însă inaccesibil deoarece se află la d. Hasdeu. Noi însă posedăm alte două manuscripte, unul de pe la 1750, altul de pe la 1800, amîndouă defecte, iar Biblioteca Centrală din Bucureşti posedă unul complet, copiat la 1809. Acest manuscript din urmă, din cauza aceea, se apropie mai mult de textul din sec. al XVII-lea.

Toate aceste nu sînt altceva decît traduceri şi amplificări ale unui prototip slav, publicat de Tihonravov în doua variante, unu[l] din sec. al XV-lea şi cel[ăl]alt din sec. al XVII-lea sub titlul *Voroava celor trei sfinţi*[12], la cari mai adăogăm şi textele slavone publicate alăturea cu această *Voroava,* intitulate *întrebări din cîte părţi s~a zidit Adm,* cari mai conţin şi alte întrebări, afară de cele privitoare la zidirea lui Adam şi cari au intrat în literatura noastră[M]. Aceste texte din urmă sînt din secolul al XV-lea şi al XVI-lea. Novakovic a publicat asemenea mai multe texte slavice de întrebări şi răspunsuri[14]. Deoarece textul cel mai complect se află în copia de la 1809, dăm estracte mai mari dintr-acesta din urmă şi numai cîteva din cele vechi, cari se deosibesc puţin prin coprinsul lor. întocmai însă ca la textele slavone,; aşa se poate observa şi aci cea mai mare divergință în *numamț* acestor întrebări. Forma lor înlesnea amplificarea; fiecare, copist mai adăuga, sau scurta numărul lor, după cum îi] plăcea, şi astfel se afin în aceste *întrebări* şi legende prescurtatei si tîlcuri simbolice ale obiectelor bisericeşti. în partea ai III-a a cărţii de faţă, cu ocaziunea literaturei religioase, voi reveni des asupra acestei părţi legendare din *întrebi^* Aci, numai unele întrebări şi adică *ghicitorile,* mai cu seaml acele cari au intrat în popor.

i[2] N Tihonravov, IlaMqTHHKH oTpeneHHoă pyccKOii JiHTepaTypH, -voi. II, Moscova, 1863, p. 423-438. Eece/ra xpext CBaiHTenen.
Ibidem, p. 438-457: Bonpocti OT CKOJTKHXB nacTen co3flaH0H»j A/zaMb.^ Novakovi<5j npHMepuKH&^eBHOCTHMe3iKacTaporaH cpncKOCJiaJ eeHCKora. Belgrad, 1877, p. 432-437.

„întrebare: Cine au zis întîi amin?
Răspuns: Dumnezeu au zis întîi amin.
î. Care copaci au fost întîi pre lume?
R. Trestie.
I. Cînd greşi Adam, supt care copaci s-au ascuns?
R. Supt frunză de smochin.
I. Ce pămînt au văzut sorile numai o dată?
R. Pămîntul din Marea Roşie, cînd au trecut izraielenii.
I. Cînd s-au bucurat toată lumea?
R. Cînd au ieşit Noe din corabie.
I. De unde au luat lutu[5], care au zidit Dumnezeu pre Adam?
R. Din pămîntul Mădieamului.
I. Ce fată într-o zi crescu, într-o zi o făcu şi pînă seara să măi ită ?
R. Eva.
I. Cine au luat pre fiică-sa muierea?
R. Adam pre Eva.
I. Cînd au pierit a patra parte din lume?
R. Cînd au ucis Cain pre fratele său Avei.
I. Ce cocoş au cîntat şi l-au auzit toată lumea?
R. Cocoşul cel din corabiea lui Noe.
I. Ce fel de hiară n-a luat Noe în corabie?
R. Broasca şi peştile şi celelante ale apii jivini.
I. Cine s-au născut şi moarte n-au văzut?
R. Ilie şi lona (?) şi Enoh şi fecioara Mărie.
I. Cine ceriul n-au văzut şi pămîntu' n-au călcat şi lui Dumnezeu au cîntat?
R. Ioan botezătoru', den pînteceie maicii sale, Elisaveta.
I. Cine au găsit adevăru' şi au pierit şi cine n-au grăit adevăru* şi s-au spăsit?
R. Iuda vînzătoriu' şi Petru apostol.
î. Cine au fost sol mut, trimes să aducă carte nescrisă în cetate neîntemeiată?
R. Sol mut au fost porumbu', cînd l-au trimis Noe din corabie de au adus o stîlpare din măslin, carte nescrisă în cetate neîntemeiată, în corabia lui Noe.
I. Cine au murit şi nu s-au îngropat?
R. Muierea lui Lot.
î. Cine n-au murit şi s-au îngropat şi în mormînt au cîntat?
R. Iona prorocu', în pînteceie chitului.
I. Cine nu născu şi, muri?
R. Adam.

î. Cine, după moartea lui, iar au intrat în zgău' maică-sa?

R. Adam/'

Aceste ghicitori scoase din manuscriptul de la 1809 se potrivesc şi cu cele conţinute în cele[l]alte două manuscripte române, cu cele slavone şi cu alte texte medievale de *întrebări şi răspunsuri,* precum este *Dialogul între Solomon şi Saturn* citat mai sus. Numai un singur esemplu relativ la ghicitoarea cea din urmă, care sună în *Dialogul*. . . „Dis-moi quel est celui qui ne fut jamais ne, qui fut enseveli dans le sein de sa mere et qui fut baptise apres sa mort? — Je te le dis: c'est Adam/'[15] Mai adăugam aci ghicitoarea următoare din manuscriptul de pe la 1800[16], interesantă prin forma ei enigmatică: „întrebare: Tată-tău au fost tată şi mii şi moşă-tău mii bărbat, şi eu ţii sor, şi tu mii fecior? Răspuns: Vorba Evii cu fii-său Avei".

Mai toate aceste ghicitori comunicate aci după manuscripte se regăsesc în *Şezătoarea* lui Anton Pann[17] şi după •aceea în *Românul glumeţ*[18], care nu este altceva decît o adunare făcută după alte colecţiuni mai vechi. Această ghicitoare din urmă am întîlnit-o noi deja mai înainte, cînd era vorba de *Şezătoarea.* Dar nu numai aci se găseşte, ci şi în romanţul *Apollonius din Tyra,* compus desigur, în sec, V — VI. Afară de această ghicitoare, mai conţine *Apollonw* şi alte trei ghicitori, dar se deosibesc cu totul de cele române. Pe lîngă aceste ghicitori ce se trag de-a dreptul de la *între? \ iări şi răspunsuri,* mai conţin aceste din urmă încă vro două trei, repetate asemenea de Pann şi *Românul glumeţ.* Aşa, | de esemplu:

1 întrebare: Un om avea trei pluguri de boi şi ara şi semăna trei obroace de grîu şi puse doisprezece secerători şi patru trierărori şi secerară şi trierară şi făcură trei obroace de grîu ?

Răspuns: Omul este Dumnezeu ; cele trei pluguri de boi, sfuita troiţă; sămînţa, cuvîntul lui Dumnezeu; secerătorii, cei doisprezece apostoli; trierătorii, cei patru evanghelişti".

[15] Migne, *Dictionnaire des apocryphes,* voi. II, Paris, 1858, columna 880,

16 p *JV*

[17] A. Pann, *O şezătoare la ţară,* voi. I, Bucureşti, 1880, p. 28 - 30.

[18] Op. cit., nr. 2-5, 144 - 166 etc.

Alta:

î[ntrebare] : Un om zisese feciorului celui mai mare: mergi la vie. Şi zise: anerge-voi, şi nu merse. Şi zisese celui mai mic: merge-vei la vie. Şi el zise: nu voi merge, şi merse ?

R[ăspuns]: Omul este Dumnezeu; via, împărăţia cerului; ficioru <cel mai mare, Iuda; cel mai mic, apostolul Pavel".

Ca să terminăm cu *întrebările şi răspunsurile,* mai pomenim una după manuscriptul de pe la 1750[19], altfel publicat tot, deoarece l-am reprodus în întregul lui în *Chrestomatia:*

I[ntrebare] : Ci esti: două stau, două aleargă, două să schimbă, două să sfădesc ?

R[ăspuns:] Celi două ce aleargă este soarile şi luna; iar celi două ce stau, este cerul cu pămîntul; iară cele două ce să schimbă, este zioa cu noapte; iară celi două ce să sfădesc, este moarte cu viaţa omului.

Această ghicitoare, care se depărtează de caracterul biblic al celor[l]alte, a intrat cu totul în popor. întocmai aşa se află la Anton Pann[20] şi *Românul glumeţ*[21]. Puţin schimbată a fost ghicitoarea de către popor, care a făcut dintr-însa cea următoare:

Două merg, două stau,
Două duşmănie-şi au,

adică „soarele şi luna, focul şi apa"[22].

Mai puţin schimbată este la d. Ispirescu[23].:

Două merg şi două stau,
două judecată au,

adică „Soarele şi luna, cerul şi pămîntul, focul şi apa".

Cerul şi pămîntul, moartea şi viaţa şi învăţătura mai sînt «sprimate prin ghicitoarea:

nalt zidit,
negru cernit,
amar ca fierea
şi mai adînc ca fundul mării,

cules de noi din gura poporului.

19 p *52~.*

[20] A. Pann, *O şezătoare la ţară,* voi. I, Bucureşti, 1880, p. 28—29.

[21] *Op. cit.,* nr. '163.

[22] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor,* ed. cit., p. 393.

[23] P. Ispirescu, *Pilde şi ghicitori,* Bucureşti, 1880, nr. 20.

Importanța acestor *întrebări și răspunsuri* constă mai cu seamă într-aceea că ele au fost mijlocitorii între literatura scrisă şi literatura nescrisă, căci şi ele au servit de *grapsime* dascălilor vechi, întocmai ca *Pildele filosofeşti* şi în astfel de mod au intrat cu încetul în popor. După ce-1 isprăvea dascălul cel vechi „cursul" său, compus din az-buche, Ceaslov şi Psaltire, dicta sau scria *grapsime* din *Pilde* sau din *întrebări.*

Alt izvor pentru ghicitori este *Bertoldo,* a doua carte de întrebări, însă mi religioase, ci mireneşti şi comice. O sumă. de ghicitori nu sînt altceva decît însăşi acele întrebări ce s-au întrebat împăratul cu Bertoldo, sau Bertoldo cu măscăriciul de la curtea împărătească, de esemplu: „Cînd stă iepurile şi nu fuge? în frigare" [24] corespunde la *Bertoldo:* „întrebare: Cum ar fi făcut să prinzi un iepure, nealergînd după dînsul? Răspuns: Aştept pînă l-aş fi fiert şi apoi l-aş prinde" [25]. Alta: „Cînd e ziua cea mai lungă? Cînd n-ai ce să mănînci". Iar la Bertoldo: „întrebare: Care este mai mare zi de cît ar putea fi? Răspuns: Aceea în care şede omul nemîncat". Iar alta: „Ce este mai alb decît laptele? Ziua, că laptele nu luminează?[27]. Bertoldo: ,,î[ntrebare]: Care lucru este mai alb decît ar putea fi? R[ăspuns]: ziua'. După aceea demonstra Bertoldo împăratului că ziua este mai albă decît laptele, ducîndu-1 într-o odaie întunecată în care se aflǎ o vadră cu lapte şi odaia, cu toate acestea, rămase întunecată. Cît priveşte *ziua,* mai cu seamă împreunată cu *noaptea,* ea formează subiectul unor ghicitori române variate şi foarte interesante fiind că au o aparență mitologică: „am o găină c-o aripă albă şi cu una neagră; cu cea albă împrăştie şi cu cea neagră adună" [28]. Din *găină şi cloşca* se face apoi *fată, soră* în variantele:

Sînt dona surori în lume,
neasemenea la nume,
una albă, luminată,
ş-alta neagră întunecată;
se gonesc prin lumea lungă
şi nu pot să se ajungă [29].

Apoi:

Două fete ce port salbă,
una neagră ş-alta albă,
nencetat se tot gonesc
şi în veci nu se sosesc [30].

Cîteva ghicitori datorim lui *Archir şi Anadam,* respective *Viața lui Esop.* Ghicitoarea privitoare la anul am pomenit-o deja mai sus, p. *108—110.* Alta este: „Ce este aceea: dintr-un însuflețit iese un neînsuflețit şi dintr-un neînsuflețit iese un însuflețit?" Archir răspunse: Este oul. Cînd îl ouă găina este neînsuflețit şi cînd îl cloceşte, iese un însuflețit". De aci ghicitoarea populară: „Ce se naşte neînsuflețit din însuflețit şi însuflețit din neînsuflețit? Găina şi oul" [31].

Din *Esop,* de altă parte, avem:

Ce este mai dulce decît toate?
Limba, cînd vorbeşte vorbe dulci.
Dar ce este mai amar decît toate?
Iarăşi limba, cînd vorbeşte vorbe amare [32]

fiind derivată ghicitoarea aceasta din povestea conținută acolo unde se spune că, poruncind Xant lui Esop să gătească bucate din ce e mai bun, şi iară să gătească din ce e mai prost, în amîndouă ori Esop găti limbi.

Aşa mai sînt cîteva ghicitori de origine literară cari au drept scop de a ghici un număr oarecare, de esemplu: „Un «copil, intrînd în şcoală, întreabă pe profesor: cîți şcolari ai? El răspunse: De aş mai avea încă atîți pe cîți am, şi pe jumă-

[24] A. Pann, *op. cit.,* voi. I, p. 23.
[25] Mai sus, p. 82
[26] A. Pann, *loc. cit.*
[27] A. Pann, *loc. cit.,* p. 30.
[28] T. Stamati, *Pepelea sau trâdiciuni năciunare româneşti, Iaşi,* 18511 *Românul glumeț,* nr. 20.

[29] A. Pann, *O şezătoare la țară,* ed. cit., voi. I, p. 30; L. Wolff, *Voinic înflorit; Românul glumeț,* nr.9.
[30] I. C. Fundescu, *Basme, orații, păcăliturі,* Bucureşti, 1875, p. 146; C Baronzi, *Limba română şi tradițiunile ei,* Galați 1872, p. 213; P. Ispirescu] *Pilde şi ghicitori,* ed.cit., nr. 112; *Românul glumeț,* nr. 54, 141.
[31] P. Ispirescu, *Pilde şi ghicitori,* ed.cit., nr. 126; *Românul glumeț,* mr. 101.
[32] Anton Pann, *O şezătoare la țară,* ed. cit., voi. I, p. 23.

tate şi pe sfert şi cu dumneata, s-ar face o sută.Au fost şcolari treizeci şi şase"[33]. Această ghicitoare se aseamă[nă] cu una din *Antologia latină* care spune: „Un porumb, văzînd de două ori şase porumbi zburînd dintr-un pîlc, zise: dacă numărul vostru întreg s-ar mări de două ori şi luîndu-mă şi pe mine, face peste tot o sută. Numărul pilcului de porumbi era treizeci şi trei"[34].

Ne ajung aceste esemple pentru a arăta origina literară [a] unei sume de ghicitori şi, într-adevăr, nu este altceva scopul cercetărilor de faţă decît a urmări aceste origini literare pentru literatura populară. Dar fiindcă aceste ghicitori nu formează decît o parte mică din suma ghicitorilor române, vom comunica şi cîteva din aceste din urmă, cu atît mai mult cu cît am atins deja mai sus interesul psihologic ce au aceste ghicitori cari ne arată cum personifică poporul elementele naturei şi dă naştere la mite. Mai întîi însă să aruncăm o ochire asupra literaturei române enigmatice.

Colecţiunea cea mai veche de ghicitori este cea de Stamati, care a înşirat 32 de ghicitori în cartea sa *Pepelea,* p. 109—112. Noi posedăm numai ediţiunea tipărită la un loc cu *Alexandria,* Iaşi, 1868. După Stamati pomenim pe Anton Pann,, care, în *O şezătoare la ţară*[35], a adunat o sumă de ghicitori, atît cele * de origine scrisă, cît şi ghicitori de origină nescrisă. Colecţiunea cea mai complectă de ghicitori culese din gura poporului [o] datorim d-lui Ispirescu[36]. între cele 174 de ghicitori dintre cari se compune această colecţiune se află şi cele 118 publicate de domnia-sa cu cîţiva ani mai înainte[37].. Colecţiuni mai vechi se află la Alecsandri[38], Fundescu[39],

[33] *Românul glumeţ,* nr. 174.

[34] H. Hagen, *Anti'ke und Mittelalterliche Raethselposie,* Bern, 1877, p.3d

[35] Ediţia a treia, 1880, voi. I, p. 16-23 şi 28-31.

[36] P. Ispirescu, *Pilde şi ghicitori,* Bucureşti, 1880, p. 23 — 48.

[37] P. Ispirescu, *Legendele şi basmele românilor. Ghicitori şi proverburi,* Bucureşti, 1872, p. 154— 163. într-adevăr nu sînt mai mult decît 110 ghicitori, căci culegătorul a greşit uneori cu numerotarea; de esemplu, sare de la 90 drept la 100 etc.

[38] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor,* Bucureşti, 1866, p.393.

[39] I. C. Fundescu, *Basme, oraţii, păcăliturii,* ed. a H-a, Bucureşti, 1875, p. 145-154, ed. a IH-a, p. 171-178.

* în original: atît de cele (n. ed.).

Calendar pentru basme[40] şi Baronzi[41]. Toate aceste, afară de colecţiunea d-lui Ispirescu, se aflu reunite în *Românul glumeţ*[42]. în sfîrşit mai pomenim şi ghicitorile culese de d. Leon Wolff şi publicate în *Voinic înflorit*[43]. Noi înşine am cules acest material întreg spre a-1 publica, aranjat în mod sistematic. Unele ghicitori se găsesc publicate în foi periodice, umoristice etc. Ghicitori se mai află în *Basmele* publicate de L. Wolff şi în colecţiunea manuscrisă a lui Golescu, pe cea din urmă foaie (f. 853 — 854).

Iată acuma, după ce am înşirat toată bibliografia, şi unele ghicitori din aceste colecţiuni, preferind acele ghicitori cari au cele mai multe variante, probă că sînt adevărat populare, fiind obiecte de predilecţiune ale fantaziei sale active.

Aluna:

> Cucuiata, vai de ea,
> stă într-un vîrf de nuia[44].

şi:

> Sîcîita, vai de ea,
> şade într-un vîrf de nuia[45].

Cîntaru1:

> Nici moartă, nici vie,
> numai din coadă adie '

sau:

> Ce e mic ca oul
> şi poate ca boul[47],

[40] *Calendarul basmelor [şi al]cînturilor populare,* editat de N.D. Popescu Bucureşti, 1874, p. 77 — 78, 1875, p. 77-78, 1877, p. 171-178.

[41] G. Baronzi, *Limba română si traditiunile ei,* Galaţi, 1872, p. 213 — 221.

[42] D. Iarcu, *Românul glumeţ,* ed. a H-a Bucureşti, 1874, p. 60—112, nr. 1-347.

[43] L. Wolff, *Voinic înflorit,* Bucureşti, 1881, p. 92-96.

[44] G. Baronzi, *op. cit.,* p. 214.

[45] *Calendarul basmelor,* 1874; P. Ispirescu, *op. cit.,* nr. 8; D. Iarcu, *op. cit.,* nr. 127.

[46] P. Ispirescu, *op. cit.,* nr. 30.

[47] *Ibid.,* nr. 68.

sau:

Am o găinuşe,
gălbinuşe,
cu minciuniţe în guşe,
cu dreptate pe spinare -

sau:

Tata-n pod
şi mama-1 apucă de nod[49]

în fine:

Lae-bălaie,
unghie de gaie,
creastă de ridichi[50].

Capul:

La o margine de crîng,.
două blăni de blid;
lîngă două blăni de blid,,
doi luceferei;
lîngă doi luceferei,
o moară ferecată[51].

sau:

Moară ferecată,
cioară spîrcîitoare,
doi luceferi,
două brazde trase pe o poieniţă
s-o claie dărîmată[52].

Ceapa:

Roş e, măr nu e,
pături sînt, plăcintă nu-i[53]

[48] Ibid. nr. 135.
[49] Calendarul pentru basme, 1874.
[50] D. Iarcu, *op.cit.,* nr. 110.
[51] I. C. Fundescu, *op.cit)* D. Iarcu, *op.cit.,* nr. 111.
[52] P. Ispirescu,, *op. cit.,* nr. 10.
[53] V. Alecsandri, *op. cit.,* p. 393.

sau:

Ghici, mici, ceapa ce e,[54]

sau:

sus pădure,
•jos prescure[55]

Ceasornicul:

Gînganie fără suflare,
umblă fără astîmpărare,
n-are duh, nici nu viază
toată lumea îndreptează[56]

;sau :

Ce e mic şi fără minte
şi ne-nvaţă la cuvinte,[57]

sau:

Am o pasăre duşmană
şi foarte tirană,
n-are suflet, n-are minte,
ci e plină de cuvinte,
ce o întrebi, ea spune[58].

Clopotul:

Pana cocostîrcului
bate în poarta tîrgului[59],

sau :

Rage buga-ntre hotare ,
s-aude-ntr-a şaptea ţa ră[60],

[54] *Calendarul basmelor,* 1875.
[55] P. Ispirescu, *op. cit.,* nr. 116; D. Iarcu, *op. cit.,* nr. 137.
[56] T. Stamati, *op. cit;* D. Iarcu, *op. cit.*
[57] P. Ispirescu, *op. cit.,* nr. 64.
[58] *Ibid.,* nr. 152.
[59] T. Stamati, *op.cit.;* D. Iarcu, *op. cit.*
[60] *Calendarul basmelor,* 1877; Ghicitori din Bucovina .

sau:

Sunai frîul în curte
ș-auzi murgul din munte[61]

sau

Cerbii zbiară,
ciutele s-adună[62],

în fine:

Cercelul Doamnei
în fundul oalei[63].

Corabia:

Cît eram eu în viață,
umbream cu multă dulceață
pe tot omul ostenit.
Acum însă, după moarte,
de altă soartă am eu parte,,
ca să țin necontenit.
Vii pe mine,
vii sub mine,
să vedem: gîci-vei bine ?[64]

sau:

Pe cea vale nourată,
vine-o fiară-ncornorată,
de meșteri străini lucrată;
suflet n-are, suflet duce,
de pămînt nu se atinge[65],

sau:

Am un lucru,
suflet n-are, suflet duce,
de pămînt nu se atinge[66].

[61] **P.** Ispirescu, *op. cit.,* nr. 19.
[62] *Ibid.,* nr. 22.
[63] D. Iarcu, *op. cit.,* nr. 77.
[64] T. Stamati, *op. cit.;* D. Iarcu, *op.cit.,* nr. 2.5.
[65] V. Alecsandri, *loc. cit.*
[66] T. Stamati, *op.cit.;* D. Iarcu, *op. cit.;* Wolff, *Voinic înflorii.*

Cuptor de pîine:

Tată înalt,
ginere turbat,
maica milostivă
și surioara oarbă[67].

Curcubeul :

Șervețel învărgat,
peste mare aruncat[68],

sau:

Ștergărel învărgat,
pe culme aruncat[69].

Celelalte variante au aceeași formă, cu singura deosebire că în loc de *șervețel* sau *ștergărel* stă *batistă* sau *panglicuța*[70]

Iască amnar și cremene:

Mireasa-n pădure,
ginerile-n Țarigrad
și nuna-n gîrlă[71].

Focul :

Am un bou roș,
Cînd ajunge în drum, stă[72]

Fumul :

Ciută mohorîtă,
umblă șovăită[73],

sau:

Cine iese noaptea din sat
și nu-l latră cîinii ?[74]

[67] L. Wolff, *loc. cit.*
[68] I. C. Fundescu, *op.cit.)* D. Iarcu, *op.cit.,* 47.
[69] **P.** Ispirescu, *op. cit.,* nr. 53.
[70] G. Baronzi, *op.cit.; Calendarul basmelor,* 1875.
[71] *Calendarul basmelor,* 1875.
[72] T. Stamati, *op. cit.)* D. Iarcu, *op.cit,* nr. 38.
[73] **P.** Ispirescu, *op. cit.,* nr. 91.
[74] *Ibid.,* nr. 128.

I

sau:

Unde te duci, strîmbule?
Ce mă întrebi, găunosule ? [75]

Luna:

Pe cea casă şindilită,
joacă o mîţa potcovită[76],

sau:

Am o purcică grasă,
trece seara peste casă'

sau:

Am o vaca bălaie,
umblă noaptea prin gunoaie[78],

sau:

La marginea satului,
căciula fîrtatului[79],

sau (luna nouă):

bulgăre de aur,
cu coarne de taur[80].

Aceste două ghicitori din urmă au drept dezlegare şi *soarele*; de aceea, alăturăm aici toate ghicitorile privitoare la soare:

Am un măr de aur,
joacă pe o piele de taur[81],

[75] *Ibid.*, **nr. 145.**
[76] **T. Stamati,** *op. cit.;* **D. Iarcu,** *op.cit.,* **nr. 35.**
[77] *Calendarul basmelor,* **1877.**
[78] **P. Ispirescu,** *op. cit.,* **nr. 35;** *Calendarul basmelor,* **1875; D. Iarcu,** *op. cit.,* **nr. 10 şi 8.**
[79] **P. Ispirescu,** *op. cit.,* **nr. 93; D. Iarcu,** *op. cit.,* **nr. 82.**
[80] **G. Baronzi,** *op. cit.,* **p. 215.**
[81] **T. Stamati,** *op. cit.;* **D. Iarcu,** *op.cit.,* **nr. 28.**

sau:

Bulgăre de aur,
joacă pe piele de taur[82],

Tot aşa:

Am un bulz mare de aur,
joacă pe piele de taur[83],

sau:

Căciula fîrtatului,
pe marginea satului[84],

apoi soarele şi luna:

Am doi bulgări de aur.
se joacă pe o piele de taur[85],

steaua:

Am o raţă potcovită,
stă pe casă şindrilită[86],

stelele:

De la noi
pîn' la voi,
totu-s zale,
şi parale[87],

sau:

D-aci pîn' la munte,
tot zale (varianta: zare) mărunte*

tunetul:

Zbiară leul între hotare
r' ^e aude în nouă tări[89]

[82] *Calendarul basmelor,* **1874.**
[83] **P. Ispirescu,** *op. cit.,* **nr. 110.**
[84] **I. C. Fundescu,** *op. cit.;* **G. Baronzi,** *op. cit.,* **p. 219.**
[85] **D. Iarcu,** *op. cit.,* **nr. 68.**
[86] **P. Ispirescu,** *op. cit.,* **nr. 129.**
[87] **T. Stamati,** *op. cit.;* **D. Iarcu,** *op.cit.,* **nr. 34.**
[88] **I. C. Fundescu,** *op. cit.;* **D. Iarcu,** *op.cit.,* **nr. 58;** *Calendarul oasmelor,* **1874; G. Baronzi,** *op.cit.,* **p. 221.**
[89] **P. Ispirescu,** *op. cit.,* **nr. 157.**

sau:

Ursu' şade,
urechea îi bate

sau:

Eu la orice casă
sînt slugă aleasă;
eu pe orişicine
întîmpin cînd vine;
cînd pleacă afară,
eu îl petrec iară[91],

vîntul:

Ce trece prin vama
şi nu se bagă în seamă[92],

sau:

Nenea Stan fluierătorul[93].

Pe lîngă aceste ghicitori cari au ^ n ^ £ tru mai multe întrebări adică «me. m-sm ^^ ^^. ^*iSZtSlX* cărui gkitoare este chipuri Aşa o vedem aci ia ^ identică cu *clopotul,* alte esempi

Ghici ghicitoarea mea:
D-aici pîn' la munte,
tot zale mărunte[94],

sau:

De la munte pîn-la munte,
tot zale -mărunte

90 P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 117; D. ^ I. C. Fundescu
91 A. Pann, *O şezătoare la ţara,* ed. cit., voi.i, *V*
op. cit.; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 76.
92 G. Baronzi, *op. cit.*, p- *fii.*
93 D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 118.
94 P. Ispirescu, *op. cit.*, °~>-
95 D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 103.

La această ghicitoare răspunde sus „stelele", dar mai răspunde şi „furnicile"; sau ghicitoarea:

M-a trimes doamna de sus la cea de jos,
să-i ţes pînză fără rost[96],

cu variantele:

M-a trimes doamna de sus la cea de jos
să-i dai o pînză fără neam de tivitură[97],

sau:

M-a trimes doamna de sus la cea de jos
să-mi dea o ţesătură fără neam de tivitură[98].

Această ghicitoare se dezleagă şi prin *ghiaţă,* şi prin *geam,* şi prin *hîrtie.* Altă ghicitoare care, cu puţine schimbări, însemnează şi *băţ* (ciomag), şi *prag,* şi *cobiliţă,* este cea următoare:

în pădure m-am născut,
în pădure am crescut,
şi cum m-au adus,
judecător am fost pus[99] -
(băţul);

In pădure m-am născut,
în pădure am crescut,
acasă dacă m-aduse,
vătaf de curte mă puse[100],
(prag),

96 P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 89.

97 I. C. Fundescu, *op. cit.*; D. Iarcu, *op. cit.*, nr. 50, 51, 136; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 216.

98 P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 167.

99 A. Pann, *O şezătoare la ţară,* ed. cit.; I. C. Fundescu, *op. cit.*, D. Iarcu, *op.cit.*, nr. 80; *Calendarul basmelor,* 1877; P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 111; G. Baronzi, *op. cit.*, p. 219.

100 P. Ispirescu, *op. cit.*, nr. 21.

sau:

vătaf de picere riiă puse[101];

In pădure m-am născut,
în pădure am crescut,
în oraş m-a adus,
cercei de urechi mi-a pus[102],
(cobiliţa)

în fine, încă următoarea ghicitoare:

Cureluşă unsă,
sub pămînt ascunsă[103],

cu varianta:

ulceluşe unsă,
în buruieni ascunsă,

sau:

în iarbă ascunsă[104].

Această ghicitoare însemnează *rima, şarpele* şi *iepurele,*

Ne ajung aceste esemple din enigmatica populară română, cu cari încheiam literatura etică, adică partea aceea din literatura populară care este, fără îndoială, cea mai originală, cu toate că nu se poate tăgădui nici aci o înrîurire literară. Dar ea a dat mai mult naştere la producte originale, servind ca model fantaziei populare care a imitat şi avariat o formă dată; în multe chipuri, asimilîndu-şi-o astfel într-atîta încît uneori devine greu de a ajunge la prototipul original.

[101] D. Iarcu, *op. cit.,* nr. 109 şi cules de noi din gura poporului.

[102] I. C. Fundescu, *op.cit.;* G. Baronzi, *op. cit.,* p. 216; *Calendarul basmelor,* 1874; D. Iarcu, *op.cit.,* nr. 46; P. Ispirescu, *op.cit.,* nr.62.

[103] P. Ispirescu, *op. cit.,* nr. 67; T. Stamati, *op.cit.;* D. Iarcu, *op.cil,* nr. 17.

[104] I. C. Fundescu, *op. cit.;* G. Baronzi, *op. cit.,* p. 218; P. Ispirescu, ***op.** cit.,* nr. 73; D. Iarcu, *op.cit.,* nr. 130.

III

LITERATURA RELIGIOASĂ

* Nimic n-a schimbat într-atîta omenirea, şi mai cu seamă popoarele europene, decît creştinismul. Nu numai obiceiuri şi instituţiuni au fost schimbate, dar chiar modul de a se gîndi a fost fundamental schimbat. Totuşi, schimbările s-au efectuat pe o bază deja esistentă. Popoarele îşi aveau credinţele, obiceiurile şi instituţiunile proprie, cari s-au dezvoltat prin mitologia lor, din adoraţiunea lumei înconjurătoare, potrivită cu firea fiecărui popor. Creştinismul s-a suprapus lor, s-a amalgamat cu dînsele, a adoptat unele, a prefăcut altele, şi iar altele au fost cu desăvîrşire stîrpite. Pe noi ne interesează în special fenomenul amalgamărei sau prefacerei credinţelor şi obiceiurilor vechi, păgîne, în credinţe şi obiceiuri creştine. Aci religiunea a trebuit să se coboare din abstracţiuni la viaţa reală, să ţină seamă de cerinţele oamenilor, să se apropie de înţelegerea şi de firea lor. Capii sectelor ce se năşteau în sînul bisericei au înţeles imediat unde este cheia pentru a pătrunde în spiritul poporului şi ei au operat în acest mod, ei au răspîndit ideile lor dogmatice şi religioase sub forma de poveşti.

într-adevăr, nimic nu place poporului mai mult decît dacă i se vorbeşte în limba lui, în ideile lui, apropiindu-se cît se.poate de ceea ce el are sădit în inima lui din tinereţe. Şi ceea ce caracterizează activitatea sectelor eretice, în genere, este fabricarea sau prefacerea povestelor orientale, asimilîndu-le cu acele ce se aflau deja în popor. Naraţiunea şi apologia, iată una din mijloacele puternice cu cari au lucrat ereticii în cursul secolilor şi au înrîurit asupra spiritului popoarelor. Materialul original al poveştilor l-au luat din

literatura veche ebraică şi din ceea a primilor secoli ai erei . moderne, unde religiunile dualiste ale Asiei au influențat \ asupra născîndei religiune a lui Christ. Cea mai mare parte din acele poveşti constituie ceea ce numim *apocrife* şi *fiseui-epigrafe.*

Biblia, în textul ei, lasă loc la multe întrebări, la cari fantazia a încercat să dea răspunsul; aşa, de esemplu, cum \ a omorît Cain pe Abel, deoarece Cain n-a ştiut încă nimica [de moarte? Sau, venind din Persia ideea Satanei, s-a între- \ bat mai întîi cum s-a făcut Satan? Apoi, căderea îngerilor: cum a vorbit şarpele? Şi aşa, trecînd tot textul biblic, dăm pretutindenea 'de numiri şi întîmplări pomenite numai o singură dată şi cari cată să fie esplicate. De esemplu Enoh, care, după textul biblic, „a fost luat de Dumnezeu"."'-Numai aceste puține cuvinte au dat naştere la o carte foarte vestită, aproape contimpurană cu Christos, şi care asemenea ține de un şir întreg de producțiuni analoage. Pe cînd în răspunsurile la întrebările de sus avem *apocrife,* adică poveşti relative la persoane sau situațiuni biblice fără numele autorului, avem din contra în *Cartea lui Enoch* un *pseudefiigraf,* adică o carte drept al cărei autor se dă o persoană biblică, în felul acesta avem şi cărți atribuite lui Adam, Abraham, Moise, David, apoi apostolilor etc; unele dintr-însele sînt chiar foarte vechi şi se bucurau de o reputațiune mare la părinții bisericei.

Pe lîngă aceste, mai posedăm şi un şir de cărți importante, cari au avut o influență enormă asupra fantaziei omeneşti: sînt aşa-numitele *apocalipse.* Cea dintîi carte de felul acesta, *Cartea lui Daniil,* a dat naştere la o mulțime de producțiuni fantastice, mistice şi alegorice, din cari una a fost chiar primită în canonul Noului Testament: apocalipsul sf. Ioan Bogoslov. Dar, afară de aceste două, mai esistă un şir de apocalipse, adică vedenii, precum este apocalipsul lui Moise, , a lui Esra, apocalipsul sf. Paul, un alt apocalips al sf. Ioan etc. Toate acestea au fost culese de Fabricius, Gfrdrer, Thilo, Tischendorff şi alții. De timpuriu deja au fost prelucrate aceste poveşti apocrife sub influența diferitelor secte.

Cea mai importantă sectă pentru răspîndirea acestei literaturi între slavi şi români a fost secta, bogomilică din Bulgaria. Născută din' paulicianism şi din manicheism oriental, avea de idee fundamentală dualismul oriental, care susține că în lume domnesc două principie, unul bun şi altul rău: Dumnezeu şi Satanael. Numai acesta din urmă însă a zidit lumea şi al lui e trupul omenesc. Din acest punct de vedere au fost prelucrate poveştile orientale atît de fundatorul sectei, popa Ieremia Bogomil, cît şi de urmaşii lui. Afară de acele apocrife prelucrate de dînşii, au mai răspîndit ei şi alte apocrife biblice şi astfel au influențat asupra poporului, în acest punct se lovesc ereticii bogomili cu toate sectele eretice occidentale, cari asemenea au fost cei mai aprigi răspînditori [ai] acestei literaturi apocrife. Se vede însă că ereticii, pe lîngă scris, mai propovăduiau prin viul grai. Altmintrelea mărturisim că ne vine greu a înțelege cum au putut să se înrădăcineze acele credințe într-atîta în spiritul poporului. Această înrădăcinare şi asimilare este uneori aşa de perfectă, încît devine foarte greu a ajunge la un prototip literar. Nu arareori a şi combinat autorul popular două sau trei poveşti deosebite, le-a înnodat între dînsele şi le-a dat un caracter național aşa de pronunțat, încît unii din învățații moderni s-au crezut în drept a le considera ca autohtone şi a recunoaşte într-însele urme de mitologie primitivă, în special se poate observa aceasta în literatura rusească. în unii din eroii din cîntecile epice ale ruşilor şi în unele descîntece s-a căutat persoane şi zei mitici. în credințele religioase ale românilor se poate vedea aceasta într-un singur esemplu, destul de elocvent. /Diavolul sau satana se numeşte româneşte „drac", care, în fond, nu însemnează altceva decît ..şarpe uriaş", Puterea vrăjmaşă r^fg^ă^zidjț lnmf. şi rgrp p pgrinfplp rantațn' q f^gf ^rj majjmtîi,^ închipuită sub forma unui şarpe, caxejnchipuire agois-a uitatei a păstrat numai înțelesul de „diavol", ceea ce^MIIillpune de-a HreprhIO vocatur *dracq* aut serpens": diavolul, care se numeşte *dracul* sau şarpe[1]. întrebarea ce se riaste anim este: a esistat oariT deja mai înainte *şarpele* ca reprezentantul, răului în credința sau mitologia „^^piilară? Este balaurul acel şarpe unâş aripat, cu multe capete, acoperit cu solzi şi scuipător de foc şi văpaie, este acel balaur o închipuire mitică primi-

[1] V. Jagic, *Die stidslavischen Volkssagen von dem Grabancijas dijak,* în *Arehivfur slavische Philologie,* II (1877), p. 447.

tivă, sau s-a născut de asemenea din acelaşi şir de idei de unde *dracul* a ajuns să corespunză *diavolului?* Din acest punct de vedere nu s-a considerat încă masa credinţelor ce esistă în popor. Se poate că a esistat chiar credinţa unui şarpe uriaş şi de această credinţă s-a alipit cea bogomilică, mfluenţîndu-se mutual. Asta e ceea ce am numit mai sus „asimilarea" cu elementele esistente şi printr-aceasta se esplică influenţa fundamentală ce a esercitat asupra popoarelor/

"însuşi biserica proprie şi nu numai sectatorii şi ereticii s-au folosit de credinţele ce esistau deja spre a le da un înţeles creştin şi a creştina astfel popoarele pe nesimţite. De aci se esplică o sumă de ceremonii şi praznice, mai cu seamă în biserica catolică şi în special la popoarele germane. După ce veni însă biserica la putere, începu goana contra apocrifelor cari deveneau cu atît mai condamnabile în ochii dreptcredincioşilor păstori, cu cît erau răspîndite prin mijlocirea ereticilor.

între aceste apocrife se aflau chiar unele scrise de către părinţii bisericei şi unele rămăseseră chiar neschimbate, dar cu toate acestea fură puse pe „index" ca nişte cărţi „afurisite şi oprite de biserică". Tihonravov[2] a publicat o listă a acestor cărţi, combinată din mai multe *indices,* şi care ne dă respectabila sumă de o sută de astfel de cărţi „afurisite". Una însă nu trebuie să trecem cu vederea, adică că între aceste o sută de cărţi se aflä şi gromovnicul, trepetnicul, zodiarul etc.

în descrierea literaturei populare religioase ce o încercăm acuma vom urma şirul hronologic, care începe cu ^dam şi se continuă pînă la persoanele biblice ale Noului Testament. De observat este că mai toată literatura religioasă este pînă acuma inedită şi se află, întocmai ca la slavi, atît în hronografe, cît şi înaşa-numitele *codices miscellanei* sau *sbornici,* dintre cari' numai unul, cel mai vechi, s-a publicat de d. Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni,* voi. II. Pe cînd d-nul Hasdeu n-a publicat însă decît numai un singur codex, am reuşit noi a descoperi hronografe române şi chiar în mai multe

[2] N. Tihonravov, IlaM**HTHHKH** OTpeneHHOH pycCKOH **jiHTepaTypfei,** voi. I, St. Petersburg, 1863, p. I-X.

copii şi multe *codices* manuscripte cu totul necunoscute. Pe lîngă acestea şi o *Palia* manuscriptă sau „Biblia împodobită", care este una din izvoarele principale pentru apocrifele relative la persoanele biblice ale Vechiului Testament. Noi dăm de aceea estracte cît se poate, întocmai după ori-, ginalele, şi cîteodată chiar comunicăm textele, cuvînt cu cuvînt, cu atît mai mult cu cît însăşi această parte a literaturei române este foarte puţin cunoscută.

în general este de observat că tocmai literatura religioasă română, mai toată, are de bază literatura slavică. Mai pentru fiecare poveste şi legendă, ba chiar pentru cărţi de noroc, gromovnice, trepetnice, doftorii taumaturgice etc, găsim un prototip slav, care se aseamănă mai mult cu textele noastre române decît cu prototipele bizantine, cari totdeauna se depărtează de recenziunea română. Dar şi aci la noi se poate observa ceea ce a[u] observat Tihonravov şi Pîpin pentru literatura populară rusă: că, cu cît un apocrif sau o carte populară a trecut prin mai multe mîini, cu atît s-a schimbat mai mult într-un mod care-1 apropie de popor. Copistul este în aceeaşi vreme şi autor.

ZIDIREA LUMEI. ADAM ŞI EVA[1].

Capitolul I din *Genesis* ne descrie zidirea lumei în şase zile. De timpuriu deja s-au făcut comentarii şi esplicări asupra ordinei cum se urmează lucrurile în creaţiunea lumii. Fiecare sectă caută a aduce dogmele ei în legătură cu cuvintele biblice. Unul din aceste, „hexaimera", joacă un rol important în literatura eretică a slavilor de sud şi un astfel de *Hexaimeron* credem că am regăsit în manuscriptul român din sec al XVII-lea ce-1 numim de-a dreptul *Palia*[2], şi pe care l-am descris mai pe larg în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*[1], dînd acolo şi estractul unui text apocrif de care vom vorbi imediat. Ordinea în care e zidită lumea e cu totul altfel decît în Biblie, ceea ce ne dovedeşte

[1] M. Gaster, *Texte române inedite din secolul XVII,* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* I (1882), fasc. 1, p. 74 — 78.

proveninţa eretică a acestui *Hexaimeron.* Aci zideşte Dumnezeu în ziua întîi cerul şi pămîntul; în ziua a doua, soarele, luna şi stelele; în ziua a treia, raiul, în ziua a patra, marea; în ziua a cincea, animările şi paserile; în ziua a şasea zideşte Dumnezeu pe Adam, şi în ziua a şaptea îi dă sufletul.

Dar nu numai ereticii au căutat a tîlcui zidirea lumei după vederile lor, ci şi biserica comenta în mod alegoric, mistic, zidirea lumei în şase zile. Numai un singur esemplu vom cita. Hronograful sfîntului Dimitrie Rostovski[2] are peste 50 de foi destinate „zidirei"; texte slavone, chiar din sec. al XIII-lea, cel puţin în estract, au fost publicate de Gorski şi Nevostruiev[3]. Asupra acestei cosmologii creştine şi asupra căderei îngerilor, epizodul cel mai important din istoria zidirei, nu intrăm aci pe larg. Aceste idei sînt strîns legate cu primele concepţiuni ale erei patristice şi se găsesc deja cu mult înainte în literatura ebraică apocrifă şi mistică a sectelor ante-christiane, din care o mare parte s-a păstrat pînă în ziua de astăzi. De acolo au ajuns în literatura bizantină, mai în special în *Palia* şi în operile hronografice bizantine; aşa în *Chronica* lui Malalas care, precum dovedeşte însuşi numele lui, a fost sirian, adică semit oriental de origină, apoi a intrat în cronica lui Georgie Hamartolos, cari cronice, de timpuriu deja (sec. al X-lea), au fost traduse în limba slavică. Mai cu seamă aceasta din urmă cronică conţine o sumă de legende şi poveşti apocrife. Despre relaţiunea ce esistă între *Palia* şi hronografii bizantino-slavi, mai cu seamă despre izvoarele legendei de căderea îngerilor din cer, a scris mai pe larg Porfiriev, publicînd estracte slavone din manuscriptele bibliotecei Soloveţki[4]. în literatura română se află în hronograful manuscript descoperit de noi în Biblioteca Centrală din Bucureşti[5] aparţinînd secolului al XVII-lea (cea 1650, f. 3., cap. II) şi în copiile din sec. al XVIII-lea după acel hronograf, din care una aparţine Bibliotecei Centrale şi alta d-lui Eminescu, scrisă la 1757[6]\ Afară de aceea se află şi în hronicul manuscript român de pe la sfîrşitul sec. al XVII-lea (cea 1690) care se află în biblioteca de la Hohenzollern-Sigmaringen[1]) şi care nu este altceva decît o traducere a sinopsisului grecesc al lui Dorotheus din Monembasia, tipărit pentru prima oară la Veneţia, 1684, şi pentru a doua oară în Viena, 1818. Constatînd odată pentru totdeauna identitatea acelui manuscript cu *Synopsisul* lui Dorotheus, putem presupune că îndată ce găsim ceva în prototipul grecesc, se află şi în acel manuscript, pe care acum nu-1 mai avem în mînă. Regretăm, de altă parte, că *Palia* română ne este acuma inaccesibilă, dar notiţele — peste cari nici nu putem trece aci — ajunge în mare parte la constatarea materialului apocrif se posedăm în acel manuscript. La hronografele înşirate aci mai adăogăm şi acela descoperit de d. Petrovan în Basarabia, care nu este altceva decît o copie din sec. al XVII-lea, in quarto, a aceluiaşi hronograf. Prin urmare avem acuma patru manuscripte [ale] uneia şi aceleiaşi redacţiuni.

Amintiri de căderea Satanei se mai găsesc mai în toate cazaniile cele vechi, începînd de la Coresi şi pînă la Ilie Miniat şi altele, ba chiar nu esistă vreo carte bisericească unde să nu fie pomenită căderea Satanei, vicleniile lui şi căderea lui Adam şi a Evei în păcat. Pe lîngă aceasta se vorbeşte *Pentru cînd şi pentru ce emu diavolul in* capitolul VI din *Teologia sfinţilor bogoslovi şi dascăli,* şi *întrebări şi răspunsuri a sfîntului Anastasie,* tălmăcită din greceşte şi sloveneşte, tipărite în *îndreptarea legii cu Dumnezeu,* Tîrgovişte, 1652, sub domnia lui Matei Basarab; mai compară acolo cap. 40—42.

(Rolul e joacă *dracul* în fantazia poporului este imens. 0 sumă de proverbe şi credinţe se trag de la Satana, care este persoana fundamentală a superstiţiunilor şi ereziilor; nu mai puţin şi la cele[l]alte popoare europene. El e tată răutăţilor şi lui se închin fermecătoarele arse, din cauza aceea, de către tribunalele Inchiziţiunei ale Evului mediu. Aşa precum spune legenda, aşa s-a şi întîmplat cu diavolul în cursul secolilor. De la un înger strălucitor, a cărui putere rivaliza cu Dumnezeu în stăpînirea lumei, a ajuns în sfîrşit dracul, eroul snoavelor, a cărui inteligenţă este atît de mărginită încît îl biruieşte şi femeia. în special a scris Roskoff[6]

[2] Tipărit româneşte la 1836.

[3] A. Gorski, K. Nevostruiev, **OnncaHHe** cJiaBflHCKHX pyKOimceH MOCKOBCKOH cHHOflaiTbHOH 6H6JIHOT. vol.II, Moscova, 1857, p. 1—45.

4 I. I. Porfiriev, **AnoKpH**^HHecKafl cica3aHH5i **o** BCTO3**CI**BI>ITHHXI> JiHiiax H co6feiTHflx **no** pyKonncaMb **CoJioBemcoH** 6H6jiuoTeKH în C6OPHHK OTJL pyccKaro H3i>iKa H cnoBecHOCTH HMO. ***AKSLJX.*** Hayic; XVII (1877) p. 7-31.

[5] Manuscriptul nr. 10.

[6] G. Roskoff, *Geschichte des Teufels,* 2 voi., Leipzig, 1869.

istoria diavolului, urmărindu-1 de la religiunea dualistă a lui Zoroastru pînă la ideile moderne critice, menite a surpa stăpînirea sa seculară.

Un specimen de modul cum au fost răspîndite^ teoriile despre căderea dracului şi despre rolul ce-1 joacă în^ lume se află în *întrebări şi răspunsuri trebuincioase şi dă folos spre învăţătură celor 'ce vor ceti.* Aceste *întrebări* fac parte din manuscriptul logofătului Giurescu din 1799, posesiunea Academiei Române[(5)]. Capul al patrulea[7] este intitulat *Pentru draci.* Noi comunicăm aci acest capitol instructiv în întregul lui, căci asta era subiectul ce învăţa dascălul cel vechi pe ucenicul lui în şcoală şi astfel a intrat în mare parte în popor.

Pentru draci.

Dascălul: în ce chip au căzut din daru' lui Dumnezeu acea ceată ce ai zis mai sus şi s-au făcut draci?

Ucenicul: Luţiper, carele era căpeteniie acei[i] cete pentru căci strălucea cu daru' lui Dumnezeu şi cu slavă, s-au trufit întru sine şi au cugetat să puie scaunul lui pe stelile cerului şi să să facă asemenea celui înalt; Acea trufie l-au surpat în prăpăstiile iadului, împreună cu toată ceata* lui, şi s-au făcut draci, adică din luminaţi s-au făcut întunecaţi.

Dasc[ălul]: în ce zi au căzut ?

Uc[enicul]: Miercuri.

Dasc[ălul]: Draci în iad sînt toţi, au şi într-alte părţi?

Uc[enicul[: Se află şi în văzduh şi pre pămînt şi în mare şi în munţi şi în peştere şi în crăpăturile pămîntului şi în păduri şi în pustiităţi şi în ape şi în toată lumea, peste tot pămîntul.

Dasc[ălul]: Satana ce să înţelege?

Uc[enicul]: Şi lepădat şi protivnic

Dasc[ălul]: Dar Veelzavel?

Ucfenicul]: Dumnezeul muştilor.

Dasc[ălul]: Numeşte-să dracul şi într-alt chip ?

Uc[enicul]: Să numeşte în multe feluri.

Dasc[ălul]: Zi, să auzim.

7 P. 101-103.

* în manuscrisul citat de Gaster e „cetatea", dar lectura propusa e logică şi am adoptat-o (n.ed.).

•Ucfenicul]: Să numeşte balaur, şarpe, otravă, leu viclean, pîrîş, năpâstuitor, înşălător, ucigaş, începător răutăţilor, întunerec, duh viclean, lup hrăpitor, boieru' lumii, vrăjmaş adevărului, tatăl minciunii, că el au născut minciuni, şi cine spune minciuna este fiiul dracului.

Dasc[ălul]: Poate a să pocăi dracul ?

Ucfenicul]: Nu să poate pentru că este împietrit în răutate şi nu primeşte pocăinţa.

Dascfălul]: Ce este lucru' dracului ?

Ucfenicul]: Să facă răutăţi şi să îndemne pre oameni să facă păcate, pentru casă*mînie Dumnezeu pre dînşii, să-i osîndească în iad împreună cu el.

Asupra cosmogonici însuşi estragem cîteva esemple din celejTjalte *întrebări,* interesante prin amestecul ideilor păgîne cu idei creştine. Aşa[8]:

Ifntrebare]: Ce este mai presus de cer ?

Rfăspuns]: Filosofu' au zis că este apa. Dar mai presus? întunerec. Dar mai presus? Este focu'. Dar mai presus? Este scaunu' lui Dumnezeu, ce şade dumnezeirea. Dară mai presus? Lumina cea neîntinsă şi neumblată şi neştiută.

îfntrebare]: Cîţi îngeri stau la scaunul lui Dumnezeu ?

Rjaspuns]: Douăsprezece milioane, iar al şasile şi al şaptile şi al optule ceţi, fără de număr.

Ifntrebare]: Dar la cer ce este ?

Rfăspuns]: Nor şi văzduh.

îfntrebare]: Dar supt pămînt ce este? Apa Dar supt apa? Este întunerec. Dar supt întunerec? Este foc. Dar supt foc? Este iadul şi mai dedesupt este Tartarii', ce să cheamă fără de fund.

îfntrebare]: Cîte palme este ceriul nalt de la pămînt ?

Rfăspuns]: 30200 palmi dumnezeieşti: palma dumnezeiască ţine o mie de palme omeneşti.

î[ntrebarej: Dar adîncul pămîntului, cîte palme este?

R[ăspuns]: De o mie de întunerici de palmi dumnezeieşti,

îfntrebare]: Cîte cete îngereşti sînt în cer?

R[ăspuns]: Zece cete îngereşti: întru o ceată au fost 12000 de întunereci, deci 144 (?) de întunereci au căzut din cer şi s-au negrit şi s-au făcut draci şi pînă acuma fac pacoste rodului omenesc şi au rămas nouă . ceţi îngereşti în cer.

[8] Manuscriptul din 1809, p.4.

* în transcrierea lui Gaster: să să (n.ed.).

în sfîrşit, mai pomenim şi esplicarea tunetului şi fulgerului după aceste întrebări, care se regăseşte şi în teologia sf. părinţi din *Pravila* lui Matei Basarab[9].

î[ntrebare]: Ce este ceriu' şi fulgeru' şi de unde bate vîntul'?

R[ăspunsj: îngerii ţin tunetu' şi fulgeru* şi suflarea vîntului şi să lovesc din nori, şi dintru aceea lovirea trăzneşte; iar fulgeru' iese din puterea îngerilor şi să rănesc nori şi iese ploaie.

După Satana, personagiul cel mai important este Adam, tatăl omenirei şi, din punct de vedere creştin, tatăl păcatului. Un alt apocrif s-a ocupat deci de întrebarea: din cîte părţi sau din cîte elemente a fost zidit Adam? Legendele vechi ebraice spun că Dumnezeu a. luat lut din toate,unghiurile pămîntului ca omul, oriunde ar muri, să nu se poată pămîntul opune îngropării sale sub cuvînt că n-a fost luat dintrînsul. Lumea bizantină a căutat să aducă în conformitate ideile sale asupra naturei cu zidirea omului şi a susţinut că, precum.lumea este zidită din patru stihii, tot aşa şi omul: „Deci omul încă iaste din patru stihii urzit, adecă din sînge, den flegmă, şi din heară galbănă şi neagră. Deci sîngele omului cum iaste herbinte şi apătos, iaste den vînt; heara galbănă iaste herbinte şi uscată, iaste den foc; flegma iaste reace şi apătoasă, iaste den apă; iară heara cea neagră, reace şi uscată, iaste den pămînt; atît iaste urzirea şi întruparea omului"[10]. Aşa spune şi hronograful nostru, conform cu cele bizantine. Tot aşa se spune şi în *îndreptarea legii*[11], notîndu-se la margine, ca izvor: „Dumnezeeştii dascăli", Dar în literatura slavică s-a dezvoltat acest răspuns încă şi mai mult şi noi îl pomenim deja aci, fiindcă a intrat în literatura noastră populară nescrisă. Sub titlul *Din cîk părţi s-a zidit Adam* publică Tihonravov[12] trei texte din secolul al XV-lea şi al XVI-lea de *întrebări şi răspunsuri,* de cari am pomenit deja mai sus. între aceste întrebări este şi aceasta: „Din ce a făcut Dumnezeu pe Adam?" Răspuns: „Din opt părţi: trupul l-a făcut din pămînt, a doua parte din mare, a treia din piatră, a patra din vînt, a cincea din nori , a şasea din soarele şi din roua, a şaptea din gîndul şi

[9] Tîrgoviste, 1652.
[10] Hronograful nr. 10, f. ¥ (cap.IV).
[11] 1652, p. 714, cap. VII.
[12] *Loc. cit.,* voi. II, p. 439-457.

taina îngerească şi a opta din sfîntul duh, din toate aceste a adunat Dumnezeu şi a făcut o singură parte"[13]. Mai lămurit decît acest răspuns din sec. al XV-lea este cel din textul sec. al XVI-lea[14]> unde se şi esplică ce parte anume s-a făcut dintr-o stihie anume şi adică: „Răspuns, că întîia parte i-a dat trupul din pămînt, a doua parte, oasele din piatră; a treia, ochii din mare; a patra, gîndul din iuţeala îngerilor; a cincea, duhul şi respiraţia de la vînt; a şasea, înţelepciunea de la nori şi a şaptea, sîngele lui de la rouă şi de la soare". Puţin mai sus s-a zis deja că sufletul l-a dat Dumnezeu lui Adam sîmbăta, de aceea enumera autorul, numai şapte stihii. întrebările aci se fac de către sf. Efrem, la care răspunde sf. Vasilie.

Mai cu aceleaşi cuvinte se esplică zidirea omului în manuscriptul de *întrebări şi răspunsuri* de la 1809[16]. Iată ce ne spune (p. 2): ,,î[ntrebare]: Din cîte părţi au făcut Dumnezeu pre om? Răspuns: Din opt părţi: trupul din pămînt; osile din piatră; sîngile din roao; ochii din soare; cugetu din nori; suflarea din vînt; înţelepciunea din lună; iar prorocirea de Ia duhul sfînt". Aci avem izvorul de unde a pătruns această legendă în literatura nescrisă populară. Mai sus am vorbit deja mai pe larg despre aceste manuscripte de *întrebări si răspunsuri* şi am arătat importanţa lor ca mijlocitori între literatura scrisă şi cea nescrisă. Şi într-adevăr, mai în acelaşi mod esplică şi poporul român zidirea omului, zicînd la nuntele ţărăneşti: „Deci, după acele după toate, zidiţ-au Dumnezeu pe Adam şi-1 făcu din opt părţi: trupul din pămînt şi oasele din piatră, cu sîngele din rouă, cu frumuseţele din soare, cu ochii din mare, cu sufletul din duhul sfînt, cu gîndul din iuţimea îngerilor, cu puterea de la sfînta troiţă, şi-1 făcu om deplin"[15]. Acesta este cuvîntul fetei cînd cere iertăciunea părinţilor şi face, ca să zic aşa, istoricul Căsătoriei începînd cu zidirea omului, cu Adam şi Eva. Alte paralele din toate literaturile a strîns Veselovski în cartea sa[16], unde susţine asemenea originea literară [a] acestei

[13] *Ibidem,* p. 443 — 444.
[14] *Ibidem,* p. 448.
[15] Episcopul Melchisedec, *Literatură religioasă populară adUnată de ...,* în *Convorbiri literare,* XIV (1880), nr. 8, p. 293.
[16] A. Veselovski, **CjiaBJiHCKm** cica3aHm **o** CO;IOMOHT> H **KnTOBpact,** St. Pb., 1872, p. 169, nr.l.

credințe, cu toate că este foarte răspîndită. într-adevăr, face parte şi din „întrebările" ce s-a întrebat Solomon cu Saturn, de cari am vorbit mai sus, cu ocaziunea lui *Bertoldo.*

încercările de a esplica numele lui Adam se află şi în hronografele noastre, şi în *îndreptarea legii*[17]. Ne mărginim a pomeni numai textul din urmă. Mai pe larg despre aceasta a tractat Fabricius[18], iar textele slavice s-au publicat de Pîpin[19] şi Tihonravov[20]. Iată dar textul după *îndreptarea legii*: „Ce însă Dumnezău, deaca au făcut pre omul, puse-i numele Adam şi acest nume iaste ovreiesc, pentru că ovreaii zic pămîntului *daman*[21], pentr-aceea se cheamă ziditul cel dentîi Adam, căci e scos deîn pămînt. Sau şi într-alt chip, pentru că începutul lui, A, se cheamă Anatoli (adecă răsăritul), iar D se cheamă Disis (adecă apusul), iară celalalt A" se cheamă Arctos (adecă miază-noapte), iară M se cheamă Mesemvria (adecă miază-zi)". După cum se vede, s-a servit traducătorul aci de un original grecesc, deoarece cuvintele citate sînt greceşti; în textele slavone au fost înlocuite prin cuvinte corespunzătoare slavice, avînd aceleaşi inițiale: A, D, A, M. Zidirea lui Adam din pămînt a dat naştere la o mulțime de ghicitori, din cari unele au fost citate de noi cu ocaziunea acestora.

Mult mai important şi de o influență mult mai mare asupra literaturei populare universale este apocriful *Vomstea despre Adam şi Eva,* adică — în fond — introducerea la *Legenda despre lemnul crucii.* Dorința de a vedea deja în Vechiul Testament prevestirea mîntuitorului a făcut să se •caute pentru tot ce se spune în Testamentul Nou o pregătire în Vechiul Testament. Aşa s-a căutat şi originea lemnului crucii, pe care s-a răstignit mîntuitorul; acest lemn nu poate să fie de o proveniență ordinară, ci trebuie să fie pregătit deja pentru acel scop, dacă se poate de la zidirea lumei într-adevăr, legende ebraice, cu mult înaintea erei vulgare, au găsit o origine ilustră pentru toiagul lui Moise cu care a spintecat Marea Roşie şi a făcut atîtea minuni, şi s-a zis că toiagul lui Moise n-a fost altceva decît o ramură din pomii raiului, pe care Dumnezeu a dat-o lui Adam ca să lucreze cu dînsa pămîntul. De la Adam a ajuns la Noe, de la Noe la Sem, de la Sem la Iacob care, pribegind în Egipt, a lăsat acel toiag moştenire lui Iosif, de unde a ajuns în comoara lui Faraon, împăratul Egiptului. Iethro care, după legendă, era sfetnic mare la curtea lui Faraon, plecînd de acolo a luat acel toiag cu sine şi 1-a sădit în grădina lui, făgăduind mîna fetei sale aceluia ce va smulge acel baston din pămînt. Numai Moisi a reuşit şi astfel a ajuns acel toiag minunat, pe care era săpat numele lui Dumnezeu, în mîna lui Moisi şi astfel a săvîrşit el minunile cele mari[22].

în loc de a spune că Dumnezeu a dat acel baston însuşi lui Adam, s-a schimbat legenda, zicînd că s-a dat acel baston lui Sith, fiul lui Adam, dar pentru Adam. Şi aşa s-a născut vestita legendă pe care am publicat-o după textul cel vechi românesc din *Palia* (sec. al XVII-lea), adică *Călătoria lui Sith la rai.* Povestea de sus însă este numai un singur epizod la care fantazia activă legendară de timpuriu deja a mai adăugat şi altele, şi aşa s-a născut prototipul cel grecesc, mai contimporan cu Christos, cunoscut sub numele de *Apocalipsul lui Moisi,* publicat de Tischendorf[23]. Nu este aci scopul nostru a urmări această legendă prin toate literaturile, mai cu seamă cînd a fost deja studiată pe o scară foarte întinsă de către Mussafia[24] şi d'Ancona[25]. Ne vom mărgini deci la recenziunea română şi la prototipul imediat slavic. Povestea română ne spune:

Adam, gonit din rai, sade în preajma raiului şi plînge cu amar greşeala sa. Noaptea, el vede în vis că Eva va naşte pe Cain şi Avei, şi Avei va fi omorît de către Cain. Îngerul îl opreşte însă de a spune Evei ceea ce a văzut în vis. Adam trăieşte după aceea 970 de ani şi se îmbolnăveşte; atunci se strîng toți oamenii în jurul Evei şi o întreabă: de ce boleşte tatăl nostru? Eva le povesteşte că Dumnezeu, dîndu-le toate pe mîna lor, i-a

[17] *Loc. cit.,* cap. VII, p. 714.
[18] *Cod pseudepigr. Veteris Test.,* I, 40 — 50.
[19] Sbornic, f. 12- 14.
[20] *Loc. cit.*
[21] Acest cuvînt e greşit; forma adevărată este *adama.*

[22] Pirke de R. Eliezer, c.40. Targum Jonathan, la *Exodus,* cap.2, v.21. Jalkut I, § 173.
[23] *Apocalypses apocryphae,* Leipzig, 1866, p. 1 — 23.
[24] Adolfo Mussafia, *Sulla legenda del legno delta croce,* în *[Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* (Wien), LXIV (1870), Heft I-III, p. 165-216.]
[25] A d*Ancona, *Legenda di Adamo ed Eva,* Bologna, 1870.

oprit numai de a mînca din pomul ce stetea în mijlocul raiului. Diavolul insă, sub chipul unui înger strălucitor şi prin mijlocirea şarpelui, o ademeniră să mănînce din roadele acelui pom. In minutul acela căzură frunzele tuturor pomilor raiului, afară de acele ale pomului din ale cărui roade mîncaseră. Apoi dete Eva lui Adam de mîncă şi el din pomul oprit; atunci se coborî Dumnezeu şi se aşeză pe un tron în mijlocul raiului şi porunci îngerilor de scoaseră afară din rai pe Adam şi pe Eva. Adam şi arhanghelul Ioil se rugară în zadar înaintea lui Dumnezeu. înaintea raiului stătu Adam şi Eva 15 zile şi începură a căuta ceva hrană, dar peste tot pămîntul nu găsiră altceva decît scaieţi. Intorcîndu-se iar la rai, s-au rugat de Dumnezeu să le dea cel puţin o floare spre pomenire şi Dumnezeu le dete tămîie şi „livan" şi „ladan". Totdeodată le dete arhanghelul Ioil, în urma poruncei lui Dumnezeu, a şaptea parte din rai, iar pe toate dobitoacele ce trăiau pînă atuncea în rai îi scoaseră afară.

Cînd voi apoi Adam să are pămîntul, veni diavolul şi-1 opri zicînd cum că pămîntul e al lui; numai atuncea îi va da voie, cînd Adam i se va închina lui şi îi va făgădui şi copiii lui. Adam zise că el şi copiii să fie aceluia a căruia e şi pămîntul, ştiind bine că Dumnezeu se va coborî odată pe pămînt; diavolul ceru ca Adam să-i dea acea făgăduială în scris şi Adam i-o* dete după cum îl învăţase diavolul, adică puse mîna lui pe o piatră şi urma mînei rămase întipărită pe acea piatră. Diavolul o luă apoi şi o dete la patru sute de draci să o păzească zi şi noapte. Apoi zise Eva sase căiască de faptul lor şi Adam îi zise să stea patruzeci de zile în apa Tigrului, iar el va sta tot atîta vreme în apa Iordanului; Eva însă să nu se lase să fie ademenită de măcar cine va veni. Diavolul se încercă într-adevăr să ispitească pe Eva, sub diferite chipuri, ea însă nu se lăsă pînă cînd se sfîrşise vremea hotărîtă şi veni Adam de o scoase; şi astfel îi scăpă Dumnezeu de diavolul. După aceea locuiră în Madiam. Acolo născu Eva pe Cain şi pe Avei, şi Cain omorî pe Avei.

Aci începe fragmentul ce l-am publicat în *Revista [pentru istorie, arheologie şi filologie^* p. 78 — 80, al cărui coprinsei cel următor[7]:

Adam îngropa pe Avei în locul ce se cheamă Rion şi apoi născu Eva pe Sith; cînd ajunse Eva pînă aci cu povestirea, strigă Adam să tacă, că sufletul îi se împuţinează. Iară Sith se propuse să se ducă în rai să aducă ceva de acolo, pe care văzînd Adam, să se răcorească. Cînd se duse cu Eva la rai, vru să-1 mănînce o fiară cumplită anume Gorgonia, de care abia scăpă, căci Eva începu a plînge într-atîta, cît se arizi de la răsăritul soarelui pînă la apus. îngerul venind la dînşii, îi întrebă ce vor; ziseră că Adam pofteşte să vază din pomul măslinului, doară cumva i s-ar mai potoli boala lui. îngerul, dîndu-le o ramură diri acel pom, le spuse că e prea tîrziu şi Adam trebuie să moară, căci s-au apropiat zilele lui de moarte. Din ramura acelui pom îşi împleti însă Adam o cunună înaintea morţei sale, şi şi-o puse în cap. Apoi îngropară pe Adam cu cununa ce era în capul lui, în locul ce se chema Gherosia Plata. Şase zile după moartea lui Adam muri şi Eva. Din cununa aceea crescu un lemn.

Dacă comparăm numai în mod superficial această legendă română cu cele slavice, publicate de Pîpin, Tihonravov şi Porfiriev şi cu apocalipsul cel grecesc, totuşi vedem în mod clar deosebirea fundamentală între cel din urmă şi cel român şi identitatea mai absolută a celui român cu cel slavic. în special se apropie de textul român cel slavic din secolul al XV-lea, publicat de Tihonravov sub titlul *Ispovedania Evei]* numai începutul, despre gonirea din rai, lipseşte la această din urmă redacţiune, pe cînd se află în cele publicate tot de Tihonravov[26] sub titlul de *Povestea lui Adam şi Evei, de la început pînă la sfîrşit.* Numai unele detaliuri dăm aci, care ne arată dependenţa textului român de cel slavic şi deosebirea să de cel grecesc. Aşa, afară de schimbări şi prelucrări, este de observat de esemplu arhanghelul Ioil, care în textul grecesc are forma Ia-el; dar aci nu este numele unui arhanghel, ci însuşi numele lui Dumnezeu, format din cuvintele ebraice *Iah* şi *El.* Traducătorul slav n-a înţeles aceasta şi din Ia-el „Dumnezeu" a făcut Ioel, şi apoi Ioil, un arhanghel.

& Din epizodul cu înscrisul dat de Adam diavolului, care lipseşte în originalul grecesc, se vede clar cine a putut fi acel traducător şi prelucrător. Diavolul vine la Adam şi îi zice că acesta n-are dreptul de a lucra pămîntul „care e al diavolului, pe cînd Dumnezeu e stăpîn numai pe cer", întocmai după credinţa bogomilică. Dar mai curios este că tocmai acest epizod a intrat în literatura populară română. Probă pentru aceasta este colinda ce s-a dezvoltat de aci, pe care o posedăm în 2—3 variante, una într-un manuscript al nostru scris pe la 1800 care, între alte poveşti şi legende,

* în textul original: îi o (n.e.d.).

[26] *Ibidew,* voi. **I,** p. 6 — 15.

conține și un fel de colindă rimată, publicată de noi alăturea cu fragmentul de sus în *Revista [pentru istorie, arheologie și filologie]*, p. 80—82. Varianta a doua, mai complectă, se află în manuscriptul d-lui Ar. Densușianu, de la începutul secolului nostru; al treilea variant, apoi ciuntit în *Cîntece de stea*[27] ale lui Anton Pann, unde lipsește tocmai partea esențială. Noi publicăm aci atît colinda, după recenziunea complectă, cît și o parte din textul fragmentar, publicat de noi în *Revista* . . ., care reprezintă un text mai vechi și mai complect în ceea ce privește epizodul de față.

Versul lui Adam[28]

Veniți toți cei din Adam
Și cu fiii lui Avram,
Să cîntăm versuri cu jale
Pentru-a lui Adam greșale;
Și pentru-a lui izgonire,
Jalnica din rai gonire,
Că îndată ce-au greșit,
Domnul din rai l-au gonit,
Și în poarta raiului pusă
O pară de foc nestinsă,
Adam, văzîndu-să pă sine,
Lăpădat de-atîta bine,
Tare începu a plînge
Și către Eva a zice:
„O, amar Evo și ție!
Că tu îmi făcuși aceasta mie,
CA pre tin? te-ascultai,
Sfînta poruncă căleai,
Care pentru o mîncare
Sînt pedepsit așa tare;
Că acum mă bucuram
întru slava ce eram.
Pentru aceea, Doamne sfinte,
Fie-ț' de noi aminte,
Nu ne de tot lepăda,
Fiind noi zidirea ta;
Și fie-ț' de mine milă,
De am și greșit de silă,
Doamne, eu am greșit ție!
Iar pentru a mea soție,
Să nu fiu pînă în sfîrșit
Așa tare părăsit.
Raiule! grădină dulce;
De aici nu m-aș mai duce,
De dulceața poamelor,
De mirosul florilor,
Pentru dulceața din tine.
O, amărîtul de mine!
Că unde îmi aduc aminte
De-a tale și multe sfinte,
Lăcrămile mă cuprind iară,
Aprinzîndu-mă cu pară",
Domnul cel prea sfînt văzînd
Pre Adam așa plîngînd,
Trimițînd al său cuvînt,
Pre un înger al său sfînt
Și către Adam zicînd:
„Taci, Adame! Nu mai plînge,
Măcar de ai și greșit,
Nu te am de tot părăsit.
Dar de acum vei cîștiga,
Toate cu sudoarea ta;
Lucrînd tu pămînt cu trudă,
Și cu osteneală crudă;

[27] Cîntarea a 18-a.
[28] Nr. 16, p. 26-29.

Murind cu amară moarte,
Precum și fiărăle toate.
Tu, Evo, întîi ai greșit,
Pre Adam l-ai prilostit,
Și din toate (?) ai luat,
Și* lui Adam i-ai dat;
Și tu, cînd vei naște prunci,
Atunci să ai grele munci,
Dar vei fi bărbatului,
Săpt (!) toată ascultarea lui".
Evii încă i-au dat minte,
Cum să-și facă îmbrăcăminte.
Iar diavolul cel viclean,
Prin al său prea viclean plan,
însuși la Adam s-au dus,
Și către Adam au zis:
„Taci, Adame, nu mai plînge!
Ci fă precum eu voi zice:
Dă-mi tu mie ce voi cere
Ca toate să fie-a mele;
Fiii, cît vor fi din tine,
Dă-i cu toți să fie la mine,
Și supt a mea ascultare,
Fiind eu împărat mare;
Apoi te voi lăsa în pace,
Să lucrezi precum îț place;
Și dă, Adame, niște lut moale,
De cari fac olarii oale,
Și dă, Adame, flama ta,
Așa-ț' vorbește Satana".
Cum Adam flama ș-au pus,
Noao pecete ș-au scris,
La Marea Neagră s-au dus,
In mare o au ascuns.
Draci o sută o străjuia,
Fieștecine călătorea,
De pre acolo îl depărta,
Nu pute merje în nevoia sa.
Domnul s-au milostivit
Și din iad ne-au slobozit;
Dînd pre fiul său spre moarte,
Au mîntuit lumea toată,
Pierile s-au despicat
Și pecetea o au luat.

Iată acum și partea respectivă din a doua variantă manuscriptă:

Iar Satana văzînd
Pre Adam pămîntul lucrînd,
Iar vrăjmașul din-ceput
Groaznic cuvînt i-au grăit:
„Cine ț-au poruncit ții
De-m faci stricăciune mii,
De-m strici pămîntul,
Fiind aici stăpîn eu?"
Iar Adam au grăit:
„Dumnezeu m-au poruncit".
Iar Satana iar răspunsă,
Și lui Adam așa zisă:
„Eu sînt aici Dumnezău,
Dar pămîntul este al meu,
Iar tu fugi de aici în rai,
Că acolo moșii ai;
Iar aici nu te-o(i) lăsa,
Nici pămîntul nu-ți voi da".
Dar aceasta Adam văzînd,
Vrăjmașul pe el gonind,
Nu știa ce va mai face,
Și încotro să va mai duce,
Și începu iar a plînge,
Și cu glas vrednic a zice:

* în text: Și și (n. ed.).

„Amar mii, greşitul,
Şi vai mii, pedepsitul!
Din rai fusei izgonit,
Şi nici aici nu sînt odihnit.
Amar şi vai de mine,
Pentru scîrbă ce-i spre mine!"
Iar Satana văzînd
Pre Adam plîngînd,
I-au grăit cu glas zicînd,
Ca să-1 mai înşale vrînd:
O, Adame, nu mai plînge,
Ci ascultă ci-ţ voi zice
De voieşti să trăieşti* în pace,
Să lucrezi precum îţ place;
Fă şi tu mie pre vrere
Să-mi dai mii ci-ţ vo(i) cere".
Iar Adam nepricepînd,
Vrăjmaşul viclejind,
I-au făgăduit să de
Orice va cere la el.
Atunce Satana au răspuns
Şi către Adam au zis;
„Eu voi să cer de la tine
Fiii ci vor fi din tine;
Să-i dai mii spre ascultare,
Fiind eu împărat mare."
Atunce Adam zisă lui,
Vrînd să facă voia lui:
„Da-voi ţii, ai tăi să fii,
Precum vrei aşa să fii,
Numai să mă laşi în pace,
Să lucrez precum îm place".
Iar Satana i-au zis
Şi lui Adam răspunsă:
„Bine făcuşi şi vii face,
Să lucrezi precum îţ place,
De mi-i da şi mii scrisoare
Ca să aib* încredinţare!"

Atunci Adam au răspuns
Şi către Satana zisă:
„Dar eu carte nu ştiu
Ca ţii zapis să-ţ scriu".
Atunci Satana răspunsă
Şi către Adam aşa zisă:
„Vino încoace după mine*
Ca să te învăţ pre tine".
Şi făcînd o cărămidă
Prea cu meşteşug făcută,
Zisă lui Adam să o ia
Să-ş. puie palma pre ea.
Adam după ce pusă,
Rămasă iscălitură scrisă;
Adam pre fiii lui vînzînd,
Vrăjmaşului dîndu-i pre ei,
Iar Satana luînd
Zapisul acela, puindu-1
şi gîndind
Unde îl va pune,
Să-1 ascunză foarte bine.
Iar la Palestina este
O piatră cu mare veste;
Şi acel zapis îl pusă
într-acea apă ascunsă,
Supt o piatră mare. lată,
De mal nu prea depărtată.
Şi atîta diavoli stîrnisă,
Şi acolo păzitori pusă,
In fel de feluri puind,
Şi pre nemere lăsînd.

Hristos Dumnezeu cel sfînt
S-au născut trup pre pămînt,
Care vrînd să să botează,
Ca lume să lumineze;
Au venit la Iordan,
Despre părţile lui Dan.

* în text: voeşte să trăeşte (n.ed.).

Deci el în apă intrînd,
Ioan să-1 boteze vrînd,
Stătu pe ace piatră mare
Şi cari o păză dracii tare,
Şi văzînd, o apucă
Şi în mînă o sfărâmă.
Iar Satana văzînd,
Atîta rău lui făcînd,
Să minuna cine este,
Omul sau Dumnezeu este.
De vreme că-1 vede tare,
Ca pre un Dumnezău
Şi vre ca să-1 ispitească cine este
el mare,
Dar vre să-1 înşale,
Nepricepîndu-să la el,
Că Dumnezeu, cu moarte lui,
Au zdrobit puterea lui,
Şi au scos robii lui,
Pre Adam cu fiii lui,
Iar pre diavol l-au legat
Si în Tartar l-au aruncat.

Gonirea lui Adam din rai şi tînguirea sa înaintea porţilor raiului, plîngînd dulceaţa ce o pierduse, a fost şi mai mult roditoare şi a dat naştere la o mulţime de cîntece de stea cari, toate/variază aceeaşi temă, adăogîndu-se la unele şi mîngîierea ce o dă Dumnezeu lui Adam, cum că nu pentru totdeauna va fi depărtat din rai. Noi posedăm acuma mai întîi un astfel de cîntec în manuscriptul d-lui Densuşianu[29] intitulat asemenea *Versul lui Adam,* apoi îl posedăm în trei variante, într-un manuscript de cîntece de stea din anul 1821, care se află în posesiunea noastră[30] (8). Aci, în cîntecul cel dintîi se plînge Adam către Eva de aceea că părăseşte raiul. Cîntecul al doilea este, dimpotrivă, jalea raiului pentru călcarea poruncei lui Dumnezeu de către Adam. în sfîrşit, cîntecul al treilea, intitulat *Dispărţire,* este tînguirea lui Adam adresată raiului şi se potriveşte cu varianta din manuscriptul Densuşianu, care are şi recenziunea cea mai complectă. Afară de aceste variante manuscripte, mai posedăm şi unele tipărite. Aşa, cîntecul de stea din colecţiunea lui Anton Pann care începe: „Adam dacă a greşit" etc.[31] Altă variantă se află între *Colindele* d-lui Marienescu[32], intitulată *Judecata lui Adam,* repeţită apoi în toate ediţiunile ulterioare de *Cîntece de stea* publicate sub numele lui Anton Pann. Dar nu numai la români se găsesc cîntece de stea şi colinde

[29] Nr. 18, p. 31-33.
[30] Nr. 14, p. 22; nr. 20, p. 27-28, şi nr. 21, p. 29-30.
[31] A. Pann, *Versuri sau cîntece de stea,* Bucureşti, 1852, ed. a V-a, nr. 18.
[32] At. M. Marienescu, *Poezia poporală. Colinde culese si corese,* Bucureşti, 1861, nr. 32, p. 91-92.

privitoare la izgonirea lui Adam din rai, ci şi la slavi; Bezsonov a cules o sumă însemnată de astfel de cîntece, atît din manuscripte vechi, cît şi din gura poporului[33]. Mai cu seama cele dintîi au o asemănare frapantă cu cîntecele noastre,

.

O continuare raţională a legendei despre Adam şi Eva este *legenda despre lemnul crucei.* In singura recenziune română manuscriptă de care am putut da pînă acuma, adică în *Palia,* urmează într-adevăr această legendă imediat după cea despre Adam. Ceea ce este interesant în această legendă, sub forma în care o avem noi în literatura română, este cane arată pe de o parte învederat originea slavo-bogomilică imediată, pe de alta ne indică şi originea probabilă orientală de unde a ajuns la slavi şi la români, căci un prototip de-a dreptul grecesc sau oriental nu s-a găsit pînă acuma, iar *indicik* cărţilor apccrife spune de-a dreptul că *Legenda crucei* este scornită de către popa Ieremia cel afurisit. Acest popa Ierermia nu este altcineva decît însuşi popa Bogomil, fundatorul sectei bogomililor. Unele trăsuri s-au mai păstrat într-adevăr, atît în textul slavic după redacţiunea publicată de Tihonravov[34] (din sec. al XV-lea) şi de Porfiriev[35], cît şi în textul român, care se vede că e tradus după acel text slavic. Mai mult se depărtează cele [1]alte redacţiuni slavice din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea, publicate de acelaşi[36], şi cele din sec. al XlV-lea, tipărit în estract de Veselovski[37] după o comunicare a lui Jagic.

Iată deci ce ne povesteşte elegenda română intitulată *Povestea lui Grigorie blagoslovit despre crucea mîntuitoruhi şi crucile celor doi tîlhari* [(9)]. Această legendă se compunedin două variante, întocmai precum şi în textul slavic;

Din cununa lui Adam, împletită dintr-o ramură adusă de către Sith, din rai, crescu un pom minunat. El crescu în trei ramuri cari se uneau de şapte ori şi apoi iar se desfăceau. Din acelaşi pom din care se luase ramura pentru J1 cununa 1ui Adam, mai scoase apa potopului încă o ramură care crescu şi se făcu un pom. Din acesta făcu Sith un foc de-a pururea, care a "dea spre pomenirea lui Adam. Acest foc era păzit de fiare sălbatice, cari nu lăsa pe nimeni să se apropie de dînsul. Cînd greşi Lot, veni el la Abraham şi vru să se căiască. Atuncea îl trimese Abraham să aducă tăciuni din acel foc. Fiarele cari păzeau focul lăsară pe Lot să ia acei tăciuni, şi el se întoarse nevătămat la Abraham. Dar aceasta nu ajungea pentru ispăşirea păcatului său, ci Lot trebuia să sădească acei tăciuni şi să-i ude* cu apa Iordanului ce o aducea în gură; numai atuncea, cînd acei tăciuni vor înflori, îi zise Avraam, va fi şi el iertat de păcatul lui. într-adevăr, înfloriră acei tăciuni; din acest lemn s-a făcut crucea celui dintîi tîlhar. Tot aşa fu scos de apă şi al treilea pom din rai şi crescu lîngă apa Merra.

Pînă aci [e] povestea întîi despre originea lemnului crucei şi lemnului crucilor celor doi tîlhari. Interesant este epizodul relativ la Lot, care se află trecut şi în hronograful nostru[38] cu cuvintele următoare:

Aşijderea şi Lot mult au plîns cu amar cătră Dumnezeu păcatul său, ,ci au curvit cu sîntele său şi dzic să fie mers Lot de s-au ispoveduit la Avraam pentru acea greşeală şi să-i fie dzis Avraam să împlînte trei tăciuni şi să-i ude în toată vreamea pînă să vor prinde şi să înverdzească, şi atuncea va şti că i s-au iertat greşala. Insă acest lucru cu tăciunii, *nice in scrisori m să află, numai să aduce den bătrhii poveast***, carea şi noi o am scris pe urma altora ca să se afle.

Izvorul acestei „poveşti din bătrîni", cum se esprimă cronicarul nostru, este bizanţino-oriental. Fabiicius a publicat textul grecesc[39] după un manuscript al analelor cronicarului bizantin Glycas. în literatura slavică, afară de legenda crucei de mai sus, se mai află acest epizod şi deosebit[40]. înflorirea lemnului uscat ca semn de iertarea păcatelor o întîlnim de asemenea în literatura populară orientală şi occidentală. Cunoscută şi vestită este legenda germană de Tannhâuser. O altă poveste de felul acesta ne spune Gcrvasius de Tilbury din sec. al XIIL-lea în cartea sa *Otia imperialia*[41], şi Liebrecht aduce o sumă de paralele în anotaţi-

[33] P. Bezsonov, *op. cit.,* nr. 632 — 668, p. 236 — 314.
[34] *Loc. cit.,* voi. I, p. 308-313.
[35] *Loc cit.,* p. 69 — 99, mai cu seamă cea din p. 216 — 220.
[36] Tihonravov, *op. cit.,* voi I., p. 305-308; Porfirierv, *op. cit.,* p. 101-103.
[37] A. Veselovski, CjiaBHHCKiH CKa3aHI*H O COJTOMOHTb H KiiTOBpaci, nr. 1, p. 172- 173.

[38] F. 13.
[39] *Cod. pseudepigr. Veter. Test.,* voi. I, p. 428 — 431.
[40] Porfieriev, *op. cit.,* p. 49 şi 57-58.
[41] Ediţia F. Liebrecht, Hano'vra, 1856, cap. XXXV, p. 22.
* în text: să-iudă (n. ed.).
** Sublinierea autorului (n. ed.).

unea sa la acel pasagiu[42]; între altele, citează Liebrechtji basmul român publicat de Schott[43]. Fiind un basm român şi dovedind printr-aceasta să această legendă a intrat şi în literatura populară română nescrisă, vom da aci pe scurt coprinsul acestui basm, intitulat *Pomul iertării păcatelor:*

Un pescar făgăduieşte dracului că-i va da pe fiul său dacă acela îi va da bogăţie multă. Tînărul plecînd la iad, îşi puse o rasă călugărească cusută cu cruci de sus pînă jos. Pe drum, ajunge la o culă de tîlhari cari îl primesc bine şi nu-i fac nimica. Mama tîlharilor, auzind că se duce la iad, roagă pe feciorul pescarului să întrebe în iad cum ar putea să se căiască tîlharii şi să dobîndească iertarea păcatelor. Cînd vine la iad nu-l primeşte dracul, căci îl vede călugăr, ba îi dă chiar un zapis de slobozire. întorcîndu-se, spune tîlharilor ceea ce dracul îi a zis ca răspuns la întrebarea cum poate un tîlhar să dobîndească iertarea păcatelor. Numai cel mai tînăr o face, adică el împlîntă în pămînt ciomagul cu care a săvîrşit cel dîntîi omor şi îl udă cu apa adusă în gură atîta pînă cînd prinse rădăcini şi înflori. Din merele de aur ce scoate pomul acesta ies porumbei albi. Văzînd ceilalţi tîlhari minunea aceasta, se căiesc şi ei şi, predîndu-se judecăţii, sînt iertaţi",

Prototipul acestor legende despre înflorirea unui lemn uscat este fără îndoială povestea biblică despre bastonul lui Aron, care înfloreşte într-o noapte. A doua variantă a legendei de mai sus, conţinută tot acolo, întocmai ca şi în textul serbo-slavon, este fără îndoială aceea care a fost prelucrată de popa Bogomil. Iată ce ne spune:

Cînd zidi Dumnezeu lumea, nu era altcÎAeva pe lume afară de dînsu 1 decît numai Satanael; acesta din urmă fură din seminţele pe cari Dumnezeu le sămăna pe pămînt şi le sămănă el în mijlocul raiului. Din cauza aceea goni Dumnezeu pe Satanael afară din rai care, îndată ce ieşi, se înnegri. Din acele seminţe crescură trei pomi: unul al lui Adam, celalt al Evei şi cel de al treilea al lui Dumnezeu. Pomul cel dîntîi fu dus afară din rai de către apele rîului Tigris, al doilea pom îl scoaseră apele potopului şi-1 duseră pînă la Merra. Cu acesta îndulci Moise apa amară din Merra. Cînd voi împăratul Solomon să zidească templul din Ierusalim, puse să se aducă pomul lui Adam; acesta însă căzu în Iordan şi se afundă. Numai din întîmplare fu regăsit; dar nici acest pom, nici al doilea pom care crescu pe malul Iordanului, sădit de către Lot, nu se potriveau nicidecum la zidirea templului căci cînd erau mai lungi, cînd mai scurte decît cerea măsura. Atuncea puse Solomon pe draci de îi aduseră al treilea pom, însuşi din rai. La rădăcina acestui pom se afla capul lui Adam. Dar nici acest pom n-a putut fi întrebuinţat la zidirea templului şi a fost pus la o parte, împreună cu ceilalţi doi. Cînd veni Sibila ia împăratul Solomon, se aşeză pe acel pom, dar acela o arse şi ea prooroci că pe dînsul se va răstigni mîntuitorul. Solomon, văzînd capul lui Adam, strînse tot poporul şi, împreună lovindu-1 cu pietre, grămădiră movila ce se numeşte Lithostroton.

Se ştie că era credinţa generală, începînd de la primii secoli ai creştinătăţii, cum că capul lui Adam se află sub muntele Golgatha pe care ş-a răstignit mîntuitorul, zicîndu-se astfel că mîntuitorul s-a săvîrşit chiar pe acela care a adus cel dîntîi păcatul în lume. Această legendă se esplică prin numele Golgatha, sau mai bine Golgalha, care însemnează în limba ebraică „căpăţînă", desigur după figura muntelui care se află aproape de Ierusalim. Fantazia religioasă, ajutată de legendele esistente, a esplicat numele zicînd cum că „căpăţînă" e a lui Adam. Literatura respectivă, fără esplicarea acestei legende, s-a strîns de Fabricius[44]; textele slave s-au pomenit de Jagic[45]. Aceeaşi legendă o, cunoaşte şi d. Creangă, după cum îmi spune, dar nu îşi aduce aminte dacă o cunoaşte din citit sau din auzit. Cu drept cuvînt a observat Veselovski[46] că lemnul crucei este adus, după această legendă,, de către draci din rai, ceea ce se esplică prin rolul ce joacă demonii în credinţa bogomilică şi prin lipsa de respect ce au avut ei faţă cu crucea. De altă parte, pomenirea lui Satanael, care singur pe lînga Dumnezeu esistă încă de la zidirea lumii, nu poate să aibă decît aceeaşi origine, fiind espresiunea cea mai clară a dualismului bogomilic. Aceste amîndouă pasagie lipsesc în variantele occidentale. Adăugind pe lîngă aceasta şi observaţiunea că şi legendele solomonice aduse din Orient au fost în special cultivate de aceeaşi sectă, avem legătura cu un cerc întins de

[42] *Ibid.*, nr. 40, p. 112 ; vezi şi Perger, *Deutsche Pflanzensagen,* Stuttgart und Ostringse, 1864, p. 284 şi urm.

[43] Arthur und Albert Schott, *Walachische Märchen,* Stuttgart und Tiibingen, 1845, nr. 15, p. 165 urm.

[44] *Op. cit.*, voi. I, p. 56-60.

[45] V. Jagic, *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik,* în *Archiv fur slavische Philologie,* I (1876), p.90, n. 1.

[46] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 171 şi urm.

legende cu care a putut veni şi această legendă din Orient, cu toate că pînă acum n-avem acolo decît urme răzleţite, „membra disjecta".

Despre Sibila, de care se vorbeşte în mod sporadic într-această poveste, vom vorbi mai pe larg cu ocaziunea legendelor solomonice, unde îşi are locul său natural, făcînd parte integrantă dintr-un şir însemnat de poveşti şi legende.

CAIN ŞI AVEL. LAMEH <«

Biblia ne spune că amîndoi au adus jertfe lui Dumnezeu, că Dumnezeu a priimit jertfa lui Avei şi a respins acea a lui Cain din care cauză Cain, supărat pe frate-său, se sculă asupra lui şi-1 omorî pe cînd se aflau amîndoi la cîmp. Pentru un cititor cu băgare de seamă se naşte întrebarea: cum a ştiut Cain să omoare pe frate-său, deoarece pînă atuncea nu murise încă nimeni şi Cain n-a putut să ştie nici de moarte, nici de omor ? La această întrebare iată ce ne răspunde literatura noastră apocrifă, mai întîi hronograful[1], ca textul cel mai vechi: „Ce să miră (Cain) cum va face ca să-1 omoare (pe Avei) şi să-1 piarză de pe faţa pămîntului, că pînă atuncea nu era moartea în oameni, ce nu ştia Cain cum ar face perire frăţine-său lui Avei. Iar odată, viind Avei cu oile aproape de unde plugărea Cain şi era locul pietros cu stînci, iară oile cum era unele culcate pre supt poalele stîncilor la soare iar altele s-au fost păscînd precumu-i obiceaiul; iară diavolul s-au făcut în chipul unui ţap şi s-au suit într-o stîncă şi cu coarnele au împins o piatră asupra oilor şi au lovit pe o oaie şi o au omorît în loc. Iar Cain, văzînd aşa, au ştiut şi el cum ar omorî pre frate-său, şi s-au dus de au luat o piatră şi o au ascuns la un loc. Şi au mărs de chemă pre frate-său şi au mărs cu voroavă amîndoi pînă la locul unde au ascuns piatra şi, luînd piatra, au ucis pre frate-său acolo şi-i vărsă sîngele, precum îi arătă diavolul. Şi au făcut Cain acolo şapte greşali: întîi, că au mîniat pre Dumnedzău; a doua, că au făcut jeala mîrie-sa; a treia; au lăsat fărăfecior pre mumă-sa; a patra, că au scurtat dzile frăţine-său; a cincea, au spurcat pămîntul cu sînge; a şeasea, că au minţit lui Dumnedzău; a şeaptea, au tăgăduit despre Dumnedzău, dzicînd: au doară paznic sînt fratelui mieu?"

[1] F. *T.*

Pînă aci hronograful. Iată acuma şi cum răspunde la aceeaşi întrebare manuscriptul nostru mixt de la 1800, din care am citat sus tînguirea lui Adam şi zapisul dat de dînsul diavolului. Partea întîi [a] acestui manuscript coprinde *întrebările şi răspunsurile* des pomenite. între aceste *întrebări* se află şi următoarea: „Cînd au pierit a patra parte din lume? Răspuns: Cînd au ucis Cain pe fratele său Avei. întrebare: Dar cine 1-a învăţat, de vreme ci el nu ştia să ucigă? Răspuns: Diavolul 1-a învăţat căci că fiind el ucigaş din-ceputul lui, au arătat şi lui Cain cu chip de orînduială ca acesta: că păscînd caprele pre lîngă un munte înalt, iar diavolul se făcu un ţap mare şi să sui deasupra pietrilor pe munte şi rostogoli b piatră mare cu cornele; şi viind piatra în jos, au lovit o capra în cap şi au murit. Aceasta văzînd şi Cain ucisă şi el pe frate-său Avei".

A doua parte, conţinuta în recenziunea hronografului, privitoare la enumerarea celor şapte păcate făcute de Cain, se regăseşte într-un alt manuscript mixt al nostru de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea (cea 1750). Pe lîngă altele, conţine acel sbornic, între *întrebările şi răspunsurile* sale, cea următoare: „ întrebare: care sînt cele şapte izbîndiri cari le-au zîs Dumnezău către Cain, că de şapte ori să va izbind pentru păcatile lui? Răspunsul: îritîi, cu moartea lui Avei pre Dumnezău mînie; a doua, pre mumă-sa întrista; a trie, pre mumă-sa spărie cu stîrpie; a patra, pre frati-său omorî; a cince, sînge drept vărsă; a şasea, pămîntul spurcă; â şapte, iadului făcu parte de oameni. Acestora păcate de moarte li este rădăcină pizma". Deosebirile ce observăm între aceste manuscripte dovedesc ceea ce am spus la introducerea acestei părţi a literaturei populare cum că, cu cît mai multe copii esistă, cu atîta devine cea mai modernă mai subiectivă, mai asimilată cu literatura populară nescrisă. Copistul adaugă şi scurtează după plac.

Ceea ce priveşte însuşi originea acestor legende, nu se poate tăgădui că ea e orientală, căci mai aceeaşi legendă

esistă si la musulmani, cu singura diferenţă că diavolul se preface într-un om, care ţine o pasere în mîna şi pe caie o omoară cu o altă piatră; astfel îl învaţă diavolul pe Cam, care urmează esemplul dat şi zdrobeşte cu o piatră capul lui Avei, pe cînd Se^rdin urmă dormea». Mai veche este legenda rabinica repetată apoi de cronicarii bizantini, cum ca Avel a fo omorît de Cain printr-o lovitură de piatra şi tot aşa se afla în Palia slovenească în redacţiunea cea dezvoltată[3]. Cele şapte păcate împreună însă cu şapte pedepse se află enumerate în cronica bizantină a lui Malalas, sau mai bine în introducerea luată din cronica lui Hamartolos[4]. Nu tot în aceeaşi ordine, ci puţin schimbată, găsim acea enumerare într-un sbornic slavon din sec. al XVII-lea, nr. 860 din Biblioteca Soloveţki, publicat de către Porfiriev[5]. Alt text slavic din anul 1494 s-a publicat de Pîpin[6]. Dorotheus de asemenea pomeneşte, în *Synopsisul* său[7], atît modul cum a învăţat diavolul pe Cain să omoare pe Avei, cît şi enumerarea păcatelor. De aci conchidem că se află şi în traducţiunea română manuscriptă din biblioteca din Hohenzollern-Sigmaringen.

Continuarea ce are această legendă în literatura slavică, cum că Adam şi Eva au învăţat de la doi corbi cum să îngroape pe Avei, lipseşte pe cît ştim pînă acuma în hronografele române, dar s-a păstrat puţin schimbată în *întrebări si răspunsuri* de la 1809[8]: „întreb[are]: Cine fu întîi îngropat pre pămînt? Răspuns: Adam, cînd au vrut sa îngroape pre fii-său Avei, nu ştia cum sa-l îngroape, ş văzură o turturea îngropîndu-ş puii oux, atuncea au îngropat şi Adam pre fii-său Avei". Această legendă, foarte răspîndită, se urcă cel puţin pînă în sec. al V-lea, căci se povesteşte deja în „Capitolile lui R. Eliezer" de pe vremea aceea, cu deosebirea însă că nu este o turturică, ci un corb care arată

[2] Barthelemy d'Herbelot, *Bibliotheque orientale ou dictionnaire universet...* , sub verbo *Căbil.*

[3] V. Jagic , Zur *Apocryphen-Literatur,* în *Archivfiir slavische Philologie,* Y (1880), p. 678; Porfiriev, *op.cit.,* p. 106, Fabricius, *op.cit.,* p. 119 şi urm.

[4] Ed. Bonn, p.5 şi Fabricius, *op.cit.,* vol.I, p. 123—125.

[5] *Loc. cit.,* p. 104.

[6] Sbornic, f.9; v. Porfiriev, *op.cit.,* p. 50.

[7] Ediţia de la Viena, 1818, p. 21.

[8] P. 9.

lui Adam cum să îngroape pe Avei[9]. Tot aşa o spune şi legenda arabă[10] şi aşa s-a răspîndit prin multe literaturi, pînă a ajuns în literatura slavonă şi, de aci, la noi.

*

Cain, ucigătorul fratelui său Avei, n-a putut să moară de o moarte naturală. Literatura ebraică posede legenda cea mai veche despre moartea lui Cain, născută din cuvintele lui Lameh: „Eu am ucis un bărbat pentru ranele mele, şi un tînăr pentru vînătaiele mele"[11]. Ce bărbat a ucis Lameh şi ce tînăr? Răspunsul la această întrebare este *Legenda, despre moartea lui Cain.* însă înainte de a povesti aceasta, vom pomeni alta, interesantă pentru aceea că face o parte integrantă din recenziunea română şi pentru aceea că ne arată cum că legendele orientale au ajuns în literatura română numai prin mijlocire bizantină şi slavică.

Biblia ne spune că Dumnezeu pusese semn lui Cain pentru ca, ver-cine l-ar afla, să nu-l omoare[12]. Ce semn îi a pus Dumnezeu? Din anticitate deja s-a răspuns în multe chipuri. Unii ziceau că Dumnezeu a făcut să crească un corn pe fruntea lui[13], alţii iar că a tremurat din tot trupul, şi iar alţii că Dumnezeu îi a dat cîinele spre pază de toate fiarele[14]. Intrînd în literatura bizantină, s-a conservat numai tremurarea ca pedeapsă dumnezeiască; pe lîngă aceasta, desigur sub influenţa asemănarei între cuvintele Kdiv şi Kuov (adică Cain şi cîine), s-a mai născut legenda ce o narează Dorotheus[15] şi care, sub această formă, a intrat în literatura noastră populară, combinîndu-se aci împreună legenda bizantină despre Cain şi cea orientală despre Lameh. Iată acuma coprinsul acestei legende combinate, după hronograf[16]: „Dacă au îmbătrînit Lameh, i-au pierit vederea şi nu mai vedea, ce avea un posluşnic de-l purta şi cînd vrea să tragă cu arcul, numai ce-i îndrepta săgeata în ce vrea să

[9] Pirke de R. Eliezar, cap.21; Ialkut, I, § 38, f. \\, II, § 925, f. 154*\

[10] G. Weil, *Biblische Legende des Muselmănner,* p.39.

[11] Geneza, 4, v. 23.

[12] Geneza, 4, v.15.

[13] Midraş, Genes. rabba, sect. 22. Ialkut, I, f. 116 § 38.

[14] J. A. Fabricius, *Cod pseudepigr. Veteris Test.,* I, p. 114 urm.

[15] P. 23-24, ed. 1818.

[16] *Y. V* - 8.

tracă (sic !), cum era orb şi nici un vînat nu-i mai scăpa denainte-i; şi în toată vremea îl purta acel posluşnic la vînat, de săgeta şi hiară şi pasiri; şi nu le vîna să-i fie de mîncat, ce pentru îmbrăcăminte ce purta îşi făcea den piei. Şi pre atunci nice hiară, nice pasiri nu să mînca, ce de la potop sâ mănîncă. Inblînd Lameh pentru desîme drept vînatului numai cu acel posluşnic ce-i era de-i îndrepta sigeata spre vînat, şi audziră sunet şi socotiră că va fi vreun vînat. Ce nu era vînat, ce au fost Cain cum îl blestemasă Dumnedzău şi, neştiind posluşnicul, au îndreptat săgeata spre sunet. Şi cum au tras Lameh, au şi săgetat pre Cain în inimă şi au cădzut mort la pămînt. Atunci s-au răscumpărat moartea lui Avei de şaptedzeci de ori mai cu asupra. Şi au şi priceput Lameh că n-au fost vînat, ce au fost moşu-său Cain şi s-au scîrbit foarte, şi au pus săgeata în arc şi au săgetat pe posluşnicul ce-1 purta. Şi au rămas trupul osînditului Cain neîngropat în pădurea aceea, neîngropat cum ş-au agonisit. Iară din capul lui Cain s-au făcut fîntînă împuţită şi izvora neşte viermi spurcaţi, cum nu mai era pre pămînt; şi era cîte cu patru picioare şi cu coade, iar capul şi urechile era ca de dobitoc de mari. Deci dintr-acei viermi sînt cînii, precum să afla în scriptură".

Partea cea dîntîi este întocmai cu legenda rabinică[17], €u deosebirea insă că într-aceasta din urmă posluşnicul este -însuşi Tubal-Cain, nepotul lui Lameh. Mai aproape este redacţiunea română de recenziunea lui Dorotheus, iar partea a doua e numai în Dorotheus; fără îndoială, a avut o înrîurire asupra acestei legende din urmă, afară de asemănarea numelor, încă şi legenda sus pomenită, cum că Cain căpătase de la Dumnezeu un dine ca păzitor. F. Liebrecht, vorbind de Dorotheus[18], se mărgineşte la asemănarea sunetelor, fără a cunoaşte midraşul şi paralelele române.

O a doua variantă o posedăm în manuscriptul nostru din 1800 unde, imediat după povestea în ce mod a învăţat diavolul pe Cain să omoare pe Avei, urmează întrebarea următoare: „Din ci s-au făcut cîinele? Răspuns: Zic unii din dascăli că, dacă a ucis Cain pe fratele său Avei, au luat un blestem foarte greu de la Dumnezeu, că-i trebura (!) mîna aceea care făcuse ucidere cît nici la gură nu putea să o duca şi umbla tremurînd şi gemînd. Şi cînd fu la sfîrşitul vieţii lui, umbla ca o fiară sălbatecă prin bălţi şi prin pustii, şi-1 săgeta **un** strănepot al lui orb, anume Lameh, tocmai în inimă şi jnuri. Şi trupul lui se împuţi foarte rău şi făcu nişte viermi mari cu cîte patru picioare. Şi ditr-aceia (!) zic că s-a făcut cîinele". Texte slavone s-a[u] publicat de Tihonravov[19], după o Palie din 1477, şi de Porfiriev[20]. Dar din aceste amîndouă redacţiuni lipseşte ceea ce caracterizează redacţiunile române şi bizantine, adică naşterea cîinelui din capul lui Cain. Numai într-atîta se potrivesc toate între dînsele: de a atribui moartea lui Cain strănepotului său Lameh care, fiind orb, a fost condus de un posluşnic.

Altfel relatează *întrebările şi răspunsurile* din 1809 moartea ,&u, mai bine, sfîrşitul lui Cain[21]: ,,î[ntrebare]: Cine a fost însemnat pre lume? R[ăspuns]: Cain. î[ntrebare]: Dar pentru ce a fost însemnat? R[ăspuns]: Pentru ce a ucis pre fratele său Avei, pentru aceea a pus Dumnezeu în lună pre **Câin,** ca să vază ce răutăţi s-au început dintr-însu". Credinţa aceasta, cum că este un om în lună, este foarte răs- |îndită. Grimm a cules o sumă însemnată de credinţe anajoage[22]; între acestea găsim pe Cain în lună tocmai la itaîiani, ca şi în manuscriptul român. Dante îl pomeneşte de ;două ori în *Comedia* sa, unde comentatorii esplică că, după **Credinţe** populare, poartă Cain o legătură de ghimpi în spiîîare[23]. în credinţa populară română, poartă Cain chiar pe **însuşi** fratele său Avei în spinare, ca pedeapsă pentru omorul (acut de dînsul. Pe cît ştim noi, a înţeles poporul român încă şi altfel petele lunei, căci vede în lună sau un cioban cu **pile,** sau, după o altă credinţă, omul din lună este sf. Gheorghe **cu** balaurul.

» Ialkut, loc. cit.; *Sefer Kaişar,* vezi prelucrarea poetica desTento, *Das Buch der Sagen und Legenden,* ed. a III-a, Frankfurt a.M., 1873, nr.42, r> 199 – 201 si anotaţiunile, p. 374 urm. u -iu

ia F Liebrecht, *Zur Volhskunde. Alte und nene Aufsatze,* Heilbronn, 1879, **p.80.**

™ T. Tihonravov, rTaM^inKKH, voi. I, p. 24 – 25.

I. Porfiriev, HckoTpk pyccKoă CJIOBCCHCCTH, voi. I, p. 105

[21] P. 15.

[22] Grimm, *Deutsche Mythologie,* ed. a Il-a, voi. I, p. 679-68?

Ibid., p. 682: „accomodandosi alia favola del volgo, che siene quelle macclue Camo che malzi una forcata di spine".

Fiind de o importanță mai mică, pomenim numai în -treacăt pasagiele din hronograf cari ne relatează cum că Sith a fost izvoditorul literilor, că Nevrod era uriaş şi tatăl uriaşilor, că Avram, ajungînd la cunoştința lui Dumnezeu prin privirea lumei, a aprins casa în care se aflau „bozii" la cari se închina tatăl său şi frații săi, şi alte de felul acesta, răspîndite prin diferitele istorii scoase din Biblie. De altă parte, lipseşte la noi dezvoltarea povestei cum a ajuns Avraam la cunoştința * lui Dumnezeu, care este foarte dezvoltată[24] în literatura orientală şi în cea slavică.

MELHISEDEC &

Ca personagiu important în viața lui Abraham apare Melhisedec, preot al lui Dumnezeu, blagoslovind pe Abraham. Cine a fost acel Melhisedec? De unde se trage şi cum a ajuns să fie preotul lui Dumnezeu? Cu atît mai mult s-au pus aceste întrebări cu cît deja de timpuriu a fost considerat oareşicum ca premergător sau prototip lui Christos. Apostolul Pavel, în *Epistolia către evrei,* zice[1]: „Fără de tată, fără de imună, fără de număr de neam, nici început zilelor, nici sfîrşit vieții avînd; ci, asemănat fiind fiu lui Dumnezeu, rămîne preot pururea". Foarte bine a observat Porfiriev[2] că esistă trei legende deosebite despre Melhisedec. Legenda întîi caută să ne dea o espiicare de ce nu sînt pomeniți în Biblie părinți sau rudele lui Melhisedec. Această legendă se află în Palia slovenească din 1434 şi a fost publicată de Pîpin[3]. Aceeaşi legendă e reprodusă în horonograful nostru: „Pentru acest Melhisedec mulți să ciudesc cum că n-au avut nice tată, nice mumă, nice leac de rudă. Dară dacă au fost aşa, cine l-au făcut? Au să nu hie născut den pămînt, far' de sămînță de bărbat? Ascultă să ştii. Melhisedec au avut şi tată şi mumă şi rudă, precum au toți oameni' pămînteni, şi iaste fecior lui Sid, împăratul Eghipetului, şi au făcut cetatea Sîndana. Iar pentru căci au fost părinții lui oameni răi şi nu să trăgea din sămînța jidovească, ci era dintr-alte săminții şi credea în bodzi, nu credea în Dumnedzău, pentru aceea nu iaste în număr cu cei direpți nice să pomeneaşte; ce să chiamă fără tată, fără mumă şi fără de nice o săminție. Iar Melhisedec au cunoscut pre Dumnedzău şi iată că să pomeneaşte împreună cu toți direpții şi încă preot lui Dumnedzău din nălțime, curat şi dirept". Izvoarele greceşti şi paralele vezi la Fabricius[4] din Cedrenus, Simeon Logotheta, Glycas etc.

A doua legendă, pe care am găsit-o numai în literatura slavică[5], spune că Melhisedec s-a născut în mod miraculos de către Sofonin, femeia lui Nir, fratele lui Noe, care în toată viața ei a fost stearpă şi abia la bătrînețe l-a născut. Arhanghelul Mihail ia pe Melhisedec de la tatăl său şi-1 ține în rai pînă cînd trecu potopul şi toată lumea se înecase, afară de Noe şi familia lui. Mult mai vestită şi foarte răspîndită este, în fine, a treia legendă, atribuită lui Athanasius din Alexandria şi publicată greceşte de către Montfaucon, reprodusă apoi de Fabricius[6]. Traducerea slavică din secolul al XVII-lea[7] se potriveşte întocmai cu textul grecesc, numai ici-colea a măi scurtat sau a mai adaus cîte ceva traducătorul slav; uneori n-a înțeles bine cuvintele greceşti.

Şi de aci, şi de-a dreptul din greceşte avem noi cele două variante din această legendă; una, şi adică cea mai nouă, face parte din „troparul al treisprezecelea din a treia peasnă a marelui canon ce se cîntă joi, a cincea săptămînă din post, care s-au tălmăcit de arhiepiscopul Miralichiei, loann din ostrovul Lindo". Acest apocrif s-a tradus din greceşte „cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin" de către acela al cărui nume, socotindu-se slovele ca numere, face 768, adică de către unul Anastasie şi s-a tipărit pentru întîia

[24] Pentru cea dintîi, vezi Beer, *Leben Abrahams,* Leipzig, 1859, şi pentru cea din urmă, Porfiriev, loc. cit., p. *55 – 56.*

[1] Cartea VII, v.3.

[2] I. Porfiriev, Hcropifl pyccKOu" CJIOBCCHOCTH, vol.I, p.53.

[3] Sbornic, f. 19.

* în text: cunoscința (n. ed.).

[4] *Loc. cit.,* I, p. 325-326.

[5] N. Tihonravov, *loc. cit.,* voi I, p. 26—31 (din două manuscripte).

[6] *Loc. cit.,* p. 311-320.

[7] I. Porfiriev, *loc. cit.,* voi I, p. 131—135.

oară la 1812 în Iaşi, sub titlul *Pentru Melhisedec. Istorie şi iîl'CUire foarte minunală\,şi'\frufnoasă,' Preotul lui Dumnezeu, împăratul **Cel** înstreinat între'oameni.* Ediţia a doua s-a făcut Ia 1848, în sf. mănăstire Neamţu, şi a treia la 1863, în Bucureşti.

Coprinsul acestei legende este cel următor: „La hotarele Palestinei era o împărăteasa anume.Salim, tot de un nume cu cetatea Salimul întru care ea împărăţea. Ea a născut pe Salaad şi Salaad a născut pe Melhi. Iar Melhi a luat de femeie .una anume Salim şi cu dînsa a născut doi fu: Melhi şi Melhisedec. Melhi, tatăl acestor fii, era păgîn şi închinător de idoli. Odată trimese el pe Melhisedec să-i aducă şapte viţei pentru jertva dumnezeilor săi. Pe drum, văzînd frumuseţea lumei, socoti el întru sine că acela care a făcut acestea toate este singur adevărat Dumnezeu. întorcîndu-se acasă, încercă a aduce pe tatăl său la aceeaşi credinţă, dar în zadar; ba chiar 1-a mîniat într-atîta că acesta se hotărî să-1 jertfească ca să împace dumnezeii săi pe care i-a ocărit prin vorbele sale. în urma aceea trimese împăratul pe Melhisedec pentru a doua oară la.cireadă şi intră de spuse împărătesei hotărîrea sa. împăratul, văzînd că muierea lui plîngea cu amar, fiindcă ea iubea pe Melhisedec mai mult, i-a zis: să punem sorţi şi pe cine va cădea soartea, acela să moară.

Sorţii căzură pe Melhi şi-1 gătiră spre jertfă. într-acel ceas a sosit şi Melhisedec cu viţeii. Esemplul împăratului a fost urmat de mulţi, şi oraşul răsuna de gemete şi plînsete. Melhisedec, neputîndu-le suferi, se sui în muntele Tavorului şi se rugă lui Dumnezeu ca să prăpădească acel oraş nelegiuit. Dumnezeu împlini îndată rugăciunea lui şi pămîntul căscă gura de înghiţi pe toţi. Apoi a locuit acolo Melhisedec şapte ani întregi, hrănindu-se din mugurii copacilor şi din miere sălbatică şi adăpîndu-se din roua care cădea de sus. Şi fiind el gol, îi s-a făcut spatele lui ca coaja de broască ţestoasă. După acei şapte ani, zise Dumnezeu lui Avraam să încalece pe asinul său, să ia îmbrăcăminte nouă şi să se suie pe muntele Tavorului. Acolo să strige de trei ori cu glas mare, zicînd: omule al lui Dumnezeu celui prea înalt! Şi după al treilea glas va ieşi din desimea codrului un om însălbăticit înaintea lui, să nu se sperie, ci să-1 rază, să-i taie unghiile şi să-1 îmbrace. Aşa şi făcu Avraam toate cîte i-au fost poruncite de Dumnezeu. Iară sfîntul Melhisedec, după trei zile pogorîndu-se din muntele Tavorului, şi luînd un corn cu untdelemn, şi pecetluindu~l cu graiul lui Dumnezeu, a blagoslovit pe Avraam. Apoi, după puţine zile, a venit un glas din cer zicînd: pentru că nimenea n-a rămas din neamul lui Melhisedec, pentru aceasta să va numi fără tată, fără mumă şi nenumărat la neamuri, nici început zilelor avînd, nici vieţii sfîrşit, ci ca fiul lui Dumnezeu închipuit, rămîni preot în veac/'

Afară de această redacţiune, scoasă întocmai după originalul grecesc, mai posedăm şi o altă variantă mult mai veche a legendei lui Melhisedec, conţinută în manuscriptul Academiei pe care l-am numit Palia. De aci şe dovedeşte că i-am pus cu drept cuvînt acest nume, căci întocmai cu redacţiunea noastră română se află această legendă în Palia slovenească, manuscriptul nr. 866 din Biblioteca Soloveţki, după care a publicat-o Porfiriev[8]. Deosebirea între redacţiunea aceasta din Palia care a fost tradusă din sloveneşte şi între redacţiunea de mai sus, care s-a tradus din greceşte, este mai cu seamă cea următoare: că mai întîi se spune porunca lui Dumnezeu către Avraam să se suie în măgura Thamariei (!) şi acolo să îngrijească de omul lui Dumnezeu, în modul sus arătat. Apoi urmează biografia lui Melhisedec, care la început se chema numai Melhi; apoi s-a schimbat în Melhisedec. El era fiul lui Osedec şi fratele lui Sedec. Cele şapte ialoviţe [le] aduce Melhi de la Galileea, ca jertfă pentru „bozul" Cron. Restul se aseamănă cu legenda de sus; soartea însă nu cade pe celalt frate, ci chiar pe Melhi. Muma lui îi trimite înainte pe Sedec, ca să-i spuie de hotărîrea tatălui său, şi el fuge de se retrage pe muntele Eleon, ce se cheamă „milă"; oraşul Salim însă se cufundă în urma unui cutremur. Apoi se vorbesc amîndoi, adică Avraam şi Melhisedec, şi se închină amîndoi lui Dumnezeu înaintea mîncării; în urmă povesteşte Melhisedec lui Avraam biografia sa şi Avraam [î]i dă dijmă din toate. Precum am observat-o, nu se regăseşte această legendă, pe cît ştim, decît numai în Palia slovenească.

Curios este că Melhisedec se bucură şi în literatura ebraică de o reputaţiune foarte mare; în genere considerat că ar fi identic cu Sem, fiul lui Noe, de la care a primit tradiţiunea

[8] I. Porfiriev, *loc. cit.,* p. 222-225.

religioasă, si el apoi a transmis-o lui lacob, al cărui dascăl a fost după legendă. Beer, în cartea sus citată, a cules toate pasagiele[9] din Talmud şi Midraş; pe lîngă aceasta, pomeneşte şi legenda lui Athanasius şi tradiţiunile patristice.

AVRAAM ^

Naşterea şi tinereţea lui Avraam au fost obiectul activităţei legendare din timpuri încă înainte de Christos. Un ciclu de legende s-a format de timpuriu, destinat a esplică cum a ajuns Avraam la cunoştinţa Dumnezeului adevărat, cum s-a opus închinărei de idoli, cum a fost persecutat de Nemrod şi aruncat în cuptor de foc, din care însă scăpă prin ajutorul lui Dumnezeu. Mai sus deja am pomenit, după hronograful nostru, că Avraam a ars capiştea idolească a tatălui său, apoi urmează tot în hronograf că Aran s-a aruncat înăuntru pentru a scăpa bozi, dar a ars. într-această legendă, care se află şi la *Syncellus Chronographia,* retipărită de Fabricius[1], avem o reminiscenţă a legendei rabinice care ne spune că Haran, fratele lui Avraam, nu era cu toată inima la credinţa în Dumnezeu, ci aştepta să vază ce soarte va avea Avraam în cuptorul cu foc, şi, după reuşită, se va decide. Aruncat însă în cuptor, arse Haran imediat[2]. Mai mult sau mai puţin dezvoltată este apoi legenda despre naşterea lui Avraam, tinereţea lui, cunoştinţa lui Dumnezeu şi pribegirea lui în Palestina în apocrifele sloveneşti publicate de Tihonravov şi Porfieriev. Ca op special nu le-am putut găsi pînă acuma în literatura română, afară numai [de] acele urme cari s-au păstrat în hronograf.

în acelaşi hronograf[3] se află o altă poveste tot despre Avraam, relativă la vremea cînd se afla el în Eghipet, la împăratul Avimeleh, *Cum s-au arătat Avraam zveadovideţ înaintea lui Avemeleh, împărat la Eghipt:* „Avraam, avînd dar de la Dumnezeu, ştia meşterşugul stealelor şi tocmala ceriului şi a zodiilor, şi întîi el a arătat la Eghipet acest meşterşug şi mare cinste avea la eghipteani şi i s-au rugat şi împăratul Avemeleh să-1 înveaţe. Iară atuncea era neşte astronomi la Avemeleh împărat şi foarte filosofi mari în toate lucrurile. Iar într-o dzi îi chemă împăratul înaintea sa, şi era Avraam şi au poftit împăratul pre Avraam să întreabe nescai întrebări pentru planite sau pentru altceva. Şi întrebîndu-i Avraam, au zis: oare putea-va vraja sau ursita să facă omului bine sau rău? Dzis-^au unul dentre acei vrăjitori: nu poate la om să mai încapă alt bine sau alt rău, fără decît iaste scris şi ursit pre ce zodie va naşte omul. Iară Avraam dzisă: dară au nu va putea Dumnedzău să primenească fieştece, precum îi va fi voia? Iară ei nu suferiră cuvîntul lui Avraam. Atunci au poroncit împăratul de adusără pre un vinovat de temniţă ce era giudecat de moarte, şi dzisă împăratul de au căutat cu meşterşugul lor de naştirea acelui om, cum i-au împărţit zodia şi ursita. Iară ei socotiră şi dziseră că acel om va muri de foc cînd va muri, însă curund nu va muri. Iară împăratul au poruncit de l-au înecat într-o apă mare şi ieşi acolo vraja lor mincinoasă; iară cuvintele * lui Avraam au rămas adevărate".

Urmează apoi învăţături ce a dat Avraam astronomilor eghipteni şi cum a mai zis Avraam: „Ceia ce cred norocul şi dzic că-i scris omului ori bine, ori rău, cum dziceţi voi, foarte .sînteţi înşelaţi cu firea şi vrăjile lor cad mincinoasă, pentru căci cred în zodii şi în vrăji şi în noroc, şi uită pre Dumnezău cela ce li cumpătiază toate şi-i puternic a face şi bine şi rău, ci li iaste gîndul spre noroc şi spre zodii. Zodiile îmbla după tocmala ceriului, cum sînt tocmite de Dumnezău, iară omul îşi pierde sufletul cu nadeajdea". Tocmai această credinţă in noroc, vrăji şi zodii, în contra cărei se lupta deja Avraam, după legendă, s-a mănţinut în toată tăria pînă în ziua de astăzi. Aceeaşi poveste se găseşte în hronograful lui Hamartolos, din a cărui traducţiune slovenească a publicat Por-

[9] *Loc. cit.,* nr. 300, p. 142-145.

[1] Fabricius, *Cod. pseudepigr. Veteris Test.,* I, p. 339.

[2] Gervasius, *Otia imperialia,* ed. Liebrecht, p.8 şi anotaţiunea II,p.76 urm; M. Griinbaum, *[Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagda]* în *Zeitschrift der Deutschen Morgenländische Gesellschaft,* XXXI (1877), Heft 2, p. 248 urm.

[3] F. 14r, cap. 9.

* în text: cuvenite (n.ed.).

firiev[4] pasagiul relativ, confruntîndu-1 cu textul grecesc şi anotînd deosebirile. Redacţiunea română este cam scurtată faţă cu originalul slavo-grecesc.

Mult mai veche decît cronica lui Hamartolos este credinţa că Avraam „ştia meaşterşugul stealelor şi tocmeala ceriului şi a zodiilor" şi că el ar fi arătat acel meşterşug egiptenilor. Deja Josephus o pomeneşte[5], precum şi voroava ce a avut cu astronomii eghipteni, apoi Alexander Polyhistor; Syncellus zice că Avraam a arătat eghiptenilor meşterşugul calendarului. Toate notiţele relative au fost adunate de Beer[6] şi Fabricius[7]. Intercalaţiunea despre modul cum a dovedit Avraam minciuna prezicerilor după zodii are o analogie în poveşti medio-evale, dar cari au scopul tocmai contrariu, adică de a dovedi adevărul prezicerilor astrologice, întocmai după cum erau credinţele acelor timpuri. Aşa se spune de Nostradamus, vestitul astrolog francez: «Plimbîndu-se odată cu domnul de Florinviile, văzură în curtea castelului doi purcei, unul alb şi altul negru. întrebat ce se va întîmpla cu dînşii, răspunse Nostradamus: „Noi vom mînca cel negru şi lupul va mînca cel alb". Pentru a-1 dezminţi, porunci Florinville să se taie porcul cel alb şi să se gătească pentru cină. Pe cînd bucătarul gătea pe acel purcel, intră în cuhnie un lup ce-1 ţinea pentru a-1 domestici şi mîncă o parte din acel purcel. Bucătarul, fiindu-i frică de stăpîn, se apucă şi găti purcelul cel negru. Cînd şezură la masă, zise de Florinville către Nostradamus: „vezi că noi mîncăm purcelul cel alb şi lupul nu se va mai atinge de dînsul". „Ba, respunse Nostradamus, noi mîncăm cel negru". Cercetîndu-se mai de aproape, află de Florinville cum s-a petrecut lucrul şi că Nostradamus avea dreptate". »

A doua variantă este localizată în Germania, unde slujeşte ca esplicare pentru herbul familiei Schaffgotsch. în herbul acestei familie se află şi un miel, şi iată cum esplică legenda originea acestui miel: „Şezînd odată la masă cu mulţii prietini ai lui, întrebă contele Hans Ulrich de Schaffgotsch. pe un învăţat al lui, ce şedea asemenea la masă, de ce moarte-

[4] I. Porfiriev, *loc. cit.*, p. 252-256.
[5] Iosephus Flavius, **Ioi)5atKd ApxaioXoyia** I, 8, 2.
[6] Beer, *loc.cit.*, p. 25 şi nr. 233, p. 78, nr. 837, şi p. 91, nr. 978 şi urm,
[7] Fabricius, *loc. cit.*, I, p. 350 — 377.

va muri. După multă luptă spuse acela că va muri prin fier. Pentru a-şi bate joc de prevestirea magistrului, trimise Hans Ulrich să-i aducă un miel şi întrebă iarăşi pe acel magister ce e soarte a mielului. Magistrul răspunse: va fi mîncat de lup. îndată porunceşte contele bucătarului său să pregătească mielul pentru cină. Dar în zadar aşteaptă toţi mesenii să se aducă mielul, căci un lup domesticit, care întorcea frigarea în curte deja de mulţi ani, se apucase de mîncă mielul."[8] întocmai aşa s-a şi împlinit şi cealaltă prevestire şi prin aducere aminte s-a pus mielul în herbul familiei.

Moartea lui Avraam

Redacţiunea cea mai veche română a legendei despre moartea lui Avraam s-a publicat de către d-nul Hasdeu, făcînd parte din Codex Sturdzanus, de pe la sfîrşitul sec. al XVI-lea (ante 1600)[9] (2). Alăturea cu textul român a mai publicat şi textul slavic (bulgar) dintr-un manuscript al Arhivei Statului, din sec. al XVI-lea, descoperit de domnia-sa. Ne mirăm însă cum a scăpat cu vederea publicaţiunea lui Tihonravov[10], încît a scris că „textul slavic al acestei legende, întru cît ştim noi, fiind pînă acum inedit, îl publicăm faţă în faţă de cel românesc"[11]. Comparînd aceste două texte slavice, vedem că acela publicat * de d-nul Hasdeu reprezintă o recenziune scurtată şi trunchiată, deoarece nu ne spune nimica despre modul cum a murit Avraam, adică lipseşte tocmai partea cea mai importantă şi care e şi mai dezvoltată în recenziunea a doua slavică. Mai fragmentar încă este şi textul român publicat de d-nul Hasdeu, care se potriveşte întocmai cu textul slavic alăturat, nesocotind mici diferente. Dar pe lîngă acea redacţiune scurtă sau trunchiată, posedăm noi şi redacţiunea cea dezvoltată în două copii, amîndouă

[8] I. Kern, *Schlesiens Sagen, Legenden und Geschichten,* Braslau, f.a. [1867], p. 20-23.
[9] B. P. Hasdeu, *Cuvente denbătrîni,* voi. II, Bucureşti, 1878, p. 189— 194.
[10] N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. I, p. 79 — 90.
[11] B. P. Hasdeu, *op. cit.,* voi. II, p. 187. Abia mai tîrziu am observat că d. Hasdeu a rectificat în *Adaus,* p. 734, prima sa aserţiune, menţionînd textul lui Tihonravov; noi deci rectificăm aci cu plăcere observaţiunea noastră^ din text [completare publicată la *Adause şi îndreptări* — n.ed.].
* în text: aceea publicată (n.ed.).

posesiunea noastră. Copia întîi e coprinsă în sbornicul nostru de pe la mijlocul sec. al XVIII-lea (cea 1750)[12], 13 foi. La început însă lipseşte o foaie, două, şi tot atîtea la sfîrşit, ceea ce se poate lesne controla prin copia a doua, întreagă, ce o posedăm în sbornicul nostru de la 1813[13]. Deoarece copia mai veche se potriveşte întocmai cu cea modernă şi coprinde în sine şi redacţiunea cea scurtă, vom da aci coprinsul acestei legende după copia cea modernă. Cercetări detaliate asupra raportului între diferitele redacţiuni şi copii nu intra în cadrul descrierei repede literare de faţă.

Titlul redacţiunei din 1813 este *Viaţa părintelui nostru cel drept Avraam, scrisă după Apocalipsi cu cuvinte frumoase foarte* (în loc de „Moartea părintelui..." etc):

„Avraam avea locuinţa lui lîngă Diea cea neagră, întru răpaosul ce venea drumurile ca să priimească pe streini şi călătorii. Apropiindu-se vremea moartei sale, chemă Dumnezeu pe arhanghelul Mihail şi-1 trimise la Avraam să-1 pregătească de moarte. Ajungînd la dînsul, îi spuse că vine de la cetatea cea mare, fiind trimes de către împăratul cel mare, să zică, prietenului său Avraam să-şi gătească toate ale casii lui şi că împăratul îl cheamă. Gătindu-se Avraam să se întoarcă cu acel strein din satul unde-1 aflase îngerul vru să aducă cai să încalece, îngerul însă îl opri zicînd că se fereşte să încalece pe vită cu patru picioare, ci mai bine se duseră pedestri pînă la casa lui Avraam. Pe drum trecură înaintea unui chiparos înalt, care strigă deodată cu glas de om: sfînt, sfînt, sfînt! Domnul Dumnezeu te cheamă, părinte Avraame! Apropiindu-se de curte, şezură la vorbă; Isac văzu pe înger şi cunoscu că nu este om pămîntean şi alergă de se închină, înaintea lui. Apoi aduse lig[h]ean cu apă şi Avraam se sculă şi spălă picioarele streinului, şi plînse pe cînd îl spăla. Isac prinse de asemenea şi îngerul plînse. Lacrimile îngerului se făcură pietri nestimate. Apoi porunci Avraam fiului său să gătească masă bună şi două pături, una pentru dînsul şi alta pentru străinul. Atunci se sui arhanghelul la Dumnezeu şi zise că nu poate să spuie lui Avraam de moarte. Iar Dumnezeu îi răspunse că va trimite un vis lui Isac prin care îi va arăta toate şi arhanghelul să-i tîlcuiască visul, ca Avraam să poată îngriji de toate; iar îngerul să mănînce cu ei la masă. Noaptea arata Dumnezeu lui Isac în vis pomenirea morţii lui Avraam.şi Isac se sculaşi se atîrna de gîtul tatălui său, plîngînd cu amar. Şi Isac îi spuse: «Eu văzui: într-această noapte era soarele şi luna deasupra capului meu şi zorrile (!) răshirate şi luminate şi ceriul deschis, şi eu mă veseleam. Şi iată un bărbat luminos ca soarele să pogorî din ceriu şi-m luă soarele din capul mieu şi să sui în ceriu şi eu rămăsei jalnic. »

Arhanghelul le tîlcuieşte visul, arătînd că a venit ceasul morţii lui Avraam şi că el vrea să-i ia sufletul. Atunci se rugă Avraam de dînsul ca să-1 ia cu trupul, să vază toate lucrurile lumii şi tot norodul, apoi se va supune morţii. Dumnezeu zise arhanghelului să ia carul heruvimilor şi să înalţe într-însul pe Avraam, ca să vază toate. înălţîndu-se, văzu mulţi oameni chinuindur-se iar alţii jefuind şi plini de păcate, şi el rugă pe Dumnezeu ca pămîntul să-i înghită şi să cază foc din cer peste dînşii. Dumnezeu îi împlini dorinţa, dar spuse în aceeaşi vreme arhanghelului să întoarcă carul, ca Avraam să nu mai vază norodul, că altmintrelea ar prăpădi toată lumea; şi aşa întoarse carul către uşa ceriului celui dîntîi. Acolo văzu Avraam două căi, una largă şi alta strimtă, şi înaintea lor şedea un om cu firea înfricoşată; şi cînd vedea el suflete multe pe calea largă, rănite de îngeri, plîngea. Cu acele suflete însă ce venea pe calea cea strimtă, se veselea. Acesta era Adam care plîngea sufletele păcătoşilor şi se bucura de sufletele drepţilor. Apoi mai văzu un om lucind ca focul, avînd o carte mare înaintea sa şi îngeri* [i] scria ispitele şi milosteniile oamenilor şi cumpănea sufletele: acela era Avei, fiul lui Avraam, care judecă sufletele oamenilor pînă la cea din urmă judecată. Aşa mai vede şi altele şi este readus la pămînt.

Aci vine moartea la dînsul, însă în chip strălucitor, ca să nu-l sperie. Avraam voi să vază faţa adevărată a morţii şi el se arătă lui, cu capul de zmeu în şapte chipuri, în patrusprezece feţe de foc şi cu multă groază, aşa încît au murit atuncea de groaza ei 7 000 de oameni; apoi s-a schimbat iar moartea cum era înainte. In fine, se înduplecă Avraam să îngrijească de casa lui şi să se gătească de moarte. Apropiindu-se ceasul morţii, zise moartea lui Avraam: Vine de-mi sărută mîna. Şi Cu această sărutare îi dede şi paharul cu otrava morţii; în momentul acela sosi arhanghelul Mihail cu mulţime de îngeri şi luă sufletul lui Avraam. Şi pe Avraam îl îngropară Isac, Sarra (!) şi toţi vecinii cu jale mare, în Diea cea neagră."

Manuscriptul se termină cu cuvintele următoare: „Deci şi noi, iubiţilor mei fraţi şi pravoslavnicilor creştini, vecinii, părinţii noştri să-i cinstim, călătorii streini să-i priimim" etc. Această „moralisatio" se adresează către cetitori pravoslavnici creştini, ceea ce e foarte interesant pentru o carte anatemizată * şi afurisită de biserica ortodoxă anume şi era

12 F. 101-113.
13 ,, 98-112.

* In text: anatematizată (n.ed.).

foarte răspîndită printre bogomili, ceea ce însă n-a relevat d-nul Hasdeu de loc. Rolul ce-1 joacă arhistratigul Mihail se esplică prin predilecţiunea ce au avut bogomilii tocmai pentru acest înger. în literatura română a ajuns desigur dintr-un manuscript slavon, bulgar sau serb. Nu în toate detaliele se potriveşte redacţiunea lui Tihonravov cu redacţiunea română; amîndouă însă se trag de la o origine comună.

Originalul grecesc din care s-a scos traducerea slovenească este pînă acuma inedit; manuscriptul se află la Viena[15]. în literatura orientală nu găsim nimic care să corespundă unei *apocalypse* a lui Avraam; numai unele detalie se afla acolo, aşa de esemplu că Dumnezeu n-a voit să arate lui Avraam moartea în chipul ei cel groaznic[16] sau că Avraam a murit, sărutat fiind de Dumnezeu[17]. Cît despre înălţarea sa în cer, încă cu firea trupească, se vede că a influenţat asupra acestei legende legenda despre moartea lui Moisi, care asemenea se opune îngerului morţii şi moare sărutat de Dumnezeu. Pe timpul vieţii sale însă, el a fost în cer şi a văzut toate ce vor fi. Legenda aceasta despre moartea lui Moisi o găsim 9
mai întîi în comentariul lui Pseudo-Jonathan la Deuteronomium, cap. 33; apoi s-a dezvoltat şi a ajuns o carte deosebită, compilată şi redactată cel mult în secolul al X-lea. Mai cu seamă dacă comparăm dialogul între Avraam şi arhanghelul Mihail şi apoi cu moartea cu dialogul între Moisi şi Samael, îngerul morţii, devine analogia frapantă între aceste legende. Textul ebraic s-a publicat în mai multe; rînduri, latineşte a fost tradus şi editat de Gaulmin[18] şi apoi de Gfrorer[19].

[15] J. A. Fabricius, *op.cit.,* vol.I, p. 417-418 si B. P. Hasdeu, *oţA* voi. II, p. 181.

[16] G. Weil, *op.cit.,* p. 98; J. von Hammer-Purgstall, *Rosenol,* p: 56-57.

[17] Genes. rabba.

[18] Gilbert Gaulmin, *De vitta et morte Mosis libri tres,* Paris.

[19] *Prophetae veteris pseudepigraphi,* ed. A. F. Gfrorer, Stuttgart, 1840 p. 330-362.

în literatura slavă şi bizantină urmează, după apocrifele privitoare la Abraham, un şir întreg de apocrife relative la visul lui lacob, la Iosif în Eghipt şi mai cu seamă *diatele* pseudepigrafice [ale] acestor din urmă, editate greceşte de Fabricius şi slavoneşte de Tihonravov şi Porfiriev. Noi pomenim acestea toate în treacăt, fiindcă pînă acuma n-am reuşit a le găsi şi româneşte; dar nu ne îndoim că cercetări continue ne vor aduce cunoştinţa şi de manuscripte române, pînă acuma neconsiderate sau necunoscute cu totul.

Legenda ce o avem noi după aceste este un epizod din viaţa lui Moise. Hronograful nostru[1] ne spune: „Iară odată ea (fata lui Faraon) l-au dus (pe Moise) la tată-său la împăratul şi, văzîndu-1 aşa curat şi frumuşel, l-au luat în braţă şi-l dezmerda ca pre un prunc. Iară el să-ntinsă şi luă coroana după capul împăratului şi o dede gios. Pentru aceasta s-au scîrbit împăratul şi vrea să-1 omoară. Iar fata lui Faraon, muma lui Moisi, dacă au audzit, au mărsu şi au dzis: împărate! să nu faci acest lucru, să omori copilul, că el iaste nepriceput ca un prunc şi de nu mă credzi împărăţia ta că nu să pricepe, să pui într-o tipsie galbeni şi într-alta cărbuni aprinşi şi pune înaintea copi[lu]lui, să ispiteşti; şi atunci de se va tinde la galbeni, vei vedea că să pricepe, iar de să va tinde la foc, la jeratec, vei vedea împărăţia ta că iaste brudiu. Şi ispiti Faraon cu aceasta, de au pus deoparte galbeni], de altă parte cărbuni aprinşi, şi ce vru Dumnedzău: s-au întins copilul şi au luat cărbuni cu mînuşiţa lui şi, băgîndu-1 în gură, ş-au ars limba şi dintr-aceea el au grăit lăicav sau gîngav pînă la moartea lui. Iară Faraon, dacă văzu aşa, el l-au credzut că iaste un prunc brudiu şi i să potoli mînia."

Sfîrşitul acestei legende ne esplică cauza de ce s-a scornit. Deoarece se zice în Biblie cum că Moisi „era gîngav sau zăbavnic cu limba", a venit apoi fantazia legendară şi a esplicat cum să poate ca Moisi, care trebuia să fie desăvîrşit în toate, să aibe o lipsă firească. Aşa se şi află, mai cu aceleaşi

r [1] F. 23v.

cuvinte, deja în *Genesis rabba* din secolul al V-lea[2], apoi în *Sefer haiaşar* şi, de acolo, în aşa-numita *Cronica lui Moisi,* compilată în limba ebraică cel mult în sec. al X-lea din legende mult mai veche, apoi în Ialkut[3]; singura deosebire ce esistă între aceste redacţiuni şi cea română este că în redacţiunea ebraică vine îngerul Gabriil şi mîna lui Moise, pe care o tindea el către galbeni, o împinge către tipsia de cărbuni[4]. Tot aşa se află această legendă şi în literatura muhamedană, care a împrumutat-o cuvînt din cuvînt din literatura rabinică[5]. Din Orient a ajuns în literatura bizantină şi, de o parte, în cronica lui Dorotheus[6] şi de alta în literatura slavonească. Textul slavon publicat de Tihonravov[7] este mult mai dezvoltat; episodul nostru se află acolo îndată la început[8] şi se potriveşte mai mult cu redacţiunile orientale decît cu cea română, căci şi acolo se pomeneşte de îngerul Gavriil care împinge mîna copilului către cărbuni. Ba, ce e mai mult: Valaam vrăjitorul, de care se vorbeşte numai în redacţiunile; orientale şi care nici nu se pomeneşte cu această ocaziune de Dorotheus, joacă şi în redacţiunea slavonă acelaşi rol de sfetnic al lui Faraon, ca în cele orientale, ceea ce ne dovedeşte că izvorul legendei române trebuie căutat în hronograful slavon şi nu în Mineiul de unde e scoasă acea redacţiune slavică, publicată de Tihonravov. Mai aproape de recenziunea română, dar foarte prescurtată, este varianta din Palia publicată de Porfiriev[9]. Dar interesant este că această legendă a intrat în literatura populară serbească, unde se spune că Constantinopole a fost zidită de un ficior de împărat gonit de către tatăl său, căruia i-a luat asemenea coroana din cap şi care apoi, cînd îl ispitiră, tinse mîna la tipsia cu aur şi nu la cea cu .cărbuni[10].

Cu aceeaşi ocaziune mai comunicăm aci şi un alt episod din hronografele noastre, interesant pentru cele zise mai sus,

[2] Cap. I si II.
[3] F. 25',‛§ 166.
[4] Editată latineşte de Gaulmin, apoi de Gfrorer.
[5] G. Weil, *op. cit.,* p. HI—143; J. von Hammer-Purgstall, *Rosenol,* I., p. *88-89.*
[6] *Ed. cit.* p. 43 urm.
[7] N. Tihonravov, *loc. cit.,* voi I, p. 233-253.
[8] P. 235-236.
[9] I. Porfiriev, *op. cit.,* p. 229—230.
[10] H. F. Massmann, *Kaiserchronik,* voi.III (anotaţiunile), p. 870-871.

cînd vorbeam de legenda lui Adam şi de toiagul lui Moisi. Precum am văzut mai sus, este izvorul acelei legende o apocalipsă grecească atribuită lui Moisi care spune cum că, fiind el pe muntele Sinai, vede, ca să zic aşa, întîele întîmplări ale omenirei. O reminiscenţă din acea legendă s-a păstrat şi în hronografele, şi iată textul relativ la acea legendă:[11] „Şi în toată vremea, acolo în pustie, i se arăta arhanghelul Gavriil şi-i spunea cum au făcut Dumnedzău lumea, de început ceriul şi pămîntul, cu toate podoabele cereşti şi pămînteşti, şi precum făcu Dumnedzău pre om, şi cum s-au înmulţit în lume oamenii şi cum a dat, Dumnedzău în lume potop de au înecat toate trupurile pre pămînt şi cum au făcut oamenii turnul cel de piatră să se suie în cer, şi cum s-au dezmeticit şi s-au pierdut limbile; şi pentru oamenii cei vechi i-au spus, care cum au fost şi cine cîţi ani au trăit. Şi acolo i-au spus îngerul cum va să-i dea Dumnedzău tărie, să scoată pre norodul lui Izrail de la Eghipet, şi cum va lua pravila de la Dumnedzău şi va asculta pre dînsul toată seminţia jidovească. Şi-i arătă îngerul tocmealile ceriului şi stihiile şi tocmala stealelor şi numărul şi altă toată înţelepciunea/'

Credem de prisos a mai demonstra pe larg originea orientală a acestei legende, care se poate considera ca embrionul *apocalipsului;* numai atîta observăm că legendele rabinice pomenesc des de vederea profetică a lui Moise, atît a lucrurilor viitoare, cît şi a lucrurilor trecute, ce le-a văzut el cînd era în cer, să priimească tablele legii.

Pomenim acuma de *manna* sau de pîinea cerească care, după legendă, „cine ce poftea la inima sa, orce fel de bucate sau de băutură, aşa se făcea în gura lui"[12]. Mai pe larg despre ^această legendă care, precum cred, a influenţat chiar legenda iţedioevală a sf. Graal, am tractat în *Germania* lui Bartsch[13]. 0 altă legendă[14] spune că Moise s-a rugat de Dumnezeu să vază faţa lui, ceea ce Dumnezeu nu-i îngădui, dar numai dumitra lui o văzu: „Iară Moisi, de frica luminii, s-au apucat]de o piatră din muntele Sinaei şi să topi piatra ca ceara şi

[11] ,
[12] Hronograful, f. 29v.
[13] [M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sage* und Märchen] în *Germania,* XIII (XXV), 1880, p. 288-289.
[14] Hronograful, f. 32r.

s-au vîrît Moisi în piatră, de i să cunoaşte locul şi tiposul pînă astăzi". Pînă acuma n-am dat de izvorul acestei legende, care poate că şi-a luat naştere din cuvintele biblice (Exod. 33, 22): „Şi va fi: cînd va trece mărirea mea, te voi acoperi cu mîna mea, te voi pune în spărtura acelei stînci şi te voi acoperi cu mîna mea pînă ce voi trece". O legendă talmudică spune că acea spărtură a fost peştera unde mai pe urmă s-a adăpostit proorocul Ilie şi unde asemenea a văzut pe Dumnezeu trecînd pe vîntul cel lin. Legenda mai adaugă că acea crăpătură în stîncă era cît un ac, căci altmintrelea nici Moise, mici Ilie n-ar fi putut să stea acolo de lumina cea mare.

SOLGMON

Trecînd peste epizoduri mai mici şi de puţină valoare precum precizarea fiecărei pietre din Efud, căruia din triburi corespundea şi ce proprietăţi avea fiecare piatră, tratată pe scurt în hronograf [1] şi altele, ajungem deodată la Solomon, eroul unui ciclu însemnat de poveşti şi legende cari au influenţat în gradul cel mai înalt atît Orientul, cît şi Occidentul. Căci Biblia, înzestrînd pe Solomon cu toate darurile spiritului şi ale trupului, a dat putere fantaziei de a se dezvolta şi de a descrie mărirea şi înţelepciunea lui Solomon. Astfel a ajuns viaţa lui Solomon să fie ca o cercevea, care coprinde în sine un şir îndelungat de istorii şi poveşti, adeseaori de origine cu totul străină, cari s-au grupat şi cristalizat în jurul acestui punct fix. Prof. Veselovski din Petersburg a dedicat acestui şir de legende o carte specială, fundamentală, în care analizează fiecare din aceste poveşti, arată originea lor, amestecarea cu poveşti de origine deosebite, apoi le urmăreşte în călătoria lor prin Europa, arătînd şi mijlocitorii cari au contribuit mai mult la răspîndirea şi schimbarea lor [2].

[1] F. 34.

[2] A. N. Veselovski, CjiBflHCKifl coarna o COJIOMOHT> H KnTOBpaCT>, St. Petersburg, 1872.

Noi, în literatura română, nu posedăm mai nici una — afară de aceea ce o vom cita imediat mai pe larg — din poveştile din cercul solomonic, luate de-a dreptul de aci, adică atribuită lui Solomon, ci în mare parte au ajuns la noi deja sub o formă schimbată şi anonimă, sau atribuită cu totul altuia. Aşa, am vorbit în partea întîi de o carte de provenienţă solomonică şi am revenit asupra acestei cărţi şi în partea a doua, pentru a reveni acuma şi a treia oară la dînsa, adică de *Viaţa lui Bertoldo,* care a ajuns la noi sub forma grecească şi italiană. Am mai vorbit cu ocaziunea *Isopiei* şi a lui *Archir şi Anadan* de originea solomonică a legendei zidirii oraşului în aer, care şi-a luat naştere din legenda cum că Solomon zbura prin aer de la Ierusalim la Damasc, dus de un duh care-i era supus. Din acel duh s-a, făcut apoi, în legendele rabinice şi musulmane, un covor,, apoi sub formă mai reală, o ladă trasă de vulturi, în sfîrşit,. chiar un cal zburător, care toate, precum am văzut, aui intrat în basme şi joacă acolo un loc însemnat [3].

Altă poveste de origine solomonică, destinată de a arăta:, pătrunderea şi înţelepciunea lui Solomon, am tractat-o de asemenea la locul ei, vorbind de povestea *Feciorul moştenitor*,* pe care "Solomon îl recunoscu ca adevărat fiu dintre* mulţi fraţi ce pretind împreună cu dînsul moştenirea tatălui lor. Am putea mări nenumărat şirul citatelor dacă am voi să culegem aci toate urmele legendelor solomonice în. literatura populară română, cea scrisă şi cea nescrisă. într-un studiu special vom reveni mai cu seamă asupra „ierbii fiarelor", care se bucură de o reputaţiune foarte mare în credinţele populare şi care, precum o vom demonstra, nu este altceva decît legenda solomonică despre Şamir. Afară de aceste urme sporadice şi indirecte, avem însă în hronografele noastre* o legendă nu mai puţin importantă, atribuită de-a dreptul: lui Solomon, adică legenda despre regina Sava, născută din. povestea Bibliei [5], că regina Sabei a venit la Solomon şi a\ recunoscut înţelepciunea lui cea înaltă. Legenda, din partea ei, a împodobit însă foarte mult venirea reginei Sava şi a adăogat şi întrebări isteţe ale ei la cari răspunde Solomon, şi.

[3] Mai sus, p. 78 — 80.

[4] Vezi mai sus, p. 103 — 104

[5] Regii, I, cap. 10, v. 1- 10.

astfel ea recunoaşte agerimea minţii sale. Iată cum ne-o povestesc hronografele române[6]:

„Aşijderea era o împărăteasă anume Sava, ce se dzicea elineaşte Sivila, împărăteasă mare de la marginea pămîntului, unde iaste aurul cel scump ce să cheamă Sufir. Şi dacă au audzit de atîta înţălepciune a lui Solomon, s-au sculat cu multă avere, tot de aur scump şi de pietri cioplite şi de dulceţi scumpe şi au purces cu puteare mare şi au vinit la Ierusalim şi adunîndu-se cu Solomon împărat, începură a vorovi tot de înţălepciune şi pilde adinei; şi cîte tîlcuri l-a întrebat Sivila împărăteasa, toate cu tocmeala înţălepciunii i le-au răspuns prea înţăleptul Solomon. Şi să alină inima Sivilii despre toate lucrurile cîte au întrebat pre Solomon, pentru că şi Sivila era înţăleaptă, atîta cît şi alţi împăraţi de pe la marginea pămîntului trimitea de întreba sfat şi învăţătură de la dînsa. Iară Sivila dacă audzi aşa şi vădzu că nu poate prinde întru nemic înaintea lui Solomon, încă l-au mai ispitit odată să-şi mai vadză; adusă cu sine feate curate, tinere, şi copii tineri, de potrivă cu featele, şi porunci împărăteasa de le rătedzară părul tuturor într-un chip, şi copiilor şi featelor, şi-i îmbrăcară tot într-un port, şi-i aduseră înaintea împăratului şi a tot sinatul, şi dzise Sivila: împărate! voi să-mi spui, dentre aceşti copii, Cari sînt feţi şi cari sînt feate? Iar Solomon mult s-au mirat de aceasta şi dzîsâ de le deaderă apă pre mini, ca să să spele înaintea împăratului. Şi spălîndu-să, în loc pricepu împăratul Solomon cari sînt feţi şi cari sînt feate, că feţii se spăla pre mîni şi pre obraz apăsat şi tare, iar featile să spăla linişor şi smearin. Şi dzisă Solomon de-i alesără deosebi şi trimiseră de-i cercară şi fu adevărat cuvîntul lui Solomon împărat, pentru care mult s-au mirat Sivila împărăteasa şi au dzis întru audzul tuturor: mai multe vădzui cu ochii mei decît audzii cu urechile mele pentru Solomon împăratul."

Izvorul cel mai vechi [al] acestei legende este comentariul agadic scris la cartea Esterei, cel mult în sec. al V-lea, în limba aramee. Legenda română însă este prescurtată, căci îi lipseşte la început povestirea cum a trimes împăratul Solomon o pasere ca sol la regina Sava şi apoi cum a primit-o împăratul Solomon, şezînd într-un palat de sticlă, întocmai precum se află în literatura muhamedană începînd de la însuşi Coranul (2), şi apoi în literatura slavonă. Tot aşa lipseşte şi o sumă de cimilituri şi ispite cari sînt enumerate în acele literaturi. Ceea ce priveşte însă acea întrebare, ea se

6 F. 49v-50r.

mai află în Midraş Misie[7] şi la Glykas, în *Analele,* partea a doua, ed. Bonn, p. 343[8]. în recenziunea slavonă publicată de Tihonravov ea se găseşte de asemenea[9], dar diferită de testul român şi de cele greceşti şi ebraice. Veselovski, în cartea sa, a cules amîndouă recenziunile] slavice şi le-a tratat acolo[10], însă prea pe scurt. înlăuntrul cărţii a observat însă foarte bine legătura ce esistă între aceste întrebări isteţe şi altele de felul acesta din literatura populară universală, în special din cea slavică.

Fără îndoială, a intrat de aci în *Viaţa lui Esop,* unde Esop a luat locul împărătesei Sava şi se întreabă cu filosofii eghipteni mai aceleaşi întrebări pe care le găsim în literatura solomonică. De altă parte, mai atragem atenţiunea şi asupra basmului *Zefirin cel frumos,* din colecţiunea lui Arsenie[11], care se pare că nu este altceva decît însăşi legendele solomonice reduse la o singură poveste. Mai multe din elementele caracteristice acestui ciclu se regăsesc în acel basm — se înţelege, schimbate şi schimonosite încît devine adesea greu a le regăsi prototipul, căci nu este un product omogen ci, precum se poate des observa, şi mai cu seamă la basme, este rezultatul contopirei a mai multor elemente luate din diferite părţi. Elementele ce par a sta în legătură cu legendele solomonice sînt următoarele: „Roşu împărat trimete soli la Verde împărat cu porunca să ghicească care din cei trei viţei aduşi e mai mare, care e mijlociu şi care e mai mic. Aceşti viţei seamănă unul cu altul ca parc-ar fi unul. Fata împăratului spune lui Zefirin, care se afla în temniţă, ce năpaste a căzut asupra lor. Zefirin însă o sfătuieşte să facă trei grămezi: una de grîu, una de orz şi una de mei şi să vază: care viţel va merge la grîu, acela e mai mare; care se va duce la orz este cel mijlociu şi care se va duce la mei e cel mai mic. Aşa făcu Roşu împărat şi s-a găsit că a zis adevărat."

Se vede clar că nu este altceva decît întrebarea împărătesei Sava cu deosebirea numai că, în loc de oameni, s-au

7 Ialkut, II, f. 161 d, § 1085.
8 Fabricius, *op. cit.,* I, p. 1031 urm.
9 A. Veselovski, *op. cit.,* voi. I, p. 271-272.
10 P. 347-350.
11 T. M. Arsenie, *Basme sau istorii populare,* voi. II, 1874, p. 31 şi urm.

pus viței și în loc de distingerea sexului e vorba de distingerea vîrstei; întocmai ca într-un basm unguresc[12], unde însă trei cai albi au luat locul vițeilor din basmul român. într-un basm buddhistic-tibetan[13] trimete un împărat la o fată două iepe care se asemeneau întocmai, ca să spuie care din ele e muma și care mînzul. Fata, foarte isteață, le dă de mîncare și recunoaște pe aceea ca mumă care dedea finul cel mai bun, cu botul ei, în partea celei[l]alte iepe. Aceeași fată recunoaște sexu la doi șerpi, punîndu-i în lînă: șarpele bărbătesc se tot zvîrcolea pe lînă, fără a se putea liniști, pe cînd șarpele femeiesc se încolăcește și se culcă pe lînă. A treia ispită trimisă de către împăratul este să spuie care este capul și care este rădăcina unui toiag, egal de gros din toate părțile. Fata pune bastonul în apă și partea de către rădăcină se cufundă mai mult, pe cînd partea de cătră vîrf se ridică ceva mai sus. întocmai așa este și întrebarea a doua în basmul român; aci recunoaște Verde împărat, după sfatul dat de către Zefirin fetei de împărat, printr-aceea că el aruncă toiagul în aer și pe care vîrf cade, acela este vîrful mai spre rădăcină. Diferența într-acestea, precum se vede, este numai că acolo se face proba în apă și aci în aer, și că în legenda tibetană s-au schimbat rolurile: locul împăratului Solomon 1-a luat o fată isteață și locul împărătesei Sava 1-a luat un împărat. Tot așa se povestește și în basmul unguresc. Pînă aci se potrivește și basmul român din colecția fraților Schott, intitulat *Albu împărat și Roșu împărat*[14]. Trecem acuma peste epizodul că vine o săgeată, aruncată de la Roșu-împarat, pe care era scris să o întoarcă tot așa de iute precum a venit, ceea ce și face Zefiiin; tot așa, trecem și peste călătoria lui Zefirin la Roș-împarat, care era însoțit de doi tovarăși asemenea cu dînsul. Acolo dovedește el iarăși pătrunderea înțelepciunei sale și se apropie de legenda lui Hamlet.- Noi am tractat acest epizod în altă parte[15] mai pe larg.- „Fiind acolo la Roșu-împărat, mărturisește Zefirin că el a întors săgeata cu atîta putere încît a pătruns chiar zidul

[12] Siier, *Ungarische Märchen und Sagen,* Berlin, 1850, nr.2.

[13] Dsanglun, *ed. cit.,* cap. 23, p. 190-191.

[14] Arthnr und Albert Schott, *op.cit.,* nr.9, p.125—35.

[15] M. Gaster, *Legende talmudice și legende române,* în *Anuar pmtni israeliti,* V (1882), p. 27-35.

palatului și era aproape să-1 rănească pe împăratul însuși, împăratul, supărat, pregătește o țeapă, ca să-1 tragă într-însa. Zefirin însă trimisese carte la Verde-împărat, ca să-i trimeață oștirea într-ajutor și ea să fie îmbrăcată în trei feluri de porturi: o parte să fie îmbrăcată în haine roșii, a doua în haine negre și a treia în haine albe. După aceea fu Zefirin dus la țeapă; în același moment se văzu venind oștirea lui Verde-împărat, cea îmbrăcată în roșu și tot poporul începu a arăta armata ce înainta. Zefirin însă zise: «Popor nesocotit! Nu vezi că focul te-a cuprins !» După aceea veni cea îmbrăcată în negru și iarăși zise: « nu vedeți că întîi a fost foc și acuma cărbuni? » Trecînd și aceasta, se ivi cea îmbrăcată în alb ș-atunci iarăși zise: « Ați văzut focul, cărbunii lui, acuma cenușa!» Astfel surprins de armata lui Verde-împărat, e bătut Roșu-împărat și Zefirin se întoarce cu izbînda acasă".

Acest epizod, care se află sub forma de basm și la sîrbi, unde se numește Zefirin de-a dreptul Solomon, corespunde uneia din cele mai importante legende solomonice din ciclul slavonesc. Este legenda lui *Solomon și Kitovras,* care după aceea a ajuns *Povestea țarului Solomon și Por.* Aci se spune cum că Kitovras, respective Por, a venit de a răpit femeia lui Solomon și a dus-o în țara lui. Solomon se ia după dînșii și poruncește [la] oștirea sa să vie acolo și să se ascunză nu departe de oraș. în oraș, vine la palat și este imediat recunoscut de către împărăteasa, nevasta lui, care, apucîndu-1, 1 pune într-o ladă pe care se așează. Cînd vine împăratul Por, ea îl arată și-i spune să omoare îndată pe Solomon, că aci altmintrelea îl va înșela prin înțelepciunea sa. Dar împăratul Solomon îi zice să nu uite că și el a fost un împărat mare și de aceea se roagă să-1 omoare pe spînzurătoare. Ducîndu-1 la spînzurătoare și suindu-se pe scară, buciumează Solomon o dată și partea oștirei cea îmbrăcată în alb se arată, împăratul Por văzînd-o, întreabă pe Solomon ce este. Solomon răspunde: „Sînt îngeri ce vin să-mi ia sufletul". La al doilea sunet se ivește oștirea îmbrăcată în roș și, întrebînd Por iarăși cine este, îi răspunde Solomon: „Sînt îngerii ce vin să-mi ia sufletul". Iar cînd se arată partea oștirii îmbrăcată în negru, zice Solomon: „Ăștia sînt diavoli ce vin să-ți ia sufletul tău". Și în momentul acela năpădește oștirea lui

Solomon peste toți ce steteau acolo, să vază spînzurarea împăratului Solomon, şi în locul acestuia se spînzură Por împreună cu nevasta cea necredincioasă a împăratului Solomon.

Veselovski a cercetat în mod eminent această legendă în toată întinderea ei[16], arătînd atît forma mai veche, cît şi trecerea ei în bîlinele ruseşti, adică în cîntecele epice populare ce mai trăiesc pînă azi în gura poporului rusesc. După Veselovski s-a ocupat şi Jagic[17] cu aceeaşi temă, arătînd de asemenea trecerea ei din literatura scrisă în cea nescrisă. Dar originea imediată a acestei legende a rămas pînă azi nedesluşită. Esistența ei în literatura română ce am demonstrat-o noi acuma vorbeşte pentru presupunerea lui Jagic de a căuta şi pentru această legendă aceeaşi origine bizantino-slavă pre care o au toate cele[l]alte legende solomonice. Dacă am dovedi că această legendă se află în manuscriptul slavo-bulgar din sec. XV — XVI al Arhivei Statului din Bucureşti, descris pe scurt de d-nul Hasdeu, atunci şi această origine ar fi dovedită, căci ceea ce lipseşte pînă acum este esistența acestei legende într-un manuscript provenind de la slavii de sud, de la bulgari sau sîrbi; dar, din nefericire, este d. Hasdeu prea laconic în descrierea acestui zbornic. Nr. 9 şi 10 din acel manuscript sînt astfel intitulate de d-nul Hasdeu: nr. 9, „Cuvînt despre înțelepciunea lui Solomon şi despre nevasta lui", nr. 10 „Altă legendă sub acelaşi titlu"[18], şi aşa nu ne putem pronunța cu absolută siguranță despre coprinsul lor.

Partea întîi din recenziunea slavică spune cum că Solomon ia de nevastă pe fata lui Volotoman sau Votoloman, şi aceasta este răpită de Por. Solomon se ia după dînsa; ajungînd în țara împăratului Por, se bagă ca bucătar în casa împăratului. După gustul bucatelor îl recunoaşte nevasta hi. Cît priveşte această parte, cred că pot arăta oareşicum originea ei orientală. Legenda talmudică despre Solomon ne spune că Asmodeu l-ar fi ademenit să-i încredințeze inelul său, cel cu numele lui Dumnezeu, şi căpătînd astfel toată

[16] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 220-244.

17 [V. Jagic, *Die christlich-mythologische Schicht m der russtscm Volksepik]*, în *Ar'chivfur slavische Philologie, l(\S76),* **p.** 103-118. ^

1[8] B P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni,* voi. II, Bucureşti, 18/9, p. *W*>-

puterea lui Solomon, l-ar fi aruncat drum de trei sute de mile departe de Ierusalim. In stare de cerşetor, ajunge în fine Solomon iar la Ierusalim şi din pronia dumnezeiască regăseşte într-un peşte inelul său cel minunat, recăpătînd astfel şi puterea sa. Pe lîngă această legendă, care a dat naştere la întîia legendă a lui Solomon şi Kitovras şi pe care o cunoaşte şi Veselovski, mai există şi o alta, mai romantică[19], care însă, precum se vede, a rămas tuturor necunoscută. Această variantă sună: „După ce a fost aruncat Solomon cale de trei sute de mile departe de Ierusalim, umbla el cerşind din loc în loc în curs de trei ani, pînă cînd se milostivi Domnul de dînsul şi-1 aduse la oraşul de reşedință a împăratului Amoniților. Stînd acolo în mijlocul uliței, îl întîmpină bucătarul împăratului şi-1 băgă la curtea împărătească, ca ajutor la bucătărie. Odată găti Solomon singur toate bucatele şi cînd le gustă împăratul, îi plăcură într-atîta încît goni pe bucătarul cel vechi şi-1 puse pe dînsul bucătar. Fata împăratului de la Amon, anume Naama, văzînd o dată pe noul bucătar, se îndrăgi într-atîta după dînsul încît spuse mumei sale că ar voi să se mărite cu dînsul. Mama ei, împărăteasa, o defăima şi o certă zicînd: cum ar putea ea să ia un bucătar, pe cînd o pețeau domni şi boieri? Fata însă nu se lăsa şi muma a fost nevoită să spuie toate împăratului. Cum auzi împăratul de aceasta, se mînie foc şi voi să-i omoare pe amîndoi. Dumnezeu însă nu o îngădui şi împăratul se îndură de ei şi porunci numai să-i ducă în pustie, acolo să moară de foame. Solomon cu nevasta lui umblară prin pustie pînă cînd ajunseră la un oraş lîngă malul mării. Acolo se duse Solomon şi cumpără un peşte de la pescari şi-1 duse acasă nevestei sale să i-1 gătească. Cînd ea deschise peştele, ce să vezi! Inelul cel minunat pe care era săpat numele taumaturgic („ciudotvoreț") al lui Dumnezeu şi pe care-1 aruncase Asmodeu în mare. Cu acest inel se întoarse Solomon la Ierusalim şi luă iar locul pe tronul său, gonind pe Asmodeu. Apoi trimese de chemă pe împăratul de la Amon şi-1 întrebă cum a putut el osîndi la moarte pe doi nevinovați, împăratul de la Amon răspunse că nu îi a omorît, ci i-a

[19] Emec hamelech, ed. Amsterdam, 1648, f. 14 d—15 a, şi Jellinek, Beth-hamidrasch, II, p. 86 — 87, nr. 12.

trimes în pustie. Atunci i se făcu Solomon cunoscut, pe care nu-l recunoscuse mai înainte, şi-i arată şi fata lui, acuma împărătească în Ierusalim.

Unele trăsuri şi, pe lîngă aceasta, numele Volotoman sau Votoloman ne arată înrîurirea acestei legende asupra celei slavice; Votoloman sau Volotoman s-ar putea lesne esplică prin cuvintele Baal-Amon, sau Vaal-Amon, adică „stăpînul, domnul atnoniţilor", ceea ce şi era după legendă tatăl nevestei lui Solomon. în alte detaliuri nu intrăm deoarece întregul acest epizod nu ne interesează decît indirect acuma, cînd e vorba de literatura populară română; n-am crezut însă de cuviinţă a trece cu totul cu tăcere peste dînsul căci, oricum, luminează un punct obscur în istoria legendelor bizantino-slave şi astfel istoria legendelor române.

Pentru a sfîrşi cu legendele solomonice, mai cităm încă un pasagiu din hronografele[20] noastre, important din punct de vedere al originei legendare a cărţilor de noroc şi a cărţilor * ghicitoare române:

„Şi au aflat (Solomon) firea a tot ce iaste în lume, a oamenilor, a dobitoacelor, a păşirilor, a gadinilor, a peştilor, a ierbilor, a jivinilor şi a cîte ştim că sînt în lume pe supt ceriu şi pre pămînt, şi în ape, toate cu înţălepciunea sa le-au aflat, care înţalepciune-i era dată de la Dumnedzău. Aşijderea şi planitele şi crîngurile şi toată tocmala ceriului şi de supt ceriu ştia şi cum va lega pre diavoli şi cum îi chema pe numele lor şi toate vrăjile. Aşijderea toate leacurile şi toate doftoriile şi toate ierbile, care de ce leac era. Toate acestea le-au cunoscut Solomon cu înţălepciunea sa, şi de la Solomon au fost apucat filosofii eleneşti doftorii. Şi cu aceale ierbi şi leacuri ce arătase Solomon să tămăduia toţi oamenii din toate boalele. Că, de lovea boală pe vrun om, el să şi lecuia cu aceale ierbi ce le dedeasă scrisoare Solomon, cît de o vreame mai uitasă oamenii a să închina lui Dumnedzău şi a se ruga pentru boale, pînă stătu împărat Iezechie. Şi văzînd că au părăsit oamenii a să închina şi a să ruga lui Dumnedzău pentru boale, au trimis de au strîns toate cărţile acealea şi le-au aruncat în foc, de au ars. Şi încă dentru aceale* învăţături a lui Solomon sînt doftorii pînă astădzi."

Izvorul acestei legende despre ştiinţa medicală a lui Solomon este Talmudul[21], care de asemenea îl face autorul unei

[20] Ms. nr. 10, f. 43v.
[21] Tractat Pesachim, f. 56 a; Berachoth, f. 10 b.
* în text: ale cărţilor de noroc şi ale cărţilor ... (n. ed.).

cărţi de doftorii, abrogată şi arsă după aceea de împăratul Iezechie, din aceleaşi motive, precum spune recenziunea română. Tot aşa se spune şi de către autorii greci, adunaţi de Fabricius[22], şi astfel a ajuns şi în Hamartolos slovenesc, aici însă cam scurtat, dar în fond este aceeaşi legendă[23]. Pentru a doua oară şi mai pre scurt se repetă această legendă despre arderea cărţilor solomonice de doftorii de către însăşi hronograful nostru, cînd vorbeşte de împărăţia lui Iezechie[24].

în legătură cu ciclul legendelor solomonice, dar într-o legătură deja mai depărtată, stă legenda din Palia română pe care am numit-o *Proorocirea Savilei*[(3)]. Paralel cu proorocirile sibiline pe care se bizuiau păgînii şi sub înrîurirea lor, s-au scornit de timpuriu şi de către evrei' şi creştini astfel de proorociri, ca să arate că şi la dînşii, afară de'prooroci, au prevăzut şi proorocite lucrurile viitoare. Numărul sibilelor, întocmai ca la păgîni, merge din ce în ce crescînd, încît a ajuns pînă la zece. Una dintr-aceste şi cea mai vestită este sibila aceea care, după legendă, a venit la împăratul Solomon şi, aşezîndu-se pe lemnul crucei, a proorocit venirea mîntuitorului. Această sibilă nu este altcineva decît însăşi regina Sava care^ precum zice hronograful nostru, „se dzicea elineşte Sivila". într-un studiu deosebit[25] am cercetat mai de aproape variantele şi dezvoltările acestei legende, cum a ajuns regina Sava să fie sibila cărţilor sibiline germane şi occidentale. Savila însă cu care avem noi acuma a face este o dezvoltare mai depărtată [a] acestei legende originale şi se găseşte, precît ştim pînă acuma, în forma aceasta numai la bulgari, de unde a publicat-o şi a studiat-o foarte pe larg prof. Veselovski, cu erudiţiunea lui cea profundă[26]. Textul român, care se află în Palia imediat după legenda lemnului crucei[(4)], ne spune că Savila aceasta era fata împăratului David, născută

[22] J. A. Fabricius, *op.cit.,* vol.I, p. 1043-1045, voi. II, p. 176.
[23] I. Porfiriev, *op.cit.,* p. 261.
[24] F. 60r.
M. Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher* ***Sagen*** ... în *Germania* serie nouă, an. XIII (XXV), 1880, p. 290-294.
[26] în OKypHaiT MHHHCTep. HapoA. npocseineime. voi. CLXXXIII, p. **241**-288.

într-un mod foarte ciudat. Ea ajunge împărătească. într-o noapte văd boiarii ei din ţara „Ugorescu" nouă sori ce se ridică pe cer, fiecare avînd o formă şi o lumină deosebită, Savila le tîlcuieşte acest vis, zicînd că acele nouă sori însemnează nouă popoare ce vor stăpîni lumea, între cari enumera şi pe frîncii şi pe tătarii, şi ajunge cu povestirea pînă la judecata cea de pre urmă.

Nu-mi aduc însă aminte dacă şi acea trăsură caracteristică, cum că a avut „un picior de gîscă", care leagă legenda Sibilei cu alte legende occidentale, se află şi în recenziunea română, căci atunci identitatea acestei din urmă cu cea bulgară ar fi perfectă. Manuscriptul român, precum am spus-o deja, ne este acuma inaccesibil. Cît priveşte naşterea ciudată a Sivilei, a adus Veselovski[27] o paralelă din *Mahabharata* şi alta celtică, la care mai adăugăm legenda ebraică despre naşterea lui Pseudo-Sirah din fata prorocului Ieremia, relatată în cartea *Alfabetum pseudo-siracidicum*[28]. De altă parte, a observat Veselovski foarte bine că acel vis cu nouă sori se regăseşte şi în tîlcul oraculelor sibiline, atribuit lui Beda, învăţatului preot anglosaxon din secolul VII — VIII (m. 735), ceea' ce dovedeşte un prototip mai vechi pentru această parte a legendei, de unde au luat-o de o parte slavii (bulgarii), de altă parte a pătruns şi în Occident.

DĂRÎMAREA IERUSALIMULUI ŞI LEGENDA PROOROCULUI IEREMIA («

Evenimentul cel mai important după moartea lui Solomon din istoria întreagă a Vechiului Testament este, fără îndoială, robirea poporului evreu şi dărîmarea Ierusalimului. Alte legende intermediare, pe care ne mulţumim a le pomeni numai, sînt de esemplu naşterea celor trei coconi Anania, Azaria şi Misael, cari au fost fraţi gemeni, fiii lui Iezechie

[27] A. Veselovski, *op. cit.*, p. 254.

[28] *Alfabetum siracidis*, ed. M. Steinschneider, Berlin, 1858, f. 16ᵛ — 17ʳ, întocmai după ed. Veneţia, 1644.

împărat, care a murit în acelaşi ceas cînd ei s-au născut[1]. Altă legendă este apoi pocăinţa împăratului Mânase[2], pe care-1 duse împăratul Merodeh la Ninive şi-1 puse într-un bou de aramă, ca să se frigă într-însul; atuncea îşi aduse aminte Mânase de Dumnezeul cel adevărat şi se ruga cu lacrămi fierbinţi să-1 scape. Dumnezeu îl auzi şi-1 slobozi de acolo, ducîndu-1 într-o clipă la Ierusalim. De atuncea a fost Mânase smerit şi evlavios. Originea acestei legende se află în literatura ebraică[3].

Dărîmarea Ierusalimului şi rolul ce joacă proorocul Ieremia a dat naştere la o legendă apocrifă care se află în două redacţiuni, mai identice în literatura română. întîi este recenziunea hronografului[4], care ne spune: „Cînd se apropie vremea hotărîtă de Dumnezeu ca Ierusalimul să fie dărîmat, era şi proorocul Ieremia acolo şi plîngea dărîmarea oraşului şi stricarea Sionului. împăratul Sedechie mai întîi îl puse într-o groapă unde era oameni morţi, dar Dumnezeu îl slobozise de acolo; cu toate acestea nu ascultă Sedechie de cuvintele lui Ieremia. Atunci zise Dumnezeu lui Ieremia să iasă afară din Ierusalim, împreună cu Varuh şi cu Avimeleh, înainte ce vine puterea haldeilor. Dar Ieremia zise: oare să se laude haldeii că ei au luat cu puterea lor oraşul Ierusalim, ci mai bine să-1 potopească Dumnezeu singur. Şi Dumnezeu îi zise că pînă nu va deschide Dumnezeu porţile, ei nu vor putea intra. într-adevăr, cînd fu în şase ceasuri de dimineaţă, auzi Ieremia şi Varuh glas mare de bucium şi văzură îngerii ce coborau din cer, cu făclii aprinse şi ei se puseră pe zidurile cetăţii. Atunci întrebă Ieremia pe Dumnezeu ce să facă cu odoarele şi veşmintele sfîntului Sion, şi Dumnezeu îi zise să le dea pe toate în pămînt şi să zică: „Ascultă, pămînte, de cuvîntul lui Dumnedzău, celui ce te-au aşădzat preste ape, să-ţi fie aminte şi să păzăşti aceaste odoare şi veşminte", iară cheile bisericii le aruncă spre soare, după porunca Domnului, şi zise: Să le iai tu, soare, asupra

[1] F. 60ᵛ.

[2] F. 62ᵛ.

[3] Pesikta de R. Cahane, ed. Buber, f. 162ʳ⁻ᵛ; literatura, acolo, nr. 106 — 107.

[4] F. 65ᵛ-69.

ta aceste chei şi foarte să-ţi fie aminte pînă cînd te va întreba Dumnedzău pentru dînsăle."

Apoi se rugă Ieremia la Dumnezeu pentru Avinieleh, care 1-a scos din groapă şi 1-a mîntuit de moarte, şi n-ar vrea să vază el pieirea Ierusalimului, că e om foarte fricos. Şi Dumnezeu îi zise să-1 trimeaţă cu o coşniţă la via Agripii, să-i aducă smochine de acolo, şi acolo îi va adormi Dumnezeu şi-1 va ţine acolo pînă cînd se va întoarce norodul de la Vavilon.' Aşa şi făcu proorocul Ieremia şi Avimeleh adormi lîngă coşniţa cu smochinele şi dormi şaptezeci de ani, acoperit de Dumnezeu. Iar Varuh s-a dus într-o peştere şi a şezut acolo toată vremea robiei, căci Dumnezeu a spus lui Ieremia ca numai el să se ducă cu poporul în robie şi să-1 mîngîie cu cuvinte bune şi blînde, pe Varuh însă să-1 lase acolo. După ce trecură şaptezeci de ani, se deşteptă Avimeleh din somnul cel lung, care însă lui i se părea scurt, că-1 mai durea capul şi vru să doarmă din nou; dar crezînd că-1 aşteaptă Ieremia, luă coşniţa cu smochinele care erau proaspete, ca parcă le-ar fi cules numai atunci, şi plecă la Ierusăliim Ajungînd acolo, nu cunoscu nici oraş, nici casă, nici om şi crezu că s-a rătăcit undeva; căutînd mai bine, cunoscu locul, dar nu înţelegea nimica ce s-a făcut acolo. Atunci nimeri pe un moşneag ce venea la oraş şi îi zise: rogu-te, unche, să-ini spui cu dreptul ce oraş iaste acesta? Şi omul îi zise că este Ierusalim. Dar dacă este Ierusalim, zise Avemeleh, unde este Ieremia proorocul, unde este'Varuh ceteţul şi unde sînt toţi oamenii de căpetenie? Şi iar zise omul acela: Fătul meu, se'vede că eşti dintr-alt oraş că nu ştii că astăzi sînt 70 de ani de cînd s-a dus Ieremia cu tot norodul în robie la Vavilon. Dar Avemeleh îi răspunse: nu glumi! Abia un ceas este de cînd m-a. trimes Ieremia să culeg smochini şi iată smochinele proaspete. Bătrînul, văzînd această minune, îi răspunse: Crezi ce-mi zici şi poate că eşti fiul unui drept, de aceea n-a vrut Dumnezeu' să vezi risipa Ierusalimului; într-adevăr însă au trecut 70 de ani şi caută acuma de vezi, abia e primăvară şi nu vremea smochinelor. Atunci se încredinţa Avemeleh şi-şi cerură iertăciune unul de la altul şi se duseră cineşi pe calea sa. Avemeleh se rugă lui Dumnezeu să-i arate acest lucru şi veni un înger de-1 apucă de mînă şi-1 duse în peştera unde era Varuh. Şi Varuh se mira de dînsul

şi de smochinele cele proaspete după atîta vreme. Atuncea veni îngerul Domnului la dînşii şi le spuse că peste puţină vreme se va întoarce tot norodul din robie, împreună cu Ieremia. Şi să scrie ei o carte, tot ce li s-a zis, şi va veni un vultur la dînşii. De grumazii lui să lege acea carte şi cîteva smochine, să le ducă la Vavilon, la Ieremie proorocul. Precum a zis îngerul, aşa se făcu şi vulturul a zburat cu cartea şi cu smochinele la Vavilon şi s-a pus afară din cetate. Tocmai atuncea ieşi afară Ieremia cu tot norodul, că ducea un mort să-1 îngroape. Cum văzu vulturul pe Ieremia, începu să-i vorbească cu grai omenesc şi-i zise să ia scrisoarea lui Varuh şi a lui Avemeleh, şi el singur se lăsă pe mortul ce-1 ducea la mormînt. în minutul acela învie mortul. Poporul, văzînd acea minune, s-a mirat foarte mult şi a blagoslovit pe Domnul. Din smochinele aduse, dede Ieremia bolnavilor şi îndată se însănătoşiră.

Cînd s-a plinit vremea robiei, zise Dumnezeu lui Ieremia de s-a sculat într-o noapte cu tot norodul si a ieşit din Vavilon şi a ajuns la apa Iordanului. Acolo zise Ieremia că numai acei pot veni cu dînsul cari îşi vor lăsa muierile lor cele vavilonice. O parte din norod n-a voit şi s-a întors la Vavilon, dar nici vavilonienii n-au mai voit să-i priimească, deoarece fugiseră de la dînşii. Atunci s-au dus de s-au aşezat într-un loc, departe de Ierusalim; descălecînd acolo, au pus numele acelui loc Samaria. Ieremia, ajungînd la Ierusalim, făcu jertfe nouă zile; în ziua a zecea s-a rugat Ieremia atît lui Dumnezeu, cît i s-a suit sufletul de la dînsul şi a rămas trupul, ca parcă ar fi mort. Un glas din cer însă a venit la Varuh şi Avemeleh, ce jeleau moartea lui, zicînd să nu-1 îngroape, că nu e mort. Ei şezură împreună cu tot poporul şi străjuiră trupul lui trei zile şi trei nopţi, pînă cînd se trezi şi-i veni sufletul iar la loc, şi a strigat Ieremia cu glas: Lăudaţi pre Dumnezeu şi pe fiu-său, Isus Hristos! Iar dacă auziră de fiul lui Dumnezeu, ei nu suferiră ci strigară: Acestea sînt cuvintele lui Isaia prooroc, care au zis către părinţii noştri că a văzut pe Dumnezeu şi pe fiu-său, şi pentru aceasta l-au despicat cu fierestreu'. Aşa să ucidem şi pe aceasta cu pietri. Varuh şi Avemeleh, văzînd aceste, începură a plînge. Ieremia însă le zise să aducă o piatră mai mare decît dînsul. Cînd îi aduseră, se ruga Ieremia la Dumnezeu şi piatra căpătă chipul

trupului lui Ieremia. Pe aceasta o lovi norodul cu pietri şi proorocul Ieremia spuse lui Varuh şi lui Avimeleh tot ce văzuse în cer acele trei zile. După ce sfîrşi cu povestirea, strigă piatra aceea că norodul în zadar o loveşte pe dînsa, pe cînd Ieremia stă în mijlocul lor. Atunci, cunoscîndu-1, îl uciseră cu pietri şi îl îngropară în Ierusalim, puindu-i pe mormînt chiar acea piatră. Iar cînd se întoarse Ieremia din robie, luă odoarele şi veşmintele sfinte şi le închise într-o piatră, însemnată în loc de pecete cu numele lui Dumnezeu. Acea piatră este acuma în pustie, unde s-a făcut chivotul întîi şi e acoperită acolo pînă cînd va fi voia lui Dumnezeu/'

Pentru a da de originea acestei legende complicate, să vedem unde se află a doua recenziune română. Ei bine, a doua recenziune română, aproape identică cu aceea a hronografului, se află în *Viețile sfinților* traduse din greceşte de mitropolitul Dosoftei şi tipărite în Iaşi, la 1682. Biserica orientală prăznuieşte pe proorocul Ieremia ca sfînt în ziua de 4 noiemvrie, şi sub această zi se află trecută această legendă[5]; ceea ce e însă foarte curios este că tocmai legenda lui Ieremia se află pusă de timpuriu pe indexul „librorum prohibitorum", [al] cărților oprite şi anatemizate * de biserică şi tocmai această legendă o găsim între „viețile sfinților", atît române, cît şi slave[6] şi greceşti[7]. întocmai cu recenziunile române se regăseşte apoi legenda în cronica lui Dorotheus[8], care a cules-o din scrieri mai vechi. Originalul cel mai vechi grecesc al legendei este *Viața sfîntului prooroc Ieremia,* pomenită mai sus, atribuită lui Metafrast care, în secolul al X-lea, a tradus viețile sfinților după originale orientale, de unde a căpătat şi numele de „metafrast", adică traducător.

într-alt loc[9] am studiat cu de-amănuntul elementele deosebite ale acestei legende, care s-a combinat din cel puțin

[5] F. 105[r] - 108[r].

[6] N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. I, p. 273—298, două recenziuni: una din secolul al XV-lea, alta din sec. al XVI-lea.

[7] **Nsoc Ilapa8etao<;, rcapa Ayarciou novaxou,** ed. întîi, Veneția, 1644, ed. a doua, *ibid.,* 1806, p. 158— 162 (4 noiemvrie).

[8] M. Gaster, *Beiträge zur vergleichenden Sagen- und Märchenkunde, Monatschrift fur Geschichte und Wissenschaft des Judenthums,* XXX (1881), p. 78-81, 130- 138, 368-374 şi 413-423 (ediția separată, p. 79 urm.),

* în text: anatematizate (n. ed.).

5—6 legende deosebite. Numai asupra unei dintr-aceste **ne** oprim aci, căci a avut o înrâurire foarte mare asupra literaturei populare, adică somnul cel lung al lui Avemeleh, care lui i **se** pare foarte scurt. Varianta cea mai veche **se** află în Talmudul ierusalemitan, care ne povesteşte că Choni a dormit într-o peşteră, alăturea de Ierusalim, de la dărîmarea templului pînă la întoarcerea norodului din robie şi rezidirea templului, adecă şaptezeci de ani întocmai ca Avemeleh în legenda română. De altă parte se povesteşte că şi Epimenides ar fi dormit, după unii 40, după alții 57 de ani, într-o peşteră din ostrovul Creta[10]. în legătură intimă cu aceste legende stă apoi aceea a celor „şapte coconi din Efes", cari au dormit chiar patru sute de ani şi cari au devenit de asemenea sfinți; ziua lor este de 4 august şi legenda lor se află şi în *Viețile sfinților* tipărite la Neamț, 1812, şi la Bucureşti, 1836.

Ideea fundamentală a tuturor acestor legende, la care am mai adăugat în studiul nostru o sumă de paralele orientale şi occidentale, este petrecerea într-un munte sau într-o peşteră, o vreme oarecare, după asemănare scurtă dar în realitate enorm de lungă. De aci deducem noi această trăsură pe care o regăsim şi într-o mulțime de basme. Ca să ne mărginim la basmele române, avem mai întîi un basm din colecțiunea fraților Schott[11]. Aci duce Maica Domnului pe o orfană în cer şi-i dă patru chei. în ziua întîi, deschide fata 0 uşă cu cheia întîi şi stă în acea odaie o zi. Maica Domnului 1 zice însă că n-a stat numai o zi, ci un an întreg. A doua oară, deschide uşa a doua şi stă acolo numai un ceas; ceasul acela în realitate era însă atîta cît trei generațiuni. A treia oară, aruncă numai o clipeală în odaia a treia şi clipeala aceea ține cît jumătatea veciniciei. Un al doilea basm, inedit, ne-a comunicat d-nul Ispirescu, unde un tînăr intră într-o deschizătură a unui munte, pe care o vede el pentru prima dată. Acolo vede o mulțime de oameni, la cari rămîne ca slugă. După o vreme oarecare, vrea să se întoarcă la lume şi, cînd iese afară, îi spun acei oameni să măture tot gunoiul de acolo şi să-1 scoată asemenea afară. Cînd ajunge afară,

[10] Studiul meu, loc. cit., p. 368.

[11] *Op. cit.,* nr. 2, p. 90-96.

vede că s-a schimbat tot gunoiul în aur. Cu acesta se îndreptează la satul lui, dar acolo el nu mai cunoaşte nici satul; nici oamenii, şi pe dînsul nu-l cunoaşte nimeni, căci cît era el în munte, a trecut o vreme îndelungată, ceea ce lui i s-a părut numai puţină vreme şi toate se schimbaseră (¹).

Alte paralele destul de numeroase am cules în studiul nostru sus-pomenit. Ceea ce reiese pentru noi din compararea şi urmărirea istorică a acestor legende şi basme este că aceasta trăsură e de origine literară şi de aci a pătruns în literatura populară. Insistăm asupra acestui punct, deoarece vom reveni asupra acestor trăsuri deosebite pentru a le reuni într-o singură vedere cînd vom tracta despre originea basmelor şi despre părţile mitologice ce par a conţine.

CHRISTOS. PILAT <«

Apocrifele şi legendele la cari a dat naştere Noul Testament, cu care ne vom ocupa acuma, se deosibesc cu totul de cele izvorite din Vechiul Testament. Se înţelege că vorbim aci numai de acele legende cari se aflu în literatura română, căci, pe cînd fantazia creatoare împodobea tocmai persoanele biblice cu poveşti şi legende prelucrate şi în limba română, n-avem în literatura noastră nici una din legendele orientale privitoare la naşterea Domnului sau la copilăria lui. Numai urme slabe s-au păstrat în cîntecile populare de Crăciun şi în colinde, de esemplu: adăpostul ce l-a găsit Maica Domnului în staulul unde era să nască pe mîntuitorul, călătoria Maicii Domnului cu Iosif de la Rusalim la Vitleim, legenda despre rîndunelile ce stropeau pe mîntuitorul în leagăn şi, în sfîrşit, în credinţele populare: afurisirea ursului şi binecuvîntarea broaştei de către Maica Domnului, cînd fugea la Egipt. Căci iată ce ne spun colindele: Cînd era să nască, se ruga Maica Domnului de Crăciun să o lase să nască în patul lui. Crăciun însă nu o lasă, ci-i zice să se ducă în staulul cailor sau în ieslea boilor. întrînd în staulul cailor, începură caii a tropoti şi iepele a rînchezi. Atunci le zise Măria să stea

cu tropotul şi rînchezul, căci îi măresc durerea. Dar caii n-au încetat şi Măria i-a blestemat ca să n-aibă nici un saţiu şi, oricît vor mînca, niciodată să n-aibă îndestulare. Venind la boi, boii rumega, dar îndată ce Măria i-a rugat, au încetat şi de aceea i-a binecuvîntat să fie iubiţi de oameni şi de Dumnezeu. [1]

A doua colindă ne spune că Iosif cu Măria, călătorind de la „Rusalim la Vitleim", voiră să se recorească la umbra plopului; plopul însă se retrase şi soarele îi ardea, de aceea îl blestemară „să nu fii rodit. Să creşti tot în sus,/ căci umbră mi-ai dus". Dimpotrivă, lăţea mărul umbra sa ca să-i acopere şi ei îl binecuvîntară: „Mărule înflorit! să fii tot rodit! Să creşti tot în lături, / să sporeşti cu roduri"[2]. Rîndunelile, după o altă colindă, stropiră cu aripile pe fiul lui Dumnezeu şi-i aruncară cu pietricele, de aceea au fost blestemate să le fie cuibul tot la loc rău, la grindele streşinilor, să le bată fumurile 3. După credinţa populară apoi, a fost ursul odinioară un om care s-a pus în brînci ca să sperie pe Maica Domnului, cînd fugea la Egipt, şi a fost blestemat de dînsa să rămîie aşa[4]; şi, în fine, broasca a fost binecuvîntată de Maica Domnului să nu putrezească după moarte, ci să se usuce. Astea şi poate încă cîteva urme slabe, ce ne-au scăpat, sînt totul ce posedăm în literatura populară română din legendele evanghelielor apocrife din primii secoli ai erei creştine, cum sînt Evangheliul copilăriei lui Iesu, Istoria lui Iosif lemnariul, Evanghelia lui Nicodem, Evanghelia lui Pseudo-Matheus, editate în limba greacă sau în traducţiune latinească după originale arabe şi siriene * de Fabricius, Thilo şi Tischendorf.

Din apocrifele relative la Hristos s-a păstrat în limba română numai *înştiinţarea lui Lentul proconsul Iudeei către sunatul Ramului pentru chipul mîntuitorului,* tipărit într-un ceaslov bogat de la Sibii; desigur, de pe la sfîrşit[ul]

[1] At. Marienescu, *Poezia populară. Colinde,* Bucureşti, 1861 nr 2 p' Î7 J^eslea^; Anton Pann> *Versuri* sau *Cîntece de stea,'* Bucureşti, 1880' p. *95–99 (Peştera şi ieslea).*

[2] Anton Pann,' *op.cit.,* p. 93-95; Marienescu, *loc. cit.,* p. 1-3 *(Brunam).*

[3] At. M. Marienescu, *op.cit.,* p. 27-29 *(Rîndunelele).*

[4] Gligore M. Jipescu, *op. cit.,* p. 117.

*Siriace (n. ed.).

sec. al XVII-lea, pe care însă în zadar l-am căutat pînă acuma. După acel ceaslov s-a făcut o copie „la sfînta mănăstire [a] Brîncovenilor" şi la 1825 a fost copiat de aci într-o pravilă manuscriptă ce se află acuma în Biblioteca Academiei române, scrisă de unul Climent, ieromonah ot Pîrşcoveni. Noi dăm aci acest apocrif scurt în întregul lui, întocmai după ms. Academiei, precum a fost copiat de sus-numitul ieromonah^:

„înştiinţarea lui Lentul, proconsul, Iudeei către sănatul Ramului pentru chipul mîntuitorului care au fost întru acesta chip. întru aceste vremi s-au arătat aici un om care încă trăieşte, anume Issu Hrst, a căruia putere trece preste măsurile firii; oamenii îl numesc mare prooroc, iară ucenici[i] lui îi zic fiiul lui Dumnezău. El înviază morţi şi tămăduieşte tot feliul de boale. El este un om de un chip încuviinţat şi cu bune măsuri. In faţa sa să vede oareşicare străştie, însă care atrage deodată şi dragostea şi frica acelor ce-1 văd; părul lui este în floarea a unii alunii timpurie, însă de la rădăcină şi pînă la urechi este neted, iară de acolo şi pînă la umere creţi, şi trece şi mai jos de umere. De la frunte prin mijlocul capului are cărare, după obiceiul nazarinenilor. Fruntea lui este lată şi albă, faţa fără de nici o meteahnă şi împodobit cu o rumeneală foarte plăcută. Fiziognomia lui este ighemoniiască şi mîngăcioasă; nasul şi gura sînt făcute cu mari măsuri. Barba este din destul deasă, în floarea părului, şi despărţită în furculiţă. Ochii îi sînt căprii şi foarte vioi. El este groaznic la ale sale mustrări, dulce şi plăcut la ale sale învăţături şi sfaturi. Chipul feţei lui trage ochii tuturor; amestecată iiind cu semnotita, adică cu o cinstire adîncă. Nu l-au văzut niminea niciodată rîzînd, dară plîngînd adeseori. Statul lui este drept. Mîinile mari şi lungi şi braţăle foarte frumoase. El vorbeşte puţin, dară cu multă statornicie şi este cel mai frumos om în lume. Acestea le-am găsit eu scrîs la sfînta mănăstirea Brîncovenilor după un ceaslov bogat de la Sibii iară nu le-am găsît în sfînta pravilă, precum să vede înainte scrisa. Şi am scris eu Climent ieromonah ot Pîrşcoveni. 1825, iul.28/'

Recenziunea latină [a] acestui apocrif s-a publicat de Fabricius[5] după istoria lui Hristos, scrisă în limba persană de Xaverino şi tradusă latineşte de Ludovic de Dieu. De asemenea, a adăugat[6] şi indicaţiunea paralelelor din cele[l]alte literaturi, de unde reiese că această epistolă a lui Lentul a fost publicată în „ortodoxografiele" şi că se află în mulțe manuscripte din bibliotecile engleze, franceze, germane etc[13]l

5 T A. Fabricius, *op. cit.,* vol.I, p. 301-302.
« *Ibidem,* p. 302, şi voi. III, p. 487.

O altă epistolă apocrifă este aceea atribuită lui Filat, adică relaţiunea despre moartea lui Hristos ce o trimeto Pilat către „Chesarul" din Roma şi unde descrie minunile cele mai principale ce le-a săvîrşit Hristos pe cînd trăia şi mtîmplările cele groaznice în momentul răstignire!, cum că, soarele s-a întunecat şi tot pămîntul s-a cutremurat. Chesar, văzînd că din vina lui Pilat s-a întîmplat acea întunecare si acel cu remur care a speriat pe toţi, îl cheamă l RcSasi3 osndeşte. Cam aşa, dacă îmi aduc bine aminte, este si coprinsul recenziunei rcanane care se află în sbornicul 'de pe la începutul sec. al AVli-lea, care conţine si Palia. Regret că acel manuscript nu ne este acuma accesibil, pentru a nutea da cu mai mare °Prinsul acestei epistolii, pe care am citit-o foarte repede acuma deja doi ani. După toată probabilitate[a] este şi această epistolie tradusă din slavoneste şi restul manuscriptului întreg, cu toate că pînă acuma ne-a rămas necunoscut originalul slovenesc. Prototipul grecesc s-a publicat de către Fabricius[7], împreună cu o traducţiune latinească. Tischedorf[8] însă a publicat textul grecesc pentru a doua oară, slujindu-se de cinci manuscripte, din care unul este din sec. al Xll-lea.

Mai răspîndită este, în sfîrşit, hotărîrea făcută de Pilat, adecă descrierea procesului şi condamnare! lui Hristos care, precum zice însuşi textul, a fost găsită la anul 1400 în „Acula din Italia, într-o piatră foarte frumoasă". Acel oraş Acula se numeşte Aquila în paralela germană[9], singura nouă cunoscută. în literatura română pretinde acel apocrif să fie tradus din greceşte. Prototipul grecesc se pare a fi textul publicat de Steph. Leukadios[10], alăturea cu textul grecesc al epistoliei lui Lentul despre faţa lui Hristos[11]. Tocmai acest apocrif, relativ cel mai modern, a devenit cel mai răspîndit dintre acele citate pînă acuma. Dăm aci începutul lui, care conţine istoricul apocrifului, destul de interesant, după textul popular care face parte din cărticica *Minimele sfîntului Sisoe*[12]:

[7] J. A. Fabricius, *op. cit.,* voi. II, p. 456 -465. 972-<
[8] *Evanghelia apocrypha,* Lipsiae, 1853, p. 413-419.
[9] J. A. Fabricius, *op. cit.*
[10] **EUXXOYTI**, Atena, 1838, p. 3-8.
[11] *Ibidem,* p. 1—3.
[12] *Minunele sfintului Sisoe,* Bucureşti, 1878, p. 7 - IO.

Tălmăcirea după copia din limba grecească a hotărîrei făcute la al şaptesprezecelea an al oblăduirei împăratului romanilor Tiberie Chesar, din Pontie Pilat, domn stăpînitor al Iudeei, asupra mîntuitorului Isus Hristos, născut din^fecioara născătoare de Dumnezeu Măria, prin care îl osîndeşte la moarte pe cruce între doi tîlhari, la 23 martie. Această hotărîre s-au găsit la anul 1400 de la Hrisos, în oraşul Acula din Italia, într-o piatră foarte frumoasă, ca o lădiţă de marmoră minunată şi într-aceea s-a găsit pomenita hotărîre, scrisă pe membran, în limba ovreiască. Şi s-au adus întîiaş dată la Constantinopole, la 1581 în zilele patriarhului Ieremia, la 1 aprilie, apoi la anul 1595, iunie în 3, s-au scos din cărţile patriarhului din Constantinopole Dionisie, cu următoarea coprindere.

Coprinderea este sentinţa de moarte, motivată printr-aceea că Hristos s-a răzvrătit împotriva legii şi a sfintei biserici din Ierusalim şi că a intrat călare în oraş/ cu mulţime de norod, ca un împărat izbînditor, şi norodul cu •stilpări' de finie. 1-au primit. Interesante prin pocirea lor sînt numirile proprie [ale] acestei hotărîri. Cu greu se recunoaşte forma lor adevărată, ceea ce arată că acest apocrif a devenit proprietatea poporului care, în genere, mai niciodată nu lasă intactfe] numirile proprie străine, ci în genere caută a şi le asimila, adeseaori /prin etimologii fantastice care dau naştere în filologie la-capitolul cel foarte interesant despre „etimologii populare".

Pe cînd acele epistolii, afară de cea din urmă, au rămas izolate în literatura română, au devenit d n contra alte; epistolii şi apocrife curate cărţi populare, citite şi rescitite în curs de secoli şi aşa de răspîndite ca nici o altă carte curat religioasă. Caracterul fantastic, care inspiră groază şi spaima^ cititorilor, sau puterea inerentă ce li se atribuie împotriva Satanei şi împotriva duhurilor necurate, a asigurat *Epistft lei din cer a domnului nostru Isus Hristos, Călătoriei Maicei Domnului prin iad, Visul[ui] Maicei Domnului* sau *Apocalipsului] apostolului Paul* o populartate într-adevăr fabuloasă.

APOCALIPSUL APOSTOLULUI PAVEL (i)

Unul din apocrifele cele mai vechi înşirate mai sus este *Apocalipsul apostolului Pavel.* D-nul Hasdeu, care a descoperit şi a publicat [1] acest apocalips, a însoţit publicaţiunea sa cu o introducere literară [2] unde vorbeşte mai pe larg despre izvoarele acestui apocrif şi despre paralelele din literatura universală. Ne vom mărgini deci la un mic estract privitor la originea directă a acestui apocrif care, pe lîngă importanţa culturală universală, mai are şi importanţa literară specială românească, deoarece este cel mai vechi text românesc cunoscut pînă acuma.

De timpuriu deja s-a născut în sferele creştine descrierea pogorîrei lui Christ în iad, precum o avem în pretinsa evanghelie a lui Nicodim. Această pogorîre a fost un fel de esemplu după care s-au fabricat alte, priri analogia care joacă un rol aşa de important în literatura populară. Una din copiele^ cele mai vechi de felul acesta a fost apocalipsul de faţă, atribuit apostolului Pavel. Foarte bine a observat d-nul Hasdeu că de la Orient a ajuns în Occident prin paulichiani, sectatorii eretici ai apostolului Pavel, şi că a fost răspîndit în Bulgaria şi România prin mijlocul bogomililor. Observăm-aci că bulgarii (foşti eretici) azi catolici, cari formează colonii însemnate în România, sînt numiţi de, popor „pavlicheni".

Prototipul grecesc, care datează cel mult din sec. al IV4ea, **a** fost publicat de Tischendorf **3,** alăturea cu traducerea englezească [a] unei recenziuni siriace mai dezvoltate decît textul grecesc. Acestea reprezintă redacţiunea cea lungă, complectă *m* acestui apocalips, care se compune din trei părţi: întîi, un fel de introducere unde se vorbeşte de modul cum aduc îngerii sufletele oamenilor înaintea lui Dumnezeu ca să le judece după faptele lor săvîrşite pe pămînt; a doua parte vorbeşte pe scurt despre dulceaţa raiului, şi a treia, în fine, descrie foarte pe larg muncile iadului. Din această recenziune

[1] **B. P. Hasdeu,** *Cuvinte den bătrîni,* **voi.II, Bucureşti, 1879, p. 415—:425; reprodus de noi după manuscriptul original în** *Crestomaţia* **noastră, voi. I, p. 1-3.**

[2] **B.P. Hasdeu,** *op.cit.,* **p. 405-414.**

[3] *Apocalypses aprocyphae,* **p. 34—69.**

lungă, care se află şi în textul slavic publicat de Tihonravov[4], s-a născut o alta mai scurtă, care coprinde numai partea întîi, şi aceasta este recenziunea slavică din sec. al XVI-lea, publicată de Novakovic şi tipărită pentru a doua oară de către domnul Hasdeu, alăturea cu textul român. Titlul apocalipsului în această redacţiune este *Vederea apostolului Paul de ieşirea sufletelor* căci, într-adevăr, se concentrează aci tot interesul în momentul cînd iese sufletul omului şi în deosebirea între ieşirea sufletului omului drept şi între aceea a omului păcătos. Asta este ce cere Paul să vază şi asta îi arată îngerul din cer. Cele[l]alte două părţi s-au putut lăsa afară cu atît mai uşor cu cît au fost înlocuite printr-un alt apocrif, posterior apocalipsului ap[ostolului] Paul. *Călătoria Maicii Domnului la munci* a făcut de prisos o altă călătorie şi aşa s-a păstrai în literatura română numai redacţiunea cea^^urta^ u-nul Hasdeu conjectufeăză^msa ca şi (^T^^^^^^c^noscut^ românilor, deoarece se pomeneşte indirect într-un alt text din sbornicul manuscript, din care face parte şi *Apocalipsul ap[ostolului] Paul,* zicîndu-se acolo cum că îngerul spuse lui Paul „pe care-1 purtă de-i arătă toate muncile, că de ar fi un voinic de treizeci de ani şi ar slobozi în jos o piatră, ar zbura trei ani să cază, acolo este munca păcătoşilor".

Dar şi această redacţiune scurtă, coprinsă în sbornicul manuscript dăruit de d-nul Sturdza Academiei Române, este fragmentară: lipsesc la mijloc două pagini, care au fost restituite de d-nul Hasdeu prin ajutorul originalului slovenesc. Coprinsul apocalipsului ap[ostolului] Paul este deci următorul:

Apostolul, ridicat în cer, văzu îngeri ce vin şi se închină înaintea lui: Dumnezeu, încărcaţi cu daruri şi rugăciuni din partea acelora ce s-au lăsat de dulceaţa lumei şi se roagă neîncetat lui Dumnezeu. Şi un glas le zice să ^se ducă şi să slujească pe acei oameni drepţi. Şi vin îngerii oamenilor ce n-au apte bune de se închină şi se plîng de răutăţile oamenilor care nu păzesc praznicele şi sf. duminecă, şi Dumnezeu le zice să se întoarcă şi să-i slujească pînă ce se vor pocăi. îngerul duse apoi pe ap[ostolul] Pavel de văzu şi locaşul sfinţilor şi iadul. întors iar la tăria cerului, văzu cetele Satanei ce se trimit

[4] N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. II, p. 40 — 58. Jagic mai pomeneşte trei manuscripte slavone din care a dat estracte, v. *Arohiv fur slav. Philologie,* IV, p. 694.

nică şi sf. vineri, şi iar m-am milostivit *pentru ruga maicei mele* (subl. aut. M.G.) şi pentru apostolii, mucenicii şi îngerii mei, doară veţi feri săraci şi mişei, iară voi nu-i miluiţi. Paginii nu au lege şi ţin pre a lor, iară voi rîdeţi de legea voastră. Nu ştiţi că vineri am zidit pe Adam? Că duminica veni arhanghelul Gavril cu bunavestire, că duminica luai botez, că duminica înviai din morţi, ca să învie şi morţii la judeţ? Nu ştiţi că sf. vineri mă răstigniră pe cruce ? Deci, cine nu va posti sf. vineri, va petrece în foc de veci, iar cine va cinsti sf. vineri şi sf[inte]le miercuri, va avea viaţă de veci. Mă jur pe scaunul cel înalt etc. că, dacă nu va feri sf. duminică şi sf. vineri şi sf. miercuri cu postul şi cu metanie şi celelalte praznice, vom trimete fiare cu cîte două capite. Şi proclet să fie omul ce nu-şi va lăsa lucrul sîmbăta, la al nouălea ceas, pînă luni în răsăritul soarelui; şi miercuri şi vineri să postiţi. Dacă nu, nu voi mai trimete „citenii" pe pămînt, ci voi deschide şapte ceruri şi va ploua piatră arzîndă şi uncrop. în luna lui fevruarie voi face 11 zile *k* întuneric şi în aprilie, 17 zile va ploua sînge şi spuză şi va strica toate,

Urmează apoi o apostrofă teribilă în contra păcătoşilor, cari sînt enumeraţi, şi se înşiră pedepsele lor. Apoi urmează „cutn că această trimitere este de la tatăl nevăzut şi cei ce nu vor crede într-însa, vor merge în focul de veci, cel gătit dracului; mai uşor va fi Sodomului şi Gomorului de cît aceluia ce nu va priimi această trimitere, căzută din cer în Ierusalim". Mai urmează blăstemarea acelora ce ocărăsc pe popii şi blăstemarea popilor ce nu slujesc în regulă în biserică: „Şi să fie proclet popa ce nu va priimi şi nu va ceti înaintea soborului această scriptură şi trimitere din Ierusalim, iar cine va scrie şi va ceti această epistolie, aceluia îi va ierta Dumnezeu păcatele". Imediat după aceasta iar se află o apostrofare analoagă. Textul se termină cu cuvintele: „Eu, patriarhul din Ierusalim, fui umbrit de duhul sfînt şi creştin; drept (aceea) rogu-mă voaă, fraţilor mei: vindeţi-vă avuţie voastră şi vă cumpăraţi cheia împărăţiei cerului cu milostenie etc . . . doară domnul Dumnezeul i nostru, cela ce au făcut cerul şi pămîntul, doară îşi va întoarce '•inînia sa despre noi şi doară ne va milui şi pre noi Isus Hristos, "Dumnezăul ce-i ţinere şi putere noastră, în vecii vecilor amin".

Pe lîngă această redacţiune lungă care a devenit cartea populară *Epistolia lui Hristos,* mai esistă şi o altă redacţiune scurtă românească care, precum a observat-o foarte bine d-nul Hasdeu, formează începutul aşa-numitei *Epistolia Maicei Domnului* şi care se potriveşte întocmai cu recen-

:ziunea maghiară, polonă şi ruteană. Dependenţa textului român de cel rntean merge chiar mai departe decît a observat-o d. Hasdeu. Această epistolie s-a găsit în oraşul „Beţiiania", zice textul unguresc după indicaţiunea sa proprie. La ruteni şi poloni s-a schimbat acea „Bethania" în „ţara Britaniei" sau „ţara britanilor". Şi în textul român regăsim atît ţara britanilor, cît şi muntele Măslinilor, dar astfel schimbate că cu greu le-ar mai recunoaşte cineva care nu i-a comparat cu celelalte variante neromâne. Iată cum sună textul român: „Această carte este arătată *în faţa bătrînilor,* în munţii Măslinilor". Mutînd numai litera *r* din cuvîntul *bătrînilor* mai sus, ajungem de la acest din urmă la forma •corectă: *britanilor,* o mutare ce s-a putut face foarte lesne de către acela care a copiat manuscriptul scris cu cirilica şi cu litere aruncate deasupra, precum este scriptura cirilica. Copistul, neînţelegînd cuvintele „ţara britanilor" a citit deci „bătrînilor", şi din „ţara" a ajuns la „faţa". Această schimbare este de altă parte importantă şi pentru constatarea că toate ediţiunile moderne s-au făcut după o singură copie, căci toate au „faţa bătrînilor". Pînă acuma, pe cît ştim, nu s-a aflat un manuscript al acestei redacţiuni; cu timpul însă credem că vom reuşi a-1 găsi şi pentru această legendă şi atuncea sper că se va dovedi dacă conjectura noastră este adevărată.

O altă trăsură caracteristică a acestei legende, relevată de d-nul Hasdeu numai pentru redacţiunile polonă şi ruteană şi nicidecum pentru cea română, este că originea ei se esplică acolo în modul următor: aceste cuvinte dumnezeieşti au fost trimise după legendă de însuşi Dumnezeu papei, respective patriarhului Leone, care le-a trimis fratelui său, regelui, şi cu ajutorul lor a biruit pe vrăjmaşi. întocmai aşa, numai cu omiterea numelui patriarhului, se regăseşte acest pasagiu şi în redacţiunea română, unde se zice: „Aceste cuvinte sînt de la singur Dumnezeu şi mîntuitorul nostru Isus Hristos, *fiind date prea sfinţitului patriarh, iară patriarhul o au trimes frate-său craiului, să-i fie întru ajutor către pizmaşii lui*", Identitatea pe care o relevăm acum ne arată locul unde trebuie să căutăm originea redacţiunei scurte române. învederat că a ajuns la noi, împreună cu *Visul Maicii Domnului,* de la ruteni, unde se aflu aceste două apocrife deasemenea

totdauna combinate. Redacţiunile cele lungi ne-au venit, după probabilităţile, de la slavii de sud, pe cînd redacţiunile cele scurte se pare că au prototipurile lor în literatura populară ruteană sau polonă. Mai observăm că manuscriptul nostru din 1784 care conţine *Visul* este scris în Suceava! Cît priveşte coprinsul acestei redacţiuni, el se poate rezuma în recomandaţiunea cinstirei şi păzirei duminicei, iar peste acela ce nu o va ţine vor veni pedepse analoage cu cele din redacţiunea cea lungă. Aci nu se mai pomeneşte nici de miercurea, nici de vinerea. De altă parte s-a adaus că însăşi cartea are putere de a ajuta pe toţi acei ce o vor purta, întocmai precum am văzut-o la *Visul* cu care e unit şi precum o vom mai vedea la *Minunile sfintului Sisoe.*

w Destul de cunoscut este acuma rolul ce-1 joacă sfînta Duminică personificată în basmele române. Feţi-frumoşi ajung la dînsa abia după ce au trecut pe la sf. Miercure şi sf. Vinere; cîteşitrele babe bătrîne îi ajută sau dîndu-le sfaturi bune, sau chiar lucruri minunate^. Aşa, în *Povestea porcului* a lui Creangă [13], în *Zîna zorilor* a lui Slavici etc, în toate colecţiunile de basme ale lui Ispirescu, Fundescu, Schott etc. De altă parte, găsim sf. Duminică personificată şi alăturată cu vinerea în colinda *Sf. Duminică* [14], unde vrea să boteze pe Domnul şi se duce Duminica la Iordan, să caute darul, dar cînd se întoarce cu darul, cu

Trei flori, ca şi trei viori,
ce lucesc ca nişte zori,

Domnul a fost deja botezat „cu nănaşul sf. Ion". Darul îi rămîne însă ei şi ea devine mai mîndră decît Vinerea. Veselovski cunoştea această colindă din traducerea germană a lui Schuller şi o compară [15] oareşicum cu un cîntec popular bulgăresc, nr. 43 al colecţiunei fraţilor Miladinovţii. De

[13] I, Creangă, *Povestea porcului,* în *Convorbiri literare,* X (1876), nr 3, p. 105-115.

[14] At. M. Marienescu, *Poezie populară. Colinde,* Bucureşti, 1861, nr. 15, p. 39.

[15] A. Veselovski, *art. cit.,* p. 202, nr. 1.

[16] *Loc, cit.,* p. 201.

asemenea, citează[16] şi cealaltă colindă: *Măria şi fetele*[1]\ unde sf. Duminică merge înaintea Măriei în „Rusalim"

Şi flori culegea,
cunune învîrtea,
pe cale-i ţipa.

Veselovski studiază acolo, ca o continuare a studiului său despre legenda duminicei, personificarea Duminicei în literatura universală. Noi mai adăugăm aci două citate din literatura veche română privitoare la sfinţirea duminicei şi vinerei. în *Pravila mică,* tipărită la Govora, 1640, zice mitropolitul Ghenadie: „Iară într-alt chip însuşi datoriu iaste a posti miercurea şi vinerea preste tot anul, cum porîncesc sfintele şi dumnezeieştile pravile", făcîndu-se aluziune la Pravila Apostolilor, cap. 66 şi 255[18]. Tot în această *Pravili* se mai povesteşte şi cele următoare: „Deci într-una din zile un trup mort al oarecăruia fu scos la cale şi-1 întîmpină marele Pahomie şi văzu doi îngeri mergînd pre urma mortului. Şi să rugă lui Dumnezeu să-i descopere lui ce fu şi veniră' acei doi îngeri către dînsul şi zise către dînşii: derept ce fiind voi îngeri şi meargeţi pre urma unui mort? Şi-i grăira lui: unul din noi iaste Miercuri, iară altul Vineri, iară pentru •œ mergeam pre urma lui, el tocmai întru aceste zile posti pînă la moartea lui. Derept aceea şi noi-1 lăudăm, cela ce se nevoiaşte întru Dumnezeu"[19].

LEGENDA VINEREI <«

Legenda aceasta cu care ne vom ocupa acuma se află asemenea în Codex Sturdzanus şi a fost publicată de d. Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni*[1]. Sf. Vinere de care e vorba aci este aceea din Roma, care se prăznuieşte la 26 iulie, al cărei prototip grecesc se află într-un manuscript al Bibliotecei

[17] At. M. Marienescu, *loc. cit.,* p. 46 — 49.

[18] T. Cipariu, *Crestomaţia sau analecte literare,* Blaj, 1858, p. 142.

19 *Ibid.,* p.150.

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni,* voi.II, Bucureşti, 1879, p. 139-156»

imperiale din Viena[2]. în mineele greceşti se află aceeaşi legendă, mai prescurtată decît în textul nostru român, care se vede că n-a fost tradus din greceşte, ci din slavoneşte. Redacţiunea slavonă prozaică nu s-a găsit încă, dar Veselovski. arată multe paralele în literatura italiană. Aşa a fost prelucrată în Locra, azi Gerace, şi a fost publicată latineşte la 1643 în Neapoli de către un popă anume Simon, din cinul carmeliţilor[3]. La 1643 tipări Francesco Gravina de Cruyllas în Palermo viaţa sf. Vineri în limba italiană. Deosebirea între aceasta din urmă şi aceea a fr. Simon constă, afară de amănunturi mai mici, mai mult într-aceea că sf. Vineri a lui Gravina este localizată în Sicilia[4]. Se vede că a fost influenţată de o altă sf. Vinere, asemenea siciliana, a cărei viaţă s-a scris de Gaetani[4 bis]..

Coprinsul legendei române, care diferă în mai multe puncte de redacţiunile latine, italiane şi de cea grecească a mineelor, este.pe scurt cel următor:

Era un om anume Agaton şi muierea lui Polfiia. După multă vreme, neavînd copii, se rugară lui Dumnezeu şi veni un înger de le spuse că vor avea o fată, a[1] cărei nume să fie sf. Vinere, căci se va naşte vineri.-După ce crescu, se duse.din curţile tatălui său să propăvăduiască creştinismul. Aşa ajunse mai întîi într-o cetate anume Antiohie, al cărei împărat se numea Antioh; el era grec. Ş-au venit mulţi de au pîrît-o regelui că propagă religiunea creştină. împăratul se mînie şi porunci slugilor s-o aducă înaintea lui, Văzînd cît de frumoasă era, îi zise să se plece dumnezeului său, şi el o va lua de nevastă. Sf. Vinere respinse însă propunerea lui. Atunci porunci împăratul de o legă ca să o răstignească. Ea se rugă la Dumnezeu şi se ridică un vifor ce luă o piatră mare şi o purtă ca o frunză şi suna; şi se ivi îngerul Domnului înaintea ei şi rupse legăturile de pe mînile ei. Atunci strigară toţi oamenii: nu e alt Dumnezeu mai mare decît Dumnezeul sfintei Vineri! Şi slugile împăratului se închinară înaintea ei, iar ea îi boteză. împăratul,

[2] *Ibid.,* p. 139.

[3] Auctore R. P. fratre Simone a Spiritu Sancto carmelitano excalceato, apud Veselovski, *loc. cit.,* p. 206.

[4] Titlul acestei biografii este *Vita di Santa Venera, da latini detta Veneranda, da greci Parasceve, vergine martire e predicatrice di Cristo, Mritta de D. Francesco Gravina de Cruyllas. Estratta da molte omelie de santi fadri greci e latini e cavata da non poche scritture a penna.* Con privilegio. In Palermo, nella stamperia d'Alfonso delTIsola (Stamperia camerale), apud A. Veselovski, *loc. cit.,* p. 207, nr. 1.

[4] bis A. Veselovski, *Loc. cit.,* p. 205-206.

văzînd aceasta, porunci altor slugi zicînd: prindeţi-o şi aflaţi o căldare şi ardeţi pietri şi le zmicuraţi şi le băgaţi în căldare şi băgaţi plumb şi seu şi smoală, să fiarbă şapte zile şi şapte nopţi, şi a şaptea zi o băgaţi în căldare! Aşa făcură, dar dacă descoperiră căldarea, se sculă sf. Vineri în picioare, teafără şi nevătămată. Cum se apropie împăratul, de ciuda mare să vază acea minune, luă sf. Vinere apă din căldare şi-1 stropi peste obraz, orbindu-1. împăratul se rugă apoi de dînsa să-1 miluiască, că vrea să se facă creştin, Şi sf. Vinere căzu cu faţa la pămînt şi plînse şi se făcu o baltă cu lacremile ei. Cu această apă de lacrimi unse ochii împăratului şi el văzu; şi cu aceeaşi apă îl boteză pe dînsul şi pe toţi oamenii ce erau acolo. După aceea plecă de acolo într-un alt oraş, ca să propovăduiască cuvîntul lui Hristos. Aci domni Atizma împărat; acesta de asemenea îi făgădui mîna sa dacă ea se va închina dumnezeilor săi. Sf. Vineri însă nu voi şi împăratul porunci slugilor j sale să o ducă înaintea zmeului din cetate, ca să o mănînce. Sf. Vinere făcu; semnul crucei peste acel zmeu şi fugi diavolul şi toate duhurile necurate! dintr-însul; şi atuncea se apropie sf. Vinere de zmeu şi calcă cu piciorul pre falca zmeului şi intră într-însul şi trecu prin zgăul lui afară şi stătu iară înaintea lui. Şi atunci boteză pe împărat şi toate slugile lui şi toţi oamenii.; De acolo ajunse în oraşul lui Aclit împărat, unde i se întîmplă ca la ceilalţi doi împăraţi. Şi aci porunci de o puseră într-o căldare cu plumb, seuşismoală, dar para focului de sub căldare arse slugile împăratului şi atunci zise Aclit Ş împărat cătră slugile lui: tăiaţi-i capul.£înaintea morţii se ruga sf. Vinere către Dumnezeu, zicînd: rogu-te să faci milă cu acei ce vor face pomanămie şi piinosul şi liturghie şi luminare şi blagosloveşte Doamne casele lor şi j ficiorii lor şi holdele şi dobitoacele lor toate; şi să fugă de ei toate duhurile^ rele şi fărmăcătoarele, şi sufletele lor să fie luminate; acela ce nu cinsti această zi de vinerea mare cu milostenie şi cu rugăciune la biserica, iară cela ce va lucra într-însa, acela să fie blestemat; iară cela ce o va ci: şi o va posti şapte zile, să fie lui sănătate şi iertăciune păcatelor. Şi cine nu* o va cinsti sf. Vineri, ci o va spurca cu carne sau cu brînză, acela să nubi? ruiască. Că sf. vineri răstignitu-s-au Hristos de voie în crucej .După îi tăiară capul.

^Această rugăciune de la sfîrşit ne arată că sf. Vinerii această legendă este o personificaţie a zilei vineri, pe care a întîlnit-o deja personificată cu miercurea alăturea şi cu du nica. în manuscriptul de *întrebări şi răspunsuri* din

[5] Ms. citat, p. 11.

se află şirul următor de întrebări ce stă în legătură cu legenda de faţă:

I[ntrebare]: Pentru ce postim patru posturi întru un an?

Rjaspuns]: Pentru cele patru piroane ce bătură jidovii în pâlniile lui Hristos şi în coastă.

I[ntrebare]: Dar vinerile pentru ce le postim?

Rfăspuns]: Pentru cele patru rane.

î[ntrebare]: Dar miercurele pentru ce le postim?

Rjaspuns]: Pentru ca să încăpem la ziua de judecată supt acoperămîntu precistii, care să va ruga fiiului ei pentru păcătoşi şi, pe cîţi va cuprinde, pe toţi va ierta Dumnezeu de păcate".

Deosebirea între *întrebările* şi legenda este numai că la cele dîntîi s-a specializat momentul din răstignirea la care se referă cinstirea vinerilor, pe cînd în legendă este faptul întreg al răstignirei cauza postului şi a* cinstirei vinerii. Cît priveşte miercurea, vedem aci Maica precistă pusă în legătură cu dînsa, fără îndoială, de asemenea o confundare între dînsa şi miercurea precum a demonstrat-o Veselovski la duminica şi vinerea[6], cum că în multe literaturi populare au luat locul Maicii preciste.

De observat pe lîngă aceasta este că însăşi legenda vinerei şi nu numai cinstirea zilei vineri, ci chiar cu numele ei, a devenit o colindă publicată de Teodorescu[7]. Iată-o textual:

Sus pe slava cerului,
Lerui Ier, d-ai lerui Doamne-le,
La poalele raiului,
La scaunul Domnului,
La scaun de judecată,
Unde merge lumea toată,
Genuchiat-a sfînta Vineră,
Genuchia şi mi-şi plîngea,
Şi de domnul se ruga,
Şi din gură-aşa grăia:

[6] A. Veselovski, *loc. cit.,* p. 194 urm.

[7] G. Dem. Teodorescu, *Noţiuni despre colindele române,* Bucureşti, 1879, p. 41-42.

* în textul original: al (n.ed.).

„Ştii, Doamne că m-ai trimes,
Pămîntul ca să-o botez.
Toţi s-au dat botezatului,
Numai unul nu s-a dat:
Cetatea Irodului,
Nu s-a dat botezului,
Nici creştinătaţilor,
Ci pe mine prinsu-m-a,
Prinsu-m-a,
Legatu-m-a,
Cu cuţit tăiatu-m-a,
In cazan băgatu-m-a,
Şi trei zile fiertu-m-a,
Numa-n ceară şi-n reşină;
Ei din cazan scosu-m-au,
Apoi strecuratu-m-au,
La gard aruncatu-m-au,
In obraz scuipatm-m-au.
Ş-am făcut
Cum am putut,
Şi la tine c-am venit,
Să-mi dai sfinţii-n ajutor,
Pe Irod ca să-1 omor.

Restul colindei ne spune că Dumnezeu îi dă pe sf. Ilie într-ajutor, care trăznea draci şi îi fulgera, şi ei se speriau şi botezului se dau. Pentru a da legendei caracterul unei colinde de crăciun, s-a schimbat numele împăraţilor şi s-a contopit în Irod cel destul de bine cunoscut. Dar afară de aceasta adaptare naturală, se potriveşte colinda cu legenda chiar pînă în amănuntul cazanului cel cu ceară şi reşină. Depen* denţa colindei de legendă este deci bine învederată şi mai presus de orice îndoială.

învăţătură pentru celi 12 vineri mari ce sînt preste an

în legătură intimă cu legenda vinerei în general şi cu cinstirea zilei vinerea în special stă acest apocrif descoperit de noi în literatura română.

Afară de vinerea mare, mai sînt şi alte vineri peste an ce trebuie prăznuite, deoarece într-însele s-au întîmplat lucruri importante din istoria lumii creştine. Prof. Veselovski, ocupîndu-se de acest şir de apocrife, n-a putut să nu studieze în modul său cel profund şi apocriful de faţă[8] şi noi, din parte-ne, ne vom folosi de studiul său în respect cu redacţiunea noastră română, necunoscută pînă acuma. întocmai precum s-a căutat a arăta toate întîmplările ce s-au făcut în ziua de duminecă şi care îi dau acel caracter sfînt, tot aşa s-a adunat lista întîmplărilor din ziua de vineri. O astfel de compilaţiune se atribuie papei Clemens şi textul grecesc s-a publicat de cardinalul Pitra. Acest text nu coprinde decît o simplă listă a celor **12** vineri de peste an, fără vreun cuvînt de esplicare. Veselovski alătureazăapoi un şir de paralele din literaturile occidentale cari, toate, ţin de această redacţiune ce o putem numi „Clementina''. Aşa o variantă germană, alta provensală din sec. al XVII-lea, apoi două italiane, din care cea din urmă adaugă deja o mică esplicare la fiecare vinere. Ceva mai esplicată este apoi recenziunea engleză „despre cele **12** vineri de aur de peste an" şi apoi una franceză[9].

Cu totul deosebită se prezintă acuma o altă grupă de legende asupra celor **12** vineri ce se poate numi cea slovenească sau, precum o numeşte Veselovski, „Elefteriană", deoarece se află numai la slavi şi persoana principală într-acel apocrif este Elefterie sau, precum sună în recenziunea română, Liftirie. Această redacţiune este cunoscută în opt texte slavice, pe cari Veselovski le împarte în două grupe, deosebite între dînsele mai cu seamă prin ordinea în care se enumera cele **12** vineri. Ajunge acuma să spunem că redacţiunea română se potriveşte cu grupa A, pe care o caracterizăm întocmai, dînd coprinsul redacţiunei române; totdeodată arătăm printr-aceasta, prototipul direct al acestei din urmă. Redacţiunea română o posedăm, pe cît ştim pînă acuma, numai noi singuri în sbornicul nostru manuscript

[8] **A. Veselovski, CKa3airie o 12-TJ rmTHHuax în ^CypHan MHHHCTep-CIBa HapOAHoro npoBC.,vol. CLXXXV (1875), partea a doua, p. 326—367, şi continuarea sub titlul** ***Freiheit — Eleftherii, ibid.,*** **voi. CXC, partea a doua, p. 76— 126.**
[9] **A. Veselovski,** ***loc. cit.,*** **p. 329-334.**

de pe la 1750, unde ocupă nouă pagini. Iată pe scurt ceea ce ne spune legenda celor 12 vineri:

La apus este un pămînt frumos şi acolo este o cetate ce se chiamă-Drace. Acolo locuiau mulţi jidovi şi se priceau în cuvinte cu creştinii. Odată se învoiră între dînşii să aleagă cîte un filosof cari să se întrebe din carte şi a cărui lege se va dovedi că e mai adevărată, pe aceea o vor priimi. Şi aleseră creştinii un filosof anume Liftirie, iară jidovii aleseră un filosof anume Tarasie şi intrară amîndoi într-o casă de taină şi începură a se întreba, din carte şi din legi şi se pricîră trei zle şi trei nopţi, şi tot îl rămasă Liftirie pe Tărasie. Şi văzu Tarasie că rămîne, zise către Leftirie: Iată că mă duc afară să mă trezvesc, că mi s-au sălbăticit minţile din cap, iară pînă cînd voi veni de afară, tu să ştii rîndul celor douăsprezece vineri mari ce au lăsat Dumnezeu de folos creştinilor peste an. Leftirie nu ştia ce să facă. Iară Tărasie avea un ficior, anume Mahiil, şi acesta rămase cu Leftirie în casă. Atunci se îndreptă acest din urmă către Mahiil şi-1 întrebă decă ştie să-i spuie rîndul celor 12 vineri. Şi Mahiil zise: ştiu-le, că au făcut Dumnezeu un sfetoc şi le-au scris acolo şi le-au dat apostolilor ca să ştie şi ei de acele 12 vineri. Iar apostolii, cînd s-au dispărţit de Hristos, le-au ascuns de frica jidovilor. Iară jidovii prinseră pe unul din apostoli cu sfetocul la el şi au fost scrise şi acele 12 vineri mari; şi începu Mahiil a le spune toate pre rînd:

întîia vineri înainte a 40 de mucenici; atuncea scoase Dumnezeu pre Adam şi Eva din rai;

a doua vineri înaintea blagovişteniilor; atuncea ucise Cain pieAvel;

a treia înaintea paştilor; atuncea răstigniră pe Hristos;

a patra, înaintea înălţă ei; dărîmarea Sodomului, Gomorei şi celor [l]alte cetăţi;

a cincea, înaintea rusaliilor; atuncea se ridicară turcii şi alte limbi păgîne de goniră pre Arcadie împărat peste mare şi mîncară carne de cămila şi băură sînge de capră;

a şasea, înaintea lui sf. Petru si Pavel; atuncea trimese Dumnezeu zece bătăi peste Egipt;

a şaptea, înaintea preobrajeniei; iară turcii Ce zburară cu aripi ca zmeii şi ca scorpiile şi ajunseră la Râm* şi Ierusalim, dar fură scoşi de îngerul Domnului în ţara Avatului prin poarta Zraon, la tătari;

a opta, înaintea adormirei Precistii; atuncea se sculă Navohodonosor şi robi Ierusalimul şaptezeci de ani;

a noua, înaintea tăierii; atuncea a tăiat Irod capul lui Ioan pentru Irodia;

a zecea, înaintea înălţării crucii; atunci lovi Moise Marea Roşie cu toiagul

a unsprezecea, înaintea lui sf. Andrei; atunci a pus Ieremia diavolul între doi munţi înalţi;

a douăsprezecea, înaintea naşterii lui Hristos; atunci a tăiat Irod împărat 14 mii de prunci.

Să se ştie deci că aceste 12 vineri mari trebuie ţinute cu post şi rugăciune şi să nu se mănînce mai mult decît pîine seacă şi să bea apă; atunci Dumnezeu va blagoslovi pe acela în toate lucrurile. Cum se întoarse Tărasie îi spuse Leftirie cele 12 vineri mari, după cum le auzise de la Mahiil. Tărasie, auzind aceste, strigă că nu le poate avea decît de la fiiul său Mahiil şi scoase un cuţit de-1 junghea. Iar creştinii se veselîră de izbînda lui Leftirie."

* în textul original: Rim (n.ed.).

Întocmai aşa sînt şi textele slavone din grupa A, cu singura deosebire că în recenziunea română s-a intervertit rîndul la mijloc, rom. 6 corespunde slav. 7, rom. 7 sl[avului] 8 şi rom. 8 slav. 6. Cealaltă grupă slovenească B, afară de altă rînduială a vinerilor, se mai deosibeşte de A printr-o mai mare dezvoltare încă a esplicaţiunilor adause la fiecare vinere. Cît priveşte redacţiunea română, observăm că ea are de comun numele cetăţii Drace cu două texte din această grupă din urmă; pe cînd la celelalte texte slavone sau că e omis cu totul, sau că este înlocuit printr-un alt nume.

Nu voim acuma să mai intrăm în descrierea amănunţită a obiceiurilor şi credinţelor române privitoare la ziua de vineri. •Toţi ştim că vinerea nu lucrează nici o femeie română şi că lucrarea în această zi aduce pagubă de fulger, trăznet şi grindină. Veselovski a cules[10] aceste credinţe populare de pre alocurea şi ele ne arată cît de adînc a intrat legenda în cinstirea vinerei în spiritul atîtor popoare.

MINUNILE SFÎNTULUI SISOE ^

Nu mai puţin s-a înrădăcinat în popor si o altă legendă care apare m literatura română din secol în secol, dar care abia de vreo zece-douăsprezece s-a răsădit în mijlocul popo-

' A. Veselovski, *op. cit.,* p. 357—395.

rului şi de atuncea s-a lăţit în mod minunat. E vorba de *Minunile sfîntului Sisoe* în două redacţiuni, una lungă şi cealaltă scurtă. Cea dintîia a fost descoperită de d-nul Hasdeu în des pomenitul Codex Sturdzanus şi prin urmare publicată de domnia sa, însoţită cu o introducere literară foarte importantă [1] în care demonstra originea bogomilică [a] acestei legende. Nu cred însă că putem vorbi aci de două redacţiuni, ci mai bine de două legende deosebite cari, pe lîngă momente comune, au altele diferite cu totul; de sigur, a influenţat una asupra celei[l]alte, şi dacă judecăm bine în raţionamentul ce urmează, atunci a influenţat legenda cea scurtă asupra celei[l]alte. Spre mai lesne deosebire vom numi legenda cea lungă *Minunile sfîntului Sisoe,* şi cea scurtă *Avestiţa aripa Satanului,* după rolul ce joacă fiecare din aceste două persoane în acele legende. Noi dăm acestei din urmă prioritatea, deoarece e mult mai veche, întrucît se poate dovedi pe cale literară, cu toate că în literatura română se pare a fi mai nouă decît *Minunile sfîntului Sisoe.*

Avestiţa, aripa Satanei

Acest apocrif îl posedăm noi, scris la 1799, intercalat într-un sbornic de la 1779, proprietatea noastră. Post-scriptul } copistului ne spune însă că „această istorie s-au scris după o scrisoare a lui Gheorghe croitorul"; se vede deci că a ezistat într-o copie mai veche românească. Legenda de faţă o publicăm textual în *Crestomaţia* noastră, voi. II; aci dăm numai estractul ei:

„Arhanghelul Mihail, pogorîndu-se din muntele Ilionului, vede pe un duh necurat cu ochii ca stelele, cu mînile de foc, cu unghiile ca secerile şi cu părul pînă la călcîi. Arhanghelul îi a zis: stai, Satana! Cine eşti? Şi unde te duci? Iar ea zise: pe mine mă chiamă Avestiţa, aripa Satanei, aripa împăratului nostru, voevodului Velzevuv, şi cum am auzit că fecioara Măria vrea să nască pe Hristos. Mă duc cu ale mele meşteşuguri să o smintesc şi să omor pruncul. Iar arhanghelu' o prinse de păr şi o bătu cubiciulde foc şi îi puse paloşul de moarteîn coaste, iar ea se rugă de dînsul zicînd: rogu-mă, arhanghele Mihaile, muncitoriul dracilor, mai slăbeşte din legături. Arhanghelul însă o întrebă cum intră în casele oamenilor de omoară pruncii Avestiţa **îi** zise: Mă fac ogar, găină, muscă, iepure etc.; am 19 numiri cu **care** fac ce voi iar unde se vor afla aceste numiri scrise, **eu** acolo nu **mai mă pot** apropia cale de şapte mile. Avestiţa înşiră apoi cele 19 numiri **ale ei** şi **le** dă **zapis** arhanghelului Mihail, să o slobozească. Arhanghelul **însă o** blestemă **că** nu să apropie de cutare ... şi apoi o trimete în locul ce-i **este** gătit în fundul beznii, la tatăl ei Verzuvul".

Observăm că mai acelaşi apocrif în regăsim şi la grecii moderni, cu deosebire numai că în loc de Avestiţa stă numele Ghilou. Identitatea merge pînă acolo că i se atribuie şi ei 12 numiri şi jumătate, cari mai toate se pot esplică ca nişte atribuţiuni personificate şi justifică astfel esplicarea ce am dat numirilor multiple ale Avestiţei şi ale lui Dumnezeu (care vor urma la) p. 402—408 urm. B. Schmidt *(Das Volksleben der Netigriechen,* I, 1871^ studiază, p. 139—140, credinţa populară grecească respectivă fără însă a cunoaşte acel şir de apocrife orientale, slavone şi române studiate de noi aci *.

Puţin schimbată de această redacţiune, cea mai veche cunoscută pînă acuma, este cea modernă care ocupă pagina 1—2 a cărţii răspîndite sub numele de *Minunile sfîntului Sisoe.* Ce e drept, d-nul Hasdeu a arătat înrudirea ce esistă între această legendă, devenită simplu descîntec chiar la români, şi între un descîntec rusesc din sec. al XVII-lea. Se vede că totuşi îi au scăpat însă din vedere două paralele ruseşti publicate de Tihonravov [2], din care cea dîntîi este din secolul trecut **, cea din urmă provine dintr-un manuscript modern *raskolnik,* adică din secta considerată în Rusia mai mult sau mai puţin ca eretică. Atît în aceste texte ruseşti, cît şi în cele române moderne, figurează sf. Sisinie, Sisin, resp[ectiv] Sisoe care, precum am văzut, lipseşte cu desăvîrşire în textul cel vechi publicat mai sus. Oricum ar fi, originea bogomilică a acestui descîntec la români şi slavi ni se pare demonstrată din partea d-lui Hasdeu, care se opreşte

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni,* Bucureşti, voi. II, 1879, p. 263-291.

* Acest paragraf este adăugat de autor la *Adause şi îndreptări]* aşa se explică anticiparea unui text care urmează peste cîteva pagini (n.ed.),

** Adică sec. al XVIII-lea (n.ed.).

[2] N. Tihonravov, **IlaMHTHHKH OTpeHeHHOH pyccicoH jiHxepaTypti,** voi. II, p.351—353.

aci[3]. Noi însă am urmărit în două rînduri această legendă mai departe şi am ajuns a regăsi prototipul ei cel mai vechi deja cel puţin în sec. al IX-lea în literatura ebraică şi am arătat că s-a păstrat pînă în ziua de ***Sistezi*** la evrei într-o formă aproape identică cu cea română, servindu-le ca amulete pe lîngă leuze. Aci sînt numai alte numiri, fondul şi chiar vorbele sînt mai aceleaşi. în locul arhanghelului Mihail se întîlneşte prorocul Ilie cu Lilith, duh necurat care ia locul Avestiţei. Şi ea se duce să omoare pruncul nou născut, este. bătută de Ilie, îi spune un şir de numiri ce are şi îi făgăduieşte că se va depărta de acea casă unde-şi va vedea numirile ei.

în descîntecele ruseşti este Avestiţa înlocuită prin fetele împăratului Irod. Sbornicul nostru care coprinde legenda, mai coprindea şi un variant român al descântecului care se mai poate recunoaşte din fragmentul ce a rămas, ruptă fiind foaia pe care a fost scris. Se pomeneşte că a „venit la dînşii nişte (fete) ... şi l-au întrebat pre dînsele (...) lor, ele răspunseră: noi sîntem fetile [...] creştinesc, să le facem muncă lor întrebăm [...] să muncească pre neamul creştinesc [...] să cutremurăm criiriij lor [...] să le] bem şi după aceea s-au sculat [...] de fier şi le-au dat cîte şapte rane [...] afurisite şi ocărite". Restul lipseşte cu ***totui.*** Noi am pomenit şi de acest fragment, şi de variantul legendei devenite descîntec în Bucovina[4] deoarece vom reveni mai pe larg asupra acestui fenomen, cum se schimbă legenda sau apocrif într-un descîntec. Şi tocmai acest apocrif s-a schimbat chiar şi în amulet, precum vom vedea.

Minunile sf. Sisoe

Redacţiunea cea veche din secolul al XVI-lea publicată şi de noi[5] este identică, precum a observat-o şi d. Hasdeu, cu redacţiunea modernă, cu toate că aceasta din urmă este ceva amplificată. Pe cînd la *Avestiţa* abia se pomeneşte sau nici nu se pomeneşte deloc sf. Sisoe, joacă el dimpotrivă aci rolul principal. Legenda nu este altceva decît povestirea isprăvii sfîntului Sisoe în contra diavolului. Căci iată ce ni se spune:

„Melintia, sora sfîntului Sisin, născuse cinci copii şi pe toţi i-a luat dracul, şi acuma avea să ia şi pe al şaselea. Atuncea făcu un stîlp de marmură şi se închise într-însul. Către Sisin venise îngerul Domnului în vis şi îi zise să meargă, să gonească pe acel drac. Ajungînd la stîlp, nu voia Melintia, soru-sa, să-1 lase să intre de frica dracului. Sisin o rugă însă şi ea îi deschise stîlpul; atunci intră şi dracul pituliş ca un grăunţ de mei, supt copita calului lui Sisin, răpi copilul şi fugi spre mare. Sisin se luă după el. Pe drum întrebă o salce lîngă care trecu dacă a văzt pe acel drac. Salcea tăgădui şi Sisin o afurisi să înflorească, iar poame să nu facă. Rugul tăgădui asemenea şi-1 afurisi ca unde-i rădăcina, acolo să-i fie vîrful. Numai maslinu îl îndreptă şi de aceea îl blagoslovi să fie bisericilor de lumină. Apoi aruncă undiţa în mare şi scoase pe dracu' la uscat şi începu a-1 bate cu 72 de buzdugane de fier şi ceru cei şase copii ai Melintiei. Dracu' răspunse [că] dacă vaborîel laptele ce l-a supt de la mumă-sa, atuncea va borî şi el copiii. Sisin se rugă la Dumnezeu şi borî laptele în palmă, şi dracul fu nevoit să borască pe cei şase copii. Apoi se jură dracu' şi zise că unde să va găsi această rugă şi se va pomeni numele lui Sisin, de acolo nu se va apropia. Sfîntul nu-l slobozi, ci-1 trimese în întuneric."

Comparînd amîndouă legende, vedem că s-au păstrat într-aceasta din urmă numai ideea generală despre primejdia adusă pruncilor de către un duh necurat şi că prin numirea unui nume, se goneşte acel duh necurat. Cunoscută este o mulţime de legende şi basme, unde diavolul se goneşte printr-aceea că află cineva numele său cel adevărat[6]. Nu este însă acest şir ce voim să urmărim, ci ne interesează acuma relaţiunea între *Sf. Sisoe* şi *Avestiţa.* Aceasta din urmă o putem urmări pe baza dovezilor literare chiar pînă în sec. al IX-lea cel puţin, pe cînd abia se cunoaşte textul cel slav, prototipul redacţiunei române a *Sfintului Sisoe.* Este deci lesne de văzut că Avestiţa reprezintă forma cea veche, prototipul adevărat, pe cînd *Sfintul Sisoe* nu este altceva decît o dezvoltare ulterioară şi amplificată. Despre sf. Sisoe

^M^ster, *Beiträge zur vergleichenden*

Oehringen 1864, p. 259, şi Birlinger, ***Aus*** *Schwaben,* I, p. 448 urm.
4 S.F1. Marian în *Cuvinte den bătrîni loc. cit.*
« M. Gaster, *Crestomaţie română,* Leipzig-Bucureşti, 1891, vol.I, p.o

[6] *Sizilianische Märchen.* Aus dem Volksmund gesammelt von Laura Gonzelbach, Leipzig, 1870, anotaţiunile lui R. Kohler la nr. 84.

însuşi ca „gonitor al dracilor", cum figurează în legenda sa, mai putem adăuga că într-un *Otecinic sau viața sfinților părinți ce au trăit în pustie,* manuscript de la 1706 pe care îl posedăm noi [2], se povesteşte asemenea o istorie [7] despre un ucenic al lui Sisoe, anume Apolo, care a voit să se depărteze în taină de la dînsul; pe drum însă întîlni un drac ciudat şi schimonosit, care îi făgăduia toate bunurile lumei, numai să fugă de la părintele Sisoe. „Iară eu nu puteam răbda împuțiciunea lui, ce am ridicat ochii la cer şi am strigat tare, zicînd: Doamne, pentru rugăciunea părintelui meu Sisoe, ajută-mi şi mă scoate dintru această nevoie şi mă voi înțelepți şi nu voi mai merge în lume. Acestea zicînd, numaidecît s-a prefăcut dracul într-o muiere frumoasă şi a vrut să-1 adimenească la păcat. Văzînd că e în zadar, zise: Ce pentru că rugăciunile lui Sisoe acelui cu coamă căruntă mă gonesc de la tine, şi se făcu nevăzut". Iată deci încă uh esemplu de puterea sf. Sisoe a goni pejiraaL

Interesant este că această legendă s-a reîmprospătat abia de curînd în literatura română. D. Steinberg, anticarul, cărui se datoreşte retipărirea *Visului* şi *Epistoliilor* şi respîndirea lor prin popor, ne spune că unul, anume Dumitru, care a fost lucrător la Imprimeria statului şi şedea aci în Bucureşti, în mahalaua Crucea de piatră, a scos cel dîntîi *Minunile sf Sisoe,* pe la 1872, se vede după un manuscript ce-1 poseda. Această întîie edițiune tipărită la Th. Mihăilescu, se urca la 10.000 de exemplare pe care le vindea însuşi editorul cu preț bun (20 lei noi suta); ediția a doua o cumpără tipograful Th. Mihăilescu de la editor şi aşa s-a retipărit în urmă de mai multe ori şi de către alți tipografi, cînd pe socoteala d-lui Steinberg, cînd pe socoteala lor proprie.

în privința *Avestiței,* mai observăm că ea s-a tipărit nu numai la un loc cu *Sf. Sisoe,* ci şi fără dînsul, cu un Trepet» nic de care va fi vorba mai la vale. Şi încă se mai tipăreşte pe fiecare an în nenumărate exemplare, atît în Bucureşti cît şi în provincie.

? F. 134v-135v.

Apocriful de care ne vine acuma rîndul de a vorbi este o altă carte populară care se vede că a fost cunoscută în secolul trecut *, deoarece se citează pe atuncea, şi pe care o posedăm noi singuri, în sbornicul nostru manuscript de la 1784, şi adică

Cele 72 de nume a**[le]** domnului nostru Isus Hristos.

D. Hasdeu citează un pasagiu din Rojdanicul manuscript de la 1799 (ms. Giurescu, proprietatea Academiei) unde se pomenesc „cele 72 de nume ale lui Hristos, adecă canon lui Hristos". Acelaşi pasagiu îl găsim şi în zodiarul manuscript în care intră şi rojdanicul de pe la 1750, pe care îl posedăm noi; iată acest pasagiu care, atît în manuscriptul Academiei, cît şi în al nostru, se află în luna lui noiemvrie: „Şi va fi bolnavă mult (adică fata ce se va naşte în noiemvrie, cînd stăpîneşte zodia scorpie — n.a.) şi de tînără să poarte numile lui Hristos la sîne, 72 de numi, ca să nu se apropie duh necurat de e şi va boli de cap şi de picioare".

Acest „canon al lui Hristos" este de asemenea de origine orientală foarte veche, ceea ce a scăpat d-lui Hasdeu din vedere, care citează numai textul slavic şi cel francez, amîndoi din sec. al XVI-lea [1]. în relațiune cu un cîntec popular german din sec. al XlV-lea, adică cu două secole mai vechi decît aceste două texte din urmă, am publicat noi un mic studiu privitor al originea celor 72 de numiri ce sînt atribuite aci lui Dumnezeu şi nu lui Hristos [2]. Acest articol, precum şi esistența manuscriptului au rămas necunoscute d-lui Hasdeu. în anticitatea ante-cristiană se pomeneşte, în literatura ebraică, de *Tetragrammaton,* adică de numele lui Dumnezeu care nu se pronunța niciodată, afară de pontificile în Ierusalim şi numai într-o singură zi. Acest nume nepronunțat s-a considerat ca un nume taumaturgic, adică

* Adică sec. al XVIII-lea (n. ed.).

[1] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni,* voi. I, p. XXXII-XXXIV.

[2] M. Gaster, *Zur Quellenhunde deutscher Sagen und Mărchen,* în *Germania,* XXVI (1881), p. 203-204.

făcător de minuni. De aci s-a dezvoltat numele cel de 22 şi de 42 de cuvinte, la cari Cabala a adăugat încă 30, şi a ajuns numele lui Dumnezeu compus din 72 de cuvinte. Acesta e cunoscut deja în sec. al X-lea şi de atunci s-a răspîndit peste Europa şi a intrat în diferite literaturi. Din cuvintele de care se compunea s-au făcut însă numiri şi astfel a căpătat Dumnezeu 72 de numiri, esprimînd diferitele însuşiri atribuite lui Dumnezeu precum le găsim pomenite în acel cîntec german din sec. al XlV-lea. Aceste numiri le găsim chiar înşirate în vestita carte cabalistă şi alhemistă *Hollemwang* de care, după legendă, s-a slujit Faust pentru farmecile sale diavoleşti. Zunz 3 a tractat mai pe larg despre acest nume multiplu al lui Dumnezeu.

Sub influenţa creştinismului a luat Hristos locul lui Dumnezeu, priimind el cele 72 de numiri cari, după textul român, sînt cele următoare: Dumnezeu, Savaotul, Tatăl, Fiul, Duhul sfînt, Troiţă nedespărţită, Isus, Hristos, Nica, Mesia, Putere, Cuvînt, Viaţă, Milă, Libov, inţălepciune, Pace, Atotţiitori, întocmitoriu de lumină, Masă, Păstoriu, Oaia, Piiatra, Cale, împărat, Urzire, Cap, Cinste, Mire, Biruitor, Adivăr, Fiiul ominesc, Cu noi ^Dumnezău, începătorii!, întîi născut, Viitor, 'împărat, înălţime, Pîine cerească, Părinte fără de moarte, îndurătoriu, Hristos vindecătoriul, Bun din pîntece, Milostiv, Mai înainte de veci, Atanatos, Făcătorul, Mielu blînd, Vital, Chipul măririi, Eu sînt carile am fost, Dreptate, Izvor, Rost, Bucuria, Munte, Preot, Mărturisitorul,^ Uşe, Veşnică îndreptare, Adonoaea, Iloea, Alfa, Omega, în trăi feţe, Neîmpărţit, împărat preste împăraţi, Se dă robilor sau robului [lui] Dumnezău Cutare".

Sfîrşitul, unde se recomandă robul lui Dumnezeu cutare, ne arată caracterul de amulet ce-1 au aceste numiri; într-adevăr, după citatul de mai sus din Zodiar, se purta ca un mijloc împotriva duhurilor necurate. în textul slavon publicat de Tihonravov[4], întocmai ca în cel francez publicat de d. Hasdeu[5], se zice înaintea înşirării numirilor că cine le poartă la sine, se izbăveşte de tot lucrul rău ce i s-ar putea

[3] L. Zunz, *Synagogale Poesie,* Berlin, 1855, p. 145 urm; cf şi Buber, introducerea la Lekach Tob., p. 40, nr. 21.

[4] N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. II, p. *339 – 344.*

[5] B. P. Hasdeu, *loc. cit.*

întîmpla. Diferenţa între aceste texte este cît se poate de mare, dar totuşi nu ne îndoim cîtuşi de puţin că textul român se bazează pe unul slavic.

Odată pe calea de a înşira numirile lui Dumnezeu sau a[le], lui Hristos, s-a făcut prin analogie şi înşirarea numirilor Maicii Precistii. Aşa, în textul slavon sus-pomenit, aşa în cel francez şi aşa în cel român unde, imediat după cele 72 de numiri ale lui Hristos, urmează *Şaptizăci şi doao de numere a Precisti. De rugă.* Noi le comunicăm întocmai după manuscriptul nostru ca să poată sluji studielor ulterioare ce ar voi cineva să facă asupra lor:„Toiag, Rădăcină, Pămînt sfînt, Amiazăzi, Piatră, Măslină, Chivot, Scaun, Uşa, Biserică, Maică, Purtătoare, Carte, Pat, Cleşte, Fecioară, Măria, Marturisitoarea, împărăteasa, Deaproapea, Nevastă, Vîrtop, Fată, Logodită, Nor luminat, Cerul, Răsărit, Apus, Soarele, Cetate, Plinire, Loc, Lînă, Muiere, Fericită, Atotţiitoare, Alas (?), Măgură lui Dumnezeu, Lumină nepotolită, Cădelniţă de aur, Preacurată, Fără di bărbat, Deaproape, Născătoare de Dumnezeu, Mir cu bună mireazmă, Floare, Neputredă, Sfînta sfinţilor, Lespidea, Acoperămînt, Riai (!), Tămîia, Zmirnă, Herovim, împărăţia, Scaunul herovimilor, Masă sfîntă, De Dumnezeu priimitoare, Adevărat sălaş, Umbră, Casa lui Dumnezeu, Giungherea, Mină, Cornul întru care este pomăzuire, Văşmînt, De Dumnezeu împăratului, Cu noi Dumnezeu, se dă robilor lui Dumnezău Cutare".

Aceste două apocrife s-au copiat de acelaşi copist de la care provine întregul manuscript, abia la 1799, desigur însă după o copie mai veche.

DESCÎNTECECELE u>

După ce am trecut „epistoliele", adică *Legenda Duminicei, Visul Maicii Domnului, Călătoria Maicii Domnului prin iad* şi *Minunile sfîntului Sisoe* împreună cu *Avestiţa, aripa Satanei* şi cele două texte de cele 72 de anume ale lui Hristos şi a[le] Maicii Preciste, ne vom opri aci un moment la o clasă deosebită de producţiuni literare populare cari stau

1

în legătură intimă cu acele legende. într-adevăr, se deosibeşte această grupă de legende într-un mod esenţial de cele-[l]jalte cărţi populare cu cari vom face cunoştinţa puţin mai în urmă. Ele sunt singurele unde putem observa trecerea lor directă din literatura scrisă în cea nescrisă. Toate au caracterul **de** amulete sau „filactere" şi păzesc **penfoţr**'ac'**er^** poartă cu sine de tot răul[2]. într-adevăr, datorim amicului nostru d-lui Steuerman comunicarea unui amulet român numit *sîmcă,* care se atîrnă de gîtul bolnavului şi care nu este altceva*" decît *Avestiţa,* prescurtată şi însoţită de trei figuri. Această *sîmcă* s-a scris anume pentru noi de către un popă din Fălticeni, precum se obicinuieşte pe acolo ca leac **de** boală. De la purtarea sau citirea acestor amulete pînă **1$** recitarea lor e numai un pas, care e cu atît mai uşor de făcut, cu cît, din timpurile cele mai vechi, deja esistă în popor credinţa că puterea vorbei rostite este aproape nemărginită asupra elementelor naturei. De aci aşa-numitele (incantationes) exorcisme şi conjuraţiuni menţionate în Biblie şf cunoscute de toate popoarele [1]. Aşa s-a[u] născut şi în România descîntecele.

Elementele principale din cari se compun descîntecele române sînt luate din apocrifele sus numite, cari au fost şi pilda după cari s-au făcut şi s-au schimbat descîntecele române. Literatura slavică ne-o dovedeşte învederat, deoarece mai toate „.„acele.....legonde._au^ populare, schimbîndu-**se** foarte puţin din ţesătura literară. Tot aşa s-a făcut şi la români şi d-lui Marian datorim un exemplu pentru una* cel puţin din acele legende: *Avestiţa, aripa Satanei* Tocmai *Avestiţa* a influenţat mai mult asupra unui şir întreg de descîntece. Avestiţa, precum am văzut-o, este personificaţiunea boalei şi cele **19** numiri ale ei desigur sînt analoage cu numirile lui Hristos sau ale Maicii preciste şi, prin urmare, atribuţiuni, personificaţiuni a diferitelor soiuri de boale. Cine ştie în ce limbă a fost scris originalul după care s-a tradus româneşte şi de frica de a nu strica farmecul amuletului prin traducerea şi a numilor proprie au rămas netraduse, **şi** astfel au fost corupte şi schimonosite **de** fiecare copist,

[1] Fr. Lenormant, ***La magie chez les Chaldeens et les origines accadiennes,*** Paris, 1878.

* în text: unul (n. ed.).

deoarece erau pentru dînsul fără înţeles ! Cum că la început aveau înţelesul ce îl dăm noi dovedesc descîntecele corespunzătoare slavoneşti, unde nu mai figurează o singură persoană, în care se concentrează ideea abstractă a boalei, ci sînt 12 fete ale lui Irod şi fiecare poartă un nume potrivit cu activitatea ei. Aşa, pe una o cheamă Trernurice, pe a doua Focoasa, a treia Gheţoasa etc. Ţinînd seama de aceasta, vom recunoaşte imediat aceste fete în descîntecele româneşti, reprezentante ale boalelor cari, întocmai ca Avestiţa noastră, umblă pe cale^pe cărare cu scopul ca să vatăme pe oameni. Aşa le-am văzut în fragmentul manuscript publicat mai sus şi aşa în alte descîntece.

O altă schimbare ce s-a făcut ca din legendă să devie descîntec este că sf. Sisoe sau arhanghelul Mihail a fost înlocuit prin sf. Măria. Legendele de mai sus ne-au arătat ^pretutindenea Maica Domnului ca o doamnă milostivă şi bună, care se îndură de păcătoşii şi se face mijtocitoarea lor pejîngă fiul ei ca să dobîndească"iertarea lor. Acest caracter milostiv şi îndurat al Maicii Domnului, care se esplică de asemenea printr-aceea că ea este o femeie, a intrat cu totul în convicţiunea poporului şi ce era mai natural decît să o puie pe dînsa ca ajutătoare şi aducătoare de leac pătimaşilor ! Un descîntec, care ni se pare a nu fi altceva decît însuşi *Avestiţa,* preschimbată în modul arătat mai sus, este cel următor:

De pocitura de noapte [2]

Este un deal mare,
După dealul mare
Este-un măr de aur,
Sub mărul de aur
Este-un scaun de aur.
Dar pe scaun cine şede ?
Şede Maica Domnului
Cu sîntă Măria mare,
Cu arcu-i în mîna dreaptă,
€u păharu-n mîna stingă,
Şi caută-n sus,
Nu vede nimic,
Şi caută-n jos,
Vede ciumaşi cu ciumaşi,
Pocitori cu pocitoraşî,
Moroi cu moroaie,
Strigoi cu strigoaie,
Ce la N. mergea
Sîngele a-i bea,
Inimă de putrigai a-i pune ...
Maica Domnului,
Cum mi-i zări,
La ei se repezi

[2] S. FI. Marian, ***Descîntece*** ***Bucovina, în Albina Carpaţilcr,*** **III** 0^79), p. 376.

Şi le cuvîntă,
Şi mi-i întrebă:
„Unde mergeţi,
Unde vă duceţi?
Voi, ciumaşi şi ciumaşi,
Pocitori cu pocitoraşi,
Moroi cu moroaie,
Strigoi cu strigoaie?"
„Noi la N. că ne ducem,
Sângele ca să i-1 bem,
Inimă de putrigai să-i punem!'"
„Ba! Voi înapoi vă întoarceţi,
Sîngele înapoi i-1 puneţi,
Inima înapoi să-i tocmiţi,
Pe N. degrabă să mi-1 părăsiţi ...
Pocitură de noapte,
Pocitură de miază-noapte,
Pocitură de zi,
Pocitură de ce-i fi,
Pocitură de apă,
Pocitură de vînt!
Ieşi din creerii capului,
Din faţa obrazului,
Din auzul urechilor,
Din vederile ochilor,
Din inimă,
Se sub inimă,
Din spate,
De sub spate,
Din mîni şi din picioare,
Din tălpile picioarelor;
Du-te şi te prăpădeşte
Unde cocoşii negri nu cîntă,
Unde oamenii nu îmbla,
Unde vitele nu rage.
Acolo să te pierzi,
Acolo să-mi şezi,
Mai mult să nu te arăţi!
N. să rămîie curată,
Curată şi luminată,
Cum e de la Dumnezeu dată,
De la Maica Domnului lăsată.
Descîntecul de la mine,
Leacul de la Dumnezeu".

Aci avem „pociturile" personificate, în locul Avestiţei sau al „frigurilor" din descîntecul rusesc. Maica Domnului iese în întîmpinarea lor întocmai precum iese arhanghelul Mihail sau sf. Sisoe în întîmpinarea Avestiţei. întocmai ca acolo arhanghelul Mihail, întreabă aci Maica Domnului unde se duc şi tot aşa răspund şi aci, că se duc la cutare „sîngele a-i bea / Inimă de putrigai a-i pune". Tot aceeaşi este şi activitatea fetelor (lui Irod) din fragmentul descîntecului publicat mai sus. Singura deosebire între descîntecul şi Avestiţa se esplică chiar prin caracterul de amulet ce are aceasta din urmă. Ca amulet izbăveşte pe acela care-1 poartă la sine şi de aceea zice într-însul Avestiţa că unde va vedea ea numele ei şi al sfîntului Sisoe, ea se va depărta de acolo cale de şapte poşte, ceea ce este de prisos într-un descîntec, menit a goni duhul cel rău din omul în care a intrat deja, şi descîntecul are direct de scop a-1 scoate de acolo.

_ Cîteodată, descîntecul conţine istoricul boalei, cum, s-a., întîmplat de a dat de om, cum se plînge omul la Dumuezeii^l

si la Maica Domnului, rugînd-o să-1 ajute; apoi, auzindu-1 Maica Domnului şi, coborîiidu-se îă bolnavul, el îi povesteşte întîmplarea cu acele duhuri" necurate şi în urma acesteia, vine leacul sau modul lecuirei. Acest fel de descîntec ni se 1| pare a fi cel mai vechi, cel mai complet, deoarece coprinde ^ toate elementele mai pe larg. Ca probă pentru un descîntec I complectr"!^!^ ceea ce am susţinut pentru originea descîntecelor, în forma cel puţin în care le avem astăzi, ne poate servi descîntecul următor:[3]

De albeaţă

N. a sinecat
Şi-a mînecat,
De la casă,
De la masă,
Pe cale.
Pe cărare,
•Gras şi frumos,
Rumen şi voios.
Dar cînd a fost
La mijloc de cale,
De cale şi cărare,
L-au tîlnit vîntoasele,
Şi frumoasele,
Din faţă l-au trîntit,
Gras negru l-au făcut,
Cu ţărnă l-au acoperit,
Albeţe-n ochi i-au băgat,
Păr' de vederi l-au lăsat.
A prins N. a se tîngui,
Şi-a se glăsui,
Cu glas mare pînă-n cer,
Cu lacrimi pînă-n pămînt
Nime nu 1-a văzut,
Hirae nu 1-a auzit,
Numai Maica Domnului
Din poarta cerului,
Numai ea că 1-a văzut.
Xumai ea 1-a auzit,
Şi pe. nume 1-a strigat
Şi aşa 1-a întrebat:
„N. ce plîngi,
Ce te tînguieşti,
Ce te glăsuieşti,
Cu glas mare pînă-n cer,
Cu lacrămi pînă-n pămînt?
„Eu cum nu m-oi tîngui,
Şi cum nu m-oi glăsui,
Cu glas mare pînă-n cer,
Cu lacrămi pînă-n pămînt,
C-am sinecat,
Şi-am mînecat,
De la casă,
De la masă,
Pe cale,
Pe cărare,
Gras şi frumos,
Rumen şi voios,
Dar cînd am fost
La mijloc de cale,
De cale, de cărare,
M-au tîlnit vîntoasele,
Şi cu frumoasele,
Din faţă m-au tîlnit,
De pămînt m-au trîntit,
Gras negru m-au făcut,

[3] S. Fl. Marian, *Descîntece din Bucovina* (I — V), în *Albina Carpatilor,* III (1879), p. 345.

Cu ţărnă m-au acoperit,
Albeaţă-n ochi mi-au băgat,
Far* de vederi m-au lăsat.
„Taci N., nu mai plînge,
Cu lacrimi de sînge!
Nu te tîngui,
Nu te glăsui,
Că eu te-oi lecui!"
Maica Domnului,
Din poarta cerului,
Scară de aur a slobozit,
Pe dînsa s-a scoborît,
înaintea lui N. a ieşit,
De mîna dreaptă l-a luat,
Di pe soare l-a înturnat,
Şi-a pornit, şi-a plecat,
Pe drumul lui Adam,
La fîntîna lui Iordan,
Şi-a tîlnit
Trei surori a soarelui,
Cu trei mături,
Cu trei greble,
Cu trei diriticanii,
Cu trei mîneci de mătase albă,
Maica Domnului,
Cum le-a tîlnit,
Cum le-a zărit,
Poala a întins,
Calea le-a cuprins,
Şi le-a cuvîntat,
Şi le-a întrebat:
„Unde mergeţi voi,
Trei surori a soarelui?"
„Că noi mergem
Şi ne ducem.
La fîntîna lui Dumnezeu,
S-o curăţim de gozuri,
Şi de gloduri!"
„Nu mergeţi,
Nu vă duceţi,
Voi, trei surori a soarelui

La fîntîna lui Dumnezeu i
Că fîntîna lui Dumnezeu
E curată,
Luminată,
Ca de Dumnezeu ce-i dalii,.
Da voi mergeţi
Şi vă duceţi
De curăţiţi albeţele
De pe ochii lui N.
Curăţiţi albeaţa albă,
Albeaţa neagră,
Albeaţa roşie,
Albeaţă de 99 de feluri,
Albeaţă de 99 de chipuri,
Cătaţi-o-n Ueştele capului,.
în faţa obrazului,
în genele ochilor,
împrejurul ochilor,
în luminile ochilor.
Curînd,
Mai curînd,
Cu greblele-o greblaţi,
Cu foarfecele-o forfecaţi,
Cu măturile-o măturaţi,
Cu unghiile-o ciupiţi,
Din ochi mi-o fugăriţi,
Cu mînecile-o ştergeţi,
In poale mi-o punoţi,
La aria cu-mblătitori o duceţi,
La-mblătitorii-n grabă,
Mii şi fărîme s-o facă,
Peste gardul ţarinei s-o deie,
Boii-n coarne c-ar lua-o,
Şi la mare că mi-o duce-o.
Acolo să piară,
Acolo să respiară,
N. să rămîie curat,
Curat şi luminat,
Ca argintul strecurat,
Ca soarele în senin,
în vecii vecilor, amin?

Acest descîntec este cel mai lung ce-1 cunoaştem noi şi coprinde de aceea toate elementele, complect. Ba se repetă chiar de vro două ori şi această repetiţiune a făcut ca să se poată scurta, începînd descîntecul sau cu povestirea* a doua, despre întîmpinarea vîntoaselor, sau cu coborîrea Maicii Domnului, unde iar se pomeneşte de albeaţă şi într-un mod foarte desluşit, căci se citează diferitele soiuri de albeaţă în special, apoi urmează leacul.

<r- în aceste două descîntece avem, ca să zicem aşa, prototipul tuturor celor[i]alte descîntece române. Numai numele boalei se schimbă, şi atuncea „vîntoasele" sau „săgetătorii" sînt înlocuiţi sau prin „moroi", sau printr-un şir de „beşică", analog cu şirul „albeţelor" şi „pociturilor" de mai sus, sau de „lungori" etc. Şi_Maica Domnului însăşi cedează cîteodată locul ei „trinităţii" sau „apostolilor", sau celor trei surori din soare şi sfinţilor Cosma şi Damian, adică se invocă sfîntul după boala pe care o lecuieşte el. Pînă acuma, noi nu posedăm decît relativ puţine descîntece şi aceste toate au fost culese din gura poporului; mai cu seamă trebuie pomenit în privinţa aceasta cu laudă, d. S. FI. Marian. Vro patru-cinci descîntece a mai publicat Alecsandri[4] şi tot atîtea Burada, din Dobrogea[5]. Alte se aflu răspîndite prin diferite ziare şi reviste periodice şi ar merita să fie toate culese şi adunate la un loc. Afară de aceste descîntece moderne, mai posedăm noi, între manuscriptele noastre, mai multe descîntece de pe la sfîrşitul secolului trecut şi de la începutul secolului nostru, pe cît ştim singurele esemple de descîntece manuscrise.

i' Cele mai vechi sînt descîntecele din manuscriptul miscelîneus din 1784, unde urmează trei descîntece imediat după '*Visul Maicei Domnului* şi alte două se află scrise de aceeaşi fiină însă, precum se vede din deosibirea cernelei şi formei literilor, au fost scrise^ cu un alt condei şi cu altă cerneală, în" urma celor dîntîi. în orice caz, sînt din secolul trecut
^scîntecile sînt deci cele următoare. Mai întîi, de disfăcut;l\ 2.\)escîntec pentru şarpe, de distorş:'3. *T>e* desfăcut pentru ^

[4] V. Alecsandri, *Poezii populare ale romănilor,* Bucureşti, 1866, 10,271-272.
[5] T. Burada, *O călătorie în Dobrogea,* Iaşi, 1880, p. 69 — 277.
* Adică din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

fapt/ 4. Pe disfăcut de dragostei 5. .Pentru disfăcut. Aceasta din urmă e mai mult o doftorie'^sknbolică sau mai bine simpatetică decît un descîntec, căci preparaţiunele şi obiectele întrebuinţate covîrşesc cu totul puţinele cuvinte ce se zic, I Activitatea simbolică joacă în genere un rol principal la | descîntecele, arătîndu-se aşa modul cum dispare boala, cum | se descîntă. Descîntecul nr. 1 se aseamănă oareşicum cu cel ; publicat de Marian, *De fapt*[6]; mult mai important din punctul o, de vedere al substituţiunei este descîntecul nr. 3, căci în locul Maicii Domnului, se adresează pătimaşul către lună, dîndu-i toate epitetele măgulitoare posibile. Iată, ca specimen, începutul acestui descîntec, *Di disfăcut pentru fapt:*

„Bună sara, crai nou, cunună di aur cu pietri scumpe. Luminată eşti în cer şi vez pre pămînt, lună luminată! Nu poci să odihnesc în casa mea şi în sălaş(u) meu, cu mierea (?muierea)* me şi cu copiii mei, tu, lună luminată! Să nu ai somn, nici odihnă întru această noapti, să vii, să-mi iei faptul din faţa me şi din dosul meu şi din faţa femeii meii şi din dosul femeii şi de la copii mei şi de la dobitoacile meii. Tu, lună luminată! Faptul de bărbat, faptul de fimei, faptul de fată mari, deci să mi-1 scoţ din casa mea şi din masa mea şi din sălaş(ul) meu şi din pămînt(ul) meu şi de unde va fi şi dimpregiurul casai mele şi di prin toate ungherile casai meii şi a tot dobitocul meu şi a tot olatul casai mele. Lună luminată, faptul di nouă chipuri, faptul di nouă feluri, faptul din nouă neamuri, lună luminată! Faptul di lut, faptul de lut di la tocilă, faptul di ieri de broască, faptul di păr di lup, faptul di păr di drac(!), faptul di rugămături di sfredelă; faptul de căscări, de strigări, de urîciuni, de burăciuni; faptul ori di ce fel di urîciuni va fi fost şi di ce fel di jigănii a fi fost..." etc.

O altă cplecţiune de deseîntece, în sumă de patru, o posedăm scrisă pe un zapis din 1809. Zapisul este scris şl iscălit de „Iane Apostol Borănescu"; de aceeaşi mină şi, prin urmare, de aceeaşi epocă sînt şi descîntecele. Cel dîntîi descîntec, ciudat prin formele ce coprinde, este următorii!"» *Descîntec de şarpe:*

„Plecărăură pe cărăurură şi se întîlni cu şerpurăură, şerpurăură muşca părăură, mult să văicărăură; să întoarse pe cărăură îndărăt, să întîlni cu Maica Sîntă-Măria. Maica Sîntă-Măria din gură-ş grăi: ce te vaiţirăură? Ce să mă vait, maică Sîntă-Mărie; am plecat pă cărăură şi m-ara întîlnit cu şărpurăură, şărpurăură m-au muşcat pă mine. Dar nu sădea, ci te du 3a fîntîna lui Iordan şi ia apă neîncepută şi descîntă cu un cuţit de găsit şi te udă, că acolo ţ-e leac".

Descîntecul nr. 2 este împotriva unei „ciancă neagră", nr. 3 e descîntec de diochi şi nr. 4 este cel următor, de plecate (?): „Voi, plecăcioase, mîncăcioase, să vă luaţi, să vă duceţi la fata lui Rai-împărat; că v-au poruncit că au lăsat *Jd* vacă grasă să vă ospăteze; că cutare nu vă ştie ospăta, nici adăpa, nici aşterne, nici culca, nici odeni". în fine, mai posedăm încă un al treilea manuscript mic, intitulat *Ncş teii meşteşuguri tălmăcite di pe una tipărită nemţeşte în Venedic, octovri în 10, 1819* (3). Acest manuscript cu meşteşuguri pretinse nemţeşti coprinde în adevăr numai două meşteşuguri cari sînt de origine germanică, adică: 1. Să poţi bate ori pe cine, oricît de departe să fii; 2. Ca să nu poată altul puşca sau vîna nimica. Aceasta se poate uşor dovedi deoarece am reuşit a descoperi originalul german după care au fost traduse. Este aşa-numitul *Romanusbuchlein.* Gorres[7] pomeneşte într-adevăr această carte cu „Veneţia" ca locul unde s-a tipărit, precum spune şi traducătorul român. Noi avem un tipar modern din Colonia[8], care nu este decît o reproducţiune neschimbată a acelei ediţiuni veneţiane. Şi regăsim aci întocmai descîntecele noastre: nr. 1 se află pe pagina a 17-a a ediţiunei noastre şi nr. 2 pe pagina [a] 18-a. Reproducem dinadins atît traducerea română nr. 2, cît şi textul german pentru a dovedi absoluta lor identitate, care merge chiar pînă acolo de a lăsa şi numele propriu neschimbat:

Ca să nu poată altul puşca sau vîna nimica, cum să faci	***Dass einaderer kein wild schiessen kann***
Pomeneşte numile aceluia de pildă, Iacub Volghemut, puşcă ce vrei dar să puşti păr şi peni cu, şi ce la oameni săraci dai. In numele tatălui, fiului şi sfîntului duh, amin.	Sprich dessen Namen, nâmlich Iacob Wohlgemuth, schiess was du willst, schiess nur Haar und Federn mit, und was du den armen Leuten giebst, + + + Amin.

[6] S. FI. Marian, ***Deseîntece din Bucovina*** (VIII. ***De fapt),*** în ***Albim Carpaţilor,*** III (1879), p. 377.

* Completările din paranteze sînt ale autorului, M.G.(n.ed.).

[7] I. Gorres, ***Die deutschen Volksbiicher,*** Heidelberg, 1807, p. 203-206.

Identitatea, precum vedem, merge chiar pînă acolo de a schimba şi sintaxa şi a pune cuvîntul *cu* paralel cu germanul *mit,* după cuvîntul *peni.* Numai aceste două descîntece se regăsesc în *Romanusbuchlein* / toate cele[l]alte însă sînt curat româneşti. Se vede că traducătorul a fost îndemnat de acele germane să scrie şi descîntece româneşti, căci imediat după nr. 2 urmează nr. 3 *Pentru stupi,* nr. 4 *Pentru dragostele,* adică cum să uite cineva dragostele sale. Dovada pentru originea română [a] acestui descîntec este că se află întocmai cu aceleaşi cuvinte în colecţiunea din 1784, unde este nr. 4. Descîntecul ce urmează, nr. *5,* vorbeşte singur pentru originea sa românească şi de aceea îl publicăm întocmai după original. Acesta are de scop să provoace dragostea:

Tu şerpe băîaură,
Cu solzî de aur,
Cu noao lim.be împungătoare,
Cu noao cozi izbitoare,
Să te duci Ia C. şi tu să o cauţi,
Unde vei afla-o,
De-i afla-o în casă,
De-i afla-o afară,
De-i afla-o vorobind cu tată-său,
Sau cu maică-sa,
Cu frate-său,
Cu prietenul său,
Sau cu ibovnicul,
Culcată
Sau sculată,
Tu să nu o laş
Pînă ce ea cu mine s-a întîlni,
Şi n-a vorbi,
Tu ei să nu-i dai stare,
Aşezare,
Ca unui păros pe foc (?)

(Aceasta trebui, la cheotoarea casii, să faci cu brîu' într-o sară şi să pui brîu' supt cap).

* ***Romanus-Biiclilein, oder Gott der Herr bewahre meine Seele, meinen Aus- und Eingang, von nun an bis in alle Ewigkeit, amen. Halleluja.*** Koln, s.a. Verlag von Peter Hammer, in octavo, 32 p.

„Balaurul cu solzi de aur, cu nouă limbi împungătoare şi cu nouă cozi izbitoare" esistă numai în literatura populară română sau, cel mult, în cea a slavilor de sud, iar nicidecum în cea nemţească. Nu încape deci îndoială despre românismul descîntecului de faţă, pe care l-am împărţit noi în versuri. Nr. 6 este un alt descîntec pentru a îndrăgi o persoană oarecare, nr. 7 este iar un descîntec de stupi, independent de nr. 3, dar desigur inspirat de el şi, de asemenea, de origine negermană. Cu aceste am isprăvit înşirarea descîntecelor manuscrise. Nu ne îndoim că, precum am găsit noi acestea, aşa se vor mai găsi^ şi prin alte sbornice sau pe scoarţe de manuscripte vechi. în special, crez că descîntece se vor găsi în manuscriptele acele ce conţin şi „doftorii" cu cari au .o înrudire oarecare prin caracterul taumaturgic simpatetic şi superstiţios ce au aceste doftorii. Adeseaori este doftoria ceremonia ce se face, înainte de a se descînta; cuvintele însă prin care se crede că aduc ajutor sînt aci lăsate la o parte. într-adevăr, sbornicul nostru citat în primul rînd conţine şi „doftorii".

Afară de aceste descîntece de origine apocrifă, mai esistă şi alte descîntece cari nu sînt decît un fel de invocaţiunî,. peste care nu putem trece aci cu tăcere. Aceste descîntece se apropie încă şi mai mult de lecuiri simpatetice şi sînt totdeauna însoţite de vreo ceremonie. Noi ne mărginim numai la cîteva esemple. în sbornicul Giurescu de la 1799 se află un astfel de descîntec, tocmai pe cele din urmă două foi ale manuscriptului, după *Alexandria,* trecute cu vedere de d. Hasdeu în descrierea ce a făcut despre acest manuscript *. Iată acel descîntec, care aparţine invocaţiunilor:

Răvaş de friguri

De la Domnul este ajutor robului lui Dumnezeu (cutare). Blestemate iezere şi friguri cu numele domnului nostru Isus Hristos! Blestemate iezeri şi friguri cu numele sfîntului Ioan Botezător! Blestemate iezeri şi friguri cu numele sfinşilor arhangheli Mihail şi Gavrilă! Blestemate iezeri şi friguri cu numele sfîntului Ion mucenicul şi al sfîntului mucenic Sohail!' [Aci urmează cîteva rînduri scrise sloveneşte, apoi reîncepe iar româneşte].

Cinstite şi preasfinte Ione proorocnle şi mergătorule înainte şi botezător domnului nostru Isus Hristos, cinstit capul tău atuncea în tipsie aducîndu-1, cutremur i-au cuprins; şi zice frigurilor celor de a patra zi şi celor din cutare zile. Sfinte Ione! dă robului lui Dumnezeu (cutare) sănătate şi bine că este miruit şi botezat şi lui Dumnezeu închinat. Amin!" [Aci urmează asemenea cîteva rînduri sloveneşti].

în manuscriptul acesta nu se esplică ce e de făcut cu acest răvaş. Cumpărînd odată o evanghelie veche (de la 1706), am găsit următorul răvaş, care este o prescurtare a celui de sus, pus la capitolul XV al *Apocalipsei:* „Slăvită tăiere a capului a mergătorului nainte să fie spre tămăduirea frigurilor, robu' lui Dumnezeu... în numele tatălui, al fiului şi al sf. duh, amin". De aci cunoaştem şi modul cum se întrebuinţa acel răvaş de friguri. Se poate, de altă parte însă, că punerea răvaşului în evanghelie a avut de scop de a-i da oarecare sfinţenie. Interesant este că s-a confundat sf. Ioan botezătorul cu sf. Ioan evanghelistul.

Alt răvaş de friguri, care are deja cu totul forma unui amulet, adică un fel de combinaţiune magică a cuvintelor, este cel următor:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A Ş

Ori din ce parte citim aceste litere, din dreapta în stînga, de sus în jos şi vice-versa, ne dă tot aceleaşi suvinte; tocmai aşa o găsim, p. 199 din manuscriptul nostru de la 1784, fără esplicarea la ce e bun. Pe foaia întîi, înaintea unui manuscript al Bibliotecii Centrale din Bucureşti[10], se află scrisă; aceeaşi formulă care, după forma literelor, se pare că aparţine cel mult începutului secolului nostru *. Formula însăşi, puţin schimonosită, se numeşte singur *Răvaş de friguri,* şi este însoţită de următoarea instrucţiune: „Să-1 ţie trei zile la gît şi să-1 arunce pe gîrlă şi să zică: cum trece gîrla de iute, aşa să treacă boala de iute". Aceeaşi formulă, însă cu o întrebuinţare diferită, o găsim şi în sus-numitul *Romanusbilchlein*[11] şi în colecţiunea lui Scheible[12].

Mai pomenim, în sfîrşit, şi următorul leac de friguri destul de curios care se află scris pe o foaie singură de la începutul secolului nostru *, între documente cumpărate de noi: *„Egag. Megag. Tegag.* Aceste trei care sînt însemnate să le scrii pe căţei de usturoi şi la cucoane să le scrii pe migdale şi în ceasul în care-1 apucă frigurile, plimbîndu-se prin casă a nu adormi, să ia cîte unul pre rîndul cum sînt scrise mai sus". Acest mijloc de lecuire se pare identic cu acele rugăciuni eretice de friguri, scrise pe nafure sau mere, pomenite într-un index[13]. Un esemplu slavon de astfel de amulete scrise pe mere a publicat St. Novakovic[14]. în genere, despre amulete şi formule de conjuraţiuni a tratat Solden în vestita-i carte „Istoria proceselor împotriva fermecătoarelor"[15]„ Ne ajung aceste puţine esemple, ce s-ar putea mări peste măsură dacă mai aduceam şi altele din descîntecele publicate de Marian, Burada etc.

rLX^oi aci mai pomenim încă, pentru a fi oareşicum complect, *VjM* conjuraţiuni române, sau mai bine de exorcisme pentru /scoaterea dracului şi pentru gonirea duhurilor necurate. Exemplul cel mai vechi este un fragment din Codex Sturdzanus^din sec. al XVI-lea, publicat de d. Hasdeu[16], care a însoţit; acest fragment cu cîteva observaţiuni generale. Tot acolo se află şi un al doilea exemplu de rugă pentru scoaterea dracilor, căci ca atare consideră d. Hasdeu apocriful intitulat *Minunile sfintului Sisoe,* cercetat de noi mai sus, împreună cu *Avestiţa.* Aceste două nu sînt însă decît rugăciuni indirecte; exorcisme anume posedăm chiar în molitv3nîce~ române. Mai întîi, îhîî^uh'molitvHhic român manuscript de pe la a doua jumătate a secolului al XVII-lea (cea 1675), se află[17] *Molitva casei cînd are vro supărare de*

* Adică sec. al XIX-lea (n. *ed.]*

[10] Manuscriptul nr. 11.

[11] P. 4 şi p.9.

[12] Scheible, ***Die sympaietisch-magnetische Heilkunde,*** Stuttgart, 1851,p.30

[13] Vezi B. P. Hasdeu, ***Cuvinte den bătrîni,*** voi. II, p. 255.

[14] St. Novakovic, **IIpHMepH KH^**ceBHOHCT **H** ie3HKa, Belgrad, 1877, p. 517

[15] Soldan, ***Geschichte der Hexenprocesse,*** voi. I, 1843, p. 49, nr. 55 — 62. Ediţia nouă de Heppe n-am putut-o căpăta.

[16] B. P. Hasdeu, ***Cuvinte den bătrîni,*** voi. II, p. 177.

[17] P. 250-254.

* Sec. al XIX-lea (n.ed.)

fi.

I

drăcii, farmecele şi făpturi drăceşti. Această molitvă se regăseşte apoi, puţin schimbată, în molitvelnicul tipărit în Bucureşti, 1764, care s-a tradus din greceşte. în acel tradus din sloveneşte şi tipărit în Buzău, la 1701, lipseşte această molitvă. Afară de „rugăciunea pentru casă, ce să supără de duhuri rele"[18], mai conţine acel molitvelnic şi „rînduială cu rugăciune pentru cei ce să turbură de duhuri necurate şi să bîntuiesc"[19] şi „rugăciunile, adecă blestemele ale marelui Vasilie către cei ce pătimesc de la diavoli, si la toată neputinţa"[20].

Pe lîngă acest molitve sancţionată de biserică, mai posedăm încă, în mult citatul nostru sbornic din 1784[21], „Rînduială ce se face la omul sau la casa ce este supărată de farmece sau de nescareva deseîntece". Preotul săvîrşeşte liturghia, face sfeştania cea mică după aceea, „Doamne miruieşte de 12" etc, apoi se adresează cu rugăciunea către Isus Hristos, invocînd ajutorul lui; după aceea urmează „blestemarea diavolului", care se aseamănă oareşicum cu al doilea blestem al marelui Vasilie din molitvelnicul citat mai sus. Deoarece publicăm în *Crestomaţia* noastră rugăciunea după "molitvelnicul manuscript din sec. al XVII-lea şi celelalte se află tipărite în molitvelnic, publicăm aci blastemul după ms. de la 1784:

Blastumu-vă pre voi, atotviclenilor, începătorii răutăţilor, procleţilor şi urîţilor draci, care cine de unde sînteţi şi cîţi sînteţi, voi care otrăviţi şi fermecaţi lucrurile şi casele oamenilor, a robilor lui Dumnezeu (cutări), voi lucrătorilor răutăţilor, împreună cu cel ce s-au dat pre sine vouă, vicleanul (om) ca să fiţi aduşi casei aceştia, să o supăraţi, şi cu rele năluciri şi cu bîntuielile voastre pre cei ce lăcuiesc într-însa şi împregiurul ei să-i supăraţi şi să-i scîrbiţi; ce cu toată puterea numelui a unuia atotţiitorului Dumnezeu, în sfînta troiţă slăvit tatălui şi fiului şi sfîntului duh, şi cu puterea cinstitei şi de viaţă făcătoarei cruci, şi întru toată mîntuitoare, cari şi de viaţă făcătoare moarte, domnului şi mîntuitorului nostru Isus Hristos, cu a căruia putere toate cele întunecate ale voastre stăpînii şi chinuri preste oameni şi preste toată zidirea lui Dumnezeu, muncire şi stricăciunea voastră întru nimica o au stîns. Cu tărie poruncesc vouă viclenilor duhuri, degrab să fugiţi de la Casa aceasta şi de la cei ce lăcuiesc într-însa şi împregiurul ei, şi ele acum înainte niciodată să nu răpştiţi sau să vă mai întoarceţi la dînsa înapoi ca să o supăraţi şi nimica să nu zăboviţi (o procleţilor!) şi lepădaţilor! Ce vă depărtaţi de aicea cu toate farmecile de rău ale voastre şi să daţi loc puterei lui Dumnezău şi nenumăraţii milostivirii lui şi darului lui, celui de zdrobeşte toati facirile de rău ale voastri; şi să vă certe pre voi degitul lui Dumnezău, cel ce au certat pre vrăjitorii lui Faraon şi nălucirile diseînticilor lor, şi fără lucrare făcîndu-le, acela cu a cărui putere poroncind Pavel apostol şi neputincioase au făcut putere vicleşugului vostru şi pre (Elima) vrăjitorul cel plin de toată înşălăciune şi răutate, şi vrăjitorul a toată dreptate şi diavolul, cu care voi mult stricaţi şi căile Domnului le răzvrătiţi; ce să vă certe pre voi acela întru a căruia au poroncit (Pavel apostol) duhului celui pitholicesc şi din faţa aceluia l-au gonit, carele cu diseînticile ei cîştigase mare dar domnilor săi. Şi precum (Iustina) cu sămnul crucii şi pre dînsa răstignit Hristos, Dumnezăul nostru, cu putere ocolită fiind, pre otrăvitorii oameni şi pre voi diavolilor v-au biruit Chiprian şi nimica n-aţi folosit, ce cu frică şi cu cutremur fiind ţinuţi, aţi fugit. Aşa şi acum să cază pre voi şi să vă apuce spaimă, cutremur, frică de Dumnezău atotţiitorul tatăl şi (fiul şi sfîntul) duh, Cela ce va să vă surpe pre voi... şi veşnic şi fără de sfîrşit... să vă muncească, Amin[22].

[18] P. 389-391.
[19] P. 391-403.
[20] P. 409-418.
[21] F. 183 - 186

MINUNILE MAICII DOMNULUI <«

Ne-am ocupat pînă aci deja în mai multe rînduri de rolul ce joacă Maica Domnului în credinţa şi în literatura populară; mai mult sau mai puţin însă într-un mod epizedic, se povestea numai cîte o singură faptă a ei. în literatura română mai posedăm însă o carte întreagă, specială, destinată a arăta în multe chipuri puterea supranaturală a Maicii Domnului şi ajutorul ce dă tuturor acelora ce se încred într-însa, şi adică *Minunile Maicii Domnului.*

Deja din sec. al III-lea începe, încetul cu încetul, cultul Maicii Domnului şi la soborul din Efes, din anul 431, se proclamă sfînta Măria ca născătoare de Dumnezeu, împotriva

[22] Blastemul se află şi în ***Aghiasmatar,*** Bucureşti, 1858, p. 179— 180.

lui Nestorius, patriarhul din Țarigrad, care voia să fie numită numai născătoare lui Hristos. Cu aceeaşi ocaziune ținu Chirii o cuvîntare către ea, în care se află pasagiul următor: „Te binecuvîntăm pre tine, Bogorodița, prin care ceriurile biruiesc, îngerii se veselesc, dracii se gonesc, ispititorii se prăpădesc şi prin care firea cea slabă a omului se ridică pîn' la cer"[1]. Ca născătoare de Dumnezeu, ea trebuie să aibă, după închipuirea poporului, şi puterea de a face minuni şi de a ajuta pe toți acei cari se roagă la dînsa. Iacobus a Voragine din sec. al X-lea, folosindu-se de legende orientale şi occidentale, intercalează în cartea sa *Legenda aurea,* o mulțime de minuni făcute de sfînta Măria. Cît priveşte epizodele sau legendele deosebite, noi le-am descris deja mai sus şi le-am urmărit prin diferite literaturi. Nu esistă apoi nici un popor care să n-aibe, încă de timpuriu, şi colecțiuni de minunile ei. Interesant este de a observa cum sf. Măria a luat locul altor personaje făcătoare de minuni şi cum i s-au atribuit ei o sumă de legende şi poveşti minunate, de origine cu totul deosebită. Activitatea de asimilațiune şi de schimbul mutual între literatura scrisă şi literatura nescrisă avea aci un cîmp nemărginit. într-adevăr, regăsim în aceste „minuni" chiar şi trăsuri caracteristice ale basmelor. Noi în special le vom arăta în ceea ce priveşte basmele române.

De altă parte, prezintă materialul *Minunilor* un interes special deoarece e cules din diferite țări şi din diferite literaturi; de aceea, găsim între dînsele şi legende localizate, atribuite sfintei Măria şi cari, într-o țară sau într-alta, se bucurau de o mare reputațiune. Asta o putem observa şi la *Minunile* româneşti. Manuscriptul cel mai vechi, din 1693, se află în posesiunea d-lui Eminescu[2] şi face parte din *Amarlolon sotiria* sau „Mîntuirea păcătoşilor" a monahului Agapie [Landos] „scoasă dintr-o carte grecească tiparnică" în limba română de către „ierodiac de la sf. mănăstire Neamțul". Un tipar din secolul trecut * a fost cunoscut lui Sulzer înainte de 1782, căci el citează[2] „Minunile Maikii pretscheste" între cărțile româneşti tipărite. La 1825, tipăreşte Rafail ieromonahul aceste minuni la Neamțu, zicînd că el le-a tălmăcit pentru întîia dată din limba veche grecească pe limba românească[3]. Cea din urmă ediţiune este din Bucureşti, 1875. Toate aceste ediţiuni, împreună cu manuscriptul, nu se deosibesc între dînsele decît numai prin limba mai arhaică sau mai modernă, altmintrelea fiind toate pur şi simple traducțiuni [ale] unui şi acelaşi original grecesc sau mai bine, fiind toate copiile unei şi aceleiaşi redacțiuni. Coprind toate 69 de minuni, dintre cari vom esamina aci cîteva, după punctul nostru de vedere comparativ.

Una din legendele cele mai vestite, care şi-a găsit espresiunea poetică prin geniul lui Goethe, este legenda lui Faust. Pînă a ajunge însă aci, a trecut prin multe faze şi prin multe peripeții. Variante şi prototipuri s-au găsit la multe popoare» în Italia joacă Virgil în Evul Mediu rolul fantastic ai lui Faust şi el se făgăduieşte dracului pentru a învăța de la dînsul vrăji şi farmece. Un alt partizan al diavolului a fost apoi Gerbert, dar general cunoscută, foarte răspîndită, des cîntată şi mai des povestită a fost legenda lui Teofil. Ea este şi cel mai vechi esemplu unde se povesteşte că un om ar fi intrat în legătură mai deaproape cu diavolul, că i s-ar fi dat cu trup şi suflet, lepădîndu-se de Dumnezeu numai pentru ca să dobîndească viața acestei lumi şi împlinirea poftelor sale trupeşti. Legenda lui Teofil apare întîi greceşte pe la 536 — 540, povestită de Evtihianus, un duhovnic al lui Teofil. De timpuriu tradusă latineşte, ea apare versificată în sec. al X-lea de Hroswitha. Poeții francezi se ocupă de asemenea deja în sec. al XH-lea şi al XHI-lea de această legendă; aşa Gautier de Coincy, apoi face Rutebeuf la 1270 o piesă de teatru dintr-această legendă, sub titlul de *Le miracle de Theophile*. O colecțiune franceză în versuri despre minuni ale Maicii Domnului din sec. al XHI-lea conține asemenea legenda lui Teofil. în literatura germană se pomeneşte în sec. al VH-lea, apoi în sec. al XlV-lea. Ne-ar duce prea departe dacă am voi să înşirăm toate paralelele prozaice şi versificate din atîtea literaturi în care se aflai

[1] Genthe, *Die Jungfau Măria,* Halle, 1852, p. 19.

[2] F. Sulzer, *Geschichte des tranşaipinischen Daciens,* voi. III, Viena, 1781, p. 38, n. 23.

* Adică din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

[3] 'AjaapTctfuâv ScoiTipia, ediția întîi, Veneția, 1641, ed. a doua, ***ibid.,*** 1780, p. 320 — 448, formînd partea a treia din carte, precum este şi în manuscriptul d-lui Eminescu.

Ba a fost chiar reprezintată prin sculptură de două ori pe biserica Notre-Dame din Paris şi pe alte biserici franceze. Von der Hagen a tratat-o foarte pe larg în legătură cu recenziunea germană din secolele XIII — XIV, adunînd toate paralelele şi izvoarele acestei legende[4]. Tot aşa şi Scheible în legătură cu Gerbert, Virgil şi mai cu seamă cu Faust[5]. Această legendă aşa de vestită o posedăm, în fine, şi noi, fiind minunea a 24-a. Ea se potriveşte întocmai cu recenziunea grecească din sec. al Vl-lea, cu singura deosebire că Evtihianus s-a schimbat în Evtihie. Iată coprinsul ei după textul român:

In anul 536 era în eparhia Chilichiei un epitrop, iconom al episcopului ceratei adanenilor, anume Teofil, om cinstitor de Dumnezeu şi de fapte bune, încît toţi îl iubea. După ce a murit episcopul, au alergat toţi la mitropolitul ca să hirotonisească pe Teofil ca episcop. Acesta însă n-a voit şi s-a ales un altul de episcop. Noul episcop l-a urît pe Teofil şi l-a gonit cu nedreptate din biserică. Atunci se umplu Teofil de mînie şi căută să-şi rezbune de vrăjmăşia şi defăimarea ce-i făcea acel episcop, hirotonisit în locul lui. Deci era în acea ţară un ovrei, carele făcea mari vrăjitorii; pe acesta îl întrebă Teofil dacă poate să-i ajute, iar acela i-a zis lui: Eu te voi face să te întorci iar la boieria ta şi la cinstea ta de mai nainte, numai să te închini diavolului şi să faci orice-ţi zice. Numai să te păzeşti să nu faci crucea la orice vei vedea. Teofil se declară gata să facă tot ce va cere de la dînsul şi, ducîndu-se amîndoi într-un loc pustiu, a început ovreiul vrăjitoriile sale, strîngînd pe dracii cari îndată s-au strîns o mulţime nenumărată şi în mijlocul lor a şezut cel mai mare al lor. După ce i se închină Teofil, zise diavolul: Dacă se va scrie rob al meu şi lepădător de Hristos, să-l fac să aibă mai mare cinste decît înainte. Numai să-mi facă scrisoare cu mîna sa cum că se. leapădă de Hristos, fiul Mariii, pentru ca să nu mă batjocurească mai pre urmă. Teofil a scris lepădarea de Hristos şi, iscălind-o, a dat scrisoarea diavolului care, primind-o, l-a îmbrăţişat şi l-a sărutat, zicmdu-i: Acum să cunoşti puterea mea. Şi se făcură toţi dracii nevăzuţi.

Cînd se întoarse Teofil la biserică, făcuse diavolul pe episcop să-l primească bine şi să-i ceară iertare pentru purtarea de mai nainte. Vrăjitorul se ducea des pe la Teofil, îndemnîndu-l să nu se arate nemulţumitor către binefăcătorul său. La început îi mulţumea Teofil, după aceea a început să se căiască de fapta lui şi cu lacrimi fierbinţi şi cu post neîntrerupt de 40 de zile se ruga înaintea sf. Măriei să dobîndească iertarea fiului ei. După alte trei zile îi apăru sf. Măria în vis, zicîndu-i că l-a iertat, iar Teofil o rugă acuma ca, cu ajutorul ei, să scoată zapisul lui de la diavolul. Iarăşi trecură trei zile şi în noaptea aceea i se arată Maica Domnului încă o da,tă în vis adueîndu-i zapisul. Cum s-a deşteptat Teofil, a găsit acel zapis în mîna lui şi a alergat la episcopul de i-a spus toată întîmplarea. Atuncea au slăvit toţi pe Dumnezeu şi pe Maica" sa făcătoare de minuni. Iar după ce a murit Teofil, a slobozit bună mireazmă trupul lui şi a săvîrşit minuni întru slava lui Dumnezeu şi a Maicii lui, cea fără de prihană. Această povestire a scris-o un duhovnic al iui, Evtihie cu numele, care a fost de faţă la toate".

[4] F. H. von der Hagen, *Gesammtabenteuer. 100 altdeutsche Erzâhlungml Ritter- und' Pfaffen-Mären, Stadt- und Dorfgeschichten, Schwänke, Wundersagen und Legenden von Jakob Appet...* , voi. III, Tubingen-Stuttgart, 1850, p. CLXVI-CLXXX.

[5] I. Scheible, *Das Kloster,* voi. II, Stuttgart, 1846, p. 155- 177.

Astfel a ajuns Teofil să fie chiar un sfînt, care se prăznuieşte în 17 fevruarie, şi viaţa lui se află de aceea şi ea în *Acta santorum* ale lui Bolland[6]. Legenda lui Teofil, în forma aceasta cea veche, se esplică prin amestecarea ovreiului, căci se vede că avea tendinţa a arăta lupta iudaismului cu creştinismul şi biruinţa acestui din urmă; de aceea a ajuns
1 Teofil, reprezentantul biruitor al creştinismului, să fie chiar un sfînt. în dezvoltarea ulterioară a acestei legende, s-a uitat tendinţa şi a rămas numai lepădarea de tot ce e sfînt şi închinarea diavolului, care împlineşte toate poftele lumeşti ale lumei aceştia, numai ca să facă pe omul să piarză viaţa lumei viitoare. Ne ajunge această legendă pentru esemplificarea coprinsului colecţiunei române de minuni ale Maicii Domnului. Acuma vom aduce numai cîteva detaliuri din acele minuni pe cari le regăsim foarte puţin schimbate în basmele tuturor popoarelor şi în basmele române. Prioritatea cred că se poate lesne decide în favoarea „minunilor", care sînt scrise deja, în mare parte, în sec. al VH-lea şi de atuncea des citite, aşa că au putut lesne pătrunde în basmele spuse din gură în gură şi în mare parte culese abia în secolul nostru *. Probă că traducţiunea română a cărţii *Mînluirea păcătoşilor* nu se restrînge la singurul esemplar manuscript al d-lui Eminescu, şi că a putut pătrunde în popor, este mai

[6] Vezi von der Hagen, *loc. cit,*

* Sec. al XlX-lea (n. ed.).

întîi edițiunea minunilor, pe de altă parte copia manuscriptă din 1805 ce o posedăm noi, şi care s-a scris aci, în Bucureşti, pe cînd manuscriptul d-lui Eminescu e scris în Moldova. Ce e drept, copia modernă ce o posedăm noi, este numai o prescurtare a manuscriptului întreg, şi conține o sumă de minuni din partea întîi şi a doua, pe cînd partea a treia, adică *Minunele Maicii Domnului,* este înlocuită prin viața sf. Vasilie cel nou, dar desigur s-a copiat şi prescurtat după un alt manuscript, mai complect, din Muntenia.

Să luăm acuma cîteva esemple din acele detaliuri comune basmelor şi minunilor. Aşa, în minunea întîi, se taie mîinele necredinciosului ce se atinge de patul Maicii Domnului şi se orbesc ochii celorlalți necredincioşi. Mărturisind credința lor în Maica Domnului, se lipesc iar mîinile la loc şi ochii se deschid. Tot aşa vedem, şi în basmul citat mai sus[7], creşterea la loc a mîinelor tăiate şi dobîndirea vederei, amîndouă într-un mod minunat. Mai aproape de acest moment din urmă, adică luminarea ochilor din basme, este minunea a cincea, căci aci orbul se spală cu apă peste ochi; apa aceasta în „minune" este din „izvorul cel primitor de viață"; în basme este „apa adusă din Iordan", sau aşa-numita „apa vie". Aceeaşi apă face în minunea a şaptea chiar pe un tessalonichian să „învieze din moarte", ceea ce se potriveşte încă şi mai mult cu facultățile atribuite „apei vie", de unde-şi ia numele.

în minunea a noua dăm iarăşi de toiagul uscat care, înfipt în pămînt, pe loc prinde rădăcini şi se face copaciu mare şi înfrunzit prea frumos. Această legendă o cunoaştem deja de la Lot, unde am arătat că a intrat şi în basme. Tot în acea minune se povesteşte cum că „marele Averchie, arhiepiscopul Ierapolii, au poruncit diavolului de au rădicat din Roma o capişte de piatră ca un munte, adică o biserică a idolilor, şi o duseră în Frighia, cale de 40 de zile". în basme zideşte Făt-frumos peste noapte palaturi mărețe şi îi face să dispară tot în aşa scurtă vreme. Minunea a 40-a ne spune „Pentru cela ce s-au dat dracului întru zămislirea lui, de maica sa" şi conține astfel motivul destul de cunoscut din basme cum că copilul nenăscut încă se făgăduieşte de către

[7] P. 119 si urm.

părinții lui unui duh necurat: diavol, zmeu şi în urmă scapă prin ajutorul Maicii Domnului sau al crucii.

Ne ajung aceste esemple ce s-ar putea lesne înmulți pentru a arăta că „minunile" şi „legendele sfinte" conțin elemente şi motive pe care le regăsim şi în basme. Ba, ce e mai mult, minunea [a] unsprezecea este curat un basm, numai că aci se accentuează în deosebi ajutorul Maicii Domnului, înlocuind-o prin Dumnezeu, avem un basm foarte vestit şi foarte răspîndit, cînd ca poveste şi istorie, cînd ca basm. Schimbată, face parte şi *dinGesta Romanorum* (cap. 249) şi la povestea aceasta a cules Oesterley[8] 47 de paralele din toate literaturile şi totuşi nu este aceasta lista completă. Aşa, se află ca basm la Grimm, nr. 31, şi mai are paralele sîrbeşti şi altele. întocmai aşa este şi basmul rusesc din colecțiunea lui Afanasiev nr. 158 şi variantele şi paralelele din voi. al IV-lea[9] unde, arată Afanasiev, că a ajuns chiar să fie cîntec popular sîrbesc şi bulgăresc. Foarte multiple sînt variantele tuturor acestor minuni, legende şi basme, din care una fără îndoială de origine veche franceză o cunoaştem din partea întîi a acestii cărți: *Istoria Ghenovevii de Brabant.*

VASILIE CEL XOUW

O altă carte care se află în manuscriptul d-lui Eminescu, la un loc cu *Amartolon soiiria* şi *Minunile Maicii Domnului,* este *Viața şi minunile prea cuviosului părintelui nostru Vasilie cel nou, scrisă de Grigorie, ucenicul lui.* Pe lîngă acel manuscript din 1692, scris în Moldova, mai posedăm şi noi unul muntenesc din 1706, adică numai cu treisprezece ani mai nou decît cela al d-lui Eminescu. Afară de aceea, mai are domnia-sa o copie de la începutul secolului nostru şi tot aşa mai avem şi noi încă o copie din 1805, scrisă împreună cu *Mîntuirea păcătoşilor.* S-a tipărit pentru întîia dată la Râmnic, 1816[2].

[8] *Gesta Romanorum, ed. cit.,* p. 747.
[9] I. Afanasiev, *op. cit.,* voi. IV, p. 368-377.

Această popularitate ce se dovedeşte prin mulţimea relativă a copielor o datoreşte conţinutului ce are această „viaţă", căci -— pe lîngă biografia şi descrierea minunelor săvîrşite de sf. Vasilie — mai conţine şi descrierea vieţii sufletului după moartea omului, cum trebuie să treacă prin 21 vămi pînă a ajunge la judecătorul suprem şi, ca o urmare naturală, vine apoi *Vederea înfricoşatului judeţ* (în copia noastră din 1805 e adăogat „ce au văzut sfîntu' Gligorie monahu' alixăndrean"). Atît *Vămile,* cît şi *Judeţul,* formează trei sferturi din cartea întreagă şi este deci lesne de înţeles de unde interesul pronunţat tocmai pentru viaţa sf. Vasilie cel nou. In genere, este fapt constatat că poporul citeşte şi iubeşte aceea ce-1 aţîţă sau îl înspăimîntă într-un mod covîrşitor. Cu cît mai mult încă, cînd e vorba a găsi o deslu-şire pentru vecinica cimilitură a vieţii: moartea. Starea sufletului după ieşirea lui din trup interesa şi interesează pe omenirea mai mult decît orice şi descrierea iadului şi a raiului este obiectul de predilecţiune al fantaziei populare. Nu o dată am avut ocaziune a ne ocupa cu productele acestei fantazii care, înnodînd firul într-un punct, îl tot toarce mai departe şi-1 împleteşte în tot felul de chipuri. *Apocalipsul apostol[ului] Paul* şi *Călătoria Maicii Domnului* sînt esemple pentru aceasta şi un alt esemplu este cartea de faţă. Vămile de cari e vorba aci [le] — am întîlnit deja chiar în *Apocalipsul* de mai sus, unde asemenea se spune, cel puţin după recenziunea noastră manuscriptă, că sufletul este condus de către îngerii şi trecut peste „vămile văzduhului". Vămile acestea reprezintă păcatele omeneşti şi fiecare suflet este oprit acolo să-şi dea seama de acele păcate, iar îngerii răspund la învinovăţirile dracilor ce păzesc vămile.

Cît priveşte învierea morţilor şi judecata cea de pe urmă, ea îşi are originea în Noul Testament, unde des se vorbeşte de a doua venire a lui Hristos şi de judecata înfricoşată, toate dezvoltate apoi în proorocirile sibiline. în cartea de faţă se vorbeşte acuma foarte pe larg de modul cum vafi acea judecată pe care o vede acuma Grigorie, ucenicul; sfîntului Vasilie, noaptea în vedenie. Suit în cer de către tţ înger, el vede mai întîi cetatea cea mare cu 12 porţi, după aceea vede scularea morţilor şi strîngerea lor în soboruri mari ce vin înaintea lui Hristos de-i judecă. Mai întîi sînt ovreii, cei înaintea lui Hristos, apoi izmaelitenii, păgînii etc, vin apoi soboruri de creştini sectatori, pe cari toţi îi mustră Hristos şi-i osîndeşte la munca vecinică a iadului; după păcătoşii vin drepţii cari luminează ca soarele şi dobîndesc răsplata ce-i aşteaptă, plină de fericire negrăită.

Sf. Vasilie cel nou a murit pe la 944 sau 952. Viaţa lui a fost scrisă de Grigorie, ucenicul lui, precum şi zice la început, care Grigorie are şi „vedenia judecăţii". Textul grecesc s-a publicat de Henschen la 1684 după un manuscript mazarinean, alăturea cu traducţiunea latină de Combefisius în *Acta santorum,* voi. III, martie 26, p. 668 [1]. Ne-a fost imposibil de a căpăta acest volum *al Actelor.* Traducţiunea română s-a făcut, precum se pare, din greceşte.

O parte integrantă din cartea cu care ne-am ocupat pînă aci este descrierea judecăţii de pe urmă. Cît de populară era tema aceasta arată mulţimea manuscriptelor descoperite de noi despre a doua venire a lui Hristos, împreună cu judecata lumii, şi povestea lui Antihrist, formînd o carte specială, deosibită de partea relativă din *Viaţa sf. Vasilie cel nou.* Ce a drept, nu esistă mai nici o carte bisericească în care să nu se pomenească de sfîrşitul lumei şi de aceea nici nu ne mirăm de esistenţa unei cărţi speciale în literatura română; învederată însă este influenţa vedeniei lui Grigorie ucenicul asupra cărţii de faţă. Manuscriptul cel mai vechi este acela de pe la 1800, unde lipseşte însă partea din urmă, care coprinde descrierea soborurilor, mai mult sau mai puţin analoagă cu *Vedenia.* Noi putem constata acest fapt printr-aceea că d. Eminescu posedă un manuscript complet, scris la 1815, care în partea întîi corespunde întocmai cu acel de mai sus, pînă unde îl posedăm noi. A treia copie care se aseamănă asemenea cu manuscriptul nostru, se află în manuscriptul Academiei de la 1799, în sbornicul scris de Giurescu. în fine, mai posedăm un al patrulea manuscript, de la 1804, cu totul deosebit de cele trei dinainte care, precum zice la sfîrşit, a fost „scoasă după cea grecească", scris de Velcea pitar, 1804, fevruarie 20 <>.

[1] J. A. Fabricius, ***Bibliotheca Graeca,*** V, cap. *5,* nr. 9, p. 351-352

Manuscriptul cel complet al d-lui Eminescu poartă titlul următor: *Cuvînt pentru viitoarea giudecată şi pentru sfîrşitul lumii. Din scriptura cea veche şi cea nouă, iară mai ales din apocalipsisul sfîntului loan Bogoslovului şi a altor sfinţi părinţi, după cuvîntul domnului nostru Isus Hristos, carele arată şi pentru venirea lui Antehrist.* Acest *Cuvînt pentru viitoarea giudecată* se compune, ca să zicem aşa, din două părţi: una de semnele ce vor premerge venirei lui Hristos şi totdeodată învierii morţilor, şi a doua, venirea lui Hristos şi judecarea înviaţilor din morţi. Partea întîi se află întocmai în manuscriptul nostru de pe la 1800, mai cu aceleaşi cuvinte; puţin schimbată este în cel al Academiei, în cele două dîntîi se pomeneşte de Antihrist în contra căruia vor veni Enoh, Ilie şi loan Bogoslov. Antihrist îi va tăia cu sabia, dar ei vor învia a treia zi şi atunci se va apropia sfîrşitul lumii. Dumnezeu va certa lumea în 14 zile, precum au zis sfinţii părinţi. Urmează acuma descrierea fantastică a întîmplărilor groaznice din acele 14 zile, în urma cărora cerul şi pămîntul va rămînea alb ca zăpada şi curat ca sticla, pentru că va să vie făcătoriul său. După aceea, vor buciuma îngerii şi se vor scula morţii din mormînt şi va începe judecata cea de apoi, cînd se va da răsplata drepţilor şi pedeapsă de veci păcătoşilor. Se înţelege că şi aci se înşiră un număr însemnat de soboare de tot felul de oameni, cari vin la judecată, însuşi Moisi apare, dar el vine să esplice ovreilor că rău au înţeles legea sa dacă n-au priimit pe Hristos. Foarte pe larg se tractează apoi soborurile nenumărate de sectatori, cari — toţi — spre satisfacerea inimei pravoslavnicului, s. duc în munca cea de veci, răpiţi de Satana şi de dracii lui.

Pe cînd aceste redacţiuni, din cari am şi dat estracte în *Crestomaţia română,* se mulţumesc a ne da şirul evenimentelor, citînd numai din cînd în cînd un vers biblic, tratează din contra redacţiunea de la 1804 această materie cu totul altfel. Titlul este cam tot acelaşi: *Cuvînt pentru sfîrşitul lumii, pentru Antihrist şi pentru a doua venire a domnului nostru Isus Hristos.* Aci însă autorul culege toate pasagiele biblice relative la aceste întîmplări, atît din Vechiul, cît şi din Noul Testament, şi apoi le tîlcuieste şi le esplică întocmai precum stă în proorocirea Sibilei. Interesant mai cu seamă este paralelismul ce se stabileşte între Hristos şi Antihrist, care va fi la început în toate asemenea lui Hristos, dar toate ce va face, le va face cu năluciri, ca să amăgească pre oameni, să se închine lui, şi pe toţi aceştia-i va pecetlui. După o vreme oarecare, se va sfîrşi împărăţia cea tirană a lui Antihrist şi atunci va începe judecata de apoi. Aci nu se mai înşiră soboruri de păcătoşi specializaţi, ci se zice numai: păcătoşii vor priimi mustrarea şi pedeapsa lor şi drepţii răsplata lor.

Tot aşa de numeroase precum sînt „soborurile" e şi literatura respectivă, în special în ceea ce priveşte pe Antihrist. Evanghelia apocrifă, atribuită lui Iosif lemnarul, vorbeşte mai pe larg despre acestea în capitolul 21. Studii speciale au fost publicate de către p. Malvenda şi Daneau[2]; Sreznevski asemenea a scris pe larg despre Antihrist[3]. Semnele ce arată sfîrşitul lumii au fost adunate deja de sf. Hieronim. Bercea (m. la 1286), care a scris şi *Minunile Maicii Domnului,* scrie asemenea „de los signos que apareceran ante del judicio". Tot aşa şi vestitul Thomas din Aquino. Alte paralele literare a cules Grimm în „Mitologia" sa, unde vorbeşte de semnele mitologiei germane pentru sfîrşitul lumei[4].

DESCOPERIREA SFINTEI LITURGHII (1)

Pe lîngă toate acele legende cari se ocupă cu personaje importante sau cu evenimente de căpetenie ale istoriei bisericeşti mai esistă una care, judecind după mulţimea manuscriptelor, s-a bucurat de o mare popularitate la noi, şi aclică *[Descoperirea sfintei şi dumnezăeştii leturghii ci s-au descoperit limbilor din dumnezeieasca strălucire, precum scrie Varonim.* Acest Varonim, care într-un alt manuscript s-a schimbat chiar în Parohie, este vestitul Baronius, care a scris analele bisericei în ordine cronologică. Dacă este să credem aserţiunei lui Sulzer, atunci a esistat deja înainte de 1782 traducerea română [a] acestor anale, pe care el o numără între manuscriptele române ce-i erau cunoscute. Ca traducător

[2] Migne, *Dictionnaire iconographique,* columna 921 — 922.
[3] V. Sreznevski, Cicaзаніе об антихристе, St. Petersburg, 1874.
[4] J. Grimm, *Deutsche Mythologie,* p. 681, n.2.

figurează popa Stephan din Braşov, care traducere a mai fost îndreptată de către Dem. Eustatievici[1].. Dacă acest manuscript nu este însăşi *Descoperirea liturghiei,* singură considerată de Sulzer ca însăşi analele întregi, atunci poate din acel manuscript s-a copiat *Descoperirea,* ca partea cea mai interesantă. Alt izvor direct pentru *Descoperirea liturghiei* poate să fi fost cartea în care se află şi dînsa intercalată şi care, precum zice în introducere, a fost tălmăcită din limba sîrbească şi îndreptată dupre cea grecească. Astfel a devenit această legendă aşa de răspîndită în literatura română. Noi înşine posedăm trei manuscripte, unul în sbornicul de pe la 1750[2], altul în cel de pe la *1800*[3] şi al treilea în sbornicul de la 1813[4]; un al patrulea manuscript, de pe la sfîrşitul secolului trecut * posedă d. Eminescu, care manuscript e defect la sfîrşit, şi apoi se mai găseşte încă într-un sbornic de pe la 1750, în posesiunea d-lui Gr. G. Tocilescu. Afară de acele cinci manuscripte, se află legenda aceasta şi tipărită în cartea intitulată *învăţătura pentru preoţi şi diaconi.* In introducerea la ediţiunea din 1835 se zice că s-au şi tipărit întîi la Viena, a doua oară în Sibiu. Data tiparului din Viena n-am putut-o afla; în Sibiu s-a tipărit la 1789 şi ediţia a treia, 1835, Buzău. în aceasta din urmă, singura pe care am putut-[o] căpăta, ocupă legenda p. 96—102 şi are titlul următor: *Descoperire pentru sfînta şi dumnezeiasca liturghie care, din voinţa lui Dumnezeu, s-au arătat paginilor la anii de la Hristos 1009, precum scrie Baronie.*

Toate textele nu se deosibesc întru nimic între dînsele; se înţelege că nu e vorba de deosibirile fonetice şi gramaticale, ci numai de coprinsul, care este cel următor: „împărăţind Amurat împăratul la Vavilon, iar Amfilog la Aravia, se priceau ovrei totdeauna cu creştinii pentru învierea şi înălţarea lui Hristos la ceruri. Ba necredincioşii acei au luat daruri şi au mers la Vavilon şi le-au dat lui Amurat, pîrînd pe creştini că sînt răzvrătitori şi vor să se scoale asupra lui cu război

1 F.v. Sulzer, ***Geschichte des transaîpinischen Daciens,*** voi. III, Viena, 1782, p. 39, nr.3.

2 F. 5v-19r.

3 P. 35 — 64.

4 F. 113r-126r.

* Adică sec. al XVIII-lea (ii. ed.).

Deci trimese Amfilog la Ierusalim să strice biserica şi să piarză pe toţi creştinii. în acea vreme era în Ierusalim patriarh sf. Metodie carele, auzind că vine Amfilog, a fugit la Antiohia, lăsînd pre un preot, anume Ioanichie, ca să slujească în toate zilele la biserica sfîntului mormînt. Cînd a ajuns Amfilog la Ierusalim şi a trimes ostile lui să dărîme biserica, a acoperit-o Dumnezeu cu un nor, aşa încît păgînii nu putea să o vază. Iar cînd trimese Amfilog pre unul din miniştrii săi să vază pentru aceasta, a nemerit în biserica unde a aflat pe preotul cu un ajutor al său, gătindu-se a sluji sfînta leturghie. Ministrul voind să-1 oprească, i s-au înţepenit mîinile sale. Atuncea căzu la picioarele preotului, cerîndu-i iertăciune, şi redobîndi mişcarea mîinilor. Cum auzi împăratul de aceasta, se mînie foarte rău şi porni singur împotriva bisericii; jurîndu-se că va face dintr-însa un grajd. Deci porunci el de băgară mulţime de cai şi de cămile în biserică. Atunci se rugă preotul lui Dumnezeu şi îndată căzură toate vitele, ca cînd ar fi fost lovite de trăznet. Această minune văzînd, împăratul se aşeză să vază cum săvîrşesc creştinii jertfa lor; şi Dumnezeu lumină ochii cei trupeşti ai împăratului, care începu să asculte liturghia cu luare aminte. De orice cuvînt al liturghiei ce ieşea acuma din gura preotului, vedea împăratul împlinirea lui adevărată, nu ca închipuire numai, prin grai. Aşa de esemplu cînd se ruga preotul «pentru cei ce umblă pre mare şi călătoresc», întru acel ceas arătă Dumnezeu împăratului marea învăluită cu valuri grele şi corăbiile gata a se primejdui, şi îndată cu cuvîntul preotului s-a alinat marea, iar corăbierii mulţămea lui Dumnezeu; sau cînd a zis preotul «Duhul sfînt să vie peste tine», atuncea a văzut împăratul şi toţi ai lui pe duhul sfînt în chip de porumb pogorîndu-se din cer şi odihnind preste sfintele daruri şi toată biserica s-a umplut de bună mireazmă a darului prea sfîntului duh, iar sfîntul oltariu s-a luminat mai mult decît razele soarelui". Văzînd această minune, se boteză împăratul Amfilog cu toţi boierii lui de către patriarhul pe care-1 adusese de la Antiohia. După aceea, se întoarse Amfilog la împăratul Amurat şi-i spuse toate minunele ce le-a văzut în Ierusalim şi că a primit botezul. Atunci se mînie foarte rău împăratul Amurat şi porunci lui Amfilog să se închine idolilor. Amfilog însă nu se supuse poruncii lui şi rămase în

credinţa cea nouă ce o primise. Amurat puse deci să i se taie capul lui Amfilog, care primi astfel cununa mucenicească".

Ca adaus la această legendă, mai conţine manuscriptul nostru din 1813 încă *Al doilea videnie al sfîntului Vasilie şi al sfîntului Efrem. Sfînta leturghie*[5]. Aci vede sf. Efrem priimirea cuvintelor liturghiei de către Hristos, în acelaşi mod precum vede împăratul Amfilog în biserica din Ierusalim împlinirea lor. Deci, cînd zice preotul: „să stăm bine, să stăm cu frică", însemnînd crucea deasupra antimisului, atunci îngerii cu bice de foc gonesc pe toţi diavolii, iară cînd zice preotul: „ale tale dintr-ale tale", atuncea îngerii dau bunătăţi oamenilor, cîţi cu frică stau în biserică. Deosebita cinstire a liturghiei este văditul scop atît al „legendei", cît şi al „vedeniei". Fiind acţiunea principală a bisericei şi una din tainele fundamentale ale creştinismului, se esplică lesne născocirea legendei cu acel scop. Chiar biserica însăşi, în întregimea ei, socotindu-se fiecare bucată în parte, a fost spiritualizată în *întrebările filosofeşti de la Adam şi de la Hristos şi răspunsurile,* precum se numeşte manuscriptul Bibliotecei Centrale din Bucureşti din 1809. Dar aceasta este numai o parte mică dintr-acel manuscript important, citat de noi în mai multe rînduri. în aceste *întrebări şi răspunsuri,* din cari şi noi mai posedăm două manuscripte, unul din 1750, altul din 1800, amîndouă însă defecte, vedem noi unul din mijlocitorii cei mai puternici între literatura scrisă şi literatura nescrisă.

Prototipul acestor *întrebări şi răspunsuri* este slavic. Texte slavice, mai mult sau mai puţin corespunzătoare cu textele noastre române, s-au publicat de Tihonravov şi Novakovic, altele nepublicate se aflu des în aşa-numitele „sbornice" sau „codices miscellanei"[6]. Dar fiindcă au fost mai potriviţi a priimi elemente din gura poporului, precum şi de a le comunica poporului decît orice altă carte, de aceea diferenţa între texte este foarte mare. Această diferenţă nu se întinde însă asupra *întrebărilor şi răspunsurilor,* cari se corespund mai mult sau mai puţin în toate textele române, diferenţa esistă numai în ceea ce priveşte suma întrebărilor,

[5] P. 126v - 130v.

[6] V. Jagic, *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik,* în *Archiv fur slavische Philologie,* I (1876), Hcft 1, p. 89.

în care un manuscript e mai bogat, altul mai sărac. Cel mai complet din aceste trei manuscripte, căci atîtea abia am descoperit pînă acuma, este manuscriptul Bibliotecei. în manuscriptul Academiei, pe care l-am numit *Palia,* se află asemenea un astfel de catehism, compus din „întrebări şi răspunsuri", dar n-am scos nici o notiţă şi de aceea nu ne putem pronunţa cu esactitate asupra coprinsului. Este însă lesne de presupus că şi acele „întrebări" vor fi de un caracter potrivit cu restul manuscriptului, adică identic sau aproape identic cu textele slavice pomenite mai sus, precum se şi potrivesc cu textele slavice poveştile şi legendele din acelaşi manuscript.

Un alt manuscript în forma de *întrebări şi răspunsuri,.* dar care nu coprinde legende şi prescurtări de apocrife afară numai de una sau două, pomenite mai sus, se află în sbornicul Giurescu din 1799, posesiunea Academiei. în genere, e constatat că forma aceasta era cea de predilecţiune a Evului Mediu, fiind foarte uşoară pentru învăţat. De aceea avem întrebări şi răspunsuri asupra dogmelor, de către sf. Atanasiu, care face parte din *Pravila* lui Matei Basarab tipărită la 1652; alte *întrebări şi răspunsuri* formează catehisme române începînd cu catehismul popei Grigorie din Măhaci din 1607[7] pînă la cele mai moderne. Noi trecem peste toate aceste pentru a ne ocupa mai de aproape cu *întrebările filosofeşti.* Textul din sbornicul [de la] cea 1750 se intitulează *întrebări şi răspunsuri ale blagocestivului împărat chir Leon cu dascălul său din theologhie sfinţilor blagocistivi,* iar titlul textului din 1800 este o prescurtare a acestui din urmă, atribuindu-se întrebările asemenea împăratului Leon. Cît priveşte coprinsul, noi am citat deja adeseaori dintr-însul, la ghicitori şi mai cu seamă cu ocaziunea legendelor biblice, dar totuşi mai rămîne o sumă însemnată de întrebări interesante, neatinse pînă acuma, precum sînt acele privitoare la oficiul bisericesc. Pagina 9 din manuscriptul de la 1809, care este cel mai complet, are un titlu deosebit: *Pentru biserică.* Aci se află

[7] M. Gaster, *Crestomaţie română,* voi. I, p. 39 – 43.

acea tălmăcire şi simbolizare de care am pomenit mai sus, din care ne vor ajunge unele esemple:

îjntrebare]: Ce este popa?
Rjaspuns]: în locu' arhanghelului.
îjntrebare] Ce este călugăru'?
Rjaspuns]: în locu' heruvimilor.
îjntrebare] : Ce este diacon?
Rjaspuns]: In locu' sfinţilor.
îjntrebare] : Ce este gramaticu'?
Rjaspuns]: în locu' îngerilor (?) lui, cel ce au şezut pe piatra gropii lui Hristos.
î[ntrebare]: Dar luminările ce închipuiesc?
R[ăspuns]: Voinicii cari au străjuit groapa lui Hristos.
îjntrebare]: Ce este policp^ndru'?
R[ăspuns]: Este ceriu'.
î[ntrebare] : Ce este porumbu' cel dasupra policandrului?
Rjaspuns]: Duhul sfînt.
î[ntrebare]: Ce este tratapodu'?
R[ăspuns]: Sfînta icoană [lui] Hristos.
î[ntrebare]: Ce este sfeşnicul cel mic, cel mare (?) ce stă înaintea lui Hristos?
î[ntrebare]: Ce este sfeşnicu' cel mare ce stă înaintea Precestii?
R[ăspuns]: însuşi Precista.
îjntrebare] : Dar sfeşnicul cel mic, ce merge înaintea popii?
Rjaspuns]: în locul postelnicului Pilat etc.

Alte întrebări mai sînt:

îfntrebare]: Ce este linguriţa?
Rjaspuns]: losif *ari* Mathei*

îjntrebare]: Dar pentru ce pune preotu' linguriţa departe de alte daruri?

Rjaspuns]: Cînd au răstignit pe Hristos, losif nu au fost acolo şi daca (a) auzit cum că l-au răstignit pre Hristos, el grăbi de veni şi ceru trupul lui Isus de la Pilat şi l-au luat şi l-au îngropat.
îjntrebare]: Ce este cadilniţa, foc, tămîie?

* Am conservat întocmai ortografia acestui nume după manuscript, ca un specimen de etimologie populară. Scriitorul a descompus *arimathw* în *ari* şi *Mathei,* care îi era cunoscut ca evanghelist.

; R[ăspuns]•:. Cădilniţă este Precista; focu' este ochi sfinţii sale; tămîie, lacrimile sale. -

• î[ntrebare]: Ce închipuieşte coliva?
Rjaspuns]:' Adam.

Ijjntrebare]: Dar pentru ce să apucă oamenii cu mîinile de colivă?
.Rjaspuns]: Cînd au prădat Hristos iadu', păcătoşii să apucară cu mîinile de Adam.

îjntrebare]: Ce este scris titla deasupra crucii?
Rjaspuns]: INTI.

îjntrebare]: în ce limbă au scris Pilat aceste cuvinte?
Rjaspuns]: în trei limbi: jidoveşte, elineşte, latineşte.
îfntrebare]: Dar pentru ce sînt scrise în trei limbi?
R[ăspuns]: Că Hristos în trei limbi au grăit pre cruce, jidoveşte: ile, ilcv; latineşte: lima; elineşte: savahtani.

î[ntrebare]: Cum zic acestea trei cuvinte rumâneşte?

Rjaspuns]: Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, căci m-a lăsat! Dar sîrbeşte: boji, boji moe, vaskuiu, astavlenie!

î[ntrebare]: Doamna lui Pilat fost-au acolo cînd au răstignit pre Hristos?

Rjaspuns]: Au fost.

î[ntrebare]: Dar dacă au fost acolo, ce an păţit?

Rjaspuns]: Cînd au vrut să meargă la cruci, Pilat au zis doamnei sale. să nu meargă acolo. Ea n-au ascultat şi s-au dus pe ascuns, că de ar vedea pe Hristos cine este, că gîndea să nu cumva fi rudenie de-a lui Hristos; şi dacă împunseră pre Hristos în coastă, atuncea stropise sîngile şi pre rochia doamnei* lui Pilat. Şi merse acasă ca să o spele şi n-au putut spăla şi au alergat într-o vie de au îngropat rochia şi să mira de aceasta mult foarte.

Legenda aceasta, cum că sîngele nu s-a putut spăla, este una din cele mai răspîndite şi de aceea ne oprim un moment aci pentru a o urmări prin literatura universală. Pînă a ajunge astfel, a avut legenda mai întîi forma cum că „sîngele clocotea" şi nu putea cu nici un chip să se astîmpere. Sîngele „striga" răzbunare, cum este espresiunea Bibliei la omorul lui Avei, cînd Dumnezeu însuşi zice „sîngele fratelui tău strigă către mine din pămînt". Intre legendele templului din Ierusalim este şi legenda despre sîngele clocotitor al prooroeului Zaharia, de care am vorbit mai pe larg în studiul

* în text: domniei (n.ed.).

nostru asupra legendei lui Ieremia, pomenit mai sus[9]. La Pilat s-a schimbat deja legenda în „sîngele ce nu se spală". Atribuit mai întîi sîngelui lui Hristos, se atribuie după aceea şi martirilor creştini al căror sînge rămîne ca semn vecinie al mucenicieilor. Apoi sf. Clemens, slujind liturghia în aceeaşi vreme în Roma şi în Pisa, lăsă aci în urma lui trei picături de sînge pe o piatră de marmoră, ^care nu se poate şterge pînă azi". Tot aşa se află un bazin de marmoră în palatul Alhambra, în fundul căruia sînt pete neşterse din sîngele Abenceragilor, a căror capete tăiate au fost aruncate aci. De asemenea, nu se poate şterge urma sîngelui lui Faust în mănăstirea Maulbronn[10]. De aci a intrat în basme, în ciclul despre „barbe bleue"[11] şi se găseşte în *Gesta Romanorum,* unde se spune că o femeie, omorîndu-şi copilul, [î]i căzură cîteva picături de sînge pe mînă şi, cu toate stăruinţele ei, nu se putură şterge[12]. Revenind la literatura română, găsim aceeaşi credinţă în povestea *Hatmanul şi fantom* publicată de Codrescu, care zice că a auzit-o în copilăria sa de la „moşu Ştefan din satul Orincei". Făcîndu-se un omor, „au remas pe pardoseală pete de sînge pe care n-au putut niciodată să le şteargă şi pe care nici o fiinţă omenească nu le va curaţi"[13].

De altă parte stă această legendă în legătură cu una din „ordaliele" Evului Mediu, unde se aducea acel bănuit ca ucigaş lîngă ucisul şi se căuta dacă ranele acestuia se deschideau şi sîngele începea să curgă[14].

De un interes deosebit sînt următoarele întrebări cari au j dat naştere, în textele slavice, la „caracteristica zoomorfica j a popoarelor" despre care vorbeşte d-nul Hasdeu[15]:

îfntrebare]: Din cine s-au început creştinii?

R[ăspuns]: Din Sim au ieşit şase legi şi cu limba lor, care se va arăta: j 1. creştinii, 2. sirienii, 3. ivirii, 4. grecii, 5. bolgarii, 6. ruşii.

î[ntrebare]: Dar cei ce ţin giumătate de lege?

R[ăspuns]: Aceştia sînt din lafuit (!), zece limbi, care ţin giumătate de lege a noastră: 1. frencii, 2. amanii, 3. verghiei, 4. armenii, 5, leşii, 6, nemţii; 7. arvaţii, 8. arbanaşii, 9. socolaţii, 10. zăheii. Aceşti sînt giumătate delegi.

Se vede învederat că aceste numiri de popoare sînt corupţiuni din numirile acele conţinute în textul slavic. Dar şi însăşi textele slavice nu sînt toate corecte şi aşa se poate chiar că prototipul de unde s-a luat această listă conţine singur deja numiri corupte. Pe lîngă această înşirare, se mai află în textele slavice şi epitete caracteristice atribuite popoarelor; caracteristica este zoomorfică, adică se identifică fiecare popor cu cîte un animal, cu al cărui caracter se potriveşte mai mult; aşa de esemplu se zice[16]: frîncul e leu, alamanul[17] e vultur, saracinul, vier, turcul, zmeu; armeanul, guşter etc. în locul acestor caracterizări, care lipsesc în textele române ce le avem pînă acuma, comunicăm aci o altă caracteristică, cam de pe la 1700—1725, pe care am găsit-o pe scoarţa unui manuscript scris la 1705[18] şi care ne spune că Dumnezeu a dat:

Negustoria turcilor,
beţia şi porcia ruşilor,
tăria şi prostia sîrbilor,
dăscălia şi minciuna râmlenilor,
scîrnăvia nemţilor,
rîia şi gubăvia saşilor,
norocirea grecilor la bani,
mîndria leşilor,
frumuseţea cerchezilor,
pohvala moldovenilor,
zavistia rumânilor,
eresul armenilor,
bogăţia ovreilor,
sărăcia şi goliciunea ţiganilor.

[9] [M. Gaster, *Beiträge zur vergleichenden Sagen- und Märchenkunde,h Monatsschrift fur Geschichte und Wissenschaft des Judenthums,* XXX (1881).

[10] Literatura v. J.W. Wolf, *Niederländische Sagen,* Leipzig, 1843,1 p. 691, nr. 266.

[11] J. Grimm, op. cit., voi. III, p. 74, nr. 46.

[12] Ed. Oesterley, cap. XIII. '

[13] Th. Codrescu, *Plâieşul,* Iaşi, 1870, p. 124.

[14] Rochholz, *Deutscher Glaube und Brauch,* voi. I, Berlin. 1867, p. 57-

[15] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni,* voi. II, p. 185.

[16] N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. II, p. 440.

[17] De unde s-a făut în textul nostru „amanii".

[18] *TU cui apocalipsului sf. loan Bogoslov,* în posesiunea d-lui Gr.G.Tcci-

Această caracteristică este cu totul deosebită de cea zoomorfică şi este într-adevăr autohtonă română, născută din propria observaţiune a poporului; de aceea nici nu se vorbeşte de alte popoare decît numai de acelea cu cari au fost românii în contact direct.

încheiem citatele din *întrebări şi răspunsuri* cu unele cam ciudate. Aşa:

îfritrebare]: Ce proroc au fost cu aripi şi cu coadă?

R[ăspuns]: Adam.

îfntrebare]: Dar acuma pentru ce nu are aripi şi coadă?

Rfăspuhs]: Cînd l-au făcut pre Adam din lut au şezut 30 de ani uscat, fără de suflet. Atuncea merse Satana de i-au rupt coada şi aripile,

îfntrebare]: Din ce s-au făcut şarpile?

R[ăspuns]: Din coada lui Adam.

î[ntrebare]: Din ce s-au făcut calu'?

R[ăspuns]: Din aripile lui Adam.

îfntrebare]: Ce zice cocoşul cînd cîntă întîi?

R[ăspuns]: Zice: mărire dătătorului nostru, celui ce dă lumină; a doua zice: trimite lumina sfinţiei tale pre lume. A treia zice: purcede lumina celuia ce este dătătorul de lumină. Şi iară zice: Hristos au înviat şi toate le-au săvîrşit.

Cunoscută este marea consideraţiune de care se bucura .cocoşul la toate popoarele, reprezintînd tipul cel mai perfect de veghetor. La evrei şi arabi esistă chiar un cocoş ceresc, care începe cu cîntecul lăudînd pre Dumnezeu, şi cocoşii pămînteni îl aud şi-1 urmează, o credinţă ce se află chiar în Ucraina, în Rusia. în Cabbala se spune că la miezul nopţii, cînd intră Dumnezeu în rai, sare o scînteie şi loveşte pe cocoşi sub aripi; atunci cîntă cocoşul, întinzîndu-şi aripile şi chemînd astfel pe oameni la rugăciune. Cocoşul, de asemenea, şi la greci era considerat ca vestitorul luminei şi sfinţit lui Apollo. Glycas[19], pomenind toate esplicările ce s-au dat; pentru facultatea aceasta a cocoşului de a cînta în miezul nopţii şi de a vesti crăpatul de zi, spune că pronia dumnezeiască a orînduit lucrurile astfel şi că cocoşul ne scoală la muncă şi la rugă[20].

[19] Glycas, *Anuale,* ed. Bonn, p. 90.

[20] Mai pe larg despre cocoş, v. M. Griinbaum, ***Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagada,*** în ***Zeitschrift der Deutschen morgenländiscJm Gesellschaft,*** XXXI (1877), Heft 2, p. 208 urm.

Aceste credinţe orientale se vede au dat naştere la legenda, cam altfel formulată în *întrebările* de mai sus, unde cocoşul cîntă asemenea lauda lui Dumnezeu.

CÎNTECE

Paralel cu aceste cărţi populare prozaice, şi pe baza lor, s-au dezvoltat producţiuni populare rimate. Cîntecele religioase erau obicinuite încă din timpuri ante-creştine şi creştinismul, încetul cu încetul, a reuşit a le depărta cu totul şi a le înlocui prin alte, cari poate n-au păstrat din cele vechi decît unele urme slabe, lipsite de orice caracter religios, precum sînt refrene, întorsături, figuri şi altele şi, pe lîngă aceasta, forma ritmică înrădăcinată în popor. Numai printr-această formă s-au asimilat cu totul şi au căpătat caracterul popular şi naţional totdeodată.

Vremea de căpetenie de sărbători a fost la toate popoarele epoca solstiţiului de iarnă, cînd începe a creşte ziua şi începe un an nou. în locul sărbătorilor păgîne, ce se prăznuiau pe atuncea, se înfiinţa crăciunul şi obiceiurile cele vechi fură „creştinite". în locul naşterii soarelui se sărbătoreşte naşterea lui Christ şi se atribuie zilelor de la crăciun pînă la bobotează o deosebită sfinţenie. Multiple sînt cercetările ce s-au făcut de către diferiţii învăţaţi de a pătrunde pînă la acel fond păgîn ce se ascunde sub învelitoarea creştină şi cîteodată s-a şi păcătuit prin esces de zel, considerînd o sumă de tradiţiuni ce se află în cîntecile obicinuite pe acea vreme cum că ar fi de origine mitică, pe cînd o cercetare mai critică dovedeşte originea lor literară. Şi noi în literatura română posedăm o sumă de cîntece pentru ziua de crăciun şi numai de acestea ne putem ocupa aci, numite „cîntece de stea", cari se cîntă de către tinerii ce duc o stea cu ei în aducerea aminte a stelei ce a apărut pe cer la naşterea lui Christos. Acest obicei se află la mai toate popoarele creştine. Coprinsul „cîntecelor de stea" nici el nu poate fi altfel decît de origine literară, deoarece se ocupă cu tema „naşterea mîntuitorului" şi, prin urmare, e luat în întregul lui din Biblie si din apocrifele biblice <>.

Nu este scopul nostru de a urmări aci „cîntecele de stea" la toate popoarele. Noi le găsim atît la popoarele germane, cît şi la cele romanice; la slavi şi greci, în Orient şi în Occident, se cîntă la crăciun naşterea lui Christos într-un mod aproape analog. Weinhold[1] a tratat pe larg istoricul cîntecilor de stea şi mai cu seamă dezvoltarea lor în Germania, în urma Reformaţiunei. Observîndu-le mai deaproape, putem însă constata că suma cîntecelor de stea române se apropie mai mult de cele slavice decît de cele germane, ce şi-au luat naştere de la himne şi cîntece bisericeşti latine, căci deja din secolul al XHI-lea sau al XlV-lea au fost traduse în limba germană cîntece şi himne ce s-au compus deja în secolul al IV-lea. Tot aşa, de origine bisericească, sînt şi cîntecele de stea române, făcute desigur de dascăli bisericeşti şi de dieci, influenţaţi mai mult sau mai puţin de cîntecele analoage slavone. Cel dîntîi care a cules aceste cîntece şi le-a publicat a fost Anton Pann, dar meritul lui nu este decît foarte mic; el nu le-a compus, cum se crede de toată lumea, ci n-a făcut altceva decît a tipări cîntece de stea mult mai vechi, schimbîndu-le puţin şi cînd ritmul o cerea. Noi într-adevăr posedăm mai multe manuscripte anterioare lui Anton Pann, cari coprind mai toate cîntecele de stea ale acestui din urmă. Colecţia noastră cea mai veche se află în sbornicul nostru din 1784[2], intitulată *Cîntările stelii şi a calavasilii* [(2)], şi coprinde şapte cîntări. Cîntarea întîi, *Trei crai de la răsărit,* corespunde cîntării a treia la Anton Pann, nr. 2 este *Cîntecul pustiii,* pe care l-am comunicat mai sus • arătînd că romanţul *Varlaam şi Ioasaf* este originea acestui cîntec; Nr. 3 este aşa-numita „proorocie" la Anton Pann, începînd cu vorbele: „Aşa ni grăieşte Domnul"; este ecoul sonor al morţii care-şi amestică glasul în urările de fericire şi veselie ce răsună la sărbătoarea crăciunului. Nr. 4 este adevărat cîntec de stea, *Stea despre răsărit au strălucit;* cu acest cîntec se începe colecţiunea lui Anton Pann. Nr. 5 este psalmul 46, versificat de Dosoftei, „Limbile să salte"; la Anton Pann e cîntarea a 12-a. Nr. 6 este cîntarea *Cana Galileea,* adică aceea ce are de refren aceste cuvinte, cîntarea a opta la Anton Pann şi, în sfîrşit, nr. 7, începe „Slavă să aibă neîncetată", care stă însă numai într-o legătură depărtată cu cîntarea a şasea a lui Anton Pann. Aci avem toate elementele esenţiale ale cîntecelor de stea române; de aceea ne oprim un moment cu scopul de a caracteriza aceste elemente constitutive.

Trei sînt elementele principale din cari se compun cîntecele de stea; mai întîi, cîntece despre persoane şi evenimente biblice, precum *Steaua despre răsărit au strălucit* sau *Trei crai de la răsărit, Cana Galileea* şi *Versul lui Adam.* Al doilea element sînt psalmii versificaţi, precum este aci psalmul 46. Prototipul acestor psalmi versificaţi este *Psaltirea* mitropolitului Dosoftei, tipărită la Uniev, 1673. Dar cîntecele de stea ne arată şi o dezvoltare care trece peste forma acestor psalmi versificaţi; deveniţi „cîntece", s-au modificat pe nesimţite. Aci ne mai permitem ipoteza că, pe lîngă această redacţiune a lui Dosoftei, a influenţat asupra formei psalmilor din cîntecele de stea şi psaltirea în versuri a lui Corbea, al cărei manuscript de la 1725 se află în posediunea d-lui T. Cipariu şi se pare că este însuşi manuscriptul original[4]. Se vede că acest manuscript sau o copie a acestei psaltire a avut-o şi Sulzer în secolul trecut *, care comunică şi primele două versuri ale psalmului întîi, pe cît ştim singurul specimen tipărit din această psaltire[5]. Ritmul este cu totul popular şi se aseamănă cu acel al cîntecelor de stea. Partea a treia a acestora se compune apoi din cîntece eshatologice, adică cîntece despre moarte, iad, rai, a doua judecată etc. Nr. 3, *Proorocia* sus-citată, prin coprinsul ei este reprezentantul acestei clase de cîntece, şi nr. 7, cu care se încheie aci cîntecele de stea, este slăvirea veseliei vecinice şi descrierea horei cereşti. Din punctul de vedere psihologic ne putem esplică cum au putut să ajungă astfel de cîntece eshatologice cîntece de stea. Este o asociaţiune de idei care pleacă de la păcatul lui Adam şi de [la] consecinţele ce a avut pentru

[1] K. Weinhold, *Weihnachts-Spiele und Lieder,* ed. a doua, Viena, 1875, p. 376-399.
[2] P. 140v- 144v.
[3] Cf. p. 38-41.

[4] T. Cipariu, *Principia de limbă şi scriptură,* Blaj, 1866, p. 120, nr.Zz.
[5] F. J.v. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens,* voi. III, Viena, 1782, p. 14— 15. Observăm în treacăt că Sulzer numeşte pe Corbea Nicolau, pe cînd la Cipariu are de pronume Teodor (!)[(4)].
* Adică sec. al XVIII-lea (n. ed.).

neamul omenesc, adică de a-1 da în mîna Satanei şi de a moşteni iadul. Mîntuitorul, a cărui naştere se prăznuieşte, a căpătat tocmai printr-aceea numele de „Mîntuitor", că a mîntuit omenirea de păcatul strămoşesc. Aceasta este nota principală care se repetă în toate cîntecele de stea. Pe dc o parte s-a dezvoltat aci jalea pentru destinul omenesc adus de Adam în lume, cum că trebuie să moară tot omul, şi de altă parte mîngîierea creştinului că a scăpat de la osînda iadului şi ajunge la bucuria raiului redobîndit, care se descrie cu culorile cele mai vie.

îndată ce am schiţat coprinsul cîntecelor de stea, ne putem imediat da seama despre izvoarele lor literare: Biblia şi apocrifele, iată izvoarele de unde s-au izvodit. Cît priveşte răspîndirea, ea a fost cu atît mai uşoară cu cît poporul cunoştea deja de mai înainte coprinsul lor, sau prin povestiri sau prin cîntările bisericeşti.

Noi acuma vom urma cu descrierea cîntecelor de stea după manuscriptele ce posedăm. Imediat după cele sus-pomenite, urmează în ceea ce priveşte vechimea un cîntec de stea ce se află scris pe un catavasier manuscript de la 1781, în posesiunea noastră [3]. însuşi cîntecul nu este de aceeaşi mînă, dar se vede că este aproape contimporan. Iată acest cîntec:

Moise şi cu Aron,
Pre cei de la Faraon,
Pre Istrail cel iubit,
Den Eghepet slobozit,
Den Eghiptul cel amar,
Prin dumezăescul dar.
Atunci Moisi şi cu Aron,
Numai ei ţine dintr-o* făgăduinţă,
Cuvîntul legii ş-al credinţii,
Ca nişte stîlpi ferecaţi,
De duhul sfînt insuflaţi.
De acum pînă-în vecii,
Mila Domnului să fii.

* în text: dintr-o dintr-o (n. ed.).

j

în colecţiunea lui Anton Pann este cîntarea a noua, unde e mai complectă, căci tocmai punctul principal lipseşte în redacţiunea de sus, care nu pomeneşte deloc de Christos.

Cît de populare şi răspîndite au fost aceste cîntece, mai cu seamă „proorocia", care a făcut o impresiune mare asupra fantaziei poporului, ne arată acest manuscript unde se află începutul „proorociei", repetat de patru ori, de diferite mîini şi în diferite vremuri. Noi dăm aci una din aceste inscripţiuni, care este interesantă prin aplicaţiunea ce i s-a făcut:

Auziţi aceste (toate),
Noroade multe şi gloate!
Că lume în veac să sfîrşaşte,
Şi giudeţul să găteşte.
Tatăl pre fiiul va mîna
Şi lume va giudeca.

Să să ştie că în anul '825, aprilie 9 zile, au nins într-a doua septămînă după paşti, în zi joi. Gavrii ierodiacon.

Aci, precum se vede, s-a întrebuinţat proorocia ca o introducere solemnă pentru o întîmplare minunată „in rebus naturae".

Manuscriptul cel mai complet de cîntece de stea este unul scris la 1821, care se află în posesiunea noastră [5]. Acest manuscript coprinde, afară de *Irozi,* de care vom vorbi mai la vale, 21 de cîntece de stea începînd cu *Proorocia* şi sfîrşind cu aşa numita *Povestea numerelor,* studiată pe o scară foarte întinsă de d. Hasdeu[6]. Astfel, coprinde acest manuscript mai toate cîntecele de stea publicate de Anton Pann, a[l] căror număr se urcă la 24, după care urmează în A. Pann *Proorocia, Urare la pahar, Irod şi magii, losif şi fraţii lui* şi, în sfîrşit, *Cîntare dimineţii* de Heliade. Trebuie observat că în manuscriptul nostru lipseşte la mijloc o foaie sau două. Ediţia întîi a cîntecelor de stea de A. Pann s-a făcut la 1830[7] şi s-a reprodus de nenumărate ori. Noi ne-am folosit de ediţia a cincea, Bucureşti, 1854. Dintre cîntecele ce se află la Anton Pann şi nu le-am regăsit pînă acuma în

[6] B. P. Hasdeu, *Cuvinte den bătrîni,* voi. II, p. 567—608.
D. .Iarcu, *Bibliografia cronologică română,* Bucureşti, 1873 p 30* „Cîntece de stea, îndreptate de A. Pann". '

manuscript ocupă interesul nostru în primul rang cîntarea a douăzecea, care descrie călătoria sufletului prin iad şi rai, imediat după ieşirea sa din trup. Această cîntare nu este altceva decît *Apocalipsul apostolului Pavel* versificat. Tot aşa, de origine literară sînt şi cele[l]alte cîntece eshatologice, jalele de moarte sau „cugetări în ora morţii" în diferitele variante pe care le-am întîlnit în toate manuscriptele noastre şi în manuscriptul d-lui Densusianu. Aci putem dovedi că şi aceste cîntece nu sînt altceva decît „podobnicele pogrebaniei" din molitvelnic, versificate. Judecind după textele ce ne stau la dispoziţiune, putem susţine că această parte se liturgisea româneşte încă pe vremea aceea, cînd restul molitvelnicului era încă slovenesc. Textul cel mai vechi îl posedăm într-un manuscript al nostru de la 1679, pe care-1 reproducem întreg în *Crestomaţia* noastră. Mai cu aceleaşi cuvinte regăsim aceste podobnice în evhologhiul din 1764[8]. Comparînd aceste texte cu „versul la morţi" din manuscriptul d-lui Densusianu[9], localizat în Blaj, şi apoi cu toate cele[l]alte „versuri la morţi" din colecţiunile manuscripte şi din Anton Pann, nu încape nici o îndoială despre dependenţa acestora de textele liturgice. Mai vechi încă sînt textele din Codex Sturdzanus cercetate de d. Hasdeu[10], care a dovedit influenţa ce a esercitat asupra acestor „cugetări" omilia sf. Chirii din Alexandria, tradusă româneşte în molitvelnicul de la Buzău, 1701 <[6]. Observăm că această omilie se regăseşte întocmai aşa în *Uşa pocăinţii,* tipărită la Braşov, 1812, p. 332—356. Ceea ce a scăpat însă d-lui Hasdeu din vedere este strînsa legătură ce esistă între aceste texte, între „podobnicele pogrebaniei" şi între colindele sau cîntecele de stea.

De aci s-au dezvoltat aşa-numitele bocete la morţi. Nu vorbim de obiceiul de a boci pe morţi, care se pomeneşte şi în Biblie, şi în anticitatea clasică, ci vorbim numai de textele bocetelor moderne, culese şi publicate de Burada[11]. Versificarea se datoreşte fără îndoială diecilor şi dascălilor şi lor se

[8] P. 227-231.

[9] P. 4 — 7, nr. 3, şi varianta p. 35—38, nr. 20.

[10] B. P. Hasdeu,' *Cuvinte den bătrîni,* voi. II, p. 435 — 448.

[11] T. T. Burada, *O călătorie în Dobrogea,* în *Convorbiri literare,* XIV (1880), nr. 4, şi apoi reproduse în *Datinele poporului român la înmormîntări,* Iaşi, 1882.

datorează asemenea „povestea numerelor". Textul cel mai vechi român cunoscut pînă astăzi se află, precum am observat-o, în manuscriptul nostru de la 1821. A doua variantă este cea din colecţiunea lui A. Pann, studiată de d. Hasdeu, şi a treia variantă a fost culeasă din gura poporului de către episcopul Melchisedec[12]. Iată aci, în ordinea în care le-am enumerat, versul din urmă din cîteşitrele textele, care recapitulează toate cele precedente:

Manuscriptul:

O diece, dis îmvăţate,
care înveţi la şcoală carte,
spune-mi, spune-mi mii,
ce sînt doisprăzăci ?
Doisprizăci apostolii,
unsprizăci stihiri,
zăci poronci dumnezăeşti,
noă cete îngereşti,
opt milile Domnului,
şăpti taine creştineşti,
şase crine a Precestii,
cinci ranele Domnului,
patru sfinţi evanghelişti,
trii sfinţi patrierşi,
doă table a lui Moisi,
unul fiiul Mărie
care în ceriu lăcuieşte
şi pre noi ne stăpîneşti.

Varianta din Anton Pann:

Dascăle prea învăţate,
cel ce înveţi în şcoală carte,
spune-mi mie ce sînt doisprezece?
Doisprezece-s apostolii,
unsprezece-s voscresnele,
zece porunci dumnezeeşti,
noă cete îngereşti,
opt sînt fericirile

[12] Melchisedec, *Literatură religioasă populară,* în *Convorbiri literare,* XIV (1880), nr. 8, p. 290-292.

şapte taine dumnezeieşti,
şase-s crinii Precistii,
cinci ranele Domnului,
patru sfinţi evanghelişti,
trei feţe dumnezeieşti,
două tabli ale lui Moisi,
unul fiul Măriei,
cel ce în cer locuieşte
şi pre noi *ne stâpîneşte.*

în sfîrşit, mai *citam* şi varianta a treia, culegînd numerile din fiecare strofă pentru a le concentra şi a le alătura celor de sus:

O, diece pre-nvăţate,
care înveţi la şcoală carte,
spune, ce sînt doisprezece?
— Lor lumea să li se plece
că sînt apostolii Domnului
ce dau învăţătură omului.
Mai sînt doisprezece prooroci mici,
ai legii vechi dascăli şi ucenici.
— Unsprezece *stihiri* ale *învierii,*
ce se cîntă la sfîrşitul lăudării.
Mai sînt unsprezece soboară locale,
ce merg cu cele mari tot pe o cale.
— Sînt zece porunci dumnezeeşti,
temelia legii creştineşti.
Mai sînt zece goane păgîneşti
asupra bisericii creştineşti.
— Sînt nouă cete îngereşti

Mai sînt nouă porunci bisericeşti,

încă nouă roduri ale duhului sfînt.
— Opt glasuri bisericeşti
pentru cîntări duhovniceşti.
— Şapte taine creştineşti,
ş-atîtea daruri dumnezeeşti.
Şapte mile trupeşti
şi tot atîtea sufleteşti.

Mai sînt şapte păcate de moarte,
de care să ne ferim cît se poate.
Şapte soboară s-au adunat
care credinţă au apărat.

— Şase porunci pentru fratele

— Cinci sînt ranele Domnului

— Patru sfinţi evanghelişti

Patru sfinţi prooroci mari,

Sînt patru şi poruncile pentru Dumnezeu
— Trei feţe sînt
în unul cel sfînt

Trei patriarhi ai vechimei
— Două firi în Christos a mărturisi
şi două table ale lui Moisi.
— Unul e Dumnezeu bunul,
care-n ceriuri locuieşte
şi pe noi ne stăpîneşte.

Ne mărginim la reproducerea simplă a acestor texte„ fără a intra în compararea cu alte paralele, cu atît mai mult cu cît avem deja monografia escelentă a d-lui Hasdeu, pomenit mai sus [7].

Deosebit de cîntecele de stea prin caracterul lor legendar şi epic sînt colindele, cari se împart în colinde religioase şi în colinde lumeşti. însăşi numele celor dintîi ne arată originea lor literară, legendară. Textele cele mai vechi se găsesc în descitatul manuscript al d-lui Ar. Densuşianu, de pe la începutul secolului nostru * care, pe lîngă coprinsul, mai are importanţa că ne arată originea diecească a acestor colinde, între aceste colinde, din cari am citat deja *Versul lui Adam, Versul pustiitâţii,* şi *Versul la morţi,* se. află şi *Versul lut*

* Adică secai XIX-lea (n.ed,).

Iosif, adică plînsetul lui Iosif dus în robie la mormîntul mumei sale, în două variante [13], *Orația la crăciun* etc, cari au un caracter pronunțat de colinde religioase. în acelaşi manuscript mai găsim şi cîteva cîntece de stea, precum *Cana Galilea* şi, afară de aceasta, încă o sumă de cîntece populare, adică colinde lumeşti cari au aci deja caracterul ironic, precum trece lesne poporul de la o estremitate la cealaltă, de la cîntecul de jale pentru morți la *Cîntecul veseliei,* de la *Cîntecul străinătății,* în două variante, la *Cîntecul mîngîios* sau *Cîntec de mîngîiere,* tot în două variante. Ba găsim aci chiar *Versul preoților,* „Versul popii Ilia, care ş-au lăsat popia". Mai sînt apoi cîntece intitulate *Despărțirea a doi tineri, Nevasta trăind rău cu bărbatul, Versul fetelor ce rămîn nemăriiate.* Interesant din punct de vedere național este, în sfîrşit, *Versul rumânului* [14], care este o lucrare curat artificială şi nu e deloc popular, căci

Saltă, măi rumane, saltă
că (?) jucărea ce-ai înaltă,
jucărea ce-ai rumânească,
fie cine o hulească.
Aşa Romulus sălta,
Cu picioru în pămînt da,
cu soţî care avea,
cînd cetatea o zidea ...

Colinda „streinătății" şi *Versul lui Adam* se regăsesc în manuscriptul nostru de pe 1800. Mai veche, adică de la 1784, sînt apoi colindele din sbornicul nostru, cari aparțin clasei colindelor lumeşti [15] şi adică: *Cîntecul voinicului strein* şi *Cîntecul rumânilor viteji,* după care urmează adevărate cîntece populare, balade în adevăratul sens al cuvîntului: *Stihuri în versuri pentru Grigorie Ghica vodă* şi *Alte versuri în stihuri pentru răposatul Manolache Bogdan şi a lui loan* •*Cuza.* Mai conține şi *Stihurile prea înălțatului domn Alexandru Costantin Muruz voevod, 1806.* Cu altă ocaziune vom publica aceste colecțiuni manuscripte.

13 Ms. citat, nr. 11, p. 19-20 şi nr. 25.
14 Nr.6, p. 11-13-
îs F. 290 .

Cel dîntîi care a cules şi a publicat colinde a fost At. Marian Marienescu, ediția întîi în Pesta, 1859, şi retipărită la Bucureşti, 1861. Această colecțiune, pe lîngă marele ei merite^ are însă defectul schimbărilor tendențioase cari s-au făcut cu scopul de a arăta că în aceste colinde s-au păstrat pomeniri romane şi chiar din timpurile cînd s-a zidit Roma, căci culegătorul a căutat, şi a găsit, fetele sabine în colindele române. Din punctul de vedere critic, au fost colindele foarte bine cercetate de către d. G. Dem. Teodorescu [16] care, cu această ocaziune, a publicat o sumă însemnată de colinde din propria sa colecțiune. Sub titlul *Deosebite cîntece* s-au mai publicat astfel de colinde alăturea cu *Cîntecele de stea* ale lui Anton Pann şi cari, în cea mai mare parte, nu sînt altceva decît reproduceri din colecția lui Marienescu. în sfîrşit, a mai publicat Burada o colecțiune însemnată de colinde din Dobrogea [17]. Alte colinde se află răspîndite prin diferite ziare periodice. Studiul lui Mangiuca [18] asupra colindelor îşi are importanța prin dovedirea esistenței colindelor şi la alte sărbători afară de crăciun. Considerînd acest material mai de aproape, ne putem convinge uşor pe de o parte de originea literară a cuprinsului lor, pe de alta de originea populară a formei lor; adică, diecii şi dascălii luau un subiect şi-1 versificau într-un mod analog cu aşa-numitele colinde lumeşti cari, în fond, nu sînt altceva decît însăşi „cîntece din bătrîni", întrebuințate ca nişte colinde. Mai sus am arătat identitatea legendei despre sf. Vinere cu colinda publicată de d. Teodorescu. Tot aşa am arătat înrîurirea legendelor şi apocrifelor religioase asupra colindelor din colecțiunea lui Marienescu. La aceasta se şi mărgineşte în fond cercetarea noastră care este istorică, şi nicidecum estetică; adică, noi n-avem de scop de a arăta mecanismul intern al asimilării, ci numai legătura ce esistă între literatura populară versificată şi cea prozaică şi iarăşi legătura cu alte literaturi analoage. Chiar şi pentru colindele versificate găsim foarte uşor paralele în literatura rusepscă şi slavonească, în special cu

G. Dem. Teodorescu, ***Noțiuni despre colindele române,*** Bucureşti 1879.
îs J e o d o r T- Burada, ***O călătorie în Dobrogea,*** Iasi 1880
I (1882),' ^ ^ f r ' ™ ^ * ! * c a / m ^ ™u™> ***^gorian si poporal român,.***

așa numitele „stihuri duhovnice", culese de Bezsonov[19]. *Versul ia morți* își are o analogie, afară de parelelele din colecțiunea Bezsonov, și în cel slavon publicat de Novakovic ^Ms(s\

*

Cu această ocaziune mai tractăm aci o parte însemnată din literatura populară română care, pentru mulți, este singura espresiune a poporului, adică cîntecele populare. Și aci avem aceleași vederi în considerarea lor ca și la colinde. Se înțelege că vorbim aci numai de balade, iar nicidecum de doine sau hore, adică de cîntecele lirice ale poporului român. Acestea pot fi cercetate numai dintr-un punct de vedere, estetic și cînd ar fi vorbe de poetica română, iar nu aci, unde căutăm izvoarele și filiațiunile literaturei populare, La o înălțime oarecare de simțire, întreaga omenire este una și aceeași și pretutindenea răsună ecoul vibrator al cîntării unui popor, cînd și-a esprimat în modul cel mai înalt un simțămînt al inimei sale. Aci se întîlnește literatura universală și prin asta se constituie literatura universală; numai coloritul este deosebit, căci printr-acesta se esprima naționalitatea. Cu totul diferite sînt însă baladele popoarelor între dînsele, căci se aseamănă numai în forma esterioară dar se deosebesc prin coprinsul lor. în balade se cîntă o legendă localizată, un erou național și astfel se deosebesc baladele între dînsele. Noi însă am arătat deja că și legendele localizate într-o țară nu sînt totdeodată și originare dintr-acea țară, ci sînt un material fluid, comun multor popoare prin calea de imigrațiune și împrumut mutual care, mai tîrziu, a fost localizat, schimbîndu-se adesea numai numele. Cercetarea noastră deci are de asemenea numai scopul de a căuta analogii și paralele la baladele noastre populare și de a ne apropia astfel de originea lor. O greutate enormă întîmpinăm în lipsa de colecțiuni anterioare manuscrise și în lipsa de colecțiuni critice, căci pînă acuma nimeni nu s-a încercat a aduna la un loc toate variantele, cel puțin din colecțiuni tipărite, ca să putem ajunge a fixa forma primitivă a acestor cîntece, variată în colecțiunile provenind din Bucovina, Transilvania, România [veche] și Dobrogea. De altă parte,

I. Bezsonov, **KaJieKH nepHxo>KHe,** fasc. I VI, Moscova, 1861-1863

19&*5 St. Novakovic, **ITpHMepH, p.** 492-496

nu s-a observat îndestul legătura intimă ce esistă între colindele lumești și cîntecele populare. Se înțelege că nu este locul aici pentru cercetări așa de întinse, necesare pentru fiecare cîntec în parte; ca specimen pentru acest fel de cercetări, pomenim monografia erudită a d-lui Hasdeu asupra baladei române *Cucul și turturica*[20]. în acest mod ar trebui cercetate toate cîntecele populare. Noi ne mărginim la unele mici esemple, îndestulătoare pentru scopul ce ni l-am propus, de a arăta pe de o parte legătura cu colindele, de alta cu producțiuni analoage ale celor[l]alte popoare.

Cunoscută ca una din cele mai frumoase cîntece populare este admirabilă baladă *Miorița* din colecțiunea lui Alecsandri. Trecem peste greutățile limbistice ce conține și ne oprim la coprinsul [ei]. D. Odobescu a făcut un studiu foarte poetic în *Revista română*[21] despre această baladă și a ajuns la concluziunea că „mîndrul voinicel/tras printr-un inel", omorît de către ungurean și de cel vrîncean, nu este altcineva decît Adonis-Tamuz din legendele semito-egiptene. Pe acest Adonis împreună cu întregul cîntec [î]l regăsim în *Judecata păcurarilor* din colindele d-lui Marienescu[22], repetat apoi în cînticele de stea și reprodus acuma de noi:

Judecata păcurarilor

Trei păcurari sînt pe munte,
Lerui Domnul!
și vorbesc de zile sfinte.
Din părinți sînt păcurari
și toți trei sînt veri primari.
Păcurariul cel mai tînăr
toată ziua suflă în fluier
și de turma sa se uită
și pier oi în seama multă.
Ceilalți înțelegea,
se vorbea, legea-o făcea,
pentru ce nu le-a păzit

21 BK\ P A ^ SdeU ' £uvente den ^*trîni,* voi. II, p. *501-566* si 684-705

».21)2pAt1641' MarieneSCU ' *Poezia Populară. Colinde,* București, 1861,

şi la lupi le-a părăsit?
Şi-i dezleag-o judecată,
ca de spadă sau săgeată
şi de mîna lor să piară,
soa.ele stînd de seară.
Să-1 astupe cu molioare
încă în răsărit de soare!
„Păcurari, mă judecaţi,
dară capul nu-mi tăiaţi,
ci de vreţi, mă săgetaţi
şi vă rog mă-mormîntaţi
în strunguţa *oilor,*
îl cel strat al florilor,
şi vă rog a mă-astupa
cu cea glugă neagră-a mea,
fluierul de la curea,
că cu vîntul eu sînt frate
şi de-a-ncepe trist a bate
gugişoara s-a mişca,
fluieruţul va cînta:
oi frumoase şi cărunte!
Mîndru v-ara *cînted.* de multe,
berbeci şi mieluşei,
blestemaţi pe soţii mei
că m-au săgetat în stînă
şi nu ştiu să fiu de vină!"
Cel mai tînăr că murea,
vînturile-1 bătea,
gugişoara se mişca,
fluieruţu-1 cînta.
O închinăm spre sănătate

Scenena [illegible] este întocmai aceeaşi ca *în Mioriţa,* dar *omori* [illegible])tivat în *Judecata [păcurarilor],* unde este este mai bine mo[illegible] turmei decît în *Mioriţa,* „ **pedeapsă** P ^ ^ 3 l ^ d ^nceanulţd şi a ungu- **unde moldoveanul este jertiap** lipse **şte m.** **reanulni. Miorita** ™ ^ * ^ ™ Z **imediat la Marienesçj** **reanum** regăseşte în colinda care-i precede **precede** – se -*urarul şi mieluţa,* iar „măicuţa bătrînă" **măicuţa batrmt** din *Păcurarul* şi se regăseşte mai cu J ^ i' **cuvinte în** n **cîntecile** cîntecile popular^ 2

culese din Dobrogea[23], cu deosebirea numai că sceneria e schimbată. Măicuţa bătrînă ce-şi caută feciorul o regăsim şi în cîntecele populare greceşti[24]. Tot acolo şi metafora *a se însura* în loc de *a muri*[25]. Pînă acuma însă n-am găsit la alte popoare o analogie perfectă cu *Mioriţa,* a cărei intimă legătură cu colinda o credem dovedită. Observăm aci, la acest esemplu, modul cum se dezvoltă literatura nescrisă. Un cîntec, un basm spus o dată se schimbă deja în gura aceluia ce-1 repetă, căci se adaugă şi se scade după asemănări şi asociaţiuni de idei, fondate în raţionamentul poporului. 0 sumă anume de elementele ce esistă în popor sînt combinate în diferitele moduri prin cari se esprimă subiectivitatea fiecărui povestitor sau poet popular (9).

Trecem acuma la un alt esemplu din cîntecele populare şi luăm aci balada despre zidirea mănăstirei Argeş, născută dintr-o legendă localizată în România. într-alt loc[26] am studiat originea credinţei în „stafii", spiritul ocrotitor al casei, care credinţă nu este numai românească, ci aproape universală, începînd de la credinţele şi obiceiurile egiptene pînă la cele germane şi slave. Pretutindenea se povesteşte de zidirea unui om în temelie al cărui suflet rămîne zidit ca spirit ocrotitor al casei sau al zidirei. Din zidirea unui om s-a prefăcut, cu încetul, zidirea umbrei sale în temelie, stînd astfel în legătură cu credinţele ce atribuie umbrei o substanţialitate deosebită. în credinţa română avem ambele stadie ale dezvoltării ce a precurs această legendă. în baladă avem încă zidirea unui om în temelie şi în obiceiurile moderne, observate de către zidari şi descrise de Alecsandri cu ocaziunea baladei, avem starea a doua, unde umbra omului înlocuieşte trupul omului. Credem această baladă foarte bine cunoscută cititorilor noştri pentru a o mai reproduce şi ne mărginim la indicarea cîtorva paralele din literatura universală, pentru a dovedi răspîndirea universală a acestei legende, care s-a localizat în România. întocmai aşa este şi legenda sîrbească

op. cit., p. 113-119.
ie neugriechischer Volkslieder, Leipzig, 1861, ^*4-126.*
Heilbronn, 1879, p. 188, 198 si alte
fp ara ^ p Li | brecht, ^ *Votkskunde*
Gaster, *Zur Quellenkunde deutscher Sagen und Marchen* în *Germania,* XXV (1880), p. 210-213.

despre zidirea oraşului Şcodra[27], care este cunoscută şi în Albania[28], unde se mai povesteşte că în timpurile de demult se jertfeau oameni pentru întărirea zidirei[29]. Identitatea între aceste balade este atît de mare, încît în amîndouă baladele este însăşi femeia tînără a unuia din „meşterii mari" care se zideşte în temelia oraşului şi acolo unde este zidită, se naşte un izvor minunat, la români:

o fîntîna lină,
cu apă puţină,
cu apă sărată,
cu lacrimi udată[30]

la slavi: o fîntîna de lapte.

La greci[31] apoi găsim o baladă analoagă, relativă la zidirea podului Arta, în a cărei temelie se zideşte femeia meşterului celui mare; în sfîrşit, mai pomenim o paralelă ungară analoagă[32]. Foarte pe larg a studiat Liebrecht şirul întreg de legende, credinţe şi basme relative la înmormîntarea şi zidirea oamenilor de viu[33] (10).

Balada populară *Visul lui Tudor* a fost adusă în legătură de d. Hasdeu[34] cu apocriful vis al Maicii Domnului, tractat de noi mai sus. Nu tăgăduim posibilitatea influenţei acestui apocrif, dar mai întîi trebuie căutate toate paralelele române, apoi cele din alte literaturi, care se apropie mai mult prin forma poetică, abia după acestea s-ar putea reveni asupra apocrifului ca asupra unui posibil prototip literar. Prima variantă din România este aceea din colecţiunea lui Pompiliu[35], intitulată *Stanciu şi Voichiţa.* Deja aci vedem o deosebire fundamentală, căci nu visează acela la care apoi visul trebuie să se împlinească, ci Voichiţa, sora

[27] Talvj, *Serbische Volkslieder,* voi. I, HaUe und Leipzig, 1835, p. 117 şi urm.

[28] J. G.v. Hahn, *Albanesische Studien,* Jena, 1854, p. 200, nr. 73.

[29] *Ibid.,* p. 160.

[30] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor,* Bucureşti, *1866,$.291*

[31] Th. Kind, *Anthologie neugriechischer Volkslieder,* Leipzig, p. XXI, p. 90, 94, 205 şi urm.

[32] Aigner, *Ungarische Volksdichtungen,* Pest, 1873, p. 82 şi 161.

[33] F. Liebrecht, *Zur Volkskunde,* Heilbronn, 1879, p. 284-296.

[34] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni,* voi. II, p. 400-402 şi 721-723.

[35] M. Pompiliu, *Balade populare române,* Iaşi, 1870, p. 68 — 70.

lui; şi ce e mai mult, visul aci nici nu se împlineşte întocmai, în aceeaşi colecţiune se află şi a doua variantă, *Tudor şi Catiţa,* care a pierdut deja cu totul caracterul tragic[36]. A treia variantă este apoi balada din Bucovina intitulată *Petrea*[37], Aci vede însuşi eroul în vis armele lui sfărîmate şi este într-adevăr prins de poteră; dar nici *Petrea* n-are sfîrşitul tragic al lui Tudor Vladimirescu, căci Turca, calul său cel iute, îl scapă, sărind cu dînsul peste zidurile cetăţii, în sfîrşit, a patra variantă, ardeleană[38], al cărei erou este Pintea, căpitanul de haiduci din secolul trecut, care îşi trimete fîrtaţii în Baia Mare pentru a aduce merinde, iar

Pintea lîngă foc rămase,
dară somnul-1 luase
şi-un vis rău a visat,
singur de s-a minunat.
Parcă sabia cea nouă
i se rupse tocmai în două,
parcă sabia cea veche
i se rupse la ureche,
şi de vis s-a spăimîntat,
cît fu îndată deşteptat[39].

Visul i se împlineşte, căci el cade lovit de către poteraşii care au încărcat arma cu trei fire de grîu sfînt şi cu un plumb mic de argint.

Ideea fundamentală a tuturor acestor variante este un vis alegoric, tragic, care în cea mai mare parte se împlineşte. Astfel de visuri profetice regăsim şi la alte popoare, aşa de esemplu visul fetei în cîntecul grecesc[40], visul Cerirei, mumei lui Firud din *Şah-nameh* persan, care în noaptea înaintea morţii lui Firud a visat că un foc a ars cetăţuia şi muntele pe care se aflau[41] şi alte de felul acesta, dacă ne mărginim numai la astfel de visuri tragice. Mult mai nume-

[36] *Ibidem,* p. 74-75.

[37] S. FI. Marian, *Poezii poporale româneşti, 1,* Cernăuţi, 1873, p. 74.

[38] At. M. Marienescu, *Poezia poporală. Balade,* Pesta, 1859, p. 109—115.

[39] *Ibidem,* p. 112- 113.

[40] Th. Kind., *loc. cit.,* p. 72-74.

[41] Gubernatis, *Zoological Mythology,* I, p. 117.

roase sînt visurile profetice în genere, dar ele nu ne interesează aci.

O figură foarte poetică care este tema unei balade mult variate este creşterea a doi pomi din mormintele a doi tineri ce se iubeau în viaţă, cari pomi se coprind apoi unul pe altul[42]. Aşa în balada ardeleană *Inelul şi năframa,* culeasă de Marienescu din Baia Mare şi după foaia *Bucovina,* unde e indicat că e de origine ardeleană[43] Aceeaşi baladă se află apoi într-o variantă puţin deosebită în colecţiunea lui Alecsandri[44]. Iată aci pasagiul respectiv după Marienescu, fiind această colecţiune destul de rară la noi în ţară:

Din el, frate, a ieşit
un brad mîndru cătinat,
pe biserică culcat;
dar din ea o viişoară,
tinerică, frumuşoară,
ce din zori şi pînă-n seară
pe biserică s-a-ntins
şi cu bradul s-a cuprins.

Aceeaşi figură poetică o regăsim la sîrbi[45], la grecii moderni[46]. Kind, editorul cîntecelor greceşti, aduce o sumă de paralele[47] de unde reiese că această figură se regăseşte şi în literatura spaniolă, şi în cea portugheză, şi în cea norvegiană etc. Literatura întreagă asupra acestei figuri din balade se află la Liebrecht[48], la care mai adăugăm observaţiunile lui Perger[49]. Această baladă nu este altceva decît o paralelă la legenda mai veche despre Tristan şi Isolda, care e răspîndită peste lumea întreagă, într-o mulţime, nenumărată de variante.

[42] Comp. B. Schmidt, *Volksleben der Neugriechischer,* I, p. 251, n.l.
[43] At. M. Marienescu, *loc. cit.,* p. 50 — 54.
[44] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor,* p. 20 — 23.
[45] Talvj, *loc. cit.,* I, p. 68.
[46] Th. Kind, *loc. cit.,* p. 110-112.
[47] Ibidem. p. 210-211.
[48] F. Liebrecht, *Zur Volkskunde,* Heilbronn, 1879, p. 166 şi p. 282-283.
[49] Anton von Perger, *Deutsches Pflanzensagen,* Stuttgart und Oehringen, 1864, p. 13- 14.

în sfîrşit, mai pomenim o baladă populară despre soacra cea rea, o temă destul de iubită de către popor, pe care o întîlnim atît în cîntece, cît şi în poveşti şi basme, şi numai arareori ia maşteha sau muma vitregă locul soacrei celei rele. Aşa balada ardeleană intitulată *Soacra*[50], localizată în Cluj. Junele, înainte de a pleca la oaste, la Belgrad, lasă tînăra sa soţie în îngrijirea mumei sale; dar

Soacra, nora şi-o lua,
şi-o punea de a spăla,
şi-o punea de-a frămînta,
lemnele de-a le tăia,
apoi pe-urmă o-nchidea
şi mîncarea i-o dădea,
în vălăul porcilor,
în blidutul puilor.

Nevasta se roagă, Belgradul se sfărîmă şi tînărul se întoarce acasă; aci îşi găseşte nevasta moartă de foame. Fulgerul trăzneşte pe soacră. O variantă puţin schimbată se găseşte în colecţiunea lui Pompiliu[51], în care variantă nevasta chinuită de către soacră-sa nu moare, şi pedeapsa acestei din urmă nu este dumnezeiască, ci însuşi fiul ei o leagă de coada calului, ca să fie tîrîtă prin uliţe şi tîrguri. Balade analoage se găsesc şi la grecii moderni[52], apoi la spanioli, la sîrbi, chiar la lituani, între „doinele" lor[53]. Ne ajung aceste puţine esemple, pe care le putem lesne spori, pentru a arăta legătura ce esistă între baladele noastre şi baladele altor popoare, mai cu seamă cu acele ale popoarelor învecinate.

De altă parte, constatăm că aceste balade n-au deloc o formă fixă în literatura noastră nescrisă, ci sînt adaptate împrejurărilor şi localizate în mai multe părţi ale ţărei, pretutindenea unde se află cîntătorul respectiv din gura căruia s-a cules. Aceeaşi baladă e localizată în România de către cîntătorul român, în Bucovina de cel bucovinean, în Ardeal de

[50] At. M. Marienescu, *loc. cit.,* p. 17—21.
[51] *Ibidem,* p. 50 — 55: *Feciorul şi pedepsirea maicâ-sa.*
[52] Th. Kind, *loc. cit.,* p. 130— 135; A. Passow, *Carmina Graeciae,* Leipzig, 1860, p. 335 urm.
[53] Th. Kind, *loc. cit.,* p. 216; G.H.F. Nesselmann, *Doinaş,* Berlin, 1853, p. 606; v. şi F. Liebrecht, *op.cit.,* p. 187.

cel ardelean şi aşa mai departe. Tot aşa se schimbă şi eroul, după loc şi împrejurare. Aci este Tudor, dincolo Pintea; într-altă parte Petre, eroul uneia şi aceleiaşi balade. Este deci, după convingerea noastră, cel puţin pripit de a trage concluziuni etnico-psihologice despre istoria şi cultura română după aceste balade, fără de a face mai întîi o comparare critică între diferitele variante şi a ajunge mai întîi la un prototip comun român, care trebuie apoi comparat cu baladele celor[l]alte popoare; încă şi mai pripit, ba chiar greşit este de a se baza totul pe o singură colecţiune.

Cel dîntîi care a cules baladele române şi care a dat un impuls puternic acestei ramure a literaturei populare este Vasile Alecsandri, a cărui muză s-a adăpat la acest izvor, de o vecmica frăgezime. Dar dacă, pe de o parte, îi sîntem recunoscători pentru culegerea, de altă parte, din puntul de vedere critic, nu putem să nu observăm că Alecsandri n-a păstrat baladele culese de dînsul în forma lor primitivă ci, precum spune însuşi, au fost „îndreptate" de dînsul; ce e drept, cu mult simţ poetic, dar totuşi sînt îndreptate (12). Mai întîi le-a publicat Alecsandri în suplimentul la *România literară,* apoi ca broşură separată şi deja sub o formă schimbată la 1852[54]; în sfîrşit, împreună cu „doine" şi „hore", într-un volum respectabil, la 1866[55]. Baladele din Ardeal au fost culese de At. Marian Marienescu[56], care şi aci păcătuieşte în contra spiritului popular prin neologisme şi schimbări tendenţioase în favoarea latinismului; dar aceste schimbări nu se întind mai departe decît la schimbarea a cîte unui singur cuvînt. Din Valea Crişului a cules apoi Miron Pompiliu[57] o sumă de balade şi le-a publicat, păstrînd cu sfinţenie forma lor originală. Tot aşa de exactă este apoi colecţia lui Marian[58] din Bucovina şi cea de Burada, din Dobrogea[59]. Balade au mai fost culese şi publicate de

[54] V. Alecsandri, *Balade adunate şi îndreptate,* Iaşi, partea I, 1852.
55 V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor,* Bucureşti, 1866.
56 At. Marian Marienescu, *Poezia poporală. Balade culese şi come,* Pesta, 1859.
57 Miron Pompiliu, *Balade populare romane,* laşi, ÎS/U.
[58] Simion FI. Marian, *Poezii populare române, adunate şi întocmite...,* tom I, Cernăuţi, 1873.
[59] Teodor T. Burada, *O călătorie m Dobrogea,* Iaşi, 15SU, p. 1U/-Z1/.

Bădescu, în *Convorbiri literare/* tot aşa şi de Creangă (13). La aceasta se mărgineşte tot ce avem pînă acuma din tezaurul nesecat al poeziei populare române. Din aceste colecţiuni, cea a lui. Alecsandri a fost tradusă, în parte, în limba germană, franceză şi engleză, iar Schuller a tradus o parte din baladele lui Marienescu în limba germană.

*

Ca să terminăm cu producţiunile rimate ale poporului, mai cu seamă cu acele de provenienţă literară, mai pomenim şi oraţiile ce se ţin la nunţile ţărăneşti şi „cererile de iertăciune" rimate, ce se obicinuiesc cu aceeaşi ocaziune. Deja bătrînul Cantemir pomeneşte aceste oraţiuni[60], cari stau în legătură intimă cu cele[l]alte obiceiuri de la nuntă, conăcăritul sau colăcăritul şi vornicitul. îdeea generală a acestor oraţiuni, din cari cunoaştem cel puţin cinci variante, mai mult sau mai puţin diferite între dînsele, este cum că un fiu de împărat s-a dus la vînătoare şi a dat de urma unei căprioare care s-a ascuns în cutare casă, şi acum vin solii acestui fiu de împărat de o cer ca să li se dea pentru stăpînul lor, zicînd că de nu se va da de bunăvoie, va veni însuşi împăratul şi o va lua cu de-a sila. Mai cu aceleaşi cuvinte regăsim această oraţiune, împreună cu toate celelalte obiceiuri de nuntă, atît la sîrbi[61], cît şi la albanezi[62], cît şi la alte popoare slavice. Sumţov a scris în limba rusească o carte însemnată asupra acestor obiceiuri, cîntece şi oraţii de nuntă, din care carte dă Jagic un extract destul de mare[63]. Nu este însă scopul nostru a urmări aci această temă.

în privinţa cererilor de iertăciune, observăm că, pe de o parte, am arătat mai sus[64] înrîurirea *întrebărilor şi răspunsurilor* asupra părţii privitoare la zidirea omului, pe de alta că manuscriptul artistic de pe la 1750, din care ne dă d. Kogălniceanu unele estracte[65], conţine şi o astfel de cerere în proză, scrisă desigur de dascălul, posesorul şi autorul acelui

[60] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae,* Bucureşti, 1872, pars II, p. 131-132.
[61] Talvj, *op. cit.,* yol. II, p. I-XVIII.
[62] J. G. von Hahn, *op. cit.,* p. 144 urm.
[63] în *Archiv fur slavische Philologie,* IV (1879), p. 664—669. Mai vezi P. N. Rîbnicov, II^CHH co6paHHBiH, voi. IV, St. Petersburg, 1867, p. 105— 154.
[64] P. 268-269

manuscript artistic. Texte din orațiuni etc. s-au tipărit mai întîi de G. Clozius, în Sibiu (noi avem numai edițiunea din 1867) (14), apoi puțin schimbate în București[66]; alt text se află în *Albina Pindului*[67]. Cu totul schimbată și prelucrată este această orațiune de către Păunescu, București, 1848, care conține două variante; tot așa de schimbate sînt cele de Băncilă[68]. în sfîrșit, a mai publicat episcopul Melchisedec[69] textul unei orațiuni și a „cererilor", reproduse mai toate de noi în *Crestomația* noastră. Un text fragmentar a publicat Schmidt[70].

IROZI (VICLEIM) (i)

Alăturea cu colinde[le] și de aceeași origine este piesa teatrală care corespunde „misterelor nașterei" medievale care, în Transilvania și Moldova, a căpătat numele de „irozi", după regele Irod la care vin cei trei crai de la Răsărit și care poruncește omorul copiilor din Vitleem. în Muntenia, din contra, s-a numit „Vicleim", adică Betleem, după numele orașului unde s-a născut mîntuitorul. Deja de timpuriu se prăznuia în biserica din Galia și din Egipt nașterea mîntuitorului care, după aceea, s-a adoptat de către biserica occidentală și apoi de cea orientală. Și, curînd după aceea, s-au introdus ceremonii alegorice în liturghie, pe cînd se făcea „cetenia" din evanghelia lui Matei, cu buna-vestire. Totdeodată se introduse în oficiul bisericesc și închinarea păstorilor. Un pas mai departe era că se reprezenta însuși în biserică nașterea Domnului, puindu-se o iesle înaintea căreia

[65] M. Kogălnicearm, ***Colecțiune de modeluri de pictură religioasă de dascălul Radu Zugravul,*** în ***Revista pentru istorie, arheologie si filologie,*** I (1882), p. 35.

[66] ***Orațiuni ținute la nuntele țărănești,*** București, 1879.

[67] [Ștefan Stoica de Sala, ***Orația colăcerilor de la nuntă,*** în] ***Albina Pindului,*** II (1869), nr. 1, p. 11-13.

[68] Petru Băncilă, ***Colindele crăciunului și ale paștilor sau producțiuni cu cîntece ...*** , Sibiu, 1875, 79 p.

[69] Melchisedec, ***Literatură religioasă populară adunată de ...*** în ***Convorbiri literare,*** XIV (1880), nr. 8, p. 292—297; mai compară și varianta din ***Orații*** etc, Craiova, 1879, p. 3- 19.

[70] Wilhelm Schmidt, ***Das Jahr un seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbiirgens,*** Sibiu, 1866, p. 23—24, nr. 126.

veneau cei trei crai de la Răsărit, de se închinau și aduceau darurile lor. Din antifoanele și „răsponsoriele" ce se pomenesc deja în secolul al Vl-lea s-a dezvoltat cu încetul dialogul, însoțit de cîntece, ce se aseamănă cu cîntecele noastre de stea, între păstori și îngerul, păstorii și îngerii și așa mai departe. Abia mai tîrziu s-a introdus regele Irod în aceste „mistere".

Textele cele mai vechi latine din sec. al Xl-lea sînt originare din Galia; de aci s-au introdus de timpuriu aceste reprezentațiuni în Germania și s-au răspîndit mai departe și în alte țări. în special au studiat du Merii, Weinhold și Schroer originea și dezvoltarea acestor reprezentațiuni dramatice relative la nașterea Domnului. Pe noi ne interesează a constata că în toate textele cele vechi, anterioare mijlocului sec. al XHI-lea, lipsește numele celor trei crai, ci se numesc simplu: regele cel dintîi, regele al doilea și regele al treilea. Abia după acea vreme apar numirile de Balthasar, Gaspar și Melchior, cari au fost apoi adoptate de către întreaga creștinătate. Interesant este că *întrebările și răspunsurile* din copia de la 1809 n-au aceste numiri căci, fiind o traducere după originale bizantino-slave, reprezintă tradițiunea orientală, deosebită de acea occidentală, care poreclește pe cei trei crai cu numirile pomenite. Iată pasagiu! respectiv, destul de instructiv:

> întrebare: Cum au fost numile celor trei crai ce au adus daruri la nașterea lui Hristos?
>
> Răspuns: Elemeh, Eleor, Elav.
>
> întrebare: Dar dacă au mers acolo, ce au zis?
>
> Răspuns: Elemeh au zis: veniți să ne închinăm împăratului nostru, Dumnezeu, iproci și ceilalți.

Acele texte latine, a căror forme cele mai vechi au fost publicate de Weinhold[1] și Hartmann[2], au fost dezvoltate și prelucrate în Germania, unde au căpătat o formă fixată prin poeții germani din perioada Reformațiunei. însuși Hans Sachs a compus un astfel de *WeihnachtspieL*

[1] K. Weinhold, ***Weihnacht- Spiele und Lieder,*** ed. a Il-a, Viena, 1875, p. 62-65.

[2] K. A. Martin Hartmann, ***Uber des altspanische Dreihdnigsspiel,*** dizertațiune de doctorat, Bautzen,. 1879, p. 43—46,

împreună cu protestanții au venit apoi *Irozii* în Ungaria și Transilvania, unde s-au păstrat pînă în ziua de astăzi și au fost studiate pe o scară foarte întinsă |de către Schroer, care ajunge la concluziunea că textul *Irozilor* ce se obicinuiește la sașii din Transilvania se trage de la un text fixat în Germania, în secolul al XVI-lea. Schuller a publicat un astfel de text, însoțindu-1 cu oarecare observațiuni[3]. De aci, adică de la sașii din Transilvania, au venit Irozii și la noi, cel mult în secolul trecut *. Nici Cantemir, nici Sulzer nu pomenesc de Irozi, ci cel din urmă numai jucăriile de păpușe. Dar din momentul introducerei, s-au bucurat de o mare reputațiune la români, care abia în zilele noastre a început să scază. Iată ce ne spune d. Kogălniceanu[4]: „Dascălii șidiacii, întocmai ca în Franța *les clercs de la Bazoche,* erau învățători, erau zugravi, erau cîntăreți, erau chiar actori reprezintînd misterele religioase ce pretutindenea au fost începutul teatrului modern și din care rămășițele ni sînt păstrate încă prin *Irodul* sau *Betleemul* nostru cari, din ziua de crăciun și pînă în lăsatul secului, percurg stradele orașelor noastre și care se reprezintă mai cu deosebire de cîntăreții de la biserici. La începutul încă al acestui secul, irozii erau ținuți în onoare mai mare, fiii boierilor celor mai înalți, îmbrăcați în haine de stofă aurite, mergeau la curtea domnească și la casele boierești cele mai însemnate de reprezentau scenele religioase. Aci este loc să esprim un regret că încă cît este timpul nu ne îngrijim să păstrăm ultimele rămășițe ale irozilor, cari secuii întregi, cu păpușele, au fost teatrul nostru popular".

Acest text este numai pe jumătate justificat, căci posedăm texte din *Irozi,* chiar în mai multe redacțiuni, dar din jocul cu păpușele nu se găsește nimica scris, nici tipărit. Textul cel mai vechi se află în manuscriptul nostru de la 1821, coprinzînd patru pagini[5] și este mai mult un dialog, amestecat cu cîntece între Irod împăratul și cei trei filosofi de la Răsărit, cari se numesc aci Valtuzar, Irimie și Melhior.

[3] I. C. Schuller, *Ein deutsches Weihnachtspiel aus Siebenbiirgen,* Hermannstadt,'1859.

[4] M. Kogălniceanu, *Colecțiune de modeluri de pictură religioasa de dascălul Radu Zugravul,* în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie,* I (1882), p. 33.

[5] p, 5-8.

* Adică din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

Acest text din *Irozi* se potrivește mai mult cu următorul text scurtat, care se află în cîntecele de stea ale lui Anton Pann, intitulat *întrebarea lui Irod și răspunsul magilor:*

Irod: Cine sînteți voi? De unde veniți și unde vă călătoriți?

Melhior: Eu sînt craiul Melhior de la Răsărit și după steaua ce s-au arătat, cunoscînd că s-au născut împărat mare pre pămînt, merg pînă la Vitleem. să mă închin lui.

Baltazar: Eu sînt Baltazar de la Persida, care prin steaua ce s-au arătat și prin prooroci înțelegînd că s-au născut împărat Christos, merg ca să mă închin și eu lui.

Gaspar: Eu sînt craiul Gaspar de la Răsărit și, văzînd steaua ce s-au arătat pe cer, am ispitit proorocii și scripturile ș-am cunoscut că s-au născut Christos, domnul domnilor, craiul crailor și împăratul împăraților și merg pînă la Vitleem ca să mă închin și eu lui.

Dar tu, ce mare împărat ești?

Irod: Eu sînt Irod împărat, care pre cal am încălecat, sabia în mînă am luat, în Vitleem am intrat, patrusprezece mii coconi mici am tăiat și tot pămîntul s-a cutremurat.

Anacronismul cu tăierea pruncilor de care se laudă Irod înaintea celor trei crai, nu supără deloc pe poporul, ba din contra, ar simți o lipsă esențială dacă acest moment de groază nu s-ar afla în *Vicleim.* Un text întreg a apărut la Brașov sub titlul *Cîntece de Irozi,* care a ajuns și la a doua edițiune. Editorul anonim al acestui text este d. Hințescu, care ne-a comunicat că a cules acel text din gura copiilor români din Scheii Brașovului. Aci este deja o piesă teatrală dezvoltată, a[l] cărei personal se compune din: Irod, regele iudeilor, Valtazar, Gaspar și Melhior, regi de la Orient, îngerul, călugărul, tălmăcitorul lui Irod, ciobanul și doi soldați. Și coprinsul este mai dezvoltat, căci se spune și buna-vestire, și întîlnirea crailor cu Irod, și porunca acestuia de a omorî pe toți pruncii din Vitleem. Acest text s-a reprodus întocmai în edițiunile ulterioare de cîntece de stea, din Craiova[6] și din București, care conțin atît redacțiunea cea scurtă după Anton Pann, cît și cea dezvoltată, după Hințescu[7]. Această publicațiune completă a dat impuls și lui Băncilă[8] de a publica astfel de

[6] *Culegere de cîntece de stea și de Irozi,* Craiova, 1878 p 25—58

[7] Ediția 1880, p. 60-61, și 62-92.

[8] P. Băncilă, *Colindele crăciunului și ale paștilor,* Sibiu, 1875.

texte; dar autorul singur ne zice: „Producţiunea prezentă este o imitaţiune locală pe care, parte o am mai îndreptat şi, pe alocurea, parte o am compus din nou", prin care „îndreptare" şi „compunere din nou" a micşorat în mod esenţial valoarea publicaţiunei sale care, de altfel, ar fi fost foarte merituoasă. Această colecţiune a lui Băncilă coprinde două texte de *Irozi* sau, precum îi numeşte Băncilă, *Colindele crăciunului,* una în patru acte şi cealaltă într-un act. Afară de aceea, mai coprinde şi unicul text ce-1 cunoaştem pînă acuma de un „mystere de la passion", intitulat *Colindele. paştilor* care, după aserţiunea autorului, se obicinuieşte pe alocurea în Transilvania[(2)]. Mai pomenim în sfîrşit scurta dar precisa dare de seamă despre *Vicleimul,* cum este uzitat în România, făcută de d. Teodorescu[9]. Păcat că d. Teodorescu s-a mărginit numai la această scurtă dare de seamă; totuşi, se poate cunoaşte că partea întîi se potriveşte cu textul cel vechi manuscript şi cel din Anton Pann, iar partea a doua se deosibeşte puţin de celelalte texte de *Irozi.*

Reprezentaţiunile publice au înrîurit într-un esemplu curios asupra poporului şi i-au îmbogăţit limba cu un cuvînt nou. *Gaşpăr* însemnează acuma *ţigan* în graiul popular, ceea ce se esplică numai printr-aceea că unul din cei trei crai, adică Gaspar, se reprezintă ca un arap căci, după legendă, era împăratul Araviei, precum îl şi însemnează Băncilă. Cu această ocaziune, cînd se juca şi se reprezenta scena biblică „naşterea Domnului", au intrat cu încetul şi subiecte profane în cercul reprezintărilor, jocuri de păpuşe şi altele, singurul teatru popular. De aceste jocuri nu posedăm nici un text. Numai atîta ştim, cît reiese din cîntecelul comic *Ion Păpuşariul* a[l] lui Vasile Alecsandri[10] care, precum arată şi numele, este însuşi un astfel de jucător de păpuşe. El însă le aruncă una cîte una în coşciugul uitărei, fiind persecutat de gustul modern, rafinat, care aruncă între morţi rămăşiţele puţin considerate ale obiceiurilor şi jocurilor strămoşeşti.

[9] Gh. Dem. Teodorescu, *încercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri ale poporului român,* Bucureşti, 1874, p. 48 — 49.

[10] V. Alecsandri, *Opere complete. Teatru,* vol.I, Bucureşti, 1876, p. 55-65.

CĂRŢI DE PREVESTIRI ŞI DE NOROC

Afară de cărţile de origine creştină, mai esistă şi o sumă de cărţi de origine păgînă, cari ău intrat cu totul îri popor •~^r^u^asimilat^m mult cu dînsubdecît cea mai mare parte "dîlTCărţile ce le-am studiat pînă dxuma. Toate acele cărţi au Tendinţa comună de a rîdica vălul ce acoperă viitorul, de aceea le-am împreunat toate sub acelaşi titlu, de cărţi „de prevestiri şi de noroc". Mai toate au dobîndit forma loj^ actuală în'Alexandria din Egipt, unde se întîlnea specu-Tâţîunea TT^ cu visurile astrologice ale chaldeilor şi cu metafizica zoomorfică a egiptenilor. Cărţile astrologice şi cele de noroc erau rezultatul acestor combinaţiuni hibride. Cea mai mare răspîndire au găsit aceste cărţi la popoarele^Tehlăle şi le găsim atît îa arabi, cît şi la '^rai...şi.Ta^rsan reprezentanţii literari ai acestei mişcări ce a influinţat în moduT"cel mai adînc popoarele europene.

Dejimpuriu deja s-au încuibat în Bizanţ, unde aujgăsit terenul preparat"prin amestec urmelor*riîîFdlogiei antice culdeile orientale aduse de către creştinism şi de către sectatorii multipli. Biserica însă fulgeră împotriva acestor erezii "ii"deja sf. Chrisostom din sec. al IV-lea le pomeneşte într-o omilie intitulată *Pentru mincinoşii prooroci şi cei fără Dumnezeu eretici,* care omilie s-au zis cînd au vrut să se despartă sufletul de trup. Această omilie este pentru noi cu atît mai interesantă cu cît, făcînd parte din *Mărgărit[are],* a fost tradusă de către Radu Greceanu la 1691, care a şi întrebuinţat la traducere cuvinte române *tehnice* ce au şi rămas neschimbate pînă în ziua de astăzi, ceea ce dovedeşte că pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea au fost deja înrădăcinate în limba română. Iată pasagiul respectiv, care este foarte instructiv: „Că ce creştini sînt aceia cari păzesc basme jidoveşti şi elineşti, şi ursitorile şi vrăjile, şi astrologhiele şi fărmăcătoriele, şi advarele şi obriciri de zile, şi de luni şi de ani, şi trepetnice şi cuviruri şi glasuri de păsări şi ceia ce aprind lumini la fîntîni şi să scaldă, şi ceia ce păzesc întîmpinările şi ceia ce mănîncă jartvele bozilor şi sînge sugrumat şi mîncat de hiară şi mortăciune"[1].

[1] *Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feliuri a celui întru sfinţi loan a lui Zlatoust,* Bucureşti, 1691, f. 132'.

Noi avem aci o listă întreagă de superstițiuni și de cărți populare ce trăiesc în popor, cu o vecinică trăinicie. Din Bizanț, au venit Ja....slavi și de la slavi la noi; și de aceeaTr? mărginim la indicarea izvoarelor slavice și grecești, fără a lua în considerațiune paralele din alte literaturi la care au ajuns aceste cărți prin mijlocirea literaturei latine din decadență și din Evul Mediu. Numai simpla bibliografie a acestei literaturi este imensă; nu esistă un popor unde nu s-ar putea scrie cărți întregi despre această literatură „de prevestiri și noroc". Noi vom studia deosebit „cărțile de prevestiri" și „cărțile de noroc".

Cărți de prevestiri^

Mijlocul cel mai puternic prin cari au pătruns aceste cărți și cărticele în popor este adăugarea lor pe lîngă calen- ;dare, mai cu seamă pe lîngă acele calendare care au fost destinate pentru un uz îndelungat de vreme; așa mai întîi la calendarul pe un an, după aceea s-a sporit numărul anilor la cari slujea calendarul și s-a sporit și coprinsul lor eretic- jistrologic, și astfel a ajuns de la calendar pentru un an la miuî pentru o sută, apoi pe 112 și, în sfîrșit, pe 140 de "ani. Și tot așa și cu coprinsul. Așa avem deci în calendarul pe'* 140 de ani, tipărit pentru întîiași dată la 1816, o enciclopedie întreagă de astfel de cărți, adăugate pe lîngă sinaxarul celor douăsprezece luni, adică pe lîngă înșirarea sfinților ce se prăznuiesc pe fiecare zi din cursul anului. în descrierea acelor cărți ce o vom încerca acuma vom urma șirul în care se află în calendar. în general, trebuie observat că și însuși aceste cărți au urmat dezvoltarea ce o cunoaștem deja din toate cărțile anterioare, adică textul cel mai vechi este cel mai simplu și mai aproape de prototipul slav, și cu cît este mai modern, cu atîta este mai amplificat, căci a avut o dezvoltare internă, o creștere naturală din vlăstarele cele vechi slavice, sădite în pămîntul României.

Astrologie

începutul *Astrologhiei* îl face prognosticul ce-1 cunoaștem din toate calindarele din lume, adică preziceri despre ploaie

și senin, frig și cald etc, adus aci într-un sistem fix, căci aceste schimbări depind de planeta ce stăpînește în anul cutare. Se înțelege că în aceste calendare mai figurează și soarele și luna ca planete, a[l] căror număr urcă la șapte. Să luăm drept esemplu chiar prevestirile privitoare la planeta a patra, soarele: „Planeta a patra, carea o stăpînește acești ani, iaste soarele. Cu mare noroc stăpînește pre cei putearnici și pe crai și pre toate domniile; și din paseri pe vulturi și pre șoimi, și asupra hiarelor pre leu, pe pardos și pe tigri. Face rînduială la ochi, la inimă, la crieri, la vine, la partea trupului despre dreapta. Dragostea la oameni deopotrivă. Face la oameni mari și înalte priceaperi, gingași, cinstiți, rînduială mare, îndreptătorul, veaseli, vreadnici de cinste, mînioși, norocoși, răutatea urăsc, adunarea lor cu oameni mari. Anul uscat, de măsură roditoriu, gîngănii puține, mușițe. Stricare de pomi. Peaște de măsură, raci mulți. Tună des. Prune multe. Peare și meare de măsură. Bucatele de toamnă prea bune; mazăre și ovăzul să se samene la loc cu răveneală, fîn mult, orz, vin iar mult. Primăvara, nădeajde de moine, la aprilie mestecat, la mai frig întîi nu prea dar roditoriu, la sfîrșit puțin nădăjdi de zăpadă. Vară întîi nu prea bine, apoi se schimbă cu ploaie, ziua cald, noaptea rece. Iuliu nu prea cald. Toamna luminată, bună, nădejdea zăpadă, frig, soare. Iarnă uscată și friguroasă, întîi frig, la mijloc cald, pe urmă răcoare". După aceste prevestiri generale, care se întind peste toată sfera intereselor omenești, urmează o detaliare pentru fiecare zi de peste an.

JPrejzfLS^ril^ de a înlocui laj&cgrjut în calendar, toate celelalte prevestiri analoage mai dezvol-_ ~Tâte care circulau ca niște cărticele deosebite, adause după ^ăceea "calendarului. Poporul ține însă tare la ale lui și de aceea au rămas neschimbate toate elementele ce s-au alipit succesiv. De aci se esplică, pe de o parte, repețirea prognosticilor și prevestirelor, și pe de alta contrazicerile ce se pot lesne constata între diferitele prevestiri ce compun calendarul. Specificarea temperaturei ce urmează e făcută pentru douăzeci de ani intermitenți, în cursul celor 140 de ani pentru care e alcătuit calendarul. începutul planetei de la ianuarie arată așa: „întîi ceață, 2 senin și vînt moale,

3, 4 vînt de la apus, 5, 6 ger, 7 nor, 8, 9 frig, 10 pînă la 15 moină, 16 zăpadă, frig şi vînt, 17 senin, 18, 19 mestecat, 20 zăpadă şi furtună, 21 pînă la 31 ger tare, apoi de mijloc".

Ne ajunge acest esemplu pentru caracterizarea prevestirilor. Observăm încă că aceste prevestiri se găsesc numai în calendare iar niciodată în formă de cărticele deosebite. Cel puțin nu le-am găsit pînă acuma, nici în manuscripte, nici în tipar, decît numai alăturea cu calendarul. Cît de iubite de popor erau ne dovedesc calendarele ce circulau la noi pînă mai deunăzi, poreclite cu numele *Cazamia,* după numele „zodiaşului" care însoțea acele calendare cu prevestiri astrologice.

*

în calendarul pe 140 de ani urmează apoi *Tabla care învață pentru steaoa ce se chiamă Țigara, ca să se ştie in fieştecare lună în ce zi, în care lună să află.* Noi o avem deja în manuscriptul nostru de pe la 1750, numai cu deosebirea că steaua se numeşte Țităra şi are descrierea următoare a puterei acestei steli, care în calendar este foarte prescurtată şi adăugată abia la sfîrşitul tablei: „întru dînsa putere într-acestaşi chip este: de va vre cineva să margă într-o cale lungă şi de va fi stioa aceea împrotiva ta încotro vei să mergi, sau în mijlocul ceriului sau dedesuptul pămîntului, într-ace zi în cale să nu mergi: fii-ț-va cale fără noroc şi dobitocului pacoste, şi sau într-altă ceva pagubă, şi încă ție nesănătate. Iară cînd vei purcede în cale de casă şi va fi steaoa dindărăptul tău, sau într-o lăture deoparte, într-ace zî să purcezi în cale: fii-ț-va cale cu noroc şi fără de pagubă şi ție, şi dobitocului sănătate. De vei vre să o cauți aceasta, că nu-i greşi după cum arată şi rînduială ci aice, într-această tablă. Cum umblă pe toate lunile arată fața aice: martie 1, 11, 21, la răsărit. Aprilie 2, 12, 22, între răsărit şi amiazăzi etc." şi aşa continuă tot sporindu-se cu 1 pînă la decemvrie, după care stă: „La 9, 19, 29, ştiut lucru este: în cale să nu purcezi, că trebui acela om să de peste pacoste fără sminteală".

Puțin schimbat este în calendar. Mărturisim că nu ştim cu ce planetă sau cu ce stea să identificăm pe această Țitera sau Țigara. Urmează apoi în calendar *învățătură în scurt arătătoare pentru ceale şapte planete,* adică o prevestire

pentru afaceri, de esemplu: „Supt planeta soarelui iaste bine a căuta datorii şi moşii şi lesne le vei afla. Supt planeta Saturnus iaste bine a pune temelie la învățătură şi ceva a schimba" etc. După cele şapte planete şi influența lor asupra creşterei rodurilor, s-a mai considerat îndeosebi influența astrologică ^îungp care a dat naştere la o mulțime 5e supersfițTunT ce mar-trariesc în gura şi în religiunea poporului. Mai sus am pomenit deja că poporul vede în lună cînd pe Cain, cînd pe sf. Gheorghe, ba chiar pe un hoț cai^e a furat o vacă şi s-a jurat pe lună că nu este vinovat; drept pedeapsă l-a tras luna la sine, împreună cu rugul lîngă care stetea atuncea, şi a rămas în lună ca povață hoților [2]. în special se atribuie lunei o putere deosebită asupra ființelor de pe pămînt, după diferitele faze ale ei. Acestei credințe, în a cărei dezvoltare nu intrăm aci, datorim capitolul următor:

Arătare pentru seminţe.

Cînd iaste creşterea lunii, sămînța vîrtoasă să se samene la pămînt uscat; iar cînd scade luna, sămînța cea moale, cum iaste inul şi cînepa iproci, să se samene în pămînt moale, că inul şi cînepa, de să va sămăna cînd creşte luna, să va face prea înaltă, iar de să va semăna cînd scade luna, să va face mai scurtă şi deasă.

Lemn de casă iaste bine să se taie la august, la septembre, la noiemvrie, la dechemvrie, în sfîrşitul acestor luni" etc.

Sub acelaşi titlu din care am citat aceste două esemple, mai conține acest capitol şi arătare pentru „înțărcatul copiilor", precum şi un „Haemorrhoscop" din medicina medievală, adică „pentru lăsatul sîngelui", care să se facă la „civertul lunilor cel dintîi. La oameni tineri sîngeroşi la aceste luni: aprilie, august, dechemvrie. Iar la oameni iuți, mînioşi, să se lase sînge la a doao parte a lunii, la mai, septemvrie, ianuarie" etc.

Pe lîngă planetele, mai stăpînesc şi zodiile peste lucrurile lumei aceştia; de aceea mai urmează aci şi o aşa-numită „supunere de casnici", adică descrierea influenței constela-

[2] F. Muller, ***Siebenbiirgische Sagen,*** Braşov, 1857, p. 177, nr. 229.

țiunei cerești cînd intră soarele, la fiecare lună, într-o altă zodie. Aşa, de esemplu:

Ianuarie, în opt zile, cînd vine soarele în zodia vărsătoriului de apă: la o zi şi la trei, de va fi senin, va fi anul roditoriu. Cine se va naşte la opt zile a[le] lui ianuarie, are minte bună, trist, gînditoriu, învățătura îi place, carea îi aduce bogăție; iar featele vor fi pricepute, de apă să se păzească şi bărbatul îi va muri şi va rămînea văduvă. De va fi la paisprezece zile sănin, anul va fi bun; iar de va fi vînt, va fi oaste; iar de va fi turburat, boale în dobitoace; iar de va fi ploaie sau zăpadă, atuncea va fi scumpeate.

Sau:

Aprilie în nouă zile, vine soarele la zodia vițelului: de va fi zioa pastelor moină, scumpeate va fi şi uscăciune; iar de va fi zioa paştilor frumoasă, roditoriu şi uscat. La trei săptămîni după paşti, de nu va fi verdeață, va fi anul neroditoriu. De vor fi flori multe de vişine şi bune, aşa va fi nădejdea şi pentru vii.

Toate aceste cărți le-am unit sub numele de *Astrologhie,* căci mai cu seamă aceste părți din urmă se potrivesc cu textele slavice din sec. al XVI-lea publicate sub acelaşi titlu de Tihonravov[3] cari, precum spune singur, au fost părți deosebite într-un manuscript mixt şi au fost unite de dînsul sub titlul de *Astrologhie.* Comparînd aceste texte cu cele române, vedem că, mai cu seamă partea română despre zodiile şi despre „lăsarea sîngelui", corespunde mai mult sau mai puțin textelor slavice[4], iar prevestirile dintîi despre starea vremurilor sînt prevestiri inerente fiecărui calendar vechi, venite din Occident, unde se practicau în genere astfel de prevestiri.

Gromovnic

Ideea fundamentală a tuturor prevestirilor este că nimic nu se întîmplă în lume fără vreo cauză oarecare şi că toate lucrurile lumei acesteia stau într-o legătură misterioasă între dînsele, căci o cauză oarecare are mai mult decît

3 N. Tihonravov, IlaMflTHHKH oTep^enHOH pyccieoă **jnrrepaTypLi,** voi. II, St. Petersburg, 1863, p. 398-421.

• 4 *ibidem,* p. 398 — 401 şi 410.

un singur efect, ce derivă dintr-însul cu o necesitate absolută. Dacă ajungem deci a cunoaşte un efect şi ştim cu ce altul stă în legătură, atuncea lesne putem prevedea viitorul din întîmplarea celui dîntîi. Astfel, întîmplărîle naturei însăşi sînt strîns legate între dînsele şi din una putem cunoaşte multe, încă necunoscute. Care va fi cauza tunetului, de esemplu, nu interesează într-atîta pe popor; pe dînsul îl interesează să ştie ce prevesteşte tunetul, cu ce alt efect necunoscut stă în legătură acest efect văzut al unei cauze oarecare, sau a[l] proniei dumnezeeşti. Cartea de față, *Gromovnicul* este menită a prevesti aceste efecte după vremea cînd tună, căci şi tunetul însuşi, ca un fenomen al naturei, stă şi afară de aceea, ca şi tot ce este pe pămînt, sub influența stăpînitoare a corpurilor cereşti.

' La noi a venit această carte de la slavi, precum arată şi numele, care derivădela *grom,* „tunet". Iar slavii au luat-o, ca mai toată literatura lor, de la grecii cari au asemenea gromovnice, ppovxoXoyia. Pe lîngă Brontologium (Ppovxo^oyiov) posedă grecii şi încă un „sismologium" (aeiajio^oyiov), adică prevestiri din cutremur. Textul cel mai vechi român se află într-un manuscript de pe la sfîrşitul sec. al XVII-lea, în posesiunea d-lui T. Cipariu(2), care a dat un mic specimen dintr-însul în *Organul luminârei*[5]. Noi îl reproducem în *Crestomația* noastră[6]. în secolul al XVIII-lea pomeneşte Sulzer[7] o ediţiune tipărită, care cată deci să fie anterioară anului 1782. După aceasta, desigur, s-a făcut editiunea a doua la 1795, citată de Iarcu[8]^. Tot din secolul al XVIII-lea mai este în sfîrşit şi gromovnicul manuscript care se află în sbornicul Academiei din 1799[9].J[ntrînd_appXln calendar, j^a .tipărit..şi s-a retipărit de nenumărate ori şi a intrat astfel în popor.

.....Judecind după gromovnicul din calendar şi după cel din manuscriptul de la 1799, precum şi după traducerea ce dă Sulzer gromovnicului, adică „cartea despre cutremur",

5 T. Cipariu, ***Principia de limbă,*** în ***luminârei,*** I (1847), nr. *25,* 21 iun., p. 130.

6 M. Gaster, ***Crestomaţie română,*** voi. I, p. 17jT

i7oo7 F\l' Sulzer' Ges***chichte des transaipinische Daciens,*** voi. III Viena p. 39, nr. 30: „Gromovnik, ein Buch vom Erdbeben".

D. larcu, ***Bibliografia cronologică română,*** Bucureşti, 1873 p 18 P. 21—34, şi pentru a doua oară p. 107— 124.

vedem că s-a contopit cu gromovnicul şi „sismologiul". Ediţiunile anterioare ne-au fost inaccesibile şi specimenul dat de d. Cipariu este prea fragmentar pentru a putea judeca după dînsul toate elementele din care se compun^ acea recenziune.

Iată acuma un specimen mai complet după manuscriptul Academiei. Mai întîi precede o specificare a zodiei ce stăpîneşte fiecare zi din toate lunile, începîndu-se lista cu luna martie:

Luna lui martie.

1, 2 berbece; 3,4 vital; 5, 6 geamăni; 7, 8, 9, rac; 10, 11, leu; 12, 13, fată; 14, 15 ,16 scorpie; 17, 18, vînător; 19, 20, 21, cumpănă; 22, 23, corn de capră; 24, 25, udeală; 26, 27, peşte; 28, 29, 30, 31, berbece.

După ce ştim acuma ce zodie stăpîneşte, urmează prevestirile aranjate iarăşi după zodii. Să luăm zodia

Leu.

De va tuna în numărul leului, în oameni va fi moarte şi în grîne va fi stricăciune; iar într-altă hrană va fi roade. Şi în latura despre apus va fi durere între oameni, însă mai vîrtos zgaibe şi pecingini şi în oameni mari va fi moarte rea; şi iarna va fi mare şi ploioasă şi celor înţelepţi va fi pagubă. Iar de va tuna sau va fulgera într-amiază-zi, va fi ploaie multă şi va fi foamete; văile şi pîraiele să va umplea de apă şi marea să va turbura şi de boara ei va fi răutăţi celor ce umblă pre dînsa. La Râm va fi bine şi rod pămîntului va fi într-acea lăture. De va tuna, va fi unt mult.

Iar de va fi cutremur, atunci mulţi împăraţi să vor turbura şi boierii vor pieri în războaie şi cei săraci să vor îmbogăţi şi să vor înălţa, şi să va arăta un împărat despre răsărit; şi va fi frică mare în laturea despre apus. Şi rod va fi preste tot pămîntul, şi într-acel loc unde să va cutremura pămîntul, iarna va fi grea; şi să va scula un om mare, oarecine foarte puternic. Iar de va fulgera sau va tuna noaptea, atunci va fi pîine multă şi rod mult, şi vîntul mare şi tare, izvoarele şi pîraiele să vor usca.

Puţin deosebită este recenziunea din calendar.

Precum se vede, s-a contopit într-acest gromovnic şi prevestirile din cutremur, şi cele din fulgerare. Acestei din

urmă corespunde o cărticică deosebită în literatura populară slavică, intitulată „Molnianic". Din texte slavice, pomeneşte Safarik un manuscript încă din secolul al XIV-lea (1390)[10]. Tihonravov[11] a publicat trei gromovnice, din care două sînt din secolul al XV-lea şi al treilea din secolul trecut, şi un „molnianic" din secolul al XV-lea. Alte texte din secolul al XVI-lea a mai publicat Novakovic[12] din care toate texte, numai cel din urmă se potriveşte mai mult cu gromovnicul nostru român. Mai pomenim, în sfîrşit, că Miklosich ^ citează un gromovnic manuscript din secolul al XVII-lea, care se află în Biblioteca imperială din Viena. Asemănarea este numai generală, în amănuntele nu se aseamănă textele române deloc cu cele slavice. De observat însă că atît la slavi, cît şi la români, se atribuie gromovnicul lui „Iraclie împăratul, care au fost numărător de stele". Iar la greci se atribuia proorocului David[14(4.)]

Obrociri de zile.

în calendarul nostru vine apoi un fel de clasificare a zodielor şi adică: „1. Berbeacele; 2. Viţelul; 3. Fata; 4. Peaştele (aceste zodii sînt bune); 5. Geamănul; 6. Cumpăna; 7. Vînătoriul; 8. Udeala (acestea, zodie de mijloc); 9. Racul; 10. Leul; 11. Cornul de capră; 12. Scorpia (aceste, zodii reale). De aceasta să cade să se păzească omul şi să se ferească, să nu înceapă nici un lucru, nici în cale să nu purceadă, că-i va merge rău sau fără de noroc".

Prototipul slavic[15] al acestei clasificări se află unit la un loc cu clasificarea zilelor, cari se împart asemenea în zile bune şi în zile rele[16]. Această împărţire a zilelor, cu toate că

[10] P. Safarik, ***Geschichte des sudslavischen Literatur,*** voi. III, Praga, 1865, p. 221.

[11] N. Tihonravov, op. cit., voi. II, p. 361 – 376.

[12] St. Novakovic, **IlpHMepH** KHM>KCBHOCTH H ie3B~Ka, Belgrad, 1877, p. 524-527.

[13] Fr. Miklosich, ***Lexicon palaco-slovenico-graeco-latinum,*** Viena, 1862 – 1865, p.XI, s.v. ***gromovnik.***

[14] J. A. Fabricius, ***Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti,*** p. 1116 şi Novum Testamenti, I, p. 951 – 953.

[15] N. Tihonravov, ***op. cit.,*** voi. II, p. 387.

[16] ***Ibidem,*** voi. II, p. 387.

lipseşte în calendar, totuşi o posedăm în mai multe manuscripte române şi, afară de aceea, mai este tipărită la un loc cu *Trepetnicul* de care va fi vorba mai la vale; de aceea am numit acest capitol *Obrociri de zile.*

Textul cel mai vechi român se află în sbornicul nosuu de pe la 1750[17]:

Să să ştie şi aceasta. In toate lunile sînt cîte două zile răle şi cine naşti într-însele, nu trăieşti, şi cine să bolnave şti nu trăieşti, şi cine purcede în cale, nu merge bine. Şi sînt aceste zîle răle: mart 4, 20, aprile 3, 20, mai 6, 20, iunie 4, 12" etc.

Mai complet în ceea ce priveşte arătarea originei legendare a acestei clasificări este titlul din manuscriptul Academiei de la 1899[18], care conţine şi zile bune, căci ne spune: „Zilele cele rele, ce au arătat Dumnezeu lui Moisi ca să arate tuturor oamenilor cînd să vor întîmpia, să nu să apuce de nici un lucru, că nu va procopsi". Mai cu aceleaşi cuvinte se regăseşte şi într-unui din trepetnicile cele mai vechi tipărite[19]: „Au poroncit Dumnezeu prorocului Moisi ca să se ferească în zilele acestea însămnate, nici o mişcare să nu să facă". De sineşi se înţelege că zilele arătate aci ca zile rele nu se potrivesc cu cele de sus. Aceste cărţi poartă în sine înseşi dovada nulităţilor.

Texte slavone se găsesc la Tihonravov[20] şi Novakovic[21]; de asemenea, a publicat şi Rîbnikov[22] o astfel de caracterizare a zilelor, care se apropie mai mult de textul român de pe la 1750. La greci se atribuia acest apocrif prorocului Ezra şi nu lui Moise, căruia i-1 atribuiesc textele române din urmă, ba se numeşte acolo chiar *Apocalipsul lui Ezra despre zilele cele bune, pe cari le-a arătat Dumnezeu lui Ezra preotul*[23]*i.* Tot aşa şi într-un manuscript grecesc din Biblioteca din Paris, pomenit de Tischendorf[24].

17 39V
18 P. 19-20.
19 P. 16.
20 *Ibidem,* p. 385-387.
21 St. Novakovic, *op. cit.,* p. 520-521 si 531-532.
22 P. N. Rîbnikov, *op. cit.,* voi. IV, 1867, p. 344.
23 J. A. Fabricius, *Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti,* vol.I, 1162.
24 Tischendorff, *Apocalypses apocryphae, Prolegomena,* p. XIII.

Mai pomenim aci că şi ceasurile au fost împărţite în bune, mijlocie şi rele; aşa în manuscriptul de pe la 1750, aşa în cel de la 1784 şi aşa în trepetnicul pomenit mai sus, şi în ediţiuni moderne intitulate *Trepetnicul cel mare ;* mai mult sau mai puţin, le corespunde textul slavon din secolul al XV-lea[25].

Prognosticon

Nu numai tunetul şi fulgerul anunţă omului lucrurile ce se vor întîmpia, ci şi tot ce se mişcă în lume. De aci s-a născut această parte a calendarului care, în forma în care se află astăzi, se compune din trei părţi deosebite, adică: mai întîi prevestirile prin schimbările zilelor de peste tot an[ul]; apoi, partea a doua, unit cu aceasta, „coliadnicul", pe care-1 vom tracta deosebit. Partea a treia în fine coprinde prevestirile din schimbările văzduhului, după starea planetelor combinate cu zodiele.

în calendar se anunţă „prognosticul" în modul următor:

Prognosticon

sau mai nainte ştire pentru schimbarea văzduhului şi a lucrurilor văzute, care în toate zilele se întîmpia, de unde fieştecine poate să cunoască ce fealiu de stare va fi a anului viitoriu, foarte folositoare la toţi oamenii, iar mai vîrtos celor cu casă.

Dăm aci un esemplu din partea întîi şi unul din partea a treia, căci studiem apoi „Coliadnicul" deosebit:

Luna lui septembrie

carea are 30 de zile, zioa are ceasuri 12 şi noaptea 12. In 10 sau în 11 al lunii aceste[i]a de va fi senin, poame multe din destul şi vin bun. De voieşti să ştii anul viitor în ce chip va fi, să iai meare de stăjear în ziua minunii arhanghelului, adecă în 6 a lunii acest[ei]a şi să taie aceale meare în doao şi de vei găsi într-însele păienjin, va fi anul rău; iar de vei găsi muscă, va fi anul de mijloc; iar de vei găsi vicarme, va fi anul bun, iar de nu vei găsi nimic, să te foarte temi de ciumă etc.

N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. II, p. 383-384.

Să ştii că semnul cumpenii iaste cald şi ud. în vremea aceaia iaste bine să purceagă la drum, să-şi facă haine noao şi altele. De va fi tunet cînd soarele iaste în semnul acesta al cumpenii, poamele se vor strica. Septemvrie a şaptea, aceasta să numeşte cumpănă, pentru căci se potriveşte zilele cu nopţile, soarele aicea stînd.

Iată acuma şi un esemplu din partea a treia:

I. Saturnus

Cînd stăpîneşte Cronos, carele să cheamă Saturnus, cu zodia vărsătoriului de apă, care iaste lăcuirea lui, atuncea iarna va să fie vînturoasă, mijlocul la măsură, sfîrşitul cu îngheţuri şi cu vînturi. Primăvara la măsură, cu puţine ploi. Toamna cu multe boale şi Dumnezeu să ferească de ciumă. însemnează şi moarte în vite, şi în neamul omenesc. într-acest an, împăratul şi prieatenii carii sînt la sărai cu el, vor să vie la mari gînduri şi griji; norodul va să aibă mari cazne şi tiranii de către domni etc.

Stăpînirea lui Saturnus cu zodia berbecelui, lăcuirea lui Mars; roadă anului aceluia va să fie de măsură, numai în oi va să fie belşug, iar în peaşte peire. Iarna va să fie cum s-au arătat mai sus. Primăvara şi vara la măsură etc.

Stăpînirea lui Saturnus cu zodia cumpenii, lăcuirea anului aceluia însemnează înjumătăţarea rodurilor. Iarna, primăvara, vor fi precum mai sus arată etc.

în modul acesta urmează prognosticul după cele şapte planete în combinaţiune cu cele douăsprezece zodii.

După cum arată însuşi numele, a venit acest prognosticon la noi de-a dreptul de la greci; desigur, s-a tradus din vreun calendar astrologie grecesc. Dovada pentru aceasta este că un astfel de prognosticon se află în calendarul grecesc pe 144 de ani. Noi avem ediţiunea din Viena, 1820[26]. Afară de aceea, mai este dovadă'pentru originea-i grecească şi relativ modernă pe de o parte lipsa acestui apocrif în literatura slavică şi în calendarele din secolul trecut, pe^de alta şi numirile greceşti ale planetelor ce se află numai în acest prognostic, lîngă celelalte numiri populare, de esemplu: Ares lîngă Mars, Cronos lîngă Saturnus, Ermis lîngă Mercurius etc.

[26] **XpoviKOv TtpOyvoaxiKOV,** ed. G. Rousiadis, p. 3 – 21.

Coliadnic

între zilele anului sînt, fără îndoială, zilele de crăciun cele mai de căpetenie. Tot ce se întîmplă în acele zile este de o importanţă simbolică pentru tot anul. De aci s-a născut un apocrif deosebit, care la greci şi la slavi s-a atribuit lui Ezra proorocul. Tischendorf, pomenind un manuscript grecesc, şi publică începutul lui[27] de unde se vede că zilele simbolice din acest apocrif sînt calendele lui ianuarie; şi de aci slovenescul *Coliadnic,* pe care l-am adoptat şi noi ca titlul acestui apocrif.

Textul cel mai vechi român se află în manuscriptul nostru de pe la 1750[28] unde are titlul de *Trepelnic,* ceea ce e destul de ciudat, căci „trepelnic" înseamnă cu totul altceva, în manuscriptul de la 1799 avem al doilea text al acestui apocrif[29]. Aci formează un text deosebit, ce nu stă în legătură cu nici un text precedent sau posterior, pe cînd în calendar, unde a intrat de timpuriu, s-a contopit cu prognosticon. Noi comunicăm aci un esemplu după textul cel mai vechi: „Duminecă de va fi naşterea lui Hristos, iarna va fi îndoită şi ploioasă; toamna vînturoasă, pre vremea săcerişului vremi bună; şărpilor pieirea şi oilor; poame multe, mieri multă; îmblătitorilor puţin grîu; dobitoacelor şi fiarălor înmulţire; iar oamenilor pieire".

Mai dezvoltată este recenziunea din calendar, care se află sub luna lui decembrie; aci s-au mai adăugat încă cîteva prevestiri din întîmplările acelei zile. De esemplu: „în ziua naşterii de va străluci soarele bine, cu nădejde să aştepţi an bun. A doua zi după naştere de va fi ploaie, gîlceavă şi sfadă între cei duhovniceşti va fi. A patra zi de va străluci soarele, cu moarte îngrozeşte pe cei tineri" etc.

Alte prevestiri mai sînt după starea vremii în cursu-nopţii. Aşa: „La naştere noaptea de va bate vînt, însemnează moarte boierilor celor mari. A doao noapte de va fi vînt, viiile să vor strica. A treia noapte de va bate vînt, la oarecare crai moartea va veni... A unsprezecelea noapte de va fi vînt, bătăi şi pricini de la tîlhari ucideri".

[27] Tischendorf, ***op. cit.,*** p. XIII-XIV.

[28] R. 39v-41r.

[29] P. 124- 127.

Texte slavone s-au publicat atît de Tihonravov[30], cît şi de Novakovic[31] şi de Rîbnikov[32]; cel mai vechi text, ele la 1390, e pomenit de Safarik[33]. în genere, se bucură aceste zile de o reputaţiune foarte mare, în ceea ce priveşte puterea lor simbolică. De aci şi toate obiceiurile şi vrăjile cunoscute sub numele de „vergelul", studiat de S. FI. Marian[34], şi acele ale fetelor ce-şi caută ursitul, adunate şi publicate de Geanoglu-Lesviodax sub numele de *Filosofia babelor,* Bucureşti, 1847. P. Cassel a adunat şi a studiat pe o scară întinsă obiceiurile şi credinţele ce se leagă de puterea simbolică a acestor zile[35]. Gorres pomeneşte asemenea un coliadnic german[36].

Trepetnic

JLFrm^ cele mai răspîndite este acela menit a spune omukii viiloTuroTupâ bătăile membrilor trupului său. La noi a venit această carte, ca mai toate celelalte, prin mijlocirea slavilor, de unde şi-a adus şi numele, pomenit deja de Radu Greceanu în pasagiul din *Mărgăritare* citat mai sus. Acest trepetnic esistă la mai toate popoarele orientale şi noi am comparat trepetnicul nostru cu unul turcesc[37]. Mai aproape însă este derivaţiunea din literatura slavică, în literatura grecească găsim o carte analoagă, a lui Melampus[38], dar este mai dezvoltată decît trepetnicul nostru. Veselovski, în critica acelui articol al nostru[39], ne-a atras atenţiunea asupra unei alte recenziuni greceşti, care se apropie mai mult de textele noastre. Traduceri şi prelucrări slavice se găsesc la Novakovic[40] şi în manuscriptul slavon din sec. al XlV-lea descris de Safarik[41].

[30] N. Tihonravov, *op. cit.,* voi. II, p. 377—381.
[31] St. Novakovic, *op. cit.,* p. 519 — 520.
[32] P. N. Rîbnikov, *op. cit.,* voi. IV, p. 243-244.
[33] P. Safarik, *op. cit.,* p. 221.
[34] S. FI. Marian, ***Datine, credinţe si moravuri române. Vergelul,*** în ***Albina Carpaţilor,*** III (1879), p. 119-12li 132- 135, 146-148, 164- 167.
[35] P. Cassel, ***Weihnachten,*** f.a., Berlin, p. 264 — 294 si notele respective, p. CXIV-CXX.
[36] Gorres, ***Deutsche Volksbilcher,*** p. 56 urm.
[37] M. Gaster, ***Das tiirkische Zuckungsbuch in Rumänien,*** în ***Zeitschrift fur romanische Philologie,*** IV (1880), p. 65 — 70.
[38] ***Liber de palpitationibus,*** publicat de Franzius, ***Scriptores physiognomiae vet eres,*** Aldenburg, 1780, p. 449 urm.
[39] A. Veselovski, ***Zur rumänischen Zukungsbuch,*** în ***Archiv fur slavische Philologie,*** V (1880), p. 469-470.

în literatura română este trepetnicul una din cele mai răspîndite cărţi. Textul cel mai vechi se află în ediţiunea ce s-a făcut la 1743[42]. Nu mult după aceea, regăsim trepetnicul în mai toate sbornicele noastre din secolul trecut *; aşa în cel de la 1779[43], apoi în cel de la 1784[44]. Tot aşa îl coprinde şi sbornicul Academiei de la 1799[45] şi, ca să isprăvim cu manuscriptele, se mai află într-unui al Bibliotecei Centrale din Bucureşti, de la 1823[46]. Afară de aceea s-a tipărit, atît ca o cărticică deosebită în Sibiu, Iaşi (?), Bucureşti şi Craiova, cît şi împreună cu calendarul pe 140 de ani, făcînd astfel parte din calendarul nostru. Aşa, s-a tipărit la 1850, 1860, 1863, 1869 etc. Ediţia din Bucureşti, din 1879, se numeşte singură „a douăzeci şi doua tipărire".

Iată acum un esemplu după manuscriptul nostru de la 1784: ;

„Vîrful capului di să va clăti, dovîndă vei avea sau cu vrerea lui Dumnezău, un cucon foarte înţălept vei dobîndi ;

închietura capului di să va clăti, nişte străini îţ vor aduce dobîndă;

părul capului di să va clăti, în oaste vei mergi şi iar te vei întoarce sănătos; , *"

tîmpla capului din a stînga di să va clăti, în veseliea vei mergi;

tîmpla capului din a dreapta di să va clăti, judecător di oameni vei ieşi" etc.

şi aşa mai departe, toate încheieturile trupului.

Aceste diferite texte şi recenziuni nu sînt, în fond, decît variante puţin diferite [ale] unuia şi aceluiaşi prototip comun. Nu este locul aci de a urmări trepetnicul în literatura universală. Numai atîta observăm, că se bucură pînă în ziua de astăzi de o mare reputaţiune, mai cu seamă la popoarele

[40] St. Novakovic, ***op. cit.,*** p. 528-529.
[41] P. Safarik, ***op. cit.,*** p. 220-223.
[42] D. Iarcu, ***Bibliografia cronologică română,*** Bucureşti, 1873, p. ÎL
[43] F. [necompletat de Gaster — n.ed.].
[44] F. 134r- 139r.
[45] P. 10- 18.
[46] P.43 şi urm.
* Din sec. al XVIII-lea (n. ed.).

•orientale şi la arabi, cari atribuie un astfel de trepetnic lui Abu Abdallah Giafer el-Sadic, mort la 765 în Medina[47].

Zodiile

Această parte a calendarului, în care se tractează mai întîi despre cele şapte planete şi apoi despre cele douăsprezece zodii, are de scop de a arăta înrîurirea acestora asupra soartei omeneşti, dacă s-a născut omul sub stăpînirea^ cutărei sau cutărei planete şi cutărei sau cutărei zodie. îndată ce astrologia a ajuns domnitoare în Evul mediu, se înțelege de sineşi că această credință a prins rădăcini profunde în inima popoarelor şi pînă astăzi se mănține neclintită credința în legătura tainică ce esistă între om şi stea. Noi o cunoaştem din *Alexandria* şi din *Miorița.* Zodiile noastre corespund astfel „horoscoapelor" occidentale, cu „nativitățile" lor sau „rojdanicului" slavon.

Dacă nu greşim, atunci este textul din ^sbornicul nostru de pe. la 1750 textul cel mai vechi român. în cel de la 1799 se repetă, puțin schimbat. Mai mult schimbat este apoi în calendar şi mai transformat în trepetnicul cel mare, de la 1879; cu totul preschimbat în *Zodiile şi cele şapte planete: ce face ursita omului,* Bucureşti, 1882. Afară de aceea, a mai apărut în Rîmnicul Vîlcei la 1879 *Pashalia găsită în munții Gemeni la anul 1809 de Zaharia Olteniş, dată în tipar de Ioan Verbuncescu,* care nu este altceva decît „zodiile" la care s-au mai adaus şi leacuri la boli, după diferite luni. De observat însă este că în manuscriptele nu se află decît prevestirile după zodiile, pe cînd trepetnicul n-are, din contra, decît cele după planetele.

Din horoscopul după starea planetelor dăm aci un esemplu scos din calendar:

Planeta 1. Saturnus

Cu zodia Țapului şi a Vărsătoriului de apă. Cine să nasc întru această planetă sînt mîncitori, vicleani, lacomi, gînditori, mîlcomişi, iubitori de avuție, mînioşi, neiubitori de muieri, sărăcăcioşi, scumpi, foarte păzitori de taină, face pre om smolit, dîrz şi bețiv, căutătura lui tot la pămînt caută, şi planeta aceasta iaste din pămînt. Dimocrat zice că această planeta face pre om scump... Nasul lat şi cărnos, în genunche tare, în pîntece slab, lesne să bolnăvesc.

[47] F. Wustenfeld, ***Geschichte der arabischen Ărzte,*** Gottingen, 1840, p. 12, nr. 42, şi d'Herbelot, ***Bibliotheque orientale*** s.v. ***Sikir.***

Din zodiile însuşi, propriu-zise, comunicăm aci un esemplu după recenziunea cea mai veche, adică din manuscriptul de pe la 1750:

Luna lui săpte[m]vri
a capiii zodie

De va naşte fecior, va fi cinstit şi cînd va fi de un an şi de doi şi de doăzeci; va boli.rău şi de nu va muri, noroc va avea la oi şi la tot dobitocul şi o vită-i va şchiopa şi va fi umblătoriu în cale, vorovitoriu cu oameni şi va fi grijitoriu. Şi în luna ce s-au născut, să nu mănînce carne de capră şi cînd va tuna, să nu meargă supt copaci, că va peri... etc. Liacul la boală îi este trei grăunțe de dafin şi untdelemn şi tămîie albă, să le amestece la un loc şi să să ungă pe tot trupul, că să va vindeca; şi să prăznuiască naşterea precistei, că-i va fi într-agiutor.

De va naşte fată, va fi lungăreață în obraz. Cînd va fi de trii ani, va boli rău... şi noapte să nu umble pe lumină de lună, că să va speria; şi dă la doisprăzece ani înainte, să nu mănînce peşti vinere, nici să lucrează nemică, nici să mănînce de doă ori, că de o mînca, o vor durea-o vinile şi ochii şi capul... şi liacul la boală îi este: floare de trandafir şi rădăcină de bujor şi tămîie albă, să le mestece la un loc şi să să ungă pe trup, că să va vindeca şi să prăznuiască naştire precistii, că-i va sta într-agiutoriu.

Ne ajung aceste esemple pentru a caracteriza acest rojdanic destul de înrădăcinat în credințele poporului. Prototipul slavon se află în acelaşi manuscript din sec. al XlV-lea, descris de Safarik; un mic estract a publicat Novakovic[48]. Această credință în influența stelelor asupra ursitei omului stă în strînsă legătură cu vechea astrolatrie, a[l] cărei leagăn este Chaldeea şi Babilonia, unde a căpătat o dezvoltare sistematică. De aci s-a lățit peste lumea întreagă, a dat naştere la astrologie şi zodiarul nostru nu este decît un mic vlăstar din acel trunchi uriaş sub a cărui umbră s-au adăpostit mai toate popoarele în curs de atîte secole. Biserica

St. Novakovic, ***op. cit.,*** p. 519/

nu tolera însă aceste credințe și pedepsea pe toți ce credeau în zodii sau „vrăjeau în stele". Așa, în cap. LXV al pravilei marelui Vasilie[49] și în teologia sfinților părinți[50].

Cu aceasta am terminat descrierea repede a cărților apocrife ce compun calendarul pe 140 de ani. Dar, afară de acestea, mai esistă și alte cărți și cărticele de felul acestora, cu cari ne vom ocupa acuma. In treacăt amintim aci despre „întîmpinările" puse pe *Index,* dar pe cari nu le-am putut găsi pînă acum, formînd o carte sau o cărticică specială în literatura română. Toată lumea însă știe cît de răspîndită este credința în importanța simbolică a oamenilor și lucrurilor pe cari-i întîlnim cei dîntîi cînd ieșim la cale. Așa, de esemplu, este semn rău dacă întîlnim un popă; din contra, e semn bun dacă întîlnim pe un țigan. La această credință face aluziune Iacov, mitropolitul Moldovei, în cărțulia sa din 1767[51]. Dar, precum am spus, n-vem decît aluziuni despre credințele ce trăiesc în popor și credințele, ca atari, ies din cadrul cercetărilor noastre.

Cărți de noroc

Pe lîngă prevestirile ce se deduc din fenomenele naturei, mai posedăm în literatura populară și alte cărți menite a spune omului norocul său, după alte întîmplări sau combinațiuni, așa:

Roata lui Solomon.

Această rotiță are întru sine 80 de nume sfinte ale Domnului nostru Isus Hristos și ale proorocilor și ale tutulor sfinților și a învățătorilor a sfintei biserici ai noastre, și sînt la toate stihurile scoase; și vrînd să arunci ce vei gîndi, așa încertișor cu un grăunte de grîu curat și apă care cap va cădea dintr-acestea, acolo să cauți și va adeveri ori spre bine, ori spre rău.

[49] *Şapte taine a besearecii, tipărite ...în tipariul cel domnesc,* Iași, 1644, și *îndreptarea legii,* Tîrgoviște, 1652, retipărite în *Chrestomatie română,* I, p. 115-116 și p. 159.

[50] *îndreptarea legii,* 1652, cap. XXIX, p. 746-747.

[51] A. Lambrior, *Carte de citire. Bucăți scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri,* Iași, 1882, p. 199.

Această *Roată* se află scrisă pe pagina 70 din manuscriptul de la 1799, după care urmează numai un fel de rotiță, adică fără stihurile pomenite în text; se vede că această rotița a rămas necompletă. Noi am numit-o *Roata lui Solomon,.* după analogia unei alte cărți publicate în 1839, intitulată *Carte ghicitoare a împăratului Solomon*[52]. Această carte,, tradusă după una rusească tipărită la Moscva, 1832, nu este altceva decît asemenea o „roată a lui Solomon". La începutul ei se află o foaie cu o roată însemnată cu numere de la 1 — 100 și la fiecare număr corespunde un răspuns din interiorul cărței. Dintre aceste numere, nr. 1 — 55 răspunde prin zisa unui proroc, iar restul, de la nr. 56 — 100, este un răspuns esprimat printr-o frază care îndeamnă sau oprește de la întreprinderea sa pe acela care pune întrebarea. De esemplu:

Nr. 3. Omule, vrăjmași ai tu, păzește-te de dînșii. Pentru aceea prorocul a zis: izbăvește-mă ele la vrăjmași și de la cei ce se scoală asupra mea. Așa și tu omule, grăește Domnului Dumnezeului tău și te va izbăvi pe tine Dumnezeu.

Nr. 9. Crede în Dumnezeul tău cu toată inima ta și așa te va izbăvi din necazurile tale, ele aceea prorocul zice: auzi Doamne rugăciunea mea. Așa și tu, omule, vei dobîndi ceea ce dorești.

Nr. 66. Nu te îndoi, ci roagă pe Domnul Dumnezeul tău și el va împlini toată dorința ta.

Nr. 75. Să apropie, omule, nădejdea ta și bine va fi ție.

Nr. 98. Osteneală fără folos vei avea tu, omule.

Nr. 100. Fără îndoială începi de la Dumnezeu, ajutor vei vedea după cererea ta și la ceia ce tu te-ai rugat.

O carte cam analoagă a publicat A. G[eanoglu-] Lesviodax la 1854, intitulată *Roatele norocului.*

Tot sub același titlu mai pomenim aci și un fragment destul de mare din sbornicul nostru de la 1779, căruia îi lipsește foaia întîi. Despre caracterul acestui text, care coprinde 56 de răspunsuri (1 — 14 lipsește) nu încape nici o îndoială că este o carte de ghicire după o roată, pe care erau însemnate cel puțin 56 de numere, analog cu cele citate

[52] *Carte ghicitoare a împăratului Solomon.* Tradusă și tipărită de aceia a căruia nume și porecle alcătuiesc suma de 28 și 29, București, 1839.

mai sus. Comunicăm aci numai cîteva esempie după acest manuscript:

Nr. 16. Filip apostol zice: omule, ce ai gîndit, să te laşi de acel lucru că-ţi va fi rău şi depaite şi în cale să nu mergi, că nu-ţi va fi bine şi vei .avea nevoi şi greu.

Nr. 17. Iliea prorocu zice: omule, de ce tu sparii, nu te teme că te va scoate Dumnezeu de la oamenii cei răi, numai pre Dumnezeu să-ţi pui toată nădejdea ta.

Nr. 37. Arhanghelul Mihail zice: omule, fereşti-te de rău şi ce ai gîndit să faci mai aşteaptă, că rău îţi spune.

Nr. 56. Sfîntul proroc zice: omule, ce vei să faci te lasă, că mult rău vei petrece.

Ne ajung aceste puţine esemple pentru a demonstra înrudirea cea strînsă ce esistă între acest manuscript şi *Cartea de ghicire a împăratului Solomon*. Rîbnikov a publicat[53] un text cam analog rusesc, sub titlul de „preziceri". Un alt esemplu de oracol se află în acelaşi manuscript, intitulat *Arătare pentru lucrurile ce va gîndi omul să facă şi va cere de la Dumnezeu cu toată inima prin aruncare cu trii oasi pre care să cuprind aceşti numiri: 6, 5, 4, 3, 2, 1 şi oricine va vre să caute pentru orice pricină, să-şi facă cruce şi să facâ trei metanii, gîndind în gîndul său ca va pofti.* Precum se vede, un fel de oracul prin sorţi. Răspunsurile sînt aranjate aci după combinarea celor trei numere de pe cele trei „oasi", aşa de esemplu:

6. 6. 6. au mers stelile, iară soarile s-au întunecat şi pe urmă s-au făcut lumină şi sănin. Zice împăratul şi proorocul David: mîntuieşte-mă doamne, de omul viclean. Aşijdire şi tu, omule, te va izbăvi Dumnezeu de tot răul şi va fi bine ţie, că bun lucru esti gîndul tău.

6. 6. 2. Intinde-ţi mîna ta spre săraci şi te roagă lui Dumnezeu cu dreptate. Zice împăratul David: bucuraţi-vă în Domnul. Aşijdire şi tu, omule, te vei bucura de ce gîndeşti.

6. 5. 1. Acest lucru poţi să-1 scoţi la cale numai cu osteneală multă, ce te toagă lui Dumnezeu cu dreptate şi cu laudă, că vei avea ceea ce gîndeşti şi-ţi va fi ţie bine şi bucuria cu bun lucru esti.

P. N. Rîbnikov, *op.cit.,* voi. IV, p. 248-250.

Un oracol obicinuit la toate popoarele cari au vreo carte pe cari o ţin mai presus de toate celelalte, este de a deschide acea carte pe neaşteptate şi pasagiul acela pe care cad cehii mai întîi, acela este răspunsul la gîndul cu care s-a deschis cartea. La greci era Homer, la romani Virgiliu, la popoarele creştine biblia cartea care se deschide şi care ţine locul „oracolului"[54]. Dar pe lîngă deschiderea simplă cu mîna, se mai deschide acea carte cu o sulă sau cu un ac şi unde nimereşte sula, acolo era şi răspunsul.

Noi posedăm în biblioteca noastră o mică cărticică, fără locul şi anul de tipar, dar după caracterul literelor desigur din secolul trecut, făcută într-un mod foarte dibace. Este o cărticică mică, in 64°, intitulată *A norocului şi a nenorocului oglindă pentru răsfăţul iubitorilor de petrecanie, tălmăcită după limba franţozească, tipărită acuma.* Acest pretins original francez este, desigur, un original fictiv, căci această cărticică e concepută şi făcută de un meşter în limba română. Introducerea rimată ne spune scopul acestei cărticele:

Aşteptînd norocul
în toate zilele,
el vine ca racul,
de-a îndărătile.
Iară nenorocul
se culcă şi scoală
cu noi în tot ceasul,
o rujină goală.
Vremea rea aduce
prea multe cu sine,
greutăţi, necazuri,
de partea de bine.
Singură nădejdea
-ţi mai dă picioare
ca să mai ispiteşti
cale viitoare.
Aşadar deschideţi
cu putere mică
această de noroc

ed. a M d L P k e S . e l i ^ ; t ' l l i f349 W U t t k e '

crudă cărticică.
Să vedeți ce noroc
vă făgăduiește,
după întîmplare,
ce noroc gîcească?
Deschideți cu sula
sau măcar cu acul,
unde va nimeri
ca peatecul sacul.
Acolo să cetiți
slova carea vine
și vă va arăta
un rău sau un bine.

Răspunsurile ce urmează sînt aranjate după alfabet, astfel ca fiecare pagină coprinde toate răspunsurile ce încep cu aceeași literă și toate rîndurile de pe aceeași pagină stau în legătură între dînsele, de esemplu:

Zînele purta
Zămislirea ta.
Zodia purtînd
Zisu-ți-au urînd:
Zestri mari, bogate,
Zile-ndelungate.
Zămislirea bună
Zilelor cunună,
Zic ursitorile:
Zile ca florile,
Zic să-ți înflorească,
Zestrile să-ți crească,
Zîna zice.

Ne ajunge acest esemplu și trecem la *Vechiul și noul -pentru totdeauna ghicitor după Martin Zadecă, tălmăcit de acela a cărui nume și porecle alcătuiește următoarele numere: (811) (565) (349)* '„tipărit în orașul'lumii" la 1836. 0 carte foarte voluminoasă, tradusă după una rusească, tipărită la Moscva, 1805. Apoi pomenim *Ghicire prin lucrare filosofica și astrologică...,* tradusă de A. G.[eanoglu] — L[esviodax], București, 1861, după literile alfabetului, socotite ca numere, împreună cu dezlegări de pre tăblițe cu 20 numere. Mai este

^ apoi *Ghicirea cu cărțile, tradusă din limba rusească de 28—29,* București, 1842.

Altă carte este *Oracolul modern sau cartea viitorului, care spune fiecăruia ce i se va întîmpia,* București, 1876, mai mult sau mai puțin identică cu următoarea: *Cartea norocului sau gura viitorului. Carte ce spune fiecăruia ce are să i se întîmple,* București, 1878, care cuprinde 90 de întrebări și la fiecare întrebare sînt cîte 15 răspunsuri. Atît această carte, cît și *Ghicitorul sexului frumos sau norocul în casă,* București, 1870, sînt traduceri după originale franceze; și aci aranjarea este mai aceeași ca în cartea precedentă.

Mai pomenim, în sfîrșit, un oracol care stă în strînsă legătură cu obiceiurile de Anul nou și adică biletele de plăcintă în cari se învălește plăcinta de Anul nou; și după mîncare se taie hîrtia aceea în biletele din cari se compune și fiecare trage cîte un bilet pe care se află scris un fel de oracol pentru noul an ce începe sau o caracterizare ironică ce se aplică aceluia ce trage biletul. Aceste bilete se schimbă din an în an, ba chiar în același an circulă diferite texte. Pe lîngă unele bilete stereotipe, mai coprinde și alte deosebite; oricine știe să rimeze sau crede că știe să rimeze găsește aci locul cel mai nimerit de publicare, căci fiecare bilet cată să fie rimat; cel mai scurt este de două rînduri. Dăm aci cîteva esemple după biletele din anul acesta:

— Fericirea îți va face partea sa pe viitor
De te vei lăsa de lene și vei fi mai muncitor.

— Anul nou să-ți dea ție
Noroc mult și bucurie.

— Ai sufletul de geanabet,
Ești îmbrăcat ca un ceapcîn,
Și ai pretenții get-beget
Să te fălești că ești român.

— Cînd te ții de sărăcie,
Lasă-te de fudulie.

— Iar prostul cel mai prost
E cel ce are rost

Cînd spune la prostii
Şi la gogomănii.

– Unde te duci şi unde te-ntorci,
Toate pungile le storci.

– Amice sau amică, în anul viitor,
Pe capu-ţi fericirea se va opri din zbor.

– Ai de soaţă calicia
Şi de mireasă prostia.

– Că te-ai însurat, băiete, soaţa stapîn-o să-ţi fie
Fiindcă zestre mare cauţi iar nu o bună soţie.

– De vei să fii prea fericit,
Nu fi atît de cumplit;
Fă bine celor ce-n lipsă sînt,
Căci cine ajută nenorocirea,
Cîştigă-n ceruri fericirea
Şi nemurirea jos pe pămînt.

Afară de acestea, mai pomenim *Curioznică şi în scurta arătare celor ce iubesc a cerce vrednice învăţături din fiziognomie, tălmăcită după limba nemţească în cea rusească, cum şi pe limba aceasta moldovenească de popa Mihai Strilbeţchi, exarh din mitropolia Iaşului,* 1785. Această carte stă asemenea în legătură cu cărţile de oracol, sus analizate, dar are de scop de a cunoaşte firea omenească nu după întîmplări esterne, ci chiar după forma ce au încheieturile şi membrele trupului.

Numai un esemplu care desluşeşte coprinsul acestei cărţi:

Pentru metoposcopie sau liniile ce sînt pe frunte:

1. Cuvîntul metoposcopie iaste aşezat din cuvintele cele greceşti *metopon* (lob sau frunte) şi *scopia* (socotinţă) şi însemnează fruntea, ţinerea minţii, osebit găsindu-să leniile pe frunte.

2. Obicinuite sînt lenii pe frunte, patru lungi de la tîmpla cea dintîi pînă la tîmpla stîngă, şi trei pe deasupra fieştecăruia ochi şi între sprinceane, sau una pe deasupra nasului.

3. Cea deasupra şi lungă lenie a lui Jupiter; al treilea lenie care iaste obicinuit tocma la mijlocul frunţii, iaste a lui Mars (etc. şi aşa mai departe pentru celelalte patru planete).

5. De vor fi aceste lenii lungi, drepte, nerupte, nici pişcate, nici smintite cu vreo pleamă sau cu negel, însemnează ele plecat la ceale următoare lucruri şi norociri la oameni ca aceştia şi la lucrurile lor.

12. Luna: arată călătorie pe apă şi pe uscat, îndemnare, tocmeală, cu vin şi cu beare, soli ohotnici, gazde, oameni proşti, vestitori şi muieri aşijderea şi văduve etc.

Astfel se descrie caracterul omului în cele 42 de capitole care sînt împărţite apoi în paragrafe deosebite, după fiecare semn ce se observă pe fiecare membru. Aşa avem deci în această *Fiziognomie* şi o „hiromantie" şi o „frenologie" şi în fine toate acele cărţi şi cărticele mantice ce trăiesc şi ca nişte cărţi deosebite. *Hiromandia sau ghicirea pe palmă* s-a tradus dintr-o carte nemţească din anul 1799 şi s-a tipărit la 1836, ed. a doua 1856. „Fizionomia" mai conţine apoi şi esplicarea noiţelor pe unghie, tipărite foarte des, afară de aceea, la un loc cu trepetnicul. Apoi urmează în „fiziognomie" înşirarea semnelor ce se arată înaintea morţii şi dacă bolnavul se va vindeca sau nu. Acest capitol face deja parte din doftorii, unde vom reveni asupra lui.

Cărţi de visuri.

Din antichitate încă se considera visul ce se arată omului în tăcerea nopţii ca o proorocie tainică, prin care se vesteşte omului ceea ce i se va întîmpia. Biblia deja coprinde mai multe visuri profetice. Valerius Maximus a cules o sumă de visuri de la greci şi latini. La greci s-au născut de timpuriu tîlcuitori şi, prin urmare, „cărţi de visuri". Artemidor a scris cea mai veche „carte de visuri" sub titlul de *Oneirocritica*[55], care s-a tradus de nenumărate ori în mai toate limbile Europei, care s-a prefăcut şi s-a preschimbat şi a dat naştere, direct sau indirect, la cărţile de visuri răspîndite prin toată Europa. Noi trecem peste această literatură şi peste încercările multiple ce s-au făcut de a esplică visurile în diferitele moduri filosofice, teosofice şi mantice, şi ne mărginim la cărţile de visuri române.

Lesviodax, care are pentru această întreagă parte a literaturei populare aceeaşi valoare ca Anton Pann pentru literatura

Ed. Reiff, două voi., Leipzig, 1806.

estetică şi etică, începe şi aci şirul cărţilor române căci el traduce şi publică cel dîntîi *Tîlcuirea visurilor* la 1836, care se repetă la 1845, 1847 cu chipuri etc, apoi mai mult sau mai puţin schimbată, 1853—1856, 1866 etc. *Tîlcuirea visurilor* s-a tradus după o carte rusească tipărită la Moscova, 1805. Altă carte de visuri este aceea atribuită lui Aegidius călugărul, care s-a tradus din limba „egipteană" şi s-a tipărit la Galaţi, la 1875. *Tîlcuirea viselor* după Mărie Anne Lenormand este titlul unei alte cărţi, ed. a treia, Bucureşti, 1876. La Craiova s-a tipărit (1880) o carte de visuri şi la 1880, în Bucureşti, „cartea de vise perso-egipteană". *Cheia viselor* ce s-a publicat în Galaţi, compilată „după trei autori francezi" de T.N., se deosibeşte printr-aceea de toate celelalte cărţi de vise că s-a mai adăugat şi numerele de loterie, în sfîrşit, mai pomenim *Carte de visuri cu un adaus de esplicarea planetelor* sau *Esplicaţiuni asupra viselor, ttaduse după mai mulţi autori,* Bucureşti, 1881. La 1877 s-a mai publicat o carte de visuri alăturea cu un calendar intitulat *Calendarul pentru esplicarea viselor,* care calendar mai conţine *Pentru fiziognomie,* apoi *Oroscopie* sau zodiile trepetnicului şi „zilele fericite şi nefericite".

Mai toate aceste cărţi de visuri sînt aranjate în mod alfabetic. Iată aci cîteva esemple din aceste nulităţi fantastice, mai întîi unele din *Tîlcuirea visurilor* de la 1836 şi apoi din acel al lui Aegidus, tradus din limba „egipteană".

Adunare de nuntă de vei visa că faci, însemnează vreo zăticnire sau că vei pierde un bun şi adevărat prietin;

Albine zburînd asupră-ţi de vei visa, însemnează biruinţă asupra vrăjmaşului;

Anteriu de vei vedea în vis, însemnează statornicia muierii;

Arme de vei visa că ai, însemnează cinste;

Busioc de vei visa că rupi, arată vreo prefacere.

Capete doă de vei visa că ai, te arată că eşti om cu bune purtări;

Coarne de vei visa că ai, însemnează îndrăzneală;

Nasul pierzîndu-1 de te vei visa, însemnează pagubă etc.

Ac de vei visa că primeşti prezent, însemnează grijă în afaceri de inimă;

Albie visînd, vei priimi o vizită neplăcută;

Albine văzînd în vis, însemnează afaceri bune;

Amanet visînd că primeşti, clironomie etc.

Cărţi de visuri manuscrise n-am găsit pînă acuma [5],

- DOFTORII a>

Pe lîngă căutarea norocului, mai interesa pe omul de a-şi căuta sănătatea, fie că el vedea cauza boalei în duhuri necurate, fie că considera neorînduiala în amestecul celor patru stihii fundamentale ca o cauză a boalei, în orice caz căuta a se tămădui prin puterile tainice lecuitoare ce se află în natură. Nu este locul aci a face istoria medicinei populare şi de a căuta „materia medica" a poporului; noi ne mărginim a constata că, întocmai precum se aflau astfel, de cărţi de doftorie la toate popoarele, tot astfel posedăm şi noi o sumă de manuscripte şi cărţi de doftorii populare.

Textul cel mai vechi se află într-un calendar manuscript din Biblioteca Centrală din Bucureşti, scris la 1784, care a tradus din ruseşte[1]. Acest calendar coprinde 110 recepte, 18 doftorii de cai, şapte recepte de „vernis"-uri şi altele de tot felul, adică de cleiuri, vutce, de purice, stupi şi pavlid sau povidlă din vişine. Noi avem deci aci şi doftorii, şi o carte de bucate. în treacăt observăm că posedăm noi o carte de bucate română, scrisă la 1749, din care dăm estracte în *Chrestomatie.* Aproape contimporane cu acest calendar sînt apoi doftoriile din sbornicul nostru din 1784, cari însă nu sînt toate de o mînă, ci unele mai vechi, altele mai noi. Al treilea manuscript este acel al d-lui Ar. Densuşianu, din care am citat pînă acuma mai multe colinde şi care este de pe la începutul secolului nostru *. Manuscriptul Academiei de la 1799 conţine[2] asemenea o sumă însemnată de doftorii.

Aceste doftorii conţinute în manuscripte sînt, în cea mai mare parte, leacuri terapeutice şi taumaturgiee; sînt adesea şi leacuri însoţite de ceremonii simbolice şi stau astfel în legătură cu descîntecele şi cu literatura populară religioasă. Numai una sau două esemple spre caracterizare, scoase din manuscriptul acesta din urmă, care este cel mai bogat în astfel de doftorii:

De bubă vînătă.

Postav roş să-1 arzi, să-1 faci scrum, şi să pui miere şi albuş de ouă şi le amestecă toate la un loc şi pune la bubă.

[1] Manuscript nr. 19.
[2] P. 51-69.
* Adică din sec. al X1X-lea (n.ed.).

De durere de mijloc[3],

Să cauţi untură de şarpe galben şi să amesteci cu rachiu şi să ungă rachiul acela pe lîngă foc, pînă de nouă ori.

***De orbiciune*[4].**

Să-şi rază unghiile acel bolnav şi să le puie, adică unghiile, într-o lingură şi cu ţîţă de fată să bage în ochi.

De tîlnitură [5]

Hier de găsit să-1 arzi în foc şi să pui apă într-un vas şi să bagi hierul ars şi trei cărbuni vii în apă neînceputǎ, şi să guste acel bolnav de trei ori şi să se spele pe trup; şi apa ce va mai rămînea, să o lepede pe un drum, că-i va trece.

De aceea bubă.

Să sapi o buruiană ce se chiamă avrămească şi să o pisăzi şi să o facă turtă şi să o puie în doao sau trei rînduri.

Se mai aflǎ doftorii „pentru îndrăcit" şi ^pentru furi, ce-ţi vei bănui de dînşii" etc. Se înţelege că mai sînt şi alte doftorii populare, de esemplu:

De durere de cap [6]

Frunză de pelin alb, să-1 opăreşti cu oţet undezat (?) şi leagă la cap.

Iar de tusa [7]

Gutui şi zahăr şi piper, să bea fiert cu vin cald.

De tusa

Rădăcină de căpşună cu frunză, să o fierbi cu vin într-o ulcea nouă de o jumătate oca de vin şi să bea pe nemîncate şi dimineaţa şi seara.

Ba, ce e mai mult, între doftorii se numără şi întrebarea: „Pentru bolnav, muri-va au trăi-va?", la care se răspunde în modul următoriu:

Să mergi către dînsul şi să zici aşa: Doamne, Dumnezeul nostru! Mers-ai în Cana Galileia şi ai făcut apa vin, şi minune ai arătat de bolnav lui Lazăr; arată şi acum cu acest rob, trăi-va ori muri-va? Şi socoteşti de se va întoarce spre dreapta va trăi, iar de să va întoarce spre stingă, va muri.

[3] P. 59.
4 P. 66
[5] *Ibid.*
[6] P. 60.
[7] P. 59.

Alta pentru bolnav.

Să iei puţintel aluat, să atingi pă trup pă la subţiori şi pă inimă pa bolnav, apoi să-1 arunci la un cîine şi de-1 va mînca, nu va muri, iar de nu-1 va mînca, va muri.

Noi am comunicat acest din urmă mod de a cunoaşte dacă bolnavul va trăi sau va muri fiind că se regăseşte în „fiziognomia" tratată mai sus, cu singura deosebire că în aceasta se freacă *fruntea* bolnavului, iar nu subţiorii sau inima. Astfel, avem acelaşi prognostic, ajuns în literatura română prin două căi deosebite: unul prin traducerea unui original german, prin intermediar rusesc, şi altul desigur de provenienţă slavă de sud. Fără îndoială corespund „doftoriile" noastre mai mult sau mai puţin „liecebnicilor" slavice, cari au fost de timpuriu traduse în limba română împreună cu celelalte părţi apocrife ale sbornicelor slavone, cu cari se aflu mai totdeauna împreunate. Novakovic a publicat estracte din diferite „liecebnice" slavone[8]. Ajungînd la noi, tocmai această parte a fost mai. mult modificată, căci fiecare copist a mai adăugat rezultatele pretinselor esperienţe ale cunoscuţilor şi prietinilor săi şi de aci se esplică asemenea diversitatea cea mare între diferitele texte şi mulţimea leacurilor recomandate pentru una şi aceeaşi boală. Interesant ar fi de a strînge toate aceste texte la un loc, a le studia într-un mod comparativ şi a le readuce întru cît se poate la prototipele slavone sau occidentale şi, în sfîrşit, la cele greceşti medicale, ieşite din şcolile lui Hipocrat şi Galen.

Din manuscriptul nostru de la 1784, comunicăm aci o singură doftorie, importantă printr-aceea că ne arată cum a intrat în popor legenda despre somnul cel lung al lui Avimeleh, studiat de noi mai sus:

Omul ce nu poati dormi [9]

Să scrii într-o cărămidă vechi, de la biserică, de unde se închină preotul, şi să scrii aceste cuvinte: sfîntul Dumnezău! cel ce ai dat somnul lui Adam în rai şi lui Avimeleh la Parminon 70 ani şi celor trei cuconi ce au dormit 370 de ani, fă somnul, doamni, şi cu acest om. Şi cărămida să o pui la capătîi.

[8] St. Novakovic, *op. cit.*, p. 504- -510.
[9] F. *192*~

Dar noi mai posedăm, afară de manuscripte, încă şi edițiuni tipărite de doftorii, dintre cari cea mai veche este cea intitulată *învățătură pentru multe meşteşuguri, tradusa din teşeşte de către Gavril Vinețchi şi tipărită la 1806.* Cît de mare preț s-a pus pe aceste *învățături* ne dovedeşte faptul câ posedăm noi o copie manuscriptă ce s-a făcut la 1816 după tipar. A doua edițiune amplificată s-a făcut la 1824. Aceste învățături nu sînt însă toate relative la boale, ci sînt şi învățături de economie casnică învățături pentru boale la cai etc. şi se apropie astfel, oareşicum, de caracterul compilațiunei din calendarul manuscris de la 1784. Doftorii pentru om sînt în special numerile 45 — 93, ediția întîi, şi nr. 52—102, ediția a doua; numerile precedente şi cele ce le urmează sînt, precum să numesc în calendare, „curioznice arătări" privitoare la economia casei.

Numai cîteva esemple: ,

Nr. 46. Pentru arsuri sau brîncă:

Să iai săpun şi inimă de ridiche să ungi locul cel bolnav;

să iai sînge de iepure şi rachiu să ungi locu' cel bolnav;

muştar alb, pisat mărunt, şi lapte dulce, să speli locul acela.

Nr. 48. Pentru durere de ochi:

să iai de la spițărie zeamă de helidonia, adică buruiana rîndurelii, şi cu zeama aceea să speli ochii;

chiag de ied să-1 bei şi cu zeamă de țilidonie, să te ungi pă lîngă gît;

chiag de ied să-1 pui pă foc, si să şăzi cu ochii, să te abureşti;

să pisezi ceapă, să amesteci cu miere, să pici în ochi;

să pisezi pelin, să faci blastor şi noaptea să pui la ochi;

coaje de pepene galben, să-1 pisezi să pui la tîmple şi, puind pă o cîrpă, să pui la ochi.

Nr. 54. Pentru durere de cap:

Rută cu unt de rozmarin să iai şi să pisezi, să amesteci cu oțet, să faci blastor, să pui la cap;

năramză să iai ca talerul şi să pui cafea pisată pe deasupra şi să faci trei blastori: doi să pui la tîmple şi una la frunte, şi vei vedea folos;

iar negăsind năramză, să faci de gulie ci cu cafea;

albuş de ou cu lapte de fămeaie şi untdelemn să pui la frunte;

rumianec, adică muşățel de la spițărie, să-1 fierbi, să oblojeşti capul;

Din spuneri pentru economia casnică mai dăm şi aci cîteva esemple pentru caracterizarea lor:

Nr. 105. Pentru vin, să nu să strice, şi de se va strica, poate ca să-1 dreagă:

Limpezeala vinului, cînd vei vrea să-1 limpezeşti, să iai o cinzeacă de oțet de vin şi să-1 arunci în butie, şi să va limpezi vinul;

să iai şaoa de la cal asudat ori pătura de subt şa, numai să fie asudată; încă fiind caldă să 6 pui pă vrana butii şi să va limpezi vinul.

Nr. 149. Pentru oi sau vite mărunte, să nu le strice lupul:

Să iai carne de lup, s-o moi în apă şi cu acea apă o dată sau de două ori să speli vitele la gît şi la spinare. Acest sicret s-au cercat de un filosof de la Dania etc.

Tot de acelaşi calibru, însă diferit oareşicum în privința doftorielor, este cartea *Dohtor de casă, culese din mai multe cărți pentru folosul obştesc de un iubitor de bine al omenirii,* tipărit la 1846. Precum zice însuşi autorul, „că cele ce sînt scrise aice nu sînt adunate duprin gura babelor — deşi ele o să-şi cunoască multe buruieni de ale lor — ci sînt culese şi alese duprin cărți dohtoriceşti, cunoscute de bune şi cercate de mai mulți pătimaşi cu folos". Dohtoriile de aci sînt asemenea şi „pentru lucruri din casă", „pentru vinuri", „pentru cai" etc. >

Doftorii de tot felul s-au publicat în *Săptămîna*[10], a căror valoare ştiințifică este aceeaşi ca a doftorielor cercetate pînă acuma. *Medicina practică* a lui Dionisie Piru Tesalianul, tradusă în româneşte de D. Cornea[11], conține în voi, II o sumă de rețete şi doftorii care se aseamănă cu cele uzitate pînă azi de popor.

în sfîrşit, mai pomenim *Calendarul descîntecelor, coprinzînd descîntece pentru toate boalele interne, răni, umflături, bube, scrinteli, o mulțime de mijloace pentru economia casnică, relativ la boalele vitelor, la semănături etc,* Bucureşti, 1882. Limba în care sînt scrise doftoriile din acest calendar este departe de a fi populară şi materia medică este puțin estetică ; şi astfel pierde o parte din importanța ce au aceste cărți de medicină populară, căci afară de importanța lor, ca nişte

[10] ***Foaia sătească*** editată de C. Negruzzi, Iasi 1854

[11] Iaşi, 1849.

cărţi populare, ele mai sînt importante şi prin mulţimea numirilor române de plante ce conţine.

Pe scoarţa sbornicului nostru de la 1779 se află, în sfîrşit, fragmentul unei doftorii care se regăseşte puţin schimbată în *Vohtorul de casă* de la 1846, şi cu această doftorie încheiam capitolul doftorielor.

Să mai adăogăm aci şi următoarea răţetă, rînduită de dohtorul spiritual, tămăduitoare pentru toată patima sufletească [2]:

Reţetă sufletească

Să ia pătimaşul de la spiţăria atotţiitorul: credinţă, răbdare, frică şi nădejde şi să le piseze pe toate acestea în pioa supunerii, să le cearnă cu sita conştiinţei, să le fiarbă în vasul uitării, să le mestece cu lingura chibzuirii, să le strecoare prin pînza rezonului, să le soarbă cu paharul mulţumirii. Pe urmă să-şi aştearnă salteaua virtuţii cu cearşaful moralului şi să se acopere cu plapoma zmereniei, avînd perina prevăzului; şi, după ce va scoate năduşala răului prin nevoinţe, să se şteargă cu şervetul liniştirii şi apoi să se îmbrace cu hainele bunei vieţuiri, şi va fi sănătos.

CONCLUZIUNE. BASME

Precum se revarsă toate rîurile într-un ocean mare, care le înghite pe toate şi se hrăneşte din toate, aşa se revarsă şi toate rîurile fanteziei populare într-un singur ocean mare, în basmele în cari se concentrează tot ce am studiat pînă acuma; şi astfel formează basmele concluziunea naturală a acestei cărţi. Printr-acest mod de a vedea ne deosebim noi de toţi scrutătorii moderni cari s-au ocupat cu cercetarea profundă a basmelor.

Teoriile principale în privinţa originei basmelor sînt două: una, teoria mitologică reprezintată prin Grimm şi şcoala lui, şi cealaltă, teoria migraţiunei, reprezintată prin Benfey. Cel dintîi vede în basmele rămăşiţele mitologiei antice a fiecărui popor şi astfel figurile din basme nu sînt altceva decît zei travestiţi şi, la urma urmelor, fenomene personificate ale naturei. Din acest punct de vedere sînt basmele de o origine mult mai veche decît creştinismul şi asemănarea ce esistă între basmele diferitelor popoare se esplică prin identitatea de idei mitologice ce se admite de către şcoala mitologică la toate popoarele indo-germanice; ceea ce a rămas însă pînă astăzi nedovedit. Benfey esplică, dimpotrivă, atît originea cît şi asemănarea basmelor între dînsele prin migraţiune, căci susţine că au venit din India în Europa abia pe la secolul al X-lea al erei noastre, împreună cu celelalte cărţi populare, pomenite de noi în partea întîi.

Noi, din parte-ne, înclinăm către teoria migraţiunei, dovedită pînă la evidenţă pentru o parte însemnată a literaturei populare moderne. Nu admitem însă termenul pus de Benfey şi nici nu credem că au venit toate în forma de basme, ci noi voim să dovedim că o mare parte din basmele actuale, dacă nu cea mai mare parte, s-au dezvoltat din novele şi povestiri pe cari poporul, cu încetul, le-a schimbat în basme, înzestrînd pe eroii acelor povestiri cu trăsături fantastice şi cu facultăţi supranaturale luate sau din credinţele vechi, sau din cercurile literaturei apocrife şi romantice. Greutatea cea mai mare în cercetarea analitică a basmelor constă întru aceea de a recunoaşte pătura mitologică ce se presupune ca bază sau cel puţin ca o cauză principală a transformării lor. Aci păcătuieşte şcoala mitologică, care vede în toate numai mitologie, pe cînd cercetarea istorică ne arată că cea mai mare parte din aceste elemente pretinse mitologice, şi prin urmare foarte vechi, sînt din contra, de origine literară şi prin urmare relativ foarte noi. în cursul cercetărilor noastre, nu o dată am atras atenţiunea asupra acestui punct, arătînd des originea cutărui basm, izvorul cutărei figuri sau element din basme şi credem de ajuns reamintirea acelor observaţiuni pentru a recunoaşte originea literară a unei sume de elemente constitutive ale basmelor.

De altă parte, asemănarea cea mare şi uneori identitatea ce esistă între basmele tuturor popoarelor ne dovedeşte că şi fondul acestor basme, departe de a fi din timpurile preistorice, mitologice, este din contra, asemenea, mult mai modern. Căci cu cît un element comun popoarelor indo-germanice este mai vechi, cu atîta mai mult s-a schimbat şi s-a modificat într-un mod aşa de radical, încît înrudirea sa la acele popoare a trebuit să fie descoperită în urma de

cercetări profunde^ cum ni-o arată, bunioară, limbistica^ Abia după atîtea secole de cercetări, adeseori curioase, asupra relaţiunei limbelor între dînsele a reuşit Bopp în secolul nostru să dovedească că toate limbile Europei stau în strînsă legătură cu unele limbi orientale şi că toate sînt fiicele uneia şi aceleiaşi limbi primitive. . \ <

Dacă dovedim deci pentru unele basme originea novelistica a fondului lor, atunci se esplică şi asemănarea lor la diferite popoare; căci, în acelaşi mod precum au ajuns celelalte poveşti, din gură în gură şi din literatură în literatură, tot în acelaşi mod şi mai în aceeaşi vreme au venit şi acele poveşti care erau mai potrivite cu dispoziţiunea fantastică a poporului. De aceea se aseamănă şi fondul basmelor, numai haina; le deosibeşte. Această haină însăşi nu este altceva decît o ţesătură compusă din diferite elemente li.tetare ce au venit din diferite părţi de au înrîurit asupra fantezi^ijpapojiului.,J*taba, de altă parte, cu idiotismele şi cu particularităţile ei, săvîrşeşte apoi actul de asimilare. Cercetînd basmele din acest punct de vedere, vedem că acea asemănare este p asemănare concentrică, adică luînd de esemplu un basm român, vedem că se aseamănă mai mult cu acel al popoarelor învecinate, cu cari stă poporul nostru într-un vecinie schimb mutual, şi că acea asemănare scade cu atît mai mult cu cît înaintăm la popoarele mai depărtate. Noi ne mărginim deci aci a căuta la unul sau la două esemple :din literatura noastră română originea literară a fondului lor. înainte însă de a intra în cercetarea basemelor, să aruncăm o scurtă privire asupra literaturei respective române. ,

Colecţiunea cea mai veche de basme române este aceea pe care au publicat-o fraţii Schott [1] în traducţiune germană. Culegătorii au însoţit această colecţiune cu observări mitologice, analoage cu acele ale şcoalei Grimm. Cel dintîi care a publicat un basm român este N. Filimon, autorul romanului cultural *Ciocoii vechi şi noi.* Basmul său, intitulat *Omul ele piatra,* s-a publicat în *Ţăranid român,* redactat de I. Ionescu. Printr-aceasta a dat impuls d-lui P. Ispirescu, vestitului şi smeritului nostru „culegător tipograf", de a publica în acelaşi ziar două-trei basme, editate apoi ca o

[1] Arthur und Albert Schott, *Wallachische Marcheri,* Stuttgart und Ttibingen, 1845.

broşură' deosebită, Bucureşti, 1862. La 1872 apăru apoi voi. I din *Legendele şi basmele românilor* ale aceluiaşi, şi la 1876 fasciculele I—II ale volumului al doilea. în sfîrşit, a publicat acuma, la 1882, un volum respectabil de basme române [2] format din basme editate şi de tot pe atîteabaşmo inedite. Sub influenţa primei broşuri a d-lui Ispirescu, a cules d; I. C. Fundescu o sumă de basme, împreună cu snoave şi ghicitori, şi le-a publicat pentru prima oară la 1867; ediţiunea a doua, adăogită, s-a făcut la 1870 şi a treia la 1873. Teodori M. Arsenie a făcut de asemenea o colecţiune de „basme sau istorii populare", voi. I, ed. a doua, Bucureşti, 1874, voi. II, Turnu-Măgurele, 1874. Afară de aceasta s-au mai publicat basme în calendare, prelucrate mai cu seamă de N. D. Popescu; aşa la 1874, 1876, 1877, 1878, 1880 şi un calendar deosebit la 1877. Cu o dibăcie oarecare a tradus L. Wolff mai multe basme germane în limba română, ceea ce pomenim aci însă numai în treacăt. Basme moldovene, in graiul cel mai plastic popular a cules şi publicat Creangă; nu mai puţin poetice şi frumoase sînt cele de I. Slavici; basmul *Zîna zorilor* este unul din cele mai frumos povestite basme române. Basme au mai fost publicate în diferite ziare periodice. ,

Afară de aceste basme prozaice, mai avem în literatura română şi cîteva basme versificate, şi adică *A rghir şi Elena,* un basm unguresc versificat de I. Barac şi tipărit pentru întîia dată la 1800 şi de atuncea cel puţin de cincisprezece ori dacă nu mai mult, şi a ajuns o adevărată carte populară, citită şi recitită de popor. Originea ungurească a acestui basm se afirmă prin aserţiunea lui Asboth [3], cum că este unul din basmele cele mai populare din Ungaria. Al doilea basm este *Povestea povestelor* de Stamati, publicată mai întîi, deosebi, Iaşi, 1843, şi apoi cu titlul *Ciubăr-vodâ* în *Muza românească*\ [4]. în sfîrşit, mai pomenim basmul *Fata fără trup,* versificat de d. Ronetti-Roman în poema sa *Radu* [5]. Basmul

[2] Vezi [recenzia lui Gaster la voi. *Legende sau basmele românilor adunate de P. Ispirescu,* Ijhicuresti, 1882, în] *Revista pentru istorie, arheologie si filologie,* I (i882), fâsc.l/p. 238-240. \.

, [3] O. Asboth, în *Archiv fur slavische Philologie,* IV (1879)., p. 625, n. I.

[4] C. Stamati, *Muza românească,* Iaşi, 1863, p. 72— 143.

[5] Ronetti Roman, *Radu,* Bucureşti, 1878, p. 23.--27. ;.

însuşi e luat din cartea lui Kunisch[6], care a publicat în traducere germană două basme inedite române, fără a indica izvorul de unde le-a luat. Amîndouă însă au reintrat în literatura română, căci unul este ***Fata fără trup,*** şi celălalt, ***Fata în grădina^ de aur***[7], a inspirat d-lui Eminescu poema sa ***Luceafărul,*** întocmai precum am observat-o la cîntecele populare^ tot aşa ar trebui culese şi aci toate variantele unuia şi aceluiaşi basm din aceste colecţiuni.

Iată acuma povestea ***Hoţu împărat*** din colecţiunea ddui Ispirescu[8]. Acest basm nu este altceva decît străvechea poveste egipteană, comunicată de Herodot[9]:

Rhampsinit puse de i se zidi o hazna împărătească; meşterul lăsă o piatră necimentată care se învîrtea în jurul ei şi spuse fiilor său cu limbă de moarte că de acolo vor putea lua cîţi băni vor voi. Copiii se folosiră de govaţa tatălui lor. împăratul însă, simţind că-i lipsesc banii şi văzînd zidul neatins, nu putea să-şi esplice lucrul şi puse curse ca să prinză pe hoţi. Din cei doi fraţi cari furau, a fost unul prins şi, ca să nu se recunoască, puse pe celalt de-i tăie capul. Ca să descopere pe hoţ, atîrnă împăratul trupul mortului la vederea tuturor; muma sa dojenea pe celalt frate că-1 va spune împăratului dacă nu va aduce trupul fratelui său. Prefăcîndu-se că-i scapă vinul din butoaie tocmai înaintea străjerilor ce păzeau trupul, îi îmbată, fură mortul şi tăie jumătatea barbei fiecărui străjer. împăratul puse apoi pe fata sa într-un cort pe piaţă şi spuse că oricine va veni la dînsa, să-1 priimească, dar numai cu condiţiunea să-i povestească hoţia cea mai mare ce a făcut. Hoţul vine şi dinsul şi-i povesteşte toate isprăvile sale dar, cînd voi ea să-1 apuce, lăsă el în mîna ei mîna fratelui său celui mort, pe care o adusese el cu sine. împăratul, văzînd atîta viclenie, făgădui hoţului iertare şi bună priimire dacă se va arăta înaintea lui, şi dacă veni, îi mai dete şi *fiica,* sa în căsătorie.

Această poveste a lui Herodot intră în literatura europee abia în Evul mediu, prin mijlocirea lui ***Sindipa*** care, în una din prelucrările sale (în cea franceză), conţine şi această poveste. Precum crede Landau[10], a ajuns în această colecţiune prin comunicare din gură în gură, deoarece cunoştinţa limbei şi literaturei greceşti nu era pe atuncea răspîndită în Europa. De timpuriu a ajuns apoi *novelă* italiană, localizată în Italia, aşa în *Pecorone* al lui Ser Giovanne[11], la Bandello etc. Şi Boccaccio, vestitul novelist, cunoaşte şi introduce aceeaşi poveste, însă cam schimbată în *Decamerone*[12]; tot aşa, a devenit baza unui roman francez vechi, localizat în Franţa. Din novelele aceste s-a născut, fără îndoială, şirul întreg de basme din care unul este basmul nostru românesc. Aşa la italiani, la norvegieni, la germani, ruşi etc, precum se vede apriat din adnotaţiunile lui Grimm la basmul german, şi ale lui Afanasiev la cele ruseşti din colecţiunile lor. La noi s-a mai amplificat şi s-a mai dezvoltat acest basm, combinîndu-se cu elemente luate din alte basme. Acest fenomen de contopire şi de amalgamare a două şi mai multor basme într-unui singur este prea cunoscut pentru a-1 mai demonstra aci.

Trecem acuma la al doilea basm, studiat de noi în partea întîi, în legătură cu un şir întreg de romanţe, poveşti, legende şi minuni, cu ocaziunea *Ghenovevei*[13]. Esenţialul celor mai multe poveşti etc. dintr-acel şir este dragostea împăratului către propria sa fiică şi persecuţiunea ei, uneori esprimată prin tăierea mîinelor. Restul e luat din alte poveşti, dar fondul se recunoaşte cînd mai clar, cînd mai schimbat, după subiectivitatea povestitorului. Fondul acela îl regăsim iarăşi în poveştile egiptene ale lui Herodot[14]. El ne povesteşte că Mycerinus se îndrăgosti de propria sa fiică; fata se spînzură de ruşine şi tatăl ei o înmormîntă într-o vacă de lemn poleită cu aur. Muma ei, supărată pe slugile care au ajutat pe împăratul, porunci de li se tăiară mîinile, şi astfel se făcu şi cu statuile lor.

Aci avem elementele principale ale basmelor, novelelor etc, numai cu mica schimbare că mîinile se tăiară fiicei şi

« R. Kunisch, *Bukarest und Stambul,* Berlin, 1860, p.| 194-2C

[7] *Ibidem,* p. 180-193.

[8] P. Ispirescu, *Legende sau basmele romanilor,* Bucureşti, îso^, p. 356-379.

9 Herodot, *Ist.,* II, c. 121.

[10] M. Landau, *Quellen des Decamerone,* Viena, 1869, p. 24.

[11] Giornata IX, novella 1.

[12] Giornata IV, novella 2.

[13] Vezi mai sus, p. 80-87.

[14] Herodot, *Ist.,* cartea II, cap. 131.

nu slugilor. Ba chiar din vaca de lemn în care se înmormîntează trupul mort al fetei s-a făcut haina de lemn în care se înveleşte, în unele variante, fata de împărat. Din poveste locală egipteană s-a făcut romanţul Apollonius din Tyra, localizat în Antiohia, apoi în Bizanţ, romanţul Elenei; localizat în Franţa a devenit minunile Maicii Domnului şi, în sfîrşit, se resfiră într-un şir nenumărat de basme la toate popoarele, căpătînd pretutindenea coloritul naţional.

întrebarea cum s-au răspîndit aceste basme se desluşeşte acuma foarte uşor, îndată ce am stabilit paralelismul între basme, novele sau povestiri. Tot aşa precum au ajuns acestea la noi, atît prin scris cît şi prin viul grai, tot aşa au venit şi basmele. Cu atît mai uşor putem admite aceasta, cu cît pretinsa sumă însemnată de basme ce se află răspîndită pe suprafaţa pămîntului se reduce, dacă nu tocmai la 40 de formule, precum a încercat Hahn a le reduce, dar sigur cel mult la 80—100 de formule; din combinaţiunea multiplă a acestora se compune acea varietate mare de basme. Cît de mică este acuma această sumă faţă de numărul însemnat de novele, poveşti şi snoave pe care le-am văzut colindînd de la un popor la altul!

Comunicarea pe calea literară, chiar de astfel de novele, am dovedit-o noi în această carte îndeajuns. Ca să reamintim un singur esemplu, ne ajunge a pomeni *Dracul şi femeia*[15], unde am arătat trecerea ei în basm; la esemplele aduse mai sus, mai pomenim aci că o paralelă română întocmai cu povestea se află în *Şezătoarea* lui Iosif Vulcan[16], culeasă din gura poporului român din Transilvania. Cît priveşte acuma comunicarea basmelor prin graiul viu, vom povesti aci un fapt destul de interesant, care ne va arăta una din căile de comunicare cari duc de la un popor la celalt. Noi datorim acest fapt d-lui I. Bianu care ne-a povestit cum că fiind încă copil, auzise că trieşte într-un sat oarecare în Transilvania, nu departe de locul şederei familiei sale, un povestitor vestit de basme. Acel povestitor spunea nişte basme nemai auzite pînă atuncea şi lumea venea, cu mic-cu mare, să asculte basmele acele şi îi plătea pentru povestirea lor. Aşa le-a auzit şi d-l Bianu ca basme, în copilărie; dar

15 Vezi mai sus p. 91-92.
16 An VI (1880), p. 186-187.

acele basme, precum a recunoscut mai tîrziu, nu erau însă altceva decît epizoade din poemele lui Tasso şi Ariosto, devenite basme şi poveşti populare în Italia. Povestitorul nostru român slujise ca soldat în armata austriacă şi făcea parte din garnizoanele staţionate în Italia. Ca veteran s-a întors acasă şi, aducînd cu sine basmele auzite acolo, le-a introdus cu încetul în cercul basmelor române şi astăzi fac parte din proprietatea literară a poporului. Soldaţii şi negustorii erau mijlocitorii cei mai de frunte în timpurile trecute şi lor se datoreşte în mare parte trecerea fondului de la un popor la altul. Asimilarea a făcut-o însuşi poporul,, îmbrăcînd materialul în haina naţională. în locul calului Baiard s-a putut pune, în esemplul de faţă, calul năzdrăvan din basmele române, care scapă pe Făt-frumos din toate primejdiile, întocmai precum scapă Baiard pe Roland; Fata Morgana a fost înlocuită prin Zîna zorilor, vrăjitorii prin zmei şi aşa toate celelalte figuri şi persoane din basmele italiene, şi tocmai aşa s-a întîmplat, fără îndoială, cu toate basmele ce au intrat în literatura română.

Elementele naţionale, de altă parte, reprezintă suma de idei şi concepţiuni, izvorîte şi luate atît din romanţuri, cît şi din apocrife şi din întreaga literatură populară religioasă, care a intrat în popor înaintea basmelor şi s-a asimilat cu dînsul, şi care intră tot mereu.

Dacă am rezuma acuma toate elementele basmelor a căror origină literară a demonstrat-o în cursul dezvoltărilor din această carte, am avea o sumă respectabilă de atari idei si concepţiuni, considerate pînă acuma ca urme ale mitologiei antice. Ca să pomenim numai unele, apa vie am găsit-o deja în *Alexandria,* calul zburător, cimilituri, întrebări isteţe în cercul solomonic şi în dezvoltările ulterioare ale acestui cerc. Prevestiri şi întîmpinări, credinţe astrologice şi alte credinţe din suma cărţilor înşirate şi studiate mai sus, şi astfel putem susţine, cu drept cuvînt, că basmele sînt vîrful piramidei făcute din întreaga literatură populară; într-însele culminează literatura romantică, etică şi religioasă şi se manifestă învederat legătura acestora între dînsele şi influenţa adîncă ce esercită asupra spiritului omenirei.

NOTE

Introducere

(1) Introducerea cărţii lui Gaster are o importanţă. denc;phnă..prin faju^ că încearcă să utilizeze în evaluarea literaturii populare un critoiu^niţax, care este (considerat astăzi, retrospectiv) unul sociologic, privind lucrurile din punctul de vedere al consumatoruluIITal destinatarului. Din această jperspectivă este perfect îndreptăţită tratarea împreună a unor texte ca baj^ele,~~lftiic^ cărţi ale unor autori reali şi bine cunoscuţi, care au devenit insă adevărate cărţi de colportaj, cum e 'Ghenoveva de Brabant de pildă. încercările moderne de c^cumjcriere_a OuTîujri^opular spaţiului cultural şi a „mentalităţii" care o defineşte, revin de fapt la cuprinderea" largă a fenomenului, aşa cum a practicat-o •Gaster, abandonînd clasificările artificiale după „origini". Pentru cititorul hărţii populare de acum două sau trei veacuri era indiferent dacă autorul textului cu care se desfăta e cunoscut sau nu.

Cartea lui Gastp,r,reprezintă^şip încercare remarcabilă de a contribui jjL5J^"*- ^-rq-ctgndnţ spftrifir, si a fizionomiei proprii a culturii populare ^româneşti, punînd premisele unei idei care a fost cu prisosinţă demonstrată •djLa/hinci: a,c,e^„£ăjialţurg. noastră nu este „întîrziată" faţă de cea occidentală, ci este altfel decît ea, că a avut — pînă în secolul trecut — alte criterii pentru că a beneficiat de alte condiţii de dezvoltare. De aici şi patriotismul implicit^cj^tijjde^ată, pe care l-a intuit bine Iorga citind „les belles paroles^din introducerea aceata în cuvîntul înainte al broşurii sa.le din 1929 despre cărţile populare româneşti: „Cartea aceasta ... are ca scop principal modificarea opiniunei generale în favoarea noastră" *(Livres popuîaires,* p. 1-2).

(2) Literatura *romantică,* adică romanescă, este cea pe care astăzi o plasăm sub zodia beletristicului, literatura de „desfătare" cum o numeşte Al. Duţu, care nu urmăreşte un scop imediat, direct (pedagogic, ştiinţific, moral ş.a.).

Alexandria

(1) De la apariţia cărţii lui Gaster, cercetările privind *Alexandria* aut progresat substanţial, atît în domeniul comparat, cît şi pe teren românesc-Gaster însuşi a revenit în cîteva rînduri, în *Chrestomatie* şi în a sa *Geschichte der rumänischen Literatur,* din lucrarea coordonată de G. Grober, *Grundriss' der romanischen Philologie,* Strassburg, 1896, voi. II, fasc.3, p. 262 şi urm., (asemenea reveniri şi completări se fac pentru toate textele aflate aici îrt discuţie; ele sînt oricum depăşite de cercetarea ulterioară, aşa că nu le mat menţionăm în continuare).

Cele mai substanţiale studii se datoresc lui N. Cartojan, care a şi editat textul de bază: *Alexandria în literatura românească,* Bucureşti, 1910, şi *Alexandria în literatura românească. Noi contribuţii,* Bucureşti, 1922; acestea au fost completate în cîteva chestiuni de filologie de V. Bogrea, *în jurul „Alexandriei"*, (text reluat în voi. *Pagini istorico-literare,* ed.. M. Borcilă şi I. Mării, Cluj-Napoca, 1971), *loan Asen în ,^lexandria românească (Revista istorică,* 1920), *Răspuns la „răspuns"* (al lui N. Cartojan, în *Societatea de mîine,* 1925), *Contribuţii la onomastica „Romanului lui Alexandru" şi „Romanul Trolei" {Graişi suflet,* 1927) etc. Sinteza generală cea mai largă rămîne cea din 1929, în primul volum al cărţii lui N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească* (ed. a II-a, Bucureşti, 1974, p.269—, 290), cu completările lui M. Moraru în postfaţa sa la voi. II, p. 501 şi urm. Ultima ediţie a textului în *Cărţile populare în literatura românească,* ediţie-şi studiu intrductiv de I.C. Chiţimia şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1963, voi. I, p. 5—84. Pentru bibliografia generală a problemei, manuscrise şi-ediţii, precum şi studiile critice pînă în 1970, cf. Mihail Moraru şi Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a literaturii române vechi. I. Cariile populare laice,* partea întîi, Bucureşti, 1976, p. 55— 116. De adăugat aici: G.Istrate, *Cînd a apărut prima ediţie româneasca a „Alexandriei",* în *Anuar de lingvistică şi istorie literară,* XXIV (1976), Cătălina Velculescu, *Viaţa patriarhului Nifon şi „Alexandria",* în *Revista de istorie şi teorie literară,* XXVI (1977), nr. 1 şi *„Alexandria" aus dem Sicht von Neagoe Basarab und Antonio de Guevara,* în *Synthesis,* VIII (1981). Pentru receptarea cărţii şi valoarea ei simbolică vezi şi mai vechea comunicare a lui N. Iorga, *Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la români, cu privire specială la legăturile „Alexandriei' cu Mihai Viteazul,* Bucureşti, 1915; mai recent, Ileana Bitay, *Figura lui Alexandru Macedon în cultura ţării noastre,* în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Historia,* VII (1965), fasc. 1. j.=

(2) Supoziţia lui Gaster s-a dovedit corectă; cel mai vechi manuscris al *Alexandriei* pe care îl cunoaştem astăzi este din 1620: ms. 3821 de la Biblioteca Academiei.

(3) *Graiul solului tătăresc* ...este o traducere a lui Miron Costin din *De rebus Alexandri regis Macedonum,* a lui Ouintus Curtius, redactată prin 1671— 1672. Gaster citează un manuscris care grupează atît cronica lui Miron Costin, cît şi pe aceea a fiului său, Nicolae, dintr-o categorie foarte obişnuită în tradiţia manuscrisă a cronicii; e vorba, probabil, de manuscrisul aflat astăzi sub cota ms. 260 1 la Biblioteca Academiei, scris de Axinte Uricariul la începutul sec. al XVIII-lea.

(4) In *Hronicul româno-moldo-vlahilor,* Cantemir vorbeşte de Ouintus Curtius, care ,,au scris istoria lui Alexandru Marele Makedon, a căruia împărăţie şi fapte au stătut mai înainte de Cvintus Curtius a 360 ani" {cf. *Hronicul româno-moldo-vlahilor,* voi. II, Iaşi, 1836, p. 69 — 70).

(5) Ediţia apărută la Movilău nu este din 1697, cum o înregistrează bibliografia lui D. Iarcu, ci din 1696: colofonul cărţii oferă data exactă a tipăririi: „ 15 ghenarie 1696".

(6) Deşi multă vreme ideea lui Gaster a fost acceptată, cel puţin tacit, se pare că atît cuvîntul, cît şi înţelesul său sînt mai vechi în limbă decît de la traducerea *Alexandriei,* iar etimologia probabilă indică 6 origine turanica (cf. Dan Sluşânschi, *Avatarurile unei etimologii-, căpcîn-căpcăun-cătcăun,* în *Limba română,* XXV, 1976, nr. 2).

(7) Pentru „apa vie", vezi mai pe larg Ov. Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* Bucureşti, 1976, sub voce.

(8) Aşa cum menţionam în trecere *în Nota asupra ediţiei, VorocLva a prea înţeleptului garamanţilor către marele Alexandru* nu este o „dezvoltare a unei părţi din *Alexandria",* pe care am datora-o „cronicarului nostru Nicolae Costin" etc, ci reprezintă o parte integrantă din textul lui Guevara pe care N. Costin 1-a tradus cu fidelitate în *Ceasornicul domnilor,* cap. XX din partea a treia. Nu este mai puţin adevărat că Gaster este primul cercetător care atrage atenţia asupra acestei opere a lui N. Costin, recent reeditate de G. Ştrempel: N. Costin, *Ceasornicul domnilor,* Bucureşti, 1976.

Varlaam şi Ioasaf

(1) Pentru inventarul manuscriselor, ediţiilor şi bibliografia critică pînă în 1970, vezi: M. Moraru şi C. Velculescu, *op. cit.,* partea a doua, Bucureşti, 1978, p. 437 — 500. Textul lui Udrişte Năsturel a fost editat în 1904 de P. V. Năsturel, *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf;* un fragment dintr-un ms. de la 1791 în *Cărţile populare în literatura română,* ed. I. I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, Bucureşti, 1963, voi. II, p. 289-302. Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare* ... , voi. I, ed. a doua, Bucureşti, 1974, p. 291—311. Asupra evoluţiei acestui roman popular în spaţiul romanic şi

o sinteză, cu opinii originale, asupra originii sale, vezi Felix Karlinger şi Irmgard Lackner, ***Romanische Volksbucher,*** Darmstadt, 1978, p. 23—3L Ultima sinteză românească: Dan Horia Mazilu, ***Varlaam şi loasaf. Istoria unei cărţi,*** Bucureşti, 1981, 255 p.; de adăugat bibliografiei sale, pe lîngă. importata carte a romaniştilor austrieci citaţi mai sus, pentru domeniul arab: Daniel Gimaret, ***Le livre de Bilawhar et Budasf selon la version arabe ismaelienne,*** Geneve-Paris, 1971, şi G. Curatola, ***Balawhar e Budasf a Parma; una variante nella versione anteislamica},*** în voi. ***Zurvan e Muhammad»*** Venezia, 1979, p. 23—25, iar pentru cel român: Cătălina Velculescu, ***Les copistes de Transylvanie et les apologues de Barlaam,*** în ***Revue des etudes sud-est europeennes,*** XIX (1981), nr. 4.

(2) Aşa cum înclina şi Gaster să creadă, nu Ioan Damaschinul este autorul versiunii greceşti a romanului, cum a argumentat curînd după apariţia, acestei cărţi o,ientalistul H. Zotenberg, ***Notice sur le livre de Barlaam et Josaphat,*** Paris, 1886.

(3) Manuscrisul „pierdut" a fost regăsit în 1932 de Al. Lupeanu la Blaj şi se află astăzi sub cota ms. 109 la Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei. V. Grecu a arătat că el nu este scris în 1654, cum l-a datat Hasdeu pe baza unei însemnări greceşti de pe o foaie lipită ulterior, fără, legătură cu textul, ci de la sfîrşitul sec. al XVII-lea sau de la începutul celui următor. între timp, după ce a fost editat în 1843, manuscrisul a mai pierdut primele cinci file (pentru toate detaliile privind manuscrisul şi odiseea lui, **cf**. Dan Zamfirescu, ***Neagoe Basarab şi învăţăturile către fiul său Theodosie*** Bucureşti, 1973, p. 361-363).

(4) Despre manuscrisele vechi româneşti aflate în posesia lui Eminescu, precum şi influenţa lor asupra operei şi a gîndirii sale, cf. Al. Elian, ***Eminescu şi vechiul scris românesc,*** în ***Studii şi documente de bibliologie,*** I (1955).

(5) Ceva mai multe amănunte despre Vlad Boţulescu la N. Iorga, ***Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea,*** voi. I, Bucureşti, 1901, p.506—510.

(6) Asupra ***Cîntecului pustiei,*** Gaster va reveni, publicînd un text în articolul ***Colinde, cîntece populare şi cîntece de stea inedite,*** în ***Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,*** II (1883—1884), p. 321. Vezi bibliografia generală la N. Cartojan, voi. citat, p. 312.

Sindipa

(1) Asupra acestei cărţi populare, deşi foarte răspîndite, nu există un studiu de sinteză mai recent şi situaţia generală a cunoştinţelor noastre n-a evoluat mult după apariţia cărţii lui N. Cartojan, în 1938 (ed. a doua, voi. II, 1974, p. 353—369). Inventarul manuscriselor, ediţiilor şi al studiilor (pînă în 1970) poate fi găsit la M. Moraru şi C. Velculescu, ***Bibliografia*** citată, partea **a** doua, 1978, p. 407—436. Textul integral al celei mai vechi traduceri manuscrise cunoscute, din 1703, a fost editat în antologia lui I.C. Chiţimia şi D. Simonescu, ***Cărţile populare ...*** voi. I, p. 349—401. Pentru istoria ^ărţii, vezi B. E. Perry, ***The Origin of the Book of Sindibad,*** în ***Fabula,*** III (1959),. p. 1—94; pentru istoria cărţii la popoarele vecine, vezi studiile mai noi ale Afroditei Alexieva, **IlepeBO^HTe noBecxH H poMaHH OT TPBTOI,** **în *Studia Balkanica,*** VIII (1974), p. 121 şi urm. (la bulgari) şi George Kehagioglou, **o βuCavTivo<; Kai jieTa|3i)£avTivdg SuvciTrac,** în ***Graeco-arabica,'!*** (1982), p. 105-128.

(2) O traducere românească a apărut abia în 1969: ***Panciatantra,*** traducere şi prefaţă de Th. Siemenschi, în Biblioteca pentru toţi.

(3) în original, textul este evident greşit: „a fost tradusă ***Panciatantra*** deja 762 în sec. V în limba siriacă" (ed. 1883, p. 57); cum data 762 pentru traducerea lui Ibn al Moqaffa e corectă, oferită în chiar textul traducerii arabe, am eliminat acel „sec. V" care este, probabil, o scăpare a tipografului.

(4) Textul şi studiul versiunii slavo-ruse în **CTe<J)aHHT H HxHHjiaT.** Ediţie de O. P. Lihaciova şi I. S. Luria, traducerea textului grecesc de E.E. Grandstrem şi V. S. Sandrovskaia, Leningrad, 1969, 248 p. Ultima ediţie grecească: L.O.Sjoberg, ***Stephanites und Ichnelates. Uberlieferungs-geschichte und Text,*** Stockholm, 1962. ***Ştefanii şi Ihnilat*** **a** circulat şi în ţara noastră, **dar în** versiune grecească (cf. Olga Cicanci, ***Deux variantes grecques de l'oeuvre „Stephanites et Ichnilates",*** în ***Revue des etudes sud-est europeennes,*** X, 1972, nr. 3). Intr-o versiune turcă ***(Humayun-Name)*** a cunoscut-o şi Cantemir, **care** o citează cu acest titlu (cf. Ştefan Ciobanu, ***Dimitrie Cantemir în Rusia,*** Bucureşti, 1925, p.4). Pentru alte detalii, cf. cartea noastră ***Literatura română şi Orientul,*** p. 28—30.

(5) Gaster însuşi va reveni la chestiunea acestui text mai tîrziu: ***The Twelve Dreams of Sechachi,*** în ***Journal of the Royal Asiatic Society,*** 1900, **nr.** 3, p. 623—635; el va fi însă ignorat de toţi ceilalţi cercetători ai cărţilor populare, cu excepţia lui N. Iorga ***(Livres popuîaires dans le sud-est de VEurope,*** p. 37—38), care acceptă ideile expuse de Gaster în volumul de faţă. Ele sînt însă eronate, căci ***Cele 12 vise*** sînt un text cu totul independent de ***Kalila şi Dima,*** respectiv de ***Sindipa*** (cf. S. Oldenburg, Kt **Bonpocy o**6b HCTo^HHicaxb **CnoBa o ABeHa^iiani** CHaxt **HlaxaHmH,** în Kypnaji **MnHHCTepCTBO** Hayira. **IIpocBeiiţeHHfl,** 1892). Pentru alte detalii, cf. cartea noastră ***Literatura română şi Orientul,*** p. 45—47; un alt text semnalează Mircea Popa, ***Cărţi populare mai puţin cunoscute,*** **în *Transilvania,*** LXXXIII (1977), nr. 10, p. 40.

(6) Cartojan arată că versiunea românească nu putea proveni din tipăritura grecească de la 1744, cel mai vechi manuscris românesc existent — necunoscut însă lui Gaster la acea dată — fiind scris în 1703. Cea mai veche tipăritură grecească datînd totuşi din 1744, cum confirmă cercetarea lui G. Kehagiogîou (*op. cit.,* p. 119), rămîne de presupus că textul român s-a tradus după un manuscris.

(7) Tot N. Cartojan a corectat această afirmaţie, arătînd că Simion Pantea a fost doar cel care a finanţat tipăritura, nu traducătorul cărţii.

(8) Anecdota respectivă a fost publicată, înaintea lui Heliade, de Gh. Asachi în *Alăuta românească,* în 1838, cu titlul *Edeş. Istorioară orientală* {nr. 3, p. 27-30).

Bertoldo

(1) In sinteza sa, N. Cartojan, *(Cărţile populare,* ed. a Il-a, voi. II, p. 449—471)* a dezvoltat mai departe cercetările lui Gaster, atît asupra făspîridirii cărţii populare în lume, cît şi asupra relaţiilor sale cu literatura română, cultă şi populară. Bibliografia generală a problemei la M. Morarii şi C. Velculescu, op. cit., partea întîi, 1976, p. 182— 196. Originalul italian a fost recent reeditat de Piero Camporesi: Gi'ulio Cesare Croce, *Le sotilissime •asUizie di Bertoldo ...* etc, Torino, 1978. Textul românesc, după versiunea germană expurgată, în ediţia lui I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, *Cărţile populare ... ,* voi I, p. 237—265^ din tradiţia grecească, mai liberă, a reprodus M. Gaster un fragment dintr-un manuscris din 1779 în *Chrestomătia română,* Bucureşti-Leipzig, 1891, voi. II, p. 118— 122. Cercetările au progresat substanţial în ultimii ani prin contribuţia a două cercetătoare, Irmgard Lackner şi, în ceea ce priveşte raporturile ciclului cu folclorul românesc, Sabina Cornelia Ispas. Vezi Irmgard Lackner; *Das Volksbuch Bertoldo von Giulio Cesare Croce in Italien und Rumänien,* teză de doctorat la Universitatea din Salzburg, 1979, 380 p., nepublicată încă; idem, *Das Volksbuch Bertoldo in Rumänien,* Salzburg, 1981, 65 p.; idem, *Bemerkungen uber die rumänische Druckfassung des Volksbuch Bertoldo,* în *Revista de istorie şi teorie literară,* X X X (1981), nr. 2, precum şi *Romanische Volksbucher,* ausgewâhlt, hera usgegeben und tîbersetzt von Felix Karlinger, unter Mitarbeit von Irmgard Lackner, Darmstadt, 1978, p. 224—306; de asemenea. Sabina Cornelia Ispas, *Raporturi între literatura apocrifă şi creaţia folclorică literara,* teză de doctorat, Bucureşti, 1980 (nepublicată). Un manuscris nesemnalat încă, incomplet, din 30 aug. 1819, în Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi, sub cota ms. III —37, p. 4—79: *Curajul lui Beltodor.*

(2) Vechiul personaj care stă la originea lui Bertoldo,, Marcolf apare şi în româneşte, într-un text tîrziu, o traducere a lui C. Lecca probabil după un original neidentificat: *Nebunul cuminte, în Mozaicul,* I (1839), nr. 39, p. 613—625, şi nr. 40, p. 629—635; este, în esenţă, tot o variantă a „întrebărilor şi răspunsurilor".

(3) Volumul apărut la Veneţia în 1813 nu este cel mai vechi; cunoaştem un altul, anterior cu zece ani: **navoupviai** 6\|/nA6TaTai **BeptoASoo,** (tot la Veneţia , 1803) şi probabil există altele şi mai vechi.

(4) Textul cel mai vechi al unei traduceri româneşti a fost descoperit ulterior de I. Bogdan într-un manuscris aflat la Moscova, scris de Alex. Beldiman în 1774 (cf. I. Bogdan, *O traducere moldovenească din veacul al XVIII-lea a „Vieţii lui Bertoldo",* în *Convorbiri literare,* X X V , 1891, nr.4, reprodus în I. Bogdan, *Scrieri alese,* ed. G. Mihăilă, Bucureşti, 1968, p..482 — 488).

Halima

(1) Manuscrisele, ediţiile şi bibliografia generală pînă în 1970 sînt indicate de M. Moraru, C. Velculescu, *Bihliograjia* partea a doua, 1978, p. 307—334. Ultima ediţie (fragmentară) în antologia I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, *Cărţile populare ...* , vol.I, p. 403—450. Pentru o situare generală în context , cf. N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi II, ed. a doua, p. 369—398; elementele noi intervenite sînt amintite în cartea noastră *literatura română şi Orientul,* p. 52—60. Au apărut şi numeroase traduceri şi adaptări după versiunile occidentale ale celor *1001 de nopţi,* în special după Galland (urmat de E. Camilar în repovestirea sa) sau Mardrus (traducerea lui H. Grămescu, în BPT). O listă a lor (incompletă) în bibliografia lui I. Bădicuţ, în *Roman o-arabi ca,* I (1974). Nu exista nici o traducere românească direct după original.

(2) Pasajul exact, în *Murug ad-Dahab* de al-Mas'udi, este: „Există astfel de culegeri precum lucrările pe care le avem traduse din persană, din hindi şi din greacă. Am spus cum au fost alcătuite ele; cartea *Hezar Efsane,* al cărui titlu tradus din persană ar fi în arabă *Alf Khorafa* (o mie de poveşti), traducînd persanul *efsane* prin *khorafa.* Cartea aceasta este în general pomenită sub titlul de *Alf-laila wa laila* (o mie şi una de nopţi)".

(3) Se pare că versiunile cunoscute astăzi din *1001 de nopţi* nu sînt mai vechi de sec. XIII-XIV; în orice caz, ele au circulat întîi oral, povestite de povestitori profesionişti şi apoi scrise sub dictarea lor, ceea ce explică şi marile deosebiri existente între diferitele versiuni cunoscute (şi traduse în Europa), unele ajungînd să înglobeze şi alte texte similare, fapt care do-

vedeşte extraordinare putere de asimilare a acestui cadru (între ele chiar alte cărţi populate, predum *Sindipa* sau variante orientale ale acesteia, ca *Istoria celor 40 de'viziri). De* altfel, chiar între traducerile româneşti vechi, apar unele, plasate sub titlul comun de *Halima,* care n-au nimic comun cu acestea în afara cadrului oriental (cf. M. Anghelescu, *Les „Miile et une nuits" dans la- litterature roumaine du XVIIIe siecle,* în *Etudes arabes et islamiques,* II, 1, Paris, 1,975, p. 14-15).

(4) Cele douăsprezece volume ale primei traduceri într-o limbă europeană, cea franceză, pe care Antoine Galland o publică la Paris între 1704 şi 1717; ultimele sînt apărute postum, pentru că Galland moare în 1714. El traduce nu numai după un manuscris (parţial existent încă la Biblioteca Naţională din Paris), ci şi după o serie de poveşti pe care i le comunică un informator oral; călugărul maronit Hanna din Alep. în orice caz, traducerea lui Galland este foarte liberă, crrprinzînd omisiuni şi adaptări, comentarii şi explicaţii necesare pentru a putea prezenta cititorului european o realitate cu care acesta lua contact pentru prima dată, aşa.-cum a stabilit un cercetător după ce a confruntat manuscrisele de la Bibliotheque Naţionale cu traducerea sa: „Galland's additions were, however, dictated by the fact that he was writing with the European reading public in the forefront of his mind. He h'ad to annotate, as it were, and explain to them any Islamic habits or practices that came his way" (Rida Hawari, *Antoine Galland's translation of the Arabian Nights,* în *Revue de litterature comparee,* LIV, 1980, nr. 2, p, 159).

(5) - într-adevăr, în voi. VIII al traducerii sale, datorită libertăţii cu care operau pe atunci editorii în manuscrisele încredinţate spre tipărire, au fost incluse şi cîteva poveşti care nu erau traduse de Galland, ci de Petis de la Croix: *Istoria lui Ghanim,* cea a lui *Zaid aUAsnam* şi *Khodadad.* Toate celelalte volume însă, inclusiv cele apărute după moartea lui Galland, sînt traduse de el, aşa cum o atestă *Jurnalul* savantului, care nu era însă editat în momentul cînd Gaster îşi scria cartea.

(6) Traducerea lui Max Habicht, cu colaborarea lui Friedrich Heinrich von der Hagen, un cunoscut cercetător al vechiului epos german, şi K. Schall *Tausend und eine Nacht Arabische Erzählungen, zum ersten Mole aus eincr Tunesischen Handschrift ubersetzt,* nu urmează numai acel „manuscris tunisian", amintit în titlu şi ipotetic, pentru că n-a fost încă găsit, ci selectează poveştile din mai multe traduceri şi ediţii precedente, inclusiv a Ini Galland.

(7) Traducerea lui Galland, prin intermediarul rusesc al lui Filatov din 1763, stă la originea şi acelei mai vechi traduceri româneşti, din 1772 (care conţine doar o singură poveste; cf. M. Anghelescu, *Prima traducere românească din „Halima",* în *Limba română,* XXI, 1972, nr.3).

(8) Gaster ia drept bună indicaţia „traducătorului" Petis de la Croix şi atribuie cartea *(Les Miile et un jour. Contes persans,* Paris, cinci voi., 1710— 1712) unui „derviş Mocles". în realitate, Petis de la Croix a adunat în cele cinci volume mai multe texte de provenienţă diversă, persană, turcă sau arabă, între care nu este imposibil ca unele să fie apocrife. Nu există un studiu modern asupra acestui, subiect.

(9) în italiană au fost traduse po/eştile lui Petis de la Croix *(Novelle persiane divise in miile ed una giornata,* Venezia, 1720), ca şi cele ale lui Galland) *Novelle arabe divise in miile ed una notte,* în acelaşi an). Traducerea grecească, anonimă, a apărut în trei volume între 1757 şi 1762 şi a fost reeditată — semn sigur de succes — foarte repede, în 1777, 1792, 1803 etc. (cf. G. Kehagioglou, 'H Seuxepri Kai oi xpexeg **EKSOGSK; XOO** ›Apapi-**KOO** MUi9oXoyiKOu în'EXXrjVlKCt 1976). în 1791 a apărut o continuare, NeaxctXrijia în care traducătorul se „demască": este Polizois Lambanitziotis, fost slujbaş în Ţara Românească, la curtea lui Alexandru Mavro^ cordat.

(10) Aceste manuscrise se găsesc acam în fondul Bibliotecii Academiei, sub cota ms. 2636 (cel din 1782) , respecţi/ ras. 2587 (traducerea lui Rafail din 1783). Despre Rafail, harnic traducător şi copist, ca şi versificator J.Dan Smîntînescu, *Rafail Monahul,* în *Mitrop. Olteniei,^* (1958), nr. 1-2.

(11) Traducerea lui Gherciim Gorjan nu urmoază fidel textul *Halimalei* greceşti, ci introduce pasaje originale, înlocuind de pildă biografia lui Avicenna cu cea, alegorică, a lui Gh. Lazăr (cf. Martiri Naht, *Informaţii istorice şi sociale privitoare la români în „Halima" tradusă de Gherasim Gorjan,* în *Limbaşi literatură,* XXIII, 1969, p. 223 — 227).

(12) Traducerea lui Barac, într-o limbă prozaică şi întortocheată, a apărut între 1836 şi 1848.

(13) Textul traducerii lui Stanciu Gheorghiescu redă *Istoria celor trei mere* (nopţile 19 — 20 în original), care apăruse în voi. III al traducerii lui Galland; pe acesta intermediarul grec nu îl mai tradusese, înlocuindu-1 cu textul lui Petis de la Croix. Traducerea lui Gheorghiescu utilizează o limbă mult mai fluentă şi vorsuri localizate în spiritul epocii (cf. şi M. Anghelescu, *Literatura română şi Orientul,* p. 70—71).

Archir şi Anadam

1) Gaster însuşi a reluat problema acestui text într-un articol ulterior, *Contributions to the History of Ahikar and Nadan,* în *Journal of the Royal Asiatic Society,* LXVI (1900), nr.2, p. 301—319, şi republicat în *Studies and*

T.€Xts in Folklore, voi. I, Londra, 1925, p. 239—257. Cf. şi N. Cartojan *Cărţile populare ...* , voi. I, ed. a. doua, p. 312—326, şi completările lui M. Moraru din postfaţa aceleiaşi cărţi., voi. II, p. 510. Textul a fost publicat după un manuscris de la jumătatea sec. al XVIII-lea, în antologia lui I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, *Cărţile populare ...* , voi. I, p. 307 319; bibliografia generală pînă în 1970, în *Bibliografia ...* lui M. Moraru şi €. Velculescu, partea întîi, 1976, p. 121— 166. Ultima sinteză românească este cartea lui C. Ciuchindel, *Povestea lui Ar chirie filosoful,* Bucureşti, 1976, 239 p.

2) Asupra lungilor discuţii care s-au purtat despre originea cărţii, fără â se fi ajuns la rezultate definitive, cf. Ciuchindel, *op.cit.,* în special p.32—39; ea era, în orice caz, mult mai veche decît cea presupus solomonică, avansată de Gaster, probabil nu babiloniană, ci akkadiană, cum crede L. Rost, necunoscut lui C. Ciuchindel (Leonhard Rost, *Bemerkungen zu A hiqar,* în *Mitteilungen des Instituts fur Orientforschung,* XV, 1969, nr.2). Vezi, de asemenea, J. C. Greenfield, *The Background and Parallel to a Proverb of Ahiqar,* în *Hommage a Andre Dupont-Sommer,* Paris, 1971.

(3) Există mai multe locuri în Coran în care se spune că Allah i-a subordonat lui Solomon puterea vînturilor, de pildă sura 21 (vers.81), 34 (11), 37 (35) etc. Nicăieri însă nu este vorba de faptul că ele îl transportau după dorinţa'; Gaster aminteşte probabil o credinţă populară care s-a dezvoltat din textele amintite.

Ghenoveva

(1) Acest text n-a fost inclus între cărţile populare nici de N. Cartojan, care nu se ocupă de el în *Cărţile populare ...* , nici de I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, în antologia menţionată, nici de M. Moraru şi C. Velculescu în *Bibliografia* lor. Fundamental pentru domeniul românesc rămîne studiul lui N. N. Condeescu, *La legende de Genevieve de Brabant et ses versions roiimaines,* Bucureşti, 1938, 404 p., precum şi cercetările mai noi ale lui F. Karlinger, *Genovefa als Legende und als Volksbuch,* în *Synthesis,* III (1976), p. 93—99, şi capitolul *Genovefa* din *Romanische Volksbucher,* Darmstadt, 1978, p. 158 şi urm., cu toată bibliografia.

(2) în acelaşi an cînd publica Pleşoianu traducerea sa, în 1838, preotul Efrem Petruţa din Ponorel, Transilvania, căuta şi el un editor pentru traducerea sa din *Genoveva* lui J. C. von Schmid, însă prin intermediar maghiar (cf. scrisoarea dr. Vasile Pop către G, Bariţ în *George Bariţ şi contemporanii săi,* voi. V, Bucureşti, 1981, p. 19 — 20). Apariţia traducerii lui Pleşoianu a,împiedicat, probabil, realizarea proiectului. Pe de altă parte însă, traducerea lui Pleşoianu a prilejut răspîndirea cărţii în spaţiul grec; ea a folosit drept intermediar pentru traducerea grecească a lui Constantin Lambroponis, apărută la Smirna în 1844 (cf. informaţia în *Foaie pentru minte,* 1845, nr. 10, p. 84).

(3) O formă rezumată a legendei Genovevei se poate găsi în minunea nr. 119 *din Minunile Maicii Domnului,* tradusă în româneşte după *Niebo nowoe* a lui Ioannichie Galetovski; copia din 1696 a fost publicată în 1925 de D. Stănescu, *Minunile Maicii Domnului,* p. 68—71.

Iliodor

(1) N. Cartojan a reluat cercetarea în *Cărţile populare* voi. II (ed. a doua, p. 333—350). Textul a fost editat în *Cărţile populare ...* , ediţie de I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, voi. II, p. 125— 170. Bibliografia generală la M. Moraru, C. Velculescu, *op. cit.,* partea a doua, p. *335—343.* Singurul studiu dedicat acestei cărţi rămîne cel al Măriei Marinescu-Himu, *Romanul grecesc „Etiopica" al lui Heliodor,* în *Hrisovul,* V (1945), p. 42—61; vezi şi Măria Marinescu-Himu, *Prefaţă* la Helidor, *Teagene şi Hariciеea,* Bucureşti, 1970.

(2) Manuscrisul lui Tocilescu, de fapt din 1782, a fost donat Bibliotecii Academiei în 1910 (este azi ms. 3531); cel al Bibliotecii Centrale, care a trecut la desfiinţarea acestei instituţii, odată cu toate celelalte manuscrise în aceeaşi situaţie, în posesiunea Bibliotecii Academiei, are cota ms. 355; manuscrisele foste în posesia lui Eminescu sînt ms. 2774 şi, probabil, ms.506.

Filerot şi Antusa

(1) M. Gaster tratează sub acelaşi titlu două cărţi distincte: *Erotocritul* lui Vincenzo Cornaro, a cărui origine îndepărtată este romanul medieval cavaleresc *Paris ei Vienne* de Pierre de la Cypede, şi prelucrarea populară a acestei prelucrări, care este *Filerot şi Antusa.* Contribuţiile cele mai substanţiale la elucidarea istoriei acestor cărţi au avut-o doi savanţi români, V. Grecu, *Erotocritullui V. Cornaro în literatura românească,* în *Dacoromania,* I (1921), şi mai ales N. Cartojan, *Le modele francais de l'Erotocritos,* în *Revue de litterature comparee,* XV (1936), nr. 2, şi *Poema cretană Erotocrit în literatura romanească şi izvorul ei necunoscut,* Bucureşti, 1936. Situţia de ansamblu este prezentată de N. Cartojan, *Cărţile populare* voi. II, ed. a doua, p. 425—448. Manuscrisele, ediţiile şi bibliografia critică, în *Bibliografia* lui M. Moraru şi C. Velculescu, partea întîi, p. 197 — 210 (Erotocrit) şi p. 233—242 (Filerot şi Antusa). Textul *Erotocritului* român a fost publicat pentru prima dată într-o ediţie critică în antologia lui

I. C. Chițimia și D. Simonescu (cu excepția unor mici fragmente, publicate anterior de N. Cartojan), voi. II, p. 33—84, și *Filerot și Antusa,* p. 89— 122 (fragmentar). Trebuie menționat că, în notele antologiei, D. Simonescu lansează ipoteza prelucrării acestei cărți pe teren românesc, întrucît nu s-au găsit nici un fel de prototipuri în literatura greacă sau în literaturile occidentale; ipoteza ni se pare plauzibilă. Un album cu reproduceri din ilustrațiile logofătului Petrache, care a ilustrat ms. 3514 de la Biblioteca Academiei, din 1787: G. Popescu-Vîlcea, *Erotocritul logofătului Petrache,* București, 1977, 22 p. + 40 ilustrații.

Dracul și femeia

(1) Povestea lui Belphagor, chiar în redacția lui Machiavelli, stă la originea celebrei *Kir Ianulea* a lui Caragiale, care își declară sursa de inspirație în notă. In mod paradoxal însă, comentatorii operei lui Caragiale n-au luat notă de circulația anterioară a acestei povestiri în limba română.

(2) Deși n-am găsit basmul cules de E. Baican în colecția ziarului *Timpul* din 1882, de la Biblioteca Academiei (ea are multe lipsuri), e sigur că a apărut acolo pentru că a fost reprodus, cu mențiunea respectivă, în *Telegraful român,* XXX (1882), nr. 84, p. 333-334.

Floarea darurilor

(1) O sinteză mai recentă în N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , voi. II ed. a doua, p. 290—293. De atunci s-au făcut însă progrese însemnate, atît în discuția asupra originii cărții, cît și a versiunii românești. Faptul că această carte s-ar fi tradus direct in italienește în limba română, la sfîrșitul sec. al XV-lea (afirmat de N. N. Smochină și N. Smochină, *O traducere românească din sec. al XV-lea a cărții „Floarea darurilor",* în *Bis. ort. rom.,* LXXX, 1962, nr. 7—8, care au preluat o ipoteză formulată la sfîrșitul secolului trecut de cercetătorul rus I.A. Sliapkin), a fost recent combătut cu argumente lingvistice de Alexandra Roman-Moraru, *Cea mai veche versiune românească a „Florii darurilor",* în voi. *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice,* București, 1982, p. 265 și urm., care a putut utiliza și un articol al lui Al. Mareș, aflat în curs de apariție. Pentru bibliografia de pînă la 1970, cf. lucrarea citată a lui M. Moraru și C. Velculescu, partea a doua, p. *265—306.* Cea mai recentă ediție în antologia lui I. C. Chițimia și D. Simonescu, *Cărțile populare...* , voi. II, p. 273—286 (trei capitole),

(2) Nu se cunoaște nici o ediție din 1703; ediția din 1834 este a treia după cele din 1807 și 1808, pe care le reproduce, dar a patra dacă o socotim și pe cea din 1700, necunoscută editorilor din prima jumătate a sec. al XlX-lea.

(3) In acel moment, Gaster nu cunoștea nici un exemplar manuscris din *Fiziolog;* îl va găsi însă în curînd și îl va discuta, reproducînd textul după ms. 1151 de la Biblioteca Academiei, în articolul *II Physiologus rumeno,* în *Archivio glottologico italiano,* X (1886), p. 273—304. Alte informații în Cartojan, *Cărțile populare ...* , voi I. ed, a doua, p. 236—246, șilaM. Moraru C. Velculescu, *Bibliografia ...* , partea a doua, p. 243 — 264.

(4) Este *Istoria lui Ciuang-song și a soției sale Tien-și,* „din chinezește, după trad. germană a dlui E. Grisebach", apărută fără indicația traducătorului în *Convorbiri literare,* XIV (1880), nr.8, p. 312—321 și nr. 9, p.349—351.

(5) Broșura *Adunare de istorii morale,* Sibiu, 1848, este tradusă de Sava Popovici-Barcianu (1814— 1879), pedagog, traducător, autor de dicționare; membru corespondent al Academiei Române de la înființarea acesteia. El este acel „popa Sava din Rășinari" care a sfințit steagul rășinărenilor care plecau la luptă, la 1 noiembrie 1848 (însemnarea lui Picu Pătruț, reprodusă de Oct. O. Ghibu în *Bibliografia operei lui Picu Pătruț,* București, 1976, p.13).

(6) Scarlat Barbu Tîmpeanu, a cărui urmă se pierde după 1840, cînd publică o *Gheografie a Țării Românești.* Publicate în 1839, *Aventurile lui Lazarillo* fuseseră traduse încă din 1826. Despre autor vezi și introducerea lui N. Vasilescu-Capsali și D. Rîpă-Buicliu la traducerea lui Tîmpeanu din *Metamorfozele* lui Ovidiu, București, 1975.

(7) *Ferirea a doi iubiți, adică jalnica întîmplare a lui Piram și Tisbe* ..• etc, a apărut la Sibiu, în 1807; a fost reeditată în 1830 și 1867,

Til Buhoglindă

(1) Povestea lui Til Buhoglindă n-a fost considerată de N. Cartojan ca făcînd parte dintre cărțile populare, și el n-o tratează în celebra sa sinteză. Acesta este probabil motivul pentru care n-o includ la capitolul respectiv nici tratatul academic, nici *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830* de Al. Piru; ea nu apare nici în *Bibliografia ...* lui M. Moraru și C. Velculescu. In lipsa altor sinteze, trimitem la nota lui Dan Simonescu în voi. I al antologiei *Cărțile populare ...* , p. 250—304, unde se citează și singurul studiu cunoscut asupra subiectului: G. Alexici, *Til Buhoglindă, în Convorbiri literare,* nr. 7, 1907.

Se pare că o primă ediție , anterioară celei cunoscute din 1846, a existat totuși; la Biblioteca Academiei există o altă ediție decît cea din 1846, tot

cu caractere chirilice, căreia îi lipseşte foaia de titlu şi ar putea fi după tipul literei, ortografie etc. — anterioară acesteia.

(2) Titlul exact al căiţii este *Păcăliturile lui Tilu Buh-Oglindă, împreună cu testamentul lui Cilibi Moise*; nu ne este cunoscută ediţia din *lbl6,* ci doar aceea din 1883, Bucureşti, 80 p.

Nastratin Hogea

(1) Nastratin Hogea nu este titlul unei cărţi populare, nici al unui ciclu coerent de povestiri, anecdote etc, ci numele unui erou căruia i s-au atribuit, în decursul timpului şi al peregrinărilor sale prin diferite ţări, un mare număr de aventuri, cuvinte de duh, fapte memorabile îndeosebi prin isteţime, spirit. Personaj real la origine, el devine treptat un mit, un pretext în jurul căruia se grefează mereu alte şi alte întîmplări; de aici şi transferul reciproc de texte între ciclul lui Nstratin şi alte cicluri similare, al lui Til Ulenspiegel de pildă, observat de M. Gaster. în general, este admis că Nastratin Hogea reprezintă acelaşi tip care îmbracă în ţările arabe ipostaza lui Guha, a lui Giufa în Italia meridională, a lui Hităr Peter la bulgari, a lui Păcală la noi etc Despre încercările de identificare a personajului istoric care stă la originea celui literar, cf. Naili Pertev Boratav, *Â propos de quelques tentatives d'identification de Nasreddin Hodja,* în *Intern-tidnaler Kortgress der Volkserzählungsforscher,* Berlin, 1961, p. 21 — 25. Pentru relaţia lui Nastratin cu literatura bulgară, cf. M. Stajnova, *Les personnages de Hităr Peter et de Nasreddine Hodja dans la litterature populaire bulgare,* în *Etudes balkaniques,* 4 (1966), p. 199 — 206, şi cartea lui Veliciko Vălcev, XHTtp nen>p **H** HacTpafltffl XoOTa Sofia, 1975. Pe teren românesc studiul lui Gaster a fost continuat de L. Şăineanu, *Nastratin Hogea,* în *Noua revistă română,* nr. 11, 1900. Cel mai bogat şi mai sigur material pentru ţările balcanice 1-a adus însă regretatul Gh. I. Constantin, *Nasr ed-Din Khodja chez les Turcs, les peuples balkaniques et les Roumains,* în *Der Islam,* nr. 1—2, 1967, El a semnalat şi faptul că D. Cantemir raportează primele anecdote despre Nastratin Hogea în mediul european, *Dimitrie Cantemir despre Nastratin Hogea,* în *Revista de istorie şi teorie literară,* nr. 2, 1973. Pentru sugestii de amănunt vezi şi cartea ns. *Literatura română şi Orientul,* p. 81—82 (Nastratin Hogea şi Anton Pann). Traduceri recente din snoavele lui Nastratin Hogea a dat, după sursele turceşti, Viorica Dinescu.

(2) ***Der** Kaiser und der Abt* a fost tradusă în româneşte (de Kogălniceanu probabil) în *Alăuta românească,* nr. 2, 1838, p. 9—14, **sub** titlu *împeratul şi braminul, poveste **a** lui **Buerger.***

(3) Există din această tipăritură, al cărei model a rămas necunoscut pînă astăzi, încă o ediţie, tipărită la Sibiu, în 1830, precum şi altele, apărute după cartea lui Gaster (cf. articolul *V. Aaron* de Roclica Şuiu în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900).* Data primei apariţii, indicată de Gaster cu cîteva rînduri mai sus (1803), este greşită. Prima ediţie apare în 1815, aşa cum chiar autorul indică în enumerarea de la sfîrşitul capitolului.

Cornicea satelor *JC.*

(1) Despre Păcală există puţine studii: S. Mangiuca, *Păcală de origine in Italia,* în *Calendar iulian, gregorian şi poporal român,* I (1881), are doar un interes istoric. Mai recent: V.Eftimiu, *Legenda lui Păcală,* în voi. *Akadtmos* Bucureşti, 1955; A. M. Sperber, *La valeur universelle de Păcală,* în *Revue roumaine,* XII (1958), nr.2; C. Ciuchindel, I. Brezeanu, *Snoavele populare din ciclul Păcală,* în *Lucrări ştiinţifice* (Galaţi), 1969; idem, *Le motij „Păcală" dans la litterature roumaine cultique* (!), în *Lucrări ştiinţifice* (Galaţi), 1971; prefaţa lui Ov. Papadima la romanul *Păcală şi Tîndală* de C. Buzinschi, Bucureşti, 1975 etc Diferite texte, repovestiri sau utilizări ale personajului în afară de cea menţionată a lui C. Buzinschi, la I. Slavici, I. Nădejde, S. Teodorescu-Kirileanu, Petre Dulfu ş.a.

Vezi şi L. Şăineanu, *Ciclul lui Păcală,* în *Basmele române,* ed. a II-a, îngrijită de Ruxandra Niculescu, Bucureşti, 1978. Pentru raportul lui Păcală cu omologul arab există o teză de licenţă a Monei Manciur-Răchită, *Guha şi Păcală. încercare de analiză tipologică,* 1980, Bucureşti.

Fabule

(1) Despre fabula în literatura română cf. antologia şi prefaţa Sandei Radian la voi. *Fabula în literatura- română,* Bucureşti, 1961. Asupra relaţiei unor vechi fabule cu cărţile populare şi folclorul, cf. I. Negrescu, *Influenţele slave asupra fabulei româneşti,* în *Arhiva,* XXX (1923), nr. 1, şi XXXII (1925), nr. 3; pentru cele preluate prin intermediarul lui La Fontaine, cf. Georgeta Loghin, *La Fontaine în literatura română,* Iaşi, 1981.

(2) Cel mai vechi manuscris cunoscut al *Esopici* este din 1703; vezi discuţia generală la N. Cartojan, *Cărţile populare ... ,* voi. II, ed. a doua p. 313—333 şi *Bibliografia* lui M. Moraru şi C. Velculescu, partea întîi, p. 211—232. Un text complet al *Esopiei,* împreună cu pildele însoţitoare, a fost editat de I. C. Chiţimia în 1956 după cea mai veche ediţie a cărţii, din 1795, şi reluat în antologia *Cărţile populare ... ,* voi. I, p. 113 — 234.

(3) Ediţia din 1812 este precedată de încă trei, toate fiind tipărite la Sibiu în 1795, 1802 şi 1807. Cea mai veche publicare a unor fabule esopice se face însă mai înainte, în volumul de *Alese fabule* al lui Nicolae Oţălea, Viena, 1784 (cf. Mircea Popa, *O carte veche necunoscută,* în *Steaua,* XXVII, 1976, nr. 6).

Proverbe

1) *Pildele filosofeşti,* tipărite în 1713 de Antim Ivireanu, sînt traducerea **românească** — prin intermediare italian şi grec — a cărţii lui Antoine Galland *Les bons mots et les maximes des Orientaux,* Paris, 1694. Identificarea şi detalii la Al. Duţu, *Contribuţii documentare la tratatul de istoria literaturii române,* în *Steaua,* XXVI (1965), nr. 9, apoi în *Les Dits des philosophes,* în *Revue des etudes sud-est europeennes,* III (1966), nr. 3—4, şi în volumul aceluiaşi, *Coordonate ale culturii româneşti în sec. al XVIII-lea,* Bucureşti, 1968, p. 47 şi urm., cu reproducerea textului la p. 71—116.

(2) Este probabil *Culegere de înţelepciune* de Dimitrie N. Darvar, Bucureşti, 1827, tradusă de Iancu Nicolae Moldoveanu; *Moraliceşti haracteruri* ale aceluiaşi Dimitrie N. Darvar sînt traduse în româneşte (în ms. 3558 de la Biblioteca Academiei) de către C. Negruzzi. Despre toate acestea şi cărţile care circulau în epocă cf. Al. Duţu, *Cărţile de înţelepciune în literatura română,* Bucureşti, 1972, p. 19 şi urm.

(3) O selecţie din scrierile lui Cilibi Moise a fost recent editată de I. Dianu: Cilibi Moise, *Apropouri,* Bucureşti, 1982, 111 p.

(4) Proverbul citat este concluzia unei fabule esopice: Fabula (şi proverbul) circulă şi la popoarele orientale, găsindu-se şi în *Kalila şi Dimna (Fabulele lui Bidpai),* însă eroul este un măgar, nu o cămilă. Intr-o operă arabă clasică {*Cartea animalelor,* de al-Djahiz, sec. X) este vorba de un struţ. Sub forma citată la Gaster, proverbul apare şi la D. Cantemir, în *Istoria ieroglifică.*

(5) Concluzia lui Gaste- privitoare la caracterul bogomilic al tuturor credinţelor dualiste nu a fost confirmată de cercetările ulterioare, care arată că aria răspîndirii şi influenţei bogomilismului a fost, de fapt, foarte redusă în textele populare şi apocrife. Cf. E. Turdeanu, *Apocryphes bogomiles et pseudo-bogomiles,* în voi. *Apocryphes slaves et roumains de VAncien Testament,* Leiden, 1981. Vezi şi, mai departe, notele la cap. *Literatura religioasă*

(6) Ca şi în cazul proverbului „Ai carte, ai parte", şi aici înţelesul vechi originar, a fost pierdut cu timpul şi s-a inventat altul, potrivit noului sens dominant al cuvîntului-cheie din expresie. în limba veche, *a pedepsi* însemna — pe lîngă sensul cunoscut azi — şi „a învăţa", prin calc după gr.

Trăitei)© care avea ambele înţelesuri. Sensul originar e deci mult mai frumos şi poate mai adevărat decît cel care apare azi, la prima vedere, şi anume: „copilul neînvăţat (needucat) rămîne nepricopsit".

(7) întreaga arhivă a folcloristului I. C. Hinţescu, culegerile sale în parte inedite, despre care se crezuse la un moment dat că s-au pierdut, se găsesc la Biblioteca Szechenyi din Budapesta (cf. Mircea Popa, *Manuscrise româneşti în biblioteci budapestane,* în *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj-Napoca,* XXIII, 1980, p. 477).

8) Despre proverbe în general, istoria şi poetica genului, cf. Cezar Tabercea, *Poetica proverbului,* Bucureşti, 1982.

Ghicitori

1) Despre ghicitori în general cf. Ov. Papadima, *Ghicitoarea—formele ei de artă,* în voi. *Literatura populară română,* Bucureşti, 1969, p. 231—346

(2) Despre *întrebări şi răspunsuri* cf. N. Cartojan, *Cărţile populare ...* voi II, ed. a doua, p. 37—41 şi mai ales studiul lui Al. Ciorănescu, *întrebări şi răspunsuri,* în *Cercetări literare,* I (1934) şi textul, după ms. 3806 de la Biblioteca Academiei, de pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, căci cel amintit de Gaster, mai vechi, se afla la Moscova (împreună cu tezaurul trimis în 1917 şi restituit abia în 1957).

III. LITERATURA RELIGIOASĂ

(1) Mulţi cercetători consideră astăzi că literatura religioasă (sau para-religioasă, căci este inspirată de legende sau texte biblice, fără a fi propriu-zis religioasă) nu aparţine domeniului destul de imprecis delimitat al „cărţilor populare" sau al „literaturii populare", în cel mai larg sens, în care o concepe Gaster. In ansamblu, problemele sînt discutate în sinteza lui Cartojan, la care vom trimite pentru fiecare capitol care urmează. O chestiune de ansamblu, care va fi atinsă în mai multe locuri, va fi cea a influenţelor bogomilice. După momentul de entuziasm, al teoriilor lui Hasdeu, preluate de Gaster, despre originea bogomilică a multor texte apocrife, cercetătorii moderni au devenit mai circumspecţi din multe motive (aria răspîndirii bogomilismului nu s-a suprapus peste teritoriul românesc, momentul de expansiune al mişcării trecuse de mult în sec. al XVI-lea cînd se traduc primele cărţi populare etc). O reafirmare extensivă a tezelor „pro-bogomlice" la Anton Balotă, *Bogomilismul şi cultura maselor populare din Bulgaria şi Ţările Române,* în *Romano slavica,* X (1964), infirmate de E. Turdeanu în studiul său *Apocryphes bogomiles et pseudo-bogomiles* din 1950, reluat recent în

voi. *Apocryphes slaves et roumains de VAncien Testament,* Leiden, 1981, p. 1-74.

Pentru bogomilism în țările slave, cf. noua ediție cărțiilui Iordan Ivanov EoroMHJiCKH KHHrH H jiereH/iti, Sofia, 1970, cu prefața și notele lui D. Anghelov. De asemenea, Dimităr Anghelov, EoroMHjiCTBO B E'BJirapHH ed. a III-a, Sofia, 1969, 531 p. O lucrare generală cu privire la cărțile religioase apocrife: W.O.E. Oesterley, *An Introduction to the Books of the Apocrypha,* Londra, 1935.

Zidirea lumei. Adam şi Eva.

(1) Pentru discuția de ansamblu, vezi Cartojan, *Cărțile populare* voi. I, ed. a doua, p. 66 — 78. Pentru *Versul lui Adam,* pentru reflexul acestor texte în folclor, în poezia lui Blaga ş.a., cf. E. Turdeanu, *La vie d'Adam et d'Eve en slave et en roumain,* în voi. citat, p. 75 — 144.

(2) Pentru Pălea slavă, vezi acelaşi, *La Palaea byzantine chez les slaves du sud et chez les Roumains,* în voi. citat, p. 392 — 403.

(3) Este vorba de *Hronograf, adecă numărare de ani... prin osîrdia precuvioșiei sale chir Mardarie ...* (tradus), Neamț, 1837.

(4) Identitatea acestui manuscris aparținînd lui Eminescu a fost discutată de Al. Elian, *Eminescu şi vechiul scris românesc,* în *Studii şi cercetări de biliologie,* I (1955), nota 3, p. 146— 147; autorul înclină spre identificarea lui cu ms. 1070 de la Biblioteca Academiei, nedatat, pentru care Gaster ar fi ales prima oară (aici, în *Literatura populară)* data 1757, iar a doua oară (în *Chrestomatie)* anul 1760, ambele date referindu-se la episcopul Rafail al Buzăului, menționat de copist.

(5) Gaster este primul cercetător român care menționează cronograful aflat în colecția castelului de la Sigmaringen; el a fost descris şi studiat de E. Turdeanu, *Cronograful românesc de la Sigmaringen, 1679—1684,* în *Romanian Studies,* II (1973), p. 149— 177; mai recent, asupra raporturilor dintre diferitele tipuri de cronografe cf. Doru Mihăescu. *La plus ancienne synthese roumaine des cronographes neo-grecs venitiens du* XVIIe *siicle* în *Revue des etude sud-est europeennes,* XVIII (1980), nr 3, XIX (1981) nr. 1 şi 2.

(6) Manuscrisul logofătului Giurescu din 1799, care a mai fost menționat şi înainte, se află astăzi sub cota ms. 270 la Biblioteca Academiei; capitolul citat mai jos se află, după numerotarea modernă a bibliotecii, la f.54 -55.

(7) Manuscrisul menționat este, probabil, ms. 2658 de la Biblioteca Academiei (aproape toate manuscrisele care au aparținut lui M. Gaster se află astăzi în fondurile Bibliotecii Academiei, care a achiziționat în 1936 colecția sa aproape în întregime); cf. Al. Ciorănescu, *întrebări şi răspunsuri,* în *Cercetări literare,* I (1934), p. 57.

(8) *Călătoria lui Sith la rai* a fost publicată de Gaster, după manuscrisul menționat , în articolul său *Texte române inedite din secolul XVII,* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* I (1883), p. 78—80, după metoda filologică a lui Hasdeu, cu litere chirilice. Deşi pus între ghilimele, pasajul oferit în continuare nu este un citat, ci un rezumat al său.

(9) Este probabil ms. 1164 de la Biblioteca Academiei.

(10) Manuscrisul utilizat de Gaster pentru studiul „Paliei", respectiv al *Poveştii lui Grigorie* ş.a. este ms. 469 de la Biblioteca Academiei, care a fost trimis la Moscova în timpul primului război mondial, împreună cu alte valori culturale, de teama invaziei germane. El n-a revenit în țară decît în 1957 şi aşa se explică de ce n-a putut fi utilizat de Cartojan în *Cărțile populare* ... şi de alți cercetători interbelici. Titlul textului respectiv este însă, după voi. II al *Catalogului maniiscriptelor româneşti,* de I. Bianu şi R. Caracas, 1913, p. 202, puțin diferit: *Cuvînt ales al lui Grigorie Bogoslav de cinstita cruce a lui Hristos şi de cele două cruci a celor doi tîlhari.*

Cain şi Avei. Lameh

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărțile populare* ... , voi. II, ed. a'dOua, p. 56—59.

Melhisedec

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărțile populare* ... , voi. I, ed. a doua, p. 143—149.

Avraam

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărțile populare* voi. I, ed. a doua, p. 105—116, şi E. Turdeanu, *Le Testament d'Abraham en slave et en roumain,* în voi. citat, p. 201-238.

(2) Pentru datarea codexului şi în general pentru problemele filologice ale legendei lui Avraam, cf. lucrările indicate în Gh. Chivu şi Mariana Costinescu, *Bibliografia filologică românească. Sec. al XVI-lea,* Bucureşti, 1974, p. 159 şi 163— 164. M. Gaster reia discuția asupra acestui apocrif, cu aceleaşi date, în articolul *The Apocalypse of Abraham,* în *Transactions of the Society of Biblical Archaeology,* IX (1887), 1, reluat în culegerea sa *Studies and Texts,* London, 1925, voi. I, p. 92— 123; el dă şi o traducere engleză a textului.

Moise

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi II, ed .adoua, p.61—62.

Solomon

(1) Despre prezenţa unor elemente ale ciclului solomonian în foclorul românesc cf. Sabina Cornelia Ispas, *Raporturi între literatura apocrifă şi creaţia folclorică literară. Ciclul solomonian în literatura română,* teză de doctorat, în ms., Bucureşti, 1980. Cf. şi N. Cartojan, *Cărţile populare* voi. II, ed. a doua, p. 62—63.

(2) M. Gaster face aluzie la un text din *Coran* (sura XXVII, vers. 44) în care se prezintă regina din Saba intrînd în palatul lui Solomon: „văzînd (palatul) ea crezu că pe jos e apă şi (ridicîndu-şi puţin rochia) îşi arătă pulpele. (Dar Solomon) zise: e un palat podit cu c.istal".

(3) Gaster revine asupra sibilelor şi asupra textului din ms. 469 în articolul *The Sibyl and the Dream of one Hundred Suns,* publicat în *Journal of the Royal Asiatic Society,* 1910, p. 609—623; el arată acolo că Miletic a publicat textul slavon şi traducerea română încă din 1893. El reia aici textul român şi îi dă o traducere engleză. Articolul a fost reprodus în *Studies and Texts,* voi. I, London, 1925, p. 211—225. Singura cercetare de amănunt asupra acestui subiect este mai vechiul studiu al lui Dan Simonescu *Sibilele în literatura română,* Bucureşti, 1928. Vezi şi N. Cartojan. *Cărţile populare ...* , voi. I, ed. a doua, p. 149—155. Despre prezenţa sibilelor la Dosoftei, cf. Ştefan Ciobanu, *Versuri poloneze necunoscute în opera mitropolitului Moldovei Dosoftei,* în *Melanges offerts* **ă** *Charles Drouhet,* Bucureşti, 1940, p. 67 şi urm. Milescu este şi el autorul unei scrieri despre „cele 12 sibile"; cf. O. Belobrova, H. MnjieCKy. 3cTeTHHeCKHe TpaicraTM, Leningrad, 1978, p. 154—158, şi art. *Nicolae Milescu: un profil;* în ca'tea noastră *Scriitori şi curente,* Bucureşti, 1982, p. 37—38.

Sibilele devin treptat un simbol pentru orice fel de preziceri şi un atoatecuprinzător „tratat" de geomanţie, chiromanţie, tălmăcire a viselor ş.a., de numai 37 de pagini, apărut în 1849 la Iaşi, se chema *Sibila sau zodia foarte folositoare pentru fiecare om.* într-o piesă a lui Voiculescu, Sibila (Savila) apare şi ca nume propriu cu valori simbolice,purtat de un personaj care cumulează esenţele nefaste ale înapoierii mistice, ale unor credinţe ancestrale în vrăji, demoni, magie.

(4) Este vorba de *Cuvînt de prea înţeleaptă Savila* din ms. 469 de la Biblioteca Academiei, amintit deja („Palia" românească), f. 427—437. Textul a fost publicat de T. Pamfile, *Sibile şi filosofi,* în revista *lon Creangă,* IX (1916), p. 157-159.

Dărîrriarea Ierusalimului

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi. II, ed. a doua, p.65—68.

(2) Se pare că acest, basm al lui Ispirescu a rămas inedit; el nu este menţionat în ediţia şi bibliografia Aristiţei Avramescu, P. Ispirescu, *Opere,* voi. I-II, Bucureşti, 1969-1971.

Christos. Pilat.

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţilepop%dare ...* , voi. II, ed. a doua, p. 108—113.

(2) Este vorba de miscelaneul cu cota ms. 295 de la Biblioteca Academiei. Textul respectiv se află la f. 6 — 10 .

(3) Aceste „orthodoxographe" au fost tipărite în multe ediţii. Dintre cele existente în bibliotecile noastre, menţionăm *Orthodoxographa, hoc est theologiae sacrosanctae ac syncerios jidei doctores ...* , Basiieae, 1509, unde epistolele lui Lentul şi Pilat (către Nero!) figurează în partea a doua, p. 1 — 2, *Epistolae orthodoxographorum theologorum latinorum.*

(4) Există şi alte ediţii mai vechi: Gh. Popovici, *Minunile lui sfîntu Sisoe sau hotărîrea lui Pilat din Pont astipra lui Isus Hristos,* Bucureşti, 1869 (reeditată în 1871, la Iaşi), precum şi alte ediţii, fără an şi autor (cf. A. Fochi şi colab., *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc,* 1, Bucureşti, 1968, p. 566).

Apocalipsul apostolului Pavel

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi. I, ed. a doua, p. 82—93. Un inventar al studiilor filologice asupra celor mai vechi manuscrise, la Gh. Chivu, Mariana Costinescu, *Bibliografia ...* , p. 168.

(2) Fragmentul din Codex Sturdzanus, reprodus şi în *Chrestomatia* lui Gaster, voi. I, p. 1—3, cum indică autorul în notă, ca şi atîtea alte ocazii similare în care Gaster citează cu trimiterea exactă texte apărute în primul volum al crestomaţiei sale (purtînd ca an de apariţie 1891) arată că, în momentul imprimării *Literaturii populare,* cel puţin o parte a primului volum al crestomaţiei fusese tipărit. Din diferite motive, între care expulzarea sa în 1885, lucrul a fost probabil întrerupt şi reluat mai tîrziu.

Epistolia Maicii Domnului

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi. I, ed. a doua, p. 93—105. Mai recent, F. Karlinger, *Pin rumänisches Volksbuch des 16. Jh.*

Der Gang Mariae zu den Qualen, Salzburg, 1976, care dă şi o traducere germană a textului din Codex Sturdzanus (p. 23 — 32). Cf. şi Gh. Chivu, Mariana Costinescu, *Bibliografia ...* p. 167— 168.

(2) Manuscrisul invocat este astăzi catalogat ca ms. 1155 la Biblioteca Academiei; el a fost scris de Ioniţă Arhip din Suceava (care semna şi Ioniţă fon Arhip sau de Arhip) între 1784 şi 1806. Textul la f. 104.

Epistolia domnului nostru Isus Hristos

(1.) Vezi şiN. Cartojan, *Cărţile populare ...,* voi. I, ed. a doua, p. 129—138. Toată discuţia filologică asupra textului aflat în Codex Sturdzanus, precum şi textul însuşi, în *Manuscrisul de la Ieud,* text stabilit, studiu şi indice de Mirela Theodorescu şi I. Gheţie, Bucureşti, 1977, care acceptă însă datarea de cea 1622— 1633, propusă de AL Mareş pe baza examenului filigranologic. Vezi şi D. Deletant, *The Sunday Legend,* în *Revue des etudes sud-est europeennes,* XV (1977), nr. 3, p. 431-451.

(2) Este, probabil, ms. 1157 de la Biblioteca Academiei, miscelaneu din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, unde *Legenda duminecii,* acefală, începe în locul indicat de Gaster şi ocupă treisprezece pagini: f. 32 —38 .

(3) Sporadic, apar toate zilele săptămînii în această ipostază, cf. Ov. Bîrlea, *Poveştile lui Creangă,* Bucureşti, 1967, p. 54. Pentru întreaga chestiune, cf. Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* s.v. *zile sfinte,* p.542 şi urm.

Legenda vinerei

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi. I, p. 197 — 205 şi voi. II, p. 221—225 (pentru legenda celor 12 vineri). Pentru răspîndirea în folclor cf. Bîrlea, *Enciclopedia poveştilor româneşti,* s.v.

Minunile sf. Sisoe

(1) Vezi şi N; Cartojan, *Cărţile populare* voi I, ed. a doua, p. 184—197 şi Gh. Chivu, M. Costinescu, *Bibliografia,* p. 167.

(2) Manuscrisul citat este, probabil, ms. 1159 de la Biblioteca Academiei, din 1705—1706, care şi-a pierdut între timp începutul cu titlul citat de Gaster. Textul indicat se află la f. *129*.

Cele 72 de nume

(1) Vezi şiN. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi II, ed. a doua, p. 134—140. Chestiunea „numelor" divinităţii se pune probabil în chip similar pentru toate religiile monoteiste, iar numărul lor trebuie să aibe 6 semnificaţie benefică; în Islam, Allah are 99 de nume, „cele mai frumoase" (al-asnam al-husna).

Descîntecele

(1) Chestiunea a fost reluată de Gaster după multă vreme, cf. *Conjurations and the Ancient Mysteries,* în *The Search Quarterly,* II (1932), nr.3, p. 221—222. Vezi, recent, şi Lucia Cireş şi Lucia Berdan, *Deseîntece din Moldova,* texte inedite (Caietele Arhivei de folclor, II), Iaşi, 1982, LXII-f-420 p. Obiceiuri cărturăreşti în practica descîntatului a descris Al. N. Mironescu, *O deseîntâtoare din Hmngu, în Revista de folclor,* III (1958), nr.3. V. şi Ov. Papadima, *Descîntecul,* în voi. citat, p. 347 ş.u.

(2) Pentru istoria amuletelor în general cf. Waeîaw Korabiewicz, *Bladami amuletu,* Varşovia, 1974. Pentru amuletele în spaţiul românesc cf. N. Cartojan, voi. II, ed. a doua, p. 125— 134.

(3) Manuscriptul citat se găseşte în Biblioteca Academiei, ms. 1201,

Minunile Maicii Domnului

(1) Gaster reia chestiunea în articolul *Die rumănischen „Mirades de* A *otre-Dame",* în voi. *In memorie di Napoleone Caixe Ugo Angello Canello. Miscellanea di filologia e linguistica,* Firenze, 1886, p. 333—344, unde prezintă cele 69 minuni dintr-o traducere românească a textului lui Agapie Landos din sec. al XVIII-lea. Texte populare, multe din culegerea lui S. FI. Marian, sînt folosite într-un articol ulterior, *Rumanian Popular Legends of the Lady Mary,* în *Folk-lore,* 1923, nr. 1, p. *45—85,* de unde este reprodus în culegerea sa *Studies and Texts,* voi. II, p. 1090— 1130. O parte a unui colind citat tot de Marian va fi pusă tot de Gaster în legătura cu „legenda lui Telebinus", cf. *The Legend of Telebinus and some Rumanian Carols,* în *Journal of the Royal Asiatic Society,* 1930, nr. 3, p. 628—631. Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi. II, ed. a doua, p. 141—162.'

(2) Manuscrisul amintit ca fiind „în posesiunea d-lui Eminescu" este astăzi în Biblioteca Academiei, ms. 1064, însă nu datează din 1693, ci din 1742. Lectura greşită a datei a fost corectată de N. Cartojan; cf. discuţia întreagă la Al. Elian, art.cit., p. 146.

(3) Cel mai vechi text tipărit este din 1820: *Minunile cele mai presus de fire ale prea sfintei ... fecioarei Măriei,* Rîmnic.

Vasilie cel Nou

(1) Vezi şiN. Cartojan, *Cărţilepopidare ...* , voi II, ed. a doua, p. 202 — 216.

(2) *Viața sfintului Vasilie el nou și înfricoșatele .vămi ale văzduhului și dreapta judecată...,* Rîmnic, 1816.

(3) Manuscrisul citat, *Cuvînt pentru sfîrșitul lumii* etc. este astăzi ms. 1137 la Biblioteca Academiei; însemnarea respectivă la f. *2S*v.

Descoperirea sfintei liturghii

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , voi. II, ed. a doua, p. 219—221.

Cîntece

(1) Asupra cîntecelor de stea va reveni Gaster însuşi, în prefaţa la ediţia lui Anton Pann, în 1936. Vezi şi E. Moldoveanu-Nestor, *Date inedite privind practicile folclorice tradiționale de Anul Nou din zona Buzău,* în *Revista de etnografie și folclor,* XVI (1971), nr. 4.

(2) Manuscrisul citat este ms. 1155 de la Biblioteca Academiei, iar textul se găseşte, în numerotarea modernă, la f. 135v — 138v.

(3) Manuscrisul respectiv — nu un catavasier, ci un octoih — este ms. 1092 de la Biblioteca Academiei, scris la 24 februarie 1781 de ardeleanul Evstratie Popovici, care era „trăitoriu" în Moldova, la Măgura Ocnelor. Textul citat la f. *67*v.

(4) Autorul psaltirei în versuri este, după cum se ştie, Teodor Corbea; fratele său, aflat în slujba lui Brîncoveanu, pentru care a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice confidenţiale, era David Corbea. Despre psaltirea în versuri cf. Oct. Schiau şi Doina Curticăpeanu, *Psaltirea lui Teodor Corbea, în Steaua,* XVIII, nr.. 12, şi Mihai Gherman, *Experiment poetic în „Psaltirea" lui Teodor Corbea,* în *Revista de istorie și teorie literară,* XXX, 1981, nr. 2.

• (5) Este manuscrisul aflat sub cota ras. 1164 la Biblioteca Academiei, care a mai fost amintit. .

(6) Cugetările respective din textele măhăcene au fost studiate şi de D. Russo, care a arătat izvoarele lor bizantine *(Studii bizantino-române,* Bucureşti, 1907, p. 1— 13); pentru alte indicaţii cf. Gh. Chivu şi Mariana Costinescu, *op. cit.,* p. 160 şi urm. Despre versurile la morţi cf. şi cartea ns. *Preromantismul românesc,* p'. 55 şi urm.

(7) Gnomele numerice, care grupează anumite învăţături după criteriul mecanic al numărului de însuşiri, defecte etc, sînt cunoscute de mult; Milescu este compilatorul şi traducătorul unei asemenea cărţi cu exemple spicuite din antichitatea clasică, cf. N. Milescu, *Aritmologia,* în *Eticași Aritmologhia,* ediţie, studiu introductiv şi note de P. Olteanu, Bucureşti, 1982.

(8) Pentru colinde vezi mai ales recenta carte a Monicăi Brătulescu *Colinda românească,* Bucureşti, 1980.

(9) Pentru *Miorița* bibliografia este imensă; cităm doar studiul lui Adrian Fochi, *Miorița,* Bucureşti, 1963, şi pe cel al lui M. Eliade din voi. *De Zalmoxis ă Genghiz Khan,* tradus şi în româneşte, Bucureşti, 1980.

(10) Pentru *Meșteriți Mqnole* cf. şi interpretările lui I. Taloş, *Meşterul Manole,* Bucureşti, 1973, şi M. Eliade, în voi. mai sus citat.

(11) Pentru */nelul și năframa,* Hasdeu scrisese în ruseşte un comentariu destinat unui volum de folclor românesc, care n-a mai apărut; textul a fost publicat de N. N. Romanenko în ediţia sa, B. P. Hasdeu, H36paHHoe, Chişinău, 1978, iar în româneşte a fost tradus şi publicat de St. Ilin şi Elena Loghinovski în *Manuscriptum,* nr. 2, 1979 şi urm., cu concluzii de I. C. Chiţimia în nr.3, 1980.

(12) Gaster premerge aici criticii moderne a metodei de culegere şi publicare â folclorului prin „îndreptare", cum a făcut Alecsandri; cel mai cunoscut şi mai categoric exponent al acestei direcţii care condamnă contrafacerea folclorului este M. Schwartzfeld, *Poezii popidare colecția Alecsandri, sau cum trebuie cidese și publicate cîntecele popidare,* Iaşi, 1889.

(13) Creangă a publicat în *Convorbiri literare* o singură baladă: *Lina Cătălina,* în nr. 10 din ian. 1882, p. 383—384. Altele în *Contemporanul,* în 1881-1882. -

(14) Cele mai vechi oraţii tipărite sînt din 1810 (cf. Gh. Cardaş', *Cele mai vechi orații de nuntă tipărite,* în *Revista de etnografie și folclor,* XVI, 1971, nr.4).

Irozi

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , voi. II, ed. a doua, p. 229—248.

(2) Alt text al unui „mister pascal" aparţine, probabil, lui Picu Pătruţ, care l-a copiat în 1852: *Mironosițele, adecă stihuri la învierea domnului nostru Is. Hs.* Pierdut astăzi, manuscrisul a fost publicat de D.St.Petruţiu, *Mironosițele. O dramă religioasă din ținutul Sâliștii,* în *Anuarul Arhivei de folclor,* IV, 1937. De la Picu Pătruţ au rămas de altfel mai multe manuscrise cu *Irozi* (cf. Oct. O. Ghibu, *Bibliografia operei lui Picu Pătruț din Săliștea Sibiului,* 1976, p. 4-5).

Cărţi de prevestire şi de noroc

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărțile populare ...* , voi. I, ed. a doua, p. 217—235. Pentru istoria generală a calendarelor, cf. *Kalendergeschichte,* hrsgg. von Winifried TheiB. Stuttgart, 1977.

(2) Manuscrisul lui Cipariu a fost regăsit de Al. Mareş în Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei; el a şi confirmat datarea din sec. al XVII-lea, dar nu „de pe la sfîrşitul" său, ci din 1636 (cf. Al. Mareş, *Cel mai vechi gromovnic românesc,* in *Limba română,* XXIII, 1974, nr. 1).

(3) Este *Gromovnic al lui Iraclie împărat, carele au fost numărătoriu de stele. Acum a doua oară tipărit,* Bucureşti, 1795. In a sa *Geschichte der rumänischen Literatur* (în *Grundriss-ul* lui G. Grober, p. 422), Gaster arată că este în posesia unei tipărituri similare; însă fără loc şi an de apariţie, care ar putea fi — presupune el — prima ediţie a cărţii, nesemnalată pînă atunci de alte izvoare.

(4) Alte mânusciise semnalate de Emil Gheorghiu, Filofteia Mihai, *Calendare şi gromovnice de interes medical, în. Trecut şi viitor în medicină,* sub red. Gh. Brătescu, Bucureşti, 1981, p. 195- 199.

(6) Un reflex al acestei credinţe poate fi găsit la N. Filimon, în cap. XXX din *Ciocoii vechi şi noi,* cînd Păturică, în noaptea dinaintea trădării lui Tudor, deschide Biblia şi citeşte: „Văzut-am pe cel fărădelege înălţîndu-şe ca cedrii Libanului; puţin însă şi el nu mai era..."

(6) Observaţia pare întemeiată, pentru că singura carte manuscrisă care ne e cunoscută (Moise Bota, *Carte de visuri acum întîia oară din ungurie lucrată, care descrie spre ce lipsire videniile şi arătările viselor a le înțelege...,* Buda, 1845) citată de M. Popa în articolul *Manuscrise româneşti în bibliotecile budapestane...,* era pregătită tot pentru tipar.

Doftorii

(1) Vezi şi N. Cartojan, *Cărţile populare ...* , voi. II, ed. a doua, p. 284-286, I. Â. Candrea, *Iarba fiarelor,* Bucureşti, 1928, şi *Folclor medical român comparat,* Bucureşti, 1944. Pentru chestiunile generale, cf. *Medizinischer Okkultismus,* hrsgg. v. 6. Prokop, Jena, 1962 şi Giancarlo Zanier, *La medicina astrologica e la sua teoria,* Roma, 1977.

(2) Cum arată chiar Gaster într-un articol *(Reţetă sufletească. Studiu comparativ, în Anuar pentru israeliţi,* VI, 1884, p. 19), textul este împrumutat din *Calendarul* pe anul 1850 al lui Anton Pann, p. 30. Tot acolo el menţionează alte două texte similare, din manuscrise româneşti aflate în posesia sa, unul din 1777 iar celălalt din 1634.

INDICI*

I. De nume

* Ediţia princeps a cărţii Iui Gaster oferea cititorului trei indici: de manuscrise citate, de nume şi de „materii". La primul am fost nevoiţi să renunţăm; pe de o parte, n-au putut fi identificate toate manuscrisele citate de Gaster, adesea cu indicaţii foarte sumare (mai ales cele de la vechea Bibliotecă Centrală a Statului, desfiinţată în 1901), iar pe de altă parte, oricum n-am fi putut menţiona toate manuscrisele legate de textele în discuţie care au apărut de atunci încoace şi care se pot găsi în repertoriile curente şi cunoscute. Indicii de nume şi de subiecte au fost refăcuţi, aducîndu-se completările şi corecturile necesare, dar păstrînd formulările vechi, de cîte ori ele nu impietau asupra preciziei necesare. Am introdus in ambii indici numele şi subiectele din comentariile noastre finale, nu însă şi cele din prefaţă. Indicele de materii supleneşte, în bună măsură, o tablă de materii analitică, astfel încît sumarul a păstrat doar titlurile generale ale capitolelor (n.ed.).

II. De subiecte, motive şi titluri (ale operelor anonime)

f

SUMAR

Lector **IORDAN DATCU**
Tehnoredactor **VASILE CIUCA**

Bun de tipar: *27.10.83 Coli ed. 26,52* ***Coli tipar 27,7*** >

Tiparul executat sub comanda nr. 425 la întreprinderea poligrafica „13 Decembrie 1918" Str. Grigore Alexandrescu 89—97, Bucureşti Republica Socialista România